

Henry Kissinger

Kínáról

NEW YORK TIMES BESTSELLER

Henry
Kissinger

Kínáról

A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű

Henry Kissinger: *On China*

The Penguin Press, New York, 2011

Fordította

Magyarics Tamás

Lektorálta

Nyakas Szilárd

Szaktanácsadó

Matúra Tamás

Javított utánnnyomás

ON CHINA

Copyright © 2011, Henry A. Kissinger

All rights reserved.

© Antall József Tudásközpont, Budapest, 2014

Hungárián translation © Magyarics Tamás, 2014

Minden jog fenntartva.

ISBN 978-963-87486-4-5

ANETTE ÉS OSCAR
DE LA RENTÁNAK

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ

Megjegyzés a kínai nevek írásáról a magyar kiadásban

PROLÓGUS

ELSŐ FEJEZET [*Kína egyedisége A kínai felsőbbrendűség kora* • Konfucianizmus •

A nemzetközi kapcsolatok felfogása: elfogulatlanság vagy egyenlőség? • Kínai *realpolitik* és Szun-ce *A hadviselés tudománya* című műve

MÁSODIK FEJEZET j *A megalázkodás kérdése és az ópiumháború* 51 A Macartney-misszió • Két világrend összeütközése: az ópiumháború • Qiyong diplomáciája: a barbárok megbékítése

HARMADIK FEJEZET j *A vezető szereptől a hanyatlásig* Wei Yuan modellje: „barbárok felhasználása barbárok ellen”, a technikájuk elsajátítása • Az autoritás gyengülése: belső zavarok és a külföldiek hódításai • A hanyatlás kezelése • A japán veszély • Korea • A bokszerláadás és a „hadakozó fejedelemségek” egy újabb korszaka

NEGYEDIK FEJEZET *Mao és a „folyamatos forradalom”* Mao és a „nagy harmónia” • Mao és a nemzetközi kapcsolatok: az „üres város” cselfogás, a kínai elrettentés és törekvés a lélektani előnyre • A „folyamatos forradalom” és a kínai nép

ÖTÖDIK FEJEZET j *A „háromszög diplomácia” és a koreai háború* Acheson és a kínai titóizmus vonzereje • Kim ír Szén és a háború kitörése • Amerikai intervenció: szembeszállás az agresszióval • Kínai reakciók: az elrettentés egy másik formája • Kínai-amerikai konfrontáció

HATODIK FEJEZET j *Kína szembekerül mindkét szuperhatalommal* Az első válság a

Tajvani-szorosban • Diplomáciai közjáték az Egyesült Államokkal • Mao, Hruscsov és a kínai-szovjet szakítás •

A második válság a Tajvani-szorosban

HETEDIK FEJEZET | *Válságok évtizede* A „nagy ugrás” • A himalájai határvita és az 1962-es kínai-indiai háború • A „kulturális forradalom” • Volt-e elvesztegetett lehetőség?

NYOLCADIK FEJEZET | *Út a megbékéléshez* A kínai stratégia • Az amerikai stratégia 232 • Az első lépések: összecsapások az Usszuri folyónál

KILENCEDIK FEJEZET ; *A kapcsolatok felújítása: az első találkozások Maóval és Zhouval*

Zhou Enlai • Nixon Kínában: találkozás Maóval • A Nixon-Zhou párbeszéd • A sanghaji kommuniké • A következmények

TIZEDIK FEJEZET | *A kvázi szövetség: beszélgetések Maóval* A „vízszintes vonal”: Kína és a feltartóztatás politikája • A Watergate- ügy hatása

TIZENEGYEDIK FEJEZET 1 *A Mao-korszak vége*

Az utódlási válság • Zhou Enlai bukása • Utolsó találkozások

Maóval: a fecskék és a közeledő vihar

TIZENKETTEDIK FEJEZET | *Az elpusztíthatatlan Deng Xiaoping* Deng első visszatérése a hatalomba • Vezetők halála és Hua Guofeng • Deng felemelkedése: „reform és nyitás”

TIZENHARMADIK FEJEZET j *„A tigris bajuszának megráncigálása”: a harmadik vietnami háború*

Vietnam zavart kelt a nagyhatalmak viszonyában • Deng külpolitikája: párbeszéd Amerikával és normalizálás • Deng utazásai •

Deng amerikai látogatása és a szövetség új alapokra helyezése •

A harmadik vietnami háború

TIZENNEGYEDIK FEJEZET : *Reagan és a normalitás megjelenése* A tajvani fegyvereladások és a harmadik kommuniké • Kína és a szuper- hatalmak: az új egyensúly • Deng reformprogramja

TIZENÖTÖDIK FEJEZET \$ *Tienanmen tér* Amerikai dilemmák • A Fang Lizhi-vita •
A tizenkét, illetve a huszonnégy írásjelből álló nyilatkozat

TIZENHATODIK FEJEZET j *Milyen reform? — Deng dél-kínai utazása*

TIZENHETEDIK FEJEZET j *Hullámvasúton egy újabb kiegyezés felé: a Jiang Zemin-korszak*

Kína és a felbomló Szovjetunió • A Clinton-adminisztráció és a Kína-politika • A
harmadik válság a Tajvani-szorosban •

Kína megújulása és Jiang reflexiói

TIZENNYOLCADIK FEJEZET | *Az új évezred* Az ellentétek perspektivikusan
szemlélve • Hogyan lehet egy stratégiai lehetőséget meghatározni? • Vita a nemzeti
sorsról: a triumfalista nézet • Dai Bingguo: a békés felemelkedés megerősítése

EPILÓGUS | *Ismétli-e a történelem önmagát?* A Crowe-memorandum • Egy
csendes-óceáni közösség felé?

JEGYZETEK

NÉV-ÉS TÁRGYMUTATÓ

ELŐSZÓ

Közel negyven évvel ezelőtt Richard Nixon elnök abban a megtiszteltetésben részesített, hogy elküldött Pekingbe kapcsolatot létesíteni egy Ázsia történelmében központi szerepet játszó állammal, amellyel Amerikának már több mint húsz éve nem volt magas szintű érintkezése. A nyitást amerikai oldalról az motiválta, hogy a népünk elé egy olyan béke képét vetítsük, ami túllép a vietnami háború megpróbáltatásain és a hidegháború baljós kilátásain. Noha Kína gyakorlatilag a Szovjetunió egyik szövetségese volt, a valóságban olyan mozgásteret keresett, hogy ellensúlyozni tudja a Moszkva irányából fenyegető esetleges támadást.

Az azóta eltelt időben ötvennél is többször jártam Kínában. Mint olyan sok látogató az évszázadok alatt, én is a kínai nép kitartása, kifinomultsága, családszeretete és kultúrája iránti csodálattal eltöltve jöttem el onnan. Ugyanakkor egész életemben a béke megteremtésének gondolata foglalkoztatott - elsősorban amerikai szempontból. Abban a szerencsében volt részem, hogy vezető tisztviselőként, üzenetek közvetítőjeként és tudósként egyidejűleg ismerhettem meg Kínát mindkét megközelítésből.

Ez a könyv kísérletet tesz arra, hogy részben a kínai vezetőkkel való beszélgetéseimre alapozva megmagyarázza azt a szemléletet, ahogy a kínaiak gondolkoznak a béke és a háború, a nemzetközi rend kérdéseiről, valamint ennek viszonyát a pragmatikusabb, esetről esetre haladó amerikai megközelítéshez. A különböző történelmek és kultúrák időnként egymástól eltérő konklúziókra jutnak. Nem mindig értek egyet a kínai látásmóddal, s némely olvasó is bizonyára így lesz ezzel. Szükségünk van azonban a

megértésére, mivel Kína kiemelkedő szerepet fog játszani a huszonegyedik században kialakuló világban.

Kína az első látogatásom óta gazdasági szuperhatalommá és a globális politikai rendet alakító egyik legjelentősebb tényezővé vált. Az Egyesült Államok győzött a hidegháborúban. A világbéke és a globális jólét keresésének középponti eleme lett a Kína és az Egyesült Államok közötti viszony.

Nyolc amerikai elnök és a kínai vezetők négy nemzedéke ezt a kényes kapcsolatot meglepően következetesen alakította a kiindulópontokhoz képest. Egyik fél sem engedte, hogy a történelmi örökség vagy a belpolitikai rend eltérő felfogása gátat emeljenek ez elé a lényegében együttműködő viszony elé.

Bonyolult út volt, mert mindkét társadalom meg van győződve arról, hogy egyedi értékeket képvisel. Amerika sajátossága a hittérítő jelleg. Úgy tartja, hogy az Egyesült Államoknak kötelessége az értékeit elterjeszteni szerte a világon. Kína sajátossága a kulturális jelleg. Kína nem akar téríteni: nem állítja, hogy jelenlegi intézményeinek bármilyen relevanciája lenne Kínán kívül. Azonban a „középső birodalom” hagyományának örököseként formálisan is alárendelt fokozatokba sorolja az összes többi államot annak megfelelően, hogy azok mennyire közelítenek a kínai kulturális és politikai formákhoz. Más szóval, egyfajta kulturális egyetemesség határozza meg a kínai nézőpontot.

A jelen kötet fókuszában a kínai és az amerikai vezetőknek a Kínai Népköztársaság 1949-ben történt megalapítása óta való érintkezése áll. Mind kormányon belül, mind azon kívül feljegyzéseket készítettem a kínai vezetők négy generációjával folytatott megbeszéléseimről, és ennek a könyvnek a megírásakor elsődleges forrásként ezekre támaszkodtam.

Ez a könyv nem készülhetett volna el olyan segítőtársak és barátok odaadó és szakszerű munkája nélkül, akik mindig szívesen álltak rendelkezésemre, ha segítségre volt szükségem.

Schuyler Schouten nélkülözhetetlen volt. Nyolc évvel ezelőtt ismertem meg, amikor a Yale-en tanító John Gaddis professzor a figyelmembe ajánlotta mint egyik legtehetségesebb tanítványát. Amikor elkezdtem a jelenlegi munkát, arra kértem, hogy vegyen ki két hónap szabadságot a munkahelyén. Eleget tett a kérésemnek és aztán annyira belemélyedt a munkába, hogy a kötet egy évvel későbbi befejezéséig végig velem dolgozott. Schuyler végezte az alap kutatások nagy részét. Segített a kínai szövegek fordításában, sőt értékes támogatást nyújtott a nehezebben érthető források értelmének

kibogozásában is. Fáradtságot nem ismerve szerkesztette és lektorálta a kötetet. Soha nem volt nála jobb kutatási asszisztensem.

Ugyancsak nagy szerencsémnek mondhatom, hogy már egy évtizede sok feladatot oldunk meg együtt Stephanie Junger-Mott-tal. A baseball- ban azt mondanák rá, hogy olyan játékos, aki minden poszton tud játszani. Kutatásokat végzett és szerkesztett is, és elsősorban ő tartotta a kapcsolatot a kiadómmal. Minden egyes végjegyzetet ellenőrzött. Segített a gépelés koordinálásában és mindig beugrott segíteni, amikor a határidők közeledtek. Kedvessége és diplomáciai ügyessége tovább növelte rendkívül fontos hozzájárulásának értékét.

Harry Evans szerkesztette a *White House Years*-t harminc évvel ezelőtt. Barátságunkra való tekintettel végigment az egész kéziraton. Számos bölcs szerkesztői és szerkezeti javaslattal élt.

Theresa Amantea és Jody Williams több alkalommal is átgépelte a kéziratot, rengeteg estét és hétvégét áldoztak fel a határidők betartása érdekében. Jókedvük, hatékonyságuk és az apró részletekre is kiterjedő figyelmük rendkívül fontos volt.

Stapleton Roy, korábbi chilei nagykövet és kiemelkedő Kína-szakértő; Winston Lord, aki a kínai nyitás idején munkatársam volt, és aki később nagykövet lett Kínában; valamint Dick Viets, irodalmi hagyatékom kezelője több fejezetet is elolvastak és számos remek meglátást tartalmazó javaslattal éltek. Jón Vanden Heuvel több fejezet esetében is hasznos kutatást végzett.

A The Penguin Press-szel való együttműködés rendkívül kellemes élményt jelentett. Ann Godoff mindig rendelkezésre állt, számos találó megjegyzést tett, és öröm volt vele együtt dolgozni. Bruce Giffords, Noirin Lucas és Tory Klose magas szakmai színvonalon vitték végig a könyvet a szerkesztési munkálatokon. Fred Chase gondosan és hatékonyan végezte

a nyomdai előkészítés munkáját. Laura Stickney volt a kötet vezető szerkesztője. Noha olyan fiatal, hogy az unokám lehetne, egyáltalán nem ijedt meg a szerzőtől. Olyannyira sikerült túltennie magát a politikai nézeteim miatti fenntartásain, hogy egy idő után már várva vártam a kézirat margóján alkalmanként csípős, de mindig találó megjegyzéseit. Fáradhatatlan, éles szemű és rendkívül segítőkész volt.

Az összes megemléített személynek kimondhatatlanul hálás vagyok.

A könyvemben felhasznált kormányzati iratok már egy ideje kutathatók. Külön köszönetét szeretnék mondani a Woodrow Wilson International Center for Scholars Cold War International History Projectnek azért, mert engedélyezték, hogy hosszú részleteket használjak orosz és kínai archívumok nyilvánosságra hozott dokumentumaiból. A Carter Library rendelkezésemre bocsátott számos, a Carter-elnökség idején a kínai vezetőkkel folytatott megbeszélésekről készült átiratot, és a Reagan Library ugyancsak nagyszámú hasznos dokumentumot biztosított az aktái közül.

Felesleges is hozzátenni, a könyv hiányosságai kizárólag az enyémeek.

Mint több mint egy fél évszázada mindig, a feleségem, Nancy szilárd erkölcsi és intellektuális támogatást nyújtott a szerző által az írás közben maga köré teremtett magányosság közepette. Elolvasta a legtöbb fejezetet és számtalan fontos tanácsot adott.

A *Kínáról* Annette és Oscar de la Rentának ajánlom. A Punta Cana-i házukban kezdtem el a kéziratot és ott is fejeztem be. A vendégszeretetük csak az egyik megnyilvánulási formája egy olyan barátságnak, ami sok örömet ad az életemben.

Henry A. Kissinger

New York, 2011. január

Megjegyzés a kínai helyesírásról a magyar kiadásban

j\ kötetben szereplő kínai tulajdonneveknél a *pinyin* írásmódot használjuk, a magyar helyesírásban rögzült formákat a nevek első előfordulása után zárójelben közöljük. Amikor a *pinyin* és a magyar írásmód megegyezik (például Tang-dinasztia), az utóbbit nem közöljük az első előforduláskor.

Három személynév esetében a magyar beszédben és írásban elterjedt változat már annyira rögzült a nyelvünkben, hogy a könyv is ezt használja a zárójelben itt közölt *pinyin* írásmód helyett: Mao Ce-tung (Mao Ze- dong), Konfuciusz (Kongzi), Szun-ce (Sunzi).

A földrajzi nevek közül a kötet tizennégy esetben használja a *pinyin* változat helyett a magyar nyelvben rögzült változatot: Nagy-csatorna (Da Yunhe), Sárga-folyó (Huang He), Gyöngy-folyó (Zhu Jiang), Jangce (Chang Jiang), Mandzsúria (Manzhou), Szecsuán (Sichuan), Peking (Bei- jing), Sanghaj (Shanghai), Hongkong (Xianggang), Makaó (Aomen), Tajvan (Taiwan), Tajpej (Taipei), Tajvani-szoros (Taiwan Haixia), Tienan- men tér (Tiananmen Guangchang).

A könyv végén a név- és tárgymutató valamennyi földrajzi és személynév esetében tartalmazza a *pinyin* és a magyar írásmódú változatot is.

PROLÓGUS

Kína forradalmi vezetője, Mao Ce-tung 1962 októberében magához rendelte Pekingbe legfelső katonai és politikai vezetőit. Hárromezer kilométernyire nyugatra, a Himalája félelmetes és ritkán lakott területén kínai és indiai csapatok néztek farkasszemet egymással a két ország vitatott határvonalán. A vita a történelem eltérő értelmezése miatt robbant ki: India a brit uralom alatt kijelölt határvonalat követelte, míg Kína a császári Kínáét. India csapatokat helyezett el a saját felfogása szerinti határ legszélső pontjain, Kína körülvette az indiai állásokat. A területi vita tárgyalásos megoldását célzó kísérletek kudarcot vallottak.

Mao elhatározta, hogy megoldja a patthelyzetet. Messze visszanyúlt ahhoz a kínai hagyományhoz, aminek a lerombolásában egyébként igen aktív volt. Mao kifejtette a parancsnokainak, hogy Kína és India addig „másképp” háborút vívott egymással, és Peking ezekből hadműveleti tanulságokat vonhat le. Az első háború több mint 1300 évvel korábban robbant ki a Tang-dinasztia (618-907) idejében, amikor Kína katonákat küldött az egyik indiai királyság támogatására egy illegitim és agresszív trónkövetelő ellen. A kínai beavatkozást követően a két ország évszázadokig virágzó vallási és gazdasági kapcsolatokat ápolt egymással. Mao úgy látta, a régi hadjáratból azt a tanulságot lehet leszűrni, hogy Kína és India nem eleve elrendelt örök ellenfelek. Ismét hosszú békés időszakot élvezhetnek, ám ehhez az kell, hogy Kína erővel „visszaverje a tárgyalásztalig” Indiát. Mao felfogásában a „fél háború” hét évszázaddal követte az elsőt, amikor a mongol uralkodó, Timurlenk kifosztotta Delhit. (Mao úgy érvelt, hogy mivel Mongólia és Kína akkoriban egyetlen politikai entitás.

részei voltak, ez volt a „fél” kínai-indiai háború.) Timurlenk döntő győzelmet aratott, de a csapatai Indiában százezer hadifoglyot mészároltak le. Mao viszont meghagyta a kínai haderőnek, hogy „kíméletes és visszafogott” legyen.¹

Mao hallgatóságában senki sem kérdőjelezte meg ezeknek a régi precedenseknek az érvényességét Kína éppen aktuális stratégiai kérdéseiben. Pedig ez a hozzáállás nem volt összhangban a forradalmi „új Kínában” a Kommunista Párt vezetése által a nyilvánosság előtt meghirdetett célokkal, amelyek szerint át kell formálni a nemzetközi rendet és el kell törölni Kína feudális múltját. A Mao által felvázolt elvek alapján folytatódott az indiaiak elleni támadás tervezése. Hetekkel később az offenzíva többé- kevésbé úgy ment végbe, ahogy korábban Mao eltervezte: Kína váratlan, pusztító csapást mért az indiai állásokra, majd visszavonult a korábbi ellenőrzési vonalra, sőt még a birtokába került indiai nehézfegyvereket is visszaszolgáltatta.

Egyetlen másik országban sem lenne elképzelhető, hogy egy modern vezető bármilyen nagyobb szabású vállalkozáshoz ezeréves események stratégiai elveit elevenítse fel - egy ilyen vezető még csak azt sem várhatná el, hogy a kollégái megértsék az utalásai jelentőségét. Kína azonban egyedi. Egyetlen más ország sem dicsekedhet ilyen hosszú és folyamatos civilizációval, ilyen bensőséges kapcsolattal a régmúltja, illetve a stratégia és az államvezetés klasszikus elvei irányában.

Más társadalmak, beleértve az Egyesült Államokat is, értékeiknek és intézményeiknek univerzális alkalmazhatóságát hirdetik. Ez a magatartás mégsem hasonlítható össze azzal, ahogy Kína felfogta saját, a világban elfoglalt kiemelkedő szerepét, amelyet igen hosszú ideig fenntartott, és a szomszédaival olyan sok történelmi viszontagság közepette is elfogadtatott. Kína a Kr. e. harmadik évszázadban egységes államként történő megalapításától a Qing-dinasztia (Csing) 1912-ben bekövetkezett bukásáig figyelemre méltó szilárdsággal állt a kelet-ázsiai nemzetközi rendszer középpontjában. A kínai császárt egy univerzális politikai hierarchia csúcspontján helyet foglaló személynek tartották (a legtöbb szomszédos állam is elfogadta ezt), és az összes többi állam uralkodója elméletileg vazallus-

ként szolgálta. A kínai nyelv, kultúra és politikai intézmények a civilizáció fokmérőit jelentették, ezért még a regionális riválisok és külföldi hódítók is alkalmazkodtak ezekhez bizonyos mértékben a saját legitimációjuk jeleként (gyakran ez volt az első lépés ahhoz, hogy beolvadjanak a kínai rendszerbe).

A hagyományos kozmológia minden politikai hanyatlás vagy összeomlás után is folyamatosan fennmaradt. A regionális legitimáció ismérve Kína középponti helyzete maradt még akkor is, amikor Kína gyenge vagy megosztott volt. Akik hatalomra törtek - akár kínaiak, akár külföldiek - azt a célt tűzték ki, hogy egyesítsék vagy meghódítsák Kínát, majd pedig a kínai fővárosból uralkodjanak. Soha nem kérdőjelezték meg, hogy az a világmindenség közepe, ez alapvető feltevés maradt. Miközben más országok etnikai csoportok vagy jellegzetes földrajzi képződmények után kapták a nevüket, Kína így nevezte el magát: Zhongguo (Csungkuo) - vagyis a „középső birodalom”, esetleg a „központi ország”.² Ha meg akarjuk érteni Kína huszadik századi diplomáciáját vagy huszonegyedik századi szerepét a világban, akkor - megkockáztatva esetleges túlzott leegyszerűsítéseket is — a hagyományos kontextus alapvető megértéséből kell kiindulnunk.

Kína egyedisége

Társadalmak és nemzetek általában öröktől fogva létezőnek hiszik magukat, de azért eredetmítoszokkal is rendelkeznek. A kínai civilizáció különleges vonása az, hogy a jelek szerint nincs kezdete. A történelemben nem annyira hagyományos nemzetállamként, hanem egy állandó jelenséggként tűnik fel. A számos kínai által legendás alapító uralkodónak tartott Sárga császár meséjében Kína már létező entitás. Amikor a Sárga császár megjelenik a mítoszban, a kínai civilizáció már káoszba zuhant. Egymással versengő hercegek gyötrik egymást és az embereket, s a meggyengült uralkodó képtelen rendet tartani. Az új hős egy hadsereget hoz létre, pacifikálja a birodalmat és császárnak kiáltják ki.¹

A Sárga császár alapító hősként vonult be a történelembe, ám a mítoszban ő újraalapítja, nem a semmiből teremti meg a császárságot. Kína időben már megelőzte: a történelmi tudatba úgy vonult be, mint egy létező állam, amit helyre kell állítani, de már nem kell létrehozni. A kínai történelemnek ez a paradoxona az ókori bölccsel, Konfuciusssal visszatér: rá szintén egy kultúra „alapítójaként” tekintenek, habár ő hangsúlyozta, hogy semmit sem talált fel, mindössze megpróbálta feléleszteni a harmónia elveit, melyek egykor az aranykorban léteztek, de Konfuciusz saját korának politikai zűrzavarában szem elől tévesztették őket.

A tizenkilencedik századi misszionárius és utazó, Régis-Evariste Huc abbé Kína eredetének paradoxonán elmélkedve megjegyezte:

A kínai civilizáció olyan messzi múltból ered, hogy hiába próbáljuk kikutatni a kezdetét. Ennél a népnél nyoma sincs a gyermekkorának. Mindez rendkívül különös tény Kínát illetően. Hozzászoktunk ahhoz, hogy a nemzetek történelmében valamilyen jól meghatározható kezdőpont létezik, és a ránk maradt történelmi dokumentumok és

hagyományok többnyire lehetőséget adnak nekünk, hogy majdnem a kezdetektől fogva nyomon követhessük a civilizáció kibontakozását, jelen lehessünk a születésénél, szemtanúi legyünk a fejlődésének, elöretörésének, sok esetben későbbi hanyatlásának és bukásának. A kínaiakkal azonban teljesen más a helyzet. Úgy tűnik, hogy mindvégig azon a fejlődési szinten éltek, mint manapság; és az ókorból fennmaradt adatok csak alátámasztják ezt a véleményt.²

Amikor az első kínai írásjelek a Kr. e. második évezredben a Shang-dinasztia alatt megjelentek, az ókori Egyiptom dicsőségének zenitjén állt. A klasszikus Görögország kiemelkedő városállamai még nem léteztek, s Róma felemelkedésére még egy évezredet kellett várni. A Shang-írás- rendszer mai változatát azonban egymilliárd embernél is többen használják. A kínaiak meg tudják érteni a Konfuciusz korában keletkezett írásokat, s napjaink kínai könyvei is ókori csatákról és udvari intrikákról szóló aforizmákkal vannak átszőve.

Kína ugyanakkor számos polgárháborún, interregnumon és kaotikus korszakon ment keresztül. A kínai állam minden egyes összeomlás után szinte örökkévaló természeti törvényként újrateremtette magát. Minden szakaszban új egyesítő személy bukkant fel, s lényegében a Sárga császár nyomdokain haladva legyőzte vetélytársait és újraegyesítette Kínát (időnként még ki is terjesztette a határait). A kínaiak által évszázadok óta becsben tartott tizennegyedik századi elbeszélő regény (amelyért Mao állítólag rajongott fiatalkorában), *A három királyság románcának* híres nyitómondata felidézi ezt a folyamatos ritmust: „A birodalom hosszú ideje megosztott, egyesíteni kell; hosszú ideje egyesített, meg kell osztani. így volt mindig is.”³ A megosztottság mindegyik korszakát aberrációként kezelték. Mindegyik dinasztia az előző dinasztia kormányzati elveihez nyúlt vissza annak érdekében, hogy helyreállítsa a folyamatosságot. A kínai kultúra alapvető tantételei tovább éltek az időről időre bekövetkező balszerencsés fordulatok ellenére is.

A Kr. e. 221-ben történő kínai egyesítés korszakos jelentőségű eseményét megelőzte egy évezredes dinasztikus uralkodás, amely

fokozatosan felbomlott, ahogy a feudális alávetettségben élők az autonómiától a függetlenség felé haladtak. Ennek a folyamatnak a tetőpontját a történelemben a „hadakozó fejedelemségek” korszaka (Kr. e. 475-221) néven ismert két és fél évszázados zűrzavar jelentette. Ha európai megfelelőket keresnénk, akkor az 1648-as vesztfáliai béke és a második világháború közötti időszakot említhetnénk, amikor számos európai hatalom küzdött az elsőbbségért az erőegyensúlyi politika keretei között. Kína Kr. e. 221 után mind a birodalom, mind az egység ideálját fenntartotta, ugyanakkor a gyakorlatban a szétaprózódás, majd az újraegyesítés időnként évszázadokig tartó ciklusokban követte egymást.

Amikor az állam darabjaira hullott, a különböző részei közötti háborúk rendkívül kegyetlen módon zajlottak. Mao egy ízben azt állította, hogy Kína lakossága az úgynevezett „három királyság” korszakában (Kr. u. 220-280) ötvenmillióról tízmillióra csökkent.⁴ A két világháború közötti időben az egymással rivalizáló csoportok közötti konfliktus szintén rendkívül véres volt.

A kínai kulturális befolyási övezet Ázsiában - legnagyobb kiterjedése idején - bármelyik európai államénál nagyobb, valójában a kontinentális Európa nagyságával megegyező területre terjedt ki. A kínai nyelv és kultúra, valamint a császár politikai akarata minden ismert területet lefedett: az északi sztyeppéktől és fenyőerdőktől a déli trópusi esőerdőig és teraszos rizsföldekig; a keleti part csatornáitól, kikötőitől és halászfalvaitól Közép-Ázsia komor sivatagjaiig, valamint a himalájai határ hóborította hegyormaiig. Ennek a területnek a kiterjedése és változatossága azt a képzetet keltette, hogy Kína egymaga egy egész világ. Ez is alátámasztotta a császárról mint univerzálisan mértékadó személyről szóló felfogást, aki a *tian xia*, vagyis a „mennyekek alatt” minden ura.

A kínai felsőbbrendűség kora

A kínai civilizáció több évezredes története során Kínának soha nem kellett olyan másik országgal vagy civilizációval törődnie, amely hozzá hasonló nagyságú és fejlettségű volt. Indiát ismerték a kínaiak, ahogy Mao később megjegyezte, de az a történelme java részében különálló királyságokra

oszlott. A két civilizáció árucikkeket cserélt egymással, és a Selyemút mentén buddhista tanok terjedtek, de máshol az áthatolhatatlan akadályt jelentő Himalája és a Tibeti-fennsík megakadályozott minden spontán érintkezést. Közép-Ázsia óriási és félelmetes sivatagjai elzárták Kínát Perzsia és Babilónia közel-keleti kultúráitól, s még nagyobb mértékben a Római Birodalomtól. Alkalmanként kereskedőkaravánok útra keltek, de a kínai társadalom semmilyen magához fogható méretű és fejlettségű más társadalommal nem érintkezett tartósan. Jóllehet Kínának és Japánnak számos kulcsfontosságú kulturális és politikai intézménye hasonló volt, egyik sem volt hajlandó elismerni a másik felsőbbrendűségét; azt a megoldást választották, hogy bizonyos időszakokban évszázadokra megszakítottak minden kapcsolatot egymással. Európa még messzebb volt, a kínaiak által a „nyugati tengereknek” nevezett vizeken túl, s egyrészt elérhetetlen volt a kínaiak számára, másrészt sajnálatos módon képtelen volt elsajátítani Kína kultúráját - ahogy a császár mondta 1793-ban egy brit követnek.

A kínai birodalom területi igényei nem terjedtek tovább a tengerpartoknál. Kína már a Song-dinasztia (Szung, 960-1279) idején a világ legfejlettebb tengerhajózási technológiájával rendelkezett: flottái képesek lettek volna a birodalmat felfedezésekhez és hódításokhoz segíteni.⁵ Kína ennek ellenére nem szerzett tengerentúli gyarmatokat és aránylag kis érdeklődést mutatott a tengerpartjain túl fekvő országok iránt. Semmilyen tervet sem dolgozott ki arra, hogy külföldön terjessze a konfuciuszi elveket vagy a buddhista erényeket. Amikor a hódító mongolok irányították a Song-hajóhadat és annak tapasztalt parancsnokait, két ízben is kísérletet tettek Japán meghódítására. A kedvezőtlen időjárás — japán szóhasználatul *kamikaze* („isten szél”) - mindkettőt meghiúsította.⁶ Amikor azonban a mongol dinasztia megbukott, ezekkel az expedíciós hadműveletekkel soha többé nem kísérleteztek, noha technikailag kivitelezhetőek lettek volna. Soha egyetlen kínai vezető sem érvelt amellett, hogy Kínának meg kellene szereznie a japán szigetvilág feletti ellenőrzést.

Azonban a Ming-dinasztia korai éveiben, 1405 és 1433 között Kína a történelem egyik legfigyelemreméltóbb és legtitokzatosabb tengeri

vállalkozásába kezdett: Zheng He (Cseng Ho) admirális technológiai egyedülálló „kincses hajóiból” álló flottájával elérte Jávát, Indiát, az afrikai Horn-fokot és a Hormuzi-szorost. Zheng útjainak idején az európai felfedezések kora még el sem kezdődött. Kína hajóhada akkoriban behozhatatlannak tűnő technológiai előnyökkel rendelkezett: a méreteket és a hajók számát tekintve a százötven évvel később épült spanyol Armada eltrpült volna mellette.

A történészek még mindig nem tudnak egyetértésre jutni abban, hogy mi volt ezeknek a misszióknak a valódi célja. Zheng He különleges helyet foglal el a felfedezések korában: kínai muszlim eunuch gyerekként sorozták be a császári flottába és semmilyen korábbi történelmi személyhez sem hasonlítható. Az útja során érintett mindegyik állomáson formálisan Kína új császáranak a nagyszerűségét proklamálta, bőkezű ajándékokkal kedveskedett azoknak az uralkodóknak, akikkel találkozott és meghívta őket vagy a követeket Kínába. Ezeknek a követeknek a kínai fővárosban kellett volna nyilvánosan elfogadniuk a Kína-központú világban a helyüket, a rituális földre borulással elismerve a császár fennhatóságát. Ám Zheng He azon túlmenően, hogy Kína nagyságát hirdette és meghívásokat adott át bizonyos szertartások elvégzésére, semmilyen területi igényt nem közölt. Mindössze ajándékokat vagy „hűbéradományokat” hozott vissza; egyetlen gyarmatot vagy erőforrást sem követelt Kínának a „mennyei alatti” világ kiterjesztésén mint metafizikus zsákmányon kívül. Legfeljebb annyit lehet mondani, hogy kedvező lehetőségeket teremtett a kínai kereskedőknek a „puha erő” (*sofipoiver*) korai változatának alkalmazásával.⁷

Zheng He expedíciói 1433-ban minden átmenet nélkül megszűntek, egy időben a Kína északi szárazföldi határán újra jelentkező fenyegetésekkel. A következő császár elrendelte a flotta leszerelését, és a Zheng He utazásairól szóló feljegyzéseket megsemmisítették. Az expedíciókat soha nem ismételték meg, noha kínai kereskedők továbbra is jártak a Zheng He által bejárt utakon. A haditengerészet később annyira meggyengült, hogy a Ming-uralkodók már nem is próbálták felvenni a harcot a Kína délnyugati partjainál feltűnő kalózok ellen, hanem inkább a part menti lakosságot erőszakkal húsz kilométerrel beljebb telepítették. Bár volt egy időszak,

amikor Kína technikailag képes lett volna fölénybe kerülni, de önkéntesen visszavonult a tengeri felfedezések területéről. Nem sokkal később aztán a nyugati hajósok nekivágtak az óceánnak.

Kína elszigeteltsége egy különleges kínai önkép megszületését segítette elő. A kínai elit hozzászólt ahhoz a felfogáshoz, hogy Kína egyedi — nem csupán egy nagy civilizáció a többiek között, hanem ő maga a civilizáció. Egy brit fordító így írt 1850-ben:

Egy intelligens európai, aki több ország berendezkedésével is tisztában van, sok előnnyel rendelkezik, s ha különösen kedvezőtlen körülmények közé kerül, akkor néhány célravezető kérdéssel és kevés tényből is meglehetősen pontos képet tud kialakítani magában egy addig számára ismeretlen népről. Ám nagy hiba lenne, ha azt hinnénk, hogy ez alkalmazható a kínaiakra. Mivel kizárják a külföldieket és bezárkóznak a saját országukba, ezzel megfosztják magukat attól, hogy összehasonlításokat tudjanak tenni, s így sajnálatosan korlátozott a gondolkodásuk, ezért teljességgel képtelenek megszabadulni képzettársításaiktól és mindent kizárólag a kínai szokásokhoz mérnek.⁸

Kína természetesen tudott az őt körülvevő többi társadalomról Koreában, Vietnámban, Thaiföldön, Burmában, ám a kínai felfogás szerint Kína foglalta el a világ közepét, Kína volt a „középső birodalom” (*zhong-guo*), míg a többi társadalmat mind önmagánál alacsonyabb rendűnek tekintette. A kínaiak elképzelése szerint a kínai kultúra hatása alá kerülő kisebb államok, melyek Kína nagysága előtt hódoltak, csak az univerzum természetes rendjébe tagolódtak be. A Kína és a környező népek közötti határ nem is annyira politikai és területi elválasztó vonal volt, hanem kulturális mezsgye. A kínai kultúra egész Kelet-Ázsiában tapasztalható kisugárzásából az amerikai politológus, Lucián Pye azt a híres következtetést vonta le, hogy a modern korban Kína „továbbra is olyan civilizáció, amely nemzetállamként viselkedik.”⁹

A hagyományos kínai világrend mögött található jogigények egészen az újkorig megmaradtak. Kína császára (aki maga abból az „idegen” mandzsu

dinasztiából származott, amely két évszázaddal korábban hódította meg Kínát) 1863-ban egy Abraham Lincolnnak küldött levélben kifejezte, hogy Kína jó kapcsolatokat kíván ápolni az Egyesült Államokkal. A császár az üzenetet arra a fellengzős megállapításra alapozta, hogy „miután mély tisztelettel felhatalmazást kaptunk a mennyektől a világmindenség fölötti uralomra, a középső birodalmat és a külső államokat egyaránt egyetlen család tagjainak kezeljük, mindenféle megkülönböztetés nélkül.”¹⁰ Mire a levelet elküldték, addigra Kína már két háborút is elvesztett a nyugati hatalmakkal szemben, melyek befolyási övezeteket hasítottak ki a kínai területekből. A császár ezeket a katasztrófákat a jelek szerint úgy kezelte, mint újabb barbár hódításokat, amelyeket végül Kína kitartása és felsőbbrendű kultúrája úgyis visszaver.

Az igazság az, hogy a történelem nagy részét tekintve semmi különösen túlzó nem volt ezekben a kínai nézetekben. A han kínaiak minden nemzedékkel kiterjesztették a Sárga-folyó völgyében található „öshazájukat”, s a szomszédos társadalmakat fokozatosan a kínai életmódhoz hasonlóra szoktatták. A kínai tudományos és technológiai eredmények hasonló szinten álltak, sőt időnként még meg is előzték a nyugat-európaiakéit, indiaiakéit és az arabokéit.¹¹

Kína hagyományosan nem csupán a népesség számát és a területe nagyságát tekintve járt messze az európai államok előtt, hanem az ipari forradalomig sokkal gazdagabb is volt. A nagy folyókat és a népesebb településeket összekötő kiterjedt csatornarendszer által egyesített Kína évszázadokig a világ legtermelékenyebb gazdasága és legnépesebb kereskedelmi területe volt.¹² Miután azonban jobbra önellátásra rendezkedett be, más régióknak vajmi kevés fogalma lehetett ennek az országnak hatalmas méreteiről és gazdagságáról. A valóság az, hogy az utóbbi húsz évszázadból tizennyolcban Kína a világ bruttó össztermelésének (GDP) nagyobb hányadát állította elő, mint bármelyik nyugati társadalom. 1820-ban a világ GDP- jének 30 százalékát adta - ez meghaladta Nyugat-Európa, Kelet-Európa és az Egyesült Államok együttes GDP-jét.¹³

A Kínába látogató nyugatiakat megdöbbenette az ország vitalitása és anyagi jóléte. A francia jezsuita Jean-Baptiste Du Halde 1736-ban így

összegezte a Kínába látogató nyugatiak benyomásait:

Az egyes tartományok gazdagsága, az árucikkek szállításának könnyedsége a csatornákon és a folyókon a birodalom belkereskedelmét állandóan virágzóvá teszik. [...] Kína belső kereskedelme olyan óriási mértékű, hogy Európáét egyszerűen nem is lehet vele egy lapon említeni; a tartományok szinte királyságokként működnek és a saját termékeik útján tartják egymással a kapcsolatot.¹⁴

Harminc évvel később Francois Quesnay francia közgazdász még ennél is továbbment:

Senki sem tagadhatja, hogy ez a világ legszebb állama, a legnépesebb és legvirágzóbb királyság a Földön. A kínai birodalom olyan, amilyen Európa lenne, ha egyetlen uralkodó alatt egyesülne.¹⁵

Kína külföldiekkel is kereskedett, időnként külföldről is átvett különböző eszméket és találmányokat. A kínaiak azonban a legtöbb esetben úgy vélték, hogy a legértékesebb áruk és szellemi termékek Kínán belül találhatóak. A Kínával való kereskedelmet olyan nagyra becsülték, hogy kevés túlzás volt abban, hogy a kínai elit azt nem szokványos gazdasági tranzakciónak, hanem Kína felsőbbrendűségének kijáró „hűbéradománynak” tekintette.

Konfucianizmus

Majdnem mindegyik birodalmat erőszakos úton létesítették, ám egyiket sem lehetett ilyen módon megtartani. Ha azt akarjuk, hogy az uralom tartós legyen, akkor az erőszak helyét a kötelességtudatnak kell átvennie. Máskülönben a vezetők energiái kimerülnek az uralmuk fenntartásában, s nem jut erejük arra, hogy a jövőt alakítsák, ami végső soron az államférfiak valódi feladata. A birodalmak akkor maradnak hosszú életűek, ha az elnyomást a konszenzus váltja fel.

így volt ez Kínával is. Alkalmanként brutális kegyetlenséggel egyesítették, s időnként széthullott az állam, hogy utána újra egyesítsék. A

kínai történelemben is voltak zsarnokok és voltak lázadások, Kína ennek ellenére több évezredes megmaradását nem annyira a császárai által kimért büntetéseknek, hanem azoknak az értékeknek köszönheti, amelyeket tudós hivatalnokai a népben és a kormányzatban elültettek és ápoltak.

A kínai kultúra egyik legjellemzőbb vonása, hogy ezek az értékek alapvetően szekulárisak voltak. Abban az időben, amikor az indiai kultúrában megjelenő buddhizmus szemlélődést és belső békét hangsúlyozott, illetve a zsidó, keresztény és mohamedán próféták egyistenhitet hirdettek, valamint halál utáni életet ígértek, Kínában semmilyen nyugati értelemben vett vallási jelenség nem bukkant fel. A kínaiak soha nem alkottak egy kozmikus teremtésről szóló mítoszt. Az ő világmindenségüket maguk a kínaiak hozták létre, akiknek az értékei kínai eredetűek voltak még akkor is, ha azokat univerzálisan érvényesnek tartották.

A kínai társadalom uralkodó értékei az utókor által latinosított formában Konfuciusz néven ismert ókori filozófus tanaiból erednek. Konfuciusz (Kr. e. 531-479) az úgynevezett „tavasz és őszi” korszak (Kr. e. 770—476) végén élt, egy olyan korban, melyben a politikai zűrzavar a „hadakozó fejedelemségek” korszakának (Kr. e. 475-221) kegyetlen küzdelmeihez vezetett. A hatalmon lévő Zhou-dinasztia (Csou) hanyatlóban volt, és képtelennek bizonyult az autoritását a politikai hatalomért versengő lázadó hercegekre ráerőltetni. A kapzsiság és az erőszak nem ismert határokat, a „mennyei alatti” ország ismét szétesőben volt.

Machiavellihez hasonlóan Konfuciusz sokat vándorolt az országában azt remélve, hogy valamelyik túlélésért küzdő herceg tanácsadójává szegődhet. Konfuciuszt azonban Machiavellivel ellentétben sokkal jobban érdekelt a társadalmi harmónia, mint a hatalom machinációinak eszköztára. Az együtt élő uralkodás elvei, a helyes rituálék elvégzése, valamint a gyermeki engedelmesség témái foglalkoztatták. Talán azért, mert semmilyen a gazdagsághoz vagy hatalomhoz vezető rövid utat nem tudott ajánlani, Konfuciusz anélkül halt meg, hogy a célját elérte volna: soha nem lelt rá olyan helyi fejedelemre, aki átültette volna a gyakorlatba az alapelveit, így Kína tovább sodródott a politikai összeomlás és háború felé.¹⁶

Konfuciusznak a tanítványai által lejegyzett tanításai azonban fennmaradtak. Amikor a vérontás véget ért, és Kína ismét egyesült, a Handinasztia (Kr. e. 206 — Kr. u. 220) hivatalos állami filozófiaként a konfuciuszi elveket vette át. A konfuciuszi kánon, amit Konfuciusz mondásaiból (*Lun yu*) és tudós kommentárokból készült későbbi könyvekből állítottak össze, az idők során Kína egyfajta bibliájává és egyben alkotmányává vált. Aki Kína császári adminisztrációjában kívánt dolgozni, annak számára elsődleges követelménnyé vált az ezekben a szövegekben való jártasság. Országos versenyeken dőlt el, hogy kik lehetnek a tudós hivatalnokok „papi rendjének” tagjai, s ezeknek az embereknek kellett a császár hatalmas birodalmában a harmóniát biztosítani.

Konfuciusz válasza korának káoszára az igazságos és harmonikus társadalom „helyes útja” volt, amely véleménye szerint egykor, a távoli aranykorban már létezett. Az emberiség legfőbb szellemi feladata ennek az eltűnés szélén álló rendnek a visszaállítása. A szellemi kiteljesedés feladata nem annyira a kinyilatkoztatásban vagy felszabadításban rejlik, hanem az önmegtartóztatás elfelejtett elveinek türelmes helyreállításában. A cél a kiigazítás, s nem pedig a haladás.¹ Egy konfuciuszi társadalomban a tanulás a fejlődés kulcsa. Konfuciusz ezt tanította:

Szeretni az éberséget, de nem szeretni tanulni,
ezen ferdítés tudatlansághoz vezet;
Szeretni a tudást, de nem szeretni tanulni,
ezen ferdítésből meggondolatlanság ered;
Szeretni a szavahihetőséget, de nem szeretni tanulni,
ezen ferdítés csalást és ámitást jelent;
Szeretni az egyenességet, de nem szeretni tanulni,
ezen ferdítés közönségességet teremt;
Szeretni a bátorságot, de nem szeretni tanulni,
ezen ferdítés teljes felfordulásba taszít;
Szeretni a rendíthetetlenséget, de nem szeretni tanulni,
ezen ferdítés pedig vakbuzgóságot szít.¹⁸

Konfuciusz hierarchikus társadalmi hitvallást hirdetett; az alapvető

kötelesség az „ismerd a helyedet”. A követői számára a konfuciuszi rend egy magasabb rendű harmónia érdekében vállalt szolgálatot jelentett. A monoteista vallások prófétáival ellentétben Konfuciusz nem prédikált az emberiség személyenkénti megváltása felé mutató történelmi teleológiáról. A filozófiája a megfelelő egyéni magatartáson keresztül az állam megváltását kereste. A valóságos világ felé irányuló gondolkodása egy társadalmi magatartási kódot, s nem pedig a halál utáni, túlvilági élethez vezető útmutatót kívánt adni.

A kínai rend csúcán a császár állt, egy olyan személy, akinek nincs igazi megfelelője a nyugati történelemben. O egyesítette a társadalmi rend szellemi és világi részeit. A kínai császár egyaránt volt politikai vezető és metafizikai fogalom. Politikai szerepében a császár az emberiség legfelső hatalombirtokosának számított - az „emberi nem császáranak”, aki egy olyan globális politikai hierarchia élén áll, ami visszatükrözi Kína hierarchikus konfuciuszi társadalmi szerkezetét. A kínai protokoll megkívánta a császár felsőbbrendűségének elismerését a földre borulás aktusával, amikor térdelő helyzetben három, egymást követő leborulásnál a homloknak érintenie kellett a földet.

A császár második, metafizikai szerepe a „mennyek fia” státusza volt: a jelképes közbenjáró a menny, illetve a föld és az emberiség között. Ez a szerep egyben erkölcsi kötelességet is rótt a császárra. A császár a humánus magatartáson, a megfelelő rituálék elvégzésén, valamint esetenkénti szigorú büntetéseken keresztül a minden nagy és kis dolog által alkotott „nagy harmónia” lelke is volt. Ha a császár letért az erény útjáról, a „mennyek alatt” káosz alakult ki. Még a természeti katasztrófák is azt jelezték, hogy a világmindenségen diszharmónia lett úrrá. Ilyenkor általános volt a vélekedés, hogy az uralkodó dinasztia elvesztette a „mennyek mandátumát” (*fián ming*), amelynek jogán kormányzott: lázadások törtek ki és egy új dinasztia állította helyre a világegyetem „nagy harmóniáját” (*da tong*).^{v>}

***A nemzetközi kapcsolatok felfogása:
elfogulatlanság vagy egyenlőség?***

Ahogy nincsenek nagy székesegyházak Kínában, ugyanúgy nincsenek Blenheim kastélyok sem. A Blenheim kastélyt építtető marlborough-i herceghez hasonló arisztokrata politikai nagyságok nem léteztek Kínában. Európa az újkorba egy sor különböző politikai entitással lépett be — különféle hercegekkel, grófokkal; önmagukat kormányzó városokkal; a római katolikus egyházzal, amely az állami hatáskörön kívüli területeken autoritást követelt magának; protestáns csoportokkal, amelyek saját önkormányzattal rendelkező, civil közösségeiket kívánták felépíteni. Ezzel szemben Kína, amikor az újkorba lépett, már jóval több mint egy évezrede teljesen kiépített császári bürokráciával rendelkezett, amely versenyzségeken kiválasztott emberekből állt, s a gazdaság és társadalom minden szegmensében jelen volt és szabályozta azokat.

A világ rendjéhez a kínaiak tehát teljesen másként viszonyultak, mint a nyugatiak. A nemzetközi kapcsolatok modern nyugati felfogása a tizenhatodik és a tizenhetedik században alakult ki, amikor Európa középkori struktúrája megközelítően egyenlő erejű államok csoportjára bomlott, s a katolikus egyház is számos különböző felekezetre vált szét. Az erőegyensúlyi politika nem annyira választás, mint szükségszerűség kérdése volt. Egyetlen állam sem volt olyan erős, hogy másokra erőltesse az akaratát; egyetlen vallás sem tudott elég tekintélyt megtartani magának ahhoz, hogy az univerzalitás igényével léphessen fel. A szuverenitás és az államok jogi egyenlőségének az elve vált a nemzetközi jog és diplomácia sarokkövévé.

Kína ezzel szemben soha nem bocsátkozott egyenrangú kapcsolatokba más állammal azon egyszerű oknál fogva, hogy soha nem találkozott a magáéhoz fogható kultúrával vagy mérettel rendelkező társadalommal. Gyakorlatilag természeti törvénynek, a „mennyei mandátuma” kifejeződésének fogták fel, hogy a kínai birodalom ilyen magasan kiemelkedik a geopolitikai környezetéből. A kínai császárok számára ez a felhatalmazás nem jelentett szükségszerűen ellenséges viszonyt a

szomszédos népekkel, sőt inkább az ellenkezőjére törekedtek. Az Egyesült Államokhoz hasonlóan Kína is azt hitte magáról, hogy különleges szerepet játszik. Ugyanakkor sohasem tette magáévá az univerzalizmus amerikai értelmezését, nem állt szándékában terjeszteni az értékeit a világban. Mindössze arra szorítkozott, hogy a közvetlen közelében lévő barbárokat ellenőrizze. Azt kívánta a Koreához hasonló alárendelt államoktól, hogy ismerjék el Kína különleges státuszát, cserébe pedig kedvezményeket adott nekik, többek között kereskedelmi jogokat. Ami pedig a távolabbi barbárokat, mint például az európaiakat illette, a kínaiak barátságos, de egyben leereszkedő távolságtartást tanúsítottak irányukba. Nem látták annak értelmét, hogy megtérítsék őket a kínai szokásokra. A Ming-dinasztia alapító császára ezt 1372-ben így fejezte ki: „A nyugati óceán országait helyesen nevezik távoli földeknek. A tengeren át jönnek [hozzánk]. És nehéz kiszámítani az érkezésük évét és hónapját. Függetlenül attól, hogy hányán vannak, [azon az elven] kezeljük őket, hogy »szerényen jönnek és bőkezűen vannak elküldve«.”²⁰

A kínai császárok nem érezték fontosnak, hogy megpróbáljanak olyan országokat befolyásolni, amelyeket a természet azzal vert meg, hogy nagy távolságra helyezkednek el Kínától. A kivételesség kínai változatában Kína nem exportálta az eszméit, de megengedte, hogy mások tanulmányozzák azokat. A kínaiak úgy vélték, hogy a szomszédos népek hasznot húznak a Kínával és a civilizációval való kapcsolatból addig, ameddig elismerik a kínai kormányzat fennhatóságát. Akik erre nem voltak hajlandók, barbároknak minősültek. A császárnak való behódolás és a császári rituálék elfogadása a kultúra magját képezte.²¹

Amikor a birodalom erős volt, ez a kulturális tér tágult: a „mennyeik alatt” olyan multinacionális entitás volt, amely magába foglalta a többségi han etnikumot, valamint a számos nem han kínai etnikai csoportot is.

A hivatalos kínai feljegyzések szerint a külföldi követek nem azért érkeztek a császári udvarba, hogy ott tárgyalásokat folytassanak vagy államügyeket beszéljenek meg; „azért érkeztek, hogy átváltozzanak” a császár civilizációs hatása alatt. A császár nem tartott „csúcstalálkozókat” más államfőkkel, ehelyett a fennhatóságát elismerően ajándékkal

érkezőknek adott audienciák „a távolról jöttek gyöngéd kényeztetését” jelentették. Amikor a kínai udvar leereszkedett odáig, hogy követeket küldjön külföldre, azok nem diplomaták voltak, hanem a „mennyei udvarnak” a „mennyei küldöttei”.

A kínai kormányzat felépítése a világ rendjéhez való hierarchikus viszonyulást tükrözte. Kína a hűbéradományokat fizető államokkal, így például Koreával, Thaifölddel és Vietnammal a „rituálék minisztériumán” keresztül tartotta a kapcsolatot, ezzel is jelezve, hogy az ezekkel a népekkel folytatott diplomácia mindössze egy magasabb rendű metafizikai feladatnak, a „nagy harmónia” fenntartásának egyik aspektusa. Az északon és nyugaton élő, kevésbé „kínaiasított” lovas nomád törzsekkel Kína valamiféle „gyarmati hivatal” segítségével érintkezett, amelynek a feladata a vazallus hercegek megfelelő címekkel való ellátása és a határvidék békéjének a fenntartása volt.²²

A tizenkilencedik századi külföldi behatolás jelentette nyomás miatt, a nyugati hatalmakkal szemben vívott két vesztes háborút követően volt csak hajlandó Kína 1861-ben életre hívni egy külügyminisztériumnak megfelelő intézményt, hogy kormányzati szervként vezesse a diplomáciát. Átmeneti szükségmegoldásnak szánták, és meg akarták szüntetni a közvetlen veszély elmúltával. Az új minisztériumot tudatosan egy régi és jellegtelen, korábban a „vaspénzek hivatala” által használt épületben helyezték el, ezzel is jelezve - a Qing-dinasztia vezető államférfija, Gong (Kung) herceg szavaival élve - „azt a rejtett értelmet, hogy nem lehet egyenrangú más hagyományos kormányzati hivatalokkal, továbbra is megőrizve a Kínát a külföldi országoktól elválasztó különbségételt.”²³

Az államok közötti diplomácia európai stílusú elképzelései nem voltak ismeretlenek a kínaiak előtt, hiszen azokban a korszakokban, amikor nem volt egységes állam, hasonlóak Kínában is léteztek. Ám valamilyen íratlan szabály szerint ezek az időszakok a „mennyei alatti” terület újraegyesítésével és egyben Kína központi státuszának helyreállításával egy új dinasztia révén mindig véget értek, és nem teremtettek követendő hagyományt.

A „központi birodalom” szerepében Kína elfogulatlanságot és nem

egyenlőséget ajánlott a körülötte élő idegen népeknek. Humánusan és együtt érző módon kezelte őket annak függvényében, hogy mennyire vették át a kínai kultúrát, és mennyire fogadták el a Kína felsőbbrendűségét jelző rituálékat.

Ami a nemzetközi ügyekhez való kínai viszonyulás legfigyelemreméltóbb vonása volt, az nem annyira a nagyzolás, mint inkább a felszín alatti stratégiai intelligencia és hosszú távra való tervezés. A kínai történelem legnagyobb részében a Kína hosszú és változó határai mentén élő számos „alacsonyabb rendű” nép gyakran jobban fel volt fegyverezve és mozgékonyabb is volt, mint a kínaiak. A Kínától északra és nyugatra található nomád vagy félnomád népek - mandzsuk, mongolok, ujgurok, tibetiek és aztán még a terjeszkedő oroszok is — aránylag büntetlenül be tudtak törni lovas hadsereggel a hosszan elnyúló határokon keresztül Kína legjelentősebb mezőgazdasági területeire. A megtorló expedícióknak a kedvezőtlen terep és a megnyúlt utánpótlási vonalak szabtak gátat. Kínától délre és keletre olyan népek éltek, amelyek jóllehet névleg a kínai kozmológia alá voltak vetve, mégis komoly harci hagyományokkal és nemzeti identitással rendelkeztek. Közülük a legállhatatosabbak, a vietnamiak keményen ellenálltak a kínai uralmi törekvéseknek, és azzal dicsekedhettek, hogy Kínát háborúban legyőzték.

Kína nem volt abban a helyzetben, hogy meghódítsa az összes szomszédját. A népessége főleg az ősi földjéhez kötött falusi lakosságból állt. Mandarin elitje a pozícióját nem harci erények csillogtatásával, hanem a konfuciuszi klasszikusok és olyan kifinomult művészetek ismeretével szerezte, mint a kalligráfia és a költészet. A szomszédos népek külön-külön sem lebecsülendő fenyegetést jelentettek, ha pedig valamilyen szövetségre tudtak volna lépni, nem lehetett volna őket megállítani. Owen Lattimore történész azt írta: „Kína fölött állandóan ott lebegett egy barbár támadás fenyegetése. [...] Bármelyik barbár nemzet, amelyik képes lett volna hatékonyan védeni a saját hátát más barbárokkal szemben, jó eséllyel meghódíthatta volna Kínát.”²⁴ Kína nagyra tartott központi helyzete és anyagi jóléte kiprovokálhatott volna egy egyszerre minden oldalról jövő támadást.

A nagy fal, ami olyan kiemelt helyet kap Kína nyugati leírásaiban, erre az alapvető sérülékenységre adott válasz volt, noha csak ritkán nyújtott sikeresen védelmet. A kínai államférfiak ehelyett a potenciálisan ellenséges külföldieket inkább diplomáciai és gazdasági eszközökkel próbálták a Kína számára előnyös kapcsolatok felé terelni. A legfontosabb törekvés nem a hódítás volt (noha Kína alkalmanként jelentős hadjáratokat is indított), hanem az invázió elrettentéssel való megelőzése, és annak megakadályozása, hogy a barbárok szövetségre lépjenek egymással.

Kínának kereskedelmi engedményekkel és a politikai eszközök ügyes felhasználásával sikerült rávenni a szomszédos népeket arra, hogy fogadják el a Kína-központúság normáit. Ugyanakkor az ország egy félelmetes hatalom imázsával igyekezett elriasztani a potenciális támadókat attól, hogy próbára tegyék Kína erejét. A cél nem a hódítás és a barbárok leigázása volt, hanem „a laza gyeplőn tartásuk” (*ji mi*). Kína azok esetében, akik nem engedelmeskedtek, kiaknázza a köztük lévő ellentétet, sokszor „felhasználta a barbárokat a barbárok féken tartására”, és amikor szükséges volt, „felhasználta a barbárokat barbárok elleni támadásra”.²⁵ Ahogyan egy Ming-dinasztia korabeli hivatalnok feljegyezte a Kína északkeleti határát fenyegető törzsekről:

Ha a törzsek megosztottak, akkor gyengék [maradnak majd] és könnyű [lesz] alávetettségben tartani őket; ha a törzsek egymástól elkülönülve élnek, akkor elkerülik egymást és könnyen engedelmeskednek. Támogatjuk az egyik vagy másik [törzsfőnököt] és megengedjük nekik, hogy harcoljanak egymással. Ez annak a politikának az alapelve, amely azt mondja: „A »barbárok« közötti háborúk kedveznek Kínának.”²⁶

Ez a rendszer alapvetően védekező volt: így akarták megakadályozni a Kína határai mentén kialakuló összefogást. A barbárok kezelésének elvei olyan mélyen belevésődtek a kínai hivatalos gondolkodásba, hogy a tizenkilencedik században, amikor az európai „barbárok” nagy erővel megérkeztek Kína partjaira, a kínai tisztviselők a veszélyt az elődeik által használt kifejezésekkel írták le: majd „felhasználják a barbárokat a barbárok

ellen”, amíg csak meg nem békítik őket, és főlegük nem kerekednek. Hagyományos stratégiát vetettek be a kezdeti brit támadások ellen: behívtak más európai államokat azzal a céllal, hogy előbb rivalizálást gerjesszenek közöttük, majd pedig manipulálják őket.

A kínai udvar stratégiai céljainak elérése érdekében rendkívül pragmatikus eszközökhöz folyamodott. A kínaiak megvesztegették a barbárok vezetőit, vagy a han etnikum demográfiai túlsúlyát kihasználva beolvasztották őket. Amikor pedig a kínaiak vereséget szenvedtek, akkor engedelmeskedtek a legyőzőiknek - ez történt a Yuan-dinasztia (Jüan) és a Qing- dinasztia esetében -, de végül mindig „elkínaiasították” őket. A kínai udvar más összefüggésben megbékítésnek felfogható gyakorlatot is folytatott, habár a protokoll olyan bonyolult szűrőjén keresztül, amely lehetővé tette a kínai elitnek azt, hogy mindezt jóakarattú felsőbbrendűségként állítsák be. Így a Han-dinasztia egyik minisztere leírta azt az „öt csalátket”, amellyel a tanácsa szerint a Kína északnyugati határain található lovas nomád törzseket kellene kezelni:

Adni kell nekik [...] cifra ruhákat és kocsikat a szemük megvesztegetésére; ízletes ételeket a szájuk megvesztegetésére; zenét és asszonyokat a fülük megvesztegetésére; el kell látni őket nagyszerű épületekkel, magtárakkal és rabszolgákkal a gyomruk megvesztegetésére. [...] Azok számára pedig, akik meghódnak, a császár kitüntetése jeléül rendezzen egy császári fogadást, ahol személyesen kiszolgálja őket borral és étellel, hogy megvesztegessen a lelküket. Ezeket lehetne az „öt csaláteknek” nevezni.²⁷

A „középső birodalom” diplomáciája a császári hatalom ideologikus megvalósítása volt azokban az időszakokban, amikor az ország erős volt. Ha pedig hanyatló periódusba került, akkor a gyengeséget kellett elfedni és segíteni abban, hogy Kína manipulálhassa az egymással versengő erőket.

A regionális hatalomra törekvőkkel ellentétben Kína megelégedett birodalom volt korlátozott területi ambíciókkal. Ahogy egy Han-dinasztia (Kr. u. 25-220) korabeli tudós írta: „A császár nem uralkodik a barbárokon. Nem utasítja el a hozzá érkezőket, és nem üldözi azokat, akik távoznak.”²⁸

Az volt a cél, hogy a periféria megosztott, így könnyen együttműködésre bírható legyen, de nem ragaszkodtak ahhoz, hogy közvetlen kínai ellenőrzés alá vonják.

Kína alapvető pragmatizmusának legjellemzőbb kifejeződése a hódítókkal szembeni magatartása volt. Amikor külföldi dinasztiák kerekedtek felül a csatákban, a kínai bürokrácia felajánlotta a szolgálatait, és a hódítóknak azzal érveltek, hogy az általuk éppen meghódított hatalmas kiterjedésű és egyedi országot kizárólag kínai módszerekkel, kínai nyelven és a már létező kínai adminisztrációval lehet igazgatni. A hódítók minden nemzedékkel egyre jobban asszimilálódtak abba a rendbe, amit tulajdonképpen uralni akartak. Végül az ő saját hazájuk is - ahonnan a hódítás elindult - Kína részévé vált. Egyszer csak abban a helyzetben találták magukat, hogy ők is hagyományos kínai nemzeti érdekeket képviselnek, és tulajdonképpen már nem hódítók, hanem meghódítottak.²⁹

Kínai reálpolitika és

Szun-ce A hadviselés tudománya című műve

A kínaiak a *reálpolitika* agyafűrt művelői és a nyugat által előnyben részesített stratégiától és diplomáciától határozottan eltérő stratégiai doktrína hívei voltak. A kínai vezetőket eseménydús történelmük megtanította arra, hogy nem lehet minden problémát megoldani, és ha egyes események teljes megértésére túl nagy hangsúlyt helyeznek, akkor az felboríthatja az univerzum harmóniáját. Mindig is túlságosan sok potenciális ellenséggel kellett szembenézni a birodalomnak ahhoz, hogy teljes biztonságban éljen. Kína sorsa a viszonylagos biztonságon múlt, és ez magába foglalt bizonyos mértékű bizonytalanságot is: ki kellett igazodniuk tucatnyi szomszédos állam gondolkodásmódjával kapcsolatban, pedig ezek a szomszédok jelentősen különböző történelemmel és törekvésekkel rendelkeztek. A kínai államférfiak csak a legkritikább esetben kockáztatták egyetlen mindent eldöntő összecsapással egy konfliktus kimenetelét, a stílusuknak jobban megfeleltek a bonyolult manőverek. Miközben a nyugati hagyomány a hősiesség hangsúlyozásával előnyben részesítette az erők

döntő összeecsapását, a kínai ideál a ravaszságot, a kerülő utak szerepét és a relatív előnyök türelmes halmozását hangsúlyozta.

Az ellentétet jól megvilágítja a két civilizáció kedvelt táblás játéakai közötti különbség. Kína legrégebbi, népszerű játéka a *wei qi* (nyugaton többnyire a japán változat nevét ismerik: go). A *wei qi* szó szerinti fordításban „az egymást körbekerítő kövek játéka”, a játék elve a stratégiai bekerítés. A tizenkilenc vízszintes és tizenkilenc függőleges vonal alkotta négyzethálóból álló játéktábla először üres. Mindkét játékosnak száznyolcvan, egymással azonos értékű köve van. A játékosok felváltva helyezik el a köveiket a tábla tetszés szerinti pontjain, és erős állásokat építenek ki az ellenfél köveinek körbekerítésével. A tábla különböző részein egy időben különböző versengések alakulnak ki. Az erőegyensúly minden egyes lépéssel fokozatosan változik, amint a játékosok megpróbálják megvalósítani stratégiai tervüket és reagálnak a másik kezdeményezéseire. Egy jól lejátszott játszma végén a táblát fekete és fehér kövek borítják, amelyek egymással csak részben összefüggő erővonalak mentén alkotnak alakzatokat. Gyakran csak csekély előnyre lehet szert tenni, és a gyakorlatlan szemlélő számára nem mindig azonnal egyértelmű, hogy melyik fél a győztes.³⁰

Ezzel szemben a sakk a totális győzelemről szól. A játék célja a matt: az ellenfél királyát megtámadni, lehetetlen helyzetbe hozni. Ezt a játszmacél döntő többségében az ellenfél ellenállásának felmorzsolásával lehet elérni,

ritkábban egy ügyes húzás is elég hozzá. A sakkban lehetséges végkifejlet még a döntetlen, amikor mindkét fél elveszti a győzelembe vetett hitét.

A sakk a döntő csatáról szól, a *wei qi* az elhúzódó hadakozásról. A sakkjátékos totális győzelemre tör, a *wei qi* játékos viszonylagos előnyre kíván szert tenni. A sakkban mindig a játékoskal szemben sorakozik fel az ellenfél ereje, mindegyik figurát mindig egyszerre vetik be az ütközetben. A *wei qi* játékosnak nem csupán a táblán lévő köveket kell figyelembe venni, de azt a potenciális „erősítést” is, amelyet az ellenfél bevethet. A sakk Cári von Clausewitz elveit tanítja meg („súlypont” és „döntő csata”)

- a játszma többnyire a tábla közepéért folytatott küzdelemmel kezdődik.

A *wei qi* gyakorlásával a stratégiai bekerítés művészetét lehet megtanulni. Miközben az ügyes sakkjátékos egy sor szemtől szemben való összeütközésben megpróbálja leütni az ellenfél bábuait, egy tehetséges *wei qi* játékos a tábla üres területeit foglalja el, s lassanként korlátozza az ellenfél köveinek stratégiai lehetőségeit. A sakk az egyetlen célra való törekvést, a *wei qi* a stratégiai rugalmasságot hangsúlyozza.

Hasonló ellentét létezik a katonai elméletek esetében is. A kínai stratégia alapjait egy zűrzavaros korban rakták le, amikor a rivális fejedelemségek közötti kíméletlen harcok megtizedelték Kína népességét. Erre az állandó hadakozásra (nyilván a győzelem érdekében) egy olyan stratégiai elvet fejlesztettek ki, amely a lélektani előnnyel megszerzett győzelmet favorizálta és a közvetlen konfliktus elkerülésének szükségességét hirdette.

Ennek a hagyománynak toronymagasan kiemelkedő alakja a történelemben *A hadviselés tudománya* Szun-ce néven (szó szerinti fordításban „Nap mester”) ismert szerzője. Érdekes módon senki sem tudja, ki is volt ő valójában. A tudósok már az ókortól kezdve vitatkoznak *A hadviselés tudománya* szerzőjének kilétéről és a művének keletkezési idejéről. A könyv állítólag a kínai történelem „tavasz és őszi” korszaka néven emlegetett periódusának (Kr. e. 770-476) egyik tábornoka és vándorló katonai tanácsadója, egy bizonyos Szun Vu mondásainak a gyűjteménye, ahogy a mesterük szavait a tanítványai lejegyezték. Egyes kínai és nyugati tudósok kételkednek abban, hogy Szun-ce egyáltalán létezett. De még ha tényleg élt is ez a legendás személy, akkor is kétséges, hogy ő volt-e valójában *A hadviselés tudománya* című munkában szereplő elméletek egyedüli megalkotója.³¹

Rejtélyes keletkezése után több mint kétezer évvel ez a stratégiáról, diplomáciáról és háborúról szóló epigrammatikus megjegyzéseket tartalmazó

- klasszikus kínai nyelven íródott, költészet és próza között valahol félúton elhelyezkedő - könyv még mindig a katonai gondolkodás fontos szövege. A maximái befolyásolták a huszadik századi kínai polgárháborút, mivel Mao Ce-tung sokat merített belőlük. Ho Si Minh és Vo Nguyen Giap is Szun-cénak a közvetett támadásról és lélektani hadviselésről szóló elveit

alkalmazták a vietnami háborúban Franciaország, majd az Egyesült Államok ellen. (Szun-ce a közelmúltban népszerű lett a nyugati világban is, amikor *A hadviselés tudományát* elkezdték vállalati menedzserek is olvasgatni.) Szun-ce szövege még ma is olyan aktuális és bölcs, hogy a világ legkiválóbb stratégiai gondolkodói közé emeli a szerzőt. Némi túlzással még azt is állíthatjuk, hogy a nézeteinek a figyelmen kívül hagyása hozzájárult Amerikának az ázsiai háborúi során elszenvedett kudarcaihoz.

Szun-cét a nyugati stratégiai gondolkodóktól az különbözteti meg, hogy náluk nagyobb hangsúlyt helyez a tisztán katonai jellegű elemekkel szemben a lélektani és politikai aspektusokra. Az olyan kiváló európai katonai teoretikusok, mint Cári von Clausewitz és Antoine-Henri Jomini a stratégiát saját jogán, a politikától függetlenül végrehajtott cselekvésként értelmezik. Még Clausewitz híres meghatározása is, mely szerint a háború a politika folytatása más eszközökkel, azt sugallja, hogy a háborúval az államférfi egy különálló szférába lép át.

Szun-ce a két területet egységben látja. Ahol a nyugati stratégiák a döntő ponton való erőfölény megteremtésének módjait tárgyalják, Szun-ce politikai és lélektani főlány kialakításáról beszél, egy olyan helyzet létrehozásáról, amiben a konfliktus kimenetele eleve el van döntve. A nyugati stratégiák az elveiket a csatákban elért győzelmekkel bizonyítják, Szun-ce viszont olyan győzelmekkel, amelyekben a csaták már korábban feleslegessé váltak.

Szun-cénak a háborúról írott szövege nem versenyezhet egyes európai munkák lelkesedésével, s nem ejt szót az egyéni hősiességről sem. Józanságát híven kifejezi *A hadviselés tudomány*a vészjósló kezdete:

1. [•••] A hadviselés tudománya létfontosságú az állam számára.
2. Élet-halál kérdése ez; út, ami a biztonságba vagy a romlásba vezet. Ezért ez az a témakör, amelyet semmi szín alatt sem lehet elhanyagolni.³²

És mivel a háború következményei olyan súlyosak, az elővigyázatosság a legnagyobb érték:

18. Egyetlen uralkodó sem küldhet csapatokat a harcmezőre szeszélyből, egyetlen tábornok sem vívhat csatát sértett büszkeségből.
[...]

20. A düh idővel örömmre változhat, az ingerültséget meglelégedettség követheti.

21. De egy királyság, ha egyszer elpusztították, sohasem létezhet újra; a halottakat sem lehet soha többé visszahozni az életbe.

22. Ezért a felvilágosult uralkodó megfontolt, és a jó tábornok óvatos. Ez a módja annak, hogy megőrizzük az ország békéjét és a hadsereg sértetlenségét.³³

Mivel kapcsolatban kell egy államférfinak megfontoltnak lenni? Szun- ce számára a győzelem nem kizárólag a fegyveres erők diadala. Helyette inkább a végső politikai céloknak az elérése, amelyekhez a katonai összecsapások is lehetséges eszközök. A nyílt csata vállalásánál sokkal jobb az ellenség morálját megingatni, vagy olyan kedvezőtlen helyzetbe hozni, amiből lehetetlen kitörni. Mivel a háború végső eszköz és bonyolult vállalkozás, döntő az önmegismerés. A stratégia lényegében lélektani versengés:

2. [...] a legmagasabb szintű kiválóság az ellenség ellenállásának harc nélkül való megtörésében rejlik.

3. Ezért a hadvezérség legmagasabb formája az ellenség terveinek megghiúsítása; a sorrendben következő legjobb pedig megakadályozni az ellenség erőinek egymással való kapcsolatát; ezután következik az ellenség hadainak megtámadása a csatamezőn; a legrosszabb elképzelés pedig a fallal körülvett városok ostroma.
[...]

6. Ezért a tapasztalt, okos hadvezér letöri az ellenséget mindennemű harc nélkül; elfoglalja városaikat ostrom nélkül; megdönti a királyságukat hosszadalmas harctéri hadműveletek nélkül.³⁴

A parancsnok ideális esetben olyan domináns helyzetet képes teremteni, amiben teljes egészében el tudja kerülni a csatát. Vagy csak a

kegyelemdöfést adja meg katonai akcióval — alapos elemzés, továbbá logisztikai, diplomáciai és lélektani előkészületek után használja csak a fegyvereket. Szun-ce ezt tanácsolja:

15. így van azért, hogy a háborúban a győzedelmes stratégia csak a győzelem elnyerése után keresi az ütközetet, míg aki vereségre ítéltetett, előbb harcol és csak azután keresi a győzelmet.³⁵

Mivel az ellenfélre és szövetségeseire mért csapások előkészítésében helyet kap a pszichológia, Szun-ce jelentős hangsúlyt helyez a cselekre és a megtévesztésre:

19. [...] amikor mozgatjuk erőinket, akkor tétlennek kell mutatkoznunk; amikor közel vagyunk, akkor el kell hitetnünk az ellenséggel, hogy távol vagyunk; amikor távol vagyunk, azt kell elhitetnünk, hogy közel vagyunk.³⁶

A Szun-ce elveit követő parancsnok számára a közvetetlen, megtévesztés vagy manipuláció révén elért győzelem humánusabb (és minden kétséget kizáróan gazdaságosabb), mint az erővel kivívott diadal. *A hadviselés tudománya azt* javasolja a katonai parancsnoknak, hogy valamilyen módon bírja rá az ellenfelet, hogy az tudtán kívül a parancsnok céljait tekintse a saját céljainak; vagy a parancsnok kényszerítse az ellenfelet olyan lehetetlen helyzetbe, amiben az inkább a megadást választja a hadserege vagy az állama megóvása érdekében.

Szun-cénak talán a legfontosabb észrevétele azt volt, hogy egy stratégiai kontextusban minden számít, minden mindennel összefügg: az időjárás, a terep, a diplomácia, a kémek (köztük kettős ügynökök) jelentései, a felszerelés és a logisztika, az erőviszonyok, a történelmileg kialakult nézetek, valamint a meglepetés és a morál jelentette nehezen megfogható tényezők. Mindegyik elem hat a többire, és finoman befolyásolják a lendületet és a relatív előnyöket: egyáltalán nem egymástól elszigetelten ható tényezők.

A stratégia feladata ebből adódóan nem annyira egy adott helyzet

elemzésében merül ki, hanem inkább annak meghatározásában, hogy az milyen viszonyban van azzal a kontextussal, amelybe beágyazódik. Statikus helyzet egyszerűen nem létezik; minden helyzet átmeneti és folyamatosan változik. A stratégának meg kell érteni ennek a változásnak az irányát és azt céljai szolgálatába kell állítania. Szun-ce a *shi* szót használja erre a tulajdonságra, aminek nincs közvetlen nyugati megfelelője.³⁷ A katonai kontextusban a *shi* egy folyamatosan alakuló helyzet stratégiai trendjére és „potenciális energiájára” utal, „az elemek egy adott elhelyezkedésében lévő erőre és [...] annak változásaira.”³⁸ A *hadviselés tudománya* szövegében a kifejezés az erők, valamint azok általános irányultságának állandóan változó konfigurációjára utal.

Szun-ce szerint ha egy stratégia mestere a réznek, hasonlatos a hegyoldalon lefelé folyó vízhez, és automatikusan megtalálja a leggyorsabb és legkönnyebb utat. Egy sikeres katonai parancsnok kivár, mielőtt belevetné magát a csatába. Elkerüli az ellenség erős pontjait; elegendő időt hagy a stratégiai helyzet alapos tanulmányozására, és adott esetben annak megváltoztatására; kikémleli az ellenség előkészületeit és morálját; ügyesen gazdálkodik a rendelkezésére álló erőforrásokkal és gondosan felméri őket; kihasználja az ellenfél lélektani gyengeségeit — amíg csak nem látja elérkezettnek az időt arra, hogy lesújtson az ellenség leggyengébb pontjára. Ekkor haladéktalanul és hirtelen veti be az erőit, lezúdul a „hegyoldalon” a legkisebb ellenállás irányába, s a gondos tervezés és a megfelelő előkészületek eredményeként megszerzett fölényét érvényesíti.³⁹ A *hadviselés tudománya* nem annyira a területi hódítás doktrínáját, hanem inkább a pszichológiai fölényserzés doktrínáját fejti ki. Az észak-vietnamiak így harcoltak Amerikával (jóllehet Elanoi a lélektani győzelmeit területek elfoglalására is váltotta).

A kínai államvezetés hajlamos olyan stratégiai elemzésre, amelyben mindent egy nagy egész részeként tekint: a jó és a gonosz, a közeli és a távoli, az erő és a gyengeség, a múlt és a jövő, ezek mind kapcsolatban állnak egymással. A nyugati megközelítés a történelmet a gonosz és az elmaradottság fölött aratott teljes győzelmeken keresztül a modernitás folyamatának fogja fel. Ezzel ellentétben a hagyományos kínai

történelemszemlélet a hanyatlás és a kiigazítás ciklikus folyamatát hangsúlyozza, melyben a világot meg lehet ugyan érteni, de teljesen uralni lehetetlen. A legtöbb, amit el lehet érni, hogy harmóniában éljünk vele. A stratégia és az államvezetés tudománya az ellenfelekkel való „harcias együttélést” jelenti. A cél az, hogy gyenge állapotba manőverezzük őket, miközben felépítjük a magunk *shi/ét* vagy stratégiai pozícióját.⁴⁰

Természetesen ez a „manőverező” megközelítés az ideális állapot, és nem mindig a valóság. A kínaiaknak a történelmük során mindvégig kijutott a brutális konfliktusokból otthon, de alkalmanként még külföldön is. Például amikor a Qin-dinasztia (Csin) egyesítette Kínát, a „három királyság” korszakának küzdelmeiben, a tajpingfelkelés leverésekor vagy a huszadik századi polgárháborúban Kína olyan mértékű emberveszteséget volt kénytelen elszenvedni, amelyet az európai történelemben csak a világháborúkhoz lehet hasonlítani. A legvéresebb konfliktusok Kína belső rendszerének összeomlásakor következtek be, amikor válságba került az állami rend, amely egyaránt figyelmet fordított a belső stabilitásra és az esetleges külföldi inváziók elleni védelemre.

Kína klasszikus bölcsei úgy tartották, hogy a világot soha nem lehet meghódítani: az okos uralkodók mindössze abban reménykedhetnek, hogy harmóniába kerülnek a világban lejátszódó folyamatokkal. Nem létezett benépesítésre váró Újvilág, és semmilyen megváltás sem várt az emberiségre távoli partokon. Az ígért földje maga Kína volt, és a kínaiak már ott éltek. A „középső birodalom” kultúrájának az áldásait elméletileg ki lehetett volna terjeszteni a birodalom határain túl élő idegenekre, de a kínaiak számára nem jelentett dicsőséget, hogy ha a tengereken átkelve „megtérítik a pogányokat”, mert a „mennyei udvar” szokásai egyszerűen túlságosan kifinomultak voltak a távoli barbárok számára.

Esetleg ebben rejlik annak magyarázata, hogy Kína miért hagyott fel haditengerészezte fejlesztésével. A német filozófus, Hegel az 1820-as években a filozófia történetéről tartott előadásai során kitért arra, hogy a kínaiak a tőlük keletre eső óriási kiterjedésű Csendes-óceánt „terméketlen pusztaságnak” tekintik. Megjegyezte, hogy a kínaiak nem nagyon merészkednek a tengerre, helyette inkább hatalmas szárazföldi területükre

támaszkodnak. A szárazföld „megszámlálhatatlan függőséget” eredményezett, miközben a tenger az embereket arra indította, hogy „meghaladják ezeket a korlátozott gondolatokat és tetteket”. „A szárazföld jelentette korlátokon túllépő, a tenger felé irányuló törekvés hiányzik az ázsiai államok nagyszerű politikai intézményeiből, noha ők maguk is határosak a tengerrel - mint például Kína. Számukra a tenger csak korlátot jelent, a szárazföld megszűnését, semmilyen pozitív kapcsolatban nincsenek vele. ’ A nyugati civilizáció vitorlát bontott, hogy kereskedjen a világgal és az értékeit elterjessze. Hegel érvelése szerint ebből a szempontból a szárazföldön bezárkózó Kína - amely egykor a világ legerősebb tengeri hatalma volt - „kirekesztette magát az általános történelmi fejlődésből” A

Ezekkel a sajátos hagyományokkal és a felsőbbrendűség ezeréves szemléletével Kína teljesen egyedi birodalomként lépett az újkorba: olyan államként, amely a kulturális értékeinek és az intézményeinek univerzális fontosságot tulajdonított, de szinte semmilyen erőfeszítést sem tett azoknak az elterjesztéséért. A világ leggazdagabb országa volt, amely azonban érdektelenséget mutatott a külkereskedelem és a technológiai újítások iránt. A kínai politikai elit egyáltalán nem figyelt fel a felfedezések nyugati korának kezdetére, és Kína, ez a páratlanul nagy földrajzi kiterjedésű politikai egység, nem vett tudomást azokról a technológiai és történelmi folyamatokról, melyek nem sokkal később a létében fenyegették.

MÁSODIK FEJEZET

A megalázkodás kérdése és az ópiumháború

Kína a tizennyolcadik század vége felé birodalmi nagyságának zenitjén állt. A Kínába északkelet felől érkező mandzsú törzsek által 1644-ben alapított Qing-dinasztia Kínát jelentős katonai hatalommá emelte. A dinasztia uralkodói a mandzsuk és a mongolok katonai erejének és a han kínaiak kulturális és kormányzati hatalmának az egyesítésével észak és nyugat felé irányuló területi terjeszkedésbe is fogtak, s mélyen Mongóliában, Tibetben és napjaink Xinjiang (Hszincsiang) tartományában kínai befolyási övezeteket építettek ki. Kína vetélytárs nélkül uralkodott Ázsiában, és a világ bármely más birodalmával felvehetette volna a versenyt.¹

A Qing-dinasztia uralkodásának tetőpontja ugyanakkor sorsfordulót is jelentett. Kína gazdagsága és óriási területe ugyanis felkeltette a nyugati birodalmak és kereskedelmi társaságok figyelmét, amelyek a hagyományos kínai világrend keretein és fogalmi apparátusán messze kívül működtek. Történelme során először Kína olyan „barbárokkal” került szembe, akik nem kívánták megbuktatni a kínai dinasztiát és maguknak követelni a „mennyek mandátumát” — helyette a Kína-központú rendszert egy teljesen új világrend jövőképevel szerették volna felváltani: szabad kereskedelmet a hűbéradomány helyett, állandó követségeket a kínai fővárosban, valamint egy olyan diplomáciai kapcsolatrendszert, amely a nem kínai államfőkre nem „tisztelőre méltó barbárokként” tekint, akik hűségnyilatkozatot tesznek a Pekingben székelő császáruknak.

A kínai elit nem volt tudatában annak, hogy ezek a külföldi társadalmak olyan új ipari és tudományos módszereket fejlesztettek ki, amelyek évszázadok vagy talán örök idők óta először múltak felül a kínaiakét. Nyugaton a gőzenergia, a vasutak, valamint az ipari termelés és a

tőkeképzés új módszerei hihetetlen mértékben megnövelték a termelékenységet. A Kína hagyományos befolyási övezeteibe behatoló nyugati hatalmak nevetségesnek tartották a kínaiak felfogását, amellyel Európa és Ázsia fölött univerzális uralmat követeltek maguknak. Határozott törekvésük volt, hogy Kínára, ha kell, erőszakkal ráerőltetik a nemzetközi érintkezés saját maguk által használt normáit. A bekövetkező konfliktus alapjaiban rengette meg a kínai kozmológiát és olyan sebeket hagyott hátra, amelyek még most, egy évszázaddal később, a kínai hatalom ismételt felemelkedése idején sem hegedtek be teljesen.

A kínai hatóságok a tizenhetedik század elején figyeltek fel arra, hogy egyre több európai kereskedő jelenik meg a délkelet-kínai partokon. Nem láttak okot arra, hogy megkülönböztessék az európaiakat a birodalom peremvidékein kereskedő többi külfölditől, kivéve talán azt, hogy az európaiak teljes mértékben híján voltak a kínai kulturális fejlettségnek. A „nyugati tengeri barbárokat” a hivatalos kínai szemléletben „hűbéresi követeknek” vagy „barbár kereskedőknek” tartották. Nagy ritkán közülük egyeseknek megengedték, hogy Pekingbe utazzanak, ahol - ha egyáltalán a császár színe elé kerülhettek - meg kellett alázkodniuk a hagyományos módon: le kellett borulniuk és a homlokukkal háromszor a földet kellett érinteniük.

A külföldi képviselők számára szigorúan meghatározták, hol léphettek Kína területére és milyen útvonalakon közelíthették meg a fővárost. A kínai piachoz való hozzáférés ugyancsak szigorúan szabályozott szezonális kereskedelem formájában történhetett (az akkoriban Kanton néven ismert) Guangzhouban (Guangsou). A külföldi kereskedőknek minden télen haza kellett hajózniuk. Megtiltották nekik, hogy ennél beljebb hatoljanak Kínában. Különböző szabályokkal tudatosan korlátozták a tevékenységüket. Törvénnyel tiltották, hogy kínai nyelvet tanítsanak ezeknek a barbároknak, és hogy a kínai történelemről vagy kultúráról szóló könyveket adjanak el nekik. Kizárólag különleges engedéllyel rendelkező helyi kereskedőkkel érintkezhetek.²

A szabad kereskedelem, az állandó követségek és a szuverén egyenlőség fogalmai - olyan minimális jogok, amelyeket az európaiak szinte a világ

minden pontján élveztek - ismeretlenek voltak Kínában. Egy hallgatólagos kivétel volt csak: Oroszország. Az oroszok gyors keleti terjeszkedése (a cár birtokai immár szomszédosak voltak a xinjiangi, mongóliai és mandzsúriai Qing-területekkel) Kínára nézve egyedülálló veszélyt rejtett magában. A Qing-dinasztia 1715-ben megengedte Moszkvának, hogy egy orosz ortodox missziót létesítsen Pekingben: az intézmény végül *de facto* követségi szerepeket vett át, s mint ilyen egy évszázadnál is hosszabb ideig egyedüli külföldi képviselőként működött Kínában.

A Qing-dinasztia a nyugat-európai kereskedőknek adományozott korlátozott jogokat is rendkívül nagy engedménynek tekintette. A kínai felfogás szerint a „mennyek fia” nagy jóindulattal megengedte nekik, hogy részt vegyenek a kínai kereskedelemben - kiváltképpen ami a teát, selymet, lakkozott árut és rebarbarát illeti, amelyek iránt a „nyugati-tengeri barbárok” szinte csillapíthatatlan vágyat tanúsítottak. Európa túlságosan messze volt a „középső birodalomtól” ahhoz, hogy Koreához vagy Vietnamhoz hasonlóan kínaiasítani lehetett volna.

Az európaiak kezdetben elfogadták az alárendelt szerepet a kínai hűbérrendszerben, amelyben „barbároknak” bélyegezték őket és a kereskedelmüket „hűbéradománynak” fogták fel. Ahogy azonban a nyugati hatalmak egyre gazdagabbak és magabiztosak lettek, nem lehetett fenntartani ezt az állapotot.

A Macartney-misszió

A kínai világrendből adódó előfeltevések különösen sértőek voltak Nagy-Britannia (néhány kínai feljegyzésben a „vörös hajú barbárok”) számára. Nagy-Britannia a nyugati világ első számú kereskedelmi és tengeri hatalmaként sérelmezte a rá kiosztott szerepet annak a „középső birodalomnak” a kozmológiájában, amelynek a hadserege, ahogy a britek megfigyelték, még mindig elsősorban íjakat és nyilakat használt, s amely gyakorlatilag nem rendelkezett tengeri flottával. A brit kereskedők neheztek az egyre növekvő vámok miatt, amelyeket a kínai szabályozás szerint minden nyugati kereskedőnek be kellett fizetnie Guangzhouban a

kijelölt helyeken. Szerettek volna eljutni a délkeleti partokon túli kínai piacokra is.

Az első jelentősebb brit kísérlet ennek a helyzetnek az orvoslására az 1793—94-es, Lord George Macartney által Kínába vezetett misszió volt. Ez tekinthető a legfontosabb, legjobban kitervelt és legkevésbé „militarista” európai erőfeszítésnek a fennálló kínai-nyugati kapcsolatok kereteinek megváltoztatására és egy egyenlő alapokon nyugvó kereskedelmi és diplomáciai képviseleti rendszer létrehozására. A küldetés teljes kudarcot vallott.

Tanulságos a Macartney-missziót kicsit részletesebben is megvizsgálni. A követ naplója feltárja, hogy a kínaiak miként fogták fel a gyakorlatban a missziót - és azt is, hogy milyen széles szakadék tátongott a diplomácia nyugati és kínai felfogása között. Macartney kitűnő köztisztviselő volt többéves nemzetközi tapasztalattal és a „keleti” diplomácia ismeretével a háta mögött. Komoly kulturális háttérrel rendelkezett. Rendkívüli követként három évet szolgált Szentpéterváron Nagy Katalin udvarában, ahol sikerült egy barátsági és kereskedelmi szerződést tető alá hoznia. Amikor hazatért, egy nagy sikert arató könyvben számolt be az orosz történelemről és kultúráról tett megfigyeléseiről. Később madrászi kormányzóként működött. Kevés nála jobban felkészült kortársa volt a civilizációk közötti új diplomácia szervezésében.

A Kínába küldött Macartney-misszió céljai rendkívül szerénynek tűnhettek volna bármelyik korabeli tanult brit számára, különösen ha összehasonlítjuk a szomszédos óriási országban, Indiában megszerzett brit fennhatósággal. Henry Dundas belügyminiszter úgy fogalmazta meg a Macartney-nak szóló utasításokat, hogy kísérletet kell tennie „egy talán az egész földgolyó legkülönösebb népével való szabad kommunikáció” megteremtésére. Az elsődleges cél követségek nyitása volt Pekingben és Londonban, valamint a kínai tengerparton újabb kikötők megnyitása a kereskedelem előtt. Dundas ez utóbbi kérdésben arra utasította Macartneyt, hogy hívja fel a figyelmet a Guangzhouban létező szabályozások „elbátortalanító” és „önkényes” rendszerére, amely meggátolja a brit kereskedőket abban, hogy „egyenlő eséllyel versenyezzenek a piacon” (ez a

fogalom ismeretlen volt a konfuciuszi Kínában). Dundas azt kérte Macartney-től, hogy tegye egyértelművé: semmilyen területi követelésük sincs Kínában - ezt az ígéretet aztán sértésnek fogták fel Pekingben, mert burkoltan azt jelentette, hogy Nagy-Britanniának lenne lehetősége ilyen törekvésekre.³

A brit kormány a kínai udvarral mint egyenrangú féllel kezdeményezett tárgyalásokat, és a brit uralkodó osztály gondolkodásmódja szerint ez rendkívül nagy megtiszteltetést jelentett egy nem nyugat-európai ország számára. Ehhez képest Kínában alacsonyabb rendűnek tartották a briteket, és ennek megfelelően viselkedtek velük. Dundas utasítása szerint Macartney-nak meg kellett ragadnia a „lehetséges legelső alkalmat” arra, hogy tudassa a kínai udvarral: III. György király a Macartney-misszióra olyan „a világ legcivilizáltabb, valamint legősibb és legnépesebb nemzetéhez küldött követséggént tekint, amelynek a célja Kína nagyszerű intézményeinek megismerése, s annak közlése, hogy a két ország közötti feltétel nélküli és baráti kapcsolat milyen előnyöket rejt magába”. Dundas utasításba adta Macartney-nak, hogy „tegyen eleget a [kínai] udvar minden olyan szertartásának, ami nem csorbítja az Ön uralkodójának becsületét és nem sérti a méltóságát, hogy ne veszélyeztesse a tárgyalások sikeres kimenetelét.” Dundas hangsúlyozta, hogy „nem szabad engednie, hogy triviális külsőségek állják az útját azoknak a fontos előnyöknek”, amelyek a misszió sikeres lebonyolításából származhatnak.⁴

Macartney a céljai elősegítése érdekében számos, a brit tudomány és ipar fejlettségét demonstráló példát is be kívánt mutatni. Macartney kíséretében helyet kapott egy orvos, egy műszerész, egy fém munkás, egy órász, valamint „öt német zenész”, akiknek esténként kellett játszani. (Ez utóbbi előadások a követség sikeresebb momentumai közé tartoztak.) A császárnak vitt ajándékok között olyan iparcikkek is voltak, amelyeknek a révén legalábbis részben demonstrálni lehetett a Kína által a Nagy-Britanniával folytatott kereskedelembe rejlő mesés előnyöket: löfegyverek, egy hintó, gyémántokkal kirakott karórák, brit porcelán (ezekről a Qing-hivatalnokok elismerően megjegyezték, hogy kínai mintákról másolták őket), és Joshua Reynolds-nak a királyról és a királynéről készített portréi. Ma-

Macartney még egy leengedett állapotban lévő hőlégballont is vitt és azt tervezte, hogy a kíséretének tagjai bemutató gyanánt elrepülnek vele Peking fölé, de erre nem kerülhetett sor.

A Macartney-misszió egyik konkrét célját sem érte el: egyszerűen túlságosan nagy volt a távolság a két felfogás között. Macartney az iparosítás jótéteményeit kívánta demonstrálni, ám a császár hűbéradományként kezelte az ajándékait. A brit küldött arra számított, hogy a kínai házigazdái felismerik azt, hogy reménytelenül le vannak maradva a technológiai fejlődésben, és különleges kapcsolatot kívánnak majd létesíteni Nagy-Britanniával a lemaradásuk behozására. A kínaiak a valóságban olyan arrogáns és tudatlan barbár törzsként kezelték a briteket, akik különleges előnyöket akarnak kicsikarni a „mennyei fiától”. Kína megmaradt az agrárgazdasága mellett, egyre növekvő számú népessége minden korábbinál nagyobb élelmiszertermelésre ösztönözte az országot, míg a konfuciuszi bürokráciája nem vett tudomást az iparosítás kulcsfontosságú tényezőiről: a gőzenergiáról, a hitelről és a tőkéről, vagy éppen a közoktatásról.

Az első kellemetlen meglepetés akkor érte a brit küldöttséget, amikor Macartney és kísérete a Pekingtől északkeletre fekvő nyári fővárosba, Chengdébe utazott a tengerpart mentén ajándékokkal és finomságokkal megrakott kínai hajókon, amelyeken azonban az alábbi felirat díszelgett: „Az angol követ Kína császáranak hűbéradományt hoz.” Macartney Dundas utasításainak megfelelően döntött: „nem emelek panaszt emiatt, mindössze megjegyzem magamnak, hogy alkalomadtán szóvá tegyem.”⁵ Amint azonban Pekinghez közelítettek, a misszió programjának szervezésével megbízott főmandarin olyan megbeszélést kezdeményezett, ami még élesebb megvilágításba helyezte a felfogásbeli különbségeket. A kérdés az volt, hogy vajon Macartney földre borulva megalázkodjon-e a hagyományos módon a császár előtt, vagy a brit szokás szerint mindössze fél térdre ereszkedjen, ahogy ő ragaszkodott hozzá.

A kínai fél körülményes módon kezdett bele a párbeszédbe azzal a megjegyzéssel, hogy - ahogy Macartney később felidézte a naplójában - „különböző nemzetek különböző ruhát hordanak”. A mandarinok oda

lyukadtak ki, hogy a kínai ruhák jobbak, mert lehetővé teszik a ruha viselőjének, hogy könnyebben tudják végrehajtani azokat a „lebomlásokat, amelyeket mindenkinek meg kell csinálni, amikor a császár nyilvánosan megjelenik.” Nem találná-e a brit delegáció kényelmesebbnek, ha megszabadulna az ormótlan térdcsatoktól és szalagoktól, mielőtt a császári fenség elé járulnának? Macartney azt válaszolta, hogy a császár biztosan nagyra értékelné, ha Macartney „ugyanolyan módon fejezné ki a hódolatát előtte, ahogyan a saját uralkodója előtt.”⁶

A „megalázkodás kérdése” körüli vita több héten át folytatódott. A mandarinok azt mondták, hogy Macartney vagy elvégzi a megkívánt rituálét, vagy üres kézzel mehet haza. Macartney megmakacsolta magát. Végül megegyeztek, hogy Macartney az európai szokások szerint fél térdre ereszkedik. Később kiderült, hogy Macartney mindössze ebben az egy ügyben kerekedett felül. (Legalábbis a tényleges viselkedést illetően; a hivatalos kínai jelentés úgy szólt, hogy Macartney a császár félelmetes fenségének hatása alatt végül is a földre borult.)⁷

Mindez a kínai protokoll bonyolult keretei között ment végbe, amely megmutatta Macartney-nak, hogy milyen a javaslatainak visszautasítására alkalmazott legudvariasabb bánásmód. Macartney, akit mindent átható protokoll vett körül, és akit lépten-nyomon arról biztosítottak, hogy mindennek egy kozmikusán előre elhatározott és megváltoztathatatlan célja van, rájött arra, hogy magukat a tárgyalásokat sem tudja elkezdni. Időközben megfigyeléseket tett Kína óriási bürokráciájának hatékonyságáról, és arra a következtetésre jutott, hogy „minden minket érintő körülményt és minden az ajkainkat elhagyó szót aprólékos részletességgel jelentenek és fejben tartanak.”⁸

Macartney bosszúságára az európai találmányok nem tettek különösebb benyomást a vendéglátóira. Amikor az emberei működés közben bemutatták az ágyúkat, „a vezetőnk lekicsinyelte őket és úgy beszélt, mintha az ilyen dolgok semmilyen újdonságot sem jelentenének Kínában.”⁹ A távcsövet, a hintót és a hőlégballont udvarias leereszkedéssel szintén semmibe vették.

A követ másfél hónappal később még mindig a császári audienciára várt, s az időt bankettek, különböző szórakozások és a császári audiencia

megfelelő protokolljáról folytatott megbeszélések töltötték ki. Végül reggel négy órakor „egy hatalmas, díszes sátorba” rendelték, hogy ott várja a császárt, aki pompás szertartás keretében egy gyaloghinton jelent meg. Macartney-t lenyűgözte a kínai protokoll nagyszerűsége, amiben „olyan csendben és ünnepélyesen végezték a ceremónia minden egyes mozzanatát, mintha egy vallási misztériumról lenne szó.”¹⁰ A császár azt követően, hogy ajándékokkal halmozta el Macartney-t és a kíséretét, a brit küldöttségnek „többfajta ételt is küldött a saját asztaláról”, majd „mindegyikünknek egy-egy pohár meleg bort adott át, amit a jelenlétében azonnal megittunk.”¹¹ (Érdemes megemlíteni, hogy a Han-dinasztiának a barbárokkal való bánásmódját leíró „öt csalátekben” kifejezetten szerepel az, hogy a császár személyesen bort szolgál fel a külföldi követeknek.)¹²

Macartney és a kísérete másnap részt vett a császár születésnapja tiszteletére rendezett ünnepségen. Végül a császár a páholyába hívta Macartney-t egy színházi előadás közben. Macartney azt hitte, hogy szóba kerülhet a küldetésének célja. A császár azonban újabb ajándékot adott át, egy értékes kövekkel teli dobozt, és ahogy Macartney feljegyezte: „egy saját kezűleg írt és festett kis könyvecskét, és arra kért, hogy azt adjam át a királynak, az uramnak, barátsága jeléül, s hozzátette, hogy a doboz már nyolcszáz esztendeje van a családja tulajdonában.”¹³

Miután a britek megkapták a császári jóindulat jeleit, a kínai tisztviselők azt javasolták, hogy tekintettel a közelgő hideg télre, érkezett Macartney elutazásának az ideje. Macartney tiltakozott, hogy a két fél még nem „kezdt bele a tárgyalásba” a hivatalos utasításaiban szereplő ügyekről, szinte „alig kezdte meg a küldetését”. Macartney hangsúlyozta, hogy György király kifejezett kérése az, hogy engedélyezzék számára, mint állandó brit követnek, a kínai udvarnál való tartózkodást.

1793. október 3-án kora reggel egy mandarin ébresztette Macartney-t és utasította, hogy teljes ünnepi díszben jelenjen meg a Tiltott Városban, ahol választ fog kapni a kérésére. Macartney-t néhány óras várakoztatás után egy lépcső tetején álló, selyemmel borított székhez kísérték, amelyen

nem a császár ült, hanem a császár György királynak címzett levele várta. A kínai hivatalnokok földre borultak a levél előtt, míg Macartney-nak megengedték, hogy csak fél térdre ereszkedjen előtte. A császári üzenetet bonyolult szertartás keretében Macartney lakhelyére szállították. A levél a brit diplomácia történetének egyik legmegalázóbb üzenetét tartalmazta. Azzal kezdődött, hogy nyugtázták György király „tiszteletteljes alázatosságát”, amiért hűbéresi követeket küldött Kínába:

Ó, te király, aki számos tengeren túl élsz, mégis alázatos vágytól vezéreltetve, hogy részese lehessél a civilizációnk jótéteményeinek, egy missziót küldtél tiszteletteljes kéressel.

A császár ezt követően elutasította Macartney összes lényeges kérését, beleértve azt a javaslatot, hogy Macartney diplomataként tartósan Pekingben maradjon:

Ami azt a kérésedet illeti, hogy a nemzeted egyik tagja a mennyei udvarba költözzön, s hogy ez a személy az országod és Kína közötti kereskedelmet ellenőrizhesse, az teljesen ellentétes a mi gyakorlatunkkal és semmi szín alatt nem lehetséges. [...] Nem mozoghatna szabadon és nem élhetne a saját országával való levelezés kiváltságával sem; így semmit sem nyernél azzal, ha ez az ember a körünkben tartózkodna.

Az a javaslat, hogy Kína küldje el a saját követét Londonba, folytatódott a levél, még abszurdabb:

Tegyük fel, hogy egy követet küldök a te országodba, hogyan tudnád biztosítani számára a megfelelő körülményeket? Európa számos más nemzetet is magába foglal a tiédén kívül: ha mindegyik azt követelné, hogy lehessen képviselte az udvarunknál, hogyan tudnánk ezt lehetővé tenni? Az egész dolog teljesen megvalósíthatatlan.

A császár szerint György király talán azért küldte Macartney-t, hogy az ismerje meg a kínai civilizáció áldásait, ám ez is teljességgel lehetetlen:

Ha azt állítod, hogy a mi mennyei dinasztiánk iránti tiszteleted azzal a vágygal tölt el, hogy átvedd a civilizációnkat, a szertartásaink és a

törvényeink olyan nagy mértékben különböznek a tiédétől, hogy még akkor is, ha a követed képes lenne a civilizációnk alapjait elsajátítani, képtelen lennél a magatartási módjainkat és a szokásainkat átültetni a te idegen földre.

Ami a Nagy-Britannia és a Kína közötti kereskedelemben rejlő kölcsönös előnyöket hangsúlyozó javaslatokat illette, a „mennyei udvar” már azzal is nagy szívességet tett a briteknek, hogy megengedte nekik azt, hogy „sok éve szabadon kereskedhessenek Kantonban”, ennél több „teljesen lehetetlen”. Ami a brit kereskedelem Kínát érintő esetleges előnyeire vonatkozik, Macartney sajnos nagyot téved:

Különös és drága tárgyak nem érdekelnak engem. Amikor azt parancsoltam, hogy az általad, ó, te király, küldött hűbéradományokat elfogadjuk, az mindössze annak a jószándéknak az elismerése volt, amivel olyan messziről ideküldted őket. [...] Ahogy a követed a saját szemével látta, mindenünk megvan.¹⁴

A dolgok akkori állása szerint lehetetlen volt a kereskedelem mértékét a létező szint fölé emelni. Nagy-Britannia semmi olyat sem tudott ajánlani, amire Kínának szüksége lett volna, míg Kína már mindent odaadott Nagy-Britanniának, amit isteni szabályai engedtek.

Mivel úgy látszott, hogy semmi többet nem lehet tenni, Macartney úgy határozott, hogy Guangzhoun keresztül visszatér Angliába. Amint távozni készült, úgy érezte, hogy a mandarinok a császárnak a brit kéréseket kategorikusan elutasító levele után, ha lehet, még figyelmesebbek. Macartney ebből azt a következtetést vonta le, hogy az udvar esetleg meggondolta magát. Amikor ez után érdeklődött, a kínaiak felhagytak minden diplomáciai udvariassággal. Mivel a barbár kérelmező a jelek szerint nem értett a szép szóból, egy fenyegetéssel is felérő császári leiratot kapott. A császár biztosította György királyt, hogy tisztában van azzal, milyen „magányos távolságban fekszik a szigete, elvágva a világtól a kietlen tengerek által.” A kínai főváros azonban „az a középpont, ami körül az egész világ forog. [...] A tőlünk függésben lévő alattvalóinknak soha nem engedjük meg, hogy üzleti vállalkozásba kezdjenek Pekingben.” Majd ezzel az intéssel fejeződik be a levél:

Ennek megfelelően közöltem veled a tényeket és a kötelességet, hogy tiszteletben tartsd az érzelmeimet és ezt követően mindig engedelmeskedj az utasításaimnak, hogy továbbra is élvezhesd az örök béke áldásait.¹⁵

A császár, aki nyilvánvalóan semmit sem tudott a nyugati vezetők erőszakos kapzsiságáról, a tűzzel játszott, habár ennek nem volt tudatában. Macartney a következő, nem sok ígérő megfigyelést tette:

Néhány angol fregatt lesöpörné a birodalmuk egész hajóhadát. [...] Egy fél nyár alatt teljesen megsemmisíthetnék a partjaik melletti hajózást és a főleg halászatból élő part menti tartományok lakosságát éhínségbe kergethetnék.¹⁶

Bármennyire is fennhéjázónak tűnhet most a kínai magatartás, nem szabad elfelejteni, hogy ezzel évszázadokon keresztül szerveztek és fenntartottak egy nagy területre kiterjedő nemzetközi rendet. Macartney korában egyáltalán nem volt magától értetődő a nyugattal való kereskedelemről származó pozitív hatás. Mivel Kína GDP-je még mindig nagyjából hétszerese volt Nagy-Britanniáénak, elnézhetjük a császárnak, hogy úgy vélte: Londonnak van szüksége Peking segítségére és nem fordítva.¹⁷

A császári udvar minden bizonnyal roppantul meg volt elégedve azzal, hogy milyen ügyesen bánt ezzel a barbár küldöttséggel, amelyet aztán húsz évig nem is követett másik. Ám nem annyira a kínai diplomácia ügyessége, hanem az európai államok erőforrásait felemésztő napóleoni háborúk okozták ezt a szünetet. Alighogy megszabadultak Napóleontól az európai hatalmak, egy újabb, ezúttal Lord Amherst vezette brit misszió jelent meg 1816-ban Kína partjainál. Ez alkalommal a protokoll miatti pathhelyzet a brit küldöttek és a trónterem előtt összegyűlt udvari mandarinok közötti dulakodásba torkollott. Mivel Amherst nem volt hajlandó megalázkodni a császár előtt, akit a kínaiak továbbra is a „világmindenség uralkodójának” neveztek, többet szóba sem álltak vele. Nagy-Britannia régenshercegét arra utasították a kínaiak, hogy „engedelmeskedjen”, ha „részesülni szeretne a civilizáció jótéteményeiből”; addig is semmilyen követ küldése nem szükséges „annak bizonyítására, hogy te valóban a vazallusunk vagy.”¹⁸

Lord Palmerston brit külügyminiszter 1834-ben egy újabb próbálkozást

tett. Palmerston, aki nem volt tisztában a körülményekkel, Lord Napier skót tengerésztisztet olyan egymásnak ellentmondó utasításokkal látta el, hogy „tegyen eleget Kína törvényeinek és szokásainak”, ugyanakkor kérje állandó diplomáciai kapcsolatok létesítését és egy brit követség felállítását Pekingben, valamint további kínai kikötők megnyitását a brit hajók számára.¹⁹

Amikor Napier megérkezett Guangzhouba, azonnal patthelyzetbe került: a helyi kormányzóval kölcsönösen megtagadták a másik levelének átvételét arra hivatkozva, hogy megalázó lenne nekik egy ilyen alacsony jogállású személlyel kapcsolatba kerülni. Napier, akit a helyi hivatalnokok ekkorra már az „Elszántan Aljas” néven emlegettek, harcias hangú plakátokkal szórta tele Guangzhout. A sors végül megoldotta ezt a barbárok okozta kellemetlen problémát a kínaiak számára, amikor Napier maláriát kapott és hirtelen meghalt. Napier azonban még a halála előtt feljegyzéseket készített egy ritkán lakott, sziklás helyről, s úgy vélte, hogy az kitűnő természetes kikötő. Ez a hely volt Hongkong.

A kínaiak meglepéssel vették tudomásul, hogy sikerült egy újabb lázadó barbár csoportot megszelídíteni. Ám ez volt a legutolsó alkalom, hogy a britek elfogadták a visszautasítást. A brit követelések minden évben egyre fenyegetőbbé váltak. Alain Peyrefitte francia történész a Ma- cartney-misszió utáni brit reakciót az alábbiakban összegezte: „Ha Kína továbbra is zárt marad, akkor a kapukat be kell törni.”²⁰ Kína diplomáciai manőverei csak késleltették az európai és amerikai elvek szerint kiépülő modern nemzetközi rendszerrel való elkerülhetetlen találkozást. Ez a végzetes találkozás a kínai társadalom hosszú történetének egyik legfájdalmasabb társadalmi, szellemi és erkölcsi megrázkódtatását okozta.

Két világrend összeütközése: az ópiumháború

A felemelkedő nyugati ipari hatalmak nem voltak hajlandók eltérni hosszú ideig azt a diplomáciai mechanizmust, ami „barbárokként” kezeli őket, akik „hűbéradományt” ajándékoznak, s egyetlen kínai kikötővárosban kereskedhetnek csak szigorúan szabályozott keretek között. A kínaiak a maguk részéről hajlandók voltak korlátozott engedményeket tenni a nyugati kereskedők „profitéhségének” kielégítésére (maga a kifejezés némileg erkölcstelen fogalom volt a konfuciuszi gondolkodásban); ám felháborodtak

a nyugati követek azon javaslatán, hogy Kína mindössze egy állam legyen a többi közt, vagy állandó napi kapcsolatban éljen a kínai fővárosban tartózkodó barbár küldöttekkel.

Mai szemmel a nyugati követek első javaslatai közül egyik sem volt nyugati normák szerint különlegesen követelőző: a szabad kereskedelem, a szabályos diplomáciai érintkezések és a rezidens követségek nem nagyon sértették egyik kortársnak sem az érzékenységet, és a diplomáciai kapcsolatok elfogadott módjának tekintették őket. A végső összecsapás azonban a nyugati behatolás egy szégyenteljes tényezője miatt robbant ki: a követelés miatt, hogy mindenféle korlátozás nélkül lehessen Kínába ópiumot szállítani.

A tizenkilencedik század közepén az ópium használata megengedett volt Nagy-Britanniában, de tiltották azt Kínában, jöllehet egyre több kínai fogyasztotta. India volt a világ máktermelésének egyik legnagyobb központja, a brit és amerikai kereskedők pedig kínai csempészekkel együttműködve élénk kereskedelmet folytattak a belőle kinyert ópiummal. Valójában az ópium egyike volt annak a pár külföldi terméknek, ami behatolt a kínai piacra. Egyébként a híres brit iparcikkek iránt vagy nem alakult ki érdeklődés, vagy a kínai termékeknél silányabb minőségű áruként lenézték őket. A nyugati közvélemény is elítélte az ópiumkereskedelmet, ennek ellenére a kereskedők nem hagyták abba a jövedelmező tevékenységet.

A Qing-udvarban vita folyt arról, hogy az ópiumot legalizálják-e és saját kézbe vegyék-e annak kereskedelmét; végül azonban úgy döntöttek, hogy inkább teljesen felszámolják. Peking 1839-ben elküldött egy rendkívül tapasztalt és ügyes tisztviselőt, Lin Zexut (Lin Cö-hszü) Guangzhou-ba, hogy a nyugati kereskedőket szorítsa rá a hivatalos tilalom betartására. Hagyományos konfuciuszi mandarinként Lin úgy próbálta kezelni az ügyet, ahogy a kínaiak a makacs barbárokkal bánni szoktak, megfelelő arányban kombinálta az udvarias rábeszélést és a nyers erőszakot. Lin kihirdette, hogy a nyugati kereskedelmi lerakatok kötelesek megsemmisítésre átadni az ópiumos ládáikat. Amikor ennek nem volt foganatja, blokád alá vonta az összes külföldit - beleértve azokat is, akiknek semmi közük sem volt az ópiumkereskedelemhez - és bejelentette: csak akkor engedi szabadon őket, ha átadják illegális árujukat.

Lin ezt követően levelet küldött Viktória királynőnek, s a hagyományos protokoll kínálta határokon belül dicsérte az elődjeinek „udvariasságát és

alázatosságát”, amiért „hűbéradományt” küldtek Kínába. Az üzenetének a lényege az a követelés volt, hogy Viktória királynő vegye a saját kezébe a mákültetvények kiirtását Nagy-Britannia indiai területein:

India több, általad ellenőrzött területén, mint például Bengálban, Madrászban, Bombay-ben, Patnában és Malvában [...] ópiumot természetnek az egyik hegytől a másikig és mesterséges tavakat létesítenek az előállítására. [...] A kellemetlen bűz ingerli a mennyet és megijeszti a szellemeket. Kizárólag te, ó, királynő, tudod elpusztítani az ültetvényeket ezeken a helyeken, te tudod beszántani ezeket a mezőket, s gabonát vetni oda. Bárkit, aki újra ópiumot merészel természetni és feldolgozni, szigorúan meg kell büntetni.²¹

A kérés méltányolható volt még úgy is, hogy azt a kínai felsőbbrendűséget magától értetődőnek tekintő, hagyományos hangnemben fogalmazták meg:

Ha egy másik országból származó ember jön Angliába kereskedni, akkor engedelmeskednie kell az angol szabályoknak. Kínában nem kellene ugyanígy betartani a mennyei dinasztia törvényeit? [...] Az országod barbár kereskedőinek, ha tartósabban szeretnének üzleti tevékenységet folytatni, tisztelettudóan tartani kell magukat az előírásainkhoz és többé nem hozhatnak ópiumot az országunkba.

[...]

Ezért, ó, királynő, arra kérünk, hogy tartsd vissza a gonoszokat és akadályozd meg abban az elvetemült embereket, hogy Kínába jöjjenek, így add további jelét az udvariasságnak és a hódolatodnak, lehetővé téve azt, hogy a két ország együtt élvezhesse a béke áldásait. Milyen nagyszerű lenne, igazán milyen nagyszerű lenne! Az üzenet kézhez vétele után kérlek, hogy haladéktalanul tudasd velünk, hogy milyen intézkedéseket tettél az ópium forgalmának leállítására. Ne késlekedj egy percet sem.²²

Lin ultimátuma, ami erősen túlértékelte a kínai befolyást, azt a fenyegetést helyezte kilátásba, hogy megszüntetik a kínai áruk exportját. Úgy vélte, hogy ezek a cikkek a nyugati barbárok számára létszükségletet jelentenek: „Ha Kína megszünteti az ezekből adódó jótéteményeket anélkül, hogy figyelemmel lenne az emiatt szenvedőkre, akkor a barbárok hogyan

fogják életben tartani magukat?” Kínának nincsen félnivalója a retorziótól: „A Kínába érkező árucikkek nem egyebek, csak játékszerek. Eddig elfogadtuk őket, de jól megleszünk nélkülük is.”²³

Lin levele a jelek szerint soha nem jutott el Viktória királynőig. A brit közvélemény a guangzhou-i brit közösség elleni ostromot elfogadhatatlan sértésnek fogta fel. A „kínai kereskedelemért” lobbizók arra kérték a parlamentet, hogy üzenjen hadat. Palmerston egy Pekingbe küldött levélben „elégtételt és a kínai hatóságok által a Kínában élő brit alattvalókat ért sérelmekért, valamint az ugyanezen hatóságok által a brit korona elleni sértésekért kárpótlást” követelt, továbbá azt, hogy a kínaiak véglegesen adjanak át „egy vagy több megfelelően nagy és kedvező adottságú szigetet Kína partjai mentén” a brit kereskedelem számára lerakatok létesítése céljából.²⁴

Palmerston ebben a levélben elismerte, hogy az ópium a kínai törvények szerint csempészáru, ám jogi csűrös-csavarással megvédte annak kereskedelmét azzal érvelve, hogy a kínai tilalom a nyugati jogi elvek alapján semmissé vált a korrump hivatalnokok miatt. Nem tűnt valószínűnek, hogy ez bárkit is meggyőz, és Palmerston nem is hagyta, hogy jogi vitákkal teljen az idő. Az ügy „sürgös és fontos” voltára és az Angliát Kínától elválasztó távolságra való tekintettel a brit kormány egy flottát haladéktalanul „a jelentősebb kínai kikötők blokádjára” utasított, valamint arra, hogy kobozzon el „minden útjába kerülő kínai hajót”, és kerítse birtokába „a kínai terület valamilyen alkalmas pontját” addig, amíg London elégtételt nem kap.²⁵ Kezdetét vette az ópiumháború.

A kínaiak eleinte nem vették komolyan a brit fenyegetést. Egy tisztviselő azzal érvelt a császárnak, hogy a Kína és Anglia közötti óriási távolság az angolokat tehetetlenné teszi: „Az angol barbárok jelentéktelen és megvetésre méltó faj, akik kizárólag az erős hajóikban és nagy ágyúikban bíznak; ám az általuk megteendő hatalmas távolság lehetetlenné teszi a megfelelő utánpótlást, és elég hozzá egyetlen vereség, hogy a katonáiknak ne legyen élelmük.”²⁶ Még azt követően is, hogy a britek erődemonstrációként blokád alá vették a Gyöngy-folyót és Ningbo (Ningpo) kikötővárossal szemben több szigetet is birtokukba vettek, Lin sértetten az alábbiakat írta Viktória királynőnek: „Nektek, a távoli tengerek vadembereinek volt merszetek a mi mindenható császáruknak ellenszegülni és megsérteni őt. Itt a legfőbb ideje, hogy magatokba nézzetek és megtisztítsátok a szíveteket, s változtassátok a magatartásotokon. Ha

alázatosan alávetitek magatokat a mennyei dinasztiának és hűséget fogadtok, talán lehetőségetek lesz megtisztítani magatokat a múlt bűneitől.”²⁷

A „mennyei udvar” helyzetértékelését teljesen eltorzította a több évszázadon át tapasztalt ellenfelekkel szembeni fölény. A felsőbbrendűség

hamis érzete csak növelte a vereség mértékét. A brit hajók gyorsan áttörték a kínai part menti védelmet és blokádnak alá vették a legfontosabb kínai kikötőket. A Macartney-val foglalkozó mandarinok által egykor lenézett ágyúk brutális hatékonysággal működtek.

Az akkoriban Pekinget és az azt körülvevő tartományokat felölelő adminisztratív területi egység, Zhili (Csili) vezetője, Qishan (Csisan) ráébredt Kína sebezhetőségére, amikor az északra, Tianjin (Tienccsin) felé tartó brit hajóhadat kellett volna harcra kényszerítenie. Felismerte, hogy a kínaiak képtelenek viszonzni a brit flotta tűzerejét: „Szélszándben, sőt még kedvező dagály hiányában is ők [a gőzhajók] a folyásiránnyal szemben siklanak és fantasztikus sebességet képesek elérni. [...] Az ágyúik talpazata korongon forog és így képesek minden irányba tüzelni.” Qishan jelentése szerint ezzel szemben Kína ágyúi még a Ming-dinasztia korából maradtak meg, és „a katonai ügyekért felelős emberek kivétel nélkül mind olyan hivatalnokok [...] akiknek semmilyen ismeretük sincs a fegyverekről.”²⁸

Miután Qishan arra a következtetésre jutott, hogy a város védtelen a brit haditengerészeti erővel szemben, azzal próbálta lecsillapítani és eltéríteni a briteket, hogy biztosította őket: a guangzhou-i incidens csak félreértés volt, és nem tükrözi „a császár békés és őszinte szándékait”, a kínai tisztviselők „ki fogják vizsgálni és igazságos módon el fogják rendezni az ügyet”, de ehhez „feltétlenül szükséges, hogy [a brit hajóhad] elinduljon dél felé”, és ott várja meg a kínai hivatalnokokat. Némileg meglepő módon ez a manőver sikerrel járt. A brit hajóhad visszament a déli kikötőkbe és Kína védtelen északi városait békén hagyta.²⁹

Qishant ez után a sikere után most Guangzhouba küldték, hogy Lin Zexu helyett ő intézze az ügyeket a barbárokkal. A császár, aki a jelek szerint nem fogta fel a brit technológiai fölény arányait, arra utasította Qishant, hogy kezdjen hosszas tárgyalásokba a brit képviselőkkel. Húzza az időt, miközben Kína megfelelő erejű hadsereget küld oda. Ez íródott cinóbervörös császári tintával: „Miután az elhúzódo tárgyalás elcsigázza és kifárasztja a barbárokat, váratlanul megtámadjuk és legyűrjük őket.”³⁰ Lin Zexu kegyvesztett lett, mert kiprovokálta a barbárok támadását. Kína nyugati részére száműzték, ahol elgondolkozott rajta, hogy mitől hatékonyabb a nyugati fegyverzet, és titkos memorandumokat fogalmazott

arról, hogy Kína hogyan fejleszthetné a sajátját.³¹

Dél-Kínában Qishan már sokkal nehezebb helyzettel került szembe, mint északon. A britek területi engedményeket és kárpótlást követeltek. Azért jöttek délre, hogy elégtételt kapjanak; itt már nem lehetett őket halogató taktikával eltéríteni a céljaiktól. Azt követően, hogy a brit erők tűz alá vették a tengerpart több pontját is, Qishan és brit tárgyalópartnere, Charles Elliot kapitány előzetes megállapodást dolgoztak ki, amely speciális jogokkal ruházta fel a briteket Hongkongban, hatmillió dollár kárpótlást irányzott elő, és megengedte, hogy a jövőben a kínai és brit hivatalos személyek egyenrangú félként tárgyaljanak (tehát a briteket megkímélték a barbár követektől általában megkívánt protokolltól).

A megállapodást mind a kínai, mind a brit kormány elutasította, mert mindketten megalázónak tartották a feltételeket. Azért, mert figyelmen kívül hagyta az utasításokat és túl sok engedményt tett a barbároknak, a császár láncra verette Qishant, és úgy vitette Pekingbe, majd halálra is ítélte, de az ítéletet később száműzésre változtatták. A brit tárgyaló félre, Charles Elliotra némileg enyhébb sors várt, noha Palmerston a lehető legkeményebb hangnemben feddte meg amiatt, mert túl keveset ért el: „Mindvégig a működése során mintha az utasításaimat olvasatlanul dobta volna a papírkosárba.” Hongkong „egy kietlen sziget, amin szinte egyetlen épület sincs”, tehát Elliot túlságosan engedékeny volt, amiért nem követelt egy értékesebb területet vagy nem diktált keményebb feltételeket.³²

Palmerston egy új követet nevezett ki Sir Henry Pottinger személyében, akit arra intett, hogy keményebben lépjen fel: „Öfelsége kormánya nem engedheti meg; hogy egy Nagy-Britannia és Kína közötti megállapodásnál a kínaiak ésszerűtlen gyakorlata érvényesüljön az emberiség többi részének racionális gyakorlatával szemben.”³³ Pottinger Kínába érkezése után kihasználta a brit katonai fölényt, újabb kikötőket vett blokád alá és megbénította a hajóforgalmat a Nagy-csatornán és a Jangce alsó szakaszán. Miután a britek előkészületeket tettek az ősi főváros, Nanjing (Nan- king) megtámadására, a kínaiak sürgősen békét kértek.

Qiyíng diplomáciája: a barbárok megbékítése

Pottinger most Qiyínggel (Csijing), a mandzsu herceggel került szembe. Ő

immár a harmadik olyan ember volt, akit a magát még mindig a világmindenség urának tartó udvar az angolokkal való tárgyalás rendkívül hálátlan küldetésével bízott meg. Qiying úgy bánt a britekkel, ahogy vereség esetén a hagyományos kínai stratégia megkívánta. Miután az ellenállás és a diplomácia sikertelen volt, látszólagos engedékenységgel próbálta megnyerni a barbárokat. Qiying a brit haditengerészet ágyúinak lőtávólán belül tárgyalva úgy ítélte meg, hogy a „középső birodalom” sokszor bevált módszeréhez kell folyamodni: időhúzás, mellébeszélés és gondosan adagolt előnyök kombinációjával végül meg tudják majd békíteni a barbárokat, közben pedig időt nyernek arra, hogy Kína összeszedje magát.

Qiying mindenekelőtt a „barbár törzsfőnök” Pottingerrel akart személyes kapcsolatot kialakítani. Ajándékokkal halmozta el és nagyra becsült barátjának nevezte, valamint „bizalmasának”. Qiying a közöttük fennálló szoros barátság jeleként még odáig is elment, hogy azt ajánlotta: cseréljék ki a feleségeik arcképeit, sőt annak a kívánságának adott hangot, hogy Pottinger fiát adoptálja (aki Angliában maradt, de ettől kezdve a neve „Frederick Keying Pottinger” lett).³⁴

Qiying egy figyelemre méltó feljegyzésben elmagyarázta ezt a magatartását a „mennyei udvarnak”, amely kissé nehezen értette meg ennek a behízelgési manővernek az értelmét. A brit barbárok megnyerésének a módját így indokolta: „Ezek a civilizáció határain kívülről érkezett emberek, akik a szertartás finomságai iránt érzéketlenek [...] noha a nyelvünk és a torkunk kiszáradt (miközben megpróbáltuk rávenni őket, hogy a mi szokásainkat kövessék), a fülüket mégsem tudták bezárni és úgy tenni, mintha süketek lennének.”³⁵

Qiying bankettjei, illetve Pottinger és családja iránt mutatott kitüntető barátságossága alapvetően stratégiai célokat szolgáltak, amiben a kínai magatartást előre meghatározott módon igazították a helyzethez, s amiben a bizalmat és az őszinteséget fegyverként használták; teljesen mellékes volt, hogy azok valódi meggyőződést tükröztek-e. Qiying így folytatta:

Mindenképpen meg kell zabolázni őket az őszinteséggel, de még fontosabb az, hogy ügyes módszerekkel ellenőrizzük őket. Időnként sikerül rávennünk őket, hogy arra menjenek, amerre mi szeretnénk, de úgy, hogy azért ne értsék meg az okokat. Alkalmanként mindent felfedünk előttük, hogy ne kezdjenek el gyanakodni. Megint máskor

fogadásokat adunk nekik és szórakoztatjuk őket, ami után hálát éreznek. Majd megint más alkalmakkor úgy teszünk, mintha nagyvonalúan megbíznánk bennük és nem bocsátkozunk részletekbe menő vitákba velük, aminek a révén el tudjuk érni, hogy ők segítsenek nekünk különböző ügyekben.³⁶

Qiyong és Pottinger két szerződést hozott tető alá: a nanjingi és az ezt kiegészítő bogue-i megállapodást. A megegyezés alapvetően megalázó volt Kína számára, bár a feltételek nem voltak olyan kemények, amilyeneket a katonai helyzet alapján Nagy-Britannia kicsikarhatott volna. Kínának hatmillió dollár jóvátételt kellett fizetnie, át kellett adni Hongkongot, és meg kellett nyitni öt part menti „szerződéses kikötőt”, amelyekben a nyugatiak letelepedhettek és kereskedhettek. Ez gyakorlatilag semmissé tette azt a „kantoni rendszert”, amivel a kínai udvar korábban szabályozta a nyugattal folytatott kereskedelmet és azt kizárólag megfelelő engedéllyel rendelkező kereskedőknek engedélyezte. Ningbo, Sanghaj, Xiamen (Hsziamen) és Fuzhou (Fucsou) is rákerült a „szerződéses kikötők” listájára. A britek megszerezték a jogot, hogy állandó képviselőket működtethessenek a kikötővárosokban, és hogy közvetlenül tárgyalhassanak a helyi tisztviselőkkel, ne csak a pekingi udvar közvetítésével.

A britek ugyancsak elérték, hogy a kínai „szerződéses kikötőkben” élő saját állampolgáraik fölött nekik legyen joghatóságuk. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy a külföldi ópiumkereskedőkre ezt követően a saját országuk, és nem Kína törvényei vonatkoztak. A „területen kívüliség” elvét, amely akkoriban a szerződés kevésbé vitatott pontjai közé tartozott, később mint a kínai szuverenitás jelentős mértékű megsértését emlegették. Mivel a szuverenitás európai felfogása számukra ismeretlen volt, a „területen kívüliséget” Kínában akkoriban nem látták a jogi normák semmibevételének, csak úgy tekintettek rá mint a császári hatalom hanyatlásának egyik jelére. A „mennyei mandátumának” gyengülése egy sor belső lázadáshoz vezetett.

Thomas Meadows, egy tizenkilencedik századi angol fordító úgy látta, hogy a legtöbb kínai eleinte nem fogta fel az ópiumháború messze ható következményeit. Az engedményeket a barbárok kifárasztása és beolvasztása hagyományos módszere alkalmazásának vélték. „A nemzet

döntő többsége csak egy barbár törzs lázadásának látja a legutóbbi háborút, akik az erős hajóiknak köszönhetően megtámadtak és elfoglaltak néhány part menti helyet, sőt még a Nagy-csatorna egyik fontos pontját is birtokukba vették, ezzel kényszerítették a császárt bizonyos engedményekre.”³⁷

A nyugati hatalmakat azonban nem lehetett ilyen könnyen kielégíteni. Minden egyes kínai engedmény után újabbakat követeltek. Az eredetileg átmenetinek gondolt szerződések a valóságban egy olyan folyamatot indítottak el, amelyben a Qing-dinasztia elvesztette ellenőrzését Kína kereskedelmének és külpolitikájának jelentős része felett. A brit megállapodást követően az amerikai John Tyler elnök sietősen egy küldöttséget menesztett Kínába azzal a céllal, hogy hasonló koncessziókat szerezzen Amerikának; ez a volt a későbbi „nyitott kapu” politika előfutára. A franciák hasonló feltételekkel megkötötték a saját szerződésüket. A fenti államok mindegyike a „legnagyobb kedvezmény” elvét is belefoglalta a megállapodásokba, ami azt jelentette, hogy a Kína által más államoknak adott további engedményeket ki kell terjeszteni a szerződéssel rendelkező többi államra is. (A kínai diplomácia később arra használta ezt fel, hogy korlátozza a kötelezettségvállalásait a különleges előnyökért versenyző országok közötti rivalizálás erősítésével.).

Ezek a megállapodások hírhedtek a kínai történelemben mint az első olyan „egyenlőtlen szerződések”, amelyeket külföldi katonai fenyegetés árnyékában kellett megkötniük. A szerződések aláírása idején a leghevesebben vitatott kitételek az egyenlő státuszra vonatkoztak. Kína egészen eddig ragaszkodott a nemzeti identitásba bevésődött és a hűbérrendszer által tükrözött felsőbbrendű pozícióhoz. Nagy-Britannia viszont nem akart „hűbéres állam” lenni, egyenrangúnak tekintette magát a „mennyei 72 | HENRY KISSINGER • *Kínáról*

dinasztiával”. Mindkét oldal vezetői megértették, hogy sokkal többről van szó, mint egyszerűen a protokollról vagy az ópiumról. A Qing-dinasztia hajlandó volt pénzzel és kereskedelemmel megbékíteni a kapzsi idegeneket, ha azonban elismerik a barbárok politikai egyenlőségét a „mennyek fiával”, akkor az egész kínai világkép kerül veszélybe, és a dinasztia a „mennyek mandátumának” elvesztését kockáztatta volna.

A tárgyalóihoz küldött, gyakran epés hangú üzeneteiben Palmerston egyrészt kevesellte a jóvátétel összegét, másrészt óva intette őket attól, hogy elfogadják azokat a kínai formulákat, amelyeknek a megfogalmazása „Kína felsőbbrendűségére” utalna vagy azt sugallná, hogy Nagy-Britannia annak ellenére, hogy megnyerte a háborút, továbbra is a császár isteni kegyéért folyamodik.³⁸ Végül a nanjingi szerződésbe befoglalták, hogy a kínai és brit hivatalos személyek ettől kezdve „teljes egyenlőség alapján [...] érintkeznek egymással”, sőt a szöveg odáig ment, hogy felsorolta az elfogadhatóan semleges jelentésű kínai írásjegyeket. A kínai dokumentumok (legalábbis azok, amelyekhez a külföldiek hozzáférhettek) többé nem említhették úgy a briteket, mint akik „könyörögnek” a kínai hatóságoknak „vagy engedelmeskednek a parancsaiknak”.³⁹

A „mennyei udvar” ráébredt Kína katonai gyengeségére, de nem talált még módot arra, hogy orvosolja azt. Egyelőre a barbárokkal kapcsolatban bevált hagyományos módszert alkalmazta. Kína máskor is szenvedett már katonai vereséget hosszú történelme során. Ilyenkor Kína uralkodói az előző fejezetben leírt „öt csalétek” segítségével lettek úrrá a helyzeten. A mostani hódítóknak is azt a jellemző tulajdonságot vélték felfedezni, hogy le akartak telepedni kínai földön és a civilizáció részesei kívántak lenni. Ezért úgy tűnt, a Qiyong herceg által alkalmazott lélektani módszerekkel fokozatosan meg lehet őket szelídíteni, s így idővel a kínai élet részeivé válnak.

Az európai hódítóknak azonban semmi ilyesmi nem állt szándékukban és a céljaikban sem ismertek korlátokat. Mivel fejlettebb társadalom tagjainak gondolták magukat, a céljuk Kína gazdasági kizsákmányolása, nem pedig kultúrájának átvétele volt. A terjeszkedésüknek ilyen módon kizárólag az erőforrásaik szabhattak határt. A személyes kapcsolatok sem le-

hettek döntőek, mert a hódítók „törzsfőnökei” nem szomszédok voltak, hanem több ezer kilométernyi távolságra éltek, s olyan indítékok alapján hozták meg döntéseiket, amelyekre nem lehetett hatni a Qiyang-féle stratégiával.

A „középső birodalom” egy évtized leforgása alatt egymással versengő gyarmatosítók áldozatává vált. Biztonsága érdekében Kínának új nemzeti identitást kellett keresnie, meg kellett értenie a nemzetközi kapcsolatok nyugati típusú felfogását, és többé már nem engedhette meg magának, hogy ne vegyen tudomást a világ más részein végbemenő technológiai fejlődésről.

HARMADIK FEJEZET

A vezető szereptől a hanyatlásig

Kína magáról kialakított történelmi képét a tizenkilencedik század folyamán majdnem minden elképzelhető csapás elérte. Az ópiumháború előtt a diplomácia és a nemzetközi kereskedelem Kína számára lényegében az elsőbbségének elismerését jelentette. Utána azonban a belső zűrzavar korába sodródott, miközben három külföldről fenyegető kihívással is szembe kellett néznie. Ezek közül bármelyik elegendő lett volna egy dinasztia bukásához. Ezek a veszélyek minden irányból és addig szinte felfoghatatlan formákban jelentkeztek.

A „nyugati tengereken” túlról európai nemzetek jöttek. Tulajdonképpen nem sok területi veszélyt jelentettek, inkább a világnézetük volt teljes mértékben összeegyeztethetetlen a kínaival. A nyugati hatalmak jobbára megelégedtek azzal, hogy gazdasági engedményeket csikarjanak ki a kínai partokon, szabad kereskedelmi jogokat követeltek, és hogy a misszionáriusaik szabadon tevékenykedhessenek. Paradox módon azért volt mindez fenyegető, mert az európaiak ezt egyáltalán nem tekintették hódításnak. Nem kívánták felváltani az uralkodó dinasztiát - egy teljesen új világrendet erőltették rá, amely alapjaiban tért el a kínaiak által vallottól.

Északról és nyugatról egy terjeszkedő és katonailag erős Oroszország próbált kiharítani részeket Kínából. Oroszország együttműködését egy időre ugyan meg lehetett vásárolni, de Moszkva nem ismert el semmilyen határt a saját birtokai és Kína külső tartományai között. Ellentétben a korábbi hódítókkal Oroszország nem vált a kínai kultúra részévé, az általa elfoglalt területek örökre elvesztek a birodalom számára.

Azonban sem a nyugati hatalmak, sem Oroszország nem kívánták a Qing-dinasztia bukását és nem is tartottak igényt a „mennyei mandátumára”: végeredményben arra a következtetésre jutottak, hogy sokat veszítenének a császári uralkodóház bukásával. Velük ellentétben Japánnak

nem fűződött semmilyen komoly érdeke ahhoz, hogy Kína ősi intézményrendszere vagy a Kína-központú világkép megmaradjon. így Japán kelet felől nem csupán arra törekedett, hogy jelentős nagyságú kínai területeket foglaljon el, hanem arra is, hogy egy új kelet-ázsiai nemzetközi rend japán középpontjával váltsa fel Pekinget.

A mai Kínában még mindig elkeseredve gondolnak a „megaláztatás évszázada ” alatt bekövetkezett katasztrófákra, amelyeknek csak az vetett véget, amikor a kommunizmus agresszív nacionalizmusa jegyében újraegyesítették az országot. Ugyanakkor Kína kudarcainak a korszaka sok szempontból annak tanújele, hogy az ország figyelemre méltó módon képes volt olyan nehézségeken felülemelkedni, amelyek más társadalmakat már szétroppantották volna.

Miközben idegen hadseregek masíroztak föl s alá Kínában, és megalázó feltételekkel szerződéseket csikartak ki, a „mennyei udvar” mindvégig kitarthatott a központi kormányzáshoz való joga mellett, és lényegében sikerült is azt fenntartani Kína területének legnagyobb részén. A hódítókkal úgy bántak, ahogy más behatólók a megelőző századokban: mint zavaró tényezőkkel, a kínai élet örök ritmusának megszakítóival. A pekingi udvar azért tudott így viselkedni, mert a külföldiek elsősorban Kína peremvidékeit fosztogatták, s mert a hódítók a kereskedelem miatt jöttek. Ebből adódóan a hódítók érdeke az volt, hogy az óriási belső területek lakossága nyugalomban éljen. A pekingi kormány ilyenformán bizonyos manőverezési szabadsággal rendelkezett. Az összes ügyletet a császári udvarral kellett megtárgyalni, amely így kijátszhatta az egyik hódítót a másik ellen.

A kínai vezetők meglehetősen ügyesen játszották ki gyenge lapjaikat, és megakadályozták egy még nagyobb katasztrófa bekövetkeztét. A hatalmi egyensúly szempontjából nézve olyan volt az erők eloszlása, hogy Kína egységes, kontinens nagyságú államként nem maradhatott volna fenn. Kína azonban kitarthatott az első számú hatalom hagyományos önképe mellett a gyakran rendkívül erős fenyegetések, a gyarmati kizsákmányolás hullámai és a belső lázadások dacára is, s végül mindig képes volt a saját erejéből felülkerekedni a megpróbáltatásokon. A kínai államférfiak egy fájdalmas és gyakran megalázó folyamaton keresztül végeredményben megőrizték a felbomló világrendjük erkölcsi és területi igényeit.

Ami talán a legfigyelemreméltóbb, hogy mindezt majdnem kizárólag

teljesen hagyományos eszközökkel érték el. Az uralkodó osztály egyes tagjai ékesszóló feljegyzéseket írtak klasszikus stílusban a nyugat, Oroszország és a felemelkedő Japán által jelentett kihívásokról, valamint arról, hogy emiatt Kínának szükséges „önmegerősítést” gyakorolni és fejleszteni a saját technológiai képességeit. Kína konfuciuszi elitje és többnyire konzervatív lakossága azonban rendkívül szkeptikus maradt az ilyen tanácsokkal szemben. Sokan a külföldi nyelveken íródott szövegekben és a nyugati technológiában a Kína kulturális lényegére és társadalmi rendjére leselkedő veszélyt látták. Néhány durva összecsapás után a hódítók rájöttek, hogy a nyugati módon való modernizálás Kína megszűnését jelentené, és semmi sem indokolhatja az egyedülálló örökség feladását. így Kína modern, országosan szervezett katonai apparátus nélkül, s a külföldi pénzügyi és politikai újításokat csak töredékesen átvéve nézett szembe az imperialista terjeszkedés korával.

A vihar elmúltát Kína nem technológiai vagy katonai erőre támaszkodva próbálta kivárni, hanem két mélyen gyökerező, hagyományos erőforrásra alapozva: diplomatainak elemző képességére, illetve népének kitartására és kulturális öntudatára. Eredeti stratégiákat dolgoztak ki az új barbárok egymás ellen való kijátszására: a Kína külügyeinek intézésével megbízott tisztviselők különböző koncessziókat ajánlottak a különböző városokban - ám tudatosan többféle idegent hívtak meg a haszon lefölözésére, így fel tudták használni a „barbárokat a barbárok ellen”, és elkerülték, hogy egyetlen hatalom túlsúlyra tegyen szert. Ezen felül kínosan ügyeltek az „egyenlőtlen szerződésekre” és ragaszkodtak a nemzetközi jog külföldi elveihez. Nem azért, mintha a kínai hivatalnokok hittek volna bennük, hanem azért, mert ilyen módon korlátozni tudták a külföldiek ambícióit. Kína diplomatai, amikor Északkelet-Kínában két, potenciálisan Kínánál erősebb vetélytárral kerültek szembe, s szinte semmilyen erő sem állt a rendelkezésükre a védekezésre, összeugrasztották Oroszországot és Japánt, így némileg enyhítették mindkettőjük Kína elleni agressziójának mértékét és tartósságát.

Kína csekély katonai képességei és a világképének nagyratörően megfogalmazott víziója közötti ellentét fényében komoly teljesítménynek tekinthetjük, hogy sikerült megőrizni egy független kormányzatot. Viszont semmilyen győzelmi ünnepelés nem kísérte ezt az eredményt. Sokkal inkább

egy évtizedeken át előtérben lévő irányvonalról beszélhetünk, mely számtalan akadály ellenére időtállóan bizonyult, még ha némely támogatójának rá is ment a karrierje. E küzdelem nagy árat követelt a kínai emberektől, akiknek türelme és kitartása szolgált - nem először és nem is utoljára - a védekezés utolsó vonalaként. Sikertelen megőrizni a kontinentális realitás ideáljaként a sorsát a saját kezében tartó Kínát. Ez a rendkívüli fegyellemmel és önbizalommal követett gyakorlat nyitva hagyta a kaput Kína későbbi felemelkedése előtt.

Wei Yuan modellje: „barbárok felhasználása barbárok ellen”-a technikájuk elsajátítása

Kulturális egysége és diplomatáinak kimagasló ügyessége - mely utóbbi a császári udvar általános korlátoltságának fényében még inkább figyelemre méltó - Kínát nagyban segítette abban, hogy megfelelően navigálhasson a nyugati hatalmak támadásainak, továbbá mind Oroszország, mind Japán újonnan felébredt ambícióinak veszélyes vizein. A tizenkilencedik század közepén a kínai elitnek mindössze néhány tagja kezdte felfogni, hogy Kína már nem a saját fölénye által fémjelzett rendszerben él, s hogy Kínának meg kell tanulni az egymással versengő hatalmi tömbök rendszerének nyelvezetét.

Az egyik ilyen tisztviselő Wei Yuan (Vej Jüan, 1794-1856) volt, egy közepes beosztású konfuciánus mandarin, egyik munkatársa annak a guangzhou-i kormányzónak, Lin Zexunak, akinek az ópiumkereskedelem elleni fellépése váltotta ki a brit intervenciót, és kényszerítette aztán később őt magát száműzetésbe. Noha Wei Yuan lojális volt a Qing-dinasztiához, ennek ellenére mélyen aggasztotta annak önelégültsége. Írt egy úttörő munkát a külföld földrajzáról, amihez külföldi kereskedőktől és misszionáriusoktól összegyűjtött és lefordított anyagot használt. A könyvével rá akarta venni Kínát arra, hogy a közvetlen határai mentén fekvő alárendelt országokon túlra is nézzon.

Wei Yuan 1842-ben megjelent *Egy tengeri védelem tervei* című munkája, ami alapvetően Kínának az ópiumháborúban tanúsított gyengeségeit elemzi, azt javasolta, hogy Kína korabeli problémáit az európai hatalmi egyensúly

diplomáciájából leszűrt tanulságok felhasználásával oldják meg. Wei Yuan felismerte Kína anyagi gyengeségét a külföldi hatalmakkal szemben, és olyan módszereket javasolt, amelyeknek a segítségével Kína relatív erőfölényre tehetne szert. Wei Yuan egy többoldalú stratégiát vázolt fel:

Kétféle módon lehet megtámadni a barbárokat: vagy úgy, hogy a barbárokkal szemben barátságtalan országokat vesszük rá az ellenük való fellépésre, vagy eltanuljuk a barbároktól a miénknél jobb módszereiket. Kétféleképpen lehet békét kötni a barbárokkal: vagy hagyjuk a különböző kereskedő nemzeteket, hogy tovább folytassák a tevékenységüket, és így békében élhetünk a barbárokkal, vagy az ópiumháborúban megkötött első szerződés mellé állunk, hogy fenntartsuk a nemzetközi kereskedelmet.¹

A fenti szöveg a kínai diplomácia elemző képességét tanúsítja, amely egy erősebb ellenséggel és potenciálisan mind több követeléssel került szembe, s megértette, hogy még egy megalázó szerződéshez való ragaszkodás is gátat szabhat további követeléseknek.

Wei Juan időközben felmérte azokat az országokat, amelyek az európai erőegyensúly alapján elképzelhetően nyomást gyakorolhattak Nagy-Britanniára. Wei Yuan a Han-, a Tang- és a Qing-dinasztiák által az agresszív törzsek ambícióinak megfékezésére használt módszereket követve szemügyre vette a világot, keresve azokat az „ellenséges államokat, amelyektől a brit barbárok tartanak”. Wei Yuan a „barbárok harcoljanak a barbárok ellen” elv alapján Oroszországot, Franciaországot és Amerikát azonosította nyugaton, illetve „[a nepáli] gorkákat, Burmát, Sziámot [Thaiföldet] és Annamot [Észak-Vietnamot]” mint a keleten számba jöhető jelölteket. Wei Yuan egy kétfrontos, Nagy-Britannia legtávolabbi és leggyengébben védett birtoka, az indiai birodalom elleni egyidejű orosz és gurka támadást képzelt el. A Wei Yuan elemzésében helyet kapó másik manőver a régóta szunnyadó, Nagy-Britannia iránti francia és amerikai ellenérzések felélesztése és a két állam Nagy-Britannia elleni tengeri támadása volt.

Rendkívül eredeti elgondolás volt azzal a csekély hibával, hogy a kínai kormánynak halvány fogalma sem volt arról, hogy mindezt hogyan

valósítsa meg. A szóban forgó lehetséges szövetségesekről rendkívül hiányosak voltak az ismeretei, és Kína egyikük fővárosában sem rendelkezett képvisellett. Wei Yuan kezdte megérteni hazája korlátait. A globális politika korában, jelentette ki, a lényeg nem az, hogy „külső barbárokat nem lehet felhasználni”, hanem inkább az, hogy „szükségünk van olyan emberekre, akik képesek megállapodásra jutni velük”, s akik ismerik „az elhelyezkedésüket és azt, hogy baráti vagy ellenséges kapcsolatrendszer van-e közöttük”.²

Wei Yuan szerint miután nem sikerült megállítani a brit előrenyomulást, Pekingnek London viszonylagos hatalmi helyzetét kell gyengíteni a világban és Kínában. Egy újabb eredeti ötlettel állt elő: meg kellene hívni más barbárokat Kínába és versenyhelyzetet kellene teremteni az ő kapzsiságuk és Nagy-Britannia pénzhétsége között, s így Kína a saját erőforrásai elosztása fölött bizonyos mértékig döntőbírói szerepre tehetne szert. Wei Yuan így folytatta:

A brit barbárok meghódították Hongkongot, hatalmas gazdagságot halmoztak fel, és kiváltságos helyzetet szereztek a többi barbár között, ráadásul megnyitották a kikötőket és letörték a különböző illedekeket, hogy más barbároknak is kedvezzenek. Ahelyett, hogy hagynánk, hogy a britek szerepet játsszanak a támogatóik körének kiszélesítésében, nem lenne-e jobb, ha mi magunk halmoznánk el másokat előnyökkel azért, hogy úgy ellenőrizhessük őket, ahogy a kar mozgatja az ujjakat?³

Más szóval, Kínának engedményeket kellene tenni az összes nagy étvágyú nemzetnek ahelyett, hogy hagyná, hogy a britek csinálják ugyanezt, és előnyökre tegyenek szert a zsákmány megosztása által. Ennek a célnak a megvalósítására a „legnagyobb kedvezmény” elve kell hogy szolgáljon - egy országnak adott bármilyen kiváltságot automatikusan ki kell terjeszteni az összes többire is.⁴

Az idő nem volt semleges tényező ebben az esetben. Wei Yuan bonyolult manővereinek előnyeit csak akkor élvezhette Kína, ha minél előbb fel-fegyverzi magát „a barbárok fejlettebb technikájával”. Wei Yuan azt javasolta, hogy Kína „hozasson Franciaországból vagy az Egyesült

Államokból szakembereket Kantonba”, hogy „átvegyék az ellenőrzést a hajóépítés és a fegyvergyártás fölött”. Wei Yuan azzal fejezte be az új stratégia felvázolását, hogy „a békeszerződés előtt fel kellene használnunk a barbárokat a barbárok ellen. A megállapodás után el kellene sajátítanunk fejlettebb technológiájukat, hogy ellenőrzésünk alá tudjuk vonni őket.”⁵

Habár a „mennyei udvar” kezdetben elutasította a technológia modernizálását sürgető felhívásokat, végül az ópiumháborút lezáró szerződések betűihez ragaszkodó stratégiát fogadott el annak érdekében, hogy gátat szabhasson a nyugati követeléseknek. Ahogy egy vezető tisztviselő később megjegyezte: „az udvar a megállapodások szellemében cselekedett és nem engedte meg a külföldieknek, hogy attól akár csak egy jöttányit is eltérjenek”; ilyen módon a kínai hivatalnokoknak „őszintének és barátságosnak kellett lenni a külföldiekkel, de feltűnés nélkül rövid pórázon kellett őket tartani.”⁶

Az autoritás gyengülése: belső zavarok és a külföldiek hódításai

A szerződésben részes nyugati hatalmaknak eszük ágában sem volt hagyni, hogy ellenőrzést gyakoroljanak fölöttük — a Qiyíng és Pottinger közötti tárgyalások után tovább mélyült a két fél elvárásai közötti szakadék. A kínai udvar számára a szerződések a barbárok által alkalmazott nyers erő miatt adott átmeneti engedményeknek számítottak, amelyeket sohasem szabad önként kiszélesíteni. A nyugatiak számára a megállapodások egy hosszú távú folyamat kezdetét jelentették, amelynek során Kínát fokozatosan be lehet vonni a nyugati normák alapján folytatott politikai és gazdasági kapcsolatokba. Amit azonban nyugaton felvilágosítási folyamatnak vélték, az Kínában egyesek szemében filozófiai támadással ért fel.

Kína ezért állt ellen a szerződések olyan kibővítését célzó külföldi követeléseknek, amelyek Kína egész területén szabad kereskedelmet vezettek volna be és állandó diplomáciai képviselőket létesítettek volna a kínai fővárosban. A nyugati világgal kapcsolatos rendkívül csekély ismeretei dacára Peking megértette, hogy a külföldiek katonai túlereje, a korlátok nélküli külföldi tevékenység Kínában és a számos nyugati misszió Peking- ben igen nagy mértékben aláásta volna a kínai világrendről

kialakított elképzeléseket. Mihelyt Kína „normális” állammá válna, elveszítené rendkívül fontos egyedi erkölcsi tekintélyét: egy hódítók által sanyargatott gyenge országgá válna. Ebben az összefüggésben a diplomáciai és gazdasági előjogokról szóló látszólagosan jelentéktelen viták is jelentős összecsapásokká váltak.

Mindez súlyos kínai belpolitikai felfordulás mellett zajlott le, melyet a külföldiekkel való kapcsolattartásra kijelölt rendíthetetlenül magabiztos kínai tisztviselők eltitkoltak - ez a fajta attitűd változatlan maradt az egész modern korban. Macartney már 1793-ban felfigyelt a mandzsu uralkodó osztály, a han kínai bürokratikus elit, valamint a többnyire han lakosság közötti lappangó feszültségre: „Alig múlik el év anélkül, hogy ne lenne felkelés valamelyik tartományban.”⁷

Mivel a „mennyek mandátuma” megkérdőjeleződött, a belső ellenzék ellenállása megerősödött. A vallási és etnikai téren jelentkező ellentétek brutalitásba hajló konfliktusok alapját képezték. A birodalom legnyugatibb területein muszlim felkelések törtek ki, és egy rövid életű kánság kikiáltására is sor került, melyet csak jelentős áldozatok árán sikerült felszámolni. Kína középső részén a nienlázadásként ismert felkelés jelentős mértékű támogatást kapott a han munkásoktól, és a mozgalom 1831 elejétől kezdve közel két évtizedig tartotta magát.

A legkomolyabb kihívást a Kína déli részén élő keresztény szekta által kiindított tajpingfelkelés (1850-1864) jelentette. A misszionáriusok már évszázadok óta működtek itt, jóllehet erősen korlátozták a tevékenységüket, majd nagyobb számban az ópiumháború után jelentek meg az országban. A tajpinglázadás, amit egy magát Jézus öccsének mondó karizmatikus kínai misztikus és egy telepátiás képességeket magáénak valló társa vezetett, a Qing-dinasztia uralmát a „nagy béke mennyei királyságával” kívánta felváltani, amely a keresztény szövegek bizarr értelmezésén alapult volna. A felkelőknek sikerült Kína déli és középső területeinek nagy részét ellenőrzésük alá vonni, s egy születőben lévő dinasztia módjára kezdtek el uralkodni. Annak ellenére, hogy a nyugati történetírás keveset tud az eseményről, ez a konfliktus a történelem egyik legpusztítóbb összecsapása volt: az áldozatok számát tízmilliókban számolják. Semmilyen hivatalos adat nem létezik, de a becslések szerint a belháborúk során Kína lakossága 1850 és 1873 között 410 millióról 350 millióra apadt.⁸

A nanjingi szerződést, illetve annak francia és amerikai megfelelőit az 1850-es években újra kellett tárgyalni, miközben Kína helyzetét a belső lázadások is nehezítették. A szerződésben érintett hatalmak ragaszkodtak ahhoz, hogy a diplomatáik egész évben a kínai fővárosban tartózkodhassanak, ezzel is kifejezve azt, hogy nem vazallus küldöttek, hanem egyenrangú, szuverén államok képviselői. A kínaiak bevetették halogató taktikájuk minden eszközét, amit csak erősített az, hogy a korábbi tárgyalók sorsát ismerve egyetlen tisztviselő sem akart engedni az állandó diplomáciai képviselet kérdésében.

1856-ban egy Nagy-Britanniában bejegyzett kínai hajón, az Arrow-n végzett erőszakos kínai ellenőrzés, valamint a brit lobogó állítólagos megszenségtelenítése ürügyet szolgáltatott az ellenségeskedések kiújulására. Az 1840-es esethez hasonlóan a *casus belli* nem volt teljesen tiszta ügy (ahogy az később kiderült, a hajó regisztrációja érvénytelen volt), ám mindkét fél megértette, hogy nagyobb tétokről van szó. Miután a kínai

védelmi berendezések kiépítése még mindig csak a kezdeti szakaszban tartott, a brit erők elfoglalták Guangzhout és a Dagonál lévő erődítményeket Észak-Kínában, ahonnan már minden gond nélkül Peking ellen vonulhattak.

Az ezt követő tárgyalások alatt a szemléletmódok egy cseppet sem közeledtek egymáshoz. A britek egy misszionárius meggyőződésével érvelve a tárgyalási pozíciójukat olyan közérdeknek tett szolgálatnak próbálták bemutatni, ami végre Kínát a modern világ részévé tenné. London második számú tárgyalója, Horatio Lay az alábbiak szerint foglalta össze a korabeli nyugati álláspontot: „A diplomáciai képviselő az Önök javát ugyanúgy fogja szolgálni, mint a miénket, majd meglátják. Az orvosság talán kellemetlen lehet, de a hatásai nagyszerűek lesznek.”⁹

A kínai tisztviselők közel sem voltak ennyire lelkesek. Csak a császári udvar és a tárgyalói közötti kétségbeesett üzenetváltások, valamint egy újabb Peking elleni katonai fellépést ígérő brit fenyegetés után voltak hajlandók elfogadni a szerződés feltételeit.¹⁰

Az így létrejövő 1858-as tianjini szerződés lényege az az engedmény volt, amit London már hat évtizede szeretett volna elérni: állandó követség létesítése Pekingben. A megállapodás engedélyezte továbbá a külföldiek közlekedését a Jangcén, újabb „szerződéses kikötőket” nyitott meg a nyugati kereskedelem előtt, valamint védelmet nyújtott a kereszténységre áttérő kínaiaknak és a Kínában hittérítő tevékenységet folytató nyugatiaknak (ez különösen aggasztó kilátásokat ígért a Qing-dinasztiának a tajpingfelkelés miatt). A franciák és az amerikaiak hasonló feltételekkel megkötötték a maguk szerződéseit a „legnagyobb kedvezmény” elve alapján.

A szerződésben érintett hatalmak most az egyértelműen ellenséges fővárosban létesítendő állandó képviselőre fordították a figyelmüket. Frederick Bruce, Nagy-Britannia új követe 1859. májusban érkezett Kínába azon szerződés ratifikációjának kicserélésére, amely jogot biztosított számára a tartós pekingi tartózkodásra. Miután a fővárosba vezető fő vízi utat láncokkal és lándzsákkal elzárták előtte, egy csapat brit tengerészgyalogosnak parancsot adott az akadály eltávolítására. A kínai erők azonban meglepetésszerűen tüzet nyitottak Bruce embereire a nemrég megerősített dagui erődítményekből. A kialakuló csatában 519 brit meghalt és 456 pedig megsebesült.¹¹

Ez volt az első kínai győzelem a modern nyugati erőkkal szemben, amely - legalábbis átmenetileg - megrendítette a kínai katonai gyengeségről kialakult benyomást. Az eset azonban csak rövid ideig késleltette a brit követ előrehaladását. Palmerston egyesített brit és francia haderő élén Lord Elgint küldte Peking ellen, s utasította: foglalja el a fővárost és „bírja jobb belátásra a császárt”. Elgin a „dagui visszaverés” megtorlásaként és a nyugati hatalmak erejének demonstrálásaként elrendelte a császár nyári palotájának felégetését, melynek során felbecsülhetetlen értékű műkincsek veszttek oda - Kínában még mindig, másfél évszázaddal később is, elkéseredetten emlegetik az esetet.

Kínának az államközi kapcsolatok nyugati normák szerinti felfogása elleni hetvenéves ellenállása most egyértelműen válságba került. A diplomáciai időhúzás eszközt már kimerítette, a katonai ereje pedig nem volt elegendő. A barbárok egyenrangúságot követelő magatartása, amit Pekingben egykor nevetségesnek tartottak, immár a katonai uralom baljós megnyilvánulásává alakult át. Kína fővárosát külföldi hadseregek foglalták el, és Pekingre ráerőltették a politikai egyenlőség és követi előjogok nyugati felfogását.

Ebben a pillanatban újabb jelentkező lépett a színre azzal a céllal, hogy Kína gazdagságából kihasítsa a maga részét. Az oroszok 1860-ra már több mint százötven éve jelen voltak Pekingben egyházi missziók révén, így ők voltak az egyedüli európai ország, amelynek állandó képviselőt engedtek itt fenntartani. Oroszország bizonyos szempontból a többi európai hatalom által kitaposott ösvényen járt; az oroszok a szerződő hatalmaknak juttatott minden előnyből részesültek anélkül, hogy csatlakoztak volna a britek alkalmankénti erődemonstrációihoz. Ugyanakkor Moszkva általános céljai sokkal nagyratörőbbek voltak, mint a vallási térítés vagy a part menti kereskedelem. A hanyatlásban a kínai birodalom feldarabolásának lehetőségét látta és azt, hogy „külső tartományait” meg lehet szerezni. Oroszország szemet vetett a valódi közigazgatással, sőt egyértelmű határokkal sem rendelkező Mandzsúria Északnyugat-Kínában található hatalmas területeire, Mongóliára (az akkoriban félig autonóm sztyeppére Kína északi részén) és Xinjiang Kína legnyugatibb részén elhelyezkedő hegyes és sivatagos, akkoriban elsősorban muszlimok lakta vidékére. Oroszország a céljai megvalósítása érdekében fokozatosan növelte a

jelenlétét ezek mellett a kontinentális határok mellett, s a fenyegető lovasság által nyomat- kosítva próbálta elnyerni a helyi törzsi vezetők lojalitását címek adományozásával és anyagi előnyökkel kecsegtetve őket.¹²

A Kínát fenyegető legnagyobb veszedelem közepette Moszkva gyarmatosító hatalomként bukkant fel, s közvetítést ajánlott az 1860-as konfliktusban: ez lényegében az intervencióval való fenyegetés egyik módja volt. A ravasz diplomáciát az erő alkalmazásával való burkolt fenyegetés támasztotta alá. A fiatal Nyikolaj Ignatyjev gróf a cár teljhatalmú megbízottja volt Pekingben. A tehetséges machinátornak sikerült meggyőzni a kínai udvart, hogy kizárólag Oroszország tudja elérni a nyugati megszálló hatalmak távozását a kínai fővárosból, ugyanakkor elhitette a nyugati hatalmakkal, hogy csak Oroszország képes meggyőzni a kínaiakat, hogy tartsák magukat a szerződésekben foglaltakhoz. Ignatyjev részletes térképekkel és más információkkal könnyítette meg az angol-francia erők Peking ellen vonulását, utána viszont elhitette velük, hogy a közelgő téli hidegben befagy a Hai folyó, és ellenséges kínai csapatok közepén találják majd magukat.¹³

Moszkva ezekért a szolgálatokért megdöbbenően hatalmas árat kért: Külső-Mandzsúriában egy széles földterületet a Csendes-óceán partja mentén, beleértve a most Vlagyivosztoknak nevezett kikötővárost is.¹⁴ Oroszország egy csapásra jelentős haditengerészeti bázist szerzett, előnyös pozíciót a Japán-tengeren, valamint egy hatalmas, egykor Kínához tartozó területet. Ignatyjev azt is elérte, hogy az orosz kereskedelem és diplomácia előtt nyissák meg Urgát (a jelenlegi Ulánbátort), és a Kína nyugati végein található Kasgár városát. A kínaiak megaláztatását tovább fokozva Elginnek sikerült elérnie Hongkong gyarmat kiszélesítését a szomszédos Jiulong (Csiulong) területével. Kína Oroszországot arra akarta felhasználni, hogy a segítségével elejét vegye a kínai fővárost és a tengerpartot ural-
muk alatt tartó szerződéses hatalmak további támadásainak, ám ekkorra a kínai gyengeség olyan mértékű volt, hogy a „barbárok felhasználása a barbárok ellen” elvet alkalmazva már nagy árat kellett fizetni.

A hanyatlás kezelése

Kína nem azért élt túl négyezer évet egyedülálló civilizációként és két évezredet egységes államként, mert passzívan tűrte a sokszor fékezhetetlenül erőszakos külső behatolásokat. Ez alatt az egész időszak alatt a hódítóknak vagy át kellett venniük a kínai kultúrát, vagy fokozatosan beolvasztották őket az alattvalóik, akik türelemmel álcázták a gyakorlatiasságukat. Egy újabb megpróbáltatásokkal teli időszak köszöntött most Kínára.

A császár és a brit misszióval szemben ellenállást hirdető udvari frakció az 1860-as konfliktust követően elmenekült a fővárosból. Gong herceg, a császár féltestvére lett gyakorlatilag a kormány feje. Gong herceg az ellenségeskedések lezárását elérő tárgyalások után a császárnak 1861-ben az alábbi ijesztő stratégiai lehetőségeket vázolta fel:

Jelenleg a nienfelkelés teljes lánggal ég északon, és a tajpinglázadás pedig délen, a katonai készleteink elfogytak és a katonáink kimerültek. A barbárok kihasználták gyenge helyzetünket és megpróbálnak uralkodni rajtunk. Ha nem fogjuk vissza haragunkat, és folytatjuk az ellenségeskedéseket, akkor könnyen váratlan katasztrófa áldozataivá válhatunk. Másfelől, ha elfelejtjük, hogy milyen kárt okoztak nekünk és nem készülünk ellenük, akkor keserűséget hagyunk a fiainkra és unokáinkra.¹⁵

A vesztesek klasszikus dilemmájáról volt szó: meg tudja-e őrizni egy társadalom a kohézióját, miközben látszólag a hódítóhoz alkalmazkodik? Hogyan építi fel azokat a képességeket, amelyekkel át tudja billenteni a számára előnytelen erőegyensúlyt? Gong herceg egy ősi kínai mondást

idézett: „Folyamodj a békéhez és a barátsághoz, amikor átmenetileg nem tudsz mást csinálni; használd a háborút és a védekezést tényleges politikaként.”¹⁶

Mivel semmilyen nagyszabású megoldás nem állt rendelkezésre, a Gong-féle feljegyzés gyakorlatilag egy olyan sorrendet állított fel a veszélyek között, mely szerint a közelben lévő barbárokat a távoli barbárok segítségével kell legyőzni. Klasszikus kínai stratégiáról volt szó, amit aztán nagyjából száz évvel később Mao is alkalmazott. Gong herceg mély geopolitikai bölcsességgel mérte fel a különböző támadók által képviselt veszély milyenségét. A közvetlen és valóságos brit fenyegetés ellenére Nagy-Britanniát az utolsó, míg Oroszországot az első helyre sorolta a kínai állam egységére leselkedő hosszú távú veszélyek közül:

A tajpinglázas és a nienfelkelés győzelmeiket arat - ezek belső szervei betegségek. A szomszédos Oroszország selyemhernyóként rágja a területünket, s a mellünkön lakozó veszélyként fogható fel. Ami Angliát illeti, a célja a kereskedelem, de erőszakosan viselkedik, fitytyet hányva az emberi tisztességre. Ha nem szabunk korlátokat neki, nem leszünk képesek a saját lábunkon megállni. Ezért a végtagokat megtámadó kórhoz hasonlíthatjuk. Először a belső lázadásokat kell legyőznünk, majd az oroszokon kell úrrá lennünk, és csak utolsóként kell a britekkel foglalkoznunk.¹⁷

A külföldi hatalmakkal szembeni hosszú távú célok elérése érdekében Gong herceg egy új kormányzati hivatal felállítását javasolta - egy kezdetleges külügyminisztériumot - a nyugati hatalmakkal fennálló ügyek intézésére és a külföldi újságok elemzésére azért, hogy információkat szerezzenek a Kína határain túl történt eseményekről. Reménykedve úgy vélte, hogy ez csak átmeneti szükségszerűség lesz, s az intézményt meg lehet szüntetni „abban a pillanatban, mihelyt a katonai hadjáratok befejeződnek és a különböző országokkal való viszonyok egyszerűsödnek”.¹⁸ Ez az új minisztérium egészen 1890-ig nem került be a városi és állami hivatalok hivatalos jegyzékébe. A tisztviselőit többnyire átmeneti időre adták

kölcsön a fontosabb minisztériumok, gyakran cserélték őket. Noha több városát is megszállás alatt tartották külföldi csapatok, Kína a külpolitikát időleges szükséges rossznak, s nem a kínai jövő egyik állandó tényezőjének tartotta.¹⁹ Az új minisztérium teljes neve a „Minden Nemzet Ügyeinek Általános Intézését Szolgáló Hivatal” (Zongli Geguo Shiwu Yamen) volt. Olyan kétértelmű megfogalmazás ez, amit úgy is lehetett értelmezni, hogy Kína egyáltalán nem bocsátkozik diplomáciai tevékenységbe külföldi népekkel, hanem inkább univerzális birodalma ügyeinek részeként kezeli a velük kapcsolatos kérdéseket.²⁰

Gong herceg tervének a megvalósítása egy magas rangú mandarinra, Li Hongzhangra (Li Hung-csang) maradt, aki a tajpingfelkelés elleni hadjárat vezetésével szerzett hírnevet magának. A nagyratörő, sima modorú, a megaláztatásokat sztoikus nyugalommal tűrő, Kína klasszikus hagyományában rendkívül jól eligazodó, ugyanakkor annak veszélyeire szokatlanul érzékeny Li közel négy évtizedig szolgált Kína külvilág felé mutatott arcként. A külföldi hatalmak területi és gazdasági engedményeket célzó kitartó követelései és a kínai udvar politikai szuverenitásra irányuló törekvései közötti közvetítő szerepet vállalta magára — így politikája eleve nem nyerhette el mindkét oldal maradéktalan tetszését. Li tevékenysége különösen Kínán belül erősen vitatott, elsősorban a konfrontatívabb megközelítés hívei körében. Az erőfeszítései azonban - amiket rendkívül megnehezített a kínai udvar tradicionalista szárnyának harciassága, amely állandóan háborút akart kiprovokálni a külföldi hatalmakkal — olyan figyelemre méltó képességről tesznek tanúbizonyságot, amellyel sikeresen lavírozott a Qing-korszak végének rendkívül hátrányos alternatívái között, sőt általában a negatív hatásokat enyhítette is.

Li válságok közepette szerzett hírnevet: az évszázad közepén folyó lázadások idején tűnt ki katonai szakértelmével és a „barbárok kezelésével”. 1862-ben a gazdag keleti tartomány, Jiangsu (Csiangszu) vezetésével bízták meg, ahol a jelentősebb városokat a tajpingláadás fegyveresei tartották ostrom alatt, ám az új kereskedelmi kiváltságaikat megőrizni kívánó nyugatiak sikeresen védték azokat. A Gong-féle feljegyzés szellemében Li szövetséget kötött a nyugati erőkkal — és egyben megszerezte az azok

fölötti ellenőrzést — a közös ellenség legyőzésére. Li a lényegében közös kínai- nyugati gerillaellenes hadjárat során munkakapcsolatot alakított ki Charles „Kínai” Gordonnal, a híres brit kalandorral, akit később Szudánban, Kar- túm ostrománál öltek meg. (Aztán Li és Gordon végül összekülönbözött, amikor Li elrendelte azoknak az elfogott lázadó vezetőknek a kivégzését, akiknek Gordon korábban kegyelmet ígért.) Miután a tajpinglázas jelentette fenyegetést elhárította, Lit egyre magasabb állásba helyezték, s végül Kína *de facto* külügyminisztere és főtárgyalója lett az ország egymást követő külpolitikai válságaiban.²¹

Egy olyan társadalom képviselője, amely sokkal erősebb államok és jelentősen különböző kultúrák ostroma alatt áll, csak két lehetőség közül választhat. Vagy megpróbálhatja a kulturális távolságot csökkenteni, a katonailag erősebb hatalom szokásait elsajátítani, és ezáltal megfékezni a diszkriminációra való hajlamot. Vagy kitarthat a saját kultúrája mellett, melynek különleges tulajdonságait büszkén vállalva — a meggyőződése erejével - megpróbál elismerést szerezni.

A tizenkilencedik századi japán vezetők az első megoldást választották. Ebben segítségükre volt az a tény is, hogy mire szembekerültek a nyugattal, az országuk már régen rálépett az iparosítás útjára és bizonyította társadalmi kohézióját. Linek, aki egy olyan országot képviselt, amelyikben a belső lázadást csak külföldi segítséggel sikerült megfékezni, nem állt ez az opció a rendelkezésére. Emellett nem is kívánta megtagadni konfuciusi örökségét, bármilyen előnyöket is rejtett volna magában egy ilyen megoldás.

A Li Hongzhang kínai utazásairól szóló beszámoló komor képet fest az országban uralkodó felfordulásról: egy többé-kevésbé jellemző kétéves időszakban, 1869 és 1871 között megfordult Délkelet-Ázsiában, ahol a francia képviselő emelt panaszt a keresztényellenes lázadások miatt; északon, ahol egy sor új lázadás ütötte fel a fejét; ismét délkelet távoli vidékein, ahol a vietnami határ mentén egy törzs lázadt fel; aztán északnyugaton, ahol egy jelentősebb muszlim felkeléssel kellett foglalkoznia; innen az északkeleten fekvő Tianjin kikötőjébe utazott, ahol keresztények lemészárlása miatt francia hadihajók jelentek meg, és katonai beavatkozás veszélye fenyegetett; végül délkeletre ment, ahol új válság volt

kibontakozóban Tajvan (vagy ahogy akkoriban nyugaton nevezték, Formosa) szigetén.²²

Li a nyugati magatartási kódex által uralt diplomácia közegében egyedi figura volt. Egy konfuciuszi mandarin lebegő, bő köpenyét hordta és büszkén viselte az olyan ősi rangjelzéseket, mint például a „kétszemű pávatoll” és a „sárga kabát”, amelyekre a nyugati partnerei csodálkozással néztek. A téglalap alakú, hivatalnokok által viselt sapkával fedett fejét borotválta, csak egy hosszú, befont copfot hagyott meg a hajából. Olyan földöntúli méltósággal viselkedett, hogy egy brit kortársa értetlenséggel vegyes tisztelettel egy másik bolygóról érkezett lényhez hasonlította. Mintha azt sugallta volna a magatartása, hogy Kína megpróbáltatásai és az általa adott engedmények mindössze átmeneti akadályok a kínai civilizáció végső győzelme felé vezető úton. A tanítómestere, Zeng Guofan (Ceng Kuo-fan), egy magas rangú konfucianus tudós és a tajpingfelkelés elleni hadjárat veterán parancsnoka adott tanácsot 1862-ben Linek arra vonatkozóan, hogy miként használja diplomáciai eszközként az önmegtartóztatás alapvető konfuciuszi erényét: „A külföldiekkel való érintkezésed során a viselkedésed és a modorod ne legyen túlságosan fellengzős, és enyhén bizonytalankodó legyen a magatartásod. Tegyél úgy, mintha a sértéseiket, az álnokságaikat és a minden iránti megvetésüket megértenéd ugyan, de közben mégsem értenéd meg, tettesd magad némileg ostobának.”²³

Li a többi magas állást betöltő kínaihoz hasonlóan hitt Kína erkölcsi értékeinek a felsőbbrendűségében és a hagyományos császári előjogok igazságában. Nem Kína felsőbbrendűségét kérdőjelezte meg, hanem inkább abban tért el a hagyománytól, hogy felismerte: az ország átmenetileg nem rendelkezik megfelelő anyagi és katonai alapokkal. Miután a tajpingfelkelés alatt alaposan tanulmányozta a nyugati fegyverzetet és információkat szerzett a külföldi gazdasági trendekről, rájött arra, hogy Kína veszélyes mértékben elmaradt a világ többi része mögött. Ahogy egy keresetlen szavakkal megírt 1872-es politikai emlékeztetőben figyelmeztette a császárt: „Napjainkban azt mondani, hogy »elutasítjuk a barbárokat« és »kiűzzük őket a területünkről« mindenképpen felületes és abszurd kijelentés. [...] Szorgalmasan gyártják a fegyvereiket, amelyekkel versenyre kelnek velünk a

szupremáciáért és a győzelemért, s a fejlettebb technikájukat a mi elmaradott technikánk ellen vetik be.”²⁴

Li hasonló következtetésre jutott, mint Wei Yuan, csak akkorra már a reform jóval sürgetőbb volt, mint Wei Yuan idejében. Li így figyelmeztetett:

A jelenlegi helyzet olyan, amiben külsőleg szükséges harmóniában élnünk a barbárokkal, míg belsőleg szükséges megreformálni az intézményeinket. Ha konzervatívok maradunk, s semmilyen változást sem eszközölünk, a nemzet napról napra kisebb és gyengébb lesz. [...] Most az összes külföldi ország az egyik reformot a másik után vezeti be, s minden nap egyre magasabbra emelkednek. Csak Kína őrzi olyan gondosan a hagyományos intézményeit, és ha ezek miatt el fog pusztulni, a konzervatívok még akkor sem változtatják meg a véleményüket.²⁵

Li és a bürokráciában dolgozó társai az 1860-as években Kínában lezajlott rendkívüli jelentőségű politikai viták alatt egy „önmegerősítésnek” nevezett cselekvéssort vázoltak fel. Li egy 1863-ban írt memorandumban kiindulópontként kijelentette, hogy „Kína polgári és katonai rendszerében minden sokkal jobb, mint nyugaton. Kizárólag a lőfegyverek terén kell mindenáron beérni őket.”²⁶ Li azonban az utóbbi időkben bekövetkezett katasztrófák miatt azt tanácsolta, hogy Kína elitje ne nézze le a külföldi újításokat, „ne becslje le a külföldi országok modern fegyvereit, mint különös technikával és ügyes mesterségbeli tudással előállított tárgyakat, amelyeket azonban szerintük nem érdemes megismerni.”²⁷ Amire Kínának szüksége van, azok lőfegyverek, gőzhajók és más gépek, valamint a gyártásukhoz szükséges ismeretek.

Ahhoz, hogy Kína képességét növelni lehessen a külföldi szövegek és tervek tanulmányozására, valamint a külföldi szakértőkkel való érintkezéshez fiatal kínaiakat kell idegen nyelvekre tanítani (eddig szükségtelennek tartották ezt, mert a feltételezések szerint minden külföldi kínaivá szeretett volna válni). Li mellett érvelt, hogy Kínának iskolákat kellene nyitni a nagyobb városokban - beleértve a fővárost is, amit olyan hosszú időn keresztül próbált megóvni a külföldi befolyástól — idegen

nyelvek es mérnöki ismeretek tanítására. Li a tervet kihívásként értelmezte: „A kínai bölcsesség és intelligencia alacsonyabb rendű-e a nyugatiakénál? Ha valóban megtanultuk a nyugati nyelveket, ezt követően pedig egymást tanítjuk, akkor a gőzhajók és löfegyverek előállításához szükséges összes okos technikájukat fokozatosan és teljesen a magunkévá tesszük.”²⁸

Gong herceg egy 1866-os javaslatban hasonló hangot ütött meg, amikor azt javasolta, hogy a császár támogassa a nyugati tudományos újítások tanulmányozását:

Arra vágyunk, hogy a diákjaink töviről-hegyire megismerkedjenek ezekkel a témákkal [...] mert szilárd meggyőződésünk, hogy ha a matematikai számítások, a fizikai kutatás, a csillagászati megfigyelés, a gépek összeszerelése, a vízi utak kiépítése rejtelseit elsajátítjuk, akkor ez - és csakis ez - segítheti a birodalom erejének fokozatos növekedését.²⁹

Kínának nyitni kellett a nagyvilág felé - és tanulni az eddig csatlósként és barbárokként kezelt országoktól - annak érdekében, hogy először megerősítse saját hagyományos struktúráját, majd visszanyerje vezető szerepet.

Hősies vállalkozás lett volna, ha a kínai udvar egységesen kiáll Gong herceg külpolitikai elképzelései és Li Hongzhang azokat a gyakorlatba átültető tevékenysége mellett. A valóságban azonban széles szakadék választotta el a nagyvilágra tekintő tisztviselőket a sokkal inkább befelé néző tradicionalista frakciótól. Sokan ragaszkodtak ahhoz a hagyományos állásponthez, mely szerint Kínának semmit sem kell tanulni a külföldiektől. Mindennek az ókori filozófus, Mengzi (latinositott nevén Menciusz) így adott hangot: „Hallottam emberekről, akik nagyszerű hazánk doktrínáival megváltoztattak barbárokat, de meg senkiről sem hallottam, akit barbárok változtattak volna meg.”³⁰ A konfuciuszi tanulmányok nagy híré Hanlin Akadémiájának a rektora, Wo Ren (Vo Zsen) hasonló érvekkel támadta Gong herceg tervét, miszerint külföldi tanárokat kellene alkalmazni kínai iskolákban:

Egy birodalom alapjait az illendőség és a helyes magatartás jelentik, s

nem a ravaszkodás és a fűfű. A gyökerei az emberek szívéből fakadnak, nem pedig a kézügyességéből és szaktudásából. Most egy kis fortély kedvéért elismerjük a barbárokat az urainknak. [...] A birodalom óriási és szinte kifogyhatatlan emberi tehetségben. Ha csillagaszatot és matematikát kell tanulmányozni, biztosan vannak olyan kínaiak, akik jártassak bennük.¹¹

A Kína önellátásába vetett hit évezredes tapasztalatot tükrözött. Ugyanakkor nem adott választ arra a kérdésre, hogy Kína miként kezelje a közvetlen veszélyt, s különösen arra nem, miként fogja Kína utolérni a nyugati technológiai szintet. Kína vezető hivatalnokai közül sokan a jelek szerint még mindig abban hittek, hogy Kína külpolitikai problémáinak a megoldását a saját tárgyalóinak kivégzése vagy száműzése jelenti. Li Hongzhangot háromszor is megfosztották a rangjától megalázó körülmények között, miközben Peking a külföldi hatalmakkal tárgyalt. Ám minden egyes alkalommal visszahívták, mert a riválisai nem találtak jobb alternatívát annál, minthogy a saját maguk által előidézett válságokat az ő diplomáciai ügyességével oldják meg.

Kína reformjai lassan haladtak előre az állam gyenge működése és az univerzális birodalmi álmok között feszülő ellentmondások miatt. Végül egy palotaforradalom lemondásra kényszerítette a reformok felé hajló császárt és a tradicionalisták kerültek ismét fölénybe Cixi (Ce-hszi) császárné vezetésével. Alapvető belső modernizáció és reformok hiányában Kína diplomatainak a feladata gyakorlatilag a veszteségek minimalizálása volt Kína területi integritását illetően. Úgy próbálták megmenteni a szuverenitást, hogy nem voltak a kezükben hozzá a Kína alapvető gyengeségén változtató eszközök. Időt próbáltak nyerni, de közben semmilyen tervük nem volt arra, hogy mit is kezdjenek a megnyert idővel. Ez a kihívás a legélesebben az eszaktelet-ázsiai erőegyensúlyi politikába belépő új szereplő, az iparilag rendkívül gyorsan fejlődő Japán kapcsán jelent meg.

A japán veszély

Kína legtöbb szomszédjával ellentétben Japán évszázadokig ellenállt annak,

hogyan bevonják egy Kína-központú világrendbe. Az ázsiai szárazföldről legközelebbi pontján nagyjából százötven kilométerre fekvő szigetvilágban található Japán hosszú ideig elzárkózva fejlesztette hagyományait és egyedülálló kultúráját. A közel homogén etnikai és nyelvi adottságokkal, valamint egy olyan hivatalos ideológiával rendelkező Japán, amely a japán emberek isteni eredetét hirdette, szinte vallásos hevülettel ragaszkodott egyedi identitásához.

Japán társadalmának és saját világrendjének a csúcán a japán császár helyezkedett el, akit a kínai „mennyei fiához” hasonlóan az emberi és az isteni közötti közvetítőként kezeltek. Japán hagyományos politikai filozófiája szó szerint azt állította, hogy a japán császárok a Nap istennőtől származnak, aki megszülte az első császárt és az utódait örökös uralkodási joggal ruházta fel. Kínához hasonlóan Japán ilyen módon sokkal többre tartotta magát egy közönséges országnál.³² A császári cím önmaga - amelyet a kínai udvarba küldött japán diplomáciai küldeményeken következetesen feltüntettek - közvetlen kihívást jelentett a kínai világrendnek. Kína kozmológiájában az emberiségnek mindössze egyetlen császára volt, s az ő trónja Kínában volt található.³³

Ha a kínai kivételességet az univerzális császárság iránti igény jelentette, a japán kivételesség forrása egy olyan szigetlakó nemzet bizonytalan érzete volt, amely sokat tanult a szomszédjától, de egyben félt is, hogy annak uralma alá kerül. A kínai egyediség gondolata abból indult ki, hogy Kína az egyetlen valódi civilizáció, s a „középső birodalom azért vonzza a barbárokat, mert ott „átváltozhatnak”. A japán egyediség faji és kulturális tisztaságot feltételezett, s nem volt hajlandó annak jótéteményeit kiterjeszteni másokra, vagy akár megismertetni önmagát az ősi szent kötelékeken kívül születettekkel.³⁴

Japán hosszú időszakokon át szinte teljesen visszavonult a nemzetközi ügyektől, mintha attól tartott volna, hogy az idegenekkel való alkalmankénti érintkezés kompromittálná Japán egyedi identitását. Japán annyiban vette ki a részét a nemzetközi rendből, hogy a Rjúkjú-szigeteket és a Koreai-félsziget különböző királyságait vazallusai közé sorolta. Japán vezetői elsősorban azért vették át ezt a rendkívül jellemző kínai intézményrendszert, hogy

demonstrálják a Kínától való saját függetlenségüket.³⁵

Más ázsiai népek elfogadták a kínai hűbérrendszer protokollját, s a kereskedelmüket „hűbéri ajándéknak” nevezték azért, hogy hozzáférjenek a kínai piacokhoz. Japán nem volt hajlandó hűbér álcájában folytatni a Kínával való kereskedést. Ragaszkodott legalábbis az egyenlőséghez Kínával szemben, ha már nem tudta elsőbbségét biztosítani. A Kína és Japán közötti kereskedelmi kapcsolatok természetessége dacára a kétoldalú kereskedelemről szóló tizenhetedik századi tárgyalások megfeneklettek, mert egyik fél sem volt hajlandó a másik világközpontúságra igényt tartó ideológiájából fakadó protokoll elfogadására.³⁶

A birodalom és a környező törzsek aktuális viszonyának függvényében Kína befolyási övezete gyakran változott az idők folyamán hosszú határai mentén. Japán vezetői országuk biztonságával kapcsolatban sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítottak a döntéseiknek. Igaz, hogy legalább olyan hangsúlyosan hittek a felsőbbrendűségükben, mint a kínai udvar, ám számukra nem egyik-másik külső tartomány elvesztése volt a tét, hanem a szigetvilág integritása. A japán államférfiak aggódva tekintettek nyugat felé - a kontinensen uralkodó kínai dinasztiák felé, amelyek közül néhány Japán legközelebbi szomszédjára, Koreára is kiterjesztette a hatalmát - és egzisztenciális kihívást véltek ott felfedezni. Ennek megfelelően Japán külpolitikája időnként meglepő gyorsasággal váltakozott az ázsiai földrésztől való távolságtartás és olyan merész kísérletek között, amelyeknek a célja hódítás révén a Kína-központú világ felváltása volt.

Kínához hasonlóan Japán a tizenkilencedik század közepén találta szembe magát az általa ismeretlen fegyverekkel felszerelt nyugati hajókkal és túlerővel: 1853-ban, amikor az amerikai Matthew C. Perry kapitány „fekete hajói” kikötöttek. Japán azonban ellenkező tanulságot vont le: szélesre tárta a kapuit a külföldi technológia előtt és átalakította az intézményeit abban a reményben, hogy lemásolhatja a nyugati hatalmak felemelkedését. (Japánban ezt a következtetést talán elősegítette az a tény, hogy az idegen eszmék nem kötődtek az ópiumfüggőséghez, Japánnak lényegében sikerült elkerülni ezt a jelenséget.) Meidzsi császár 1868-ban kiadott rendeletében bejelentette Japán elhatározását: „A tudást meg kell

szerezni az egész világból, mert ezáltal a császári hatalom alapjai erősebbé válnak.”³⁷ Japánnak a nyugati technológia elsajátítására indított kampánya bámulatos gazdasági fejlődést indított el. Amint Japán modern gazdasággá fejlődött és félelmetes katonai apparátusra tett szert, elkezdte követelni a nyugati nagyhatalmaknak kijáró előjogokat. A kormányzó elit következtetéseit Nariakira Simazu földesúr, a technológiai modernizáció egyik legerőteljesebb támogatója így foglalta össze: „Ha átvesszük a kezdeményezést, uralkodhatunk; ha nem, akkor rajtunk fognak uralkodni.”³⁸

Li Hongzhang már 1863-ban rájött arra, hogy Japán jelenti majd Kína legfőbb biztonsági problémáját. Li még a Meidzsi-restauráció kiteljesedése előtt írt a nyugati kihívásra adott japán válasziról. Az alábbiakat vetette papírra 1874-ben, miután egy tajvani törzs és a szigeten hajótörést szenvedő, a Rjúkjú-szigetekről származó tengerészek közötti incidenst kihasználva Japán büntető hadjáratot indított:³⁹

Az ereje napról napra növekszik, és nem csekélyek az ambíciói sem. Ezért meri megmutatni az erejét a keleti világban, megvetni Kínát, és meghódítani Tajvant. Noha a különböző európai hatalmak erősek, még mindig hetvenezer li távolságra vannak tőlünk, míg Japán szinte az udvarunkban vagy annak szélén van, és onnan kandikál be: látja szegénységünket és magányunkat. Minden kétséget kizáróan Japán lesz Kína állandó és nagy gondja.⁴⁰

A tőlük nyugatra elterülő lomha óriás még mindig a világhatalomról álmodozott, amikor a japánok elkezdtek azon gondolkodni, hogyan válthatják fel Kínát Ázsia első számú hatalma szerepében. A két egymással összeegyeztethetetlen igény közötti küzdelem a nagyobb szomszédai törekvéseinek metszéspontjában lévő országban, Koreában éleződött ki.

Korea

A kínai birodalom nagy kiterjedésű volt, de nem tolakodó természetű. Hűbéradományt követelt és a császár fennhatóságának az elismerését. A hűbéresi adó azonban inkább jelképes volt, nem jelentett megterhelést, s a fennhatóságot olyan módon gyakorolta Kína, ami lehetőséget adott a

függetlenségtől szinte megkülönböztethetetlen autonómiára. Az elszántan függetlenségre törő koreaiak a tizenkilencedik századra gyakorlati megállapodásra jutottak a tőlük északra és nyugatra elterülő kínai óriással. Korea formálisan vazallus állam volt és a koreai királyok rendszeres időközönként hűbéresi adót küldtek Pekingbe. Korea átvette a konfuciuszi erkölcsi rendszert és a kínai írásjeleket a hivatalos levelezésben. Pekingnek pedig a maga részéről komoly érdeke fűződött a Koreai-félsziget fejlődéséhez, amely a földrajzi helyzete miatt potenciális folyosót alkotott ahhoz, hogy Kínát a tenger felől támadhassák.

Korea bizonyos szempontból Japán stratégiai rendszerében is ugyanezt a szerepet játszotta: Japán is potenciális veszélyként tekintett Korea idegen uralom alá kerülésére. Az ázsiai kontinensből Japán felé kiszögellő félszigetről a mongolok kétszer is támadást indítottak a japán szigetvilág ellen. Amikor a kínai császári hatalom meggyengült, Japán domináns szerepre próbált szert tenni a Koreai-félszigeten, s elkezdte érvényesíteni a saját gazdasági és politikai igényeit.

Kína és Japán az 1870-es és 1880-as években különböző udvari intrikákba bonyolódott Szöulban, s megpróbáltak minél nagyobb befolyást kivívni a különböző klikkek között. Amint Korea egyre inkább idegen törekvések terepe lett, Li Hongzang azt javasolta a koreai uralkodóknak, hogy tanuljanak a hódítókkal szembeni kínai tapasztalatokból: szervezzenek versenyt a lehetséges gyarmatosítók között úgy, hogy behívják őket. 1879. októberben Li egy magas rangú koreai tisztviselőhöz írt levelében azt tanácsolta, hogy Korea keressen egy támogatót a távoli barbárok közül, s különösen az Egyesült Államokat ajánlotta figyelmébe:

Azzal érvelhet, hogy legegyszerűbben úgy lehetne elkerülni a bajt, ha bezárkóznának és békében élnének. Sajnos, ami a keleti világot illeti, ez nem lehetséges. Semmilyen emberi erő nem állíthatja meg a japán expanzionista törekvéseket: nem kényszerült-e a kormánya új korszakot nyitni azáltal, hogy kereskedelmi szerződést kötött velük? Emiatt nem az a helyzet, hogy a legbölcsebben akkor járunk el, ha az egyik mérget egy másikkal próbáljuk semlegesíteni, az egyik energiát a másikkal szembeszegezni?⁴¹

Li ezen az alapon azt javasolta, hogy Korea „ragadjon meg minden lehetőséget a nyugati hatalmakkal való szerződések kötésére, ezekkel majd sakkban tudja tartani Japánt”. A nyugati kereskedelem, figyelmeztetett, olyan „korruptáló hatásokkal” fog járni, mint például az ópium és a kereszténység, de a területi előnyökre is pályázó Japánnal és Oroszországgal ellentétben a nyugati hatalmak „kizárólagos célja a királyságukkal folytatott kereskedelem lenne”. A cél a különböző külső hatalmak jelentette veszélyek kiegyensúlyozása lenne úgy, hogy egyiknek sem szabad domináns szerepet engedni: „Mivel tisztában vannak az ellenfeleik erejével, minden rendelkezésükre álló eszközt használjanak fel azok megosztására. Körültekintően és ravaszul járjanak el — ezzel jó stratégiáknak fognak bizonyulni.”⁴² Li nem tért ki Kína koreai érdekeire - vagy azért, mert magától értetődőnek vette, hogy a kínai fennhatóság nem jelent ugyanolyan veszélyt, mint amit a többi külföldi befolyás jelentene, vagy azért, mert úgy vélte, Kínának semmilyen gyakorlati eszköz nem áll a rendelkezésére arra, hogy Koreát megóvja a külföldi befolyástól.

A Koreával való különleges kapcsolatra irányuló kínai és japán igények szükségyszerűen összeegyeztethetetleneknek bizonyultak. Japán és Kína 1894-ben egyaránt csapatokat küldött egy koreai felkelés leverésére. Végül Japánnak sikerült fogságba ejteni a koreai királyt és helyére egy Japánbarát kormányt ültetni. Egyes hatalmi körök mind Pekingben, mind Tokióban háborút akartak. Viszont Japánnak óriási előnyt jelentett a korszerű hadiflottája, míg a kínai haditengerészet modernizálása érdekében kivetett adókat korábban a császár nyári palotájának újjáépítésére használták fel.

A háború kitörését követően technológiai fejlődésének látványos eredményeként Japán órákon belül megsemmisítette Kína gyengén felszerelt haditengerészeti erőit. Li Hongzhangot visszahívták az éppen aktuális száműzetéséből, hogy Simonoszeki japán városban béketárgyalásokat kezdjen azzal a szinte elérhetetlen céllal, hogy megmentse Kína méltóságát a katonai katasztrófát követően. Ilyenkor a fölényben lévő félnek gyakran érdekében áll a megegyezés elodázása, különösen akkor, ha minden egyes nappal javul a tárgyalási pozíciója. Japán emiatt súlyosbította Kína megalázását azzal, hogy egy sor kínai tárgyalót azok nem megfelelő protokolláris rangja miatt elutasított. Szándékos sértés volt ez egy olyan birodalom felé, amely korábban a diplomátáit a mennyei előjogok megtestesítőinek, mindenki másnál magasabb rangúnak tartotta, bármi legyen is a kínai beosztásuk.

A Simonoszekiben átadott feltételek brutális sokkot jelentettek a magukat még mindig felsőbbrendűnek tartó kínaiaknak: Kínának át kell adni Tajvant Japánnak; tartózkodnia kell attól, hogy Koreától hűbéri gesztusokat követeljen, és el kell ismernie a függetlenségét (lényegében meg kell nyitni Koreát az erősebb japán befolyás előtt); jelentős összegű háborús kártérítést kell fizetnie; át kell engednie Japánnak a mandzsúriai Liaodong-félszigetet (Liaotung), beleértve a stratégiaiilag fontos helyen fekvő Dalian (Talian) és Lüshun (Lüsun, más néven Port Arthur) kikötőit. Mindössze egy japán nacionalista merénylet golyója — mely Li arcát súrolta - kímélte meg Kínát egy még megalázóbb kimeneteltől. A tárgyalások színhelyén történt incidens olyan mértékben szegényítette meg a japán kormányt, hogy néhány túlzott követeléséről kénytelen volt lemondani.

Li a kórházi ágyából folytatta a tárgyalásokat azt demonstrálva, hogy nem hajlandó a megaláztatást elfogadni. A rendíthetatlenségét befolyásolhatta az a tény, hogy tudta: időközben kínai diplomaták más, Kínában érdekekkel rendelkező hatalmakhoz, elsősorban Oroszországhoz fordultak, amelynek a Csendes-óceán felé irányuló terjeszkedési törekvéseivel már az 1860-as háború óta kénytelen volt foglalkozni a kínai diplomácia. Li előre látta a Japán és Oroszország közötti rivalizálást Koreában és Mandzsúriában, s 1894-ben arra utasította a diplomatáit, hogy a legnagyobb előrelátással

kezeljék Oroszországot. Li alighogy visszatért Simonoszekiből, máris megnyerte Moszkvát egy Oroszország, Franciaország és Németország által alkotott „hármass intervencióhoz”, amely arra kényszerítette Japánt, hogy a Liaodong-félszigetet adja vissza Kínának.

Messze ható következményekkel járt ez a manőver. Moszkva ismételtén az ekkorra már hosszabb ideje gyakorolt kínai—orosz barátság jegyében cselekedett. A szolgálataiért cserébe újabb különleges jogokat csikart ki egy hatalmas, Kínához tartozó területen. Ez alkalommal elég diszkrét volt ahhoz, hogy ne feltűnően csinálja. Ehelyett közvetlenül a „hármass intervenciót” követően Lit meghívták Moszkvába egy titkos megállapodás megkötésére. A szerződés egy olyan pontot tartalmazott, amelynek értelmében Oroszország Mandzsúrián keresztül meghosszabbítja a transzszibériai vasútvonalat annak érdekében, hogy garantálja Kína biztonságát potenciális újabb japán támadások ellen. A titkos szerződésben Moszkva kötelezte magát arra, hogy nem használja a vasutat „a kínai terület szuverenitásának vagy Kína császári felsége előjogainak megsértésére”.⁴³ Amint a vasútvonal elkészült, természetesen Moszkva azt követelte, hogy a szomszédos területeken orosz erők védhessék a befektetést. Oroszország pár éven belül ellenőrzést szerzett abban a térségben, amit Japánnak fel kellett adnia, sőt még jelentősen nagyobb területen is.

A szerződés Li legellentmondásosabb örökségének bizonyult. Az intervenció korábban ugyan időlegesen megállította a japán előrenyomulást, de azon az áron, hogy Oroszország döntő befolyást szerzett Mandzsúriában. A cár által megszerzett befolyási övezet versenyt indított el az összes nagyhatalom részvételével hasonló engedmények megszerzésére. Németország megszállta a Shandong-félszigeten (Santung) lévő Qingdaót (Csing- tao), Franciaország megszerzett egy enklávét Guangdongban (Kuang- tung) és megszilárdította hatalmát Vietnámban. Nagy-Britannia kiterjesztette a Flongkonggal szemben lévő területekre a birtokait, és Port Arthurral szemben pedig egy haditengerészeti támaszpontot kapott.

A barbárok egymás elleni kijátszása eddig bizonyos mértékben bevált. Egyiküknek sem sikerült kizárólagos uralomra szert tenni Kínában, és a pekingi kormányzat, kihasználva a lehetőségeket, tovább tudott működni.

Am az az agyafűrt manőver, hogy Kína szuverenitását az erőegyensúlyi politikai machinációikat űző külső hatalmak behívásával kell megőrizni, csak akkor működhetett hosszú távon, ha Kína elég erős marad ahhoz, hogy komolyan vegyék. A központi ellenőrzésre való képessége azonban egyre inkább gyengült.

A „megbékítés” állandó kifejezéssé vált a nyugati demokráciáknak a Hitlerrel szemben az 1930-as években tanúsított magatartását követően. Viszont csak akkor lehet biztonságosan konfrontációt vállalni, ha a gyengébb abban a helyzetben van, hogy legyőzetésének árát az erősebb által elviselhetőnek tartottnál magasabbra tudja srófolni. Máskülönben kizárólag valamilyen mértékű kiegyezés az egyetlen bölcs lépés. A demokráciák sajnos akkor folyamodtak ehhez, amikor ők voltak katonailag erősebbek. A „megbékítés” egyben politikailag is kockázatos a társadalmi kohézióra nézve. Egy ilyen politika ugyanis azt kívánja, hogy a lakosság megtartsa a vezetőibe vetett bizalmát még akkor is, amikor úgy tűnik, hogy engednek a győztesek követeléseinek.

Ez volt Li dilemmája végig az alatt az évtized alatt, amikor megpróbálta Kína érdekeit védeni a nyugat-európai, az orosz és a japán zsákmányszerző manőverek, illetve a „mennyei udvar” hajthatatlansága, sőt korlátoltsága ellenére is. Későbbi kínai nemzedékek elismerték Li Hong- zhang ügyességét, de negatívan viszonyultak azokhoz az engedményekhez, amelyekhez a nevét adta, különösen az Oroszország és Japán felé tettekhez, valamint ahhoz, hogy Tajvant átengedte Japánnak. Az ilyen politika sértette egy büszke társadalom méltóságát. Mindennek ellenére ez tette lehetővé Kínának, hogy megmentse szuverenitásának egyes elemeit a gyarmati terjeszkedés évszázadában, amelynek során minden más hasonló módon célba vett ország teljes mértékben elveszítette a függetlenségét.

Li a halála előtt, 1901-ben az özvegy császárnénak eljuttatott komor hangú emlékeztetőben foglalta össze diplomáciájának indítékait:

Szükségtelen azt hangsúlyoznom, mennyire örültem volna, ha Kínának lehetséges lett volna egy dicsőséges és győzedelmes háborúba belépni. Utolsó napjaim legnagyobb örömeire szolgálna, ha azt látnám, hogy a barbár nemzeteket legalábbis alárendelt szövetségbe tudnánk

kényszeríteni, hogy tisztelettel hódoljanak a sárkánytrón előtt. Azonban nem hagyhatom figyelmen kívül azt a sajnálatos tényt, hogy Kína alkalmatlan egy ilyen vállalkozásra, s az erőink semmilyen módon sem képesek ezt véghezvinni. Ha a birodalmunk integritását tartjuk elsősorban szem előtt, ki lenne olyan ostoba, hogy egy felbecsülhetetlen értékű porcelánok között megbúvó patkányra lövöldözzön?⁴⁴

Az Oroszországot Japán ellen fordító stratégia Mandzsúriában olyan rivalizálást eredményezett, amiben mindkét hatalom folyamatosan próbára tette a másikat. Oroszország a kérlelhetetlen expanziójával veszélybe sodorta a hallgatólagos megegyezést, amely a saját igényeik és a kínai szuverenitás bizonyos foka közötti egyensúlyra irányult.

Északkelet-Kínában a japán és az orosz követelések kíméletlen versengése 1904-ben a fennhatóságért vívott háborúhoz vezetett, amely Japán győzelmével végződött. Az 1905-ös portsmouth-i békeszerződés Japánt domináns helyzetbe hozta Koreában és potenciálisan Mandzsúriában is, noha Theodore Roosevelt amerikai elnök beavatkozása miatt nem olyan mértékben, mint ahogy azt a japán győzelem lehetővé tette volna. Az orosz-japán háború végén az amerikai közvetítés a diplomáciában szokatlan módon a hatalmi egyensúlyt tartotta szem előtt. Nem engedte, hogy Japán megszerezze Mandzsúriát, így megőrizte az egyensúlyt Ázsiában. A megrekedt ázsiai expanziótól Oroszország visszatért európai stratégiai prioritásaihoz, és ez a folyamat aztán siettetette az első világháború kitörését.

A bokszerlázadás és a „hadakozó fejedelemségek” egy újabb korszaka

A kínai világrend a tizenkilencedik század végére romokban hevert; a pekingi udvar immár semmilyen szamba vehető szerepet nem játszott sem a kínai kultúra, sem az autonómia megvédésében. A népi elégedetlenség 1898-ban az úgynevezett bokszerlázadással tört a felszínre. A bokszerek - akik hagyományos harcművészetük után kapták a nevüket - egyfajta ősi

miszticizmust képviseltek, és azt állították, hogy nem fogják őket a külföldiek lövedékei. Erőszakos kampányba kezdtek az idegenek és az általuk Kínára kényszerített új rend jelképei ellen: diplomaták, kínai keresztények, vasutak, távírvonalak és nyugati iskolák egyaránt a célpontok között szerepeltek. Az özvegy császárné talán abban a hitben, hogy a mandzsu udvar (amely maga is „külföldi” volt, s ekkorra már a hatékonyságából is sokat veszített) lehet esetleg a következő célpont, a bokszeresek mellé állt és elismerően beszélt a támadásairól. A konfliktus epicentrumává a hosszú ideje viták középpontjában álló pekingi külföldi követségek váltak, amelyeket a bokszeresek 1900 tavaszán ostrom alá vettek. Kína azt követően, hogy egy évszázadig ingadozott különböző magatartások - a gőgös megvetés, a védekezés és a kényszeredett kiegyezés - között, most az összes külföldi hatalommal egyszerre szállt szembe.⁴⁵

A következőmeny újabb hatalmas csapás volt. 1900. augusztusban expedíciós hadsereg érkezett Pekingbe a követségek felmentésére. Összesen nyolc hatalom (Franciaország, Nagy-Britannia, Egyesült Államok, Japán, Oroszország, Németország, Osztrák-Magyar Monarchia, Olaszország) küldött katonákat. A bokszeresek és a velük szövetséges császári csapatok leverése után (és azt követően, hogy a harcok során a főváros nagy részét a földdel tették egyenlővé) egy újabb „egyenlőtlen szerződésben” jóvátétel megfizetésére kényszerítették a kínaiakat, illetve arra, hogy további megszállási jogokat adjanak a külföldi erőknél.⁴⁶

A Qing-dinasztia, amely képtelen volt megakadályozni, hogy a külföldiek ismételten elfoglalják a kínai fővárost, és hogy idegenek területeket hasítsanak ki Kínából, egyértelműen elvesztette a „mennyei mandátumát”. A nyugattal való első összeütközése után a császári uralkodóház nagy erőfeszítésekkel még hét évtizeden át a trónon maradt, am 1912-ben hatalma végleg összeomlott.

Kína központi autoritása ismét darabokra hullott, és az ország a „hadakozó fejedelemségek” egy újabb korszakába lépett. A létrejöttétől kezdve erősen megosztott Kínai Köztársaság veszélyes nemzetközi környezetbe került, és soha nem volt alkalma arra, hogy demokratikus eredményeket gyakoroljon. A nemzetieket vezető Sun Yat-sen (Szun Jat-szen)

1912 januárjában kiáltották ki az új köztársaság elnökének, de mintha csak valamilyen misztikus törvény birodalmi egységet sürgetett volna, alig hat héttel a hivatalba lépése után átengedte a hatalmat Yuan Shikai-nak (Jüan Sikaj), aki az egyetlen olyan katonai erő parancsnoka volt, amely esetleg képesnek mutatkozott az ország egyesítésére. Azt követően, hogy Yuan 1916-ban sikertelenül próbált egy új császári dinasztiát alapítani, a politikai hatalom a regionális vezetők és katonai parancsnokok kezébe került. Például egy országrészben az 1921-ben alapított új Kínai Kommunista Part egyfajta árnyékkormányként működött, és olyan sajátos társadalmi rendet tartott fenn, amely csak laza kapcsolatban állt a világ kommunista mozgalmaival. A különböző hatalomra törő erők mindegyike magának követelte a vezetést, de egyikük sem volt annyira erős, hogy a többit legyőzhesse.

Egy általánosan elismert központi hatalom híján Kína nem rendelkezett azokkal az eszközökkel, amelyekkel hagyományos diplomáciáját folytathatta volna. Az 1920-as évek végére a Nemzeti Párt (Guomindang), élén Chiang Kai-shekkal (Csang Kaj-sek), vette át a korábbi Qing-birodalom egésze fölött a névleges ellenőrzést. A valóságban azonban Kína területi igényeit nem volt képes érvényesíteni.

A nyugati hatalmak, amelyeket kimerítettek a háborús erőfeszítések, s amelyek az önrendelkezés wilsoni elvének a világában találták magukat, többé már nem voltak abban a helyzetben, hogy kiterjesszek a befolyásukat Kínában: csak nagy nehézségek árán tudták tartani a pozícióikat. Oroszországot a saját kommunista forradalma foglalta le, s ugyancsak nem volt abban a helyzetben, hogy további hódításokra gondoljon. Németországot pedig teljesen megfosztották a gyarmataitól.

A Kína feletti fennhatóságért küzdők közül egyetlen hatalom maradt a színen, noha az éppen a Kína függetlenségére legnagyobb veszélyt jelentő ország volt: Japán. Kína túlságosan gyenge volt az önvédelemre. Egy állam sem jöhetett számításba Japán katonai ellensúlyozására. A japánok Németországnak az első világháborúban elszenvedett veresége után birtokba vették a Shandong-félszigeten található korábbi német koncessziókat. 1932-ben különböző machinációkkal Tokió létrehozott Mandzsúriában egy japánok által ellenőrzött szakadár államot, Manchukuo-t (Mandzsukuo),

1937-ben pedig Kína keleti felének meghódításába kezdett.

Japán most abban a helyzetben találta magát, mint a korábbi hódítók. Egy ilyen hatalmas ország meghódítása önmagában is elég nehéz volt, ám működtetéséhez a kínai hagyományokra kellett volna támaszkodni. Ezt azonban Japán, amely büszke volt a saját intézményeinek egyediségére, soha nem lett volna hajlandó megtenni. Korábbi partnerei — az Egyesült Államok által támogatott európaiak - fokozatosan eltávolodtak tőle, először politikailag, majd végül katonailag is. Bizonyos szempontból mindez az önmegerősítés diplomáciájának a csúcspontja volt, amikor is a korábbi gyarmatosítók most azért működtek együtt, hogy megvédjék Kína integritását.

Az Egyesült Államok állt ezeknek az erőfeszítéseknek az élére, míg eszközként a John Hay külügyminiszter által 1899-ben meghirdetett „nyitott kapu elve” szolgált. Az elv eredetileg azt célozta, hogy az Egyesült Államok is részesüljön a többi ország imperializmusának előnyeiből, ám az 1930-as években úgy formálták át, hogy az Kína függetlenségét óvja. A nyugati hatalmak csatlakoztak az erőfeszítésekhez. Kína most túlléphetett az imperialista korszakon, amennyiben átvészeli a második világháborút és utána ismét egységes egészet alkot.

Amikor Japán 1945-ben megadta magát, Kína romokban hevert és megosztott volt. A nemzetiek és a kommunisták egyaránt maguknak követelték a központi hatalmat. Kétfélmillió japán katonát kellett Kína területéről repatriálni. A Szovjetunió elismerte a nemzetiek kormányát, de a Kommunista Pártnak juttatott fegyverek révén nyitva hagyta a lehetőségeket maga előtt. Ugyanakkor Északkelet-Kínába sietve katonai kontingenst küldött egykori igényei egy részének biztosítására. Pekingnek tovább gyengült a Xinjiang fölötti ellenőrzése. Tibet és Mongólia látszólag autonómiára törekedett, de közben Tibet a brit birodalom, Mongólia pedig a Szovjetunió támogatását kereste.

Az Egyesült Államok közvéleménye szimpatizált Chiang Kai-shekkel mint háborús szövetségessel. Chiang Kai-shek azonban egy külföldi megszállás által darabokra szabdalt országnak csak egy részén kormányzott. Kínát az „öt nagy” egyikeként kezelték, amelyeknek a háború utáni világot

kellett megszervezniük, s amelyek vétőjogot kaptak az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Az öt állam közül azonban csak az Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió rendelkezett azzal a hatalommal, amire ehhez valójában szükség volt.

Kínában újra polgárháború volt. Washington az ilyen belső konfliktusokban alkalmazott szokásos eljárását kívánta követni, ami azonban 1945- ben és a következő évtizedekben újra es újra kudarcot vallott. Koalíciót ajánlott a nemzetieknek és a kommunistáknak, noha azok már két évtizede harcoltak egymással. Patrick Hurley amerikai nagykövet 1945. szeptemberben találkozót hozott össze Chiang Kai-shek és a Kommunista Párt vezetője, Mao Ce-tung között Chiang fővárosában, Chongqingban (Csunking). Mindkét vezető kötelességtudóan megjelent, miközben a végső leszámolásra készültek.

Alighogy a Hurley-féle találkozó befejeződött, a két fél máris újrakezdte a harcot. Chiang nemzeti erői a városok védelmére alapozták a taktikájukat, míg Mao gerillacsapatai vidéken vették be magukat. Mindketten a másik bekerítésére törekedtek a *ivei qi* stratégiát használva. Harry Truman elnök, akire nagy nyomás nehezedett a nemzetiek oldalán való beavatkozás érdekében, George Marshall tábornokot küldte Kínába egy egész évig tartó misszióra, hogy próbálja elérni a két oldal együttműködését. Ezen időszak alatt a nemzetiek katonailag összeomlottak.

A kommunistáktól a kontinensen elszenvedett vereség után a nemzetiek csapatai 1949-ben visszavonultak Tajvan szigetére. Magukkal vitték a katonai felszerelésüket és a nemzeti autoritás egyes relikviáit (például kínai műkincseket a császári palota gyűjteményéből).⁴⁸ Kinyilvánították a Kínai Köztársaság fővárosának áthelyezését Tajpejbe és deklarálták, hogy fenntartják a katonai erejüket és egy napon visszatérnek a kontinensre. Megtartották a Kínát megillető helyet az ENSZ Biztonsági Tanácsában is.

Kikiáltották a Kínai Népköztársaságot, ezzel Kína ismét egyesült. A kommunista Kína egy új világot kezdett építeni: strukturálisan egy új dinasztia került hatalomra, a lényegét illetően pedig Kína történelmében először egy új ideológia. Az újraegyesített Kína több mint egy tucat állammal került szomszédságba, és az egyes potenciális fenyegetések kezelésére

elégtelen volt az eszközrendszere - ugyanezzel a stratégiai kihívással néztek szembe a kínai kormányzatok mindvégig a történelem folyamán. Mindezen gondok mellett Kína új vezetőinek foglalkozni kellett az ázsiai ügyekben való amerikai beavatkozással is. Az Egyesült Államok magabiztos szuperhatalomként került ki a második világháborúból, és amikor a kínai polgárháború kommunista győzelemmel végződött, felvetődött a lehetőség, hogy feladja addigi passzivitását. Minden államférfinak a múlt tanulságait és a jövő igényeit kell egyensúlyba hoznia. Sehol sem volt ez igazabb kijelentés, mint abban a Kínában, ahol Mao és a Kommunista Párt éppen átvette a hatalmat.

Mao és a „folyamatos forradalom”

Kunában az évezredek során egy új dinasztia megjelenése sajátos ritmust követett. A régi dinasztiára úgy kezdtek tekinteni, mint amelyik nem képes a kínai lakosság biztonságát megvédeni vagy alapvető törekvéseit megvalósítani. Az uralkodó dinasztia, kevés kivételtől eltekintve, nem egyetlen katasztrófa, hanem a legtöbb esetben egy sor szerencsétlenség halmozott hatására a kínai emberek szemében elvesztette a „mennyek mandátumát”. Az új dinasztiára pedig úgy néztek, hogy elnyerte azt, egyszerűen azért, mert hatalomra jutott.

Ez sokszor előfordult Kína drámai történelmében. Ám korábban egyetlen egy új vezető sem törekedett arra, hogy az egész társadalom értékrendszerét gyökerestől megváltoztassa. A „mennyek mandátumára” korábban igényt tartók - még akkor is, sőt talán különösen akkor, ha idegen hódítók voltak - azzal legitimálták magukat, hogy hitet tettek az uralmuk alá került társadalom ősi értékei mellett és megígérték, hogy annak irányelveivel összhangban kormányoznak. Megtartották a rájuk hagyományozott bürokráciát, hogy irányítani tudjanak egy minden más államnál népesebb és gazdagabb országot. Ez a hagyomány az elkínaiasodás folyamata volt. Ez tette meg a konfucianizmust Kína kormányzó elvévé.

Annak az új dinasztiának az élén, amely 1949-ben vidékről elindulva bevette a városokat, egy kiemelkedő ember állt: Mao Ce-tung. A zsarnoki, kíméletlen költő és harcos, próféta és istencsapása Mao egyesítette Kínát és olyan útra terelte, amely majdnem tönkretette a civil társadalmat. Kína ennek a mindent felperzselő folyamatnak a végén a világ egyik

legjelentősebb hatalmává és Kubán, Észak-Koreán és Vietnamon kívül az egyetlen olyan kommunista országgá vált, amelynek a politikai szerkezete túlélte a kommunizmus mindenhol másutt való bukását.

Mao és a „nagy harmónia”

A forradalmárok a természetükből adódóan erőteljes és rendkívül céltudatos emberek. Majdnem mindig a politikai környezettel szembeni gyengébb helyzetből indulnak és a sikerük a vonzerőjükön, az elégedetlenség mobilizálásán, valamint az ellenfelek pszichológiai gyengeségének kihasználásán áll vagy bukik.

A legtöbb forradalmár egy adott ügyért küzdött. Mihelyt sikert értek el, betagozódtak egy új rendbe. Mao forradalmának nem volt végső nyugvópontja; az általa hirdetett végső cél, a „nagy harmónia” megfoghatatlan jövőkép volt, sokkal inkább hasonlatos egy lelki beállítódáshoz, semmint egy politikai újjászületéshez. A „papságot” a Kommunista Párt tagjai alkották, s feladatuk a keresztes hadjárat, nem pedig egy meghatározott program megvalósítása volt. Mao alatt a párttagok mindig a kárhozat szélén léteztek. A fejük felett mindig ott lebegett a veszély, hogy őket magukat is elnyelik az általuk kezdeményezett politikai földcsuszamlások. A Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) fémjelezte második nemzedék vezetői majdnem egytől egyig hasonló sorsra jutottak, s csak óriási személyes megpróbáltatások után kerültek vissza a hatalomba. Mao minden egyes közeli munkatársát, akivel együtt dolgozott a forradalmi időszak alatt — beleértve a mellette hosszú időt töltő miniszterelnököt és első számú diplomatát, Zhou Enlai-t (Csou En-laj) - végül kizárták a Pártból.

Nem csoda, hogy a Mao által legjobban csodált kínai uralkodó Qin Shi Huangdi (Csin Si Huang-ti) dinasztiaalapító császár volt, aki legyőzte az összes riválisát, és Kr. e. 221-ben egyetlen politikai entitás megszervezésével véget vetett a „hadakozó fejedelemségek” korának. Qin Shi Huang- dit tekintik általában az egyesített Kína létrehozójának. Ugyanakkor a kínai történelemben soha nem kapta meg a megfelelő elismerést, mert könyveket égettetett és üldözte a hagyományos konfuciuszi tudósokat (közülük négyszázhatvanat élve temettetett el). Mao egyszer

megjegyezte, hogy Kínának Marx és Qin Shi Huangdi módszereire egyszerre van szüksége, s a császárt egy versben is dicsőítette:

Kérlek, ne becsméreld Qin Shi Huangdit,
Mert a könyvégetést újra kellene gondolni.
Az ősi sárkányunk, habár halott, szellemében él,
Míg Konfuciusz, habár ismert, lényegében senki sem volt.
A Qin-rend pedig fennmaradt korokon át.'

Mao Kínája tudatosan egy állandó válságban lévő ország volt. Mao a kommunista kormányzás első napjaitól a küzdelem egyik hullámát a másik után indította útjára. Nem hagyta, hogy a kínai nép megelégedjen az éppen elért eredményekkel. A Mao által rájuk mért sors erkölcsi erőfeszítések révén a társadalmuk és önmaguk megtisztítása volt.

Mao volt az első olyan vezető Kína egyesítése óta, aki tudatos állami politika részeként szaggatta darabjaira a kínai hagyományokat. Ügy képzelte magáról, hogy ő lesz az, aki Kínát az ősi örökségének - időnként akár erőszakos - lebontásával megújítja. Ahogy 1965-ben a francia fidozofus André Malraux-nak kifejtette:

Azok az eszmék, a kultúra és szokások, amelyek Kínát oda juttatták, ahol mi találtuk, el kell hogy tűnjenek, és a proletár Kína eszméinek, szokásainak és kultúrájának, amelyek még nem léteznek, létre kell jönniük. [...] Ezek az eszmék, a kultúra és a szokások küzdelemből kell hogy megszülessenek, és a küzdelemnek olyan hosszú ideig kell tartania, amíg fennáll a múltba való visszatérés veszélye.²

Kínát, bizonygatta egyszer Mao, mint atomot kell „széthasítani” a régi rend megsemmisítésére, ám ugyanakkor egy olyan népi robbanást kell előidézni, ami korábban soha nem látott magasságokba röpíti az országot:

Most magasan szárnyal a lelkesedésünk. A mi népünk szenvedélyes, s most lángoló hit hevíti. Van egy jó metafora minderre: a nemzetünk olyan, mint egy atom. [...] Amikor ennek az atomnak a magját széthasítják, a kiszabaduló termionukleáris energia valóban hihetetlenül nagy erővel rendelkezik. Olyan dolgokat leszünk képesek

véghezvinni, amikre korábban nem volt példa.³

Mao ennek a folyamatnak a részeként átfogó támadást indított el a hagyományos kínai politikai eszmék ellen. Ott, ahol a konfuciuszi tradíció univerzális harmóniát hirdetett, Mao a felfordulást és a szemben álló erők összeecsapását idealizálta mind bel-, mind külpolitikai téren. (Az igazság az, hogy a kettőt egymással összekapcsolva látta - a külpolitikai válságokat rendre belpolitikai tisztogatásokkal vagy ideológiai kampányokkal kötötte össze.) A konfuciuszi hagyomány nagy becsben tartotta az arany középút elvét, valamint az egyensúly és a mértékletesség gyakorlását; amikor reformra került sor, azt fokozatosan vezették be és korábban vallott értékek „visszaállításának” tüntették fel. Ezzel ellentétben Mao radikális és azonnali átalakulást és a múlttal való teljes szakítást követelt. A hagyományos kínai politikaelmélet aránylag kevésbé értékelte a katonai erőt és azt hangsúlyozta, hogy a kínai vezetőknek a belföldi stabilitást és a külföldi befolyást erényességgel és könnyörületességgel kell elérni. Mao, akit az ideológiája és a Kína évszázados megalázása fölött érzett dühe vezérelt, a kínai életet korábban soha nem látott mértékben militarizálta. Miközben a hagyományos Kína nagyra becsülte a múltját és gazdag irodalmi örökségét, Mao háborút hirdetett Kína tradicionális művészete, kultúrája és gondolkodásmódja ellen.

Mao azonban számos módon megtestesítette azokat a dialektikus ellentmondásokat, amelyeket manipulálni szeretett volna. Szenvedélyesen és nyíltan konfucianizmusellenes volt, ám jól ismerte a kínai klasszikusokat és gyakran idézett régi szövegekből. Mao vezette be a „folyamatos forradalom” doktrínáját, ám amikor a kínai nemzeti érdek úgy kívánta, türelmes tudott lenni és hosszú távra tervezett. Az „ellentmondások” manipulálása volt nyilvánosan vállalt stratégiája, ennek ellenére azt a konfuciuszi végső célt kifejező *da tong*, a „nagy harmónia” eszméjének szolgálatába állította.

A maoista kormányzat ilyen módon a konfuciuszi hagyomány egy változatává alakult, s miközben a múlttal való totális szakítást hirdette, Kína tradicionális intézményei közül többre is támaszkodott, beleértve a kormányzás birodalmi stílusát. Az állam erkölcsi célt jelentett, s Mao az általa lenézett mandarin bürokráciát szétzúzta, hogy aztán végül újraterejtse.

Mao legvégső céljait nem lehetett egyetlen szervezeti struktúrával

jellemezni vagy politikai célok egy bizonyos csoportjának megvalósításával elérni. A célja magának a forradalmi folyamatnak a fenntartása volt; úgy érezte, hogy az ő különleges küldetése ennek végigvitele az egyre fokozódó zűrzavar közepette, mindenféle pihenés nélkül, amíg csak a népe megtisztulva és átalakulva ki nem kerül a megpróbáltatásokból:

Fájdalmas, ha megbuktatják az embert és elviselhetetlen érzés a megbuktatottaknak, például a Guomindang reakciósainak, akiket most legyőzünk és a japán imperializmusnak, amelyet más népekkel együtt kis idővel ezelőtt semmisítettünk meg. Ám a munkásosztálynak, a dolgozó embereknek és a Kommunista Pártnak a kérdés nem a hatalomból való kibukás, hanem az, hogy keményen dolgozzunk olyan feltételek megteremtéséért, amelyekben a társadalmi osztályok, az állami hatalom és a politikai pártok természetes úton kihálnak és az emberiség a „nagy harmónia” birodalmába lép.”¹

A hagyományos Kínában a császár volt minden létező dolog „nagy harmóniája” között az összetartó kapocs. Az elképzelések szerint erényes példamutatásával ő tartotta fenn a kozmikus rendet és az egyensúlyt a menny, az ember és a természet között. A kínai felfogásban a császár „átváltottatta” a lázadó barbárokat és meghunyászkodásra bírta őket; ő állt a konfuciuszi hierarchia csúcán, s ő jelölte ki az emberek megfelelő helyét a társadalomban.

Ezért volt az, hogy Kínát sokáig nem érdekelte a nyugati értelemben vett „fejlődés”. A kínaiak a közszolgálatra a kiigazítás eszméjén keresztül úgy tekintettek, mint aminek a feladata rendet teremteni egy olyan társadalomban, amelyet korábban a veszélyes egyensúlytalanság állapotába engedtek süllyedni. Konfúciuszt azt tartotta a küldetésének, hogy megpróbálja *visszahozni* azokat a mély igazságokat, amelyeket a társadalma elhanyagolt, s így helyreállítani az aranykort.

Mao éppen ezzel ellentétesnek látta a saját szerepét. Úgy vélte, hogy a „nagy harmónia” egy olyan fájdalmas folyamat végén jön el, amelyben az összes résztvevő áldozat lesz. Mao történelemfelfogásában a konfuciuszi rend Kínát gyenge állapotban tartotta; a „harmóniája” mindössze az alávetettség egy formáját jelentette. A haladás csak egy sor brutális

megpróbáltatáson keresztül valósulhat meg, amelyekben egymásnak feszülnek a belső és a külső, nemzetközi erők egyaránt. És ha ezek az ellentmondások nem jelentkeznének maguk, akkor a Kommunista Pártnak és vezetőjének a kötelessége az állandó harcot fenntartani, ha kell, akár saját magával szemben is.

Mao 1958-ban, a „nagy ugrás” néven ismert országos gazdasági kollektivizálási program kezdetén kifejtette az állandóan mozgásban lévő Kínáról szóló elméletét. A forradalmi erőfeszítések mindegyik hulláma, jelentette ki, egy új harc előfutára, amelynek a kezdetét siettetni kell, nehogy a forradalmárok elkényelmesedjenek és csak üljenek a babérjaikon:

A forradalom állandó küzdelmet jelent. Egy győzelem után azonnal újabb célt kell kitűznünk magunk elé. így a párttagok és a tömegek örökké forradalmi lelkesedéssel lesznek eltelve önhittség helyett. Egyszerűen nem lesz idejük az önteltségre. Ha új terheket rakunk a vállukra, akkor teljesen el lesznek foglalva azzal, hogyan oldják meg a problémákat.⁵

A forradalom kádereit fokozatosan nehezebb kihívások elé kell állítani egyre rövidebb időszakok alatt. „Az instabilitás általános, objektív szabály” - írta Mao:

A ciklus, ami végtelen, az instabilitástól az egyensúly és aztán ismét az instabilitás felé halad. Azonban mindegyik ciklus a fejlődés egy magasabb szintjére visz bennünket. Az instabilitás normális és abszolút, míg a stabilitás átmeneti és viszonylagos.⁶

Egy permanens zűrzavar állapotában lévő állam hogyan tud részt venni a nemzetközi rendben? Ha a „folyamatos forradalom” elvét szó szerint értelmezi, akkor állandóan konfliktusokba, és nagy valószínűséggel háborúba keveredik. A stabilitást előnyben részesítő államok összefognak ellene. Ha azonban megpróbál részt venni egy mások számára is elfogadható nemzetközi rend kialakításában, akkor elkerülhetetlen a „folyamatos forradalom” híveivel való összeütközés. Ez a dilemma foglalkoztatta Maót egész életében, és soha nem talált rá megoldást.

Mao és a nemzetközi kapcsolatok: az „üres város” cselfogás, a kínai elrettentés és törekvés a lélektani előnyre

Mao a nemzetközi ügyek iránti alapvető magatartását a hatalom átvételének előestéjén tette nyilvánvalóvá. A frissen összehívott Népi Politikai Konzultatív Konferencia előtt Kínának a fennálló nemzetközi renddel szembeni attitűdjét „a kínai nép a sarkára áll” kifejezéssel foglalta össze:

Közösen érezzük, hogy a munkánkat fel fogják jegyezni az emberiség történetében, s az egyértelműen demonstrálni fogja, hogy a kínai nép, amely az emberiség egynegyedét alkotja, végre a sarkára áll. A kínaiak mindig is nagyszerű, bátor és szorgalmas emberek voltak. Csak az újkorban maradtak le, s ez kizárólag a külföldi imperializmus elnyomásának és kizsákmányolásának, valamint a saját reakciós kormányzatuknak a számlájára írható. [...] Az elődeink arra utasítottak bennünket, hogy fejezzük be az általuk kezdett munkát. Most éppen ezt csináljuk. Egyesültünk és a nép felszabadító háborúja és nagyszerű forradalma révén legyőztük külső és belső ellenségeinket egyaránt, s kikiáltottuk a Kínai Népköztársaságot.⁷

A világ ellen 1949-ben fellépni riasztó kilátásnak tűnt Kína számára. Az ország alulfejlett volt, nem rendelkezett olyan katonai képességgel, amellyel arra a világra erőltethette volna a saját akaratát, amely a technológia terén messze felülmúlta Kínát. Amikor a Népköztársaság megjelent a világ színpadán, az Egyesült Államok volt az első számú nukleáris szuperhatalom (a Szovjetunió csak rövidebb idővel azelőtt robbantotta fel az első atombombáját). Az Egyesült Államok Chiang Kai-sheket támogatta a kínai polgárháborúban, s nacionalista csapatokat szállított a második világháborút lezáró japán feltétel nélküli megadás után az észak-kínai városokba, hogy megelőzze azok kommunista csapatok kezére kerülését. Mao Ce-tung győzelmét döbbenet vették tudomásul Washingtonban, ahol azonnal vita kezdődött arról, hogy ki „vesztette el” Kínát. Mindez, legalábbis Peking számára, azt is jelentette, hogy Amerika esetleg megpróbálja megfordítani a polgárháború kimenetelét. Ez a meggyőződés csak megerősödött, amikor 1950-ben, a Dél-Korea ellen indított észak-koreai támadásra válaszul Truman elnök a hetedik flottát a Tajvani-szorosba vezényelte, s ezzel megakadályozta, hogy a

szárazföldi kormányzat megkísérelje visszafoglalni Tajvant.

A Szovjetunió ideológiai szövetséges volt, s kezdetben az Egyesült Államok ellensúlyozásához szükség volt rá stratégiai partnerként is. Kína vezetői azonban nem felejtették el a megelőző évszázadban kikényszerített „egyenlőtlen szerződéseket”, amelyeknek során egyes tartományok orosz fennhatóság alá kerültek, míg Mandzsúriában és Xinjiangban különleges befolyást szerzett Moszkva. Arra is emlékeztek, hogy a Szovjetunió még mindig igényt tartott azokra az előnyökre Észak-Kínában, amelyekhez 1945-ben Chiang Kai-shektől kicsikart háborús szerződések révén jutott. Sztálin adottnak vette a szovjet dominanciát a kommunista világban; ez az álláspont hosszú távon összeegyeztethetetlen volt Mao elszánt nacionalizmusával és az ideológiai elismertségre támasztott igényével.

Kína ugyanakkor határvitában állt Indiával nyugaton az Akszajcsin-fennsík (Akesaiqin) néven ismert terület, míg keleten az úgynevezett McMahon-vonal miatt. A vitatott terület nem éppen kis földdarab volt: nagyjából 125 ezer négyzetkilométer. A felek által maguknak követelt teljes terület nagyjából akkora volt, mint Pennsylvania vagy, ahogy Mao később megjegyezte legfelső katonai parancsnokainak, Fujian (Fucsien) kínai tartomány.⁸

Mao két kategóriába sorolta ezeket a kihívásokat. Otthon „folyamatos forradalmat” hirdetett, s képes is volt ezt megvalósítani, mert fokozatosan totális hatalomra tett szert. Külföldön a világforradalom volt a jelszó, esetleg hosszú távú cél, ám Kína vezetői eléggé realisták voltak ahhoz, hogy felismerjék: nem rendelkeznek a megfelelő eszközökkel a fennálló nemzetközi rend megváltoztatására. Mao Kínán belül a kínai népbe beleivódott magatartási módokon kívül nem sok objektív akadályt látott filozófiai víziójának megvalósítása útjában; azokon pedig megpróbált úrrá lenni. A külpolitika terén lényegesen körültekintőbb volt.

Amikor 1949-ben a Kommunista Párt uralomra került, hatalmas régiók szakadtak ki a történelmi kínai birodalom területéből, elsősorban Tibet, Xinjiang egyes részei, Mongólia egyes területei, valamint Burma határ menti régiói. A Szovjetunió fenntartotta a befolyási övezetét északkeleten, megszállt erőket állomásoztatott a térségben és egy hadiflottát a stratégiai szempontból fontos Lüshun kikötőjében. A korábbi dinasztiaalapítókhoz hasonlóan Mao Kína azon határaitra tartott igényt, amelyekkel a birodalom a

legnagyobb történelmi kiterjedése idején rendelkezett. A történelmi Kínához tartozó területeket — Tajvant, Tibetet, Xinjiangot, Mongóliát, a Himalájában fekvő határterületeket — illetően Mao a belpolitikában alkalmazott elvet vallotta: hajlíthatatlan volt; megpróbálta Kína kormányzását kiterjeszteni rájuk és többnyire ez sikerült is neki. Amint a polgárháború befejeződött, Mao elkezdte visszaszerezni az elszakadt területeket, így Xinjiangot, Belső-Mongóliát és végül Tibetet. Ebben az összefüggésben Tajvan ügye nem is annyira a kommunista ideológia próbája volt, hanem a kínai történelmi határok elismerésének a követelése. Mao végül elállt a katonai lépésektől, de továbbra is igényt tartott a tizenkilencedik század során az „egyenlőten szerződésekből” feladott régiókra — például az 1860-ban és 1895-ben kötött megállapodások során az orosz Távol-Keleten elvesztett területekre.

Ami a világ többi részét illeti, Mao egy olyan különleges stílust vezetett be, ami ideológiai harciassággal és lélektani fogásokkal helyettesítette a fizikai erőt. Ez a módszer Kína-központú világnézetből, egy csöpp világforradalomból, a barbárok manipulálását hagyományosan felhasználó kínai diplomáciából állt, ami részletekbe menő tervezéssel és a másik fél fölötti pszichológiai fölényvel volt megfejezve.

Mao nem fogadta el a nyugati diplomaták által magától értetődőnek gondolt elvet, mely szerint ahhoz, hogy Kína kilábaljon a több évtizedes zűrzavar okozta bajokból, ki kell békülnie a jelentősebb hatalmakkal. Nem volt hajlandó a gyengeség legcsekélyebb jelét sem mutatni, a szembenállást választotta a kiegyezéssel szemben, s a Kínai Népköztársaság megalakítása után elkerült minden kapcsolatot a nyugati országokkal.

Zhou Enlai, a Kínai Népköztársaság első külügyminisztere egy sor aforizmában foglalta össze ezt a távolságtartó magatartást. Az új Kína nem fog egyszerűen belépni már létező diplomáciai kapcsolatokba. Egy „külön konyhát” fog fölállítani. Az új rezsimmel a kapcsolatokat esetről esetre kell meg tárgyalni. Az új Kína „tisztára takarítja a házát, mielőtt vendégeket hívna” — más szóval, megszüntet minden még létező gyarmati befolyást azelőtt, hogy diplomáciai kapcsolatokat létesítene „nyugati imperialista” országokkal. Arra fogja a befolyását használni, hogy a „világ népeit egyesítse” — azaz bátorítani fogja a forradalmat a fejlődő világban.⁹

A diplomácia hagyományos művelői bizonyára elutasították volna ezt a fajta távolságtartó szembenállást. Mao azonban hitt az ideológiai és

mindenek felett a lélektani tényezők objektív hatásában. A szuperhatalmakkal úgy viselkedett, mintha egyenrangú fél lenne, azok katonai képességei iránt közömbösséget tettett.

A kínai stratégiai hagyomány klasszikus történetei közül az egyik az „üres város” cselfogásról szól, és *A három királyság románcában* található meg. Ebben egy parancsnok észreveszi, hogy az övéénél sokkal erősebb hadsereg közeledik. Mivel az ellenállás biztos pusztulást ígér, míg a megadás a jövő fölötti ellenőrzés elvesztését jelentené, a parancsnok cselhez folyamodik. Kinyitja a város kapuit, odaül és elkezd lanton játszani a legnagyobb nyugalmat színelve, míg mögötte a pánik vagy az aggodalom legkisebb jele nélkül az élet megy a maga kerékvágásában. A támadó hadsereg parancsnoka ezt a hidegvért rejtett tartalékok jelének tulajdonítja, megállítja az előrenyomulást és visszavonul.

Maónak a nukleáris háborúval szemben színlelt közömbössége minden bizonnyal részben ebből a hagyományból eredt. A Kínai Népköztársaságnak kezdetektől fogva a két nukleáris hatalommal egy hárompólusú viszonyrendszerben kellett manőverezni, melyek közül egyenként bármelyik is óriási veszélyt jelenthetett, míg ketten együtt egészen biztosan Kína fölé kerekedhettek volna. Mao úgy kezelte ezt az aggasztó állapotot, hogy úgy tett, mintha az nem is létezne. Érzéketlennek mutatta magát a nukleáris fenyegetéssel szemben; olyan nyilvános álláspontot foglalt el, hogy több százmillió áldozatot is hajlandó elfogadni, sőt még üdvözlőné is, mert az garanciát jelentene a kommunista ideológia gyorsabb győzelmére. Lehetetlen megmondani, hogy Mao valóban hitt-e a nukleáris háborúról általa kifejtett nézetekben. Mindazonáltal egyértelműen sikerült neki a világ nagy részével elhitetni - a hitelesség végső próbájaként hogy ezt ténylegesen így gondolja. (Természetesen Kína esetében a város nem volt teljesen „üres”. Kína végül kifejlesztette a saját nukleáris fegyverzetét, noha kisebb méretekben, mint a Szovjetunió vagy az Egyesült Államok.)

Mao meríthetett a kínai államvezetés messzi időkbe nyúló azon hagyományából, hogy miként lehet hosszú távú célokat megvalósítani egy viszonylagosan gyenge pozícióból. A kínai államférfiak egyrészt olyan kapcsolatrendszerekbe vonták be a „barbárokat”, amelyek féken tartották őket, másrészt diplomáciai mesterkedéssel gondosan fenntartották felsőbbrendűségük politikai fikcióját. Kína a Népköztársaság

megszületésének pillanatától kezdve tényleges erejénél nagyobb szerepet játszott a világban. Nemzeti örökségének elszánt védelméből adódóan a Kínai Népköztársaság a két szuperhatalom között egyensúlyozni próbál, újonnan függetlenné vált országok csoportjában, az „el nem kötelezettek” mozgalmában befolyásos szerepre tett szert. Kína olyan nagyhatalomként jelent meg, amellyel nem lehet tréfálni. Ugyanakkor újradefiniálta az identitását és diplomáciai kihívást intézett a nukleáris hatalmakhoz.

Mao ennek a külpolitikának a kialakításában jobban épített Szun-céra, mint Leninre. A kínai klasszikusokból és abból a hagyományból merített ösztönzést, amit nyilvánosan megvetett. Amikor a külpolitikai kezdeményezésekről beszélt, akkor nem annyira a marxista doktrínára, hanem a hagyományos kínai munkákra hivatkozott: konfuciuszi szövegekre, a császári dinasztiák felemelkedését és bukását elbeszélő „huszonnégy történetre”, *A hadviselés tudományává, A három királyság románcára* valamint egyéb, a háborúról és stratégiáról szóló munkákra, lázadásokat elmesélő történetekre, mint például *A mocsár számkivetettjeire*, illetve a szerelem és udvari intrika regényére, *A vörös szoba álmára.*, amelyet Mao a saját állítása szerint ötször olvasott el.¹⁰ Mao az általa elnyomóként és parazitaként elítélt konfucianus államférfiak példája nyomán verseket és filozófiai esszket írt, s rendkívül büszke volt szokatlan kalligráfiájára. Ezek az irodalmi és művészi elemek nem menekülést jelentettek számára a politikai munkából, hanem annak szerves részét alkották. Amikor Mao harminckét évnyi távoliet után 1959-ben először tért vissza a szülőfaluja, nem marxista vagy materialista, hanem romantikus ihletettségű verset írt: „A keserű áldozat erősíti az elszántságunkat, és ez önt bátorságot belénk ahhoz, hogy az eget s földet kifordítsuk a helyükből, hogy új napot teremtsünk, hogy egy új világot alkossunk.”¹¹

Ez az irodalmi hagyomány olyan mélyen beleivódott a kínai tudatba, hogy egy külpolitikai fordulóponton, 1969-ben a Mao által kijelölt négy marsall a stratégiai lehetőségek tárgyalásakor az ösellség Amerikával való nyílt kapcsolat mellett szóló érvét az akkor Kínában tiltott *A három királyság románcából* vett idézettel támasztotta alá - biztosra véve azt, hogy Mao is olvasta a művet. A Kína ősi öröksége ellen folytatott legszélesebb körű kampány idején is Mao a külpolitikai doktrínáit mély tudást kívánó tradicionális kínai játékokból vett analógiák keretébe ágyazta. A kínaiindiai

háború első hadmozdulatait egy, a sakk kínai változatából származó régi metaforával „a han-chu határon való átkelésként” jellemezte.¹² A hagyományos madzsongot a stratégiai gondolkodás egyik iskolájának tartotta. „Ha tudja, hogyan kell játszani ezt a játékot, akkor megértheti a lehetőség elve és a bizonyosság elve közötti viszonyt” - mondta az orvosának.¹³ Mao és legmagasabb rangú munkatársai Kínának mind az Egyesült Államokkal, mind a Szovjetunióval fennálló konfliktusaiban a veszélyt a *ivei qi* alapján fogták fel - a stratégiai bekerítés megakadályozásaként.

Pontosan ezek a leghagyományosabb szempontok voltak azok, amelyeknek a megértése a szuperhatalmak számára a legnagyobb nehézséget okozta Mao stratégiai indítékainak kiderítésében. A nyugati stratégiai elemzés szemüvegén át nézve Pekingnek a hidegháború első három évtizedében megtett lépései valószínűtlennek és elvileg lehetetlennek tündtek. A kínai intervenciókat és támadásokat majdnem mindegyik külső szemlélő és mindegyik ellenfél meglepetéssel fogadta. Érthetetlen volt számukra, hogy Kína szembeszegül a többnyire sokkal erősebb ellenfelekkel, különösen hogy kevésbé fontosnak látszó területeken tette ezt: Észak-Koreában, a Tajvani-szorosban található szigeteken, a Himalája gyéren lakott részein, az Usszuri folyó fagyos vidékén. Függetlenül az ideológiától Mao elszántan törekedett arra, hogy elkerülje a bekerítést bármely hatalom (vagy hatalmak kombinációja) által, ezért úgy vélte, hogy minél több *ivei qi* követ kell feltenni a táblára a külső ellenségek szándékainak megghiúsításához.

Ez volt az indíték, ami Kínát viszonylagos gyengesége ellenére a koreai háborúba vitte - ugyanaz, ami Mao halála után Pekinget a Vietnam elleni háborúra indította annak ellenére, hogy Hanoi és Moszkva között egy kölcsönös védelmi egyezmény volt érvényben, ráadásul a Szovjetunió egymillió hadsereget állomásoztatott Kína északi határai mentén. A Kína peremterületei mellett jelen lévő katonai erőkre vonatkozó hosszú távú kalkulációk jelentősebbnek bizonyultak a közvetlen erőviszonyok szűk értelemben vett felmérésénél. A hosszú távú gondolkodásnak és a lélektani számításnak a kombinációja határozta meg Maónak a feltételezett katonai fenyegetésekkel szembeni elrettentésről alkotott felfogását is.

Mao sokat tanult a kínai történelemből, de ilyen nagymértékben egyetlen korábbi kínai vezető sem egyesítette a hagyományos elemeket az általa

alkalmazott tekintélyelvűséggel és átfogó látásmóddal. A kihívásokkal szemben Mao kíméletlenséget tanúsított, amikor pedig a körülmények nem tették lehetővé az általa szívesen alkalmazott drasztikus lépéseket, akkor ügyes diplomáciához folyamodott. Széleskörű és merész külpolitikai kezdeményezéseit úgy valósította meg, hogy közben a kínai társadalom forrongott. Az egész világ meg fog változni, ígérte Mao:

A világ mindegyik osztálya közül a proletariátus az, amelyik legjobban szeretne a helyzetén változtatni, majd utána következik a félproletariátus, mert az előbbinek semmije sincsen, míg az utóbbiaknak alig valamije. Jelenleg az Egyesült Államok ellenőrzi a többséget az Egyesült Nemzetekben és uralja a világ számos pontját - ez az állapot átmeneti és egy napon meg fog változni. Kína szegény ország lévén nem élhet a jogaival a nemzetközi életben, ez is meg fog változni - a szegény ország gazdaggá válik, a jogaitól megfosztott ország pedig élvezni fogja e jogokat -, a dolgok az ellenkezőjükre fordulnak.¹⁴

Mao azonban túlságosan is realista volt ahhoz, hogy a világforradalmat valós célként próbálja megvalósítani. Ennek eredményeként Kínának a világ különböző forradalmaira gyakorolt tényleges hatása lényegében csak ideológiai volt és a helyi kommunista pártoknak nyújtott hírszerzési támogatásban merült ki. Edgar Snow volt az első amerikai újságíró, aki tudósítóként a kommunisták bázisán járt a polgárháború idején. Mao később is szívesen adott neki interjút, 1965-ben így fogalmazott: „Kína támogatta a forradalmi mozgalmakat, de nem azzal, hogy idegen államokat foglalt volna el. Amikor egy felszabadítási küzdelem elindult, Kína természetesen nyilatkozatokat adott ki és támogató tüntetésekre hívott fel.”¹⁵ Ugyanilyen indíttatásból az akkoriban Mao utódjaként számon tartott Lin Biao (Lin Piao) által 1965-ben írt pamflet (*Éljen a népi háború győzelme*) úgy érvelt, hogy a világ vidéke (azaz a fejlődő országok) le fogja győzni a világ városait (azaz a fejlett államokat) ugyanúgy, ahogy a Népi Felszabadító Hadsereg legyőzte Chiang Kai-sheket. Lyndon Johnson kormánya ezeket a sorokat a világban, s különösen az Indokínában folyó kommunista szervezkedés kínai támogatásaként értelmezte. Mivel ennek alapján lehetségesnek tartották az

aktív kínai részvételt is, Lin röpirata hozzájárult ahhoz, hogy amerikai katonákat küldjenek Vietnamba. Napjainkban a kutatók azonban ezt a dokumentumot éppen hogy arra tekintik bizonyítéknak, hogy Kína nem szándékozott katonai segítséget nyújtani a forradalmi mozgalmaknak sem Vietnamban, sem más országokban. Ugyanis Lin ezt írta benne: „A tömegek felszabadítását a tömegek maguk hajtják végre — ez a marxizmus-leninizmus alapelve. Forradalom vagy népi háború bármely országban az adott ország tömegeinek az ügye, és azokat elsősorban az ő erőfeszítéseik révén kell megvalósítani: nincs más módja ennek.”¹⁶

Ez a visszafogottság a valódi erőviszonyok reális felmérését tükrözte. Nem tudhatjuk, hogy Mao mit határozott volna, ha katonai erőfölényre tesz szert. A forradalmi ideológia azonban akár realista helyzetfelmérést tükrözött, akár filozófiai indíttatást, a világot inkább kiemelkedő teljesítmény, semmint háború révén kívánta átalakítani, valahogy úgy, ahogyan a régi császárok fogták fel a szerepüket.

Peking központi levéltárában kutatásokat folytatott egy kínai tudóscsapat, és lebilincselő beszámolót adott közre Mao ambivalenciájáról: elkötelezte magát a világforradalom mellett, kész volt azt támogatni bárhol, ahol csak lehetett, ugyanakkor védelmezte mindazt, ami Kína fennmaradásához szükséges volt.¹⁷ Ez az ambivalencia nyíltan a felszínre tört az Ausztrál Kommunista Párt vezetőjével, E. F. Hill-lel folytatott beszélgetésében, amikor Mao az ekkor már két évtizede ellenséges viszonyban lévő Egyesült Államok felé való nyitást mérlegelte. Egy kérdést tett fel beszélgető-partnerének: „Egy olyan forradalom felé tartunk-e, ami elejét fogja venni egy háborúnak? Vagy pedig egy háború felé, ami forradalmat eredményez?”¹⁸ Fia az előbbi igaz, akkor időszerűtlen az Egyesült Államokkal való kiegyezés; ha az utóbbi, akkor parancsoló szükségszerűség egy Kína elleni támadást megakadályozni. Némi habozás után Mao végül az Egyesült Államokkal való kiegyezést választotta. A háború (ami nagy valószínűséggel egy Kína elleni szovjet támadást jelentett volna) megelőzése fontosabb volt, mint a globális forradalom bátorítása.

A „folyamatos forradalom” és a kínai nép

Maónak az Egyesült Államok felé való nyitása óriási jelentőségű ideológiai, valamint stratégiai döntés volt. Mindez azonban nem változtatta meg az

otthoni „folyamatos forradalomba” vetett hitét. Még 1972-ben is, abban az évben, amikor Richard Nixon elnök Kínába látogatott, elrendelte, hogy az egész országban osszanak szét egy olyan levelet, amit a feleségéhez, Jiang Qinghez (Csiang Csing) írt hat évvel korábban, a „kulturális forradalom” kezdetén:

Minden hetedik vagy nyolcadik évben a helyzet egy nagy felfordulásból egy nagy békébe fordul. Szellemek és szörnyek pattannak elő önmaguktól. [...] A mi mostani feladatunk kisöpörni a jobboldaliakat mind egy szálra a Pártból és az egész országból. Egy másik mozgalmat indítunk majd a szellemek és szörnyek kisöprésére hét vagy nyolc év múlva, s később egy újabb hasonló mozgalmat indítunk útnak.¹⁹

Ez az ideológiai elkötelezettség melletti kiállás jellemző volt Mao, valamint bármely győztes forradalom dilemmájára: mihelyt a forradalmárok megszerzik a hatalmat, el kell kezdeniük hierarchikus módon kormányozni, ha el akarják kerülni a bénultságot vagy a zűrzavart. Minél nagyobb mértékű a hatalomátvételük, annál több intézményt kell egy működő társadalom egyben tartását célzó konszenzus szolgálatába állítani. Minél bonyolultabb a hierarchia, annál valószínűbb, hogy a győztes a felváltott elnyomó *establishment* egy még bonyolultabb változatává válik.

Mao így elejétől kezdve egy olyan útra lépett, amelynek a logikus vége kizárólag a kommunizmus saját intézményei elleni támadás lehetett annak ellenére is, hogy ezek közül néhányat ő maga hívott életre. Miközben a leninizmus azt állította, hogy a kommunizmus eljövetele megold majd minden társadalmi „ellentmondást”, Mao filozófiája nem ismert megállást. Nem volt elég úgy iparosítani az országot, ahogyan azt a Szovjetunió tette korábban. A történelmi egyediség bűvöletében a kínai társa-

dalmi rendnek állandó mozgásban kellett lenni a „revizionizmus” bűnének megelőzésére; Mao egyre inkább ezzel vádolta a Sztálin utáni Szovjetuniót. Mao szerint egy kommunista országnak nem szabad bürokratikus társadalommá válnia: a mozgató erő inkább az ideológia, semmint a hierarchia kell hogy legyen.

Mao ilyen módon egy sor beépített ellentmondást hozott létre. A „nagy harmónia” elérésének érdekében 1956-ban elindította a „virágozzék száz virág” kampányt, amely közéleti vitákra bátorított, majd az abban részt vevő értelmiségiek ellen fordult. 1958-ban a „nagy ugrás” következett, amelynek a célja az volt, hogy Kína három éven belül utolérje a nyugatot az iparosítás terén. A kampány a modern történelem egyik legszörnyűbb éhínségéhez vezetett és szakadást okozott a Kommunista Párton belül is. Végül 1966-ban a „kulturális forradalomban” szakképzett vezetőket, professzorokat, diplomátákat küldtek vidékre, hogy a földeken dolgozzanak, és a tömegektől tanuljanak.

Milliók haltak meg a pártelnök egyenlősdit bevezetni kívánó politikájának megvalósítása során. Ugyanakkor Mao Kína mindent átható bürokráciája elleni lázadása során ismételten beleütközött abba a dilemmába, hogy a népét saját magától megmenteni kívánó kampánya egyre terjedelmesebb bürokráciát termel ki. Végül Mao legnagyobb vállalkozása a saját követőinek a megsemmisítésébe torkollott.

Mao „folyamatos forradalmának” végső sikerét három forrásra alapozta: ideológiára, hagyományra és a kínai nacionalizmusra. A legfontosabb tényező azonban a kínai emberek kitartásába, képességeibe és összetartásába vetett hite volt. Lehetetlen még egy olyan népet elképzelni, amely kibírta volna a Mao által a társadalomra erőszakolt kíméletlen felfordulást. Vagy melyik más vezető szájából hangozhatott volna hitelesen az a Mao által gyakran említett fenyegetés, mely szerint a kínai emberek győzedelmeskednek még akkor is, ha egy külföldi hódító elől vissza kell vonulniuk mindegyik városukból, vagy több tízmilliónyi halottat vesztenének egy nukleáris háborúban? Mao megtehetette ezt, mert mélyen hitt a kínai nép azon képességében, hogy minden nehézség közepette is meg tudja őrizni a lényegét meghatározó tulajdonságait.

Ez alapvető különbség volt az egy nemzedékkel korábbi orosz

forradalommal szemben. Lenin és Trockij a forradalmukra a világforradalmat kiobbantó szikraként tekintettek. Miután meg voltak győződve arról, hogy a világforradalom küszöbön áll, hajlandók voltak feladni Oroszország európai területeinek egyharmadát a németek javára az 1918-as breszt-litovszki szerződésben. Bármilyen is történjen Oroszországgal, azt az Európa többi részén küszöbön álló forradalom felülírja majd: Lenin és Trockij elképzelése szerint ugyanis a forradalom elsöpörte volna a fennálló politikai rendet.

Mao számára egy ilyen megközelítés szóba sem jöhetett, az ő forradalma lényegében Kína-központú volt. Kína forradalma esetleg hatással lehet a világforradalomra, de ha ez is a helyzet, akkor az kizárólag a kínai nép erőfeszítései, önfeláldozása és példamutatása révén képzelhető el. Maónál a kínai nép nagysága maradt mindig is a szervezőelv. Egy 1919-ben írt korai esszéjében a kínai nép egyedi kvalitásait hangsúlyozta:

Megkockáztatom azt a merész kijelentést, hogy egy napon a kínai emberek reformja sokkal mélyebb lesz, mint bármely egyéb népé, s a kínai emberek társadalma sokkal nagyszerűbb lesz, mint bármely egyéb másik népé. A kínai emberek nagyszerű egysége előbb valósul majd meg, mint bármelyik más területé vagy népé.²⁰

Mao húsz évvel később, a japán megszállás és a kínai polgárháború közepette a kínai nemzet történelmi eredményeit dicsőítette olyan módon, amit a dinasztikus uralkodók is elfogadhattak volna:

A kínai civilizáció egész történetében a mezőgazdasága és a kézművessége mindig is híres volt magas fejlettségéről; számos kiemelkedő gondolkodója, tudósa, feltalálója, államférfija, katonája, irodalmára és művésze volt, s gazdagok vagyunk a klasszikus művek terén is. Az iránytűt Kínában találták fel réges-régen. A papírkészítés művészetét 1800 évvel ezelőtt fedezték fel. A nyomtatást 1300, a mozgatható betűmintákat 800 évvel ezelőtt találták fel. A puskaapor használata Kínában előbb volt ismert, mint Európában. Ezért Kína a világ egyik legősibb civilizációja: közel 4000 éves írott történelemmel rendelkezik.²¹

Mao újra és újra visszatért egy Kínával egyidős dilemmához. A lényegét tekintve univerzális modern technológia mindegyik, magát egyedinek tartó társadalomra veszélyt jelent. És az egyediség mindig is a kínai társadalom egyik megkülönböztető jegye volt. Kína ennek az egyediségnek a megőrzése érdekében nem volt hajlandó a nyugatot másolni a tizenkilencedik században, s inkább kitette magát a gyarmatosítás és az azzal járó megaláztatás veszélyének. Egy évszázaddal később Mao „kulturális forradalmának” egyik célja - amelyről ténylegesen a nevét kapta - az volt, hogy megsemmisítse azokat a modernizációs elemeket, amelyek Kínát esetleg egy egyetemes kultúrába vonják be.

Mao 1968-ban elért ennek a politikának a logikus végpontjára. Részben ideológiai buzgalom, részben a halandóság előérzete által vezérelve arra vette rá a fiatalokat, hogy tisztítsák meg a hadsereget és a Kommunista Pártot, s egy ideológiailag szeplőtlen új nemzedéket helyezzenek a hivatalokba. A valóság azonban kiábrándította az öregedő vezetőt. Lehetetlennek bizonyult egy országot kizárólag ideológiai nekibuzdulással vezetni. A Mao utasításai szerint cselekvő fiatalok káoszt, és nem elkötelezettséget hoztak, s most rájuk került a sor, hogy távoli vidékekre száműzzék őket. Az eltávolított vezetők közül egyeseket visszahelyeztek a posztjukra a rend helyreállítására, elsősorban a katonaságnál. 1969. áprilisra a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának 45 százaléka egyben a hadsereg tagja is volt, míg ez az arány 1959-ben mindössze 19 százalékot tett ki; az új tagok átlagéletkora pedig hatvan év volt.²²

Ennek a dilemmának egy sokat mondó tényezője felmerült Mao és Nixon elnök 1972. februári megbeszélésén. Nixon gratulált Maónak azért, hogy sikerült átformálnia egy ősi társadalmat, amire Mao így válaszolt: „Nem tudtam megváltoztatni. Mindössze Peking közelében sikerült néhány helyen változtatnom.”²³

A kínai társadalmat gyökeresen átalakítani kívánó, egész életében folytatott heroikus küzdelem után némi rezignáltsággal ismerte el Mao a kínai kultúra mindent átható jelenlétét. A kínai történelem egyik legnagyobb hatalmú vezetője beletükközött a paradox módon viselkedő népébe, amely egyszerre volt engedelmes és önálló, megalázkodó és öntudatos, és amely nem annyira közvetlenül, hanem inkább a vezető által kiadott és a családok jövőjével összeegyeztethetetlen parancsok végrehajtásának szabotálá- sával

állt ellen.

Ebből következően Mao végül nem elsősorban a marxista forradalom kézzel fogható elemeire, hanem a hitére apellált. Mao az egyik kedvenc történetét egy klasszikus kínai tanmeséből vette egy „ostoba öregemberről”, aki azt hitte, képes hegyeket mozgatni a pusztá kezével. Mao a Kommunista Párt egyik konferenciáján az alábbiak szerint mondta el a történetet:

Létezik *Az ostoba öregember, aki hegyeket mozgatott* című régi fabula. Egy olyan öregemberről szól, aki nagyon régen Észak-Kínában élt, és akit az Északi Hegy Ostoba Öregjeként ismertek. A háza dél felé nézett és a bejárata előtt két hatalmas csúcs terpeszkedett, a Taihang és a Wangwu, amelyek elzárták az utat. Magához hívta a fiait és kapával a kezében elkezdte nagy lelkesen bontani ezeket a hegyeket. Egy másik idős ember, akit Bölcs Öregként ismertek, megvetően így szólt hozzá: „Milyen buta vagy! Lehetetlen eltávolítani ezt a két hatalmas hegyet.” Az Ostoba Öregember így válaszolt: „Amikor meghalok, a fiaim fogják folytatni; amikor ők meghalnak, ott lesznek az unokáim, és aztán az ő fiaik és unokáik, a végtelenségig. Bármennyire is magasak a hegyek, már nem nőhetnek nagyobbra és minden kapavágással kisebbek lesznek. Ugyan miért ne tudnánk eltávolítani őket?” Miután a Bölcs Öreg szavait így megcáfolta, tovább dolgozott minden nap, s nem lehetett kizökkenteni a meggyőződéséből. Az Istent megindította ez és leküldött két angyalt, akik elvitték a hegyeket a hátukon. Ma a két nagy hegy különként nehezedik a kínai emberek vállára. Az egyik az imperializmus, a másik a feudalizmus. A Kínai Kommunista Párt már régen elhatározta, hogy elhordja őket. Ki kell tartanunk és megállás nélkül kell dolgoznunk, s mi is meghatjuk majd az Istent.²⁴

Maónak a kínai emberekbe vetett hitéből és a hagyományok iránti megvetéséből összegyúrt ambivalens elegy tette lehetővé, hogy egy megdöbbentően óriási mutatványt vigyen végbe: egy gigantikus megrázkódtatást jelentő polgárháborúból éppen kiemelkedő és egy önmagát szétmárcangoló, elszegényedett társadalom hadat tudott viselni az Egyesült Államokkal és Indiával szemben; kihívást intézett a Szovjetunió ellen; helyreállította a kínai birodalom történelmileg szinte legnagyobb kiterjedésű

területét magába foglaló államhatárokat.

Kína a következetes kommunista propagandája ellenére a hidegháború során képes volt a két nukleáris szuperhatalom által dominált világban gyakorlatilag egy geopolitikai „szabad vegyértékként” funkcionálni. Viszonylagos gyengesége ellenére teljesen független volt, és rendkívül befolyásos szerepet játszott. Kína ellenségből már-már az Egyesült Államok szövetségésévé vált, míg a Szovjetunióval szemben pontosan ellenkező pályát futott be - szövetségtől a konfrontációig. Talán még ennél is figyelemreméltóbb, hogy Kínának végül sikerült elszakadni a Szovjetuniótól és a „győztes” oldalon fejezte be a hidegháborút.

Ugyanakkor Mao az ősi rendszer alapjaiban való megváltoztatására irányuló minden erőfeszítése sem tudta megtörni a kínai élet örök ritmusát. Az utódai negyven évvel a halála után egy erőszakkal és drámai eseményekkel terhes utat követően ismételten konfuciusziként jellemzik a napjainkban egyre jobb módon élő társadalmat. 2011-ben egy Konfuciusz-szobor került a Tienanmen térre Mao mauzóleumától nem messze - Mao mellett ő az egyetlen személy, akit ez a megtiszteltetés ért. Kizárólag egy a kínaihoz hasonlóan kitartó és türelmes nép tudott egyesülve és dinamikusan kikerülni a történelem hullámvasútján tett utazásból.

ÖTÖDIK FEJEZET

A „háromszög diplomácia” és a koreai háború

Mao Ce-tung első jelentős külpolitikai lépéseként 1949. december 16-án, alig két hónappal a Kínai Népköztársaság kikiáltása után Moszkvába utazott. Ez volt az első Kínán kívüli útja. Azzal a céllal ment, hogy szövetséget kössön a kommunista szuperhatalom Szovjetunióval. Ehelyett azonban a találkozó egy sor olyan dolgot indított el, amelyek végül a reménybeli szövetséget egyfajta „háromszög diplomáciává” formálták, amelyben az Egyesült Államok, Kína és a Szovjetunió manőverezett.

Még a megérkezése napján, a Sztálinnal lezajlott első találkozón Mao hangsúlyozta, hogy Kínának „három-öt év békére van szüksége, amit arra használhat fel, hogy a gazdaságot a háború előtti szintre hozza, és stabilizálja az országot”.¹ Ám Mao útját követően már egy éven belül az Egyesült Államok és Kína harcban állt egymással.

Mindez egy látszólag jelentéktlenebb szereplő mesterkedéseinek volt köszönhető: Kim ír Szénnek, Észak-Korea nagyratörő és a szovjetek által uralomba helyezett vezetőjének. Maga Észak-Korea két évvel korábban — 1947-ben — jött létre az Egyesült Államok és a Szovjetunió által kötött megállapodásnak köszönhetően, amelynek alapját a Japán elleni háború végén a felszabadított Koreában a két nagyhatalom által elfoglalt zónák jelentették.

Az igazság az, hogy Sztálin nem nagyon igyekezett segíteni Kína helyreállításában. Nem felejtette el Jugoszlávia vezetőjének, az egyetlen olyan európai kommunista vezetőnek, Joszip Broz Titónak az elpártolását, aki a maga erejéből, s nem pedig szovjet megszállás eredményeként jutott hatalomra. Tito az előző évben szakított a Szovjetunióval. Sztálin eltökölte, hogy el kell kerülnie a hasonló eseményeket Ázsiában. Megértette a Kínában bekövetkezett kommunista győzelem geopolitikai jelentőségét, a stratégiai célja pedig a következményeinek manipulálása, valamint az abból

származó előnyök megszerzése volt.

Sztálin feltehetően megérezte, hogy Maóban emberére talált. A kínai kommunista vezető a szovjet várakozások ellenére, sőt a szovjet tanácsok figyelmen kívül hagyásával győzedelmeskedett a kínai polgárháborúban. Jóllehet Mao bejelentette, hogy Kína az „egyik oldal felé hajlik” a nemzetközi ügyekben (Moszkva felé), az összes kommunista vezető közül ő volt a legkevésbé lekötve Moszkvának, ráadásul a legnépesebb kommunista ország élén állt. Így a két kommunista óriás közötti találkozás eredménye bonyolult játszma lett. Hogy mennyire bonyolult, az hat hónappal később, a koreai háborúban derült ki, amibe Kína és az Egyesült Államok közvetlenül, míg a Szovjetunió egy csatlósa révén keveredett bele.

Mao, aki meg volt győződve arról, hogy a „Kína elvesztéséről” szóló heves amerikai vita végeredményben a polgárháború kimenetelének megfordítására irányuló amerikai kísérletbe fog torkolni — erre a megállapításra vezetett volna a kommunista ideológia is egyébként -, a lehető legnagyobb anyagi és katonai támogatást próbálta kicsikarni a Szovjetunióból. Egy formális szövetség képe lebegett a szeme előtt.

A kommunista egyeduralkodók közötti együttműködés azonban nem ment olyan könnyen. Sztálin ekkorra már közel harminc éve volt uralmon. Összes belső ellenfele fölé kerekedett és rettenetes emberáldozatok árán győzelemre vezette az országát a náci hódítókkal szemben. Sztálin, a rendszeres időközönként végrehajtott és áldozatok millióit szedő tisztogatások szervezőjeként ekkorra már túllépett az ideológián - egyébként most is éppen egy újabb tisztogatási hullám előkészítésével volt elfoglalva. A vezetői magatartását az orosz nemzeti történelem brutális felfogásán alapuló kíméletlen, cinikus machiavellizmus jellemezte.

Sztálin Kínának a Japán ellen az 1930-as és 1940-es években vívott hosszú küzdelmében alábecsülte a kínai katonai erők potenciálját és lenézte Mao parasztkra alapozott stratégiáját. Moszkva mindvégig a nacionalista kormánnyal tartott fenn hivatalos kapcsolatot. A Japán elleni háború végén 1945-ben Sztálin arra kényszerítette Chiang Kai-sheket, hogy a cári rezsim által elértékhez hasonló privilégiumokat biztosítson Mandzsúriában és Xinjiangban a Szovjetuniónak, valamint ismerje el Külső-Mongóliát egy szovjet ellenőrzés alatt álló névlegesen független népköztársaságnak. Sztálin aktívan támogatta a xinjiangi szeparatista erőket is.

Sztálin 1945. februárban Jaltában ragaszkodott ahhoz, hogy tárgyaló-partnerei, Franklin D. Rooseveltt és Winston Churchill nemzetközileg is elismerjék a szovjet különleges jogokat Mandzsúriában, beleértve egy haditengerészeti bázis létesítését Lüshunban (a korábbi Port Arthurban) és egy kikötő tulajdonjogát Dalianban - ezek voltak a Japán elleni háborúba lépés feltételei. Moszkva és a kínai nacionalista hatóságok 1945. augusztusban egyezményt írtak alá a jaltai megállapodások megerősítésére.

Ilyen körülmények között a két kommunista vezér moszkvai találkozójára semmiképpen sem a közösen vallott ideológia által megkövetelt szívélyességről szólt. Ahogy Nyikita Hruscsov, a szovjet Politikai Bizottság egyik akkori tagja visszaemlékezett:

Sztálin szerette kimutatni a vendégszeretetét a megbecsült vendégei iránt, s nagyon jól tudta, hogyan kell ezt csinálni. Ám Mao [moszkvai] tartózkodása alatt esetenként napok teltek el anélkül, hogy egymást látták volna - és mivel Sztálin nem kereste fel Maót, és senkinek sem hagyta meg, hogy szórakoztassa, *senki* nem mert a közelébe menni. [...] Mao érzékeltette, hogy ha ez a helyzet nem változik, akkor hazamegy. Amikor Sztálin tudomást szerzett Mao panaszaíróiról, egy újabb vacsorán találkozott vele az emlékeim szerint.²

Kezdetől fogva nyilvánvaló volt, hogy Sztálin nem tartja a kommunista győzelmet elég indoknak ahhoz, hogy feladja a Szovjetunió számára a Japán elleni háborúba való belépéssel szerzett előnyöket. Mao azzal kezdte a beszélgetést, hogy hangsúlyozta: békére van szüksége, s közölte Sztálinnal: „Kínában a legfontosabb kérdések eldöntése a békés jövő kilátásaitól függ. Ennek tudatában a [Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága] azzal bízott meg, hogy megtudakoljam Öntől, Sztálin elvtárs, a nemzetközi békét miként és milyen hosszán lehet megőrizni.”³

Sztálin megnyugtató választ adott a béke kilátásaira vonatkozóan, talán azért, hogy elejét vegye az azonnali segélyért való folyamodásnak és minimalizálja a szövetségekötés szükségességét:

A béke kérdése erősen foglalkoztatja a Szovjetuniót is, noha mi már békében élünk négy éve. Ami Kínát illeti, nincsen közvetlen veszély:

Japán még nem áll a saját lábán, és így nem kész egy háborúra; Amerika, noha háborúról ordítzik, valójában minden másnál jobban fél tőle; Európa retteg a háborútól; lényegében nincs senki, aki Kínával hadba szállna, hacsak Kim ír Szén nem akarja megtámadni Kínát. A béke a mi erőfeszítéseinktől függ. Ha mi továbbra is baráti viszonyban leszünk, akkor a béke nem csupán öt, hanem esetleg húszhuszonöt évig, sőt még hosszabb ideig tarthat.⁴

Amikor Mao formálisan is felhozta a témát, Sztálin nyíltan is hangoztatta a fenntartását: valójában nincs szükség katonai szövetségre. Azt a meglepő kijelentést tette, hogy egy új szövetségi szerződés felesleges lenne: elegendő a létező megállapodás, amit teljesen más körülmények között még Chiang Kai-shekkal kötött. Sztálin ezt az érvet azzal támasztotta alá, hogy a szovjetek nem szeretnék „jogi ürügyet” adni „Amerikának és Angliának arra, hogy felvessék a módosítását” a jaltai megállapodásnak.⁵

Sztálin lényegében azzal érvelt, hogy a kommunizmust Kínában legjobban az a megállapodás biztosítja, amelyet az oroszok a Mao által nemrégiben megbuktatott kormánnyal kötöttek. Sztálinnak annyira megtetszett ez az indoklás, hogy ezt használta a Chiang Kai-shektől Xinjiangra és Mandzsúriára vonatkozóan kicsikart engedményekkel kapcsolatban is, melyeket - a véleménye szerint - éppen Mao kívánságára kellene meg- hosszabítani. Mao azonban elutasította ezeket az elgondolásokat és átfogalmazta Sztálin kívánságát. Kijelentette, hogy a mandzsúriai vasútvonal mentén érvényben lévő megállapodások annyiban felelnek meg a „kínai érdekeknek”, amennyiben „jó iskolát jelentenek a vasút és ipar területén dolgozó kínai kádereknek”.⁶ Kínaiaknak kell átvenni a feladatokat, amint a kiképzésük befejeződik. A szovjet tanácsadók pedig ennek a kiképzésnek a végéig maradhatnak.

A két elszánt machiavellista a barátság és az ideológiai azonosság kinyilvánítása mellett a világban betöltött vezető szerepről és jelentős méretű területek ellenőrzéséről alkudozott. Sztálin volt az idősebb és egyelőre az erősebb. Mao a magabiztosabb - geopolitikai értelemben. Mindketten kiváló stratégiák voltak, s ezért megértették, hogy az általuk formálisan kijelölt úton az érdekeik szinte biztosan összeütközésbe kerülnek majd egymással.

Sztálin egy hónapos huzakodás után engedett és beleegyezett egy szövetségi szerződés megkötésébe. Ugyanakkor ragaszkodott ahhoz, hogy Dalian és Lüshun a Japánnal kötendő békeszerződésig szovjet támaszpont maradjon. Moszkva és Peking végül 1950. február 4-én kötött szerződést. A megállapodás többek közt tartalmazta, amit Mao nagyon akart, és amit Sztálin megpróbált elkerülni: kölcsönös segítségnyújtási kötelezettséget egy harmadik hatalommal kirobbanó konfliktus esetén. Elméletileg ez arra kötelezte Kínát, hogy az egész világon segítséget nyújtson a Szovjetuniónak. Gyakorlatilag azonban biztonsági hálót jelentett Maónak, ha a Kína határai mentén potenciálisan fenyegető válságok eszkalálódnának.

Kínának nagy árat kellett fizetni mindezért: bányászati, vasúti és egyéb koncessziók Mandzsúriában és Xinjiangban; Külső-Mongólia függetlenségének elismerése; Dalian kikötőjének szovjet használata; a lüshuni haditengerészeti bázis használata 1952-ig. Mao évekkel később még mindig keserűen panaszkolt Hruscsovnak, hogy Sztálin hogyan próbált meg „félgyarmatot” létrehozni Kínában.⁷

Ami Sztálint illeti, egy erős keleti szomszéd megjelenése geopolitikai rémálom volt számára. Egyetlen orosz uralkodó sem vehette félvállról a Kína és Oroszország közötti hatalmas demográfiai aránytalanságot egy kétezer kilométeres határ mentén: több mint ötszáz millió kínai lakos kevesebb mint negyven millió orosz szomszédja volt. Kína fejlődésének melyik szakaszában fognak majd e számok számítani? Az aggodalmat a látszólagos ideológiai azonosság csak még inkább növelte. A cinikus Sztálin kételkedett abban, hogy erős egyéniségek, akik a saját erőfeszítéseik révén tettek szert vezető szerepre, elfogadnák akár a legközelebbi szövetségeseik elsőbbségre vonatkozó igényét is. Miután alaposan megismerte Maót, Sztálin bizonyára tudta, hogy a kínai vezető soha nem fog engedni az elsőbbségből.

Acheson és a kínai tútoizmus vonzereje

Egy olyan esemény történt Mao moszkvai tartózkodása alatt, amely szimptomatikus volt mind a kommunista világon belüli feszült viszonyokat illetően, mind az Egyesült Államoknak ebben a kialakuló háromszögben

ekkor még csak potenciális szerepét tekintve. Dean Acheson külügyminiszter megpróbált válaszolni azoknak a belső bírálóknak a kórusára, akik azt akarták tudni: ki „vesztette el” Kínát? Utasítására a külügyminisztérium 1949. augusztusban kiadott egy úgynevezett „fehér könyvet” a kínai nacionalisták bukásáról. Noha az Egyesült Államok még mindig a nacionalistákat ismerte el egész Kína legitim kormányának, a „fehér könyv” jellemzése szerint azok „korruptak, reakciósok és tehetségtelenek” voltak. Acheson ebből azt a következtetést vonta le, s azt a tanácsot adta Truman- nak a „fehér könyvhöz” fűzött kísérlőlevelben, hogy

[...] balszerencsés, de nyilvánvaló tény az, hogy a kínai polgárháború sajnálatos kimenetelét az Egyesült Államok kormánya nem tudta befolyásolni. Semmi, amit ez az ország [Amerika] tett vagy tehetett volna a reális lehetőségek határain belül, nem változtathatta volna meg a végeredményt. [...] Belső kínai erők érték el azt, olyan erők, amelyeket ez az ország hiába próbált befolyásolni.⁹

Acheson egy 1950. január 12-én a National Press Clubban elmondott beszédében megerősítette a „fehér könyv” konklúzióit és egy új átfogó Ázsia-politikát vázolt fel. A beszéde három alapvetően fontos pontot tartalmazott. Először is azt, hogy Washington mossa kezeit a kínai polgárháborút illetően. A nemzetiek, jelentette ki Acheson, egyrészt alkalmatlanok voltak politikailag, másrészt „soha egyetlen katonai vezetés sem tett még ilyen gigantikus méretű tehetetlenségről tanúbizonyságot”. Acheson így érvelt: a kommunisták „nem tettek semmit egy ilyen helyzet kialakítására”, de ügyesen kihasználták a kínálkozó lehetőséget. Chiang Kai-shek pedig „csapatainak maradékával elmenekült egy kis szigetre nem messze Kína partjaitól”.

Miután a szárazföld kommunista ellenőrzés alá került annak minden geopolitikai következményével, nincs értelme ellenállni a Tajvant meghódítani kívánó kommunista törekvéseknek. Ez volt valójában az NSC-48/2 megítélése is: ezt a Nemzetbiztonsági Tanács munkatársai által készített politikai dokumentumot az elnök is jóváhagyta. Az 1949. december 30-án elfogadott irat arra a következtetésre jutott, hogy „Formosa [Tajvan] stratégiai jelentősége nem indokol nyílt katonai akciót”. Truman

hasonló értelemben nyilatkozott egy január 5-én tartott sajtótájékoztatón: „Az Egyesült Államok kormánya nem fog katonai segítséget vagy tanácsot adni a Formosán lévő kínai erőknek.”¹¹

Másodszor, Acheson nem hagyott kétséget afelől, hogy hosszú távon ki fenyegeti Kína függetlenségét:

A kommunista felfogás és technikák felfegyverezték az orosz imperializmust a behatolás új és rendkívül alattomos eszközével. Kínában jelenleg az történik, hogy a Szovjetunió ezekkel az új eszközökkel felfegyverkezve leválasztja Kína északi tartományait Kínáról és a Szovjetunióhoz csatolja őket. Ez a folyamat Külső-Mongóliában már befejeződött. Majdnem a végénél tart Mandzsúriában és biztos vagyok abban, hogy Belső-Mongóliából és Xinjiangból is nagyon derűlátó jelentéseket küldenek a szovjet ügynökök Moszkvába. Ez történik napjainkban.¹²

Acheson beszédének harmadik fontos pontja még mélyebb hatást gyakorolt a jövőre nézve: egy kimondottan titoista opciót javasolt Kínának. Acheson úgy vélte, hogy a nemzeti érdekek alapján kellene Kínával alakítani a kapcsolatokat, és leszögezte, hogy Kína integritása amerikai nemzeti érdek függetlenül Kína belpolitikai ideológiájától: „Azt az álláspontot kell képviselnünk, amit eddig is mindig - bárki megsérti Kína integritását, az Kína ellensége és a mi érdekeink ellen cselekszik.”¹³

Acheson egy nemzeti érdeken, s nem ideológián alapuló új kínai-amerikai viszony lehetőségét vázolta fel:

A kelet és nyugat közötti régi kapcsolatok a múlté lettek, azok a kapcsolatok, amelyeknek a legrosszabb megnyilvánulási formája a kizsákmányolás, s a legjobb pedig a paternalizmus volt. Ennek a viszonynak vége, és a kelet és nyugat közötti kapcsolat a Távol-Keleten a kölcsönös tisztelet és kölcsönös segítségnyújtás kell hogy legyen.¹⁴

A kommunista Kínával kapcsolatos hasonló álláspontot egyetlen más vezető amerikai tisztviselő sem fejtett ki a következő évtizedben egészen

addig, amíg Richard Nixon nem hangoztatott ilyen nézeteket a kabinetjének.

Acheson beszédét ragyogóan fogalmazta meg úgy, hogy az Sztálin elevenjére tapintson. És Sztálint valóban arra ösztönözte, hogy megpróbáljon valamit csinálni. Elküldte külügyminiszterét, Andrej Visinszkijt és Vjacseszlav Molotov miniszterelnök-helyettest a még mindig Moszkvában tartózkodó és szövetségi szerződést kicsikarni akaró Maóhoz, hogy figyelmeztessék az Acheson által terjesztett „rágalmakra”, és hogy lényegében biztosítékot szerezzenek tőle. Pánikszerű gesztusról volt szó, ami nem volt jellemző Sztálin általában mutatott éleselméjűségére. A biztosíték kérése gyakorlatilag azt jelenti, hogy a másik fél potenciálisan megbízhatatlan. Ha egy partnerről feltételezzük, hogy cserbenhagy bennünket, miért lenne egy általa adott biztosíték hihető? Ha pedig nem feltételezzük a megbízhatatlanságot, akkor miért van szükség biztosítékra? Ráadásul Mao és Sztálin egyaránt tudta, hogy Acheson „rágalma” az akkori kínaiszovjet kapcsolat pontos jellemzése volt.¹⁵

A szovjet vezetők arra kérték Maót, hogy utasítsa vissza Acheson azon vádjait, melyek szerint a Szovjetunió le akarna választani területeket Kínáról, vagy akár befolyásra törekszik azokon, s azt javasolták, hogy Mao sértésként kezelje a beszédet. Mao elkérte Sztálin küldötteitől a beszéd egy példányát, és Acheson lehetséges indítékai felől érdeklődött. Mao néhány nappal később egy Achesont támadó, szarkasztikusán megfogalmazott nyilatkozatot hagyott jóvá - ám Moszkva reakciójával ellentétben, amelyet a szovjet külügyminiszter nevében hoztak nyilvánosságra, Peking a Kínai Népköztársaság hivatalos hírügynökségének a vezetőjére hagyta Acheson kezdeményezéseinek elutasítását.¹⁶ A nyilatkozat visszautasította Washington „rágalmát”, de annak viszonylagosan alacsony protokoll-szintje Kína lehetőségeit nyitva hagyta. Amíg Moszkvában volt, Mao nem kívánta nézeteit teljesen kifejteni, s megpróbált valamilyen biztonsági hálót teremteni a még mindig elszigeteltségben lévő országának.

Mao később, 1956. decemberben fedte fel a Moszkvától való elszakadás lehetőségével kapcsolatos valódi érzéseit a rá jellemzően közvetett módon azzal, hogy ismételtelen elutasította ezt az opciót, jöllehet a korábbiaknál sokkal visszafogottabban:

Kína és a Szovjetunió egymás mellett áll. [...] Még mindig vannak

olyanok, akik kételkednek ebben a politikában. [...] Azt hiszik, hogy Kína egy köztes politikát folytathat és híd lehet a Szovjetunió és az Egyesült Államok között. [...] Ha Kína a Szovjetunió és az Egyesült Államok között áll, akkor úgy tűnik, hogy kedvező helyzetet foglal el, hogy független, ám valójában nem lehet független. Az Egyesült Államok nem megbízható, valamit ad az embernek, de nem sokat. Hogyan adhatna az imperializmus egy teljes menüt? Sehogy nem fog.¹⁷

Ám mi történne, ha az Egyesült Államok hajlandó lenne a maói „teljes menüt” kínálni? Ezt a kérdést 1972-ig senki sem válaszolta meg, egészen addig, amíg Nixon elnök nem tett kezdeményező lépéseket Kína felé.

Kim ír Szeri és a háború kitörése

Az események akár sok éven át folytatódhattak volna egyfajta árnyékbokszolásként, mialatt a két betegesen gyanakvó egyeduralkodó a saját indítékait a másinak tulajdonítva manőverezik. Ehelyett Kim ír Szén, az északkoreai vezető, akit Sztálin a Maóval 1949. decemberben lezajlott első találkozásukkor kifigurázott, megdöbbenő következményekkel kapcsolódott be a geopolitikai csatározásokba. Sztálin a moszkvai megbeszéléseiken elhárította a Kína és a Szovjetunió közötti katonai szövetségre vonatkozó javaslatot azzal, hogy gúnyosan megjegyezte: a békére leselkedő egyetlen veszély Észak-Korea lehet, ha „Kim ír Szén úgy dönt, hogy megtámadja Kínát.”¹⁸

Kim ír Szén nem döntött így. Viszont Dél-Koreát megtámadta, ezzel a nagyhatalmakat egy globális háború szélére, míg Kínát és az Egyesült Államokat tényleges katonai összecsapásba sodorta.

Az észak-koreai támadás előtt elképzelhetetlennek tűnt, hogy a polgárháborút éppen hogy csak maga mögött tudó Kína háborúba kezd a nukleáris fegyverekkel rendelkező Amerikával szemben. A háború kitörésének okai között a két kommunista óriás egymással szemben érzett kölcsönös gyanakvását és Kim ír Szén azon képességét lehet sejteni, hogy noha teljes mértékben a nála sokkal erősebb szövetségeseitől függött, mégis manipulálni tudta őket.

Koreát 1910-ben csatolták a császári Japánhoz és rövidesen a Kína ellen

irányuló japán katonai akciók kiindulópontja lett. Japán 1945-ös vereségét követően Koreát északon a szovjet, délen pedig az amerikai erők foglalták el. A közöttük lévő határ, a 38. szélességi kör, mindössze a két hadsereg által a háború végén elért vonalat jelölte.

Amikor a megszálló hatalmak 1949-ben kivonultak és az addigi megszállási zónákból szuverén államok keletkeztek, egyik fél sem érezte magát biztonságban a saját határain belül. A vezetőik, Kim ír Szén északon és Li Szin Mán délen az életüket a nemzeti ügyért való küzdelemnek szentelték, s mindkettőjük az egész ország feletti uralmat magának követelte. A választóvonal mentén a katonai összecsapások mindennaposak voltak.

Azt követően, hogy 1949. júniusban megkezdődtek az amerikai csapatkivonások Dél-Koreából, Kim ír Szén 1949-ben és 1950-ben arról próbálta meggyőzni Sztálint és Maót egyaránt, hogy egyezzenek bele a déli országrész lerohanásába. Először mindketten elutasították a javaslatot. Mao moszkvai látogatása során Sztálin kikérte Mao véleményét egy ilyen invázióról, és Mao, jóllehet a céllal egyetértett, az amerikai beavatkozás kockázatát túlságosan nagynak vélte.²⁰ Úgy gondolta, hogy bármely Dél-Korea megtámadására irányuló tervet a kínai polgárháború Tajvan meghódításával véget érő befejezéséig el kell halasztani.

Pontosan ez a kínai cél volt az, ami Kim ír Szén tervének egyik ösztönzője volt. Kim ír Szén a különböző kétértelmű amerikai megnyilvánulások ellenére meg volt arról győződve, hogy az Egyesült Államok nem lenne hajlandó két kommunista katonai hódítást elfogadni. Ezért azelőtt kísérelte meg Dél-Koreával kapcsolatos céljait sürgősen megvalósítani, mielőtt Kína sikeresen elfoglalná Tajvant.

Néhány hónappal később, 1950. áprilisban Sztálin megváltoztatta a korábbi véleményét, és Kim ír Szén moszkvai látogatása alatt engedett az észak-koreai vezető kérésének. Sztálin hangsúlyozta azt a meggyőződését, hogy az Egyesült Államok nem fog beavatkozni. Egy szovjet diplomáciai jelentés szerint:

Sztálin elvtárs megerősítette Kim ír Szénnek, hogy a nemzetközi környezet megfelelő módon változott ahhoz, hogy aktívabb álláspontot foglaljunk el Korea egyesítésének kérdésében. [...] Most, hogy Kína szövetségi szerződést kötött a Szovjetunióval, az amerikaiaknak még kevesebb kedvük lesz kihívást intézni a kommunistákhoz Ázsiában. Az Egyesült Államokból származó információ szerint ez tényleg így van. Beavatkozás-ellenes hangulat uralkodik. Ezt a hangulatot csak megerősíti az a tény, hogy a Szovjetunió most már rendelkezik atombombával és a helyzetünk megerősödött Phenjanban.²¹

Ezt követően semmilyen feljegyzés sincs a témáról folytatott közvetlen

kínai—szovjet megbeszélésről. Kim ír Szénén és a küldöttein keresztül érintkezett a két kommunista óriás Koreával kapcsolatban. Sztálin és Mao is domináns befolyásra szeretett volna szert tenni Koreában, vagy legalábbis magakadályozni azt, hogy a másik ezt elérhesse. Mao beleegyezett abba, hogy ötvenezer, a Népi Felszabadító Hadsereg egységeiben szolgáló koreai származású katonát adjon át a fegyvereikkel együtt Észak-Koreának. Az volt-e ezzel a szándéka, hogy bátorítsa Kim ír Szén terveit, vagy az ideológiai támogatást akarta bizonyítani úgy, hogy korlátozza a kínai katonai elkötelezettséget? Bármilyen is volt Mao valódi szándéka, a gyakorlati eredmény az volt, hogy Phenjant katonailag jelentősen erősebb helyzetbe hozta.

Dean Achesonnak az 1950. januárban az Ázsia-politikáról elmondott beszéde a koreai háborúról folytatott amerikai vitában erős bírálatot kapott, mert Koreát a csendes-óceáni amerikai „védelmi körön” kívülre helyezte, s ezzel állítólagosan „zöld jelzést” adott az észak-koreai támadásnak. Acheson beszéde a csendes-óceáni amerikai kötelezettségekről semmilyen újdonságot sem tartalmazott. Az Egyesült Államok távol-keleti parancsnokságának vezérkari főnöke, Douglas MacArthur tábornok egy Tokióban, 1949. márciusban adott interjúban Koreát hasonlóképpen az amerikai védelmi körön kívülre helyezte:

Most a Csendes-óceán angolszász beltengerré változott, s a védelmi vonalunk az ázsiai part menti szigetláncolaton keresztül húzódik. A Fülöp-szigeteken kezdődik és a Rjúkjú-szigeteken át folytatódik, amely magába foglalja a legjelentősebb erődtényünket, Okinavát. Majd visszakanyarodik Japán felé és az Aleut-szigeteken keresztül Alaszkáig ér.²²

Az Egyesült Államok ezt követően visszavonta csapatainak nagy részét Koreából. Egy koreai segélyt előírányzó törvény volt éppen a Kongresszus előtt, ahol jelentős ellenállásba ütközött. Acheson lényegében MacArthur helyzetelemzését ismételte, amikor kijelentette, hogy „a Csendes-óceáni térség katonai biztonsága” egy olyan „védelmi vonalat” foglal magába,

„[ami] az Aleut-szigeteken keresztül Japánig, s onnan a Rjúkjú-szigetekig terjed [...] a Rjúkjú-szigetektől pedig a Fülöp-szigetekig húzódik.”²³

Acheson Koreáról nem nyilatkozott egyértelműen, ami tükrözte a kérdéssel kapcsolatos korabeli amerikai bizonytalanságot. Most, hogy Dél-Korea „olyan független és szuverén ország, amelyet a világon majdnem mindenki elismer, a kötelezettségeink közvetlenebbek és a lehetőségeink világosabban látszanak”. (Viszont Acheson nem magyarázta meg, hogy mik ezek a kötelezettségek és lehetőségek — különösen arra nem tért ki, hogy ezek egy támadás elleni védelmet magukba foglalnak-e). Ha olyan fegyveres támadás történne a Csendes-óceán térségében, ami nem kimondottan az amerikai védelmi körtől délre vagy keletre következik be, Acheson azt javasolta, hogy „elsőként a megtámadott népnek kellene védekezni, majd pedig az ENSZ alapokmánya értelmében az egész civilizált világnak”.²⁴ Acheson megjegyzése nem volt elég világos, pedig az elrettentéshez lényeges az adott ország szándékainak egyértelmű megfogalmazása.

Acheson beszédének erre a vonatkozására eddig semmilyen utalást sem találtak kínai vagy szovjet dokumentumokban. Az utóbbi időben hozzáférhetővé vált diplomáciai iratok azonban azt sugallják, hogy Sztálin részben az NSC-48/2-re alapozta véleményének megváltoztatását. Az elemzést kémkedés, feltehetően a brit áruló, Donald Maclean révén szerezte meg. Ez a jelentés is kifejezetten az Egyesült Államok védelmi vonalán kívülre helyezte Koreát. Mivel az irat szigorúan titkos minősítést kapott, bizonyára hitelesnek tartották a szovjet elemzők.²⁵

Sztálin véleményének megváltozásában valószínűleg szerepet kapott az a tény, hogy kiábrándult Maóból a már említett kínai-szovjet barátsági szerződéshez vezető tárgyalások során. Mao világossá tette, hogy a Kínában élvezett orosz különleges privilégiumok nem tarthatnak örökké. Például a meleg víző kikötővel rendelkező Dalian orosz ellenőrzése is csak átmeneti lehet. Sztálin esetleg arra a következtetésre juthatott, hogy az egyesített kommunista Korea megértőbbnek mutatkozhat a szovjet haditengerészeti igények iránt.

Az agyafűrt Sztálin arra ösztönözte Kim ír Szent, hogy beszélje meg a

kérdést Maóval, megjegyezve azt is, hogy „[Mao] nagyon érti a keleti ügyeket”.²⁶ A valóságban Sztálin annyi felelősséget hárított át a kínaiakra, amennyit csak lehetett. Közölte Kimmel, hogy „ne várjon sok segítséget és támogatást a Szovjetuniótól”, s magyarázatul annyit fűzött mindehhez hozzá, hogy Moszkva aggódik és el van foglalva a „nyugaton kialakult helyzettel”.²⁷ Figyelmeztette Kimet: „Fia szájon vágják, a kisujjamat sem fogom mozdítani. Maóhoz kell fordulnia segítségért.” Ez Sztálin volt a maga valóságában: óvatos, manipulatív és nyers. Úgy próbált meg geopolitikai előnyöket szerezni a Szovjetuniónak, hogy a kockázatokat áthárította Kínára.

Sztálin elősegítette a második világháború kitörését azzal, hogy Hitler háterszágát biztosította a náci-szovjet paktum révén. Most is azon mesterkedett, hogy mindenképpen jól jöjjön ki ebből a helyzetből. Ha az Egyesült Államok beavatkozik, akkor a Kínára leselkedő veszély nő, s ettől fokozódik Kínának a Szovjetuniótól való függése. Ha Kína válaszol az amerikai kihívásra, akkor nagyarányú szovjet segítségre lesz szüksége. Ha Kína távol marad a konfliktustól, akkor Moszkva befolyása nőni fog a kiábrándult Észak-Koreában.

Kim ír Szén ezt követően 1950. május 13. és 16. között egy titkos látogatásra Maóhoz repült. A megérkezése éjszakáján Kim beszámolt Maónak arról, hogy Sztálin helyesli a támadás tervét és megkérte Maót, hogy tegye ő is ezt.

Sztálin annak érdekében, hogy tovább csökkentse a kockázatokat, röviddel az általa bátorított támadás előtt az észak-koreai katonai egységeknél szolgáló összes szovjet tanácsadót hazarendelte. Amikor ez hátrányosan befolyásolta az észak-koreai hadsereg teljesítményét, visszaküldte a tanácsadókat, noha a szovjet hírügynökség, aTASZSZ újságíróinak álcázva.

Azt, hogy a mindkét kommunista óriással szövetségben lévő kisebb államnak hogyan engedhették meg a globális következményekkel járó háború kirobbantását, Mao tolmácsa, Shi Zhe (Si Cső) mondta el Chen Jian (Csen Csien) történésznek, aki így összegezte a Mao és Kim ír Szén között lezajlott sorsdöntő megbeszélést:

[Kim] közölte Maóval, hogy Sztálin jóváhagyta a támadásra vonatkozó terveit. Mao megkérdezte Kimet a lehetséges amerikai válaszról, ha Észak-Korea lerohanja Dél-Koreát, hangsúlyozta továbbá, hogy a Li Szín Man-rezsimet az Egyesült Államok hozta létre, s mivel Korea közel van Japánhoz, egy amerikai beavatkozás lehetőségét nem lehet teljesen kizárni. Kim azonban meg volt arról győződve, hogy az Egyesült Államok nem fogja bevetni a csapatait, vagy legalábbis nem lesz ideje odaküldeni őket, mert Észak-Korea két vagy három héten belül képes győzelmet aratni. Mao megkérdezte Kimet, hogy Észak-Koreának szüksége van-e kínai katonai támogatásra, s felajánlotta, hogy három kínai hadsereget állomásoztat a kínai-koreai határ mentén. Kim [Shi Zhe szerint Mao saját kifejezésével élve] „arrogánsán” azt válaszolta, hogy Észak-Korea saját erőivel és a délen működő kommunista gerillákkal maga is meg tudja oldani a kérdést, s ezért Kína katonai részvétele szükségtelen.²⁹

Kim kijelentései a jelek szerint annyira felkavarták Maót, hogy hamarosan véget vetett a megbeszélésnek és arra utasította Zhou Enlai-t, hogy sürgő- nyözzön Moszkvába és kérje, hogy Sztálin „sürgősen tisztázza [a dolgokat] személyesen”.³⁰ Másnap megérkezett a válasz Moszkvából, amiben Sztálin ismételten áthárította Maóra a felelősséget. A sürgönyben az állt, hogy

[Sztálin] és barátai a koreai elvtárssal folytatott tárgyalások során [...] megállapodtak a koreaiakkal az egyesítéshez vezető tervről. Abban egyeztek meg, hogy a kérdést végül a kínai és a koreai elvtársaknak együtt kell eldönteni, és ha a kínai elvtársaknak más lenne a véleménye, az ügyről a döntést további megbeszélésekig el kell halasztani.³¹

Sztálin tehát kizárólag Maóra hárította a felelősséget a terv megvétózásáért. A következményektől is elhatárolta magát (újabb alkalmat adva Kimnek arra, hogy túlozzon és torzítson), elejét véve egy újabb Pekingből érkező táviratnak azzal, hogy hozzáfűzte: „A koreai elvtársak el tudják

mondani a megbeszélés részleteit.”³²

Mao és Kim ezt követő tárgyalásáról még nem került elő semmilyen feljegyzés sem. Kim május 16-án úgy tért vissza Phenjanba, hogy Mao beleegyezett Dél-Korea megtámadásába — vagy legalábbis Kim ezt így közölte

Moszkvával. Talán Mao is úgy kalkulált, hogy ha támogatja Dél-Korea le-rohanását, akkor majd egy Tajvan elleni kínai támadáshoz szovjet katonai segítséget kaphat. Ha így volt, óriásit tévedett. Ugyanis az amerikai közvélemény nem engedte volna a Truman-adminisztrációnak, hogy a Tajvaniszorosban eltűnjön egy újabb kommunista katonai akciót, még akkor sem, ha az Egyesült Államok nem avatkozott volna be Dél-Korea megtámadásánál.

Moszkva és Peking még tíz évvel később sem tudott megegyezni arról, hogy valójában melyik fél adta meg Kimnek a végső engedélyt a támadás megindítására. Amikor Hruscsov, aki akkorra már főtitkár volt, 1960 júniusában Bukarestben Peng Zhennel (Peng Csen), a kínai Politikai Bizottság egyik tagjával találkozott, határozottan kijelentette, hogy „ha Mao Ce-tung nem értett volna egyet, Sztálin sem tette volna azt, amit tett”. Peng azzal vágott vissza, hogy ez tévedés, és hogy „Mao Ce-tung a háború ellen volt. [...] Sztálin volt az, aki beleegyezett.”³³

A két kommunista óriás tehát ilyen módon háborúba keveredett anélkül, hogy figyelembe vették volna a globális következményeket abban az esetben, ha Kim ír Szén és Sztálin optimista jóslatai tévesnek bizonyulnának. Mihelyt az Egyesült Államok belépett a háborúba, arra kényszerültek, hogy elgondolkodjanak ezekről a kérdésekről is.

Amerikai intervenció: szembeszállás az agresszióval

Az a nehéz a politikai tervezésben, hogy az elemzések képtelenek előre látni azt, hogy egy adott döntés milyen hangulatban születik. Truman, Acheson és MacArthur különböző nyilatkozatai megfelelően tükrözték az amerikai gondolkodást abban az adott pillanatban, amikor megszülettek. A

nemzetközi biztonsághoz való amerikai viszonyulás belpolitikai vita tárgya volt, s Korea védelme nem is került szóba. A NATO még kezdetleges állapotban volt. Amikor azonban az amerikai politikacsinálók egy tényleges kommunista támadással kerültek szemtől szembe, figyelmen kívül hagyták a politikai téziseket tartalmazó dokumentumokat.

Az Egyesült Államok nem csupán azzal lepte meg a kommunista vezetőket Kim ír Szén június 25-én megindított támadása után, hogy beavatkozott, hanem azzal is, hogy a koreai háborút összekapcsolta a kínai polgárháborúval. Amerikai szárazföldi erőket küldtek Koreába azzal a céllal, hogy a délen található kikötőváros, Puszan körül védelmi gyűrűt alakítsanak ki. Ezt a döntést támogatta az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata, amelynek meghozatalát az tette lehetővé, hogy a Szovjetunió tartózkodott a szavazástól tiltakozásképpen amiatt, hogy Kína helyét a Biztonsági Tanácsban még mindig Tajpej foglalta el. Két nappal később Truman elnök parancsot adott az Egyesült Államok csendes-óceáni flottájának, hogy „semlegesítse” a Tajvani-szorost úgy, hogy megakadályoz bármilyen irányú katonai támadást azon keresztül. A háttérben az az indíték állt, hogy megszerezze a lehető legnagyobb kongresszusi és országos támogatást a koreai háborúhoz. Semmilyen bizonyíték sem került elő arra vonatkozóan, hogy Washingtonban felmerült volna, hogy ez a lépés gyakorlatilag egy Kínával való konfrontációvá szélesíti a háborút.

Mao eddig a döntésig azt tervezte, hogy következő hadműveleteként megtámadja Tajvant és ennek érdekében már jelentős erőket csoportosított át a délkelet-kínai Fujian tartományba. Az Egyesült Államok számos megnyilatkozásban tette egyértelművé - többek közt egy Truman által január 5-én tartott sajtótájékoztatón -, hogy nem fog egy ilyen lépést megakadályozni.

Truman azért küldte a hetedik flottát a Tajvani-szorosba, hogy lecsillapítsa a közvéleményt és csökkentse Koreában az amerikai kockázatokat. Truman a haditengerészet bevetésekor hangsúlyozta Tajvan védelmének a fontosságát, de egyben fel is szólította a „formosai kínai kormányt” arra, hogy „vessen véget a kontinens ellen irányuló minden légi és tengeri akciójának”. Mindehhez még figyelmeztetően hozzátette: „A

hetedik flotta gondoskodni fog arról, hogy ez így legyen.”³⁴

Mao számára egy mindezeket méltányló gesztus elképzelhetetlen volt: a biztosítékokat képmutatásként értékelte. Maó szempontjából nézve az Egyesült Államok ismét beavatkozott a kínai polgárháborúba. A Truman bejelentését követő napon, 1950. június 28-án Mao beszédet mondott a Központi Népi Kormányzati Bizottság nyolcadik kongresszusán, amelyben az amerikai lépéseket „ázsiai invázióként” jellemezte:

Az amerikai támadás Ázsiában kizárólag széles körű és elszánt ellenállást válthat ki az ázsiai emberekből. Truman január 5-én azt mondta, hogy az Egyesült Államok nem fog beavatkozni Tajvanban. Most ő maga bizonyította be, hogy egyszerűen hazudik. Eelrúgta az összes olyan nemzetközi megállapodást, amelyek azt garantálták, hogy az Egyesült Államok nem fog beavatkozni Kína belügyeibe.³⁵

Kínában működésbe lépett a *ivei qi* által befolyásolt gondolkodásmód. A kínaiak szemében az Egyesült Államok azáltal, hogy csapatokat küldött Koreába és egy hadiflottát a Tajvani-szorosba, két követ helyezett el a *ivei qi* tábláján, s mindkettő a megakadályozandó bekerítéssel fenyegette Kínát.

Az Egyesült Államok a háború kitörésekor Koreát illetően semmilyen haditervvvel nem rendelkezett. Az amerikai cél a koreai háborúban az „agresszió” meghiúsítása volt. Az „agresszió” mint jogi formula egy szuverén entitás ellen nemzetközileg jóvá nem hagyott erőszak alkalmazását jelentette. Hogyan lehetett a sikert meghatározni? Egyrészt a 38. szélességi kör mentén kialakult *status quo* helyreállításával, amelyből az agresszor annyit megtanul, hogy számára a legrosszabb végkifejlet az, hogy nem győz - ezzel alkalmasint bátorítva egy újabb kísérletet? Vagy azzal, ha e beavatkozás Észak-Korea azon katonai képességeinek megsemmisítésével járna, melyek lehetővé tették az agresszió elkövetését? Nem tudunk arról, hogy ez a kérdés egyáltalán felvetődött volna az amerikai katonai beavatkozás kezdeti stádiumában, részben azért, mert a kormánynak minden figyelmét a Puszan körüli védelmi vonalra kellett fordítania. Ennek gyakorlati következményeként maguk a hadműveletek szabták meg a

politikai döntéseket.

MacArthur tábornok 1950. szeptemberben a puszani fronttól távol lévő ponton, Incshonnál végrehajtott meglepetésszerű partraszállással megállította az észak-koreai előrenyomulást és lehetővé tette Dél-Korea fővárosának, Szöulnak a visszafoglalását. A váratlan győzelem után a Truman- adminisztráció úgy döntött, hogy Korea újraegyesítéséig folytatja a hadműveleteket. A kormányzat feltételezte, hogy Peking el fogja fogadni az amerikai katonai erők jelenlétét a Kína megtámadásához hagyományosan használt útvonal mentén.

Hivatalosan október 7-én született az ENSZ-határozat, amely jóváhagyta azt a döntést, hogy tovább kell folytatni a hadműveleteket Észak- Korea területén. Ez alkalommal az ENSZ közgyűlése egy nem sokkal korábban elfogadott eszköz, az „egységes határozat a békéről” (Uniting for Peace Resolution) alkalmazásával cselekedett, ami lehetőséget adott a közgyűlésnek, hogy kétharmados szavazati aránnyal döntéseket hozhasson a nemzetközi biztonságot érintő kérdésekben. Az új szabály lehetővé tett „minden lényeges lépést” annak érdekében, hogy Korea szuverén államában „létrehozzanak egy egységes, független és demokratikus kormányzatot”.³⁶ Általános vélekedés szerint a kínaiak nem rendelkeztek megfelelő képességekkel ahhoz, hogy fellépjenek az amerikai erők ellen.

Mihelyt az amerikai hadihajók megjelentek a Tajvani-szorosban, Mao a hetedik flotta bevetését „ázsiai invázióként” értelmezte. Kína és az Egyesült Államok mind közelebb került egy fegyveres összecsapáshoz azért, mert kölcsönösen félreértelmezték egymás stratégiáját. Az Egyesült Államok arra törekedett, hogy Kínára rákényszerítse a nemzetközi rendről vallott saját, az olyan nemzetközi szervezetekre alapozott elképzelését, mint például az ENSZ, amivel szemben semmilyen alternatívát sem tudott elképzelni. Maónak kezdettől fogva elfogadhatatlan volt egy olyan nemzetközi rendszer, amelynek a létrehozásában Kínának nem volt szerepe. Az amerikai katonai stratégia a legjobb esetben is fegyverszünetben gondolkodott - függetlenül attól, hogy a választóvonal hol húzódik. Akár az Észak-Korea és Kína határát képező Yalu (falu) folyó mentén, ha az amerikai akarat érvényesül; akár valamilyen más vonal mentén, ha Kína

beavatkozik, vagy ha az Egyesült Államok egyoldalúan úgy dönt, hogy megáll Dél-Korea északi határai előtt (például a 38. szélességi körnél, esetleg a Phenjant Vonszannal összekötő vonalnál, amit később Mao említett egy Zhou Enlai-nak küldött üzenetében).

A legvalószínűtlenebb esetnek az tűnt, hogy Kína belenyugszik az amerikai jelenlétbe egy olyan határ mentén, amely hagyományosan a Kínába vezető támadási útvonal volt, sőt konkrétan egy olyan bázis, ahonnan kiindulva Japán megtámadhatta Mandzsúriát és Észak-Kínát. Annak, hogy Kína passzív marad, kevés volt az esélye, hiszen egy ilyen helyzet két fronton is stratégiai hátrányt jelentett volna számára: a Tajvani-szorosban és Koreában - részben azért, mert Mao a Koreában kirobbant konfliktus előtt már bizonyos mértékben elvesztette az események feletti ellenőrzését. A két fél téves helyzetfelmérése oda-vissza hatott egymásra. Az Egyesült Államok nem számolt észak-koreai invázióval; Kína nem várt semmilyen reakciót amerikai részről. Mindkét oldal csak megerősítette a másik tévedését a saját lépéseivel. A folyamat vége két évig tartó háború és húsz éven át tartó elhidegülés volt.

Kínai reakciók: az elrettentés egy másik formája

Egyetlen katonai kérdéseket tanulmányozó ember sem hitte volna megvalósíthatónak, hogy a Népi Felszabadító Hadsereg, amely csak röviddel azelőtt fejezte be a polgárháborút, és amely jobbára a nacionalistáktól zsákmányolt fegyverekkel volt felszerelve, szembeszáll egy nukleáris fegyverekkel rendelkező modern hadsereggel. Mao azonban nem volt konvencionális katonai stratégia. Maónak a koreai háború során tett lépéseit csak úgy érthetjük meg, ha megértjük a nézeteit azokról az elképzelésekről, amelyeket a nyugati stratégiában elrettentésnek, sőt prevenciónak neveznek, s amelyek a kínai gondolkodásban egyesítik a hosszú távú, stratégiai és lélektani elemeket is.

Nyugaton a hidegháború és a nukleáris fegyverek pusztító ereje szülte az elrettentés koncepcióját: egy olyan pusztulás kockázatának a felmutatása

egy potenciális agresszor előtt, amely mellett bármilyen lehetséges nyereség eltörpül. A fenyegetés hatását a meg nem történt dolgokkal lehet mérni, azaz a háború elkerülésével.

Mao számára az elrettentés nyugati felfogása túlságosan passzív volt. Elutasította azt az álláspontot, hogy Kínának a támadást meg kell várnia. Amikor csak lehetséges volt, kezdeményezni akart. Egy adott szinten ez megfelelt a prevenció nyugati elvének: megelőző csapás mérése egy vélt támadás előtt. A nyugati doktrínában azonban a prevenció győzelemre és katonai előnyszerzésre irányul. Ezzel szemben Maónak a prevencióval kapcsolatos megközelítésében hihetetlenül nagy szerepet kaptak a lélektani tényezők. O elsősorban a pszichológiai egyensúlyt kívánta megbontani, s nem döntő első katonai csapást mérni az ellenfélre; a célja nem annyira az ellenség legyőzése volt, hanem annak a kockázatokról kialakított számításait kívánta megváltoztatni. Ahogy majd a későbbi fejezetekben látni fogjuk, a Tajvani-szorosban 1954-ben és 1958-ban bekövetkezett válságokban, az 1962-es indiai határincidensben, a szovjetekkel 1969-ben az Usszuri folyó mentén kialakult konfliktusban, valamint az 1979-es kínai-vietnami háborúban tanúsított kínai magatartás egyetlen közös jellemzővel rendelkezett; a váratlan csapást azonnal egy politikai szakasz követte. A kínai felfogás szerint a lélektani hatás kiváltásával az elrettentés elérte a célját.³⁷

Amikor a prevencióról kialakított kínai felfogás összeütközik a nyugati értelmezésű elrettentéssel, akkor ördögi kör alakulhat ki: a Kínában védelmi jellegűnek felfogott lépéseket a külvilág agresszióként kezelheti; a nyugati elrettentést célzó akcióit pedig Kínában bekerítésként minősíthetik. Az Egyesült Államok és Kína többször is szembekerült ezzel a dilemmával a hidegháború alatt, sőt bizonyos szempontból mind a mai napig nem találták meg a megoldást, amellyel túlléphetnének ezen.

A hagyományos felfogás a koreai háborúba való kínai belépést annak az amerikai döntésnek tulajdonítja, hogy 1950. októberben az ENSZ-csapatok átlépték a 38. szélességi kört és a kínai-koreai határt képező Yalu folyó felé nyomultak. Egy másik elképzelés a kommunizmusban rejlő és az egy évtizeddel korábbi európai diktátorok példáját átvevő agresszivitást jelöli

meg okként. Az utóbbi időben végzett kutatás kimutatta, hogy egyik feltételezés sem állja meg a helyét. Maónak és munkatársainak semmilyen stratégiai tervük sem volt Koreával kapcsolatban abban az értelemben, hogy nem kívánták a szuverenitását fenyegetni; a háború előtt inkább a Szovjetunió ottani ellensúlyozása foglalkoztatta őket. Ugyanakkor nem akartak katonailag szembeszállni az Egyesült Államokkal sem. Csak hossz- szas habozás után léptek háborúba egyfajta preventív célzattal.

A tervezés akkor kezdődött el, amikor az első amerikai csapatok megjelentek Koreában és megkezdődött a Tajvani-szoros semlegesítése. Mao ekkor elrendelte a kínai csapatok koreai bevetésének előkészítését azzal a minimális céllal, hogy megakadályozzák Észak-Korea összeomlását. Hogy az amerikai erőket teljesen kiszorítsák a Koreai-félszigetről, arra csak akkor törekedtek volna, ha kedvező alkalom adódik rá.³⁸ Mao azt feltételezte - még jóval azelőtt, hogy az amerikai vagy dél-koreai katonák megjelentek volna a 38. szélességi körtől északra -, hogy amennyiben Kína nem avatkozik be, akkor Észak-Korea vereséget szenved. A Yalu folyó felé irányuló amerikai előrenyomulás megállítása csak mellékes kérdés volt. Mao elképzelésében ez lehetőséget biztosított egy meglepetésszerű támadásra, s egyben a közvélemény mozgósítására is; mégsem ez volt az elsődleges motiváló tényező. A kínai beavatkozás akkor vált rendkívül valószínűvé, amikor az Egyesült Államok 1950. augusztusban megállította a kezdeti észak-koreai előrenyomulást. Amikor pedig Amerika Incshonnál átkaroló hadmozdulattal bekerítette az észak-koreai hadsereget, majd átlépte a 38. szélességi kört, e beavatkozás már elkerülhetlenné vált.

Kína stratégiájának három általános jellegzetessége van: a hosszú távú trendek aprólékosan gondos elemzése, a taktikai lehetőségek gondos tanulmányozása, valamint a hadműveleti döntések hideg fejjel való meghozása. Zhou Enlai a folyamatot két héttel az amerikai csapatok koreai bevetése után, július 7-én és 10-én a kínai vezetőkkel tartott konferenciákkal indította el az amerikai lépések Kínára tett hatásainak elemzésével. A résztvevők egyetértettek abban, hogy az eredetileg a Tajvan megtámadására kijelölt alakulatokat át kell csoportosítani a koreai határhoz és létre kell hozni belőlük az Északkeleti Határvédelmi Hadsereget azzal a

feladattal, hogy „védjék az északkeleti határt és készüljenek fel arra, hogy szükség esetén hadi támogatást nyújtsanak a Koreai Néphadseregnek”. Július végére — azaz több mint két hónappal korábban, mint ahogy az amerikai erők átlépték a 38. szélességi kört — kétszázötvenezerenél is több kínai katonát vontak össze a koreai határnál.³⁹

A Politikai Bizottság és a Központi Katonai Bizottság ülései egész augusztusban folytatódtak. Augusztus 4-én, hat héttel az incshoni partraszállás előtt, amikor a katonai helyzet még mindig a behatoló észak-koreai erők fölényét mutatta és a front még mindig mélyen Dél-Koreában, Puszan városa körül húzódott, az Észak-Korea képességeivel szemben szkeptikus Mao közölte a Politikai Bizottsággal: „Ha az amerikai imperialisták győznek, akkor megszedülnek a sikertől, s olyan helyzetben lesznek, hogy minket is fenyegetsenek. Segítenünk kell Koreának; melléjük kell állnunk. Megtehetjük ezt önkéntes haderő formájában is, és majd az általunk választott időpontban, ám az előkészületeket el kell kezdenünk.”⁴⁰ Zhou ugyanezen a megbeszélésen alapvető elemzést végzett: „Ha az amerikai imperialisták legyőzik Észak-Koreát, akkor fejükbe száll a dicsőség, és a béke veszélybe kerül. Ha biztosítani akarjuk a győzelmet, növelnünk kell Kína szerepét; ez valószínűleg megváltoztatja a nemzetközi helyzetet. Hosszú távra kell terveznünk.”⁴¹ Más szóval, a még mindig előrenyomuló Észak-Korea veresége, nem pedig az amerikai erők pillanatnyi elhelyezkedése volt az, ami ellen Kínának fel kellett lépni. Másnap Mao elrendelte a vezető parancsnokainak, hogy „egy hónapon belül fejezzék be az előkészületeiket és álljanak készen arra, hogy végrehajtsák a hadműveletekre kiadott parancsokat.”⁴²

Augusztus 13-án a tizenharmadik hadtest tanácskozást tartott magas rangú katonai vezetők bevonásával a küldetésük megvitatására. A konferencia résztvevői annak ellenére, hogy fenntartásaikat hangoztatták az augusztusi határidővel kapcsolatban, mégis arra a következtetésre jutottak, hogy Kínának „át kell vennie a kezdeményezést, együtt kell működnie a Koreai Néphadsereggel, haladéktalanul előre kell nyomulnia, s össze kell törnie az ellenség agressziós álmait”.⁴³

Időközben megtörténtek a vezérkari elemzések, és a kínaiak olyan

következtetést vontak le, amit a nyugatiak nem tartottak volna reálisnak: Kína megnyerheti az amerikai fegyveres erők elleni háborút. Az érvelés szerint az egész világon vállalt amerikai kötelezettségek miatt az Egyesült Államok legfeljebb ötszázezer katonát tud bevetni, miközben Kína négymillió hadsereget tud kiállítani. Mivel Kína közel fekszik a harctérhez, a logisztikai előny is az ő oldalán van. A kínai tervezők úgy vélték, hogy a lélektani előnnyel is ők rendelkeznek, mert a világ lakosságának nagy része Kínát fogja támogatni.⁴⁴

A kínai tervezőket még egy nukleáris támadás lehetősége sem izgatta - talán azért, mert semmilyen közvetlen tapasztalatuk nem volt a nukleáris fegyverekkel, és nem is tudtak szert tenni rájuk. Azt a következtetést vonták le (egyres prominens személyek tiltakozása ellenére), hogy egy amerikai nukleáris válasz valószínűtlen a szovjet nukleáris képességek miatt, illetve a félszigeten található csapatok „mozaikszerű” elhelyezkedéséből adódó kockázat miatt, ugyanis a Koreába benyomuló kínai erők ellen intézett amerikai nukleáris csapás az amerikai csapatokban is pusztítást okozna.⁴⁵

Zhou augusztus 26-án a Központi Katonai Bizottsággal történt egyeztetés során összefoglalta a kínai stratégiát. Pekingnek „nem csupán úgy kell kezelnie a koreai kérdést, mint ami egy testvéri országot érint, vagy mint ami az északkeleti érdekeire vonatkozik”. Ehelyett Koreát „fontos nemzetközi ügyként kell kezelni. Korea ténylegesen a világon zajló küzdelem középpontjában áll. [...] Az Egyesült Államok Korea meghódítása után minden bizonnyal Vietnam és más országok ellen fordul. Ezért a koreai kérdés legalábbis kelet kulcsa.”⁴⁶ Zhou azzal zárta a szavait, hogy az észak-koreaiak által az utóbbi időben elszenvedett vereségek miatt „a feladatunk most sokkal nehezebb [...] fel kell készülnünk a legrosz- szabbra és gyorsan kell felkészülnünk.” Zhou hangsúlyozta a titkosság fontosságát, hogy „be tudjunk lépni a háborúba és váratlan csapást mérjünk az ellenségre”.⁴⁷

Mindez hetekkel MacArthur incshoni partraszállása előtt történt (amelyet egyébként a kínai szakértői csoport előre megjósolt), és több mint egy hónappal azelőtt, hogy az ENSZ-csapatok átlépték volna a 38. szélességi kört. Röviden: Kína a stratégiai trendek gondos felmérése alapján

lépett be a háborúba, nem pedig egy amerikai taktikai hadműveletre adott válaszként - s még csak nem is a 38. szélességi kör védelmében. A kínai támadás preventív stratégia volt olyan veszélyek ellen, amelyek még nem voltak valóságok, és olyan Kínával szemben elképzelt amerikai célokon alapult, amelyek félreértésből adódtak. A döntés egyben tükrözte azt is, hogy Korea milyen rendkívül fontos szerepet játszott Kína hosszú távú számításában - ez a tény napjaink világában talán még relevánsabb, mint korábban volt. Mao azért is tarthatott ki a meggyőződése mellett, mert azt hihette: ez az egyetlen mód, hogy orvosolja Kim ír Szén és Sztálin meghíúsult inváziós tervének következményeit. Máskülönben a többi kínai vezető azzal vádolhatta volna, hogy meggyengítette Kína stratégiai helyzetét azzal, hogy eltúrta a hetedik flotta jelenlétét a Tajvani-szorosban és az amerikai csapatokat Kína határa mentén.

A kínai fegyveres beavatkozás előtt olyan akadályok tornyosultak, hogy Mao vezetői képességeinek legjavára volt szükség ahhoz, hogy megszerezze ehhez minden érintett hozzájárulását. Két rangidős parancsnok, beleértve Lin Biaót, különböző ürügekkel elhárította magától az Északkeleti Határvédelmi Hadsereg vezetését, így végül Peng Dehuai (Peng Tő-huai) vállalta el a megbízást.

Mao akarata érvényesült, mint minden egyes kulcsfontosságú ügyben, és megindultak az előkészületek arra, hogy a kínai erők behatoljanak Koreába. Október folyamán az amerikai és a szövetséges csapatok előrenyomultak a Yalu folyó felé abból a célból, hogy Koreát egyesítsék, és aényt egy ENSZ-határozattal véglegesítsék. A céljuk az új *status quo* megvédése volt ezekkel a formailag ENSZ-parancsnokság alatt álló erőkkel. A két hadsereg mind közelebb került egymáshoz: a kínaiak csapásmérésre készültek, miközben az amerikaiak és a szövetségeseik továbbra sem tudtak semmit arról, hogy mi vár rájuk északon.

Zhou Enlai gondos diplomáciai előkészületekbe kezdett. Szeptember 24-én az ENSZ-ben tiltakozott az általa olyan amerikai erőfeszítéseknek minősített lépések ellen, melyeknek a célja „a Korea elleni agressziós háború kiterjesztése, fegyveres agresszió elkövetése Tajvan ellen és az agresz- szió további kiterjesztése Kína ellen”.⁴⁸ Október 3-án arra

figyelmeztette K. M. Panikkar indiai nagykövetet, hogy az amerikai csapatok átlépik a 38. szélességi kört, és hogy „ha az amerikai csapatok ténylegesen megteszik ezt, akkor nem ülhetünk tétlenül és nem maradhatunk közömbösek. Be fogunk avatkozni. Kérem, hogy jelentse ezt a miniszterelnökének.”⁴⁹ Panikkar azt válaszolta, hogy a véleménye szerint a következő tizenkét órában megtörténik a vonal átlépése, ám az indiai kormány a távirata megérkezését követő tizennyolc órában „nem tud majd semmilyen hatékony lépést tenni”.⁵⁰ Zhou viszontválaszában közölte: „Ez az amerikaiak ügye. A ma esti megbeszélés célja az álláspontunk közlése az egyik kérdésre vonatkozóan, amit Nehru miniszterelnök említett a levelében.”⁵¹ A beszélgetés inkább arra szolgált, hogy hivatalosan nyoma maradjon egy már korábban meghozott döntésnek, s nem pedig egy utolsó kísérletként a béke megóvására, ahogy azt gyakran gondolják.

Sztálin ebben a pillanatban *deus ex machina* színre lépett azért, hogy az általa előidézett konfliktus még ne érjen véget. Az észak-koreai hadsereg az összeomlás szélére került, és a szovjet hírszerzés tévesen egy újabb amerikai partraszállást várt a másik oldalon, Vonszannál. Az intervencióra való kínai felkészülés már előrehaladott, de még nem visszafordíthatatlan szakaszába ért. Sztálin ezért elhatározta, hogy október 1-jén Maónak küldött levélben követelni fogja a kínai beavatkozást. Mivel Mao halogatta a döntést, Sztálin táviratban fordult hozzá. Elszánta magát arra, állította Sztálin, hogy szovjet katonai segítséget nyújt egy általános háborúban, amennyiben az Egyesült Államok válaszol a kínai intervencióra:

Természetesen számításba vettem azt [a lehetőséget] is, hogy az USA-t, dacára annak, hogy felkészületlen egy jelentősebb háborúra, be lehet vonni a presztízs miatt. Ez aztán Kínát is belekényszerítené a háborúba, s ezzel együtt a Szovjetunió is háborúba lépne a kölcsönös segítségnyújtási szerződés értelmében. Féljünk ettől? Véleményem szerint ne, mert együtt erősebbek vagyunk az USA-nál és Angliánál, miközben a többi európai kapitalista állam (Németország kivételével, amely jelenleg képtelen bármilyen támogatást nyújtani az Egyesült Államoknak) nem rendelkezik számottevő katonai erővel. Ha

elkerülhetetlen a háború, akkor most kerítsünk rá sort, s nem pedig néhány év múlva, amikor Japán militarizmusa az USA szövetségeseként újraéled, és amikor az USA és Japán a Li Szin Mán által uralt egész Korea formájában rendelkezik majd egy kontinentális hídfőállással.⁵²

Ez a rendkívüli üzenet első pillantásra megerősíti, hogy Sztálin kész volt háborúba lépni az Egyesült Államok ellen azért, hogy megakadályozza azt, hogy Korea Amerika stratégiai érdekszférájába kerüljön. Egy egyesített, Amerika-barát Korea — amihez Sztálin véleménye szerint egy megerősödött Japán előbb vagy utóbb partnerként csatlakozik — az értékelése szerint ugyanolyan veszélyt jelentett Ázsiában, mint a kialakulóban lévő NATO Európában. A kettő együtt esetleg már több problémát okozhatott volna, mint amennyit a Szovjetunió kezelni tud.

Amikor azonban tettekre került a sor, Sztálin nem váltotta be a Maónak tett ígéretét az általános háborút illetően, és nem vállalta az Egyesült Államokkal való közvetlen konfrontáció semmilyen formáját. Tudta, hogy az erőviszonyok túlságosan kedvezőtlenek számára egy összecsapáshoz, főleg ha kétfrontos háborúra kényszerülne. Mindössze le akarta kötni az amerikai katonai potenciált Ázsiában, és Kínát olyan irányba szorítani, hogy fokozódjon a szovjet támogatástól való függése. Sztálin levele elárulja, hogy a szovjet és a kínai stratégiák, bár eltérő okokból, milyen komoly stratégiai jelentőséget tulajdonítottak Koreának.

Sztálin kellemetlen helyzetbe hozta Maót. A forradalmi szolidaritás jegyében az intervenciót papíron megtervezni könnyen ment, de teljesen mást jelentett annak megvalósítása, különösen akkor, amikor az észak-koreai hadsereg az összeomlás szélén állt. Kínai intervenció esetén a szovjetek nem bújhattak ki az utánpótlási és mindenekelőtt a légi támogatási kötelezettségeik alól, ugyanis Kína gyakorlatilag nem rendelkezett modern légierővel. Amikor a beavatkozás kérdése a Politikai Bizottság elé került, Mao ellenvéleményekkel is szembesült, ami mérlegelésre készítette a végleges döntés előtt. Mao inkább elküldte Lin Biaót (aki korábban egészség-ügyi okokra hivatkozva nem volt hajlandó

átvenni a kínai erők parancsnokságát) és Zhou Enlai-t Moszkvába, hogy megbeszéljék a jövőbeli szovjet segítségnyújtás részleteit. Sztálin a Kaukázusban volt és nem látta okát annak, hogy megváltoztassa a programját. Zhounek kényszerűségből oda kellett utaznia hozzá annak ellenére (vagy talán éppen azért), hogy Zhou Sztálin dácsájából kizárólag a szovjet kommunikációs csatornákon tudott érintkezésbe lépni Pekinggel.

Zhou és Lin Biao azt az utasítást kapta, hogy figyelmeztessék Sztálint: a megígért támogatás hiányában Kína esetleg nem tudja végrehajtani azt, amire két hónapja készül. A háború esélyei a Sztálin által rendelkezésre bocsátott támogatáson múltak. Amikor ezzel szembesültek a kínai vezetők, akkor elbizonytalanodtak. Egyes ellenzők még odáig is elmentek, hogy azzal érveltek: a belső fejlesztésnek kellene elsőbbséget adni. Ez egyszer a jelek szerint még Mao is habozott, ha csak rövid ideig is. Csak manőverezett-e annak érdekében, hogy Sztálintól megkapja a támogatás garanciáját még azelőtt, hogy Kína visszavonhatatlan lépést tenne? Vagy valóban határozatlan volt?

A belső kínai megosztottság egyik jele az a titokzatos távirat, amit Mao október 2-án éjjel küldött Sztálinnak, s amiről két egymásnak ellentmondó változat maradt fent a pekingi és a moszkvai levéltárakban.

Az egyik változat Mao saját kezű fogalmazványában maradt fenn, amit a pekingi levéltárban őriztek meg, és egy Mao kézíratait tartalmazó kínai gyűjteményben (úgynevezett *neibu*: „csak belső használatra”) adtak ki. Ezt valószínűleg soha nem küldték el Moszkvába, Mao azt írta benne, hogy Peking „elhatározta, hogy csapatokat küld [Kínai Népi] Önkéntesek elnevezéssel Koreába, hogy az Egyesült Államok és lakája, Li Szin Mán ellen harcoljanak és segítsék a koreai elvtársainkat”.⁵³ Mao arra a veszélyre hivatkozott, hogy a kínai beavatkozás nélkül „a koreai forradalmi erők óriási vereséget fognak szenvedni, és az amerikai agresszorok jóvátehetetlen károkat okozhatnak, amint Korea egészét elfoglalták. Ez kedvezőtlenül hatna az egész keleti világra.”⁵⁴ Mao megjegyezte, hogy „el kell készülnünk arra, hogy az Egyesült Államok hadat üzen, valamint arra, hogy ezt követően az amerikai légierő Kína jelentősebb városai és ipari központjai közül sokat bombázzni fog, s az amerikai haditengerészet pedig

támadást intéz a tengerparti területeink ellen”. A kínai terv szerint október 15-én tizenkét hadosztálynak kellett elindulni Dél-Mandzsúriából. „A kezdeti szakaszban” a 38. szélességi körtől északra fogják bevetni őket és „mindössze védekező hadműveletekre szorítkoznak majd” azokkal az ellenséges csapatokkal szemben, amelyek átlépik ezt a vonalat. Időközben „várják a szovjet fegyverszállítmányokat. Mihelyt [megfelelően] fel lesznek szerelve, a koreai elvtársakkal együttműködve ellentámadásba lendülnek az amerikai ag- reszor csapatok megsemmisítésére.”⁵⁵

Az október 2-án kelt táviratnak egy másik verziója a pekingi szovjet nagykövet közvetítésével jutott el Moszkvába, s jelenleg az orosz elnöki levéltárban van. Ebben Mao arról tájékoztatta Sztálint, hogy Peking *nem* készül csapatokat küldeni. Lebegtette viszont azt a lehetőséget, hogy a Moszkvával folytatott további konzultációkat (és a további szovjet katonai támogatásra vonatkozó elköteleződést) követően Peking hajlandó lesz belépni a konfliktusba.

A kutatók éveig a távirat első változatát elemezték, mintha ez lenne az egyetlen érvényes verzió; amikor a második előkerült, egyesek arra gondoltak, hogy a dokumentumok egyike esetleg hamisítvány. A legvalószínűbb magyarázatot Shen Zhihua (Sen Csihua) kínai kutató adta meg: Mao azzal a szándékkal fogalmazta meg az első változatot, hogy azt küldi el, de a kínai vezetés olyan mértékben volt megosztott, hogy végül egy másik táviratra cserélték azt. A két változat közötti különbség azt sugallja, hogy a kínai csapatok már úton voltak Korea felé, de a kínai vezetés még mindig arról vitatkozott, hogy milyen hosszú ideig várjanak a szovjet szövetséges egyértelmű segítségnyújtási elköteleződésére, mielőtt az utolsó, visszavonhatatlan lépést megtennék.⁵⁶

A két kommunista vezér az erőpolitika kíméletlen iskolájában edződött, s most egymás ellen használták a megszerzett tudásukat. Ebben az esetben Sztálin bizonyult *pár excellence* erősebb játékosnak. Hűvösen arról informálta Maót (egy Zhouval együtt írt közös táviratban), hogy Kína habozására tekintettel a legjobb megoldás az lenne, ha az észak-koreai erők maradékát visszavonnák Kínába, ahol Kim ír Szén emigráns kormányt alakíthatna. A sebesültek a Szovjetunióba mehetnének. Sztálin azzal

folytatta, hogy nem érdeklik az ázsiai határok mentén lévő amerikaiak, mivel már úgylis szembenéz velük az európai oldalon. Sztálin tudta, hogy ha Mao valamit még kevésbé szeretne, mint az amerikai erők felbukkanását Kína határainál, az egy Mandzsúriában megalakuló ideiglenes koreai kormány, amely kapcsolatban lenne az ottani koreai kisebbséggel, s amely valamilyen szuverenitást igényelne és állandóan Koreába irányuló katonai akciókat sürgetne. És valószínűleg azt is érezte, hogy Mao számára már nincs visszaút. Kínának választania kellett két lehetőség között. Az egyik lehetséges forgatókönyv szerint nem lép be a háborúba. Ebben az esetben az Észak-Koreát elfoglaló amerikai hadsereg a Yalu folyó mentén állomásozik majd, ahonnan már közvetlenül fenyegethetne kínai ipari létesítményeket. Ráadásul a Szovjetunió elégedetlen lesz, visszatárlhatja az utánpótlási szállítmányokat, s talán még a mandzsúriai „jogait” is újra szóba hozza. A másik alternatíva az volt, hogy Kína folytatja a megkezdett utat, belép a háborúba, miközben Sztálinnal még mindig alkudoznia kell. Maónak rá kellett szánnia magát az intervencióra, paradox módon részben azért, hogy megvédje magát a szovjet mesterkedésektől.

Mao október 19-én, a szovjet szállítmányokra való várakozás miatt pár napos késedelemmel, de elrendelte, hogy a kínai csapatok nyomuljanak be Koreába. Sztálin jelentős logisztikai támogatást ígért, amennyiben az nem eredményez közvetlen konfrontációt az Egyesült Államokkal (például légi támogatást Mandzsúria, de nem Korea fölött).

A kölcsönös gyanakvás mindent átható volt: menet közben Sztálin látszólag meggondolta magát. Annak érdekében, hogy megakadályozza Maót abban, hogy lényegében a Szovjetunióval szereltesse fel a kínai csapatokat anélkül, hogy a szovjetek számára előnyös módon Koreában harcokban lekötne az amerikai erőket, Sztálin arról informálta Zhout, hogy addig nem indulnak el a szállítmányok, ameddig a kínai erők ténylegesen nem hatolnak be Koreába. Mao gyakorlatilag anélkül adta ki a parancsot október 19-én, hogy biztosítékot kapott volna a szovjet támogatásról. Ezt követően az eredetileg megígért szovjet szállítmányok elindultak, noha a mindig is óvatos Sztálin a szovjet légi támogatást a kínai légtérre korlátozta. Ennyit ért a Maónak küldött egyik korábbi levelében tett ígérete arról, hogy

hajlandó általános háborút kockáztatni Korea miatt.

Mindkét kommunista vezető megpróbálta kihasználni a másik kényszerhelyzetét és bizonytalanságait. Maónak sikerült a hadserege modernizálásához szovjet katonai szállítmányokra szert tenni - egyes kínai források azt állítják, hogy a koreai háború alatt hatvannégy gyalogos és huszonkét légi hadosztálynak elegendő felszerelést kapott -, Sztálin pedig lekötötte Kínát az Egyesült Államokkal folytatott konfliktusban.

Kínai—amerikai konfrontáció

Az Egyesült Államok passzív megfigyelője volt a kommunisták egymással szembeni manővereinek. Semmilyen köztes megoldást nem keresett a két végtelenség között, hogy egyesíti Koreát vagy megáll a 38. szélességi körnél, és figyelmen kívül hagyott egy sor kínai figyelmeztetést arról, hogy milyen következményekkel járhat, ha átlépi ezt a vonalat. Acheson megmagyarázhatatlan módon nem tartotta ezeket hivatalos megnyilvánulásoknak és azt gondolta, hogy nem kell törődni velük. Talán arra gondolt, hogy ezzel zavarba ejtheti Maót.

Az eddig a különböző felek által nyilvánosságra hozott számos irat egyike sem utal arra, hogy bármilyen komoly diplomáciai megoldás lehetősége felmerült volna. Zhounak a Központi Katonai Bizottsággal vagy a Politikai Bizottsággal tartott számos egyeztetésén ilyen fajta szándék nem került szóba. Az általános vélekedéssel szemben Peking Washingtonnak címzett „figyelmeztetései”, hogy ne lépje át a 38. szélességi kört, szinte biztosan egy elterelő taktika részei voltak. Ekkorra ugyanis Mao már koreai nemzetiségű katonákat küldött Mandzsúriából Koreába az észak-koreaiak segítségére, jelentős létszámú katonai erőt telepített Tajvantól a koreai határ mellé, s kínai támogatást ígért Sztálinnak és Kim ír Szénnek.

Az egyetlen esélyt, amivel talán el lehetett volna kerülni az azonnali amerikai-kínai összecsapást, Maónak a még Moszkvában tartózkodó Zhouhoz október 14-én a stratégiai elképzeléséről küldött utasításai jelenthették volna, amikor a kínai csapatok már a koreai határ átlépésére készültek:

A csapataink javítani fogják a védelmi előkészületeiket, ha elegendő idejük lesz. Ha az ellenség elszántan fogja védeni Phenjant és Vonszant, és nem fog [északra] vonulni a következő hat hónap során, akkor a mi katonáink nem fogják megtámadni Phenjant és Vonszant. A csapataink csak akkor intéznek támadást Phenjan és Vonszan ellen, amikor már jói fel lesznek szerelve és kiképezve, és egyértelmű fölényben lesznek az ellenséggel szemben mind a levegőben, mind a földön. Röviden: hat hónapig nem fogunk támadásról beszélni.⁵⁸

Természetesen semmi esélye sem volt annak, hogy Kína fél év alatt bármilyen téren fölényre tegyen szert.

Amennyiben az amerikai erők megálltak volna ezen a Phenjantól Vonszanig húzódó vonalon (a Koreai-félsziget legkeskenyebb részén), ez elég nagy ütközőzónát biztosított volna-e Mao stratégiai elgondolásaihoz? Változtatott volna-e a dolgok menetén, ha az amerikaiak valamilyen diplomáciai lépést tettek volna Peking felé? Kielégítette volna-e Maót, hogy a koreai jelenlétet felhasználva felszerelje a csapatait? Esetleg a Mao által Zhounak említett hat hónapos szünet alkalmat adott volna diplomáciai kapcsolatok megteremtésére, vagy Maónak arra, hogy rávegye Sztálint a véleményének megváltoztatására. Másfelől viszont egy addig kommunistának számító területen létrejövő ütközőzóna szinte biztosan nem illett volna bele Maónak a forradalmi kötelességeiről kialakított elképzelésébe. Még mindig volt annyira Szun-ce tanítványa, hogy látszólag egymásnak ellentmondó stratégiákat párhuzamosan kövessen. Az Egyesült Államok erre nem volt képes. Amerika egy ENSZ által elfogadott demarkációs vonalat akart a Yalu folyó mentén, amelyet sikeresen tudna védeni a saját csapataival.

Ilyen módon a „háromszögben” mindegyik szereplő egy olyan háború felé araszolt, amiből potenciálisan globális konfliktus válhatott volna. Az arcvonalak előre-hátra mozogtak. A kínai erők bevették Szöült, de őket aztán vissza is szorították egészen addig, amíg egy katonai patthelyzet nem állt elő. A fegyverszüneti tárgyalások közel két évig tartottak. Ezalatt az amerikai erők tartózkodtak a támadó hadműveletektől — szinte ideális

helyzet alakult ki a szovjetek szempontjából. A szovjet tanácsok mindvégig a tárgyalások, s ezzel a háború elhúzását javasolták olyan hosszan, amilyen hosszan csak lehetséges. Végül 1953. július 27-én egy olyan fegyverszüneti megállapodás született, amely lényegében a háború előtti határt állította vissza a 38. szélességi körnél.

A résztvevők közül senki sem érte el maradéktalanul a céljait. Az Egyesült Államok számára a fegyverszüneti megállapodás megvalósította azt a tervet, amivel belépett a háborúba: visszaszorította az észak-koreai agressziót. Ugyanakkor Kína annak ellenére, hogy rendkívül gyenge volt, egy nukleáris szuperhatalommal szemben pathhelyzetet tudott elérni a harcmezőn és arra kényszerítette, hogy vonuljon vissza attól a ponttól, ameddig az előrenyomulása során a legmesszebbre eljutott. A háború megőrizte az amerikai szavahihetőséget a szövetségesek védelmét illetően, de ennek ára volt: a szövetségesek között elégedetlenség ütötte fel a fejét és a belpolitikai viták is kiélesedtek. Az Egyesült Államokban a háborús célokról hosszadalma vita bontakozott ki. MacArthur tábornok a hagyományokat követve győzelemre törekedett; a Truman-adminisztráció a háborút olyan cselfogásnak fogta fel, amivel Amerikát Ázsiában akarták lekötni - egyértelműen ez volt Sztálin stratégiája —, és kész volt megelégedni egy katonai döntetlennel (és talán egy hosszú távú politikai kudarccal is). Ez először történt meg egy olyan háborúban, amiben Amerika részt vett. A politikai és a katonai célok összeegyeztetésének a kudarca esetleg felnyitotta más ellenséges érzelmű ázsiaiak szemét, hogy egyértelmű katonai eredmények nélküli háborúban Amerika belpolitikailag sebezhető — ez a dilemma aztán egy évtizeddel később a vietnami konfliktussal kapcsolatban fokozott mértékben újra felbukkant.

Azt sem lehet állítani, hogy Peking elérte volna az összes célját, legalábbis hagyományos katonai értelemben. Maónak nem sikerült felszabadítania egész Koreát az „amerikai imperializmus” alól, ahogy a kínai propaganda kezdetben hirdette. Ám még ennél is nagyobb, és bizonyos mértékben elvontabb, sőt romantikus célokért bocsátkozott harcba: tűzkeresztségben akarta próbára tenni az „új Kínát”. Bizonyítani akarta a nyugatnak (és a Szovjetuniónak is), hogy Kína most már katonai

nagyhatalom és nem habozik majd az erőhöz nyúlni az érdekei érvényesítése miatt. Egyben meg akarta szilárdítani Kína vezető szerepét az ázsiai kommunista mozgalomban, valamint egy általa alkalmasnak vélt pillanatban csapást mérni az Egyesült Államokra (amely Mao szerint végső soron Kína megtámadására készült). Ennek az új ideológiának a legfőbb újdonsága nem a stratégiai elképzelésekben rejlett, hanem az akaratban, hogy ellenálljon a legerősebb nemzeteknek és a maga útját járja.

A koreai háború tágabb értelemben több volt, mint egyszerű döntetlen. Megszilárdította az újonnan létrehozott Kínai Népköztársaság helyzetét katonai hatalomként és az ázsiai kommunista forradalom központjaként. Egyben olyan katonai hitelességet kölcsönzött Kínának mint ellenfélnek, amelyre félelemmel és tisztelettel lehetett tekinteni. Erre Pe-king építeni tudott a következő évtizedek során. A koreai háború emléke később jelentős mértékben óvatosabbá tette az amerikai stratégiákat Vietnámban. Pekingnek sikerült a háborút és az abban alkalmazott „állj ellen Amerikának, segítsd Koreát” propagandát, illetve a tisztogatási kampányt Mao két legfontosabb céljának eléréséhez felhasználni: kiiktatni a Párttal szembeni belső ellenzéket, valamint „forradalmi lelkesedést” és nemzeti büszkeséget elültetni az emberekben. Mao a nyugati kizsákmányolás miatti elkeseredésre rájátszva a háborút az „amerikai arrogancia” legyőzésének állította be. A harctereken elért sikereket egyfajta lelki megújulásként kezelték a több évtizedes kínai gyengeség és a külföldiek azzal való visszaélése után. Kína a háborúból kimerülve, ugyanakkor mind a saját, mind a világ szemében új megítéléssel került ki.

Ironikus módon a koreai háború legnagyobb vesztese az a Sztálin volt, aki Kim ír Szent a háború megkezdésére bátorította, és aki ösztönözte, sőt megszarolta Maót, hogy avatkozzon be a küzdelembe. Sztálin arra számított, hogy ha az amerikaiak belenyugodtak a kommunisták kínai győzelmébe, akkor azt is elfogadják, hogy Kim ír Szén uralja az egész Koreai-félszigetet. De az amerikaiak ezúttal megakadályozták a kommunizmus további térnyerését.

Sztálin az intervenció irányába szorította Maót, mert ettől azt várta, hogy hosszan tartó ellenségeskedést fog eredményezni Kína és az Egyesült

Államok között, s fokozni fogja Kínának a Moszkvától való függését is. Sztálin jól kalkulált a stratégiát illetően, de súlyosan tévedett a következmények felmérésében. A Szovjetuniótól való kínai függés kétélű dolognak bizonyult. Kínának a szovjetek általi felfegyverzése végeredményben hamarabb lehetővé tette, hogy Kína már önállóan is tudjon cselekedni. A Sztálin által elősegített kínai-amerikai konfrontáció nem vezetett jobb kínai-szovjet kapcsolatokhoz, s nem is csökkentette annak a lehetőségét, hogy Kína egyfajta titoizmus irányába forduljon. Sőt Mao éppen arra törekedett, hogy egyszerre tudjon ellenállni mindkét szuperhatalomnak. A szovjet-amerikai konfliktusok olyan mély gyökerekkel rendelkeztek, hogy Mao úgy ítélte meg: semmilyen árat sem kell fizetnie a szovjet támogatásért a hidegháborúban, sőt moszkvai jóváhagyás nélkül használhatja fenyegetésként, ahogy azt több későbbi válságban meg is tette. A koreai háború végétől a Szovjetunió viszonya Kínával kezdett megromlani. Ebben közrejátszott az is, hogy Sztálin Kínát behajszolta a háborúba, de csak vonakodva adott támogatást, azt is visszafizetendő kölcsön formájában. Egy évtizeden belül a Szovjetunió vált Kína első számú ellenfelévé. És egy újabb évtized múlva a szövetségi politika alapvetően átrendeződött.

Kína szembekerül mindkét szuperhatalommal

Ottó von Bismarck, aki a tizenkilencedik század második felének talán legkiválóbb diplomatája volt, egyszer azt mondta, hogy egy öt államból álló világban mindig a háromtagú csoportban kell lenni. Ha mindezt egy három ország közötti viszonyra vetítjük, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy mindig kívánatosabb a két tagból álló csoportba tartozni.

Ezt az igazságot másfél évtizeden keresztül nem ismerték fel a kínai- szovjet-amerikai „háromszög” szereplői — részben Mao korábban soha nem látott sakkhúzásai miatt. A külpolitikában az államférfiak gyakran érdekegyeztetéssel próbálják elérni céljaikat. Mao politikája pontosan ennek az ellenkezőjén alapult. Megtanulta kiaknázni az egymással átfedésben lévő ellenségeskedéseket. A Moszkva és Washington közötti konfliktus a hidegháború stratégiai lényegét jelentette; a Washington és Peking közötti ellentétek az ázsiai diplomáciát határozták meg. Ám a két kommunista állam soha nem tudta közös nevezőre hozni az Egyesült Államokkal szembeni ellenszenvét - csupán rövid időre és hiányosan a koreai háborúban — Maónak az ideológiai elsőbbség és a geopolitikai fölény kérdésében Moszkvával folytatott egyre élesedő rivalizálása miatt.

Kína a hagyományos hatalmi politika szempontjából nem volt abban a helyzetben, hogy a háromoldalú viszonyban egyenrangú szereplőként vegyen részt: messze a leggyengébb és legebezhetőbb volt. Ám a nukleáris szuperhatalmak közötti kölcsönös ellenséges érzésekre játszva és azt a benyomást keltve, hogy nem törődik a nukleáris pusztítással, Maónak sikerült egyfajta diplomáciai menedéket kialakítani Kína számára. Mao egy olyan új dimenziót adott az erőpolitikához, amely precedens nélküli volt. Egyáltalán nem próbálta megszerezni valamelyik szuperhatalom támogatását - ahogy a hagyományos hatalmi politika diktálta volna hanem kihasználta a szovjetek és az amerikaiak egymással szemben érzett kölcsönös félelmét.

A koreai háború befejezése után Mao egy éven belül katonai összeütközésbe került Amerikával a Tajvani-szorosban kirobbant válság során. Ezzel egyidejűleg ideológiai téren konfrontálódott a Szovjetunióval. Elég magabiztos volt ahhoz, hogy párhuzamosan tegye meg ezeket a lépéseket, mert úgy számolt, hogy egyik szuperhatalom sem fogja megengedni azt, hogy a másik legyőzze Kínát. Mindez az egyik korábbi fejezetben leírt Zhuge Liang-féle (Csu-ko Liang) „üres város” cselfogásnak ragyogó alkalmazása volt, amely az anyagi gyengeséget lélektani előnnyé formálja.

A koreai háború végén a nemzetközi kapcsolatokat tanulmányozó hagyományos szemléletű - elsősorban nyugati - elemzők azt várták, hogy Mao nyugalmi időszakra vágyik majd. A kommunisták győzelme óta szinte egyetlen hónap sem telt el viszonylagos nyugalomban. A földreform, a szovjet gazdasági modell bevezetése, valamint a belső ellenzék megsemmisítése drámai belpolitikai időszakot hozott. Ezzel párhuzamosan a még mindig meglehetősen alulfejlett ország egy fejlett katonai technológiával rendelkező nukleáris szuperhatalommal folytatott háborút.

Azonban Mao sohasem törekedett arra, hogy a népe számára szerzett csendes időszakok miatt kerüljön a történelem lapjaira. Ehelyett Kínát újabb megpróbáltatások elé állította: kétszer is konfliktusba került az Egyesült Államokkal a Tajvani-szorosban, megkezdődtek az összetűzések Indiával, s egyre élesebb ideológiai és geopolitikai vitát folytatott a Szovjetunióval.

Ezzel szemben az Egyesült Államok számára a koreai háború vége és Dwight Eisenhower elnökségének kezdete visszatérést jelentett a belpolitikai „normalitáshoz”, amely aztán egészen az évtized végéig tartott. A koreai háború bizonyította a kommunisták mindenáron való terjeszkedési vágyát: ahol csak lehetséges, katonai agresszió útján, ahol pedig erre nincsen mód, ott politikai felforgató tevékenységgel. Ázsia számos példával szolgált erre: gerillaháború Malajziában; a baloldaliak erőszakos hatalomra törése Szingapúrban; egyre intenzívebb háborúk Indokínában. Az amerikai gondolkodás részben ott siklott félre, hogy a kommunizmust monolitikus tömbnek képzelte el, és nem értette meg, hogy még ebben a korai szakaszban is milyen mélységes gyanakvás volt Kína és a Szovjetunió, a két kommunista óriás között.

Az Eisenhower-adminisztráció az agresszió veszélye ellen Amerika európai tapasztalatainak átvételével próbált fellépni. A Marshall-terv példáját követve megkísérelte a kommunista világgal szomszédos államok életképességét javítani, valamint a NATO mintájára katonai szövetségeket kötött, így jött létre a Délkelet-Ázsiai Szerződés Szervezete (Southeast Asia Treaty Organization, SEATO). Az Egyesült Államok egyáltalán nem vette figyelembe az európai állapotok és az Ázsiában létező feltételek közötti lényegi különbséget. A háború utáni európai országok már stabil államok voltak kiterjedt intézményi rendszerrel. Az életképességük az elvárások és a realitások közötti - a második világháború pusztításai okozta — távolság áthidalásán múlt. Költségesen ugyan, de kezelhető volt a probléma történelmi távlatból nézve meglehetősen rövid idő alatt is. Miután a belpolitikai stabilitás lényegében biztosított volt, a biztonság problémája megoldhatóvá vált nemzetközi határokon átnyúló potenciális katonai támadás elleni, szerződésekben megállapított védelemmel.

Kína határai mentén azonban az ázsiai államok még mindig csak a kialakulás fázisában tartottak: etnikai és vallási ellentétek miatt megosztott társadalmakban kellett politikai intézményeket létrehozni és politikai konszenzust találni. Ez nem annyira katonai, mint inkább koncepcionális kihívás volt: a biztonsági problémát a polgárháború vagy a gerillatevékenység jelentette, nem pedig a határokat átlépő szervezett katonai egységek. Ez a fenyegetés különösen Indokínában volt hangsúlyos, ahol a francia gyarmati világ megszűnése után négy olyan ország (Észak-Vietnam, Dél-Vietnam, Kambodzsa és Laosz) maradt, amelyek vitatott határokkal és gyenge nemzeti hagyományokkal rendelkeztek. Ezeknek a konfliktusoknak megvolt a maguk dinamizmusa, amit nem lehetett részletekbe menően Pekingből vagy Moszkvából vagy Washingtonból ellenőrizni, noha a stratégiai háromszög politikai történései befolyást gyakoroltak rájuk. Éppen ezért

Ázsiában nagyon kevés kimondottan katonai kihívás volt, ha egyáltalán ilyenről beszélni lehet. A katonai stratégia, valamint a politikai és társadalmi reform elválaszthatatlanul összefonódott egymással.

Az első válsága Tajvani-szorosban

Peking és Tajpej ugyanannak a kínai nemzeti identitásnak két, egymásnak ellentmondó változatát hirdette. A nacionalisták szemében Tajvan nem volt független állam: a Kínai Köztársaság a hatalom kommunista bitorlóitól által átmenetileg elűzött és száműzetésben élő kormányának a székhelye volt. A nacionalista propaganda kitartóan állította, hogy a tajpeji kormány vissza fog térni a szárazföldre, és el fogja foglalni jogos helyét. Peking felfogásában Tajvan renegát tartomány volt, amelynek elszakadása a szárazföldről és külföldi hatalmakkal kötött szövetsége Kína számára a „megaláztatás évszázadának” utolsó maradványát jelentette. Mindkét kínai oldal egyetértett abban, hogy Tajvan és a szárazföld egyazon politikai entitás részei. A vita közöttük arról folyt, hogy *melyik* kínai kormányt illeti a legitim hatalom.

Washington és szövetségesei időnként felröppentették azt a hírt, hogy azon gondolkoznak: különálló államokként ismerik el a Kínai Köztársaságot és a Kínai Népköztársaságot - ez lett volna az úgynevezett „két Kína” megoldás. Mindkét kínai fél vehemensen elutasította ezt a javaslatot azon az alapon, hogy ez megakadályozná őket szent nemzeti kötelességük, a másik felszabadításának végrehajtásában. Washington megerősítette Tajpej állítását, hogy a Kínai Köztársaság a „valódi” kínai kormányzat, jogosult Kína helyére az ENSZ-ben és egyéb nemzetközi szervezetekben. Dean Rusk, a távol-keleti ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes - későbbi külügyminiszter - 1951-ben fejtette ki a Truman-adminisztráció fenti álláspontját. Kijelentette, hogy minden ezzel ellenkező látszat dacára „a peipingi [ahogy akkoriban a nacionalisták hívták Pekinget] rezsim nem Kína kormánya. [...] Nem kínai. Nincs joga Kína nevében beszélni a nemzetek közösségében.”¹ A Kínai Népköztársaság Peking fővárossal Washington számára jogilag és diplomáciailag nem létezett, miközben ez volt a világ legnagyobb népességű országa. Apróbb módosításokkal ez maradt a hivatalos amerikai álláspont a következő két évtizedben.

Az előre nem látott következmény a kínai polgárháborúba való amerikai belesodródás volt. Pekingnek a nemzetközi kapcsolatokról vallott felfogása szerint az Egyesült Államok ezzel belépett azoknak a külföldi hatalmaknak a sorába, amelyek egy évszázadon keresztül megpróbálták Kínát

megosztani és uralni. Peking nézete szerint addig, amíg Tajvan különálló adminisztratív irányítás alatt marad, ráadásul külföldről politikai és katonai segítséget kap, az „új Kína” létrehozására irányuló törekvések nem érték el végső céljukat.

Bár az Egyesült Államok Chiang Kai-shek első számú szövetségese volt, mégsem ambicionálta azt, hogy a nemzetiek visszafoglalják a szárazföldi területeket. Jóllehet Tajpejnek a Kongresszusban található támogatói időről időre azt követelték a Fehér Háztól, hogy „engedje támadni Chian- got”, egyetlen amerikai elnökben sem merült fel, hogy esetleg a kínai polgárháborúban aratott kommunista győzelem nem végleges.

Az első közvetlen válság a Tajvani-szorosban 1954. augusztusban robbant ki, alig egy évvel a koreai háború tényleges lezárulása után. Az ürügyet az szolgáltatta, hogy a szárazföldről való visszavonulás során a nacionalistáknak csapatai maradtak a kínai parthoz közeli, alaposan megerősített szigetek némelyikén. Ezek a kisebb földdarabok (mint például a Jinmen- szigetek vagy a Mazu-szigetek) sokkal közelebb esnek a kontinenshez, mint Tajvanhoz.² Attól függően, hogy honnan nézzük a dolgokat, a szigetek vagy Tajvan első védővonalát képezték, vagy (ahogy a nemzetiek propagandája sugallta) ugródeszkául szolgálhattak a szárazföldi területek majdani visszafoglalásához.

A szigetek különös helyszínévé váltak két olyan súlyos válságnak, amelyekben a Szovjetunió és az Egyesült Államok egyaránt nukleáris fegyverek bevetésével fenyegetőzött. Sem a Szovjetunió, sem az Egyesült Államoknak nem fűződött semmilyen stratégiai érdeke a szigetekhez. Ahogy később kiderült, Kínának sem. Mao arra használta őket, hogy a nemzetközi kapcsolatokról vallott elképzeléseit erősítse meg: az első válságban az

Egyesült Államok elleni stratégiáját, míg a másodikban a Szovjetunió - és személy szerint Hruscsov — ellenit.

Jinmennek a szárazföldhöz legközelebb eső pontja nagyjából három kilométerre van az egyik legnagyobb kínai kikötővárostól, Xiamentől; Mazu hasonló távolságra fekszik Fuzhou városától.³ Ezeket a szigeteket szabad szemmel is lehet látni a szárazföldről és bőven tüzérségi hatótávolságon belülre esnek. Tajvan száz kilométernél is jóval messzebb

található. A Népi Felszabadító Hadsereg szórványos támadásai 1949-ben az erős nacionalista ellenállás miatt kudarcot vallottak. Amikor Truman a koreai háború kezdetén a hetedik flottát a Tajvani-szorosba irányította, Maónak meghatározatlan ideig el kellett halasztania a Tajvan ellen tervezett támadást. Ugyanakkor Peking arra irányuló kérései, hogy Moszkva támogassa Tajvan „felszabadítását”, süket fülekre találtak - ez volt a végső elidegenedéshez vezető út első állomása.

A helyzet bonyolultabbá vált, amikor Eisenhower váltotta Trumant az elnöki székben. Eisenhower az 1953. február 2-án az Egyesült Államok helyzetéről elmondott első beszédében bejelentette, hogy a hetedik flotta megszünteti az őrzőjáratot a Tajvani-szorosban. Mivel a hadiflotta megakadályozta a támadást mindkét irányból, Eisenhower úgy okoskodott, hogy a küldetés „gyakorlatilag azt jelentette, hogy az Egyesült Államok haditengerészete a kommunista Kína egyik védőbástyájaként működött” még akkor is, amikor kínai katonák amerikaiakat öltek Koreában. Eisenhower közölte, hogy a flottát visszarendeli a szorosból, miután „nyilvánvalóan nem tartozik a kötelességeink közé, hogy egy olyan nemzetet védjünk, amelyik ellenünk harcol Koreában”.⁴

Kínában a hetedik flotta jelenlétét a Tajvani-szorosban nagyszabású amerikai támadó műveletnek fogták fel. Paradox módon a hajók kivonása váltott ki újabb válságot. Tajpej több ezer további katonával és jelentős mennyiségű hadianyaggal elkezdte megerősíteni a part menti szigeteket.

Mindkét oldal dilemma elé került. Kína semmi szín alatt sem adta volna fel az arra irányuló szándékát, hogy Tajvan visszakerüljön a fennhatósága alá, de ennek megvalósítását el tudta halasztani olyan leküzdhetetlen akadályok esetén, mint például a hetedik flotta jelenléte. Az amerikai haditengerészet visszavonása után semmilyen hasonló nehézséggel nem kellett szembenéznie a Tajvani-szorosban található szigetek esetében. Amerika a maga részéről Tajvan védelmére kötelezte el magát, de egy háború olyan szigetek miatt, amiket John Foster Dulles külügyminiszter „egy pár darab sziklának” nevezett, már más lapra tartozott.⁵ A konfrontáció pedig kiélesedett akkor, amikor az Eisenhower-adminisztráció egy formális kölcsönös védelmi szerződésről kezdett el tárgyalni Tajvannal a Délkelet-Ázsiai Szerződés Szervezetének megalakítását követően.

Amikor Mao valamilyen kihívással került szembe, akkor többnyire a legváratlanabb és legbonyolultabb utat választotta. Miközben John Dulles külügyminiszter Manilába repült a SEATO megalakítására, Mao figyelmeztetésként elrendelte Jinmen és Mazu nagyarányú bombázását, és azt akarta kipróbálni, hogy Washington milyen mértékben elkötelezett Ázsia multilaterális védelmére.

Az első kínai zárótűz két amerikai katonatiszt életét követelte, és azonnali válaszként három amerikai repülőgép-anyahajót küldtek vissza a Tajvani-szoros közelébe. Washington tartva magát ahhoz az ígéretéhez, hogy többet nem lesz a Kínai Népköztársaság „védőbástyája”, most megengedte azt, hogy a nacionalista erők megtorló tüzérségi és légi támadásokat intézzenek a szárazföld ellen.⁶ A vezérkari főnökök egyesített tanácsának a tagjai taktikai nukleáris fegyverek bevetését is tervezték a válság eszkalálódása esetén. Eisenhower ekkor még habozott, s arra törekedett, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsában tűzszüneti határozatot fogadtasson el. A jelentéktelen területek miatti válság globálissá vált.

A krízisben azonban nem volt jelen semmilyen nyilvánvaló politikai cél. Kína nem fenyegette közvetlenül Tajvant, az Egyesült Államok pedig nem akarta megváltoztatni a Tajvani-szoros státuszát. A válság nem a konfrontáció felé haladt - ahogy azt a média tálalta -, hanem inkább válságkezelési gyakorlattá szelídült. Mindkét oldal olyan bonyolult szabályok felé manőverezett, amelyek *megakadályozták* azt a katonai összecsapást, amit politikai síkon hirdettek. Szun-ce szellemisége jelent meg a Tajvaniszoros körüli diplomáciában.

A végkifejlet „harcias együttélés”, s nem háború lett. Az amerikai elszántsággal kapcsolatos félreértések miatti támadás - ez történt Koreában - elhárítására Dulles és a washingtoni tajvani nagykövet 1954. november 23-án aláírta az Egyesült Államok és Tajvan közötti, már hosszú ideje tervezett védelmi szerződést. Ám az éppen röviddel azelőtt tényleges támadás célpontjává vált területtel kapcsolatban az amerikai elköteleződés nem volt egyértelmű. A megállapodás kifejezetten csak Tajvanra és a Tajvan közelében található Penghu-szigetekre vonatkozott. Nem tett említést a kínai szárazföldről közel eső területekről, későbbre hagyták a döntést, egy majdani „konszenzus alapján”/

Mao a maga részéről megtiltotta a parancsnokainak, hogy amerikai erőket támadjanak, miközben Amerika legféltettebb fegyvere kicsorbitásának az ügyét a maga kezébe vette. Némileg meglepő helyen, az új pekingi finn nagykövettel tartott találkozásán kijelentette, Kínát hidegen hagyja a nukleáris háborúval való fenyegetés:

A kínai népet nem lehet megfélemlíteni az amerikai atomzsarolással. Az országunkban 600 millió ember él 9 millió 600 ezer négyzetkilométeren. Az Egyesült Államok képtelen megsemmisíteni a kínai nemzetet kicsi atomarzenáljával. Még abban az esetben is, ha az amerikai bombák olyan hatásosak lennének, hogy egy lyukat ütneek a Földön, sőt talán fel is robbantanák azt, amikor ledobnák őket Kínára, nem sokat jelentene a világegyetemnek mint olyannak, jöllehet komoly esemény lenne a Naprendszerben. [...] Ha az Egyesült Államok a repülőgépeivel és az atombombájával megtámadná Kínát, akkor Kína a kölesével és puskáival biztos, hogy győztesen kerülne ki a háborúból. Az egész világ minket támogatna.⁸

Mivel mindkét kínai fél a *wei qi* szabályai szerint játszott, a Népköztársaság elkezdte betölteni azt az űrt, amit a szerződés üresen hagyott. Január 18-án birtokba vette a Dachen-szigeteket és a Yijiangshan-szigeteket, két olyan kisebb szigetszoportot, amelyekről a szerződés nem ejtett szót. Mindkét fél továbbra is gondosan kijelölte saját határait. Az Egyesült Államok meg sem próbálta védeni az apró szigeteket, sőt a hetedik flotta még segített is a nacionalista erők evakuálásában. A Népi Felszabadító Hadsereg katonáinak pedig tilos volt az amerikai fegyveres erők tagjaira löni.

Ahogy később kiderült, Mao retorikája nagyobb hatással volt szovjet szövetségésére, mint az Egyesült Államokra. Mao ugyanis azzal a dilemmával szembesítette Hruscsovot, hogy az támogassa-e a szövetségését egy olyan ügyben, amihez semmilyen orosz stratégiai érdek nem fűződött, ellenben magában hordozta egy nukleáris háború veszélyét, amit Hruscsov elfogadhatatlannak tartott. A Szovjetunió európai szövetségesei csekély létszámú lakosságukkal még jobban megrettentek Mao kijelentéseitől, melyek szerint Kína hajlandó elveszteni a fele lakosságát egy háborúban, s

végül mégis képes majd felülkerekedni.

Ami az Egyesült Államokat illeti, Eisenhower és Dulles ügyességben felvette a versenyt Maóval. Egyáltalán nem állt szándékukban kipróbálni Mao kitarását egy nukleáris háborúban. Ám arra sem voltak hajlandók, hogy lemondjanak a nemzeti érdekek megvédéséről. Január utolsó hetében keresztülvittek egy olyan határozatot a Kongresszus mindkét házában, amely felhatalmazta Eisenhowerre arra, hogy amerikai erőket vessen be Tajvan, a Penghu-szigetek, valamint a Tajvani-szorosban „a megfelelő állások és területek” védelmére.⁹ A művészi színvonalú válságkezelés a tétet igyekszik olyan magasra emelni, ahová az ellenfél már nem követi az embert, de mindezt olyan módon teszi, hogy ne kerüljön sor a „fogat fogért” elv alkalmazására. Dulles egy 1955. március 15-én tartott sajtótájékoztatón bejelentette, hogy az Egyesült Államok hajlandó minden jelentősebb kommunista támadást nukleáris fegyverrel elhárítani. Másnap Eisenhower megerősítette a figyelmeztetést, amikor megjegyezte, hogy ha a polgári lakosság nincs fenyegetve, akkor nem látja semmi okát, hogy az Egyesült Államok ne használjon taktikai nukleáris fegyvereket „pontosan úgy, ahogy az ember egy pisztolyt vagy bármi egyebet használ”.¹⁰ Ez volt az első alkalom, hogy az Egyesült Államok kimondottan nukleáris fenyegetést alkalmazott egy fennálló válságban.

Mao sokat beszélt róla, hogy Kínát nem lehet legyőzni egy nukleáris háborúban, de ezt a gyakorlatban nem akarta kipróbálni. Arra utasította az akkor éppen az „el nem kötelezett” országok bandungi (Indonézia) konferenciáján részt vevő Zhou Enlai-t, hogy fűjjon visszavonulót. Zhou 1955. április 23-án már olajágot nyújtott: „A kínai nép nem akar háborút az Amerikai Egyesült Államokkal. A kínai kormány hajlandó leülni és tárgyalásokba bocsátkozni az amerikai kormánnyal a távol-keleti feszültség enyhítésének kérdéséről, kiváltképpen a feszültség csökkentéséről a tajvani térségben.”” A következő héten Kína beszüntette a bombázást a Tajvaniszorosban.

A koreai háborúhoz hasonlóan a végeredmény döntetlen volt, és mindkét fél elérte rövid távú céljait. Az Egyesült Államok elhárított egy katonai fenyegetést. Mao számára egyértelmű volt, hogy a szárazföldi csapatok nem elég erősek Jinmen és Mazu elfoglalásához az amerikai és tajvani együttes

ellenállással szemben, és később azzal magyarázta a stratégiáját, hogy az sokkal összetettebb volt. Azt közölte Hruscsoval, hogy egyáltalán nem akarta elfoglalni a szárazföld közelében fekvő szigeteket, hanem a fenyegetést arra használta, hogy Tajvan ne szakítson el minden szálat, ami a szárazföldhöz köti:

Csak a képességeinket akartuk demonstrálni. Nem akarjuk, hogy Chiang nagyon eltávolodjon tőlünk. Elérhető közelségben akarjuk tartani. Ha ott van [Jinmenen és Mazun], akkor elérjük a tengerparti ütegeinkkel és a légierőnkkel egyaránt. Ha meghódítottuk volna a szigeteket, elvesztettük volna azt a képességünket, hogy bármikor a tetszésünk szerint kellemetlenséget okozzunk neki.¹²

Ebben a változatban Peking azért lőtte a part menti szigeteket, hogy megerősítse az „egy Kínára” vonatkozó igényét, de visszafogottan cselekedett annak érdekében, hogy ne merüljön fel a „két Kína” megoldás.

A stratégiához sokkal prózaiabb módon viszonyul Moszkva, amelynek tényleges ismeretei voltak a nukleáris fegyverekről, érthetetlennek tartotta, hogy egy vezető elmerészkedik egy nukleáris háború szakadékanak a szélére csak azért, hogy egy jobbra jelképes álláspontot hangsúlyozzon. Ahogy Hruscsov magyarázta Maónak: „Ha lő, akkor el kell foglalnia ezeket a szigeteket. Ha pedig nem tartja fontosnak birtokba venni ezeket a szigeteket, akkor semmi értelme lőni. Nem értem a politikáját.”¹³ Egy Maóról írt egyoldalú, de gyakran gondolatébresztő életrajz még azt is állítja, hogy Mao igazi motivációja a válságban az volt, hogy elmenjen egészen az atomháború kirobbanásának a küszöbéig azért, hogy Moszkva kénytelen legyen segíteni Peking éppen csak elinduló nukleáris programját, így csökkentve a szovjet katonai támogatás szükségességét.¹⁴ A válság számos következménye közé tartozik az a szovjet döntés - amit a második szigetválság eredményeként később visszavontak —, hogy Moszkva azért támogassa Peking nukleáris programját, hogy ezzel Kína nukleáris védelmét Kína saját kezébe helyezze, és a Szovjetunió valamennyire távolságot tudjon tartani kellemetlen szövetségesétől bármilyen jövőbeli krízis esetén.

Diplomáciai közzjáték az Egyesült Államokkal

A válság egyik eredményeként ismét megindult a formális párbeszéd az Egyesült Államok és Kína között. A Franciaország és a helyi kommunisták vezette függetlenségi mozgalom közti első vietnami háborút lezáró 1954-es genfi konferencián Peking és Washington vonakodva bár, de megegyezett abban, hogy a Genfben szolgáló konzulok közvetítésével tartják fent egymással a kapcsolatokat.

Ez a megoldás egyfajta biztonsági hálót teremtett, hogy félreértések miatt ne kerüljön sor összeütközésekre. Ám egyik fél sem nagyon lelkesedett ezért. Azt lehetne mondani, hogy inkább az ellenkező irányban gondolkodtak. A koreai háború minden Kína felé tett diplomáciai kezdeményezést kiölt a Truman-adminisztráción belül. Az Eisenhower-kormányzat — amely akkor lépett hivatalba, amikor a koreai háború még nem ért véget - Kínát a legelszántabb és legagresszívebb kommunista hatalomnak tartotta. Ennél fogva elsődleges stratégiai célja egy olyan ázsiai biztonsági rendszer létrehozása volt, amivel meg lehet fékezni a potenciális kínai agressziót. A Kína felé tett diplomáciai kezdeményezésektől távol tartotta magát, nehogy veszélyeztesse az olyan még törekény biztonsági rendszereket, mint például a SEATO, valamint a kialakulóban lévő szövetségi kapcsolatot Japánnal és Dél-Koreával. Amikor Dulles a genfi konferencián nem volt hajlandó kezdet fogni Zhou Enlai-jal, a gesztus erkölcsi elutasítást és stratégiai tervet egyaránt tükrözött.

Mao magatartása tükörképe volt Dulles-ének és Eisenhowerének. A tajvani ügy állandó konfrontációs forrást kínált, különösen úgy, hogy az Egyesült Államok a tajvani hatóságokat kezelte egész Kína legitim kormányzataként. A patthelyzet bele volt kódolva a kínai-amerikai diplomáciába, mert Kína semmilyen kérdésről nem volt hajlandó addig tárgyalni, ameddig az Egyesült Államok nem vonul vissza Tajvanról. Az Egyesült Államok pedig a maga részéről nem volt hajlandó tárgyalni a Tajvanról való kivonulásról addig, ameddig Kína nem mond le az erő alkalmazásáról a tajvani kérdés megoldására.

A kínai—amerikai párbeszéd az első tajvani-szorosbeli válság után újból megfeneklett, mert addig, ameddig mindkét fél tartotta magát az eredeti álláspontjához, nem volt miről beszélni. Az Egyesült Államok

megismételte, hogy Tajvan státuszát Peking és Tajpej közötti tárgyalások útján kell rendezni, s azokba be kell vonni az Egyesült Államokat és Japánt is. Peking ezt a javaslatot egy olyan kísérletként értékelte, ami ismét fel szeretné eleveníteni a második világháború során megrendezett kairói konferencián hozott határozatot, amely Tajvant Kína részének nyilvánította. Ugyanakkor nem volt hajlandó lemondani az erő alkalmazásáról, mert úgy tartotta, hogy az Kína azon szuverén jogát sértené, hogy a saját területe fölött ellenőrzést gyakorolhasson. Wang Bingnan (Vang Ping-nan) nagykövet (egy évtizeden keresztül az egyik kínai főtárgyaló) visszaemlékezéseiben így foglalta össze a patthelyzetet: „Visszatekintve látszik, hogy akkoriban lehetetlen volt az Egyesült Államoknak megváltoztatnia a Kína-politikáját. Az adott körülmények ellenére közvetlenül a tajvani kérdést vettük elő, ami a legnehezebb ügy volt, amit a legkevésbé lehetett megoldani, és ami a leghevesebb érzelmet váltotta ki. Természetes volt, hogy a megbeszélések sehová sem vezettek.”¹⁵

Mindössze két megállapodást eredményeztek ezek a tárgyalások. Az első ügyrendi volt: a fennálló genfi kapcsolatok szintjét a konzuliról a nagykövetségre emelték. (A nagykövetségi szint jelentősége abban áll, hogy a nagykövet az adott ország államfőjének a személyes képviselője, s ebből következően elvileg nagyobb a mozgásteret és befolyása.) Ez azonban csak arra volt jó, hogy intézményesítette a bénultságot. Az 1955 és 1971 között eltelt tizenhat év során százharminchat találkozóra került sor helyi amerikai és kínai nagykövetségek között (legtöbbször Varsóban, ez a város lett az 1958-as megbeszélések színhelye is). Az egyetlen számottevő megállapodást 1955. szeptemberben kötötték a felek, amikor Kína és az Egyesült Államok megengedte, hogy a polgárháború során a másik államban ragadt állampolgáraik visszatérhessenek a hazájukba.¹⁶

Ezt követően az amerikai politika másfél évtizeden át arra koncentrált, hogy formális beleegyezést csikarjon ki Kínától azt illetően, hogy Peking lemond az erő alkalmazásáról. 1966. márciusban a Képviselőház Külügyi Bizottsága előtt történt meghallgatásán jelentette ki Dean Rusk külügyminiszter: „Éveken keresztül próbálkoztunk, hogy a legcsekélyebb jelét is felfedezzük annak, hogy a kommunista Kína hajlandó lemondani az erő alkalmazásáról a vitás kérdések rendezésében. Azt is megpróbáltuk

kideríteni, hogy kész-e Kína arra, hogy többé ne az Egyesült Államokat tekintse első számú ellenségének. A kínai kommunisták magatartása és tettei ellenségesek voltak.”¹⁷

Az amerikai külpolitika egyetlen más országgal szemben sem szabta azt a szigorú előfeltételt a tárgyalásokhoz, hogy a másik félnek általánosságban le kell mondania az erő alkalmazásáról. Rusk az 1960-as években nem vette észre a harcias kínai retorika és az ország aránylag visszafogott nemzetközi aktivitása közötti különbséget. Ezért azzal érvelt, hogy az amerikai politikának gyakorlatilag ebből a retorikából kell kiindulnia, vagyis az ideológiát fontosabbnak kell tekintenie, mint a konkrét magatartást:

Egyesek azt mondják, hogy figyelmen kívül kellene hagynunk azt, amit a kínai kommunista vezetők mondanak, és kizárólag a tetteik alapján kellene megítélnünk őket. Igaz, hogy óvatosabban cselekszenek, mint ahogyan beszélnek - óvatosabban cselekszenek maguk, mint ahogyan a Szovjetuniót bátorítják, hogy cselekedjen. [...] Mindebből azonban nem az következik, hogy figyelmen kívül kellene hagynunk az általuk hirdetett szándékaikat és a jövőre vonatkozó terveiket.¹⁸

Az Egyesült Államok 1957-ben ebből az álláspontból kiindulva a genfi megbeszéléseket nagyköveti szintről az első titkár szintjére szállította le azzal az ürüggyel, hogy Kína nem hajlandó az erő alkalmazásáról lemondani a tajvani kérdésben. Kína visszahívta a küldöttségét, és a tárgyalásokat felfüggesztették. Rövidesen bekövetkezett a második válság a Tajvanizsorokban, noha látszólag már eltérő ok miatt.

Mao, Hruscsov és a kínai—szovjet szakítás

Sztálin több mint harmincévnyi uralkodás után 1953-ban meghalt. Az utódja - egy rövid átmeneti időszakot követően - Nyikita Hruscsov lett. Sztálin uralkodásának terrorja otthagya a bélyegét Hruscsov nemzedékén is, melynek sok tagja az 1930-as évek nagy tisztogatásai után lépett feljebb a ranglétrán, amikor is vezetők egész generációja semmisült meg. A hirtelen

jött felemelkedés árát állandó érzelmi bizonytalansággal fizették meg. Szentanúi — sőt részesei - voltak a vezetői elit lefejezésének, s tisztában voltak azzal, hogy hasonló sors várhat rájuk is; és bizony Sztálin éppen egy újabb tisztogatást készített elő, amikor meghalt. A szovjet vezetők nem álltak készen arra, hogy változtassanak azon a rendszeren, amely intézményesítette a terrort. Ehelyett inkább megpróbálták a gyakorlatot megváltoztatni, miközben hitet tettek azok mellett az eszmék mellett, amelyeknek egész életüket szentelték, s a kudarcokat Sztálin visszaéléseinek tulajdonították. (Ez volt a lélektani alapja a később Hruscsov titkos beszédeként ismertté vált felszólalásának, amelyről az alábbiakban még szó esik.)

Az új vezetők minden nyilvános színjátékuk ellenére a szívük mélyén tudták, hogy a Szovjetunió alapvetően nem versenyképes. Hruscsov külpolitikájának nagy részét a „gyors megoldásokra” való törekvésként lehet jellemezni: egy rendkívüli mértékben sugárzó termonukleáris szerkezet felrobbantása 1961-ben; a különböző berlini ultimátumok; az 1962-es kubai rakétaválság. Az azóta eltelt évtizedek távlatából visszatekintve ezeket a lépéseket egyfajta lélektani egyenlőség megteremtésére tett próbálkozásoknak foghatjuk fel, amelyek alkalmat adtak egy olyan országgal való tárgyalásra, amelyről Hruscsov nagyon is jól tudta, hogy jelentősen erősebb.

Hruscsov frusztráltsággal vegyes lenézéssel kezelte Kínát azért, mert a magabiztos kínai vezetők megkísérelték elvitatni Moszkva ideológiai elsőbbségét. Megértette a kínai szövetség adta stratégiai előnyt, ám tartott az ideológia kínai felfogásából eredő következményeitől. Megpróbált imponálni Maónak, de soha nem volt képes elsajátítani egy olyan nyelvezetet, amit Mao komolyan vehetett volna. Mao a szovjetek jelentette fenyegetést anélkül használta fel, hogy figyelemmel lett volna a szovjetek elsődleges érdekeire. Végül Hruscsov a kínai szövetséghez való kezdeti ragaszkodásából sértett távolságtartásba lépett vissza, miközben fokozatosan növelte a kínai határ mentén a szovjet katonai erőt. Mindez az utódját arra ösztönözte, hogy egy Kína elleni megelőző akció lehetőségét fontolgassa.

Pekinget és Moszkvát az ideológia hozta egymáshoz közel, s az

ideológia is távolította el őket egymástól. A történelmükben túl sok olyan közös pont akadt, ami vitára adhatott volna okot. A kínai vezetők nem felejtették el a cárok területi hódításait, s azt sem, hogy Sztálin a második világháborúban a Kínai Kommunista Párt rovására Chiang Kai-shekkal egyezkedett. A Sztálin és Mao közötti első találkozó sem sikerült jól. Amikor Mao elszánta magát arra, hogy Moszkva biztonsági ernyője alá húzódjon, két hónapig kellett győzködnie Sztálint, és Kína egységét veszélyeztetve jelentős engedményekkel kellett fizetnie a szövetségért Mandzsúriában és Xinjiangban.

A történelem volt a kiindulópont, ám az aktuális események is egyfolytában súrlódásokat okoztak. A Szovjetunió a kommunista világot egyetlen stratégiai entitásnak fogta fel, amelynek a vezetői Moszkvában voltak megtalálhatóak: a szovjet hadseregtől és gazdasági támogatástól függő csatlós államokat hozott létre Kelet-Európában. A moszkvai Politikai Bizottságnak természetesnek tűnt, hogy ugyanilyen dominancia érvényesül majd Ázsiában is.

A kínai történelmet, valamint saját Kína-központú szemléletét és kommunista ideológiai felfogását tekintve ennél semmi sem lehetett volna ellenszenvesebb Mao számára. A felszín alatti feszültségeket csak fokozták a kulturális ellentétek, mivel a szovjet vezetők többnyire megfélemlítettek a kínaiak történelmi érzékenységéről. Jó példa erre Hruscsov azon kérése, hogy Kína küldjön fakitermelő munkásokat Szibériába. Ezzel Mao elevenjére tapintott, aki 1958-ban közölte vele:

Tudja, Hruscsov elvtárs, hosszú évekig tartotta magát az a hit, hogy csak azért, mert Kína alulfejlett és túlnépesedett ország magas munkanélküliséggel, egyben jó forrása is az olcsó munkaerőnek. Ám, tudja, mi kínaiak rendkívül sértőnek véljük ezt a magatartást. Különösen azt, hogy Öntől halljuk ezt. Ha elfogadnánk a javaslatát, mások [...] azt gondolhatnák, hogy a Szovjetunióban ugyanolyan kép alakult ki Kínáról, mint a kapitalista nyugaton.¹⁹

Maót szenvedélyes Kína-központúsága megakadályozta abban, hogy elfogadja a Moszkva uralta szovjet birodalom alapvető elveit. A birodalom biztonsági stratégiájának és politikai erőfeszítéseinek középpontja

Európában volt, ami csupán másodlagos jelentőséggel bírt Mao számára. Amikor 1955-ben a Szovjetunió a kommunista országokból létrehozta a Varsói Szerződést a NATO ellensúlyaként, Mao nem volt hajlandó csatlakozni. Kína nem kívánta nemzeti érdekeinek a védelmét alárendelni egy ilyen szövetségnek.

Ehelyett Zhou Enlai-t 1955-ben elküldték a bandungi ázsiai-afrikai konferenciára. A találkozó egy újfajta és paradox csoportot hívott életre: az „el nem kötelezettek” szövetségét. Mao korábban szovjet támogatást szeretett volna szerezni a Kínára nehezedő potenciális amerikai nyomás ellensúlyaként. Ugyanakkor megpróbálta megszervezni az „el nem kötelezetteket” is a szovjet hegemonia elleni biztonsági háló gyanánt. Ebben az értelemben a két kommunista óriás szinte a kezdetektől fogva egymás versenytársa volt.

Az alapvető ellentétek a két társadalom önmagáról kialakított képének a lényegét is érintették. Az idegen hódítóktól pusztán erővel és kitarással megszabaduló Oroszország soha nem állította magáról, hogy általános példaképpül szolgálhat más társadalmak számára. Lakosságának jelentős része nem is orosz etnikumú volt. Legkiemelkedőbb uralkodói, köztük Nagy Péter és Nagy Katalin, külföldi gondolkodókat és szakértőket hozattak az udvarukba, hogy tanuljanak a fejlettebb kultúráktól - ez elképzelhetetlen lett volna a kínai császári udvarban. Az orosz uralkodók a népük szívósságára apelláltak, nem a nagyszerű hagyományaira. Az orosz diplomácia nagymértékben az erőfölényre támaszkodott. Oroszországnak ritkán volt olyan szövetségese, ahol nem állomásoztatott katonai erőt. Az orosz diplomácia jobbra az erőegyensúlyi politikát követte, makacsul ragaszkodott a stabil pozíciókhoz, és a külpolitikát egyfajta állóháborúvá formálta át.

Mao egy olyan társadalmat képviselt, amely az évszázadok során a legnépesebb és a lejobban szervezett volt, és - legalábbis a kínai felfogás szerint - a leghatékonyabb politikai intézményrendszerrel rendelkezett. Nem is volt kérdéses, hogy a teljesítménye óriási nemzetközi tekintélyt élvez. Amikor egy kínai uralkodó kemény munkára sarkallta a népet, hogy a világ legkiválóbb nemzete legyen, akkor azzal lelkesítette az embereket, hogy a történelem kínai felfogása szerinti korábbi vezető helyet szerzik vissza a

világban, amelyet csak nemrég és átmenetileg vesztek el. Egy ilyen ország szükségszerűen elképzelhetetlennek tartotta, hogy alárendelt szerepet játsszon.

Az ideológiára alapozott társadalmakban a legitimitás meghatározásának a joga kulcskérdéssé válik. Mao, aki az újságíró Edgár Snow-nak tanítóként jellemezte magát, és úgy vélte, hogy kiemelkedő fidozofus is egyben, soha nem engedte volna át másnak a kommunista világ intellektuális vezetését. Kínának az ortodoxia meghatározására támasztott igénye veszélyeztette Moszkva birodalmának a kohézióját és kaput nyitott volna a marxizmus más, többnyire nemzeti értelmezésének. Ami kezdetben ideológiai szörszálhasogatásnak indult, a gyakorlat és az elmélet fölötti vitákká fajult, s végül tényleges katonai összecsapásba torkollott.

A Népköztársaság az 1930-as és 1940-es évek szovjet gazdaságpolitikáját kezdte el először követni. 1932-ben Zhou még Moszkvába is ellátogatott, hogy tanácsokat kérjen az első kínai ötéves tervhez. Sztálin 1953 elején küldte el az észrevételeit, és azt javasolta Pekingnek, hogy egy kiegyensúlyozottabb megközelítést alkalmazzanak, és évi 13-14 százalékos gazdasági növekedésnél magasabbat ne tervezzenek.²⁰

Mao azonban 1955. decemberben már egyértelműen kiemelte a különbségeket a kínai és a szovjet gazdaság között, s felsorolta azokat az „egyedi és nagy kihívásokat”, amelyekkel a kínaiaknak szembe kell nézni, és amelyeken felül kell kerekedni:

Húszéves tapasztalatunk van az alapvető területeken, s három forradalmi háborúban edződünk; különösen gazdag tapasztalatokat szereztünk [a hatalomra jutás során], [„.] Ezért hamar létre tudtunk hozni egy államot, s befejezni a forradalom feladatait. A Szovjetunió egy újonnan létesített állam volt; az októberi [novemberi] forradalom idején²¹ nem rendelkezett sem hadsereggel, sem kormányzati apparátussal, s nagyon kevés párttag volt. [...] A mi lakosságunk nagyszámú és a helyzetünk kiváló. [A népünk] szorgalmasan dolgozik, és sok nehézséget elvisel. [...] Ebből következően jobban és gyorsabban tudjuk felépíteni a szocializmust.²²

Mao egy 1956. áprilisban a gazdaságpolitikáról elmondott beszédében a

gyakorlati különbséget filozófiává változtatta. Kínának a szocializmushoz vezető útját egyedinek, sőt a Szovjetunióéhoz képest magasabb rendűnek állította be:

Jobban teljesítettünk, mint a Szovjetunió és a kelet-európai országok nagy része. Egyszerűen nem léteznek olyan problémák az országunkban, mint például a Szovjetunióban az, hogy immár hosszú ideje képtelen elérni az októberi forradalom előtti búzatermelés mértékét, vagy például az egyes kelet-európai országokban a nehézipar és a könnyűipar fejlődése közötti elképesztő egyensúlytalanság.²³

A gyakorlat szükségszerűségeiről kialakított kínai és szovjet felfogás közötti ellentétek ideológiai összecsapássá fajultak, amikor 1956. februárban Hruscsov a Szovjetunió Kommunista Pártjának huszadik kongresszusán mondott beszédében elítélte a sztálini bűnöket, amelyek közül némelyikre részletesen is kitért. Hruscsov beszéde megrázta az egész kommunista világot. Évtizedes tapasztalatokat alapoztak Sztálin csalhatatlanságának rituális elismerésére, többek közt Kínában is, ahol lehetséges, hogy Maónak voltak bizonyos fenntartásai Sztálinnak mint szövetségesnek a viselkedésével szemben, ám hivatalosan mindig is elismerte a szovjet vezető különleges ideológiai szerepét. Sértő volt, hogy a nem szovjet küldötteket — beleértve a kínai delegátust - nem engedték be a terembe, amikor Hruscsov elmondta a beszédét, s Moszkva nem volt hajlandó hiteles szöveget bocsátani még a testvéri szövetségesek rendelkezésére sem. Peking első reakciója másodkézből származó, hiányos információkon alapult, a kínai vezetés később is a *New York Times*-ban megjelent tudósításokra volt kénytelen hagyatkozni.²⁴

Peking nem sokáig vesztegette az időt, hogy támadást intézzon Moszkva ellen azért, mert „elhajította Sztálin kardját”. A kínai titoizmus, amitől Sztálin kezdettől fogva tartott, most elkezdte felütni a fejét abban a formában, hogy a kínaiak védtek Sztálin örökségének ideológiai jelentőségét. Mao Hruscsov „desztalinizálási” kezdeményezését „revizionizmusként” bélyegezte meg - ez ideológiai sértést jelentett -, amivel azt kívánta kifejezni, hogy a Szovjetunió eltávolodik a kommunizmustól és a saját bur- zsoá múltja felé kanyarodik vissza.²⁵

Hruscsov az egység látszatának fenntartása érdekében 1957-ben Moszkvában konferenciára hívta a szocialista országokat. Ezen Mao is részt vett; ez volt a második alkalom, hogy elhagyta Kínát, s később kiderült, hogy az utolsó is. A Szovjetunió éppen előtte lőtte ki a szputnyikot - az első műholdat —, és a találkozót az a nyugaton is sokak által elfogadott hiedelem uralta, hogy a szovjet technológia és hatalom feljövőben van. Mao is elfogadta ezt a nézetet, s csípősen megjegyezte, hogy a „keleti szél” most a „nyugati szél” fölé kerekedett. Ám a viszonylagos amerikai hanyatlásból olyan következtetést vont le, amit a szovjet szövetségesei nem szívesen hallgattak: Kína egyre erősebb helyzetben van ahhoz, hogy kinyilvánítsa az autonómiáját. Ahogy Mao később az orvosának mondta: „Az a valódi céljuk, hogy ellenőrizzenek bennünket. Megpróbálják megkötni a kezünket és lábunkat. Ám ez olyan hiú ábrándozás, mint amikor bolondok beszélnek az álmaikról.”²⁶

Időközben az 1957-es moszkvai konferencia megerősítette Hruscsov-nak a szocialista tömbhöz intézett felhívását, hogy törekedjenek a „békés egymás mellett élésre” a kapitalista világgal. Ezt a célt először ugyanaz az 1956-os kongresszus fogadta el, amelyen Hruscsov a Sztálint elítélő titkos beszédét elmondta. Hruscsov politikájának meglepő elutasításaként Mao az alkalmat arra használta fel, hogy fegyverbe szólítsa szocialista szövetségeseit az imperializmus elleni harcban, megfejelve a nukleáris pusztítással szembeni kínai közömbösségről szóló immár megszokottá vált megjegyzéseivel:

Nem szabad az atombombáktól és rakétáktól tartanunk. Függetlenül attól, hogy milyen háború tör ki - hagyományos vagy nukleáris -, győzni fogunk. Ami Kínát illeti, ha az imperialisták háborút indítanak ellenünk, akkor lehet, hogy 300 milliónál is több embert veszünk. És akkor mi van? A háború az háború. Majd telnek az évek és nekiállunk, hogy még több gyereket csináljunk, mint korábban bármikor.²⁷

Hruscsov „rendkívül aggasztónak” találta a beszédet, s felidézte a hallgatóság mesterkélt és ideges nevetését, amint Mao a nukleáris pusztítást ilyen bizarr és földhözragadt módon írta le.

A beszéd után Antonin Novotny, a csehszlovák kommunista vezető így panaszkodott: „És velünk mi lesz? Mindössze 12 millió ember él Csehszlovákiában. Mind egy szálig elveszünk egy háborúban. Senki sem marad, aki mindent újrakezdhetne.”²⁸

Kína és a Szovjetunió immár állandó, gyakran nyilvános vitákba bonyolódott egymással, ám ennek ellenére papíron még mindig szövetségesek voltak. A jelek szerint Hruscsov meg volt győződve arról, hogy az elvtársi kapcsolatok helyreállításához mindössze valamilyen új szovjet

kezdeményezés kell. Nem értette meg - vagy ha igen, nem ismerte be még magának sem hogy a „békés egymás mellett élés” politikája — különösen akkor, ha azt a nukleáris háborútól való félelemtől szóló megjegyzések kísérik - Mao számára összeegyeztethetetlen volt a kínai-szovjet szövetséggel. Mao ugyanis attól tartott, hogy egy válságban a nukleáris háborútól való félelem a szövetségesi hűség fölé fog kerekedni.

Mao ilyen körülmények között egyetlen alkalmat sem szalasztott el, hogy megerősítse a kínai autonómiát. Hruscsov 1958-ban azt javasolta a pekingi szovjet nagyköveten keresztül, hogy egy rádióállomást építsenek Kínában a szovjet tengeralattjárókkal való kommunikáció javítására, továbbá szovjet segítséggel építsenek tengeralattjárókat Kínának, cserébe pedig a szovjet haditengerészet használhasson kínai kikötőket. Miután Kína formálisan szövetséges volt, s a Szovjetunió szállította a technológia nagy részét katonai kapacitásának növelésére, Hruscsov nyilvánvalóan azt hitte, hogy Mao kapva kap a lehetőségen. Óriásit tévedett. Mao felháborodottan reagált az első szovjet ajánlatra, alaposan lehordta a pekingi szovjet nagykövetet, és olyan riadalmat keltett Moszkvában, hogy Hruscsov- nak kellett elutazni Pekingbe szövetséges megsértett önérzetének helyreállítására.

Hruscsov aztán Pekingbe érkezve egy újabb ajánlatot tett, amely szerint Kína különleges hozzáférést kapna az Északi-tengeren a szovjet tengeralattjáró-támaszpontokhoz, míg cserébe a szovjetek használhatnák Kína csendes-óceáni kikötőit. Mao ezt is elutasította: „Nem, ebbe sem megyünk bele. Mindegyik országnak a saját területén, nem pedig másén kell tartani a fegyveres erőit.”²⁹ Ahogy a pártelnök megjegyezte: „A britek és

más külföldiek évekig a területünkön tartózkodtak, most nem fogjuk megengedni senki másnak, hogy a saját céljaira ismét a mi területünket használja.”³⁰

Egy normális szövetségben egy adott kérdésben jelentkező ellentét többnyire elősegíti, hogy más kérdésekben viszont megegyezés szülessen. Hruscsov balsikerű 1958-as pekingi látogatása azonban mindkét oldal szinte vég nélküli panaszáradatában merült ki.

Hruscsov kellemetlen helyzetbe hozta magát, amikor azt mondta, hogy a haditengerészeti bázisok feletti vitát a nagykövete hivatalosan jóvá nem hagyott diplomáciai lépése okozta. Mao tisztában volt azzal, hogyan vannak a kommunista államok szervezve, hogyan választják el élesen a katonai és a polgári kommunikációs csatornákat, ezért rögtön tudta, hogy a nagykövet egészen biztosan nem tehetett ilyen ajánlatot felsőbb utasítás nélkül. Az események sorrendjéről kialakuló szóváltásban Mao egyre megalázóbb helyzetbe hozta az önellentmondásokba bonyolódó Hruscsovot - elképzelhetően azért, hogy demonstrálja a kínai káderek számára annak a szovjet vezetőnek a megbízhatatlanságát, aki kétségbe merete vonni Sztálin tekintélyét.

Ez egyben alkalmat adott Maónak arra is, hogy érzékeltesse: Moszkva fölényeskedő magatartása milyen mélyen sértő. Mao panaszkodott Sztálin lekezelő stílusáról, amikor 1949-1950 telén Moszkvában járt.

MAO A forradalmunk győzelme után Sztálinnak kétségei voltak annak természetét illetően. Azt gondolta, hogy Kína egy másik Jugoszlávia.

HRUSCSOV Igen, lehetségesnek tartotta.

MAO Amikor Moszkvába mentem [1949. decemberben], nem volt hajlandó barátsági szerződést kötni velünk, s nem akarta semmissé nyilvánítani a Guomindanggal kötött régi megállapodást sem.³¹ Emlékszem, hogy [Nyikolaj] Fedorenko [szovjet tolmács] és [Iván] Kovaljov [Sztálin küldötte a Kínai Népköztársaságban] közvetítették nekem [Sztálin] tanácsát, hogy utazzak körbe az országban, nézzek körül. Azt mondtam azonban nekik, hogy mindössze három feladatom van: enni, aludni és szarni. Nem csak azért jöttem Moszkvába, hogy gratuláljak Sztálinnak a

születésnapján. Ezért azt mondtam, hogy ha nem akarnak aláírni egy barátsági szerződést, akkor úgy is jó. A három feladatomat így is el fogom végezni.³²

A kölcsönös kellemetlenkedés témája a történelem helyett hamarosan az aktuális ellentét lett. Amikor Hruscsov megkérdezte Maótól, hogy a kínaiak valóban „vörös imperialistáknak” vélik-e a szovjeteket, Mao egyértelművé tette, hogy a *quidpro quo* elvén kötött szövetség mennyire bántja: „A kérdés nem vörös vagy fehér imperializmus. Volt egy Sztálin nevű ember, aki elvette Port Arthurt, illetve Xinjiangot és Mandzsúriát fëlgyarmattá tette, s egyben négy közös vállalatot is alapított. Mindössze ennyi jót tett velünk.”³³

Bármilyen kifogásai is voltak Maónak nemzeti alapon, Sztálin ideológiai örökségét megbecsülte.

HRUSCSOV Sztálint védte. És engem bírált azért, mert kritizáltam

Sztálint. Most pedig fordítva teszi.

MAO Ön más dolgokért bírálta.

HRUSCSOV A pártkongresszuson erről is beszéltem.

MAO Mindig is azt mondtam, most és akkor Moszkvában is, hogy Sztálin hibáinak a bírálata jogos. Mi abban látjuk a problémát, hogy most hirtelen mindent kritizálnak Sztálinban. Ügy véljük, hogy Sztálin tíz ujjából csak három volt rothadt.³⁴

A következő nap Mao nem egy díszes teremben fogadta Hruscsovot, hanem az úszómedencéjében. Hruscsov nem tudott úszni, kénytelen volt úszóövet felvenni. A két államférfi úzás közben beszélgetett, miközben a tolmácsok az úszómedence szélén fel-alá járkálva követték őket. Hruscsov később így panaszkodott: „Mao trükkje volt, hogy előnyös helyzetbe kerüljön. Nos, nekem hamar elegem lett. [...] Kimásztam, leültem a [medence] szélére és a lábamat a vízbe lógattam. Most én voltam felül és ő úszott lent.”³⁵

A kapcsolatok egy évvel később még tovább romlottak, amikor Hruscsov az Egyesült Államokból hazafelé tartva megállt Pekingben, hogy 1959. október 3-án nehezen kordában tartható szövetségesét tájékoztassa az Eisenhowerrel tartott csúcstalálkozójáról. A kínai vezetők, akiknek

rendkívül gyanús volt Hruscsov amerikai látogatása, még zaklatottabbak lettek, amikor Hruscsov India mellé állt a Himalájában az indiai és kínai csapatok között nem sokkal korábban kirobbant első határ menti összecsapások ügyében.

Hruscsovnak, akinek a diplomácia nem tartozott az erősségei közé, még a dalai láma érzékeny ügyét is sikerült felhoznia: kevés téma ingerek hette volna jobban a kínaiakat. Hruscsov bírálta Maót azért, mert nem volt elég kemény az év elején lezajlott tibeti felkelésekkel kapcsolatban, amelynek eredményeként a dalai láma Észak-Indiába menekült: „El kell mondanom Önnek azt, amit egy vendégnek nem lenne szabad: a tibeti események az Önök hibájából következtek be. Önök diktáltak Tibetben, jól kellett volna működnie a hírszerzésüknek, és tudniuk kellett volna a dalai láma terveiről és szándékairól.”³⁶ Mao tiltakozása után Hruscsov tovább erőltette a témát, és kijelentette, hogy a kínaiaknak ki kellett volna iktatniuk a dalai lámát ahelyett, hogy szökni hagyják.

HRUSCSOV Ami a dalai láma szökését illeti Tibetből, az Önök helyében mi nem hagytuk volna elmenekülni. Jobb lenne, ha koporsóban lenne. És most Indiában van, s talán az USA-ba fog menni. Ez talán előnyös a szocialista országok számára?

MAO Képtelenség lett volna elfogni. Nem tudtuk megakadályozni, hogy elszökjön, mivel az indiai határ nagyon hosszú és annak bármelyik pontján átkelhetett.

HRUSCSOV Én csak azt akarom mondani, hogy helytelenül tették, hogy hagyták elmenni. Ha lehetőséget adtak neki arra, hogy Indiába szökjön, akkor Nehru mit tehetett volna? Úgy véljük, hogy a tibeti események nem Nehru, hanem a Kínai Kommunista Párt hibái miatt történtek.³⁷

Később kiderült, hogy Mao és Hruscsov ez alkalommal találkozott egymással utoljára. A legmeglepőbb a dologban, hogy a világ még újabb tíz évig a kínai—szovjet feszültségeket a két kommunista nagyhatalom közötti egyfajta családi perpatvarként kezelte, s nem pedig olyan egzisztenciális küzdelemként, amivé valójában fajultak.

Mao a Szovjetunióval fokozódó feszültségek közepette egy újabb válságot robbantott ki az Egyesült Államokkal.

A második válsága Tajvani-szorosban

1958. augusztus 23-án a Népi Felszabadító Hadsereg újra elkezdte nehéztüzérséggel lőni a szárazföldről közeli szigeteket. A bombázást a Tajvan felszabadítására felhívó propaganda-hadjáráttal párosította. Két hét elteltével szünetet tartott, majd újabb huszonkilenc napig folytatta a bombázást. Végül egy szinte tragikomikus módszert vezetett be: a hónap páratlan napjain lőtte csak a szigeteket úgy, hogy előtte egyértelműen figyelmeztették a lakosságot és gondosan elkerülték a katonailag fontos célpontokat is - Mao ezt a manővert később vezető munkatársainak a „politikai küzdelem” megnyilvánulásaként, semmint hagyományos katonai stratégiaként jellemezte.³⁸

A válságban szerepet játszó egyes tényezők ismerősek. Peking ismételten próbára akarta tenni Amerika szövetségi hajlandóságát Tajvan védelme érdekében. A tüzérségi támadások ugyanakkor részben választ jelentettek arra, hogy az amerikaiak lefokozták a korábbi szigetválság után felújított amerikai–kínai megbeszélések protokolláris szintjét. Ám a jelek szerint a döntő ok Kína globális szerepének a kijelölése volt. Mao a válság kezdetén a kínai vezetőknek tartott tájékoztatón elmagyarázta, hogy a tüzérségi támadás válasz Amerika beavatkozására Libanonban, ahol amerikai és brit csapatok szálltak partra a nyár folyamán:

Őszintén szólva, Jinmen bombázása arra lesz jó, hogy egy bizonyos cél érdekében nemzetközi válságot idézzünk elő. Az amerikaiakat megtanítjuk kesztyűbe dudálni. Amerika sok éven át erőszakoskodott velünk, most eljött a mi időnk, miért ne adjunk nekik vissza ebből valamit? [...] Az amerikaiak fellobban róttak egy tüzet a Közel-Keleten, mi pedig egy másikat a Távol-Keleten. Meglátjuk, mit tudnak ezzel kezdeni.³⁹

Ebben a felfogásban a szigetek bombázása jelentőséggel bírt a Szovjetunióval való versengés szempontjából is. A szovjetek a kisujjukat

sem mozdították az amerikaiak közel-keleti stratégiai akciójára, ezzel szemben a kínaiak ideológiailag és stratégiaiilag is ébernek bizonyultak.

Mao úgy tervezte, hogy miután Kína kinyilvánította katonai elszántságát, felújítja a tárgyalásokat az Egyesült Államokkal, és ezzel belép „mind a cselekvési, mind a tárgyalási arénába” — mindez Szun-ce „harcias együttélés” elvének alkalmazása volt a támadó elrettentés modern változatának formájában.

A tűzérési támadások legjelentősebb dimenziója nem az amerikai szuperhatalommal való konfrontáció, hanem a Kína hivatalos szövetségéhez, a Szovjetunióhoz intézett kihívás volt. Mao szemében Hruscsov „békés egymás mellett élés” politikája a Szovjetuniót problematikus szövetségessé, sőt talán potenciális ellenfélle tette. Mao feltehetően úgy gondolkozott, ha a tajvani-szorosbeli válságot szinte a háború kitöréséig viszi el, akkor Hruscsovnak esetleg választani kell a „békés egymás mellett élés” politikája és a Kínával való szövetsége között.

Mao bizonyos értelemben sikerrel járt. A katonai manővereknek különös jelentőséget adott az, hogy a Tajvani-szorosban folytatott kínai politika látszólag élvezte Moszkva támogatását, legalábbis a világ közvéleménye előtt. Hruscsov ugyanis három héttel a második tajvani-szorosbeli válság előtt járt Pekingben — a tengeralattjáró-támaszpontokra vonatkozó megbeszéléseken — rendkívül hasonló módon, mint ahogy négy évvel korábban az első válság kezdeti szakaszában. Mao egyik esetben sem fedte fel a szándékait a szovjetek előtt, viszont Washington mindkét esetben azt feltételezte - egy Hruscsovnak küldött levelében Eisenhower hangot is adott ennek —, hogy Mao nem csupán Moszkva támogatásával, hanem egyenesen annak ösztönzésére cselekszik. Peking a szovjet szövetségést annak akarata ellenére sorakoztatta fel maga mellett diplomáciai téren, sőt Moszkva nem is volt tudatában, hogy felhasználják. (Kutatók egy csoportja egyenesen úgy véli, hogy Mao azért találta ki a „tengeralattjáró-támaszpont válságot”, hogy Hruscsovt Pekingbe csalogassa és ott eljátszassa vele a rá kiosztott szerepet.) Ebben a szigetválságban a Szovjetunió nukleáris fenyegetéseket tett közzé egy olyan szövetséges kedvéért, amelyik éppen kellemetlen helyzetbe hozta.

Nagyjából ezer ember veszítette életét vagy sérült meg az 1958-as

Két világ találkozása: Kína császára 1793-ban
a brit követ fogadására készül. GETTY IMAGES

Li Hongzhang,
Kína első számú
diplomataja
a tizenkilencedik
század végén.

CORBIS

Mao Ce-tung katonáknak beszél 1938-ban.

GETTY IMAGES

Kínai, szovjet és kelet-európai vezetők a kommunista pártok moszkvai konferenciáján 1957-ben. GETTY IMAGES

Mao fogadja Pekingben Nyikita Hruscsovot 1958. augusztusban; ekkoriban éles feszültség jellemezte a kapcsolatukat.

GETTY IMAGES

Zhou Enlai kínai miniszterelnök és Jawaharlal Nehru indiai miniszterelnök
Pekingben 1954. októberben. CORBIS

Indiai csapatok járőröznek Ladakh-ban 1962-ben;
a területi igények miatt Kína és India között határ menti
összecsapásokra került sor a Himalájában. CORBIS

A „kulturális
forradalom”: vörös-
gárdisták lengetik
a Mao-idézeteket
tartalmazó „vörös
könyvecskét”
a pekingi szovjet
nagykövetség előtt
1966. augusztusban.
AP

Utcarészlet Guangzhouban: a „tacepaók” Kína katonai
és ideológiai éberségét hirdetik. GETTY IMAGES

Zhou Enlai és a szerző Pekingben: több mint két évtizedes kínai–amerikai ellenségeskedés után elkezdődött az együttműködés.

LIBRARY OF CONGRESS, HENRY KISSINGER ARCHIVES

Zhou Enlai és a szerző
Pekingben: az 1971-ben
történt titkos látogatás
alkalmával Zhou modern
ideológiai elkötelezettségét
a kínai diplomácia évezredes
hagyományával ötvözte.

LIBRARY OF CONGRESS,
HENRY KISSINGER ARCHIVES

A szerző és egyik munkatársa, Winston Lord pingpongozik
1971. októberben Pekingben, a sanghaji kommuniké szövegét
előkészítő tárgyalás szünetében.

WHITE HOUSE PHOTO OFFICE COLLECTION

Richard Nixon elnök
1972. februárban
megérkezik a pekingi
repülőtérre.

LIBRARY OF CONGRESS,
HENRY KISSINGER
ARCHIVES

Mao és Nixon 1972-ben.

LIBRARY OF CONGRESS, HENRY KISSINGER ARCHIVES

Gerald Ford elnök tanácskozik 1975. decemberben a nem sokkal korábban rehabilitált Deng Xiaopinggel, Nancy Tang tolmácsol. GETTY IMAGES

Deng Xiaoping és Jimmy Carter elnök
1979. januárban Washingtonban. GETTY IMAGES

Michael Blumenthal pénzügy-
miniszter és J. Stapleton Roy
ügyvezető misszióvezető
1979. márciusban: a pekingi
amerikai összekötő irodából
nagykövetség lett. AP

Deng Xiaoping az 1979-es
amerikai útja alatt Texas-ban,
egy rodeóversenyen. GETTY IMAGES

Deng Xiaoping és a szerző az 1980-as években: Deng reformjai
nyitottak utat a kiemelkedő mértékű gazdasági növekedés előtt.

A SZERZŐ GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Ronald Reagan elnök és Nancy Reagan
1984. áprilisban megtekintette Xi'anban az agyaghadzsereget.

GETTY IMAGES

Chris Patten brit kormányzó 1987. június 30-án átveszi a brit zászlót, miután azt az utolsó alkalommal engedték le Hongkongban.

GETTY IMAGES

Jiang Zemin
és a szerző
az 1990-es években.
A SZERZŐ
GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Bill Clinton elnök 2000-ben aláírja a Kínának
a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt biztosító törvényjavaslatot.

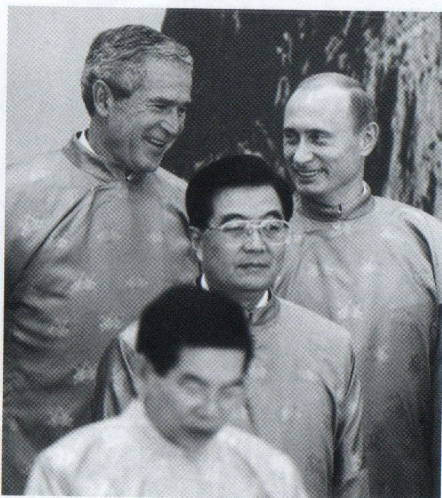
GETTY IMAGES

Jiang Zemin és a szerző egy vidámabb pillanatban
1997-ben Washingtonban. GETTY IMAGES

George W. Bush amerikai
elnök, Vlagyimir Putyin
orosz elnök és Hu Jintao kínai
elnök az Ázsiai és Csendes-
óceáni Gazdasági Együtt-
működés csúcstalálkozóján
Vietnamban
2006. novemberben.

GETTY IMAGES

Egy új korszak kezdete: a 2008-as nyári olimpia
megnyitó ünnepsége Pekingben.

GETTY IMAGES

A szerző és Hu Jintao Pekingben.

A SZERZŐ GYŰJTEMÉNYÉBŐL

Barack Obama elnök 2009. novemberben
a Tiltott Városnál a Kínába tett hivatalos állami látogatása idején.

GETTY IMAGES

bombázások következtében. Mint az első válság idején is, Peking egy nukleáris háború provokatív emlegetését ötvözte egy gondosan kiszámított hadműveleti stratégiával. Mao eredetileg azt kérte a parancsnokaitól, hogy a bombázásoknak ne legyenek amerikai áldozatai. Amikor azt válaszolták, hogy nem lehet ilyen garanciát adni, arra utasította őket, hogy ne repüljenek a szigetek fölé, kizárólag a tajvani nacionalisták hajóira tüzeljenek, s ne viszonozzák a tüzet még akkor sem, ha amerikai hadihajók lőnek rájuk.⁴¹ A Kínai Népköztársaság propagandája a válság előtt és alatt egyaránt a „Tajvan felszabadítása” témát ismételgette. Amikor azonban a Népi Felszabadító Hadsereg rádióadója az egyik adásában bejelentette, hogy a kínai partraszállás küszöbön áll és arra szólította fel a nacionalista erőket, hogy álljanak át és „csatlakozzanak Tajvan felszabadításának nemes ügyéhez”, Mao „súlyos hibának” minősítette az adásban elhangzottakat.⁴²

John Foster Dulles személyében Mao egy olyan ellenfélre akadt, aki tudta, hogyan kell alkalmazni a „harcias együttélés” taktikáját. Dulles 1958. szeptember 4-én megerősítette az amerikai elkötelezettséget Tajvan védelmére, beleértve „az olyan ezzel összefüggő helyekét, mint Jinmen és Mazu.” Dulles ösztönösen felismerte Kína céljait és gyakorlatilag jelezte, hogy Amerika kész a válságot korlátok között tartani: „A kínai kommunisták állításával és eddigi tetteivel ellentétben egyáltalán nem biztos, hogy a céljuk valójában az, hogy erőszakkal elfoglalják Tajvant és a szigeteket.”⁴³ Szeptember 5-én Zhou Enlai bejelentette, hogy Peking célja a konfliktusban az amerikai–kínai tárgyalások folytatása nagyköveti szinten. Szeptember 6-án a Fehér Ház kiadott egy közleményt, amelyben jelezte, hogy az Egyesült Államok varsói nagykövete készen áll az Egyesült Államok képviselőjére az újra megkezdett tárgyalásokon.

Ezzel a válságnak le kellett volna zárulnia. Hiszen a két fél, mintha egy már jól ismert darabot próbálna, elismételte unalomig ismert fenyegetéseit és ismét jött a megszokottá vált *deus ex machina*: a nagyköveti megbeszélések sorozata.

Hruscsov volt az egyetlen ebben a háromoldalú játszmában, aki nem látta fel, hogy mi történik. Miután az előző évben Moszkvában, 1958-ban

pedig Pekingben hallotta Maótól, hogy az mennyire nem fél a nukleáris háborútól, Hruscsovot kétségek gyötörték egyrészt egy nukleáris háború miatt, másrészt pedig amiatt, hogy elveszíthet egy fontos szövetségest, ha nem áll ki Kína mellett. Elkötelezett marxizmusa lehetetlenné tette számára annak megértését, hogy ideológiai szövetségese stratégiai ellenfélle vált, ugyanakkor túl sokat tudott a nukleáris fegyverekről ahhoz, hogy minden fenntartás nélkül beilleszse azokat a diplomáciába.

Amikor egy zavarban lévő államférfi egy dilemmával szembesül, gyakran minden lehetőséget egyszerre akar kipróbálni. Hruscsov a külügyminiszterét, Andrej Gromikót Pekingbe küldte, hogy visszafogottságra kérje a kínaiakat, noha tudta, hogy ezt a tanácsát nem fogják megfogadni. Ugyanakkor egy általa Eisenhowernek szánt levél fogalmazványát is elküldte a kínai vezetőknek, amiben teljes támogatásáról — beleértve a nukleáris fegyvereket is - biztosította Kínát arra az esetre, ha a tajvani-szo- rosbeli válság eszkalálódna. A levél hangsúlyozta, hogy „barátunk, szövetségünk és szomszédunk, a Kínai Népköztársaság elleni támadás egyben a Szovjetunió elleni támadás is”, és figyelmeztetett, hogy a Szovjetunió „mindent megtesz [...] a két állam biztonságának megvédéséért”.⁴⁴

A kezdeményezés kudarcot vallott mindkét címzettnél. Hruscsov levelét Eisenhower szeptember 12-én udvariasan visszautasította. Az amerikai elnök üdvözölte a kínai hajlandóságot a nagyköveti megbeszélések felújítására és megismételte Washington álláspontját, mely szerint ragaszkodik ahhoz, hogy Peking mondjon le az erőszak alkalmazásáról Tajvannal kapcsolatban. Eisenhower egyben arra is ösztönözte Hruscsovot, hogy a béke érdekében vesse latba a befolyását Pekingben. Eisenhower, aki nem volt tisztában azzal, hogy Hruscsov csak egy szereplő egy más által írt darabban, a Moszkva és Peking közötti összejátszásra utalt ezzel a megjegyzéssel: „ez az intenzív katonai tevékenység augusztus 23-án kezdődött - nagyjából három héttel az Ön pekingi útja után”.⁴⁵

Eisenhower az 1958. szeptember 11-én elmondott nyilvános beszédében átfogó keretbe ágyazva igazolta az amerikai részvételt a szigetek ügyében. Figyelmeztetett rá, hogy Jinmen és Mazu bombázása hasonló ahhoz, ahogy

Hitler 1936-ban bevonult a Rajna-vidékre, ahogy Mussolini leró- hanta Etiópiát, vagy ahogy a japánok meghódították Mandzsúriát az 1930-as években. (Az utóbbi hasonlat bizonyára különösen bosszantotta a kínaiakat.)

Gromiko sem járt sikerrel Pekingben. Mao a levélfogalmazványra válaszul nyíltan beszélt a nukleáris háború lehetőségéről és hogy mikor jön el az ideje, amikor a szovjeteknek nukleáris fegyvereket kell bevetni Amerika ellen. Annál is könnyebb volt ezekkel a fenyegetésekkel élni, mivel Mao tudta, hogy a háború veszélye már elmúlt. Gromiko a visszaemlékezéseiben leírja, hogy mennyire megdöbbsent Mao virtuskodásán, és idézi Maót, aki azt mondta neki:

Szerintem az amerikaiak olyan messzire is elmennek, hogy háborút robbantsanak ki Kína ellen. Kínának számolnia kell ezzel a lehetőséggel, és mi számolunk is. Ám semmiképpen sem fogjuk megadni magunkat! Ha az USA nukleáris fegyverekkel fogja megtámadni Kínát, a kínai hadseregnek vissza kell vonulnia a határokról az ország belsejébe. Olyan mélyen becsalogatjuk az ellenséget, hogy harapófogóba kerülnek majd az amerikai csapatok. [...] Önöknek csak akkor kell minden rendelkezésükre álló eszközt bevetniük, amikor az amerikaiak már a belső tartományokban vannak.⁴⁶

Mao nem kért szovjet segítséget addig, amíg az amerikai erők nem lesznek mélyen bent Kínában - erről pedig tudta, hogy nem fog megtörténni, már nem létezett ilyen lehetséges forgatókönyv. Gromikónak a Peking- ből küldött jelentése a jelek szerint megdöbbsentette Hruscsovot. Noha a nagyköveti megbeszélésekről már megállapodás született Washington és Peking között, Hruscsov két újabb lépést tett a nukleáris háború megelőzésére. Annak érdekében, hogy eloszlassa Peking (egyébként nem létező) félelmeit egy amerikai invázióval kapcsolatban, felajánlotta, hogy légelhárító egységeket küld Fujianba.⁴⁷ Peking először késlekedett a válasszal, majd már a válság vége után elfogadta az ajánlatot, de azzal az oroszok számára elképzelhetetlen feltétellel, hogy a Kínába érkező szovjet

csapatokat kínai parancsnokság alá helyezik.⁴⁸ Szeptember 19-én Hruscsov zaklatott idegállapota jeleként egy újabb levelet küldött Eisenhowernek, amiben visszafogottságot sürgetett, de egyben figyelmeztetett a küszöbön álló nukleáris háborúra is.⁴⁹ Mielőtt azonban Hruscsov második levele megérkezett volna, Kína és az Egyesült Államok valójában már rendezte az ügyet.

Hruscsov az 1959. október 3-án tartott megbeszélésükön az alábbiak szerint összegezte Maónak a tajvani-szorosbeli válságban tanúsított szovjet magatartást:

Magunk közt bizalmasan közölhetem, hogy mi nem harcolunk Tajvanért, de - hogy úgy mondjam - a külvilág felé ennek az ellenkezőjét mondjuk, hogy ha a Tajvan körüli helyzet elfajulna, a Szovjetunió megvédi a Kínai Népköztársaságot. Az amerikaiak a maguk részéről azt állítják, hogy meg fogják védeni Tajvant. Ilyen módon egy háborúhoz vezető helyzet áll elő.⁵⁰

Hruscsov azzal, hogy megpróbált egyszerre okosnak és cinikusnak mutatkozni, lehetőséget adott Maónak arra, hogy zsákutcába vezesse. Különösen akkor, amikor a békéről és háborúról szóló végső döntések születnek, egy stratégiának mindig tudatában kell lennie annak, hogy előbb-utóbb leleplezik a blöfföket, s számolnia kell azzal, hogy egy üres fenyegetés milyen hatással lesz későbbi szavahihetőségére. Tajvan kérdésében Mao kihasználta Hruscsov ingadozását és rávette egy nukleáris fenyegetésre, amit a szovjet vezető a saját bevallása szerint nem kívánt beváltani. Ráadásul Hruscsov egy általa jelentéktelennek ítélt ügy, valamint egy általa lenézett szövetséges vezető miatt feszültséget keltett a Szovjetunió és az Egyesült Államok kapcsolatában is.

Mao nyilván elégedett volt magával: Moszkvát és Washingtont rávette, hogy nukleáris háborúval fenyegetssék egymást a világ egyik legkevésbé fontos geopolitikai területén egy lényegében nem katonai jellegű kínai politikai színjáték miatt. Mao mindezt úgy hajtotta végre, hogy Kína még mindig sokkal gyengébb volt mind az Egyesült Államoknál, mind a

Szovjetuniónál. A manőver lehetőséget kínált Mao számára, hogy az egészet győzelemként tálalhassa belföldön és külföldön, és felújíthassa a kínai-amerikai nagyköveti tárgyalásokat, amelyekhez a propagandája szerint az erősebb fél pozíciójában ülhetett le.

Miután Mao kirobbantotta és lezárta a válságot, kijelentette, hogy elérte a céljait:

Végigharcoltuk ezt a kampányt, ami arra készítette az Egyesült Államokat, hogy hajlandók legyenek tárgyalni. Az Egyesült Államok kinyitotta a kaput. A helyzet a jelek szerint nem kedvez nekik, s éjjelnappal idegesek lesznek, ha nem tárgyalnak most velünk. Oké, akkor tárgyaljunk. Az általános helyzet szempontjából jobb, ha tárgyalások útján, békés úton rendezzük a vitákat az Egyesült Államokkal, mert mi mindannyian békeszerető emberek vagyunk.⁵¹

Zhou Enlai még egy ennél is bonyolultabb magyarázatot adott. Véleménye szerint a második válság a Tajvani-szorosban annak demonstrálására szolgált, hogy az ideológiai ellentétek ellenére a két kínai fél képes hallgatólagos megállapodásokat kötni egymással még akkor is, amikor a szuperhatalmak egy nukleáris háborúról vitatkoznak. Közel tizenöt évvel később, Richard Nixon 1972-es pekingi látogatása során Zhou az alábbiakban összegezte Peking stratégiáját:

1958-ban Dulles akkori külügyminiszter figyelmeztette Chiang Kai-sheket, hogy adja fel Jinmen és Mazu szigeteit, hogy Tajvan teljesen elszakadjon a szárazföldről. Chiang Kai-shek nem volt erre hajlandó.⁵² Mi azt tanácsoltuk neki, hogy ne vonuljon vissza a part menti szigetekről. Azt mondtuk neki, hogy akkor se vonuljon vissza, ha löni fogjuk a szigeteket - a páratlan napokon löni fogjuk őket, a párosokon nem, és az ünnepnapokon sem lőjük őket. így megértették a szándékainkat és nem vonultak ki. Semmi máshoz nem kellett folyamodnunk és nem kellett más üzeneteket sem küldeni; a bombázás ezen módjából felfogták a szándékainkat.⁵³

Ezeket a „ragyogó eredményeket” azonban a válság globális hatásaival összefüggésben kell vizsgálni. A nagyköveti megbeszélések szinte abban a pillanatban megrekedtek, mihelyt újrakezdték őket. Mao kétes háttérű manőverei a gyakorlatban a kínai—amerikai kapcsolatokat olyan ellenséges platformra helyezték, amelyről több mint egy évtizeden át nem volt elmozdulás. Washington meggyőződésévé vált, hogy Kína mindenképpen ki akarja szorítani az Egyesült Államokat a Csendes-óceán nyugati medencéjéből, s ez mindkét felet megfosztotta a rugalmasabb diplomácia nyújtotta lehetőségektől.

A szovjet vezetésre gyakorolt hatás pontosan az ellenkezője volt annak, mint ami Mao szándéka lett volna. Moszkvának eszébe sem jutott, hogy feladja a „békés egymás mellett élés” politikáját, sőt megrettent Mao retorikájától. A kínai vezető a nukleáris háborúnak a világ szocializmusára gyakorolt valószínű pozitív hatásairól szóló eszme-futtatásokat tett közzé, ennek tetejébe semmiről nem konzultált előre Moszkvával. Úgyhogy Moszkva a válság után felfüggesztette a nukleáris együttműködést Pekinggel, és 1959. júniusban visszavonta azt az előzőleg tett ígérését, hogy atombombával látja el Kínát. Hruscsov 1960-ban hazarendelte az orosz tanácsadókat Kínából és megszüntetett minden segélyprogramot. Azzal érvelt, hogy „egyszerűen nem hagyhatjuk, hogy legmagasabban kvalifikált szakértőink — akiket a saját mezőgazdaságunkban és iparunkban képeztünk ki - a segítségükért cserébe kizárólag zaklatásban részesüljenek”.⁵⁴

Mao nemzetközileg mindössze annyit ért el, hogy megint demonstrálta: Kína hajmeresztő reakciókra képes, ha úgy véli, hogy stratégiai biztonságára vagy területi integritására veszély leselkedik. Ez elriasztotta Kína szomszédait attól, hogy kihasználják azt a belső zűrzavart, amelybe Mao a kínai társadalmat éppen beletaszította. Mindez azonban egy olyan fokozatos elszigetelőedésnek a kezdete is volt, ami aztán Maót arra indította, hogy egy évtizeddel később megváltoztassa a külpolitikáját.

Válságok évtizede

Kínai Népköztársaság fennállásának első évtizedében elszánt vezetői az általuk meghódított elgyengült birodalmat nemzetközileg is jelentős hatalommá formálták. A második évtized legfontosabb eseménye Mao- nak az arra irányuló kísérlete volt, hogy gyorsítsa a „folyamatos forradalmat” otthon. A „folyamatos forradalom” hajtóerejét Maónak az az elve jelentette, mely szerint az erkölcsi és az ideológiai energia legyőzi a fizikai akadályokat. Az évtized Kína számára saját vezetői által előidézett belpolitikai felfordulással indult és végződött. A válság annyira áthatott mindent, hogy Kína elzárta magát a külvilágtól, és majdnem mindegyik diplomatáját visszahívta Pekingbe. Kína belső struktúráját két területen is totálisán átalakították: először a gazdaságot a „nagy ugrás programmal, másodsor a társadalmi rendet a „kulturális forradalommal”. A diplomácia eszközeit nem használták, ám a háborúét igen. Amikor Mao úgy érezte, hogy nemzeti érdekek forognak kockán, Kína összeszedte magát a belső zűrzavar közepette is és háborúba kezdett a kietlen Himalájában fekvő legnyugatibb határai mentén.

A „nagy ugrás”

Kína vezetői kényszerítve érezték magukat Hruscsov titkos beszéde után, hogy szembenézzenek a kommunista politikai örökségét kepező kérdésekkel, kivéve a pártelnök istenszerű csallhatatlanságát. Az 1956. februári beszédet követő hónapokban úgy tűnt, hogy megpróbálják a saját

kormányzásukat átláthatóbbá tenni annak érdekében, hogy ne kelljen az alkalmankénti kiigazítás megrázkódtatásain keresztül menni. A Mao Ce-tungot magasztaló részeket törölték a Kommunista Párt alapszabályából. A Párt határozatokat fogadott el gazdasági téren az „elhamarkodott haladás” ellen és kimondta, hogy az „osztályharc” fő fázisa lezárult.¹

Am egy ilyen józan megközelítés hamar ellentétbe került Mao „folyamatos forradalmat vizionáló elképzelésével. Mao hónapokon belül egy alternatív utat javasolt a politikai helyreigazításhoz: a Kínai Kommunista Párt vitát fog nyitni a módszereiről, párbeszédet kezdeményez Kína értelmiségi és művészi élete felé, hogy „virágozzék száz virág és versenyezzen száz gondolati iskola”. Még mindig vita tárgya, hogy Maót pontosan mi indította ennek a felhívásnak a kibocsátására. A „virágozzék száz virág” kampány egyik magyarázata szerint ez őszinte felhívást jelentett a Pártnak, hogy szüntesse meg a bürokratikus elszigeteltségét és hallgassa meg közvetlenül az embereket, a másik magyarázat szerint egyszerű trükk volt, hogy az ellenfelek felfedjék magukat. Bármilyen is állt a felhívás háttérében, a népi bírálat gyorsan túllépett a taktikai kiigazításra tett javaslatokon és a kommunista rendszer kritikájává vált. Diákok egy „demokrácia falat” emeltek Pekingben. A bírálók tiltakoztak a helyi tisztviselők visszaélései, valamint a szovjet típusú gazdasági politika következtében kialakult éhínség miatt, egyesek pedig kedvezőtlen összehasonlítást tettek a kommunista uralom első évtizede és az azt megelőző nacionalista korszak között.²

Bármilyen is volt az eredeti indíték, Mao hosszabb ideig soha nem tűrte el, hogy kikezdjék a tekintélyét. A dialektikával magyarázva éles fordulat következett. A „virágozzék száz virág” mozgalmat egy „jobboldali elemek” elleni kampánnyá változtatta azok ellen, akik rosszul mérték fel a korábbi vitára való felhívás határait. Egy nagyszabású tisztogatás több ezer értelmiségi bebörtönzéséhez, átneveléséhez vagy belső száműzéséhez vezetett. Miután megtisztította a terepet a bírálótól, a folyamat végén Mao ismét Kína minden vitán felül álló vezetője lett. Arra használta fel kiváltságos helyzetét, hogy felgyorsítsa „folyamatos forradalmát” s átvigye azt a „nagy ugrás” programba.

A szocialista pártok 1957. évi moszkvai konferenciáján Mao újabb súlyos

következményekkel bíró bejelentést tett a kínai gazdasági fejlődésről. Hruscsov megjósolta: a Szovjetunió tizenöt éven belül gazdaságilag le fogja hagyni az Egyesült Államokat. Erre válaszul Mao egy rögtönzött beszédben kijelentette, hogy Kína ugyanennyi idő alatt le fogja hagyni Nagy-Britanniát az acéltermelésben.³

A megjegyzés hamarosan utasítás rangjára emelkedett. A tizenöt éves acéltermelési célhoz - amit aztán fokozatosan, egy sor *ad hoc* jellegű módosítás során, *három* évre csökkentettek — számos, hasonlóan nagyratőro mezőgazdasági célkitűzés is társult. Kína „folyamatos forradalmát” Mao egy aktívabb szakaszba kívánta vinni és a kínai embereket az addigi legnagyobb kihívás elé állítani.

Mao számos programjához hasonlóan a „nagy ugrás egyesítette a gazdaságpolitika, az ideológiai lelkesedés és a külpolitika elemeit. Mao számára ezek nem egymástól különálló erőfeszítések voltak, hanem a kínai forradalom óriási vállalkozásának egymással kapcsolatban lévő vonatkozásai.³

A „nagy ugrás” programnak szó szerinti értelmezésben Mao nagyszabású terveit kellett volna megvalósítania az ipar és a mezőgazdaság fejlesztését illetően. A Kínában megmaradt magántulajdon nagy részét megszüntették, amint az országot „népi kommunákká alakították a tulajdon, az élelmiszerek és a munka közösségivé tételével. A parasztokat gigantikus közmunkákra félkatonai csapatokba szervezték, amelyek közül sokat átfogó terv nélkül kezdtek el.

Ezek a vállalkozások nemzetközi és belföldi következményekkel is jártak — különösen, ami a Moszkvával való konfliktust illeti. A „nagy ugrás siker esetén rácaffolt volna a Moszkva által ajánlott fokozatosság elvére, és gyakorlatilag Kínába helyezte volna át a kommunista világ ideológiai középpontját. Amikor Hruscsov 1958-ban Pekingbe látogatott, Mao határozottan leszögezte, hogy Kína előbb valósítja meg a teljes kommunizmust, mint a Szovjetunió, mert az utóbbi a fejlődés egy lassabb, bürokratikusabb és kevésbé lelkesítő útját választotta. A szovjet fülek számára mindez megdöbbenő ideológiai eretnekségnek hangzott.

Mao azonban most az egyszer az objektív realitás határain messze kívül

eső célt választott, amelyet még a kínai nép sem tudott megvalósítani. A „nagy ugrás” termelési céljai elérhetetlenek voltak, és az ellenkezés vagy a kudarc kilátásai olyan rettentőek, hogy a helyi káderek inkább meghamisították a termelési számokat és jobb eredményeket jelentettek Pekingnek. Ezeknek a jelentéseknek az adatai alapján Peking továbbra is exportált gabonát a Szovjetunióba nehézipari termékekért és fegyverekért cserébe. A katasztrófát csak növelte, hogy Mao acéltermelési céljait annyira szó szerint értelmezték, hogy még hasznos tárgyak ócskavasként történő beolvasztását is bátorítottak a kvóták eléréséhez. Végül azonban a természet és a gazdaság törvényeit nem lehetett áthágni, s a „nagy ugrás” következményei brutálisak voltak. Kína 1959 és 1962 között átélte az emberiség történelmének egyik legsúlyosabb éhínségét, melynek során húszmilliónál is több ember halt meg.⁶ Mao ismét arra akarta rávenni a kínai embereket, hogy hegyeket hordjanak el, ám ez alkalommal a hegyek nem mozdultak.

A himalájai határvita és az 1962-es kínai—indiai háború

Alig egy évtizeddel a Kínai Népköztársaság megalakítása után, 1962-re Kína már egy háborút megvívott Koreában az Egyesült Államokkal, s két katonai konfliktusba is keveredett Amerikával a Tajvani-szorosban fekvő szigetek miatt. Xinjiang és Tibet meghódításával Kína helyreállította az ország történelmi határait (kivéve Mongóliát és Tajvant). A „nagy ugrás” kiváltotta éhínségen alig jutott túl az ország, ennek ellenére Mao nem tért ki egy újabb katonai összecsapás elől, amikor úgy vélte, hogy India veszélyezteti Kína történelmileg kialakult határait.

A kínai-indiai határválság két, a Himalája hegyvidékén található területet érintett a Tibet és India között fekvő, félelmetes hegycsúcsokkal övezett, lakatlan fennsíkokon. A kérdés alapvetően a gyarmati történelem eltérő értelmezéséből fakadt. Kína magának követelte a Himalája déli hegy lábainál futó határokat, melyek magukba foglalták a Kína által „Dél-Tibetnek” nevezett területet, amit azonban India Arunácsal Prades állam területként igazgatott. Az indiai felfogás aránylag új keletű volt. Az eredete ahhoz a brit

törekvéshez nyúlt vissza, amellyel London egy demarkációs vonalat kívánt húzni a Tibet felé terjeszkedő orosz birodalommal szemben. A legkésőbbi ide vonatkozó dokumentumot 1914-ben írta alá Nagy-Britannia és Tibet, a megállapodás a brit főtárgyaló után elnevezett McMahon-vonalat állapította meg határként.

Kína és Tibet kapcsolata régi időkre nyúlt vissza. A mongolok Tibetet és a kínai központi mezőgazdasági területeket egyaránt megszerezték a tizenharmadik századi hódításaik során, s szoros politikai kapcsolat alakítottak ki közöttük. Később a Qing-dinasztia időközönként beavatkozott Tibetben, hogy elűzze a területre északról és nyugatról behatoló nem han népeket. Végül Peking egyfajta fennhatóságra tett szert a Lhászában székelő „birodalmi rezidensek” révén. Peking a Qing-dinasztia óta Tibetet a kínai császár által uralt „mennyek alatti” terület részének tekintette, s fenntartotta magának a jogot arra, hogy kiűzze az ellenséges betolakodókat. A távolság, valamint a tibetiek nomád kultúrája a teljes „elkínaiasítást” azonban kivitelezhetetlenné tette, így a tibetiek jelentős autonómiát élveztek a mindennapi életben.

Amikor a Qing-dinasztia 1912-ben megbukott és a kínai kormányzat erősen meggyengült, a kínai hivatalos jelenlét Tibetben is csökkent. A dinasztia bukását követően nem sokkal az indiai brit hatóságok konferenciát hívtak össze Simla hegyi állomásánál kínai és tibeti képviselők részvételével azzal a céllal, hogy meghúzzák a határvonalat India és Tibet között. A kínai kormány, miután semmilyen olyan erővel nem rendelkezett, amivel megakadályozhatta volna ezeket a fejleményeket, elvi alapon jelentett be tiltakozást minden olyan terület elcsatolása ellen, amire Kína történelmileg igényt tartott. Peking álláspontját tömören foglalta össze a Nagy- Britannia indiai kormányzatának akkori székhelyén, Kalkuttában tartózkodó kínai képviselő: „Az országunk jelenleg meggyengült állapotban van, a külkapcsolataink bonyolultak, míg a pénzügyeink zavarba ejtőek. Mindazonáltal Tibet létfontosságú mindkét délkelet-kínai tartomány, Szecsuan és Yunnan (Jünnan) szempontjából is, és minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk a konferencián.”⁷

A konferencián részt vevő kínai képviselő azzal oldotta meg a dilemmát,

hogy csak nevének kezdőbetűivel, s nem az aláírásával látta el a keletkezett dokumentumokat. A tibeti és a brit képviselők aláírták az iratokat. A diplomáciai gyakorlatban a szignó „befagyasztja” a szöveget, azt jelzi, hogy a tárgyalások befejeződtek. Akkor lép érvénybe egy ilyen dokumentum, ha a felek aláírják azt. Kína véleménye szerint a tibeti képviselők nem rendelkeztek a megfelelő jogi státusszal ahhoz, hogy aláírják a határvonalról szóló megállapodást, mivel lábét Kína része, s így nincs felhatalmazva szuverenitás gyakorlására. Kína nem volt hajlandó elismerni a McMahon-vonaltól délre fekvő terület indiai közigazgatását, jóllehet kezdetben semmilyen kísérletet sem tett arra, hogy vitassa annak jogait.

Az Akesaiqin nevű vitatott terület majdnem megközelíthetetlen volt India felől, ezért telt hónapokba, míg India 1955-ben rájött arra, hogy Kína egy Xinjiangot Tibettel összekötő utat épít rajta. A régió történelmi eredete ugyancsak kérdéses volt. Nagy-Britannia legtöbb hivatalos térképén magának követelte, noha a jelek szerint soha nem kormányzott a területen. Amikor India kinyilvánította a Nagy-Britanniától való függetlenségét, a brit területi igényektől való „függetlenségéről” hallgatott. India az összes térképén a sajátjának tüntette fel Akszajcsin néven a területet, valamint a McMahon-vonal által határolt régiót.

Mindkét demarkációs vonal stratégiai jelentőséggel bírt. Az 1950-es években bizonyos mértékű egyensúly létezett a két fél álláspontja között. Kína a McMahon-vonalat azoknak a brit terveknek a jelképeként szemlélte, amelyek megpróbálták Kína Tibet feletti ellenőrzését lazítani, vagy akár a terület fölötti hatalmat megszerezni. Jawaharlal Nehru Tibettel kapcsolatban India klasszikus buddhista kultúrája és a tibeti buddhizmus közötti történelmi kapcsolatokról eredő kulturális és érzelmi érdekeket hangoztatott. Hajlandó volt azonban elismerni a Tibet feletti kínai szuverenitást abban az esetben, ha a széles körű autonómia fennmarad. Nehru ennek a politikának az érdekében nem támogatta az arra irányuló kérelmeket, hogy Tibet politikai státuszának a kérdése kerüljön az ENSZ elé.

Amikor azonban 1959-ben a dalai lama elmenekült Tibetből és politikai menedékjogot kapott Indiában, Kína mindinkább stratégiai kérdésként kezdte a demarkációs vonalak ügyét kezelni. Zhou Enlai azt az ajánlatot tette, hogy

Kína lemond a vitatott keleti területről, ha India ugyanezt cselekszi a nyugatival, azaz elfogadja a McMahon-vonalat a tárgyalások alapjául annak fejében, hogy Kínának Akesaiqinre támasztott igényeit elismerik.

Majdnem mindegyik posztkoloniális ország ragaszkodott azokhoz a határokhoz, amelyeken belül elnyerte a függetlenségét. Ha tárgyalási témává tették volna őket, akkor véget nem érő vitákat váltották volna ki és belpolitikai nyomás alá kerültek volna. Nehru arra hivatkozva, hogy nem azért választották meg, hogy az általa minden vitán leiül alloan indiainak tartott területekről alkudozzon, elutasította a kínai ajánlatot, pontosabban válasz nélkül hagyta azt.

India 1961-ben elfogadta az általa „előre politikának” nevezett irányvonalat. India annak érdekében, hogy megcáfolja azt a benyomást, hogy nem küzd meg a kérdéses terület hovatartozásáért, előbbre helyezte előőrséit, közel a kínaiakéihoz, akik állásaikat korábban, a fennálló demarkációs vonal átlépését követően létesítették. Abból a meggondolásból, hogy a kínaiak betolakodók az indiai területen, az indiai katonai parancsnokok engedélyt kaptak, hogy belátásuk szerint tüzet nyissanak a kínai erőkre. A politikájukat megerősítette az a tény, hogy az első, 1959-ben lezajlott összecsapások után Mao a válság elkerülése érdekében körülbelül húsz kilométerrel hátrébb vonta a csapatait. Az indiai stratégiai tervezők ebből azt a következtetést vonták le, hogy a kínai erők képtelenek ellenállni az indiai erők előrenyomulásának, valójában azonban azok csak felhasználták az alkalmat a pozícióik átrendezésére. Az indiai erőknek parancsot adtak - a hivatalos indiai történetírás szavait idézve -, hogy „a lehető legtávolabbra végezzenek őrzőerőket a mi [indiai] jelenlegi pozícióinkból az általunk elfogadott nemzetközi határ irányába [...] akadályozzák meg a kínaiakat abban, hogy előrenyomuljanak, s egyben foglalják el a területünkön létesített kínai állásokat.”⁸

Mindez téves számításnak bizonyult. Mao azonnal törölte a korábbi visszavonulást előíró parancsokat. Azonban még mindig óvatos volt, és a Központi Katonai Bizottság egy Pekingben tartott megbeszélésen **kijelentette**: „Ha nem tűrjük el a kis dolgokat, az felboríthatja a nagy terveket.

Nagy figyelemmel kell tanulmányozni a helyzetet.”⁹ Ez még nem jelentett utasítást a katonai konfrontációra, inkább csak felhívásként szolgált egy stratégiai terv megalkotására. Mint ilyen a stratégiai döntések már ismert kínai folyamatát indította el: alapos elemzés, gondos előkészület, a lélektani és politikai tényezők számbavétele, a meglepetés keresése és gyors cselekvés.

Mao a Központi Katonai Bizottság és a legmagasabb szintű vezetők tanácskozásain az egyik epigrammájával kommentálta Nehru „előre politikáját”: „Egy kényelmes ágyban alvó embert nehezen ébreszt fel valaki másnak a horkolása.”¹⁰ Más szóval, a Himalájában tartózkodó kínai erők túlságosan passzívan reagáltak az indiai „előre politikára” - amely, kínai megítélés szerint, kínai területen zajlott le. (Természetesen ez volt a vita lényege: mindkét fél azzal érvelt, hogy a másik hatolt be az ő területére.)

A Központi Katonai Bizottság elrendelte a kínai visszavonulás leállítását, s utasítást adott, hogy mindegyik új indiai előretolt állás mellé kínaiakat is kell építeni, bekerítve az előbbieket. Mao az alábbiak szerint összegezte a helyzetet: „Ha puskát veszél elő, én is elveszem a puskát. Farkasszemmet nézünk egymással és próbára tehetjük a bátorságunkat.” Mao ezt a politikát „békéden egymás mellett élésnek” nevezte.¹¹ Gyakorlatilag a *wei qi* alkalmazásáról volt szó a Himalájában.

Pontos utasításokat küldtek ki. A deklarált cél még mindig a nagyobb szabású konfliktus elkerülése volt. A kínai erők kizárólag akkor tüzelhettek, ha az indiai csapatok ötven méternél is közelebb jöttek az állásaikhoz. Ezen túl mindössze a magasabb hatóságok parancsai alapján lehetett katonai akciót kezdeményezni.

Az indiai katonai tervezők felfigyeltek arra, hogy Kína megállította a visszavonulást, de azt is észrevették, hogy a kínaiak nem mennek át ellentámadásba. Arra a következtetésre jutottak, hogy újabb próbát kell tenni. Az üres területek vitatása helyett a cél „a kínaiak általuk már elfoglalt állásokból való visszaszorítása” lett.¹²

Mivel Kína politikájának két célja - a további indiai előrenyomulás megakadályozása és a vérontás elkerülése - megvalósíthatatlan volt, a kínai vezetők elkezdtek azon gondolkodni, hogy egy váratlan csapás nem kényszerítené-e Indiát a tárgyalóasztalhoz, és nem vetne-e véget a szemet

szemért, fogat fogért küzdelemnek.

A kínai vezetők ezzel a céllal kapcsolatban eltöprengtek azon, hogy az Egyesült Államok a kiszélesedő kínai-indiai konfliktust esetleg arra használja fel, hogy Tajvannak szabad utat ad a szárazföld elleni támadásra. Ugyancsak fejfájást okozott nekik annak eldöntése, hogy az amerikai diplomácia arra irányuló erőfeszítése, hogy Hanoi ne tudja Laoszt a vietnami háborúban kiindulási területté változtatni nem annak előjele-e, hogy az amerikaiak majd Laoszon keresztül támadást indítanak Dél-Kína ellen. A kínai vezetők nem tudták elképzelni, hogy Amerika egyszerűen helyi Stratégiai tétek érdekében folya bele olyan nagy mértékben az indokínai ügyekbe (még az eskaláció előtt).

A kínai vezetőknek sikerült biztosítékot szerezni mindkét kérdést illetően a folyamatban, ami jól jellemzi azt, hogy a kínai politikát milyen **átfogó** módon tervezték. A Tajvani-szorosra vonatkozó amerikai szándékok kifürkészésére a varsói megbeszélések szolgáltak. Az ezeken a tárgyalásokon részt vevő kínai nagykövetet szabadságra visszahívták és arra **utasították**, hogy kérjen előtte egy találkozót. Ott kijelentette, hogy Peking felfigyelt arra, hogy előkészületek történnek a Tajvani-szorosban egy szárazföld elleni támadásra. Az amerikai nagykövetet, aki nem hallott ilyen előkészületekről - mivel valójában nem is léteztek - arra **utasították**, hogy válaszként közölje: az Egyesült Államok békére vágyik és „a jelen körülmények között” nem támogatna egy nacionalista támadást. A tárgyalásokon részt vevő kínai nagykövet, Wang Bingnan feljegyezte az emlékirataiban, **hogy** ez az információ „rendkívül nagy szerepet” kapott Peking végső döntésében ahimalájai katonai műveleteket illetően.¹³ Semmilyen bizonyíték nincs arra vonatkozóan, hogy az Egyesült Államok kormánya feltette **volna** magának a kérdést, hogy milyen politikai meggondolás indokolta a különleges találkozó iránti kérést. A fentiek a politikacsínálás elemeiben elkülönülő, valamint átfogó megközelítése közötti különbséget mutatják.

A laoszi kérdés önmagától megoldódott. Az 1962-es genfi konferencián megállapodás született Laosz semlegességéről és az amerikai csapatok visszavonásáról, s ezzel a kínai aggodalmak csillapodtak.

Mao ezekkel a biztosítékokkal a kezében 1962. október elején összehívta

a kínai vezetőket és bejelentette a végső döntést, hogy háborút indít:

Háborúztunk a jó öreg Chiang [Kai-shek] ellen. Háborút viseltünk Japán ellen, majd Amerika ellen. Egyiktől sem rettentünk vissza. És mindig győztünk. Most az indiaiak akarnak háborúzni velünk. Nem félünk most sem. Természetesen nem engedhetünk, mert mihelyt engedünk, akkor egy Fujian nagyságú területet adnánk fel a javukra. [...] Mivel Nehrunak viszket a tenyere és hadakozni akar velünk, nem lenne barátságos lépés részünkről, ha nem harcolnánk vele. Az udvariasság szabályai is ezt követelik.¹⁴

Október 6-án megszületett az elvi döntés. A stratégiai terv egy olyan, sokkot okozó, nagyszabású támadást irányzott elő, amely kikényszeríti a tárgyalásokat, vagy legalábbis véget vet az indiai katonai támadásoknak.

A támadást elrendelő végső döntés előtt üzenet érkezett Hruscsovtól, mely szerint háború esetén a Szovjetunió Kínát fogja támogatni az 1950-es barátsági és szövetségi szerződés értelmében. Ez a döntés teljes mértékben elütött egyrészt az előző évek szovjet-kínai kapcsolatainak szellemétől, másrészt a következő időszakban a Kreml által az indiai-kínai viszonyban tanúsított semlegességtől. Egy lehetséges magyarázat az lehet, hogy Hruscsov, aki tudatában volt a Kubába telepített szovjet nukleáris fegyverek miatti összeütközés közelségének, biztosítani kívánta a kínai támogatást a karib-tengeri válságban.¹⁵ A kubai válság után soha nem tett hasonló ajánlatot Kínának.

A kínai támadás két ütemben zajlott le: az október 20-án kezdődött előzetes offenzíva. négy napig tartott, amit november közepén egy hatalmas erejű támadás követett. Ez utóbbi csak a Himalája lábánál, a hagyományos birodalmi demarkációs vonal szomszédságában állt meg. A Népi Felszabadító Hadsereg innen visszafordult és a Kína által követelt határvonaltól meglehetősen távolságra, a támadás kiindulópontjára vonult vissza. A vitatott terület mind a mai napig vitatott maradt, ám azóta egyik fél sem kísérelte meg erővel érvényesíteni a követeléseit a fennálló ellenőrzési vonalakon túl.

A kínai stratégia hasonló volt a Tajvani-szoros szigetei miatti

konfliktusban tanúsíthatóhoz. Kína nem hódított meg semmilyen területet sem az 1962-es kínai-indiai háborúban - noha elvileg továbbra is igényt tartott A McMahon-vonaltól délre fekvő területre. Mindez politikai ítéletet is kifejezhetett, vagy a logisztikai realitások számbavételét is tükrözhetette. Az elfoglalt területet csak rendkívül kedvezőtlen terepviszonyok mellett **nagyon** hosszú utánpótlási vonallal lehetett volna ellenőrzés alatt tartani.

Mao a háború végén egy újabb jelentős válságot tudhatott maga mögött - s ezúttal sikeresen noha az éhínség még éppen hogy csak véget ért Kínában. Bizonyos szempontból a Koreában szerzett amerikai tapasztalat megismétlődéséről volt szó: Kínát újfent alábecsülte az ellenfele, a kínai képességekről nem kellően ellenőrzött hírszerzési becslések születtek, s súlyos hibákat követtek el annak megértésében, hogy Kína miként fogja fel A biztonsági környezetét és miként reagál a katonai fenyegetésekre.

Ugyanakkor az 1962-es háború újabb veszélyes ellenfelet teremtett Kínának egy olyan pillanatban, amikor a Szovjetunióval való viszony jóvátehetetlenül megromlott. A támogatásra irányuló szovjet ajánlat ugyanis ugyanolyan kérészetűnek bizonyult, mint a szovjet nukleáris jelenlét Kubában.

Mihelyt a katonai összecsapások intenzitása fokozódott a Himalájában, Moszkva a semlegesség álláspontjára helyezkedett. Hruscsov ráadásul még azzal is megsértette a kínaiakat, hogy a semlegességet a Peking által megvetett „békés egymás mellett élés” elvével igazolta. A Kínai Kommunista Párt hivatalos lapja, a *Remnin Ribao* (Zsemnin Zsípao) egy 1962. decemberi szerkesztőségi cikkében ingerülten megjegyezte, hogy ez az első olyan alkalom, amikor egy kommunista állam nem áll egy másik kommunista állam mellé egy „burzsoá” országgal szemben. „Egy kommunista számára a minimális követelmény az, hogy éles határvonalat húzzon az ellenség és mi közöttünk, hogy kíméletlen legyen az ellenséggel, és megértő a saját elvtársaival szemben.”¹⁶ A vezércikk még egy Kína szövetségeseinek címzett, némileg panaszos felhívással is élt annak érdekében, hogy „vizsgálják meg a lelkiismeretüket és kérdezzék meg maguktól, mi lett a marxizmus- leninizmusukból, és mi lett a proletár internacionalizmusukból.”¹⁷

1964-re a szovjetek már a semlegesség látszatára sem ügyeltek. Az SZKP Politikai Bizottságának egyik tagja és a párt főideológusa, Mihail Szuszlov — a kubai rakétaválságra utalva — a Szovjetunió számára rendkívül kenyes pillanatban elkövetett India elleni agresszióval vádolta meg a kínaiakat:

Tény, hogy pontosan a karib-tengeri válság kellős közepén a Kínai Népköztársaság fegyveres konfliktust robbantott ki a kínai-indiai határon. Függetlenül attól, hogy a kínai vezetők miként próbálták azóta igazolni az akkori magatartásukat, nem menekülhetnek a felelősség alól azért, hogy az akcióikkal lényegében az imperializmus legreakciósabb köreivel vállaltak közösséget.¹⁸

A pusztító éhínséggel is küzdő Kína most már nyílt ellenfelekkel nézett szembe minden irányból.

A „kulturális forradalom”

Mintha még nem lett volna így is elég súlyos az ország helyzete, Mao úgy döntött, hogy összezúzza a kínai államot és a Kommunista Pártot. Elindította a reményei szerinti végső rohamot a hagyományos kínai kultúra utolsó maradványai ellen, és azt jósolta, hogy a romokon egy olyan új, ideológiailag tiszta nemzedék fog születni, amelyik alkalmasabb a forradalom ügyének védelmére a belső és külső ellenséggel szemben egyaránt. Ezzel Kínát egy évtizedes ideológiai zűrzavarba, kegyetlen politikai megosztottságba és majdnem polgárháborúba taszította.

Minden intézményre hatással volt a belpolitikai földrengés. Helyi vezetők országszerte összeütközésbe kerültek a pekingi propaganda által feltűztelt, erőszakos tömegekkel. A Kommunista Párt köztisztletben álló vezetőit és a Népi Felszabadító Hadsereg főtisztjeit (beleértve a forradalmi háborúk vezetőit) kizárták a Pártból és nyilvános megaláztatásnak tették ki. Kína oktatási rendszere — ami olyan hosszú időn keresztül a kínai társadalmi rend gerincét alkotta - teljesen megbénult, mert iskolai osztályok tanítását függesztették fel meghatározatlan ideig, hogy a fiatalabb korosztályok

bejárhassák az országot és Mao tanítását követve „úgy tanulják a forradalmat, hogy közben forradalmat csinálnak”.¹⁴

Ezekből a hirtelen szabadjára engedett fiatalokból sokan csatlakoztak az ideológiai elvakultság alapján szerveződött milíciákhoz, a Vörös Gárda csoportjaihoz, melyek a törvények fölött és a megszokott intézményi Struktúrákon kívül (és gyakran azokkal kimondottan szembehelyezkedve) tevékenykedtek. Mao olyan homályos, de lelkesítő jelszavakkal állt melléjük, mint például „Lázadni jogos!” és „Bombázd a főhadiszállást!”.²⁰ Helyeslően támogatta a fennálló kommunista pártbürokrácia és a társadalmi erkölcsök elleni erőszakos támadásait, s arra bátorította őket, hogy ne féljenek a „rendetlenségtől”, miközben a szörnyű „négy régi” dolog - a régi eszmék, a régi kultúra, a régi szokások és a régi beidegződések - eltörléséért harcolnak, melyek Mao szerint Kínát gyengévé tették.²¹ A *Remnin Ribao* csak tovább szította a tüzet, amikor vezércikkében a „törvénytelenység dicséretét” zengte - ami nyílt, a kormány által jóváhagyott elutasítása volt Kína ezeréves harmóniára és rendre épülő hagyományának.²²

Az eredmény látványos pusztítás volt, amint Kína hatalmi és közigazgatási szervei - beleértve a Kommunista Párt legmagasabb szintjeit - egymás után semmisültek meg a tizenéves korú ideológiai rohamcsapatok támadásai alatt. Egy olyan civilizáció, amely egészen addig a tudás és műveltség iránti tiszteletéről volt ismert, egyszerre a feje tetejére állt: gyermekek fordultak a szüleik ellen; diákok félemlítették meg a tanárokat és könyveket égettek; szakembereket és magas rangú tisztviselőket küldtek le falvakba, hogy írástudatlan parasztoktól tanuljanak forradalmi gyakorlatot. Az egész országban egymást érték a kegyetlen jelenetek, amint a vörösgárdisták és a hozzájuk csapódott civilek - akik közül egyesek csak találomra választottak egy frakciót annak reményében, hogy így túlélhetik a tomboló vihart - dühüket olyan célpontok ellen fordították, amelyek esetleg a régi „feudális” rendhez való visszatérés kezdetei lehetnek Kínában.

Az a tény, hogy ezek a célpontok időnként több évszázada halott személyek is voltak, nem mérsékelte a támadások hevesességét. Pekingi forradalmi diákok és tanárok rohanták meg Konfuciusz szülőfaluját azzal a szándékkal, hogy egyszer s mindenkorra véget vessenek az ókori bölcsnek a

kínai életre gyakorolt befolyásával. Ennek jegyében régi könyveket vetettek máglyára, összetörték az emléktáblákat, s a földdel tették egyenlővé Konfuciusz és leszármazottai síremlékeit. Pekingben a Vörös Gárda támadásai következtében a 6843 hivatalos „kulturális és történelmi jelentőségű helyből” 4922 megsemmisült. A Tiltott Város többször is állítólag csak Zhou Enlai személyes közbenjárására menekült meg.²³

A társadalmat hagyományosan kormányzó konfuciuszi tanult elit most a tanulatlan parasztokban kereste a bölcsesség forrását. Az egyetemeket bezárták. Bárki, akit „szakértőnek” nyilvánítottak, gyanús lett, a szakértelem veszélyesen burzsoá felfogássá vált.

Kína diplomáciája széthullott. A világ egy olyan szinte felfoghatatlan Kínát látott maga előtt, ami válogatás nélkül zúdíja a haragját a szovjet tömbre, a nyugati hatalmakra, valamint a saját történelmére és kultúrájára. A kínai diplomaták és a munkatársaik külföldön a fogadó ország lakosait forradalomra buzdították és előadásokat tartottak nekik Mao Ce-tung eszméiről. A hetven évvel korábban lezajlott bokszerlázáshoz hasonló jelenetekben a vörösgárdisták megtámadták a pekingi külképviseleteket, és egy alkalommal teljesen kifosztották a brit missziót, ráadásul még bántalmazták is a menekülő személyzetet. Amikor a brit külügyminiszter egy levélben azt javasolta Chen Yi marsall külügyminiszternek, hogy Nagy-Britannia és Kína „miközben fenntartja a diplomáciai kapcsolatokat [...] átmenetileg rendelje vissza összes diplomatáját egymás fővárosából”, semmilyen választ sem kapott: a kínai külügyminiszter ellen is harcoltak a vörösgárdisták, és egyszerűen nem tudott válaszolni.²⁴ Végül a Kairóban lévő tehetséges és ideológiailag támadhatatlan Huang Hua kivételével Kína összes nagykövétét és a követségi személyzet nagyjából kétharmadát hazarendelték vidéki átnevelésre vagy forradalmi tevékenységben való részvételre.²⁵ Kína aktív vitába keveredett több tucat ország kormányával ebben az időszakban. Mindössze egyetlen eggyel ápolt valóban pozitív viszonyt: az Albán Népköztársasággal.

A „kulturális forradalom” emblemikus tényezője volt a Mao-idézetekből Lin Biao által 1964-ben összeállított „vörös könyvecske”. Lin Biao később hivatalosan Mao utódjának jelölték, de az országból való menekülés

közben meghalt egy máig is felderítetlen repülőgép-szerencsétlenségben, miután állítólag puccsot kísérelt meg. Minden egyes kínaitól megkövetelték, hogy hordjon magával a „vörös könyvecskéből” egy példányt. A kiadványt lengető vörösgárdisták Peking jóváhagyásával középületeket foglaltak el, és erőszakosan szembeszálltak a vidéki bürokráciával.

Ám a Vörös Gárda sem volt mentes a maguk ellen forduló forradalmak dilemmájától, akárcsak azok a káderek, akik között ideológiai alapon tiszogattak. Az inkább az ideológia, semmint formális képzés által összetartott Vörös Gárda ideológiai és személyes preferenciák mentén frakciókra szakadt. A kirobbanó ellentétek olyan hevéssé váltak, hogy 1968-ra Maónak hivatalosan fel kellett oszlatni a Vörös Gárdát, és lojális párt- és katonai vezetőket kellett kineveznie a helyreállított tartományi kormányzatok élére.

Egy új politika vette kezdetét, amelyben a fiatal nemzedéket küldték távoli vidékekre, hogy tanuljanak a parasztoktól. Ekkorra már a katonaság volt az egyetlen jelentősebb kínai intézmény, amelynek a parancsnoki struktúrája érintetlen maradt, s most a megszokott feladatainál messze többet vállalt magára. A fegyveres erők tagjai dolgoztak a szétzilált minisztériumokban, művelték a földeket és irányították a gyárakat - mindezt az ország támadásoktól való megvédésének eredeti feladata mellett.

A „kulturális forradalom” közvetlen hatása katasztrofális volt. A Mao utáni második és harmadik generációs vezetők - akik közül szinte mindenki valamikor áldozat is volt - később erősen bírálták ezeket az intézkedéseket. DengXiaoping szerint, aki Kína első számú vezetője volt 1979 és 1991 között, a „kulturális forradalom” majdnem megsemmisítette a Kommunista Pártot mint intézményt és átmenetileg tönkretette a hitelét.²⁶

Az utóbbi időkben, ahogy a személyes emlékek halványulnak, egy másik értelmezés kezd elterjedni. Ez elismeri a „kulturális forradalom” alatt okozott hatalmas károkat, de felveti, hogy vajon Mao nem tett-e föl egy olyan fontos kérdést, amelyre aztán végül katasztrofális választ adott. Az állítólagosan Mao által azonosított probléma a modern - különösen kommunista - állam és az emberek közötti kapcsolatot érinti. Egy főleg mezőgazdaságra épülő társadalomban a kormányzás olyan ügyekkel foglalkozik, amelyeket az

emberek többségében megértének. Természetesen az arisztokratikus társadalmakban az állam szempontjából releváns emberek száma korlátozott. Ám bármilyen is a formális legitimitás, az utasításokat végrehajtók részéről valamilyen hallgatólagos egyetértés szükséges - ha csak a kormányzat nem kizárólag erőszakra épül, ami általában hosz- szú távon fenntarthatatlan a történelemben.

A modern kor egyik kihívása, hogy az egyre bonyolultabb ügyek jogi környezete mind átlathatatlanabbá válik. A politikai rendszer utasításokat ad ki, de a végrehajtás egyre nagyobb mértékben a politikai folyamattól és az emberektől eltávolodott bürokráciára van hagyva, amely fölött kizárólag az időnkénti választások gyakorolnak ellenőrzést, ha egyáltalán beszélhetünk ilyenről. A jelentősebb törvények még az Egyesült Államokban is több ezer oldalt tesznek ki, és — hogy finoman fogalmazzunk —, ezeket csak nagyon kevesen olvassák el részletesen. A kommunista államokra fokozottan igaz, hogy a bürokrácia önmagában zárt egységként működik az önmaga által meghatározott ügyrend és saját maga által megalkotott szabályok szerint. Széles szakadékok nyílnak a politikai és a bürokratikus osztályok között, valamint e két osztály és általában véve az emberek között. Ilyen módon egy új mandarin osztály emelkedhet ki a bürokratikus folyamat eredményeként. Mao kísérlete, hogy egyetlen rohammal megoldja a problémát, majdnem tönkretette a kínai társadalmat. Egy kínai tudós és kormányzati tanácsadó, Hu Angang azt fejtegeti egy nemrégén megjelent könyvében, hogy jóllehet a „kulturális forradalom” kudarc volt, mégis alapot teremtett Dengnek az 1970-es évek végén és az 1980-as években bevezetett reformjaihoz. Hu Angang szerint a „kulturális forradalmat” olyan módszertani kísérletnek lehet tekinteni, amelyben Kína létező politikai rendszerében a „döntéshozatali rendszerek demokratikusabbakká, tudományosabbakká és intézményesítettebbekké” válhattak volna.

Volt-e elvesztegetett lehetőség?

Visszatekintve az ember felteszi a kérdést: vajon az Egyesült Államok abban a helyzetben volt-e, hogy talán már egy évtizeddel korábban párbeszédet

indítson Kínával, mint ahogy végül tette? Nem szolgálhatott volna a Kínában uralkodó zűrzavar egy komoly párbeszéd kezdeteként? Más **szóval**, az 1960-as évek elvesztegetett időnek számítanak-e a kínai-amerikai kiegyezésben? Nem lehetett volna előbb nyitni Kína felé?

Az igazság az, hogy egy ötletesebb amerikai külpolitika alapvető **akadálya** Maónak a „folyamatos forradalomról” vallott felfogása volt. Mao ekkor **minden** erejével azon volt, hogy elejét vegye bármilyen nyugalmi állapotnak. A kapitalista ősellenséggel való megbékélésre tett kísérletek teljeséggel elképzelhetetlenek voltak, miközben a Moszkvával folytatott kemény **belharc** akörül forgott, hogy Mao következetesen elutasította Hruscsov „békés egymás mellett élés” politikáját.

Akadt néhány bizonytalan próbálkozás amerikai részről Kína rugalmasabb megítélése érdekében. 1957 októberében John F. Kennedy szenátor a *Foreign Affairs*-ben megjelent cikkében utalást tett „a szovjet érdekkörön belül az uralom széttöredezésére” és az amerikai Ázsia-politikát „túlságosan merevnek” ítélte meg. Kiállt amellett, hogy a Népköztársaság el nem ismerésének a politikáját folytatni kell, ám Amerikának készen kellene állnia arra is, hogy megfontolja a „mozdulatlan totalitárius Kínáról kialakult merev felfogását” a különböző fejlemények fényében. Azt tanácsolta, hogy „nagyon vigyázzunk arra, hogy tudatlanságból ne szorítsuk kényszerzubbonyba a politikánkat, mert majd nem ismerjük fel az objektív helyzetben a változást, ha az bekövetkezik.”²⁸

Kennedy megfigyelése árnyalt volt — de mire elnök lett, a következő változás Mao dialektikájában pontosan az ellenkező irányba mutatott: ' **még** a korábbiánál is élesebb szembenállás felé, valamint a belső ellenzék és a múltból fennmaradt intézményi struktúrák egyre erőszakosabb megsemmisítése, s nem a mérsékelt reformok felé.

A Kennedy-cikk megjelenését követően Mao 1957-ben útjára indította a „jobboldali elemek” elleni kampányt, 1958-ban kirobantotta a második válságot a Tajvani-szorosban (amelyet saját maga úgy jellemzett, hogy „meg akarta tanítani az amerikaiakat kesztyűbe dudálni”²⁹), valamint elindította a „nagy ugrás” mozgalmat. Amikor Kennedy elnök lett, Kína katonai tamadast hajtott végre az Indiával szembeni határkonfliktusban - Indiát pedig a

Kennedy-adminisztráció a kommunizmussal szemben alternatívát kínáló ázsiai államnak tekintette. Mindezek nem a megbékélésre vagy azokra a változásokra utaló jelek voltak, amelyekre Kennedy korábban felhívta az amerikaiak figyelmét.

A Kennedy-kormányzat humanitárius gesztussal felajánlotta, hogy segít enyhíteni a „nagy ugrás” által kiváltott éhínségben Kína törekény mezőgazdasági helyzetén. A kísérletet „élelem a békéért” névvel látták el, ám azt a feltételt fűzték hozzá, hogy Kína kifejezetten kérje annak folyósítását, elismerve a segítség iránti „komoly vágyát”. Maónak az önellátás melletti eltökéltsége kizárt minden beismerést azt illetően, hogy külföldi segítségtől függ az ország. Kína „saját erejéből felülkerekedik a nehézségein”, ezt válaszolta a Kínai Népköztársaság képviselője a varsói nagyköveti megbeszélésen.³⁰

Lyndon Johnson elnökségének utolsó éveiben a vezető kormányhivatalnokok és végül maga az elnök is egy kevésbé konfrontatív politikáról kezdtek el gondolkozni. A Külügyminisztérium 1966-ban arra utasította a tárgyalóit, hogy kezdeményezőbb magatartást tanúsítsanak a varsói nagyköveti tárgyalásokon, és felhatalmazta őket, hogy a megbeszélések mellett kezdeményezzenek informális társadalmi érintkezéseket is. Az amerikai képviselő 1966 márciusában olajágot nyújtva kijelentette, hogy „az Egyesült Államok kormánya hajlandó javítani a kapcsolatokat a Kínai Népköztársasággal - ez volt az első alkalom, hogy egy amerikai tisztviselő hivatalos minőségében először használta Kína 1949 utáni elnevezését.

Végül Johnson elnök maga is békés megoldásra tett javaslatot az ázsiai politikáról 1966 júliusában elmondott beszédében. „A tartós béke soha nem valósul meg Ázsiában addig, amíg a szárazföldi Kína 700 millió lakosát a vezetői elzárják a külvilágtól.” Miközben hitet tett amellett, hogy ellenáll Kína „mások segítségével végrehajtott agressziójának” Délkelet-Ázsiában, egy olyan időszakot kívánt a jövőben, amelyben „a magukat egymás ellenségeinek nevező államok kiegyeznek egymással és „békésen együttműködnek”.³¹

Ezeket a véleményeket csak mint lehetőségeket hozták nyilvánosságra,

amelyek a kínai magatartásban bekövetkező valamilyen meg nem határozott változástól függnék. Semmilyen gyakorlati lépés nem követte őket, és Igazság szerint nem is követhette. Ezek a megnyilvánulások ugyanis egybeestek a „kulturális forradalom” kezdetével, amikor Kína a dacos ellenségeskedés álláspontjához tért vissza.³”

Kínának az ebben az időszakban folytatott politikája az Egyesült Államoknak nem nagyon adott alkalmat a békülékeny gesztusokra, de talán tudatosan úgy is tervezték, hogy ilyenektől elrejtse az amerikaiakat. Washington a maga részéről meglehetősen jó taktikai érzékről tett tanúbizonyságot, amikor ellenállt a katonai kihívásoknak, mint például a két tajvani-szorosbeli válságban, ám sokkal kevesebb képzelőerőt mutatott, amikor egy folyamatosan változó és cseppfolyós politikai környezetben kellett a külpolitikáját alakítania.

Az 1960-as amerikai hírszerzési jelentés kifejezte, s talán alakította is a hallgatóságos helyzetértékelést:

A kommunista Kína külpolitikájának egyik alapvető elve - a kínai hegemonia létrehozása a Távol-Keleten - szinte biztosan nem fog számottevően változni a jelen elemzés időszakában. A rezsim továbbra is élesen Amerika-ellenes marad és megpróbál ártani az amerikai érdekeknek bárhol és bármikor, ha ez nem követel túlságosan nagy árat. [...] Arrogáns önbizalma, forradalmi hevülete és a világról kialakított torz képe esetleg arra vezetheti Pekinget, hogy hibásán mérje fel a kockázatokat.³³

Sok bizonyíték támasztotta alá a fennálló nézetet. Ám az elemzés nem válaszolta meg azt a kérdést, hogy Kína számára milyen mértékben lehetséges elérni a maga elé kitűzött óriási célokat. Az 1960-as évek Kínája, amelyet megrendítettek a „nagy ugrás” következményei, kimerült állapotban volt. 1966-ra már belefogott a „kulturális forradalomba”, amely *de facto*

bezárkózást jelentett a világ előtt, amint a legtöbb diplomatát visszahívták Pekingbe, sokat közülük átnevelésre. És milyen következtetéseket vonhatott

le az amerikai külpolitika? Mennyire volt megalapozott Amerika indokínai politikájának kiindulópontja, amely szerint a világ egy Moszkvából és Pekingből irányított összeesküvéssel néz szembe? A vietnami háborúval és a saját belső bajaival elfoglalt Egyesült Államok nem sok alkalmat talált arra, hogy választ adjon ezekre a kérdésekre.

Az egysíkú amerikai gondolkodás egyik oka az volt, hogy az 1950-es években számos vezető Kína-szakértő hagyta el a Külügyminisztériumot a „ki veszítette el Kínát” kérdésben lefolytatott különböző vizsgálatok nyomán. Ennek eredményeként Szovjetunió-szakértők egy valóban kiemelkedő csoportja - beleértve George Kennant, Charles „Chip” Bohlent, Llewellyn Thompson! és Foy Kohlert - uralta intellektuálisan a Kül- ügyminisztériumot minden ellensúly nélkül, s ők pedig mélyen meg voltak győződve arról, hogy bármilyen Kínával történő kiegyezés növeli a háború kockázatát a Szovjetunióval.

Ha azonban a megfelelő kérdéseket is tették volna fel, nem adódott volna alkalom arra, hogy a válaszokat a gyakorlatban is kipróbálják. Néhány kínai politikus megpróbálta rávenni Maót arra, hogy alkalmazkodjon az új feltételekhez. 1962. februárban Wang Jiaxiang (Vang Csia-hsziang), a Kommunisták Párt Központi Bizottsága nemzetközi kapcsolatokért felelős osztályának vezetője egy feljegyzést juttatott el Zhou Enlai-hoz, amelyben amellettt érvelt, hogy a békés nemzetközi környezet jobban segítené Kínát egy erős szocialista állam felépítésében és egy gyorsan fejlődő gazdaság kialakításában, mint a minden irányban való konfrontatív magatartás.³⁴

Mao azonban hallani sem akart erről, s leszögezte:

Vannak a Pártunkban egyesek, akik „a három mérsékletet és az egy csökkentést hangoztatják. Azt mondják, hogy mérsékeltebbnek kellene lennünk az imperialistákkal szemben, mérsékeltebbnek kellene lennünk a reakcióssal szemben, és mérsékeltebbnek kellene lennünk a revizionistákkal szemben, miközben csökkentenünk kellene az Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népei küzdelméhez nyújtott segítséget. Ez revizionista vonal.”³⁵

Mao ragaszkodott ahhoz, hogy mindegyik ellenfél ellen egy időben kell

fellépni. Úgy tartotta, hogy „Kínának küzdenie kell az összes ország imperialistájával, revizionistájával és reakciósával és „meg több támogatást kell nyújtani az imperialistaellenes, forradalmi és marxista-leninista politikai pártoknak és csoportoknak.”³⁶

Ahogy az 1960-as évek vége közeledett, végül még Mao is elkezdte felismerni azt, hogy a Kínát fenyegető veszélyek szama no. Kína hosszú határai mentén a Szovjetunióval nézett szembe mint potenciális ellenséggel, Illetve Indiával mint megalázott ellenféllel. Vietnamban nagyarányú amerikai katonai jelenléttel és egy eszkalálódó háborúval kellett számolnia. Tajpejben és Észak-India tibeti enklávéjában száműzetésben lévő önjelölt kormányokkal, Japánnal mint történelmi ellenféllel kellett szembenéznie, míg a Csendes-óceán másik oldalán egy Kínát kérlelhetetlen ellenségének tekintő Amerikával. Csak az ezek között az országok közötti rivalizáció akadályozta meg eddig, hogy közösen lépjenek fel Kína ellen. Ugyanakkor egyetlen felelős államférfi sem bízhatott abban, hogy ez örökre így marad - különösen azért, mert a Szovjetunió a jelek szerint arra készült, hogy fellép a Peking által jelentett egyre erőteljesebb kihívás ellen. Mao hamarosan kénytelen volt bizonyítani, hogyan lehet valaki meggondolt akkor is, ha merész.

Út a megbékéléshez

Mire Richard Nixon és Mao Ce-tung „furcsa párja” eldöntötte, hogy lépéseket tesznek egymás irányába, mindkettőjük országa egy zűrzavaros állapot kellős közepén találta magát. Kínát majdnem tönkretette a „kulturális forradalom”, Amerika politikai konszenzusát pedig a vietnami háború elleni egyre erősebb tiltakozó mozgalom kezdte ki. Kína mindegyik határán háborús helyzettel nézett szembe - különösen ami az északit illeti, ahol a szovjet és kínai erők a valóságban is összecaptak. Nixon megörökölte a vietnami háborút és az erős társadalmi nyomást, hogy vessen véget annak, s egy merényletekkel és faji konfliktusokkal terhes évtized végén került a Fehér Házba.

Mao a Kínára leselkedő veszedelmet a klasszikus kínai cselfogásokhoz Való visszatéréssel próbálta elhárítani: egymás ellen akarta uszítani a barbárokat, valamint a távoli ellenségek támogatását akarta megnyerni a kö- íclekkel szemben. Az általa vezetett társadalom értékeihez híven Nixon

- wilsoni elvekre hivatkozva javasolta, hogy Kínát meg kell hívni, hogy Ismét csatlakozzon a nemzetek közösségéhez. így írt 1967 októberében
- *i'oreign Affairs*-ben megjelent cikkében: „Egyszerűen nem engedhettük meg magunknak, hogy Kínát mindörökké a nemzetek családjából kirekesztve hagyjuk, hogy ott képzelegjen, gyűlölködön és fenyegetse a szomszédjait. Egyszerűen lehetetlenség, hogy a Föld egymilliárd potenciálisan legtehetségesebb embere duzzogó elszigeteltségben éljen ezen
- kis bolygón.”¹

Nixon a diplomáciai kiigazításon túlmenően megbékélést szorgalmazott. A diplomáciai kihívást az amerikai belvárosok társadalmi

reformjának

a kérdéséhez hasonlította: „Minden egyes esetben párbeszédet kell kezdeni, minden egyes esetben meg kell fékezni az erőszakot, miközben a tanulás folyamata zajlik, és egyetlen esetben sem engedhetjük meg, hogy az önmagukat a társadalomból kirekesztők örökre kirekesztve maradjanak.”²

A szükség lökést adhat a megfelelő politikának, azonban nem határozza meg automatikusan a végkifejletet. És mind Mao, mind Nixon már a párbeszéd megkezdésével kapcsolatban óriási akadályokkal szembesült, nem is szólva az Egyesült Államok és Kína közötti megbékélésről. Országaik húsz éven át egymás kérlelhetetlen ellenségeinek számítottak. Kína Amerikát „kapitalista-imperialista” államként kategorizálta — marxista tolvajnyelvén a kapitalizmus legvégső formájaként, amely az elmélet szerint csak háború révén lesz képes felülkerekedni az „ellentmondásain”. Az Egyesült Államokkal való összecsapás elkerülhetetlennek tűnt, a háború pedig szükségszerűnek.

A Kínáról kialakított amerikai felfogás ennek tükörképe volt. Az évtizedes katonai konfliktusok és majdnem összecsapások a jelek szerint igazolták azt az országosan elterjedt nézetet, hogy Kína a világforradalom kútfejeként elszánta magát arra, hogy kiszorítsa az Egyesült Államokat a Csendes-óceán nyugati medencéjéből. Mao az amerikaiak szemében még a szovjet vezetőknél is engesztelhetlenebbnek tűnt.

Maónak és Nixonnak ezen okok miatt óvatosan kellett mozognia. Valószínűnek látszott, hogy az első lépések alapvető fontosságú belpolitikai csoportokat fognak sérteni és egyben nyugtalanítják a szövetségeseket is. Mindez különleges kihívás elé állította Maót a „kulturális forradalom” idején.

A kínai stratégia

Jóllehet kevesen vették észre akkoriban, Mao az 1965-ös évtől enyhén más hangszíjjal kezdett beszélni Amerikáról, és az ő szinte isteni státuszát tekintve még egy ilyen apró eltérésnek is óriási jelentősége lehetett. Mao az Egyesült Államokról vallott gondolatait többek közt az Edgar Snow

amerikai újságíró által vele készített interjúban szerette nyilvánosságra hozni. Először még az 1930-as években a kommunisták bázisának számító Yan'anban találkoztak. Snow a *Vörös csillag Kína fölött című* könyvében foglalta össze az élményeit, ebben Mao egyfajta romantikus agrárforradalmárként jelent meg.

Mao 1965-ben, a „kulturális forradalom” előkészületei alatt meghívta Pekingbe Snow-t és néhány meglepő kijelentést tett előtte - vagyis meglepőek lehettek volna, ha Washingtonban bárki is felfigyel rájuk. Ahogy Mao közölte Snow-val: „Én személyesen sajnálom, hogy a történelem erői az utóbbi tizenöt évben elválasztották az amerikai és a kínai népet az egymás közötti érintkezéstől. Ma a köztük lévő szakadék minden korábnál szélesebbnek tűnik. Én magam azonban nem hiszem, hogy ennek háború és a történelem egyik legnagyobb tragédiája lesz a vége.”³

Mindezt egy olyan vezető mondta, aki másfél évtizeden keresztül annyira hangoztatta, hogy készen áll a nukleáris háborúra az Egyesült Államokkal, hogy még a Szovjetuniót és annak európai szövetségeseit is elrettentette attól, hogy Pekinggel azonosuljanak. Most azonban, hogy a Szovjetunió egyre fenyegetőbben viselkedett, Mao mindenki másnál előbb ismerte fel, hogy alkalmazni kell a régi bölcsességet és közelebb kell húzódní a távoli ellenséghez, az Egyesült Államokhoz.

A Snow-interjú idején amerikai csapatok jelentek meg Kína Vietnammal szomszédos határán. Noha hasonló volt a kihívás, mint amilyennel Mao másfél évtizeddel korábban Koreában nézett szembe, ez alkalommal önmérsékletet tanúsított. Kína kizárólag nem hadi támogatást adott: Utánpótlási anyagot szállított, erős erkölcsi támaszt nyújtott, valamint körülbelül százezer főnyi kínai logisztikai erőt küldött az észak-vietnami katonai infrastruktúra kiépítésére.⁴ Mao Snow-nak nyíltan kifejtette, hogy Kína kizárólag Kínában, s nem Vietnamban fog harcolni az Egyesült Államokkal: „A magunk részéről nem kezdünk háborúba, csak akkor fogunk harcolni, ha az Egyesült Államok támad először. [...] Ahogy már mondtam, legyen nyugodt, hogy nem fogjuk megtámadni az Egyesült Államokat.”⁵

Mao arra az esetre, ha az amerikaiak nem értenék meg, hogy miről van szó, megismételte, hogy ami Kínát illeti, a vietnamiaknak a saját erőfeszítéseikkel kell megoldaniuk „a helyzetüket”: „A kínaiak nagyon el

vannak foglalva a belső ügyekkel. A saját országhatárokon kívül harcolni bűn lenne. Miért tennék ezt a kínaiak? A vietnamiak tudják kezelni a helyzetüket.”⁶

Mao a továbbiakban a vietnami háború különböző lehetséges kimeneteleiről elmélkedett olyan stílusban, ahogy egy tudós elemez valamilyen természeti jelenséget, s nem pedig úgy, ahogyan egy olyan vezető, akinek az országának a határai mentén éppen katonai konfliktus zajlik. A koreai háborúval kapcsolatban kifejtett gondolatai - amikor a koreai és a kínai biztonsági aggodalmakat következetesen összekapcsolta - nem is lehettek volna ennél eltérőbbek. Úgy tűnt, hogy Mao számára elfogadható az is, hogy „tárgyalások kezdődnek, de az is, hogy az Egyesült Államok csapatai Saigon körül maradnak úgy, ahogy Dél-Korea esetében” - más szóval, fennmaradhatna a két vietnami állam.⁷ A vietnami háborúval foglalkozó minden egyes amerikai elnök hajlandó lett volna belemenni egy ilyen megoldásba.

Semmilyen bizonyíték sem áll rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy a Snow-val folytatott interjú terítékre került volna a Johnson-adminisztráció magas szintű politikai megbeszélésein, illetve hogy a Kína és Vietnam közötti történelmi feszültséget fontosnak tartotta volna bármelyik, a vietnami háború idején hivatalban lévő kormány (Nixonét is beleértve). Washington kitarzott amellett, hogy Kína még a Szovjetuniónál is nagyobb veszélyt jelent. McGeorge Bundy, Johnson elnök akkori nemzet- biztonsági tanácsadója, 1965-ben a Kínáról kialakult tipikus amerikai álláspontot fogalmazta meg: „A kommunista Kína teljesen más problémát jelent [mint a Szovjetunió], és mind nukleáris robbantása [utalás Kína 1964. októberben végrehajtott első nukleáris kísérletére], mind a szomszédaival szemben tanúsított agresszív magatartása óriási problémává teszi az összes békeszerető ember számára.”⁸

Johnson 1965. április 7-én elsősorban azzal igazolta a Vietnamban zajló amerikai intervenciót, hogy meg kell akadályozni Peking és Hanoi közös tervét: „Erre a háborúra - és egész Ázsiára — rávetül a kommunista Kína egyre sötétebb árnyéka. Hanoi vezetői Peking szavára cselekszenek. [...] A vietnami vetélkedés agresszív célok tágabb keretébe illeszkedik.”¹¹ Dean Rusk külügyminiszter ugyanezt ismételte meg egy évvel később A

Képviselőház Külügyi Bizottsága előtt.¹⁰

Amit Mao Snow-nak elmondott, az felért a világforradalomról kialakított hagyományos kommunista doktrínáról való egyfajta lemondással: „Bárhol is tör ki egy forradalom, nyilatkozatokat fogunk kiadni és gyűléseket tartunk annak támogatására. Az imperialisták pontosan ezt nem szeretik. Szeretünk nagy szavakat mondani és vaktöltényekkel lövöldözni, de nem fogunk csapatokat küldeni.”¹¹

Amikor Mao szavait így visszatekintve olvassuk, elgondolkozhatunk azon, hogy ha annak idején komolyan vették volna őket, akkor más lett volna-e a Johnson-adminisztráció vietnami stratégiája. Másfelől azonban Mao soha nem ültette át ezeket az eszméket a hivatalos politikába, részben azért, mert ez a másfél évtizede hangoztatott ideológiai álláspont megváltoztatását kívánta volna meg egy olyan pillanatban, amikor az ideológiai tisztaság volt fő belpolitikai fegyvere, s a Szovjetunióval fennálló konfliktus alapját Hruscsov „békés egymás mellett élés” politikájának kínai elutasítása jelentette. Mao Snow-nak elmondott szavai valószínűleg puhatolózásra szolgáltak. Snow azonban nem volt megfelelő alany egy ilyen akcióhoz. Bízta benne Pekingben, már amennyire egy amerikaiban bízhattak, Washingtonban azonban Snow-t Peking propagandistájának tartották. A normális washingtoni ösztön — ahogy öt évvel később is - valamilyen kézzelfogható bizonyítékot várt a kínai politika megváltozására.

Mao minden józan megítélés szerint Kínát rendkívül veszélyes helyzetbe manőverezte. Ha akár az Egyesült Államok, akár a Szovjetunió megtámadta volna Kínát, a másik feltehetően félreállt volna. A logisztika Indiának kedvezett a két ország határvitájában, mivel a Himalája messze esett Kína erőközpontjától. Az Egyesült Államok katonai jelenlétet alakított ki Vietnamban. A gazdaságilag új erőre kapó Japánnal a viszony barátságtalan volt, megterhelve a történelmi múlttal.

Ez egyike volt azoknak az időszakoknak, amikor Mao a jelek szerint bizonytalan volt abban, hogy mit kell tennie külpolitikai téren. Egy 1968. novemberben E. F. Hill-lel, az ausztrál kommunista vezetővel történt találkozás során inkább a zavarát, semmint a megszokott magabiztosságát csomagolta hosszas eszme-futtatásaiba. (Mivel Mao manőverei mindig

bonyolultak voltak, elképzelhető, hogy a célpontja a vezetés többi tagja volt, akik elolvasták a beszélgetésről készült átiratot, s azt kívánta közölni velük, hogy új lehetőséget vesz számba.) Mao aggódott, hogy miután hosszabb időszak telt el a második világháború óta, mint amennyi a két világháború között, küszöbön áll egy globális katasztrófa: „Mindent ösz- szevetve, most nincs se háború, se forradalom. Egy ilyen helyzet nem tart sokáig.”¹² Kérdéseket tett fel: „Tudja-e, hogy az imperialisták mire készülnek? Világháborút akarnak kezdeni? Vagy talán nem kezdenek most háborúba, de elkezdik egy kis idő elteltével? A saját országában és máshol szerzett tapasztalatai szerint mik az érzései.”¹³ Más szóval: Kínának most kell-e lépéseket tenni, vagy pedig a kivárás a bölcsebb taktika?

Mindenekelőtt azonban Mao azt szerette volna megtudni, hogy mi a jelentősége annak, amit „zűrzavar a mennyek alattnak” nevezett.

[...] figyelembe kell vennünk az emberek önbizalmát. Amikor az Egyesült Államok beszüntette Észak-Vietnam bombázását, a Vietnamban szolgáló amerikai katonák nagyon boldogok voltak, sőt éljeneztek is. Mindez azt jelzi, hogy nem annyira erős a harci szellemük. Erős az amerikai csapatok harci szelleme? Erős a szovjet katonák harci szelleme? Erős a francia, a brit, a német és a japán katonák harci szelleme? A diáksztrájk új jelenség az európai történelemben. A diákok a kapitalista országokban általában nem sztrájkolnak. Most azonban a „mennyek alatt” minden egy nagy zűrzavar.¹⁴

Milyenek voltak az erőviszonyok Kína és potenciális ellenfelei között? Az amerikai és az európai katonák harci szelleméről feltett kérdések azt jelentették-e, hogy kétségek merültek fel arra vonatkozóan, hogy képesek-e eljárni a kínai stratégiában nekik szánt szerepet? Ez a szerep paradox módon nagyon hasonlatos volt az amerikai stratégiában nekik szánt feladathoz: feltartóztatni a szovjet expanzionizmust. Ha azonban az amerikai katonák demoralizáltak, és a diáktüntetések az általános politikai összeomlásnak a tünetei, akkor a Szovjetunió esetleg a világ vezető

hatalmává emelkedhet. A kínai vezetésben már többen is a Moszkvával való kiegyezés mellett érveltek.¹⁵ Bármilyen is lesz majd a hidegháború kimenetele, a nyugaton tapasztalható alacsony szintű morál talán azt bizonyítja, hogy a forradalmi ideológia végül is felülkerekedik. Kérdés volt, hogy Kína a forradalmi hullámra bízza-e a kapitalizmus megdöntését, vagy a kapitalisták közötti versengés manipulálására összpontosítsa az erejét.

Rendkívül szokatlan volt Maótól, hogy olyan kérdéseket tett fel, amelyekkel nem akarta próbára tenni a beszélgetőpartnerét és amelyekre nem **tudta** már előre a választ. Néhány általánosság után a megbeszélést azzal a kérdéssel zárta, ami a legjobban izgatta:

Hadd tegyek fel egy kérdést, amit próbálok megválaszolni, s Ön is próbáljon választ adni. Gondolkozni fogok rajta, és Ön is gondolkozzon rajta. Az egész világot érintő ügyről van szó. A kérdés a háború ügye. A kérdés a háborúról és a békéről szól. Háború lesz-e, vagy forradalom? Kinő-e forradalom a háborúból, vagy a forradalom elejét veszi a háborúnak?¹⁶

Ha a háború küszöbön áll, Maónak állást kell foglalnia — mi több, **lehet**, hogy ő lesz annak első célpontja. Ha azonban forradalom söpörne **végig** a világon, Maónak a gyakorlatba kellene átültetnie az egész életében **vallott** meggyőződését, ami maga a forradalom volt. Mao az élete végéig **soha** nem tudta teljesen megoldani a problémát.

Mao néhány hónappal később döntött a legközelebbi jövőt illetően. Az orvosa egy 1969-ben lezajlott beszélgetésükre így emlékezett: „Mao egy rejtvényt adott fel nekem. Azt mondta nekem egy nap: »Gondolkodjon el ezen... Északon és nyugaton ott van a Szovjetunió, délen India és keleten **Japán**. Ha az összes ellenségünk összefogna egymással és megtámadnának bennünket északról, délről, keletről és nyugatról, mit gondol, mit kellene tennünk?«”. Amikor Mao beszélgetőtársa meghökkenve válaszolt, a pártelnök folytatta: „Gondolja meg újra. [...] Japánon túl ott van az Egyesült

Államok. Nem azt tanácsolták-e az őseink, hogy tárgyaljunk a távoli országokkal, s vegyük fel a küzdelmet a közelünkben lévőkkel?”¹⁷

Mao a kommunista kormányzás két évtizede alatt folytatott politikát óvatosan, két lépéssel - egy jelképpel és egy gyakorlattal - megfordította. Nixon 1969. január 20-án elmondott beiktatási beszédét felhasználva nyilvánosan utalt arra, hogy Amerikával szemben újfajta gondolkodás kezd kialakulni. E beszédében Nixon finom célzást tett egy Kína felé való nyitásra, amikor a *Foreign Affairs*-ben korábban megjelent cikkét kicsit átformálva kijelentette: „Tudtára adjuk minden nemzetnek, hogy a jelenlegi adminisztráció alatt a kommunikációs csatornák nyitva lesznek. Egy nyílt világot szeretnénk - egy eszmékre, áruk és emberek cseréjére nyitott világot —, egy olyan világot, amiben egyetlen nép sem él majd haragos elszigeteltségben, legyen akár kicsi vagy nagy.”¹⁸

A kínai válasz utalt arra, hogy Peking érdekelt az elszigeteltség felszámolásában, ám a haragja megmarad. A kínai újságok közölték Nixon beszédét: a kommunista hatalomátvétel óta egyetlen amerikai elnök beszéde sem kapott ekkora figyelmet. A hangnem ugyanakkor nem változott. Egy január 27-én a *Remnin Ribaóban* megjelent cikk gúnyt űzött az amerikai elnökből:

„Noha már a végét járja, Nixonnak mégis van képe a jövőről beszélni. [...] Egy ember, akinek az egyik lába már a sírban van, azzal vigasztalja magát, hogy a paradicsomról álmodozik. Ez egész haldokló osztályának önbecsapása és végvonaglása.”¹⁹

Mao felfigyelt Nixon javaslatára és elég komolynak találta ahhoz, hogy megismertesse azt a népével. De biztosan nem ezzel a marxista propagandaszöveggel szándékozott elkezdni kapcsolatteremtést. Valami lényegesebbre volt szükség - különösen azért, mert félő volt, hogy az Amerika felé tett kínai lépés esetleg valamilyen komolyabb konfliktussá eszkalálhatja a kínai-szovjet határon heti rendszerességgel előforduló katonai összecsapásokat.

Nagyjából ugyanebben az időben Mao azzal kezdett neki ennek az elvi elhatározásnak a gyakorlati megvalósításához, hogy visszahívott négy

marsaik, akiket a „kulturális forradalom” alatt távolítottak el a helyükről és küldtek vidéki gyárakba „kutatásra és tanulásra”, ami gyakorlatilag fizikai munkát jelentett.²⁰ Az volt a marsallok - Chen Yi (Csen Ji), Nie Rongzhen (Nie Zsung-csen), Xu Xiangqian (Hszü Hsziang-csien) és Ye Jianying (Ji Csien-jing) — feladata, hogy elemezzék Kína stratégiai lehetőségeit.

Zhou Enlai-nak kellett meggyőzni a marsaitokat, hogy mindez nem **egy** újabb manőver annak érdekében, hogy kompromittálják magukat a „kulturális forradalom” önkritika-gyakorlási kampányának részeként. **Egy** hónap elteltével megmutatták, hogy Kína milyen sokat veszített azzal, hogy megfosztotta magát a tehetségüktől. A nemzetközi helyzetről egy rendkívül átgondolt elemzést tettek le az asztalra. A kulcsfontosságú országok képességeinek és szándékainak felmérése után Kína stratégiai problémáját az alábbiak szerint foglalták össze:

Az amerikai imperialisták és a szovjet revizionisták számára a valódi veszély a közöttük lévő ellentét. Az összes többi ország számára az igazi veszélyt az amerikai imperialisták és a szovjet revizionisták jelentik. Az amerikai imperialisták és a szovjet revizionisták a Kína-ellenes harc leple alatt együttműködnek egymással, miközben egymás ellen is harcolnak. A közöttük lévő ellentmondásokat azonban az együttműködésük nem kisebbsíti, sőt az egymással szembeni ellenséges érzület minden korábbinál hevesebb.²¹

Ez a létező politika megerősítése is lehetett: Mao továbbra is egyidejűleg intézhetett kihívást a két szuperhatalom ellen. A marsallok úgy érveltek, hogy a Szovjetunió nem mer támadni azok miatt a nehézségek miatt, amelyekkel ekkor szembe kellene néznie: a társadalmi támogatás hiányával, a megnyúlt utánpótlási vonalakkal, a bizonytalan hátországgal, valamint az Egyesült Államok magatartására vonatkozó kétségekkel. A marsallok az amerikai magatartást egy kínai közmondással összegezték: „a hegy tetején ülve figyelik két tigris küzdelmét”.²²

Ám néhány hónappal később, szeptemberben olyan módon változtattak a véleményükön, hogy az nagyon közel esett az ekkoriban Nixon által kialakítotthoz. A marsallok új álláspontja szerint az Egyesült Államok egy

Kína elleni szovjet támadás esetén nem tudta volna csak a megfigyelő szerepét játszani, hanem állást kellett volna foglalnia. „Az utolsó dolog, amit az amerikai imperialisták látni szeretnének, az a szovjet győzelem egy kínai-szovjet háborúban, mivel ez lehetőséget adna [a szovjeteknek] egy erőforrásokban és katonai előerőben az amerikainál is erősebb birodalom felépítésére.”²³ Más szóval, az Egyesült Államokkal való kapcsolat, bármennyit is támadták azt az adott pillanatban a kínai médiában, az ország védelme szempontjából szükségszerűnek tűnt.

Az előrelátó elemzés a lényegét tekintve látszólag meglehetősen óvatos következtetéssel fejeződött be, noha merész volt abban a tekintetben, hogy kihívást intézett a „kulturális forradalom” alatt folytatott kínai külpolitika alapvetései ellen. A marsallok 1969. márciusban azt javasolták, hogy Kína vessen véget az elszigeteltségének és azzal rettentse el a szovjeteket és amerikaiakat, hogy „aktív defenzív katonai stratégiát és aktív offenzív politikai stratégiát fogad el”, „aktív diplomáciai tevékenységet folytat” és „az imperializmus-ellenesség és revizionizmus-ellenesség nemzetközi egyesült frontját szélesíti”.²⁴

Ezek az általános javaslatok arra vonatkozóan, hogy vissza kell engedni Kínát a nemzetközi diplomáciai életbe, nem voltak megfelelőek Mao számára nagyszabású elképzelései miatt. Mao 1969. májusban újabb elemzéseket és javaslatokat kért a marsalloktól. Ekkorra már a kínai-szovjet határ menti összecsapások száma megsokszorozódott. Hogyan válaszoljon Kína a növekvő veszélyre? Xiong Xianghui (Hsziung Hsziang-huj), egy régi hírszerző és diplomata, akit Mao a marsallok magántitkárává nevezett ki, később úgy emlékezett, hogy a csoport hosszan töprengett azon a kérdésen, hogy „Kínának stratégiai szempontból ki kellene-e játszania az amerikai kártyát egy Kína ellen intézett nagyszabású szovjet támadás esetén”.²⁵ Miután számba vette egy ilyen szokatlan lépés precedenseit, Chen Yi azt ajánlotta, hogy a csoport tanulmányozza Sztálin Hitlerrel kötött megneemtámadási szerződésének modern példáját.

Ye Jianying egy sokkal régebbi, Kína „három királyság” korszakában történt precedensre hívta fel a figyelmet, amikor a Han-dinasztia bukása után a birodalom három, egymással rivalizáló államra esett szét. Az államok versengését egy tizennegyedik századi epikus mű, *A három királyság*

románca mesélte el. Ye az egyik főszereplő által alkalmazott stratégiát idézte követendő példaként: „Figyelembe vehetjük Zhuge Liang stratégiai vezérelvének példáját, amikor Wei, Shu és Wu három állama egymás ellen hadakozott: »Köss szövetséget Wuval keleten, hogy felléphess Wei ellen északon.«”²⁶ Maótól azt követően, hogy évtizedekig gyalázta Kína múltját, most azt kérték a korábban a Pártból eltávolított marsallok, hogy Kína „múltjához” folyamodjon útmutatásért, és kövesse a korábbi szövetségeket felcserélő stratégiát.

A marsallok a továbbiakban stratégiai előnyként jellemezték az Egyesült Államokkal létesítendő esetleges kapcsolatokat: „A szovjet revizionisták döntése, hogy agressziós háborút indítsanak Kína ellen, nagy részben az amerikai imperialisták magatartásától függ.”² Egy gondolatilag bátor és politikailag kockázatos lépésként a marsallok az Egyesült Államokkal folytatott, de most zsákutcába került nagyköveti megbeszélések felújítását javasolták. Jóllehet tisztelettudóan utaltak a fennálló doktrínára, mely a békére nézve egyenlően veszélyesnek bélyegezte a két szuperhatalmat, az ajánlásuk nem hagyott sok kétséget afelől, hogy a Szovjetuniót tekintik az elsődleges veszélyforrásnak. Chen Yi marsall a kollégái által írottakhoz még egy kiegészítést fűzött. Rámutatott arra, hogy miközben az Egyesült Államok a múltban ugyan elutasította a kínai közeledési kísérleteket, az új elnök, Richard Nixon a jelek szerint „szeretné megnyerni Kínát”. Saját szavaival élve „vad ötletekkel” állt elő²⁸: az amerikai-kínai nagyköveti párbeszédet magasabb szintre kellene emelni - legalábbis miniszterire vagy akár még magasabbra. A legmerészebb ajánlása az volt, hogy nem kellene ragaszkodni ahhoz az előfeltételhez, hogy Tajvan visszatérésének kérdésért kell először rendezni:

Először, amikor a varsói találkozók újra kezdődnek, magunkhoz ragadhatjuk a kezdeményezést azzal, hogy miniszteri vagy akár magasabb szintű kínai–amerikai tárgyalásokat javasolunk, hogy a kínai-amerikai viszonyban az alapvető és az azokkal összefüggő kérdéseket meg lehessen oldani. [...] Másodszor, egy magasabb szintű kínai-amerikai találkozó stratégiai jelentőséggel bír. Nem kellene semmilyen előfeltételt támasztanunk. [...] A tajvani kérdést

fokozatosan meg lehet oldani magasabb szintű tárgyalások során. Továbbá megvitathatnánk az amerikaiakkal más, stratégiai jelentőségű ügyeket is.²⁹

A szovjetek által gyakorolt nyomás újabb lökést adott. A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága augusztus 28-án a szovjet csapatösszevonásokra és a Xinjiang határánál lezajlott jelentősebb incidensre való tekintettel elrendelte az összes kínai erő mozgósítását Kína határai mentén. Az Egyesült Államokkal való ismételt kapcsolatfelvétel stratégiai szükség- szerűségé vált.

Az amerikai stratégia

Amikor Richard Nixon letette a hivatali esküt, Kína aggodalmai különleges stratégiai lehetőséget kínáltak számára, noha ez nem volt egyértelmű a Vietnam miatt megosztott kormánynak. A politikai elitből sokan azok közül, akik korábban meghozták a döntést, hogy Indokínát meg kell védeni az általuk közösnek vélt szovjet és kínai támadástól, most megváltoztatták a véleményüket. Az *establishment* jelentős része — jelentős olyan szempontból, hogy képesek voltak blokkolni egy hatékony politikát - arra a következtetésre jutott, hogy a vietnami háború nemcsak hogy megnyerhetetlen, de egyben az amerikai politikai rendszer erkölcsi kudarcát is tükrözi.

Nixon nem hitte, hogy azt a háborút, amelybe az elődei félmillió katonát küldtek a világ túlsó feléből lezárhatja azzal, hogy Amerika egyszerűen feltétel nélkül kivonul — pedig több bírálója is ezt követelte. És komolyan vette a mindkét pártból kikerülő elődei által vállalt kötelezettségeket, és az azokból származó a dilemmákat. Nixon tudta, hogy bármennyire reménytelen is az Egyesült Államok vietnami beavatkozása, az ország még mindig a legerősebb tagja maradt a szerte a világon jelentkező kommunista agresszió ellen küzdő szövetségnek, s az amerikai szavahihetőség rendkívül fontos. A Nixon-adminisztráció - amiben nemzetbiztonsági tanácsadóként és később külügyminiszterként szolgáltam - ezért tervszerű és fokozatos kivonulást szorgalmazott Indokínából, hogy a régió népeinek alkalmat

adjunk arra, hogy ők maguk alakítsák a jövőjüket, és hogy ne ingassuk meg a világnak Amerika vezető szerepébe vetett hitét.

Nixon kritikusai a külpolitikához való újszerű viszonyulást gyakorlatilag egyetlen üggyel azonosították: a vietnami háborúból való feltétel nélküli visszavonulással, figyelmen kívül hagyva azon indokínaiak millióit, akik bíztak Amerika szavában, s azoknak az országoknak a tucatjait, amelyek Amerika biztatására csatlakoztak az erőfeszítésekhez. Nixon mindenképpen be akarta fejezni a háborút, ugyanakkor erősen elkötelezett volt az iránt, hogy Amerikának dinamikus szerepet biztosítson az éppen akkor lassanként megszülető új nemzetközi rend kialakításában. Nixon meg akarta szabadítani az amerikai politikát az elköteleződés és a visszavonulás szélsőségei közötti ingadozástól, és azt egy olyan nemzeti érdeken alapuló koncepcióra kívánta alapozni, amit az egymást követő adminisztrációk fenn tudnak tartani.

Kína ebben a tervben kulcsszerepet kapott. A két ország vezetői a közös célokat különböző nézőpontokból közelítették meg. Mao stratégiai szükségszerűségnek tekintette a kiegyezést, míg Nixon lehetőségnek arra, hogy újrafogalmazza a külpolitikához és a nemzetközi vezető szerephez való amerikai viszonyulást. A Kína felé való nyitást arra kívánta felhasználni, hogy megmutassa az amerikai népnek: az Egyesült Államok még az országot gyengítő háború közepette is képes a hosszú távú béke érdekében terveket szőni. Ő és munkatársai arra törekedtek, hogy helyreállítsák a kapcsolatot a világ egyötödének népességével annak érdekében, hogy a Délkelet-Ázsia egyik szögletéből való elkerülhetetlen visszavonulást a megfelelő keretbe helyezzék és csökkentsék az azzal járó fájdalmasokat.

Ez volt az a pont, ahol a „folyamatos forradalom” bajnokának, Maónak, valamint a pesszimista stratégiának, Nixonnak az útjai találkoztak. Mao szilárdan hitt abban, hogy a vízió és az akarat minden akadályt legyőz. Nixon a gondos tervezés híve volt, noha tartott attól, hogy még a legalaposabban átgondolt terv is balul sülni lehet el, ha a sors előre nem látható események formájában beavatkozik. Ám mindennek ellenére véghezvitte, amit eltervezett. Mao és Nixon egy közös tulajdonsággal rendelkezett: az elgondolásaik és ösztönös megérzéseik globális logikáját mindenképpen meg akarták valósítani. Nixon volt a pragmatikusabb kettejük közül. Az egyik gyakran hangoztatott mondása ez volt: „Ugyanazt az árat fizeti az

ember, ha csak félig csinál meg valamit, mintha egészen megcsinálná. Ha pedig így áll a dolog, akkor jobb egészen megcsinálni.” Amit Mao elementáris életerővel vitt véghez, azt Nixon a sors útjainak és kötelezettségeinek rezignált tudomásul vételével végezte el. Mihelyt azonban belekezdett valamibe, akkor azt egy buldog makacsságával csinálta végig.

Az adott időszak körülményeit figyelembe véve elkerülhetetlen volt, hogy Kína és az Egyesült Államok megjelje az útját-módját annak, hogy egymásra találjanak. Függetlenül a két ország vezetésétől, ez előbb vagy utóbb mindenképpen bekövetkezett volna. Az a tény, hogy ilyen határozottsággal következett be, és hogy ilyen kevészer tévedt mellékvágányra a folyamat, a korabeli vezetést dicséri. A vezetők nem maguk teremtik meg azt a keretet, amiben működni kénytelenek. A saját hozzájárulásuk abban áll, hogy az adott helyzet kínálta lehetőségek határait feszegetve tevékenykednek. Ha átlépik ezeket a határokat, kudarcot vallanak, ha a lehetségesnél jóval kevesebbet tesznek, a politikájuk stagnálni fog. Ha átgondoltan építkeznek, akkor esetleg egy olyan új kapcsolatrendszert tudnak életre hívni, amely fenntartja önmagát egy történelmi korszakon át, mert az összes részt vevő fél a saját érdekében állónak tekinti azt.

Az első lépések: összecsapások az Usszuri folyónál

Jóllehet végül megtörtént a kiegyezés, egyáltalán nem volt könnyű az Egyesült Államoknak és Kínának megtalálni az utat a stratégiai párbeszédhez. Nixon cikke a *Foreign Affairs*-ben és a négy marsall Mao számára készített tanulmánya hasonló következtetésekre jutott, ám a két fél gyakorlati lépéseit a belpolitikai kényszerek, a történelmi tapasztalat, valamint az egymásról kialakított kép nehezítette. A közvélemény mindkét oldalon két évtizedes ellenségeskedésnek és gyanakvásnak volt kitéve, ezért elő kellett öker készíteni egy diplomáciai forradalomra.

Nixon taktikai problémája bonyolultabb volt Maóénál. Mihelyt Ugyanis Mao meghozta a döntést, abban a helyzetben volt, hogy könnyörtelenül végre

is tudta hajtani azt. És az ellenzők nagyon is jól emlékeztek arra, hogy milyen sors várt Mao korábbi bírálóira. Nixonnak azonban felül kellett kerekedni az amerikai külpolitika korábbi húsz évének örökségén, amely azon a feltevésen alapult, hogy Kína minden alkalmat megragad az Egyesült Államok gyengítésére és Ázsiából való kiűzésére. Mire Nixon a Fehér Házba került, ez a nézet általánosan elfogadott doktrínává vált.

Nixonnak ennél fogva óvatosan kellett eljárnia, nehogy Kína diplomáciai kezdeményezései egyszerű propagandává váljanak, miközben Peking álláspontjában semmilyen komoly változás sem történik. Ennek megvolt a halvány esélye, mivel az amerikaiak a kínaiakkal az elmúlt húsz évben mindössze a varsói nagyköveti megbeszélések formájában érintkeztek, de a százharminchat tárgyalást a monoton sterilitás jellemezte. A Kongresszus két tucat tagját minden lépésről tájékoztatni kellett, s valószínűnek tűnt, hogy nagyjából tizenöt országot kell informálni az új megközelítésről, s arról, hogy Tajvant leveszik a varsói tárgyalások napirendjéről. Ezeknek az országoknak a többsége (ahogy az Egyesült Államok is) még mindig Tajvant tekintette Kína legitim kormányának.

Nixon átfogó tervét konkrét lehetőséggé változtatta a szovjet és kínai erők között lezajlott összecsapás az Usszuri folyón található szigeten a szibériai-kínai határon. A helyszín kínai neve Zhenbao (Csenpao) sziget, orosz neve Damanszkij sziget. A csetepaté talán nem is keltette volna fel a Fehér Ház figyelmét olyan nagy mértékben, ám a szovjet nagykövet, Anatolij Dobrinyin, többször is bejött az irodámba, hogy tájékoztasson a történet szovjet verziójáról. Rendkívül szokatlan volt a hidegháború ezen szakaszában, hogy a Szovjetunió tájékoztasson bennünket egy olyan eseményről, ami nagyon távol esett az általunk tárgyalt ügyektől - vagy, ha már itt tartunk, hogy egyáltalán bármiről is tájékoztasson bennünket. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a Szovjetunió volt talán az agresz- szor, és hogy a tájékoztatás, alig egy évvel Csehszlovákia megszállása után, valamilyen tágabb terv része. A gyanút csak megerősítette a RAND Corporationnél dolgozó Allén Whitingnak a határincidensekről készült tanulmánya. Whiting azt a következtetést vonta le, hogy mivel az összecsapások a szovjet utánpótlási bázisok közelében és a kínaiakéitól távol történtek, feltehetően a szovjetek voltak az agresszorok, s hogy a következő

lépés esetleg egy Kína nukleáris létesítményei elleni támadás lehet. Mivel elképzelhető volt, hogy küszöbön áll egy kínai—szovjet háború, ki kellett alakítani valamilyen amerikai kormányzati álláspontot. Nemzet- biztonsági tanácsadói minőségemben elrendeltem egy minisztériumközi felülvizsgálatot.

Kiderült, hogy az összecsapások közvetlen okairól született elemzés tévedett, legalábbis a zhenbaói incidensre vonatkozóan. Egy olyan hibás elemzésről volt szó, ami helyes következtetésre vezetett. Az utóbbi években készült történelmi tanulmányok feltárták, hogy a zhenbaói incidenst valójában a kínaiak kezdeményezték, ahogy azt Dobrinyin is állította. A kínaiak megtámadtak egy határ menti szovjet őrzőpostát, amely súlyos veszteségeket szenvedett.³⁰ A kínai cél azonban védekező jellegű volt, összhangban az elrettentés előző fejezetben tárgyalt kínai felfogásával. A kínaiak célja az volt a provokációval, hogy rávegyék a szovjet vezetést arra, hogy vessen véget a szovjetek által kezdeményezett határ menti összecsapásoknak. Az offenzív elrettentés elve magába foglalta a preventív stratégia alkalmazását nem elsősorban az ellenfél katonai legyőzésére, hanem inkább lélektani csapásmérésre azért, hogy az elálljon a terveitől.

A kínai akció a valóságban pontosan ellenkező hatást váltott ki. A szovjetek növelték az aktivitásukat a határ egész hossza mentén, s ennek során a xinjiangi határnál megsemmisítettek egy egész kínai zászlóaljbat.

1969 nyarának elejétől az Egyesült Államok és Kína elkezdett egyértelmű jelzéseket küldeni egymás felé. Az Egyesült Államok könnyített néhány, Kína ellen irányuló kisebb jelentőségű kereskedelmi korlátozáson. Zhou Enlai szabadon engedett két amerikait, akik vitorlás hajójukkal kínai felségvizekre tévedtek. A Kína és a Szovjetunió közötti esetleges háborúra utaló jelek megszorodtak. A kínai határ mentén állomásoztatott szovjet csapatok létszámát körülbelül negyvenkét hadosztálynyira növelték - aza? több mint egymillió katonára. Középszintű szovjet tisztviselők az egész világon afelől érdeklődtek a hasonló szinten dolgozó ismerőseiktől, hogy a kormányuk miként reagálna a kínai nukleáris létesítmények ellen intézett megelőző szovjet támadásra.

Mindezeknek a fejleményeknek a fényében az Egyesült Államok kormánya intenzívebben kezdett gondolkodni arról, mit tegyen akkor, ha

esetleg a szovjetek nagyarányú támadást intéznek Kína ellen. Az egész vizsgálódás menete ellentétes volt a hidegháborús külpolitikát irányítók összes tapasztalatával. Egy egész nemzedék vélte Kínát a harciasabbnak a két kommunista óriás közül. Soha fel sem merült az, hogy az Egyesült Államok egy háború esetén bármelyikük mellé álljon. Az a tény, hogy a kínai politikacsinálók csak kényszerűen foglalkoztak Amerika valószínű magatartásával azt demonstrálta, hogy a hosszú elszigeteltség milyen mértékben csökkentette a képességüket, hogy megértsék az amerikai döntéshozatali folyamatot.

Nixon azonban eltökélte, hogy geopolitikai megfontolásokból kiindulva határozza meg a politikáját, s ebben az összefüggésben az erőegyensúlyban bekövetkező bármilyen alapvető változásra - legalábbis a magatartás szintjén - reagálni kell, ám ha az jelentős mértékű, akkor a politika szintjén is. Még akkor is, ha a távolmaradás mellett dönt, annak tudatos választás, és nem pedig az inaktivitás eredményének kell lennie. Nixon egy 1969. augusztusban megtartott nemzetbiztonsági tanácsi ülésen egy magatartásforma, és még nem egy politika mellett tette le a voksát. Azt az akkor meglepő álláspontot ismertette, hogy az adott körülmények között a Szovjetunió a veszélyesebb fél, s hogy az amerikai érdekeket sértené, ha Kínát „ösz- szezúznák” egy kínai-szovjet háborúban.³¹ Arról nem esett szó ekkor, hogy ez gyakorlatilag mit jelent. Ami a Nixon gondolkodásmódját ismerőknek egyértelművé kellett hogy váljon, az volt, hogy Kína esetében a geopolitika felülír minden mást. Ennek a politikának a jegyében fogalmaztam meg azt az irányelvet, hogy a Szovjetunió és Kína közötti konfliktus esetén az Egyesült Államoknak a semlegesség álláspontjára kell helyezkednie, ám ezen a kereten belül a lehető legnagyobb mértékben Kína felé kell hajlania.³²

Ez forradalmi pillanatot jelentett az amerikai külpolitikában: egy amerikai elnök kinyilvánította, hogy stratégiai érdekünk fűződik egy olyan jelentős kommunista ország fennmaradásához, amellyel húsz évig semmilyen érdemleges kapcsolatunk nem volt, amely ellen háborút viseltünk, s amellyel két katonai konfliktusba is keveredtünk. Hogyan lehet kommunikálni egy ilyen döntést? A varsói nagyköveti megbeszélésekre már hónapok óta nem került sor, s egyébként is túlságosan alacsony szint lett

volna egy ilyen óriási horderejű közlemény ismertetésére. A Nixon-adminisztráció ezért a másik, ezzel ellentétes megoldást választotta és nyilvánosságra hozta azt az amerikai döntést, hogy a két kommunista óriás közötti konfliktust az amerikai nemzeti érdekeket érintő ügynek fogja fel.

Az amerikai tisztviselők azt az utasítást kapták, hogy a különböző fórumokon elhangzó és háborúval fenyegető harcias szovjet megnyilvánulások zajában azt az üzenetet közvetítsék, hogy az Egyesült Államok nem közömbös és nem marad passzív. Richard Helms-től, a Központi Hírszerző Ügynökség (Central Intelligence Agency, CIA) igazgatójától tájékoztatót kértünk, amelynek során elmondta, hogy a szovjet diplomaták más országokban kommunista vezetőket faggatnak arról, hogy miként fogadnának egy kínai nukleáris létesítmények elleni megelőző támadást. 1969. szeptember 5-én Elliot Richardson külügyminiszter-helyettes az Amerikai Politikatudományi Intézetben (American Political Science Association) tartott beszédében nyíltan fogalmazott: „A két kommunista nagyhatalom közötti ideológiai ellentétek nem érdekelnek bennünket. Ugyanakkor az már igenis fontos, ha ez a vita a nemzetközi béke és biztonság jelentős megsértésévé eszkalálódik.”³³ A hidegháború virágnyelvén Richardson szavai figyelmeztettek arra, hogy bármilyen álláspontra is fog helyezkedni az Egyesült Államok, biztosan nem marad passzív, s hogy a nemzeti érdekeivel összhangban fog cselekedni.

Ezeknek a lépéseknek a fontolóra vételében a legfőbb cél egy olyan lélektani keret megteremtése volt, ami lehetővé teszi a Kína felé való nyitást. Miután nagyon sok, a jelentősebb szereplők által kiadott dokumentumot láttam, most azon nézet felé hajlok, hogy a Szovjetunió sokkal közelebb volt egy megelőző csapáshoz, mint ahogy azt akkor gondoltuk, s hogy az amerikai reakciók miatti bizonytalanságuk fontos tényező volt a döntéseikben. Most már például egyértelmű, hogy Mao 1969 októberében azt hitte, hogy küszöbön áll egy támadás, és arra utasította az összes vezetőt (kivéve Zhou Enlai-t, akire szüksége volt a kormányzáshoz), hogy széledjenek szét az országban és helyezték készenlétbe Kína nukleáris erőit, bármilyen csekélyek is voltak azok akkor.

A két kommunista nagyhatalom közötti feszültség az év folyamán enyhült vagy az amerikai figyelmeztetések, vagy a kommunista világ saját

belső dinamikája miatt, és a közvetlen háború veszélye csökkent. Alekszej Koszigin szovjet miniszterelnök, aki szeptemberben inkább egy sokkal hosszabb úton, Kína helyett Indián keresztül repült Hanoi-ba Ho Si Minh temetésére, már hazafelé tartva váratlanul megváltoztatta a menetirányt és Peking felé vette az útját. Ilyen drámai lépésekhez akkor folyamodnak országok, amikor vagy egy ultimátumot kívánnak átadni, vagy egy új szakaszt kívánnak nyitni a diplomáciában. Ezek közül egyik sem történt meg, vagy - a nézőponttól függően — mindkettő bekövetkezett. Koszigin és Zhou háromórás megbeszélést folytatott a pekingi repülőtéren: mindez nem vallott valami meleg fogadtatásra egy olyan ország miniszterelnöke számára, amelyik formailag még mindig szövetséges volt. Zhou Enlai egy megállapodás-tervezetet nyújtott át arra az esetre, ha az északi határon kölcsönösen visszavonulnak a felek, valamint a feszültségeket csökkentő egyéb lépéseket tesznek. A dokumentumot az elképzelések szerint akkor írták volna alá mindketten, amikor Koszigin visszaérkezik Moszkvába. Nem így történt. A feszültség októberben minden korábbinál nagyobbá vált, amikor Mao meghagyta Kína legfelső vezetőinek, hogy hagyják el Pekinget, miközben Lin Biao védelmi miniszter „a legmagasabb fokú harci készségbe” helyezte a fegyveres erőket.³⁴

Ilyen módon nyílt tér lassan a kínai-amerikai érintkezésnek. Mindegyik fél rendkívül gondosan ügyelt arra, hogy ne úgy tűnjön, mintha ő tette volna meg az első nyilvános lépést. Az Egyesült Államok azért, mert nem akadt olyan fórum, ahol az elnöki stratégiát formális állásfoglalássá lehetett volna alakítani, Kína pedig azért, mert nem akart gyengének mutatkozni, amikor fenyegetésekkel nézett szembe. Az eredmény egy olyan bonyolult *pás de deux* lett, hogy mindkét oldal bármikor azt állíthatta, hogy nincsenek kapcsolatban, és egyik sem vállalta a kezdeményezést, amelyet esetleg a másik fél elutasíthat. 1969. november és 1970. február között legalább tíz olyan alkalom adódott, amikor amerikai és kínai diplomaták a világ különböző fővárosaiban beszédbe elegyedtek egymással - ami főként azért volt igen figyelemre méltó, mert korábban e diplomaták mindig kerültek egymás társaságát. A patthelyzet akkor oldódott meg, amikor arra utasítottuk a varsói amerikai nagykövetet, Walter Stoesselt, hogy a soron következő nyilvános eseményen lépjen oda a kínai diplomatákhoz, és jelezze nekik,

hogy beszélgetni szeretne velük.

A lengyel fővárosban megrendezett jugoszláv divatbemutató volt a találkozás színhelye. A jelen lévő kínai diplomata, akik nem kaptak semmilyen instrukciót, e lépésre válaszul menekülve távoztak a helyszínről. A kínai attasénak az incidensről küldött beszámolója elárulja, hogy milyen feszültté váltak a kapcsolatok. Amikor évekkel később meginterjúvolták, elmondta, hogy két amerikait látott egymással társalogni, miközben a terem túlsó oldalán tartózkodó kínai küldöttség felé mutattak. Ez arra indította a kínaiakat, hogy felálljanak és távozzanak, nehogy bevonják őket is a társalgásba. Az amerikaiak mindenképpen szeretnék volna végrehajtani az utasításukat, és a kínaiak után eredtek. Amikor a megrettent kínai diplomata meggyorsították a lépteiket, az amerikaiak elkezdtek futni utánuk és azt kiabálták lengyelül (az egyetlen mindkét fél számára érthető nyelven): „Az amerikai nagykövetségről vagyunk. Találkozni akarunk a nagykövetükkel. [...] Nixon elnök azt mondta, hogy folytatni szeretné a párbeszédet a kínaiakkal.”³⁵

Két héttel később a varsói kínai nagykövet találkozóra hívta Stoesselt a kínai nagykövetségre, hogy megtegyék a szükséges előkészületeket a varsói tárgyalások felújítására. A fórum újbóli megnyitása szükségszerűen egy sor alapvető kérdést vetett fel. Miről tárgyaljon a két fél? És mi célból?

Ez felszínre hozta a tárgyalási taktikában és stílusban rejlő különbségeket a kínai és az amerikai vezetés között — legalábbis ami a száznál is több eredménytelen varsói megbeszélést felügyelő amerikai diplomáciai *establishmentet* illeti. A különbségek mind ez ideig rejtve maradtak, mivel mindkét fél úgy hitte, hogy a patthelyzet neki kedvez: a kínaiak azt követelték, hogy Tajvan kerüljön vissza kínai szuverenitás alá, az amerikaiak pedig a két kínai fél közötti vita elintézésénél az erő alkalmazásáról való lemondást javasolták.

Most, hogy mindkét fél haladást szeretett volna elérni, a tárgyalási stílusok közötti különbség fontossá vált. A kínai tárgyalók a diplomáciát **arra** használták, hogy a politikai, katonai és lélektani elemeket egyetlen átfogó stratégiai tervbe foglalják össze. A diplomácia számukra egy stratégiai elv kidolgozása volt. Semmilyen különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak magának a tárgyalási folyamatnak, nem is tekintették az adott

tárgyalás megkezdését a korábbi eseményeket megváltoztató tényezőnek. Nem hitték, hogy személyes kapcsolatok befolyásolhatják az ítéleteiket, jóllehet a személyes kapcsolatokat felhasználták saját erőfeszítéseik megkönnyítésére. Semmilyen érzelmi reakciót nem váltottak ki belőlük a patthelyzetek, mert a diplomácia elkerülhetetlen velejáróinak tekintették őket. Kizárólag akkor értékelték a jóindulat gesztusait, ha azok egy jól meghatározott célt vagy taktikát szolgáltak. És türelmesen, hosszú távra terveztek a türelmetlen tárgyalófelekkel szemben, a maguk oldalára állítva az időt.

Az amerikai diplomata magatartása jelentős mértékben különbözött ettől. Az amerikai politikai élet szereplői a katonai erőt és a diplomáciát egymástól elválasztva kezelik. A katonai cselekvést úgy fogják fel, hogy az időnként megfelelő feltételeket teremt a tárgyalásokhoz, ám amint a megbeszélések elkezdődnek, a saját belső logikájuk szerint tekintenek azokra. Ezért történt meg, hogy a tárgyalások kezdetén az Egyesült Államok csökkentette Koreában a katonai tevékenységét, és Vietnámban beleegyezett a bombázások szüneteltetésébe. Mindkét esetben a nyomásgyakorlást megnyugtatóssá váltotta fel, valamint megfoghatatlan előnyök kedvéért redukálta materiális kényszerítő eszközeit. Az amerikai diplomácia többnyire a konkrét választja az általánossal szemben, a gyakorlatit az absztrakt ellenében. „Rugalmasnak” kell lennie, késztetést érez arra, hogy új javaslatokkal vessen véget a patthelyzeteknek, és ezzel öntudatlanul új patthelyzetek megteremtésére ösztönöz, hogy még újabb javaslatokkal álljon elő. Ezt a taktikát elszánt ellenfelek gyakran időhúzási stratégiájuk szolgálatába állíthatják.

Ami a varsói megbeszéléseket illeti, az amerikai hajlandóság pontosan az ellenkező hatást váltotta ki. Kína visszatért a varsói tárgyalásokhoz, mert Mao stratégiai döntést hozott arról, hogy követni kell a négy marsall ajánlásait, és magas szintű párbeszédet kell kezdeni az Egyesült Államokkal. Az amerikai diplomata azonban (ellentétben az elnökükkel) nem vártak ilyen áttörést, vagy inkább az áttörés számukra azt jelentette, hogy új életet lehelnek az ekkor már száznegyvenharmadik találkozásnál tartó folyamatba. Időközben ugyanis kidolgoztak egy olyan napirendet, amely a két ország között felhalmozódott pragmatikus ügyeket tartalmazta: a két fél egymás

elleni pénzügyi követeléseit, a kölcsönösen fogva tartottak kérdését, a kereskedelmet, a fegyverzetkorlátozást és a kulturális cserét. Az amerikai diplomata az azt tekintették volna áttörésnek, ha Kína hajlandó lett volna ezeknek a napirendi pontoknak a megtárgyalására.

A felek elbeszéltek egymás mellett a felújított varsói tárgyalások 1970. február 20-án és március 20-án megtartott első két ülésén. Én mint a Fehér Ház nemzetbiztonsági tanácsadója korábban arra kértem a tárgyaló küldöttséget, hogy ismételjék meg azt, amit a követek próbáltak a divatbemutatóról elmenekülő kínai diplomatáknak mondani, hogy az Egyesült Államok „kész lenne megfontolni egy képviselő küldését Pekingbe az Önök tisztviselőivel való közvetlen tárgyalásokra, vagy az Önök kormányának képviselőjét fogadni Washingtonban.” A kínai tárgyalók formálisan megismételték a Tajvannal kapcsolatos megszokott álláspontjukat, noha a korábbiaknál enyhébb formában. Ám a Tajvanról adott válasza egy váratlan fordulatot is belecsempészték: Kína hajlandó fontolóra venni a megbeszéléseket nagykövetségi szinten vagy más csatornákon annak érdekében, hogy „csökkentsék a feszültségeket Kína és az Egyesült Államok között, és alapvetően javítsa a kapcsolatokat”.³⁶ Kína tehát a továbbiakban nem tette függővé ezeket a megbeszéléseket a tajvani kérdés megoldásától.

A varsói amerikai tárgyalók megpróbálták kitérni ez elől a tágabb megközelítés elől. Amikor a javaslat első ízben hangzott el, egyáltalán nem válaszolták rá. Ezt követően olyan tárgyalási pontokat alakítottak ki, hogy a kapcsolatok általános áttekintését célzó kínai javaslatot eltérítsék a semmilyen eredményt sem hozó találkozók során kialakított amerikai napirend irányába.³⁷

Nixon türelmetlenül fogadta ezt a megközelítést. „Még megszületése előtt megfojtják ezt a gyereket” - jelentette ki Nixon, amikor megkapta a tárgyaló delegáció által összeállított tervet. Ugyanakkor vonakodott attól, hogy utasítást adjon nekik arra, hogy geopolitikai vitába bocsátkozzanak, mert attól félt, hogy a tárgyalásokról megjelenő hírek óriási vihart kavarnának a szövetségesek körében, mielőtt a kínai álláspont teljesen világossá válna. Mao magatartása még ennél is bizonytalanabb volt. Kiegyezést akart az Egyesült Államokkal, ám ezek a megbeszélések 1970 elején zajlottak, amikor a Nixon-adminisztrációnak óriási tüntetésekkel

kellett szembenézni. A tüntetők azért tiltakoztak, mert az elnök csapatokat küldött Kambodzsába Hanoi Dél-Vietnamban végrehajtott támadásai utánpótlási vonalainak megsemmisítésére. A kérdés Mao számára úgy vetődött fel, hogy vajon a tiltakozások a marxisták által oly régen - s addig hiába - várt világforradalom kezdetét jelentik-e. Ha Kína közelebb kerül az Egyesült Államokhoz, nem pont akkor tenné-e, amikor a világforradalom forгатókönyve megvalósul? Ezeknek a lehetőségeknek a számbavétele foglalta le elsősorban Maót 1970-ben.³⁸ Az amerikai katonai behatolást Kambodzsába ürügyként használta arra, hogy a varsói tárgyalások 1970. május 20-ra tervezett következő ülését elhalássza. A megbeszéléseket soha többé nem folytatták.

Nixon egy bürokratikusán kevésbé korlátozott és jobban az ő személyes ellenőrzése alatt álló fórumot keresett. Mao megpróbált utat törni az Egyesült Államok kormányának legfelső vezetéséhez, amikor határozott döntést hozott. Mindkettőjüknek óvatosságnak kellett lennie, nehogy a szándékok idő előtti nyilvánosságra kerülése szovjet támadást váltson ki, vagy a másik oldal elutasítása nehogy megghiúsítsa az egész kezdeményezést. Amikor a varsói megbeszélések megfeneklettek, az amerikai kormányzat végrehajtói szintje a jelek szerint megkönnyebbült, hogy megszabadult a Pekinggel való tárgyalás okozta kellemetlenségektől és a belpolitikai kockázatoktól. Az alatt az egy év alatt, amikor Nixon és Mao lehetőséget keresett a magas szintű párbeszédhez, az amerikai diplomáciai *establishment* alacsonyabb szintjein egyszer sem kérdezték meg a Fehér Házat, hogy mi történt a varsói megbeszélésekkel, és egyszer sem javasolták azok újbóli kezdeményezését.

Azt követően, hogy a kínaiak lemondták a javasolt május 20-i találkozót, közel egy évig az amerikai és a kínai vezető egyetértett a célban, de a húsz éves elszigeteltség megghiúsította a közeledést. Nem egyszerűen a tárgyalások kulturálisan eltérő kínai és amerikai megközelítése okozott gondot. A probléma az volt, hogy Nixon megközelítése jobban elütött a saját diplomáciájától, mint Maótól. Nixon és én ki akartuk aknázni a Szovjetunió, Kína és az Egyesült Államok közötti viszonyrendszer teremtette stratégiai helyzetet. Nem annyira a zavaró tényezők eltávolítására kerestünk alkalmat, hanem egy nyitott geopolitikai párbeszédre.

Amíg a két fél egymást kerülgette, az általuk választott közvetítők sokat elárultak az előttük álló feladatokról vallott nézeteikről. Nixon egy 1970. júliusi világ körüli útját használta fel arra, hogy közölje pakisztáni és romániai vendéglátóival, hogy magas szintű párbeszédet óhajt a kínai vezetőkkel, s hogy ezt bátran közölhetik Pekinggel. Nemzetbiztonsági tanácsadóként ugyanezt megemlítettem a korábbi hanoi francia nagykövetnek és hosszú ideje barátomnak, Jean Sainteny-nek, aki ismerte a párizsi kínai nagykövetet, Huang Zhent (Huang Csen). Más szóval, a Fehér Ház Kína egy „el nem kötelezett” barátját (Pakisztánt), egy Moszkvától függetlenedni kívánó Varsói Szerződés-tagot (Romániát), valamint a NATO egyik olyan tagját, amelyik ragaszkodott a stratégiai függetlenségéhez (Francia- országot) választotta — az utóbbit abból a megfontolásból, hogy Sainteny az üzenetünket a francia kormánynak is továbbítsa. Peking a jelzéseit a NATO-tag Norvégia fővárosán és — különös módon - az afganisztáni Kabulon keresztül továbbította (az utóbbit esetleg azért választva, hogy a helyszín szokatlansága felkeltse a figyelmünket). Oslót figyelmen kívül hagytuk, mert az ottani nagykövetségünk nem volt ellátva a szükséges munkatársi gárdával. Kabul sem jöhetett szóba, különben sem akartuk a párbeszédet nagykövetségeken keresztül folytatni.

Kína nem vette figyelembe a párizsi közvetlen csatornát, de végül válaszolt a megkeresésre Románián és Pakisztánon keresztül. Ezt megelőzően azonban Mao érintkezésbe lépett velünk, de olyan diszkrétan és közvetetten, hogy nem figyeltünk fel rá. Mao 1970. októberben egy újabb interjút adott Edgár Snow-nak, akit a Nixon-adminisztráció Mao-szimpatizáns- nak tartott. Mao annak érdekében, hogy hangsúlyozza az alkalom jelentőségét, 1970. október 8-án Snow-t maga mellé vette a dísztribünre a polgárháborúban elért kommunista győzelem évfordulóját ünneplő felvonulás alatt. A pártelnök mellett megjelenő amerikai azt jelképezte - vagy legalábbis ezt kellett volna jelképeznie a kínai nép számára -, hogy az Amerikával való kapcsolat rendkívül fontos.

Az interjú nagyon bonyolult módon zajlott. Snow megkapta az interjú átiratát azzal a korlátozással, hogy nem idézhet szó szerint. Ugyancsak meghagyták neki, hogy három hónapig semmit se hozzon nyilvánosságra. A kínaiak bizonyára úgy gondolkodtak, hogy Snow az egész szöveget átadja az

amerikai kormánynak, majd pedig a publikált összefoglalás csak meg fogja erősíteni a már elindult folyamatot.

Ám mindez nem így történt. Ennek ugyanaz volt az oka, mint ami miatt az 1965-ös interjú sem gyakorolt semmilyen hatást az amerikai kormányra. Snow már hosszú ideje a Kínai Népköztársaság barátja volt, ez a tény pedig az amerikai külpolitikai *establishment* szemében Peking propagandistájává tette. Az interjújának semmilyen átirata sem érte el a kormányzat magasabb köreit, nem is szólva a Fehér Háztól, s mire a cikk hónapokkal később napvilágot látott, az érintkezés más formái már tárgytalanná tették.

Kár, hogy az átirat nem ért el bennünket, mert a pártelnök néhány fontos kijelentést tett benne. Kína közel egy évtizeden keresztül elvágtta magát a külvilágtól. Most Mao bejelentette, hogy hamarosan elkezd különböző politikai nézetekkel rendelkező amerikaiakat meghívni Kínába. Nixont szívesen látják „akár mint turistát, akár mint elnököt”, mert Mao arra a következtetésre jutott, hogy „a Kína és az Egyesült Államok közötti problémákat Nixonnal kellene megoldani” — hiszen a következő elnökválasztás két év múlva lesz.³⁹

Mao az Egyesült Államok pocskondiázásától eljutott odáig, hogy Kínába hívta az amerikai elnököt. És egy meglepő megjegyzést tett a kínai belpolitikai állapotokra, amely arra utalt, hogy a párbeszédnek egy új Kínával kell létrejönni.

Mao közölte Snow-val, hogy véget vet a „kulturális forradalomnak”, mert amit eredetileg erkölcsi és szellemi megújulásnak szánt, az erőszakká változott. „Amikor külföldiek azt állították, hogy Kína zűrzavarban él, nem hazudtak. Igaz volt. A kínaiak közötti küzdelem tovább folyt [...] először botokkal, majd puskákkal, később ágyúkkal.”⁴⁰ Mao, közölte Snow, elítélte a körülötte kialakult személyi kultuszt: „Nehéz volt az embereknek a háromezer éves császárimádó hagyományon felülkerekedni” - mondta a pártelnök. A ráaggatott címeket, mint például „a nagy kormányos* [...] előbb vagy utóbb eltörlik”. Az egyetlen cím, amit szeretne megtartani, az „a tanító”.⁴¹

Hihetetlenül érdekes megállapítások voltak ezek. Miután az országát olyan megpróbáltatásoknak tette ki, amelyek úgy összezürták még a Kommunista Pártot is, hogy kizárólag a személyi kultusz maradt a kötőerő,

Mao most bejelentette a „kulturális forradalom” végét. A mozgalmat azért indították el, hogy a pártelnök mindenféle doktrinális vagy bürokratikus gát nélkül kormányozhasson. A „kulturális forradalom” a létező struktúrák felmorzsolását jelentette, olyan terrort, amelyről még Mao is elismerte: „helytelen volt a bánásmód a »letartóztatottakkal« szemben - párttagokkal és másokkal, akiket eltávolítottak a hatalomból és átnevelés alá vetettek.”⁴²

Milyen helyzetben hagyta mindez a kínai kormányzatot? Miért közölte ezt Mao a rá jellemző cirkalmas módon, ráadásul egy külföldi újságíró közvetítésével? Talán így akarta jelezni, hogy egy új szakasz kezdődik Kína és az Egyesült Államok viszonyában? Mindenesetre Mao kijelentette, hogy „a kínaiak és az amerikaiak között semmilyen előítéletnek nem kell lennie. Kölcsönös tisztelet és egyenlőség létezhet közöttük.” Azt mondta, hogy nagy reményeket fűz a két ország népeinek kapcsolatához.⁴³

Nixon az amerikai külpolitikai hagyomány megtörésével a feszültségek csökkentését geopolitikai megfontolások alapján kívánta elérni annak érdekében, hogy Kína visszatérjen a nemzetközi rendszerbe. Ugyanakkor a Kína-központúan gondolkodó Mao számára az elsődleges szempont nem a nemzetközi rendszer, hanem Kína jövője volt. Az ország biztonsága érdekében kész volt a kínai politika súlypontját áttenni és megváltoztatni a szövetségi kapcsolatokat - egyáltalán nem a nemzetközi kapcsolatokról szóló valamiféle elmélet szerint, hanem a kínai társadalom számára kijelölt új irány miatt, amely szerint Kína még tanulhat is az Egyesült Államoktól:

Kínának tanulni kellene abból, ahogy Amerika fejlődött a decentralizációval, valamint a felelősségnek és nemzeti vagyonnak a tagállamok közti megosztásával. Egy központi kormányzat nem tud mindent megtenni. Kínának regionális és helyi kezdeményezésekre kell támaszkodnia. Sehová sem vezet *(széttárja a kezét)*, ha mindig rám hagyatkoznak.⁴⁴

Röviden, Mao a konfuciuszi erkölcsi feddhetetlenségbe ágyazott kínai kormányzás klasszikus elveit erősítette meg. Az interjú egy részét annak szentelte, hogy a hazudozást ostorozta, amit nem az amerikaiaknak tulajdonított, hanem a nem sokkal korábban a hatalmától megfosztott Vörös

Gárdának. „Ha valaki nem az igazságot mondja, hogyan akarja elnyerni mások bizalmát? Ki bízna egy ilyen emberben?”⁴⁵ — jegyezte fel Snow. A tegnap tüzet okádó, radikális ideológusa egy konfuciuszi bölcset köntösét öltötte magára. Utolsó mondata mintha a körülményekbe való beletörődést sugallta volna, noha, mint mindig, valami nyugtalanító kettős értelmet lehetett felfedezni benne: „Azt mondta, hogy ő egy magányos szerzetes, aki egy lyukas esernyővel járkal a világban.”⁴⁶

Ebben a befejező sorban több volt, mint Mao megszokott öniróniája azzal kapcsolatban, hogy a „nagy ugrás” és a „kulturális forradalom” megteremtője visszatér eredeti hivatásához, és a filozófia tanára lesz. Ahogy ugyanis számos kínai kommentátor később megjegyezte, Snow angol szövegében az idézet egy jól ismert kínai párvers első sora volt.⁴⁷ Teljes szövegében a vers kevésbé gunyoros, inkább baljós. A párvers második sorát, „*wu fa wu tian*”, nem idézték, legalábbis nem fordították le. Leírva a kínai írásjelek azt jelentik, hogy „haj nélkül, égbolt nélkül” — azaz a szerzetes kopasz, és mivel egy esernyőt tart a feje fölé, nem látja az eget maga fölött. A tonális kínai nyelvben azonban a sor egy szójáték. Másként hangsúlyozva a vesszor új értelmet nyer: „törvény nélkül, menny nélkül” — vagy kevésbé irodalmian: „az emberi és az isteni törvényekkel dacolva”, „se nem istenfélő, se nem törvénytisztelő”, „lábbal tiporja a törvényeket, s közben a szeme sem rebben.”⁴⁸

Másként fogalmazva, Mao befejező mondata még mélyebb értelmű volt, mint ahogy előszörre látszott. Mao egy vándor bölcsként jellemezte magát, de egyben olyannak is, mint aki maga szabja meg a törvényeket. Mao esetleg csak játszott az interjú angolul beszélő készítőjével? Komolyan hihette-e, hogy Snow megérti a szójátékot, amely nyugati fülnek szinte teljesen érthetetlen? (Mao alkalmanként túlbecsülte a nyugati kifinomultságot, mint ahogy a nyugat időnként eltúlozta az övét.) A szövegösszefüggést tekintve az valószínűsíthető, hogy Mao a szójátékot a hazai hallgatóságnak címezte, különösen azoknak a vezetőknek, akik esetleg ellenezték az addig gyűlölt Egyesült Államokkal való kiegyezést, s akiknek az ellenállása később a Lin Biao miatt kialakult válságban — és állítólagos puccsban — csúcsosodott ki, röviddel a Kína irányába történő amerikai nyitást követően. Mao gyakorlatilag azt jelentette be, hogy ismét a feje

tetejére állítja a világot. Ebben a vállalkozásában nem fogják „emberi vagy isteni törvények”, de még a saját ideológiájának a törvényei sem korlátozni. Figyelmeztette a kétkedőket, hogy térjenek ki előre.

Mao interjújának a szövege biztosan eljutott a pekingi legfelső politikai körökhöz, míg Washingtonban figyelmen kívül hagyták azt. Snow-t megkérték, hogy azért halassza el az interjú publikálását, hogy Kína tehessen hivatalos kezdeményezést. Mao úgy döntött, hogy ezúttal nem gondosan koreografált lépésekkel jut el harmadik félen keresztül az amerikai kormányzathoz, hanem közvetlenül a legmagasabb szinthez fordul. 1970. december 8-án egy Zhou Enlai-tól származó üzenetet kézbesítettek az irodámba. Korábbi évszázadok diplomáciai gyakorlatát felelevenítve a pakisztáni nagykövet hozta azt Iszlámábádból, ahová kézzel írott üzenet formájában érkezett. Peking levele formálisan is elismerte a közvetítőkön keresztül korábban eljuttatott üzenetek kézhez vételét. Megemlítette Nixon-nak azt a megjegyzését, amelyet pár héttel korábban a Fehér Házban járó pakisztáni elnök, Jahja Khan előtt tett. Ennek értelmében Amerika a Szovjetunióval folytatott tárgyalásai során nem fog részt venni egy „Kína elleni közös akcióban”, s kész elküldeni képviselőjét egy kölcsönösen elfogadható helyszínre, hogy előkészítse a magas szintű érintkezést Kínával.⁴⁹

Zhou Enlai válaszában kitért arra, hogy azért nem válaszolt a korábbi üzenetekre, mert ez az első alkalom, hogy egy üzenet „egy államfőtől jön, egy államfőn keresztül, egy államfőhöz”.⁵⁰ Miközben Zhou hangsúlyozta, hogy a válasza bírja Mao és a Mao örökösének akkoriban kijelölt Lin Biao jóváhagyását, egy különleges megbízottat hívott meg Pekingbe, hogy megbeszéljék „a Tajvannak nevezett, Kína által kiűritett terület” ügyét, „amelyet az Egyesült Államok külföldi csapatai tartanak megszállva immár tizenöt éve”.⁵¹

Ravaszul megfogalmazott dokumentum volt. Pontosan mit javasolt Zhou Enlai a megbeszélések tárgyául? Tajvan visszatérését Kínához vagy a szigeten való amerikai katonai jelenlétet? Nem volt semmilyen utalás a kölcsönös segítségnyújtási szerződésre. Bármit is akart jelenteni az üzenet, a Tajvannal kapcsolatban az utolsó húsz évben használt lehető legenyhébb megfogalmazást tartalmazta. Mindössze a Tajvanon állomásozó amerikai

csapatokra vonatkozott, melyeknek a nagy része vietnami támogató erő volt? Vagy pedig egy átfogóbb követelésről szólt az üzenet? Bárhogyan is állt a helyzet, a sokat becsmért „monopolkapitalisták”⁵² képviselőjének a meghívása Pekingbe bizonyára valamilyen mélyebb értelmet kellett hogy rejtessen, mint csupán Tajvan kérdésének megtárgyalását, amire egyébként már létezett egy fórum. Az ügy háttérében bizonyára Kína biztonságának az ügye rejtőzött.

A Fehér Ház úgy határozott, hogy nyitva hagyja a kérdést a tényleges találkozókig. A válaszuk elvben elfogadta a képviselő küldését, ám az ő küldetését „a Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok közötti ügyek széles körében” határozta meg - ez azt sugallta, hogy az amerikai képviselő nem fog kizárólag Tajvan kérdésére szorítkozni.⁵³

Mivel Zhou Enlai nem akart kizárólag a pakisztáni csatornára hagyatkozni, hasonló üzenetet küldött Románián keresztül is, ami - eddig ki nem derített okokból - januárban, egy hónappal a pakisztáni üzenet után érkezett meg. Közltek velünk, hogy ezt az üzenetet is „jóváhagyta Mao elnök és Lin Biao”.⁵⁴ Ebben Tajvant a Kína és az Egyesült Államok közötti egyetlen megoldatlan ügyként említették, s szerepelt benne egy teljesen új elem is: mivel Nixon elnök már meglátogatta Belgrádot és Bukarestet is — kommunista országok fővárosait -, Pekingben is szívesen látott vendég. Az előző másfél évtizedben lezajlott katonai összecsapások fényében jelentős volt, hogy Tajvant a Kína és az Egyesült Államok közötti *egyetlen* vitás kérdésként említették, tehát Vietnam egyértelműen nem állt a kibékülés útjában.

A válaszungkat a romániai csatornán keresztül küldtük el, ebben elvben beleegyeztünk a képviselő küldésébe, de figyelmen kívül hagytuk az elnök meghívását. A kapcsolatok ezen korai szakaszában még időszerűtlennek tűnt egy elnöki látogatás, nem is szólva az abban rejlő kockázatokról. Az általunk megfelelőnek talált napirendet a félreértések elkerülése végett pontosan a Pakisztánon keresztül küldött üzenetben foglaltakkal megegyezően közltek: az Egyesült Államok kész minden, a két felet érintő kérdést megvitatni, beleértve Tajvant is.

Zhou Enlai októberben találkozott Jahja Khannal és novemberben a román miniszterelnök-helyettestel. Mao októberben fogadta Snow-t. Az a

tény, hogy ezek az üzenetek mindössze néhány hét leforgása alatt születtek meg, azt tükrözte, hogy a diplomácia túlment már a taktikai fázison, és egy jelentős végkifejletet készített elő.

Nagy meglepetésünkre azonban - s nem csekély aggodalmunkra - három hónapig semmilyen válasz sem jött. Lehetséges, hogy ennek oka a Laosz déli részén húzódó, a délen harcoló észak-vietnami erők legfőbb utánpótlási vonalának számító Ho Si Minh-ösvény elleni, s az amerikai légierő által támogatott dél-vietnami támadás volt. A jelek szerint Maót esetleg elbizonytalanította az a lehetőség, hogy a vietnami háború elleni tiltakozások forradalomba csaphatnak át Amerikában.⁵⁵ Lehetséges, hogy Peking olyan ütemben akart mozdulni, ami az egyszerű taktikai megfontolások iránti közönyét demonstrálja, és elejét akarta venni annak, hogy Kínát túlzottan lelkesnek vagy gyengének tartsák. A legvalószínűbb magyarázat az lehet, hogy Maónak időre volt szüksége, hogy megszerezze a politikájához szükséges belső támogatást.

Csak április elején hallottunk újra Kínáról. Peking nem az eddig kialakított csatornákat választotta, hanem a saját módszerét, amely nyilvánossá tette a kínai szándékot az Amerikával való jobb viszony kialakítására, és amely kevésbé függött az Egyesült Államok kormányzatának lépéseitől.

Ez a háttérre annak az epizódnak, ami „pingpong diplomácia” néven vált közhírré. Egy kínai asztalitenisz-csapat vett részt egy Japánban megrendezett nemzetközi versenyen. Kínai sportcsapat a „kulturális forradalom” megkezdése óta most versenyzett első alkalommal az országhatárokon kívül. Az utóbbi időkben kiderült, hogy a kínai és az amerikai csapatok esetleges találkozója jelentős belső vitát váltott ki a kínai vezetésen belül. A kínai külügyminisztérium eredetileg azt javasolta, hogy távol kell maradni a versenytől, vagy legalábbis az amerikai csapattól. Zhou az ügyet Mao elé utalta, aki két napig töprengett a kérdésen. Maót időnként súlyos álmatlanság gyötörte. Egy ilyen alkalommal késő éjszaka „egy asztal fölé görnyedt” kábultan az altatóktól. Váratlanul rekedt hangon odaszólt az ápolónővérnek, hogy hívja fel a külügyminisztériumot, „hogy hívják meg az amerikai csapatot Kínába”. A nővér a visszaemlékezése szerint megkérdezte: „Érvényes az utasítása az altató bevétele után is? . Mao azt

válaszolta: „Igen, minden egyes szavam érvényes. Cselekedjen haladéktalanul, mielőtt késő lesz!”.⁵⁶

Ezzel a Maótól származó utasítással a kínai sportolók felhasználták az alkalmat és meghívták az amerikai csapatot Kínába. 1971. április 14-én az elképedt fiatal amerikai asztaliteniszezők Zhou Enlai társaságában a Nagy Népi Csarnok előtt találták magukat. Ilyen megtiszteltetésben a Pekingbe akkreditált külföldi nagykövetek döntő többségének soha nem volt része. A kínai miniszterelnök kijelentette: „Az amerikai és a kínai nép közötti kapcsolatokban új fejezetet nyitottunk. Biztos vagyok abban, hogy a barátságunk kezdete támogatásra talál a két nép többségénél.” A sportolók, akiket meglepett az a tény, hogy a magas szintű diplomácia kellős közepébe kerültek, hirtelen nem tudtak mit válaszolni, mire Zhou Enlai egy általunk később jellemzőnek talált fordulattal zárta le a beszélgetést: „Nem így gondolják? Hatalmas tapsot aratott ezzel a megjegyzéssel.”⁵⁷

Mao és Zhou a kínai diplomáciai hagyományokhoz hűen több szinten cselekedtek. Az egyik szinten a „pingpong diplomácia” válasz volt a januári amerikai üzenetekre. Ez Kínát nyilvánosan elkötelezte egy olyan irányvonal mellett, amely addig a legtitkosabb diplomáciai csatornák tartományába esett. Ebben az értelemben biztosítékot jelentett, ugyanakkor figyelmeztetést is arra nézve, hogy Kína milyen irányvonalat képviselne, ha a titkos kommunikációs csatornák bedugulnának. Peking ekkor nyilvános kampányba fogna - amit manapság „civil diplomáciának” neveznénk mint ahogy Hanoi viselkedett céljait elérendő, s az amerikai társadalomban meglévő egyre erősebb tiltakozó mozgalmakhoz fordulna „a béke egy újabb esélyének” eljátszása miatt.

Zhou hamarosan jelezte, hogy továbbra is a diplomáciai csatornát részesíti előnyben. Április 29-én a pakisztáni nagykövet újabb kézzel írt, április 21-én keltezett üzenetet hozott Pekingből. A „kialakult helyzettel” magyarázta a hosszú csendet anélkül, hogy kitért volna arra, hogy ez belpolitikai vagy nemzetközi feltételekre vonatkozik-e, de megismételte, hogy szívesen fogadna egy különleges megbízottat. Zhou meg is nevezte, hogy kit látna megbízottként szívesen Pekingben: engem vagy William Rogers külügyminisztert vagy „akár az Egyesült Államok elnökét magát”.⁵⁸ Zhou a kapcsolatok helyreállításának feltételéül mindössze a legkevesebb

vitára okot adó kérdéseket, a Tajvanon és a Tajvani-szorosban állomásozó amerikai csapatok visszavonását jelölte meg, és nem említette Tajvan visszatérését Kínához.

Ezen a ponton a diplomáciát eddig övező titkolózás majdnem kisiklatta a vállalkozást, mint ahogy ellehetetleníthette volna korábban bármikor a Pekinggel való egyezkedést. Nixon korábban elhatározta, hogy a Washington Pekinggel összekötő csatorna kizárólag a Fehér Ház legyen. Semmilyen más hivatal nem informáltak a decemberben és januárban Zhou Enlai-tól kapott két üzenetről. Így egy április 28-án tartott nyilvános tájékoztatón egy külügyminisztériumi szóvivő kijelentette, hogy Tajvan szuverenitását illetően az amerikai álláspont az, hogy „ezt a megoldatlan kérdést későbbi nemzetközi határozatnak kell eldönteni”. Majd a külügyminiszter, aki egy diplomáciai találkozón vett részt Londonban, másnap a televízióban egyrészt reagált a Snow-interjúra, másrészt gyakorlatilag visszautasította a Nixonnak küldött meghívást mint „meglehetősen informálisan tett és nem komoly gesztust”. A kínai külpolitikát úgy jellemezte, hogy „terjeszkedő és elég paranoiás”. Úgy vélte, a tárgyalásokban kizárólag akkor lehet haladást elérni — és esetleg akkor látogathat Nixon Kínába —, ha Kína valamilyen módon csatlakozik a nemzetközi közösséghez, és eleget tesz „a nemzetközi jog szabályainak”.⁶⁰

Kína stratégiai kényszereiből adódóan a párbeszéd felújítása felé haladó folyamat folytatódott. Egy kínai kormánysszóvivő a Tajvanra mint megoldatlan kérdésre vonatkozó utalást „a kínai nép ügyeibe való arcátlan beavatkozásként” ítélte el. A tiltakozás mellett azonban azt is hangsúlyozta, hogy az asztalitenisz-csapat látogatása új fejlemény volt a kínai és az amerikai nép közötti barátságban.

Május 10-én elfogadtuk Zhou Nixonnak küldött meghívását, de ragaszkodtunk az átfogó napirendhez. Az üzenetünk így szólt: „Egy ilyen találkozón mindkét félnek az általa fontosnak tartott ügyeket szabadon kellene felhozni.”⁶¹ Az elnök a csúcstalálkozóra való előkészületként azt javasolta, hogy nemzetbiztonsági tanácsadójaként én képviseljem a Zhouval lebonyolítandó előzetes titkos megbeszélésen. Egy konkrét dátumot is megjelöltünk. A dátum kitűzése mögött semmilyen komolyabb politikai indok nem rejtőzött. A kabinet és a Fehér Ház késő tavasszal és kora nyáron

több utazást is tervezett, és ez volt a legkorábbi alkalom, hogy egy megfelelő repülőgép a rendelkezésre állt.

A kínai választ június 2-án kaptuk meg. Zhou értesített bennünket, hogy jelentette Maónak azt, hogy Nixon „nagy örömmel”⁶² elfogadta a kínai meghívást, és hogy a javasolt időpontban fogad engem az előzetes tárgyalásokra. Nem tulajdonítottunk nagy jelentőséget annak, hogy Lin Biao neve nem szerepelt ebben az üzenetben.

Egy éven belül a kínai—amerikai diplomácia a kibékíthetetlen ellentétől eljutott egy olyan elnöki megbízott pekingi tárgyalásáig, aki magának az elnöknek a látogatását készítette elő. Mindez úgy valósult meg, hogy a két fél túllépett a két évtizedes retorikán, és a geopolitikai párbeszéd alapvető fontosságú stratégiai céljára, azaz a hidegháborús nemzetközi rend átforgatására koncentrált. Ha Nixon a szakértők tanácsát követte volna, a kínai meghívást arra használta volna fel, hogy visszatérjen a hagyományos napirendhez és a magasabb szintű tárgyalások előfeltételül szabja annak elfogadását. Egy ilyen megközelítést nem csupán visszautasításnak fogtak volna fel Kínában, de az intenzívebbé váló kínai—amerikai kapcsolatot valószínűleg a két országra nehezedő belső és nemzetközi nyomás határozta volna meg. Nixon tulajdonképpen nem azzal járult hozzá a kialakuló kínai-amerikai közeledéshez, hogy felfogta annak szükségességét, hanem azzal, hogy képes volt olyan konceptuális alapot felajánlani, amelyhez a kínai gondolkodás kapcsolódni tudott. Nixon számára a Kína felé való nyitás egy átfogó stratégiai terv része volt, nem pedig a kölcsönösen zavaró tényezők valamiféle listázása.

A kínai vezetők hasonló megközelítést alkalmaztak. Nekik a fennálló nemzetközi rendhez való visszatérés értelmezhetetlen volt, ha másért nem, hát azért, mert úgy vélték, hogy az a létező nemzetközi rend, amelynek kialakításában nem vettek részt, nem releváns számukra. A biztonságukat sohasem a szuverén államok közösségének jogi keretei között képzelték el. Az amerikaiak mind a mai napig a Kína felé való nyitást gyakran egy barátság statikus állapotaként kezelik. A kínai vezetők azonban a *shi* elvét figyelembe véve gondolkodnak, amely szerint a dolgokat a maguk folyamatában kell felfogni.

Amikor Zhou a kínai és az amerikai nép közötti barátság helyreállításáról

írt, egy olyan magatartást értett alatta, amely egy új nemzetközi egyensúly kialakításához szükséges, nem pedig a népek közötti kapcsolat végső fázisáról beszélt. A kínai írásokban ritkán találhatók az amerikai felfogás szerint szentnek tartott, a jogra épülő nemzetközi rendről szóló kifejezések. Ehelyett inkább egy olyan világot keres Kína, amelyben biztonságot és haladást talál egyfajta „harcias együttélésen” keresztül, és amelyben a harcra való készenlétet ugyanolyan kiemelt hely illeti meg, mint az együttélés elfogadását. Az Egyesült Államok ebbe a világba lépett be a kommunista Kínába küldött első diplomáciai missziójával.

A kapcsolatok felújítása: az első találkozások Maóval és Zhouval

Nixon elnökségének egyik legdrámaibb eseményét majdnem teljes homály fedte. Nixon ugyanis eldöntötte, hogy a pekingi misszió sikere annak titokban tartásától függ. Egy hivatalos utazás bonyolult belső jóváhagyási eljárást indított volna el az amerikai kormányzaton belül, továbbá az egész világon ragaszkodtak volna előzetes konzultációkhoz, beleértve Tajvant is (amit még mindig Kína kormányának ismert el Amerika). Ez aztán gyakorlatilag meghiúsította volna, hogy kifürkésszük Peking valódi szándékait. Az átláthatóság lényeges cél, ám a békésebb nemzetközi rend felépítésére adódó történelmi lehetőségeknek is megvan a maguk parancsoló szükségszerűsége.

Így csapatom hivatalosan azért indult el Saigon, Bangkok, Újdelhi és Ravalpindi érintésével, hogy az elnök megbízásából tényfeltárási utat tegyen. A kíséretemben helyet kapott számos különböző területet képviselő amerikai tisztviselő, valamint a pekingi útra kiszemelt kisebb csoport is — munkatársaim: Winston Lord, John Holdridge és Dick Smyser, valamint Jack Ready és Gary McLeod titkosszolgálati ügynökök. Mindegyik városban unalmas tárgyú, fárasztó megbeszéléseket tartottunk, hogy a média elvesztse a mozgásunk iránti érdeklődését. Ravalpindiben negyvennyolc órára eltűntünk: hivatalosan azért, hogy pihenjünk (betegséget tettemek) a Himalája lábainál egy pakisztáni hegyi üdülőben. Washingtonban kizárólag az elnök és Alexander Haig (későbbi tábornok), első számú munkatársam tudott a valódi úti célunkról.

Amikor 1971. július 9-én az amerikai küldöttség megérkezett Peking- be, ízelítőt kaptunk a kínai kommunikáció kifinomultságából, de abból nem, ahogy Peking a tényleges tárgyalásokat folytatta, s abból még kevésbé, ahogy a kínaiak a vendégeket fogadják. A kommunista diplomáciával

kapcsolatos korábbi amerikai tapasztalat a szovjet vezetőkkel, különösen Andrej Gromikóval való találkozásokon alapult, akinek megvolt az a hajlama, hogy a diplomáciát bürokratikus akarat próbájává alakítsa. Kifogástalanul korrekt volt a tárgyalások menetét illetően, de hajthatatlan a lényegre tekintve - alkalmanként az ember úgy érezte, még a saját önfegyelmét is végletekig feszítette.

A titkos látogatás alatt a kínai részről történt fogadás és az azt követő megbeszélések során feszültségnek nyoma sem volt. Nem tudtuk mire vélni az előkészítő manőverezés idején az üzeneteik között tartott kisebb- nagyobb szüneteket, és azt feltételeztük, hogy valamilyen összefüggésben lehetnek a „kulturális forradalommal”. A jelek szerint vendéglátóinkat semmi sem zökkentette ki higgadtságukból, és úgy viselkedtek, mintha az amerikai elnök különleges megbízottjának a Kínai Népköztársaságban tett első útja a legtermészetesebb esemény lenne.

Amivel valójában találkoztunk, az közelebb esett a hagyományos kínai diplomácia stílusához, mint azokhoz a kínosan gondos formaságokhoz, melyekhez kommunista országokkal való egyéb tárgyalásaink során hozzászoktunk. A kínai államférfiak az ország egész történelmében kiemelkedően ügyesen használták a kormányzás eszközeiként a vendéglátást, a rituálét, valamint a gondosan ápoltság személyes kapcsolatokat. Olyan diplomácia volt ez, amely jól illett Kína hagyományos biztonsági kihívásaihoz - egy letelepedett életmódot folytató agrárcivilizációhoz, amelyet olyan népek vettek körül, amelyek ha összefogtak volna, nagyobb katonai erőt képviseltek volna Kínáénál. Kína fennmaradt, sőt többnyire győzött is azzal, hogy a jutalmak és büntetések gondos kombinálását művészi fokra fejlesztette. Ebben az összefüggésben a vendéglátás a stratégia egyik elemévé vált.

A mi esetünkben a vendéglátás nem akkor kezdődött, amikor a delegációnk Pekingbe ért, hanem már az Iszlámábádból a kínai fővárosba vezető úton. Nagy meglepetésünkre egy csoport angolul beszélő kínai diplomatát küldtek Pakisztánba, hogy elkísérjenek bennünket és enyhítsék az esetleg fellépő feszültségünket az ismeretlenbe vivő ötórás utazás alatt. Előttünk szálltak be a gépbe, sokkolva a minket kísérő biztonságiakat, akiket arra képeztek ki, hogy a Mao-zubbonyban lévőket ellenségként kezeljék. Az

utazásunk során a csoport részben fel tudta mérni a felkészültségünket, a magatartásunk egyes elemeit, és információkat tudott gyűjteni a miniszterelnökük számára a látogatók személyes tulajdonságairól.

A csapatot Zhou válogatta össze még két évvel korábban, amikor az Egyesült Államok felé való nyitás kérdése először merült fel a négy marsall jelentésének nyomán. A csapatba a Külügyminisztériumból három tisztviselő került, akik közül az egyik, Tang Longbin (Tang Long-pin), később helyet kapott Nixon látogatásánál a protokoll csoportban is. Egy másik tag Zhang Wenjin (Csang Ven-csin) volt, egy korábbi nagykövet és a kínaiak által „nyugat-európai, amerikai és csendes-óceáni” ügyeknek nevezett kérdések szakértője, akiről később kiderült, hogy bámulatos nyelvtelenséggel is rendelkezik. A delegáció két fiatalabb tagja gyakorlatilag Maót képviselte és közvetlenül neki jelentettek. Egyikük Wang Hairong (Vang Haj-zsung) volt, Mao unokahúga, a másik pedig Nancy Tang, egy rendkívül tehetséges brooklyni születésű tolmács, akinek a családja azért emigrált Kínába, hogy csatlakozzon a forradalomhoz, s aki egyfajta politikai tanácsadó szerepét is betöltötte. Minderről később szereztünk tudomást, mint ahogy arról is, hogy amikor a külügyminisztériumi tisztviselőket először felkérték, ugyanúgy reagáltak, mint ahogy korábban a marsallak is. Zhou személyes biztosítékát kérték, hogy a megbízás Mao utasítását jelenti, s nem pedig a forradalmi lojalitásuk próbáját.

Ye Jianyang marsall, a Katonai Bizottság elnökhelyettese — egyike annak a négy marsallnak, akiket Mao felkért Kína stratégiai lehetőségeinek számbavételére - fogadott bennünket a pekingi repülőtéren, amikor délben leszálltunk. Mindez a Népi Felszabadító Hadseregnek az új kínaiamerikai diplomácia iránti támogatását jelképezte. A marsall egy hosszú, kínai gyártmányú, leeresztett függönyökkel ellátott limuzinban a város nyugati részén falakkal elkerített parkban található állami vendégházba vitt. A komplexum korábban császári halastó volt. A marsall azt javasolta, hogy a küldöttség pihenjen addig, amíg négy óra múlva Zhou Enlai nem jön el a vendégházba üdvözölni bennünket és megtartani a megbeszélések első fordulóját.

Óriási megtiszteltetésnek minősült, hogy Zhou jött el hozzánk. A megszokott diplomáciai eljárás a látogatóba érkező küldöttségek számára az,

hogy a vendéglátó ország valamelyik hivatalos épületében fogadják őket, különösen akkor, ha a két delegáció vezetőjének a protokolláris rangja között nagy különbség van. (Zhouhoz, a miniszterelnökhöz képest a nemzetbiztonsági tanácsadói rangom államtitkári rangnak felelt meg, a protokolláris ranglétrán három fokkal lejjebb.)

Hamarosan megtudtuk, hogy a kínai vendéglátóink szabadidős programot szerveztek - mintha azt akarták volna ezzel jelezni, hogy miután két évtizednél is hosszabb időt túléltek elszigeteltségben, most nem nagyon sietnek megállapodást kötni. A tervek szerint negyvennyolc óránk volt Pekingben. Nem hosszabbíthattuk meg a tartózkodásunkat, mert Párizsba kellett mennünk a Vietnamból szóló tárgyalásokra, és a minket Pekingbe hozó pakisztáni elnöki gép felett sem rendelkezhattünk szabadon.

Amikor megláttuk a programunkat, kiderült, hogy a Zhou megérkezése előtti szünet mellett még a Tiltott Városban teendő négyórás látogatás is tervbe van véve. így a rendelkezésünkre álló negyvennyolc órából nyolc óra már le is volt kötve. Ráadásul Zhou nem ért rá másnap este, mert az észak-koreai Politikai Bizottság egy tagját fogadta, s a látogatást nem lehetett más időpontra áttenni (vagy pedig a titkos látogatásunk leplezése miatt nem is akarták). Ha az ember úgy számolt, hogy tizenhat órát alszik összesen a két éjszaka alatt, huszonnégy óránál is kevesebb idő maradt a párbeszédre azon két ország között, amelyek háborúban vagy majdnem háborúban, számottevő diplomáciai kapcsolat nélkül éltek egymással húsz éve.

Valójában mindössze két hivatalos tárgyalásról volt szó: a megérkezésem napján délután 4:30-tól este 11:20-ig, és másnap déli 12-től körülbelül este 6:30-ig. Az első találkozó színhelye a vendégház volt: az Egyesült Államoknak kellett a vendéglátó szerepét játszania. A második találkozóra a Nagy Népi Csarnokban került sor, ahol a kínai kormány fogadott bennünket.

Elképzeltető, hogy a kínai érdeklődés a látszólagos hiánya egyfajta lélektani nyomásgyakorlás akart lenni. Az biztos, hogy ha valódi haladás nélkül mentünk volna el, az nagyon kényelmetlen lett volna Nixonnak, aki egyetlen kormánytag előtt sem tárta fel a missziómat. Ha azonban Kína addigi kétéves diplomáciáját helyesen értelmeztük, azok a kényszerhelyzetek, amelyek miatt Mao meghívott bennünket, esetleg kezelhetetlenekké válhattak volna, ha a pekingi amerikai missziót kudarc éri.

Egyik félnek sem állt érdekében a további konfrontáció, ezért voltunk Pekingben. Nixon mindenképpen túl akart lépni Vietnamon. Mao olyan lépés mellett döntött, ami esetleg meggondolásra készíti a szovjeteket azelőtt, hogy katonailag megtámadnák Kínát. Egyik fél sem engedhette meg magának kudarcot. Mindkét fél tisztában volt azzal, hogy mi a tét.

Szokatlan módon mindkét oldal érdeklődésének középpontjában ugyanaz állt: megpróbálták kifürkészni azt, hogy a másik fél hogyan viszonyul a nemzetközi rendhez. A látogatás alapvető célja egy folyamat elindítása volt annak kipróbálására, hogy a két ország korábban kibékíthetetlen külpolitikáját közös nevezőre lehet-e hozni. A gyakorlati diplomácia ez esetben alkalmazott formája ezért lényegében a konceptuális megbeszélés volt, ami időnként jobban hasonlított a nemzetközi kapcsolatok két professzorának eszmecserejére, mint valódi diplomáciai tárgyalásra.

Amikor a miniszterelnök megérkezett, a kézfogásunk jelképes gesztus volt - legalábbis Nixon Kínába érkezéséig és a gesztus hivatalos megismétléséig —, mivel John Foster Dulles külügyminiszter nem volt hajlandó Zhouval kezét fogni az 1954-es genfi békekonferencián. A sértést nagyon is megjegyezték a kínaiak, noha gyakran hangoztatták, hogy nem tulajdonítanak jelentőséget neki. Ezt követően bevonultunk a vendégház konferenciatermébe, és leültünk egymással szemben egy zöld posztóval borított asztal mellé. Az amerikai küldöttségnek itt nyílt először alkalma arra, hogy tárgyaljon egy olyan különleges személlyel, aki Mao mellett dolgozott közel fél évszázadon át forradalomban, háborúban és diplomáciai manőverezésben egyaránt.

Zhou Enlai

A közéletben eltöltött nagyjából hatvan évem alatt nem találkoztam Zhou Enlai-nál lenyűgözőbb személyiséggel. Alacsony, elegáns, átható tekintetű és kifejező arcú ember volt, aki kivételes intelligenciával és tárgyalopartnerének lélektana iránti ösztönös megérzéssel irányította a megbeszéléseket. Amikor én találkoztam vele, már közel huszonkét éve volt miniszter- elnök és negyven éve Mao munkatársa. Nélkülözhetetlenné tette magát közvetítőként Mao és azok között az emberek között, akik az elnök

végtelen hosszúságú programjának alapanyagát adták. Nagy szerepe volt Mao átfogó vízióinak konkrét programokba való átültetésénél. Ugyanakkor sok kínai háláját is kiérdemelte azzal, hogy ezeknek a vízióknak a szélsőségeit mérsékelte, legalábbis akkor, amikor Mao elszántsága lehetővé tett bármilyen mérséklést.

A két vezető közötti különbségek megnyilvánultak kettejük személyiségében is. Mao uralt bármilyen összejövettel, Zhounak a szellemisége áradt szét ezeken. Mao az ellenfél fölé akart kerekedni, Zhou intellektusa a rábeszélést vagy az ellenfél eszén való túljárást részesítette előnyben. Mao cinikus volt, Zhou éles elméjű. Mao filozófusként gondolt magára, Zhou végrehajtóként vagy tárgyalóként látta a szerepét. Mao fel akarta gyorsítani a történelem menetét, Zhou megelégedett annak minél jobb kihasználásával. Gyakran mondogatta, hogy „a kormányosnak meg kell lovagolni a hullámokat”. Amikor együtt voltak, a hierarchia nem volt kérdéses, nem egyszerűen formális értelemben, hanem Zhou kivételesen tisztelet- teljes magatartásából adódóan sem.

Később Zhout bírálták, amiért Mao egyes döntéseinek a mérséklésére koncentrált ahelyett, hogy inkább ellenállt volna nekik. Amikor az amerikai delegáció Zhouval találkozott, Kína éppen csak hogy maga mögött hagyta a „kulturális forradalmat”, amiben - mint a nyugattal való pragmatikus együttműködés kozmopolita, külföldön tanult támogatója - ő is nyilvánvaló célpont volt. Elősegítette-e a mozgalmat vagy gátat szabott annak? Az biztos, hogy Zhounek a politikai túléléshez használt módszerei között szerepelt, hogy adminisztrációs képességeit olyan politikai célok végrehajtásához is kölcsönözte, amelyeket esetleg személyesen ellenszenvesnek tartott. Feltehetően ezért nem lett azoknak a tisztogatásoknak az áldozata, amelyek elérték az 1960-as évek legtöbb vezetőjét (amíg végül egyre hevesebb támadások célpontja nem lett, és 1973 végén gyakorlatilag el nem mozdították a hivatalából).

Egy uralkodó tanácsadója gyakran azzal a dilemmával szembesül, hogy egyensúlyoznia kell az események megváltoztatására teret adó pozíció és az esetleg kirekesztéshez vezető politikai ellenvetések megfogalmazása között. Hogyan viszonyul az uralkodó éppen aktuális magatartását befolyásolni tudó képesség a politikában való részvétel erkölcsi felelősségéhez? Hogyan lehet

összehasonlítani az apró változások hosszú távú hatásait az azonnali és megkérdőjelezhetetlen lépésekéivel? Mi a helyes egyensúly a mérséklő tendenciák fokozatos egymásra építése és egy impozáns (nagy valószínűséggel eleve kudarcra ítélt) gesztus között?

Deng Xiaoping a dilemma mélyére hatolt, amikor később Zhounak a „kulturális forradalomban” (amiben Deng és a családja sokat szenvedett) játszott szerepéről kijelentette: „A miniszterelnök nélkül a »kulturális forradalom« sokkal rosszabb lehetett volna. Ugyanakkor a miniszterelnök nélkül a »kulturális forradalom« nem tartott volna olyan hosszú ideig.”¹ Deng, a nyilvánosság számára legalábbis, megválaszolta ezeket a kérdéseket Zhou helyett is. Deng az olasz újságíróknak, Oriana Fallaci-nak 1980-ban, a száműzetésből való visszatérését követően adott interjújában leszögezte:

Zhou Enlai miniszterelnök olyan ember volt, aki keményen és zokszó nélkül dolgozott egész életében. Tizenkét órát dolgozott naponta, sőt néha tizenhatot vagy még többet is, élete végéig. Nagyon korán ismerkedtünk meg egymással, amikor az 1920-as években Franciaországban részt vettünk egy munkát és tanulást is magába foglaló programban. Mindig is úgy tekintettem rá, mintha a bátyám lenne. Nagyjából ugyanabban az időben léptünk rá a forradalom útjára. Nagyon tisztelték az elvtársai és minden ember. Szerencsére ő túlélte a „kulturális forradalmat”, amikor minket üldöztek. Akkoriban rendkívül kényes helyzetben volt, és sok olyan dolgot mondott és tett, amit szíve szerint nem mondott vagy tett volna. Ám az emberek megbocsátottak neki, mert ha nem csinálta és mondta volna azokat a dolgokat, akkor ő sem maradhatott volna a helyén és nem játszhatta volna el a mérséklő szerepét, amivel csökkenteni tudta a veszteségeket. Nagyon sok embert tudott megvédeni.²

Ellenkező véleményeket bőséggel lehet hallani, nem minden elemző ért egyet a Zhou politikai túlélésének szükségességéről vallott dengi értékeléssel.³

A vele való tárgyalásaim során Zhou kifinomult és nüanszokra érzékeny stílusa segített sok buktatót elkerülni a két korábban ellenséges nagyhatalom

kialakuló viszonyában. A kínai-amerikai kiegyezés a hidegháború taktikai elemeként kezdődött, innen azonban a születő új globális rend középponti tényezőjévé nőtte ki magát. Egyikünk sem táplált illúziókat arról, hogy megváltoztatja a másik fél alapvető meggyőződéseit. Pontosán ennek az illúzióknak a hiánya könnyítette meg a párbeszédünket. Ugyanakkor olyan közös célokat fogalmaztunk meg, amelyek mindkettőnk hivatali idejét túléltek, és ez az egyik legnagyobb érdem, amit államférfiak elérhetnek.

Mindez azonban még egyáltalán nem volt előre látható, amikor Zhou és én leültünk a zöld posztóval borított asztal mellé, hogy megvitassuk: egyáltalán lehetséges-e megbékélést kezdeményezni. Zhou arra kért engem mint vendéget, hogy nyissam meg a tárgyalást. Úgy döntöttem, hogy nem térek ki részletesen a két országot megosztó témákra, hanem inkább filozófiai szemszögből tekintek a kínai-amerikai kapcsolatokra. Az első mondatom kissé szóvirágosra sikerült: „Számos látogató jött erre a gyönyörű és számunkra rejtélyes földre...” Ezen a ponton Zhou félbeszakított: „Nem fogja rejtélyesnek találni. Amikor megismeri, nem lesz olyan rejtélyes, mint korábban.”⁴

A másik rejtélyeinek megfejtése találó meghatározásnak bizonyult az előttünk álló kihívások leküzdésére, ám Zhou ennél is tovább ment. Egy húsz év után először az országba látogató amerikai küldötthöz intézett első szavaival kijelentette, hogy a kialakuló kapcsolat egyik legfőbb célja a barátság helyreállítása. Ugyanezt hangsúlyozta már az amerikai pingpongsapattal való találkozásakor is.

Zhou a három hónappal későbbi második látogatásomkor úgy üdvözölte a küldöttséget, mintha a barátság már tény lenne:

Noha csak a második találkozás, őszintén kimondom a véleményemet. Ön és Mr. [Winston] Lord már ismerik, de Miss [Diane] Matthews [a titkárnóm] és új barátunk [Jón Howe századosra, szárnységemre utalva] nem. Talán azt hitték, hogy a Kínai Kommunista Pártnak három feje és hat keze van. De nézzék csak, én is olyan vagyok, mint Önök. Valaki, akivel vitatkozni tudnak és nyíltan tudnak beszélni.⁵

1973. februárban Mao ugyanezt a kijelentést tette, amikor köszöntött

engem a dolgozószobájában: az Egyesült Államok és Kína egykor „ellenségek” voltak, de „most barátságnak mondjuk a köztünk lévő kapcsolatot”.⁶

Ez a barátság azonban hideg fejjel, szentimentalizmustól mentesen felfogott viszony volt. A kínai kommunista vezetés megtartott néhány elemet abból, ahogy a kínaiak hagyományosan bántak a barbárokkal. A másik oldal megtisztelve kellett, hogy érezze magát, hogy „régiből barátként” beengedték a kínai „klubba”. Az ilyen viselkedés mellett nehezebb ellentmondani, és a konfrontáció fájdalmasabbá válik. Amikor a kínai diplomaták a „középső birodalom” diplomáciájához folyamodtak, akkor azon mesterkedtek, hogy a velük szemben lévő fél terjessze elő a kínaiaknak tetsző álláspontot, s így az abba való beleegyezés a tárgyalópartner felé mutatott személyes jóindulatnak látszódjon.

Ugyanakkor a személyes kapcsolatokra helyezett hangsúly a kínaiaknál túlmegy a taktikai szinten. A kínai diplomácia tanult az ezeréves tapasztalatból, hogy a nemzetközi ügyekben minden egyes látszólagos megoldás csak egy sor új, az előzőekhez kapcsolódó problémához vezet. Emiatt a kínai diplomaták a viszony folyamatosságát lényeges feladatnak tekintették, sőt talán fontosabbnak is, mint a formális dokumentumokat. Ezzel szemben az amerikai diplomácia inkább szétbontja az ügyeket, és a maguk érdeme szerint kezeli azokat. Az amerikai diplomaták ebben a törekvésükben ugyancsak nagyra értékelik a személyes kapcsolatokat. A különbség az, hogy a kínai vezetők a „barátságot” nem elsősorban a személyes adottságokhoz, hanem hosszú távú kulturális, nemzeti vagy történelmi kapcsolatokhoz kötik, míg az amerikaiak a partnereik személyes tulajdonságaira helyezik a hangsúlyt. Amikor a kínaiak ünnepélyesen a barátságról beszélnek, akkor a hosszú távú barátság tartósságát próbálják erősíteni a nem anyagi jellegű dolgokon keresztül. Az amerikai kollégáik a személyes kapcsolatok révén az éppen szóban forgó ügyek előremenetelét próbálják megkönnyíteni. A kínai vezetők hajlandók bizonyos (bár nem korlátlan) árat fizetni azért a dicsőségért, hogy kitartanak a barátaik mellett. Jó példa erre, hogy Mao meghívta Nixont röviddel annak lemondása után, amikor a volt amerikai elnököt szinte mindenhol kiközösítették. Ugyanezt a gesztust gyakorolták a kínaiak a japán Tanaka Kakuei

miniszterelnökkel szemben, amikor egy botrányt követően 1974-ben visszavonult.

A kézzel nem megfogható dolgok iránti kínai vonzódást jól illusztrálja az egyik megbeszélésem Zhouval 1971. októberi látogatásom alatt. Áadtam neki az elnöki látogatáshoz az előkészítő csapatunk által készített javaslatokat azzal a megnyugtatóssal, hogy mivel olyan sok lényeges ügygel kellene foglalkoznunk, a technikai problémák nem szabad hogy gátoljanak bennünket. Zhou a tárgyalások menetére vonatkozó megjegyzésemet egy kulturális paradigmává változtatta: „Rendben. Kölcsönös bizalom és kölcsönös tisztelet. Ez a két legfontosabb dolog.” Miközben én a funkcionalitást hangsúlyoztam, addig Zhou a tágabb kereteket.

A kínai vezetők által rendszeresen felidézett kulturális sajátosság a történelmi perspektíva - annak a képessége, sőt szükségessége, hogy a nyugatétól eltérő időkategóriákban gondolkozzanak. Bármit is valósít meg egy kínai vezető, az a társadalmának történelméből arányaiban mindig rövidebb időkeretet ölel fel, mint a világon bármely más vezető esetében. A kínai múlt terjedelme lehetőséget ad a kínai vezetőknek arra, hogy szinte időtlen történelmükkel bizonyos fajta szerénységre kényszerítsék a tárgyalópartnereiket (még akkor is, ha amit történelemként emlegetnek, az alkalmanként nem több metaforikus értelmezésnél). A külföldi partnerrel éreztetni tudják, hogy a természeti szükségszerűség útjában áll, és az, amit tesz, az a kínai történelem végtelen folyamában mindössze egy mellékesen megemlített kitérő lesz.

Zhou a Pekingbe érkezés után lezajlott első beszélgetésünkön hősies erőfeszítéseket tett, hogy Amerikának ajándékként Kínáénál hosszabb történelmet tulajdonítson. Második mondatában azonban már visszatért a hagyományos perspektívához:

A Csendes-óceán két oldalán fekszenek az országaink, az Önöké kétszáz éves, míg a miénk mindössze huszonkét éves történelemmel, ha az új Kína megalapításától számítjuk a létét. Ezért mi Önöknél fiatalabbak vagyunk. Ami az ősi kultúránkat illeti, mindegyik ország rendelkezik a maga ősi kultúrájával — az indiánok az Egyesült Államokban és Mexikóban, az inka birodalom Dél-Amerikában,

amely még Kínánál is ősbib. Nagy kár, hogy az írásaik nem maradtak fenn, hanem elvesztek. Ami Kína hosszú történelmét illeti, egy jó oldala van, az írott nyelv, amely történelmi emlékekre alapozott négyezer éves örökséget hordoz. Ez elősegítette a nemzetünk egyesítését és fejlődését.⁷

Összességében Zhou egy új megközelítést vázolt fel a nemzetközi kapcsolatokhoz, s egy olyan különleges erkölcsi minőségről beszélt, ami a konfucianizmus alatt keletkezett és most pedig a kommunizmus attribútuma volt:

Mao elnök számos alkalommal kijelentette, hogy egyáltalán nem kívánunk szuperhatalommá válni. Amire mi törekszünk, az a nagy és kis államok egyenlősége. Nem csupán két ország közötti egyenlőségről van szó. Természetesen jó dolog, hogy az országaink az egyenlőség alapján cserélik ki a nézeteiket, és hogy közös érintkezési pontokat keresnek, valamint hogy nyíltan megbeszéljék az ellentéteket. Ahhoz azonban, hogy a nemzetközi szintén valódi enyhülést érzünk el aránylag hosszú időre, az egyenlőség alapján kell mindenkit kezelni. Ezt nem könnyű megvalósítani.⁸

Machiavelli minden bizonnyal azt mondta volna, hogy ez annak az országnak az érdeke, amelyiknek viszontbiztosításra van szüksége, ám vonakodik ezt kérni, és ezért inkább egy olyan általános megegyezésre törekszik, amelyiket aztán az egyes esetekre lehet alkalmazni. Ez volt az egyik oka annak, hogy Zhou hangsúlyozta: bármennyire erős lesz is Kína, olyan egyedi módon fog viszonyulni a nemzetközi ügyekhez, amely nem illik bele a hatalom hagyományos felfogásába:

Nem tartjuk magunkat hatalomnak. Jóllehet fejlesztjük a gazdaságunkat, másokkal összehasonlítva aránylag elmaradottak vagyunk. Természetesen az Önök elnöke is megemlítette, hogy Kína a következő öt-tíz évben gyorsan fog fejlődni. Mi nem hisszük, hogy ez ilyen korán bekövetkezik, noha mindent megpróbálunk, nagyok a céljaink, és a szocialista szerkezetünket jobban, gyorsabban és

hatékonyabban fejlesztjük.

A válaszuk második fele az, hogy amikor a gazdaságunk már fejlett lesz, még mindig nem fogunk szuperhatalomként gondolni magunkra, és nem fogunk csatlakozni a szuperhatalmak csoportjához.⁹

Az a megállapítás, hogy Kína egyenlőségre törekszik a nemzetek között, minden bizonnyal eltávolodást jelentett attól a császári történelemtől, amely Kínát a „középső birodalomnak” tartotta. Ugyanakkor ezzel meg is akarta nyugtatni az Egyesült Államokat, hogy Kína nem olyan potenciális fenyegetés, ami megfelelő ellenérőt igényel. Az elv, hogy Kína nemzetközi magatartása a hatalmi politika meghaladását jelentő normákon alapszik, egészen Konfuciuszig megy vissza. Ezeknek a normáknak és a zűrzavaros belső körülményeknek az összeegyeztetése lett a legnagyobb feladat egy új kapcsolatrendszer alapjainak lerakása előtt.

A titkos látogatás alapvető kihívása az volt, hogy ki tudunk-e alakítani olyan bizalmat, ami az első találkozáson folytatást biztosít. A magas szintű diplomáciai érintkezés szinte törvényszerűen azzal kezdődik, hogy a zavaró mindennapos ügyeket kiiktatják a napirendből. A titkos látogatásban a szokatlan az volt, hogy miután semmilyen kapcsolat sem létezett húsz évig, kettő kivételével nem volt olyan napi ügy, amit el kellett volna takarítani az útból. Ezt a kettőt, Tajvant és Vietnামot azonban rövid távon megoldhatatlan kérdésnek tartottuk. A kérdés az volt, hogyan tegyük őket félre.

Mindkét ügy anomália volt. 1971 -ben az Egyesült Államok nem ismerte el Pekinget Kína fővárosaként. Kínának és Amerikának nem voltak diplomatái egymás fővárosában, és semmilyen közvetlen kommunikáció nem létezett közöttük. A Kínába akkreditált amerikai nagykövet Tajpej- ben volt, míg az Egyesült Államokban tartózkodó kínai nagykövet Tajvant képviselte. Egyetlen hivatalos amerikai diplomatát vagy tisztviselőt sem küldött Washington Pekingbe. (Az úgynevezett összekötő irodát csak tizennyolc hónappal később nyitották meg.)

A második anomália a vietnami háború volt. Azt kellett megértetnem a kínaiakkal, hogy Amerika miért harcol Kína határai mentén Kína egyik szövetségese ellen. Zhou és én is tudtuk, hogy a pekingi jelenlétem súlyos

csapás Hanoi számára, ami felvetette az elszigetelődésének a veszélyét — noha sem Zhou, sem én soha nem tárgyaltuk a kérdést ebben az összefüggésben.¹⁰

A tajvani kérdés mindkettőnk országában a belpolitika szerves része lett, s két olyan körülmény határozta meg, amelyek addig meggátoltak minden diplomáciai lépést. Peking álláspontja az volt, hogy bármilyen haladás előfeltétele az „egy Kína” elvének amerikai elfogadása kell hogy legyen. Az amerikai előfeltétel pedig azt volt, hogy Kína kötelezze el magát a kérdés békés rendezése mellett, mielőtt az Egyesült Államok tárgyalásba bocsátkozna az ügyről.

Zhou a napirendről tartott első megbeszélésen átvágta a gordiuszi csomót. A találkozó előtt már elfogadta azt az elvet, hogy mindkét fél szabadon felvethet bármilyen témát, ám még nem adta fel azt a feltételt, hogy meg kell beszélni a tajvani kérdést, és feltehetően azt kell először megoldani. Zhou az első megbeszélésen jelezte, hogy nyitott a kérdésekre bármilyen, általam választott sorrendben való megvitatására. Más szóval, Tajvant nem kellett megbeszélni, még kevésbé először róla megállapodni. Ugyancsak elfogadta azt, hogy a két ügyet fordított sorrendben kapcsoljuk össze - azaz hogy a Tajvant illető kérdésekről a megállapodást más ügyekben, így például az indokínaiban történt megegyezéstől tegyük függővé.

GISSINGER Meg akarom kérdezni a miniszterelnök urat, hogy mit javasol, hogyan haladjunk. A következő két megoldás közül választhatunk: vagy mindegyikünk ismerteti az őt foglalkoztató problémákat, későbbi időpontra hagyva azok megválaszolását, vagy egyenként vehetjük sorra az ügyeket. Melyiket választja?

ZHOU Mi az Ön véleménye?

GISSINGER Nincsen határozott véleményem. Az egyik lehetséges mód az, hogy mivel Zhou miniszterelnök úr már kifejtette a véleményét Tajvanról, mi elmondhatjuk, mit gondolunk Indokínáról. Aztán elmondhatom a [miniszterelnök úr] Tajvanra vonatkozó álláspontjára adott válaszmot, és ő kifejtheti az általam Indokínáról elmondottakra a válaszát. Vagy pedig egyenként sorra

vehetjük az ügyeket.

ZHOU Nekem bármelyik megfelel, válasszon Ön. Mondja meg, melyiket szeretné. Beszélhet először a tajvani kérdésről vagy Indokínáról, vagy mindkettőről, ha Ön úgy gondolja, hogy a két ügy összefügg egymással.

KISSINGER Igen, azt hiszem, bizonyos mértékben összefüggnek egymással.¹¹

Végül az indokínai háborúról szóló megegyezés függvényévé tettük a csapataink kivonását Tajvanról. Zhou érdemi álláspontja Tajvanról, amit az első napon tartott hosszú megbeszélésünk alatt fejtett ki, ismerős volt, hallottuk már a százharminchat varsói találkozó során. Az Egyesült Államoknak „el kell ismerni Pekinget Kína egyetlen jogszerű kormányaként, semmilyen kivételt sem tehet”, és el kell fogadnia, hogy Tajvan „Kína elidegeníthetetlen része”.¹² „Az ügy természetes logikája” azt diktálja, hogy az Egyesült Államoknak „belátható időn belül vissza kell vonnia az összes fegyveres erőit, és le kell szerelni a 1. ajvanon található katonai berendezéseit.”¹³ Ezeknek a lépéseknek folyamányaként végül az Egyesült Államok és a Kínai Köztársaság közötti védelmi szerződés - amelynek jogszerűségét Peking nem ismerte el - „megszűnik”.¹⁴

A Kínába tett titkos út idején semmilyen véleménykülönbség nem volt Peking és Tajpej között a kínai állam természetét illetően. Mindkét kínai oldal az „egy Kína” elvet vallotta, a tajvani hatóságok megtiltották a különálló tajvani függetlenség követelését. Ennél fogva az Egyesült Államok számára a kérdés nem az „egy Kína” elvének elfogadása volt, hanem inkább Pekingnek, az egyesült Kína élén álló fővárosnak elismerése az amerikai belpolitikai kívánalmaknak is elfogadható időn belül. A titkos látogatás egy olyan kényes folyamat kezdetét jelentette, amelynek során az Egyesült Államok lépésről lépésre elfogadta az „egy Kína” elvet, míg Kína rendkívül rugalmasnak bizonyult az elv gyakorlatba való átültetését illetően. A két nagy pártból érkező amerikai elnökök mindannyian ügyesen egyensúlyoztak. Fokozatosan mélyítették Pekinggel a kapcsolatokat, miközben olyan helyzetet teremtettek, amelyben Tajvan gazdasága és demokráciája virágzik. Az egymást követő kínai vezetők, miközben

elszántan védelmezték az „egy Kína” felfogásukat, nem törekedtek végleges megoldásra.

Zhou ugyanazt a magatartást követte Vietnammal, mint Tajvannal kapcsolatban abban az értelemben, hogy került mindenféle közeljövőre vonatkozó kötelezettséget, és nem is sürgette a dolgokat. Zhou meghallgatta az érveimet, és rendkívül lényegre törő kérdéseket tett fel, am nem folyamodott erkölcsi nyomásgyakorláshoz, még kevésbé fenyegetésekhez. A Kína által Vietnammak adott bármilyen segítség történelmi és nem ideológiai vagy stratégiai eredetű, magyarázta. „Az őseink által felhalmozott adósságot kell most törlesztenünk. A felszabadulás óta semmilyen kötelezettség nem terhel bennünket, mert megdöntöttük a régi rendszert. Ennek ellenére még mindig mély és teljes együttérzéssel tekintünk rájuk.”¹⁵ A szimpátia természetesen nem jelentett egyet politikai vagy katonai segítséggel, Zhou finoman arra utalt, hogy Kína nem fog katonailag beavatkozni vagy diplomáciailag nyomást gyakorolni ránk.

A második nap a Nagy Népi Csarnokban megrendezett ebédnél Zhou váratlanul felhozta a „kulturális forradalom” témáját. Magától értetődően mi csak kívülről követtük nyomon az eseményeket, jelentette ki, de azt szeretné, ha a vendégei megértenék azt, hogy mi vezette Kínát - bármilyen kerülő úton is - oda, ahol a kínai és amerikai vezetők most találkozhatnak egymással.

Mao meg akarta tisztítani a Kommunista Pártot és át akarta törni a bürokrácia falát, magyarázta Zhou. Ennek érdekében hívta életre a Vörös Gárdát, mint olyan a Párton és kormányon kívüli szervezetet, amelynek a feladata az volt, hogy a rendszert visszatérítse a valódi ideológiához és az ideológiai tisztasághoz. A döntés káoszhoz vezetett, amint a Vörös Gárda különböző egységei egyre önállóbb és egymással össze nem egyeztethető politikát kezdtek folytatni. Zhou beszámolója szerint mindez elvezetett egy olyan pontig, ahol a különböző szervezetek vagy akár régiók is létrehozták a maguk Vörös Gárdáját, hogy megvédjék magukat az egyre terjedő zűrzavarban. Az egymással harcoló szakadár Vörös Gárda egységek látványa egészen elképesztő volt azoknak az embereknek, akiket a kommunista eszmék univerzális igazságán és Kína egységének a hitében neveltek fel. Ekkor Mao elnök arra kérte a Népi Felszabadító Hadsereget,

hogy állítsa helyre a rendet, miután az ország összességében eredményes volt a bürokrácia visszaszorításában és az elvei tisztázásában.

Zhou kényes helyzetben volt, amikor mindezt elmondta. Erre bizonyára Mao kérte fel. Egyértelműen megpróbálta magát távol tartani a „kulturális forradalomtól”, ugyanakkor lojális is kívánt maradni Maóhoz, aki elolvasta az előadásának átiratát. Akkoriban úgy összegeztem magamnak Zhou előadásának lényegét, hogy úgy próbálta magát elhatárolni Maótól, hogy fenntartásokkal ugyan, de támogatását fejezte ki. Nagy káosz volt a „kulturális forradalom” alatt. A vörösgárdisták egy ízben Zhout bezárták a saját irodájába. Másfelől Zhou nem volt annyira előrelátó, mint Mao elnök, aki szükségét látta annak, hogy új lendületet vigyen a forradalomba.¹⁶

Miért kellett ezt a történetet előadni egy olyan amerikai küldöttségnek, amely két évtized után először látogat el Kínába? Azért, mert a cél az volt, hogy a viszony normalizálásán túl eljussunk egészen odáig, amit a tárgyalópartnereink barátságnak hívtak, bár pontosabb lenne stratégiai együttműködésnek nevezni. Ennek érdekében fontos volt Kínát olyan országgént meghatározni, mint amelyik túljutott a káoszon és ezért megbízható. Zhou arra utalt, hogy miután véget ért a „kulturális forradalom”, most már egységbe forrt országgént képesek szembenézni bármilyen külföldi ellenféllel, és ennek következtében potenciális partnereink a szovjet fenyegetéssel szemben. Zhou a közvetlenül az ebédet követő hivatalos ülésen mindezt nyilvánvalóvá tette. A megbeszélésre a Nagy Népi Csarnok Fujján termében került sor. A Csarnok minden egyes terme egy-egy tartomány nevét viselte, és Fujian az a tartomány, ahová Peking közigazgatási beosztása alapján Tajvan és a Tajvani-szorosban lévő szigetek tartoztak.¹⁷ Zhou azonban nem említette a helyszín jelképes voltát, az amerikaiak pedig nem figyeltek fel erre.

Zhou Kína elszántságáról kezdett beszélni, amely akkor is megmaradna, ha minden elképzelhető ellensége összefogna ellene:

Ön szeret a filozófiáról beszélgetni. A legrosszabb, ami történhet, az Kína újbóli feldarabolása. Szövetkezni tudnának úgy, hogy a Szovjetunió foglal el minden területet a Sárga-folyótól északra, Önök mindent a Jangce folyótól délre, és e között a két folyó közötti keleti

terület Japánnak maradhatna. [...] Pia egy ilyen nagyszabású manőver megtörténne, mit csinálna a Kínai Kommunista Párt és Mao elnök? Népi felkeléssel készek lennénk jó ideig ellenállni, s vállalni hosszú távon is a harcot a végső győzelemig. Mindez természetesen időbe telne, sok emberéletet kellene feláldoznunk, de ez olyan dolog, amit figyelembe kell vennünk.¹⁸

Az utóbbi időben napvilágot látott történelmi beszámolók szerint Zhout kifejezetten arra utasította Mao, hogy „dicsekedjen”, hogy „habár a »mennyek alatt« káosz van, a helyzet mégis nagyszerű”.¹⁹ Mao aggódott a szovjet agresszió miatt, de nem akarta ezt kimutatni, még kevésbé akarta azt a látszatot kelteni, hogy segítséget kér. A „mennyek alatti” zűrzavarról elmondott történettel kívánta kideríteni Amerika magatartását anélkül, hogy az nagyon fontosnak tűnjön: egyrészt felvázolta a lehető legnagyobb veszélyt, másrészt Kína eltökéltségét, hogy még annak is ellen fog állni. Soha egyetlen amerikai hírszerzési elemzés sem beszélt ilyen, az egész világot érintő katasztrófa lehetőségéről, egyetlen amerikai politikus fejében sem fordult meg ilyen globális konfrontáció lehetősége. A kínai forgatókönyv pedig nem nevezte meg a lehetséges bajok elsődleges forrását - ami egy szovjet támadás lett volna.

Zhou előadása a látszólagos nyíltsága ellenére közvetett felhívás volt a stratégiai együttműködést célzó párbeszédre. Az atlanti térségben baráti államokkal álltunk szövetségben egy lappangó veszéllyel szemben. Ezek az országok a szóbeli ígéreteket jogi kötelezettségekké formálták a biztonsági garanciák érdekében. A kínai vezetők pontosan az ellenkező utat választották. A következő évtized állandóvá vált kínai narratívája az lett, hogy Kína miként hajlandó egyedül, még egy nukleáris fenyegetéssel szemben is ellenállni és elhúzódó gerillaháborút folytatni az összes számottevő nagyhatalom koalíciója ellen. A ki nem mondott cél az volt, hogy az önerőre támaszkodást fegyverré kovácsolják, és a kölcsönös segítségnyújtás alapjául a felfogásbeli hasonlóságot tegyék meg. Kína és az Egyesült Államok között jogi dokumentum formájában nem jött létre kölcsönös kötelezettségvállalás, hanem az a közös veszély azonos felfogásán alapult. Jóllehet Kína nem kért külső segítséget, biztosan megkapta volna, ha

a helyzet szükségessé teszi.

A második nap megbeszéléseinek legvégén, amikor az észak-koreai magas beosztású vezető miatt Zhou este már nem tudott velünk lenni - körülbelül tizennyolc órával azelőtt, hogy feltétlenül el kellett utaznunk -, megemlítette Nixon látogatását. Korábban Zhou és én egyaránt közvetve utaltunk erre, de mindketten elkerültük a konkrétumokat, mert egyikünk sem akarta kitenni magát az elutasításnak. Zhou végül azt az elegáns megoldást választotta, hogy a kérdést eljárási ügyként említette.

ZHOU Mit gondol a látogatás bejelentéséről?

KISSINGER Milyen látogatásról?

ZHOU Csak az Ön látogatásáról vagy Nixon elnök látogatásáról is szó legyen?

KISSINGER Bejelenthetjük az én látogatásomat és azt mondhatjuk, hogy Mao elnök meghívta Nixon elnököt, amit ő elfogadott, akár elvben, akár egy adott időpontban, jövő tavasszal. Mi lenne jobb Önnek? Azt hiszem, előnyös lenne, ha egyszerre csinálnánk mindkettőt.

ZHOU Akkor lehetséges lenne, hogy mindkét fél kijelölne valakit a bejelentés megfogalmazására?

KISSINGER Az imént megbeszéltek szerint kellene megszövegezni a bejelentést.

ZHOU Mindkét látogatásról.

KISSINGER Rendben.

ZHOU Megpróbáljuk. [...] Van egy találkozóm hat órákor, ami tíz óráig tart. Az irodám nyitva áll Ön előtt. Vagy elmehetnek a szállásukra megbeszélni a dolgot. Vacsorázhatnak, pihenhettek és filmet is nézhetnek.

KISSINGER Akkor tíz órákor találkozunk.

ZHOU Igen, átmegyek a szállásukra. Késő éjjelig dolgozni fogunk.²⁰

Ám a kommuniké nem készült el aznap éjjel, mert nem tudtunk megegyezni abban, hogy ki hívott meg kit. Mindkét oldal azt akarta, hogy úgy tűnjön: a másik akarta jobban a találkozót. Végül kompromisszumot kötöttünk. A fogalmazványt még Mao elnöknek jóvá kellett hagyni, ő pedig

már lefeküdt. Mao aztán elfogadta azt a változatot, amelyben Zhou „ismerve Nixon elnök kifejezett kívánságát, hogy ellátogasson a Kínai Népköztársaságba, meghívta [az amerikai elnököt]”, Nixon pedig „örömmel elfogadta” a meghívást.

A július 11-i, vasárnap délutáni elutazásunk előtt véglegesítettük a Nixon elnök látogatásáról szóló nyilatkozat szövegét. „A bejelentésünk ki fogja forгатni a világot a sarkaiból” - jegyezte meg Zhou. A küldöttség pedig visszautazott, leplezve az izgalmát addig, amíg az egész világ beleremeg a hírbe. Nixont a San Clemente-i „nyugati Fehér Házban” tájékoztattam az eseményekről. Majd július 15-én, egy időben Los Angelesben és Pekingben megtörtént a bejelentés a titkos útról és a meghívásról egyaránt.

Nixon Kínában: találkozás Maóval

A titkos látogatás után hét hónappal, 1972. február 21-én, egy kellemetlen téli napon Richard Nixon megérkezett Pekingbe. Diadalittas pillanat volt ez a kérelhetetlenül kommunistaellenes elnök számára, aki felismert egy geopolitikai lehetőséget és merészen megragadta azt. Annak jelképeként, hogy milyen személyes erőfeszítések árán jutott el idáig, valamint az általa megkezdett új korszak szimbólumaként egyes egyedül akart kiszállni az elnöki különgépből (Air Force One), hogy találkozzon Zhou Enlai-jal, aki ott állt makulátlan Mao-zubbonyában a szélfúttá kifutópályán, miközben egy kínai katonai zenekar az amerikai himnuszot játszotta. A jelképes kézfogás, amely mintegy felülírta Dulles egykori nyers visszautasítását, annak rendje és módja szerint megtörtént. Ám ahhoz képest, hogy történelmi léptékű eseményről volt szó, minden különösen visszafogott volt. Amikor Nixon konvoja behajtott Pekingbe, egy teremtet lélek sem volt az utcákon, és megérkezését az esti híradások az utolsó helyen közölték.²¹

A végső kommuniké szövegében nem sikerült megegyezni olyan forradalmi módon, mint ahogy az egymás felé nyitás maga megtörtént, például a Tajvanról szóló, kulcsfontosságú bekezdés teljesen hiányzott. Az ünneplés túl korai lett volna, s talán gyengítette volna a közömbösséget tettető kínaiak tárgyalási pozícióját. A kínai vezetők azzal is tisztában

voltak, hogy a vietnami szövetségesek tomboltak a dühtől, hogy Kína alkalmat szolgáltatott Nixonnak arra, hogy maga mögé állítsa az amerikai közvéleményt. A szövetségesük fővárosában való nyilvános kiállítás az ellenségük mellett túlságosan megterhelte a mindig is feszült kínai-vietnami viszonyt.

A vendéglátóink a nyilvános megbecsülés hiányát azzal feledtették, hogy a megérkezésünk után alig pár órával már egy Maóval való találkozóra hívták Nixont. A „meghívás” nem igazán jó szó annak leírására, hogy miként történtek a Maóval való találkozások. Mert soha nem volt előzetes időpont-egyeztetés, hanem szinte természeti jelenségekhez hasonlóan következtek be. Nagyon hasonlítottak ahhoz, mint amikor a császárok audienciát tartanak. Mao Nixonnak szóló meghívásáról az első jelzés akkor érkezett, amikor nem sokkal a megérkezésünket követően üzenetet kaptam, hogy Zhou szeretne beszélni velem egy fogadószobában. Közölte, hogy „Mao pártelnök szeretné látni az elnök urat”. Annak érdekében, hogy a látszatát is elkerüljük annak, hogy Nixont hívták, néhány technikai kérdést vettem fel az esti bankett részleteire vonatkozóan. A szokatlanul türelmetlen Zhou így felelt: „Mivel a pártelnök hívja [Nixont], elég rövid időn belül szeretne találkozni vele.” Hogy Nixont a látogatásának legelején fogadta, azzal Mao a belföldi és a nemzetközi közvélemény előtt demonstrálni kívánta még a tárgyalások megkezdése előtt az esemény legfelső szintű jóváhagyását. Zhou kíséretében, kínai autókban elindultunk Mao rezidenciájára. Nem engedélyezték, hogy az amerikai biztonságiak velünk tartsanak, és a sajtót is csak később lehetett értesíteni.

Mao rezidenciájához a kommunista forradalom előtti ősi városfalak helyén kialakított kelet-nyugat tengelyen fekvő széles kapun keresztül jutottunk. Az út egy tó mellett haladt el, amelynek a túlsó oldalán vezető tisztviselők lakóhelyei voltak. Mindegyik épület a kínai-szovjet barátság idejében keletkezett, és az állami vendégházakhoz hasonlóan magukon viselték az ormótlan sztálinista stílus jegyeit.

Mao rezidenciája nem tűnt különbnek a többinél, noha egy kicsit távolabb állt tőlük. Nem láttunk öröket és a hatalom egyéb velejáróira utaló jelek sem voltak. A kis előszobát szinte teljes mértékben elfoglalta egy pingpongasztal. Azonnal Mao dolgozószobájába kísérték bennünket. A

szerény méretű szoba három falát könyvespolcok borították, melyeken meglehetősen rendetlenségben iratok heverték. Az asztalokon és a padlón is magasra voltak feltornyozva könyvek. Egyszerű faágy állt az egyik sarokban. A világ legnépesebb nemzetének mindenható vezetője olyan filozófus-királyként kívánt feltűnni, akinek nincs szüksége arra, hogy a nagyság hagyományos jelképeivel körülbástyázza tekintélyét.

Mao a félkörben elrendezett karosszékek egyikéből állt fel, miközben egy munkatársa szorosan mellette állt, hogy szükség esetén támogassa. Később megtudtuk, hogy a megelőző hetekben súlyos szív- és tüdőbetegségeken esett át, s csak nehezen tudott mozogni. Mao gyenge fizikai állapota ellenére is rendkívüli akaraterőt és határozottságot sugárzott. Mindkét kezével megragadta Nixon kezét, és a legmeggyőzőbb mosolyát villantotta rá. A fénykép mindegyik kínai újságban megjelent. A kínaiak ügyesen használták Mao képeit arra, hogy azokkal a pártelnök hangulatát és az aktuális politikai irányvonalat is érzékeltessék. Amikor Mao az újságok címlapján mogorván nézett, akkor politikai vihar közeledett. Amikor úgy fényképezték le, amint mutatóujjával megfenyegeti egy látogatóját, egy diákjait fegyelmező tanár gesztusát próbálták jelezni ezzel.

A találkozó először adott ízelőt számunkra Mao tárgyalási stílusáról: gyakran tréfálkozott és rébuszokban beszélt. A legtöbb politikai vezető pontokba szedve közli a mondandóját. Mao szókratészi módszerrel fejtette ki a gondolatait. Egy kérdéssel és egy megjegyzéssel indított, majd várta a választ. Ezt követően újabb megjegyzéssel állt elő. A szarkasztikus közbevetések és kérdések szövevényéből valamilyen irányvonal bukkant elő, ám csak nagyon ritkán hangzott el egy-egy határozott megállapítás.

Mao egyáltalán nem törekedett rá, hogy akár filozófiai, akár stratégiai párbeszédet folytasson Nixonnal. A kínai külügyminiszter-helyettest, Qiao Guanhuát (Csiao Kuan-hua) előreküldték, hogy az elnöki delegációt Sanghajból Pekingbe kísérje (az elnöki különgép megállt Sanghajban, hogy felvegyen egy kínai légiirányítót). Nixon megemlítette Qiaónak, hogy szívesen folytatna filozófiai eszmecserét a pártelnökkel. Mao azonban hallani sem akart erről. Megjegyezte, hogy én vagyok az egyetlen doktorátussal rendelkező személy a jelen lévők között, majd hozzátette: „Miért nem kérjük meg, hogy ma ő legyen a fő felszólaló?”. Mao szokásai

közé tartozott, hogy rájátszott a vendégei közötti ellentétekre: ez a szarkasztikus kitérő válasz azt a célt szolgálhatta, hogy feszültséget keltsen az amerikai elnök és a nemzetbiztonsági tanácsadója között - az elnökök ugyanis általában nem díjazzák, ha a nemzetbiztonsági tanácsadójuk kerül az előtérbe.

Mao nem reagált Nixon azon utalására sem, hogy beszéljenek egy sor általa felsorolt ország jelentette veszélyről. Nixon az alábbiak szerint foglalta össze a fő kérdéseket:

Nekünk fel kell tennünk a kérdést - újfent csak ebben a szobában hogy a szovjeteknek miért van több csapatuk az Önökkel határos területek mentén, mint a Nyugat-Európával szomszédos határokon. Fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy miként alakul Japán jövője. Jobb-e - tudom, hogy most olyat mondok, amivel nem ért egyet -, jobb-e Japánnak, ha semleges, és teljesen védtelen marad? Vagy jobb-e Japánnak, ha egy ideig bizonyos kapcsolatban áll az Egyesült Államokkal? [...] A kérdés az, melyik veszéllyel néz szembe a Népköztársaság, vajon az amerikai agresszióval-e vagy a szovjet agresszióval.²²

Mao nem kapta be a csalit: „Nem nagyon szeretnék ezekkel a súlyos kérdésekkel foglalkozni.” Azt ajánlotta, hogy a miniszterelnökkel beszéljünk meg ezeket az ügyeket. Mit akart valójában Mao közölni a látszólag ide-oda csapongó beszélgetéssel? Talán a legfontosabb üzenetek azok a dolgok voltak, amelyek nem történtek meg. Először, a Tajvant illető évtizedes kölcsönös vádaskodások ellenére a téma gyakorlatilag fel sem vetődött.

MAO Régi közös barátunknak, Chiang Kai-shek generalisszimusz-
nak nem tetszik ez. Kommunista banditáknak hív bennünket. Nem
régén megjelent egy beszéde. Látta?

NIXON Chiang Kai-shek Önt banditának nevezi. Hogyan nevezi Ön
Chiang Kai-sheket?

ZHOU Általában Chiang Kai-shek klikkjének nevezzük őket. Az
újságokban időnként banditának is hívjuk, ezért cserébe ő minket

szintén banditának nevez. így sértegetjük egymást.

MAO Valójában a vele való barátságunk hosszabb időre tekint vissza, mint az Önök vele való barátsága.²³

Semmilyen fenyegetés, semmilyen követelés, semmilyen határidő, semmilyen utalás a múltbeli patthelyzetre. Egy háború, két katonai konfrontáció és százharminchat eredménytelen nagyköveti megbeszélés után a tajvani kérdés már nem volt sürgős ügy. Legalábbis egyelőre lekerült a napirendről, ahogy ezt már Zhou jelezte a titkos találkozón.

Másodszor, Mao azt akarta tudatni, hogy Nixon szívesen látott vendég. Erre szolgált a fénykép. Harmadszor, Mao azon volt, hogy jelezze, Kína felől nem leselkedik veszély az Egyesült Államokra:

Jelenleg az agresszió esélye az Egyesült Államok vagy Kína részéről aránylag csekély. Azt mondhatjuk, hogy ez nem jelentős kérdés, mert a jelenlegi helyzet olyan, amiben nem létezik hadiállapot az országaink között. Önök vissza akarják vonni a csapataik egy részét a saját földjükre, a mieink pedig nem mennek külföldre.²⁴

Ez a rejtélyes mondat, hogy a kínai katonák otthon maradnak, eloszlatva azt az aggodalmat, hogy Vietnam úgy végződhet, mint Korea: jelentős mértékű kínai intervencióval.

Negyedszer, Mao azt is jelezni akarta, hogy az Amerika felé való nyitás nem veszélytelen, de ő felülkerekedik ezen a kihíváson. Egy cinikus nekrológot engedett meg magának Lin Biaóról, aki 1971. szeptemberben menekült el a fővárosból egy kudarcot vallott állítólagos puccs után, de az őt szállító katonai repülőgép Mongóliában lezuhant:

Az országunkban létezett egy reakciós csoport, amelyik ellenezte az Önökkel való kapcsolatot. A vége az lett, hogy felszálltak egy repülőgépre, és külföldre menekültek. [...] Ami a Szovjetuniót illeti, ők végül elmentek kiásni a holttesteket, de erről mélyen hallgattak.²⁵

Ötödször, Mao fel kívánta gyorsítani a kétoldalú együttműködést és a részletek megbeszélésére buzdított:

Nálunk is bürokratikus módon folynak az ügyek. Például Önök tudományos kapcsolatokat szeretnének, és hasonló dolgokat, vagy a kereskedelmet. Csak azért, mert nem tudunk megegyezni a jelentős ügyekben, akkor inkább nem is foglalkoztunk ezekkel a kisebb kérdésekkel. Ez volt az én álláspontom is. Később beláttam, hogy Önöknek van igazuk, s így került sor az asztaliteniszre.²⁶

Hatodszor, Mao hangsúlyozta jóindulatát Nixon iránt, részben személyes okokból is, részben pedig azért, mert jobban szeretett jobboldali kormányokkal tárgyalni azon az alapon, hogy azok megbízhatóbbak. Mao, a „jobboldali elemek” elleni kampány értelmi szerzője azt a meglepő kijelentést tette, hogy Nixonra „szavazott”, s hogy „viszonylag örül, amikor ezek a jobboldali emberek kerülnek a hatalomba” (legalábbis nyugaton).

NIXON Amikor Elnök úr azt mondja, hogy rám szavazott, akkor a két rossz közül a kisebbik mellett tette le a voksát.

MAO Kedvelem a jobboldaliakat. Az emberek azt mondják, Önök jobboldaliak, hogy a Republikánus Párt jobboldali, hogy Heath miniszterelnök² ugyancsak jobboldali.

NIXON és De Gaulle tábornok.²⁸

MAO De Gaulle más kérdés. Azt mondják, hogy a nyugat-németországi Kereszténydemokrata Párt is jobboldali. Tudok neki örülni, amikor ezek a jobboldali emberek kerülnek a hatalomba.²⁹

Mindenesetre figyelmeztetett, hogy ha a demokraták kerülnének hatalomra Washingtonban, Kína velük is kapcsolatba fog lépni.

Nixon látogatásának a kezdetén Mao kész volt elkötelezni magát egy olyan irányvonal mellett, amelyet ez a látogatás jelképezett, de konkrét ügyekben nem foglalt állást. Kétséges volt, hogy ki tudunk-e találni valamilyen formulát Tajvannal kapcsolatban (a többi kérdésben lényegében már megegyeztünk). Mao készen állt azonban arra, hogy a Nixon és Zhou között tervezett tárgyalások tizenöt órája alatt születő együttműködési megállapodást elfogadja majd. Miután az alapvető irány kijelölése megtörtént, Mao türelemre intett és számolt azzal is, hogy esetleg nem leszünk képesek egy közös kommunikét tető alá hozni. Mao azzal érvelt,

hogy egy ilyen esetet nem szabad kudarcként felfogni, inkább újabb erőfeszítésekre kell ösztönöznie bennünket. A stratégiai terv minden másnál fontosabb volt - még Tajvan helyzeténél is. Mao arra intette mindkét oldalt, hogy ne fűzzenek túlzott várakozásokat egyetlen tárgyalási fordulóhoz:

Rendben van, ha sikeres a tárgyalás, és az is rendben van, ha nincs megállapodás. Mi a haszna annak, ha beleragadunk egy patthelyzetbe? Miért kellene mindenáron eredményt felmutatnunk? Az emberek meg fogják kérdezni [...] ha kudarcot vallunk az első alkalommal, hogy miért nem sikerült nekünk az elsőre. Az egyetlen magyarázat az lenne, hogy rossz irányba indultunk el. Mit fognak akkor mondani, ha sikerrel járunk a második alkalommal?³⁰

Más szóval, ha a megbeszélések valamilyen előre nem látott ok miatt most megfeneklenek, Kína akkor is kitart amellett, hogy egy Amerikával való stratégiai együttműködést valósítson meg a jövőben.

Ahogy a megbeszélés a vége felé közeledett, Mao, a „folyamatos forradalom” prófétája, azt hangsúlyozta az addig csak pocskondiázott kapitalista-imperialista társadalmat képviselő amerikai elnöknek, hogy az ideológia már nem számít többé a két ország viszonyában.

MAO (*Dr. Kissingerre mutat*) „Élvezd ki az órát és élvezd ki a napot.”

Azt hiszem, általánosságban szólva, hogy a hozzám hasonló emberek hajlamosak nagyokat mondani. (*Zhou nevet*) Például olyanokat, hogy „az egész világnak egyesülnie kell az imperializmus, a revizionizmus és az összes reakciós legyőzésére és a szocializmus megvalósítására.”³¹

Mao harsányan felnevetett annak gondolatára, hogy bárki is komolyan vehetett egy olyan jelszót, ami évtizedekig minden nyilvános helyen felbukkant Kína egész területén. Egy jellegzetesen cinikus megjegyzéssel zárta a beszélgetést:

Talán Ön személy szerint nem tartozik azok közé, akiket meg kell buktatni. Azt mondják, hogy ő [Dr. Kissinger] is azok között van,

akiket nem kell megbuktatni. Ha mindnyájukat megbuktatnánk, barátok nélkül maradnánk.³²

Miután így garantálták hosszú távú biztonságunkat, és a legmagasabb közjogi méltóság erősítette meg a kapcsolatok ideológiamentességét, a két fél nekikezdett egy városnéző kirándulásokkal és bankettekkel tarkított ötnapos tárgyalássorozatnak.

A Nixon—Zhou párbeszéd

A lényeges kérdéseket három kategóriába soroltuk. Először, a két fél hosszú távú céljai kerültek szóba és a hegemoniára törekvő hatalmak elleni együttműködésük — ez utóbbi kitétel a Szovjetuniót jelentette anélkül, hogy sértő módon megneveztük volna. Ezzel a kérdéskörrel Zhou és Nixon, valamint néhány munkatársuk foglalkozott, beleértve jómagamat. Minden délután legalább három órán át tanácskoztunk.

Másodszor, életre hívtunk egy fórumot a két fél külügyminisztereinek vezetésével a gazdasági együttműködés, valamint a tudományos és technikai csere megvitatására. Harmadszor, egy csoport a végső kommuniké megfogalmazásán dolgozott Qiao Guanhua (Csiao Kuan-hua) és az én vezetésemmel. A szövegezési ülésekre késő éjjel, a bankettek után került sor.

A Nixon és Zhou közötti találkozók különlegesen voltak két kormányfő között (Nixon természetesen államfő is volt) abban a tekintetben, hogy egyáltalán nem foglalkoztak *semmilyen* kurrens kérdéssel, ezeket a kommuniké megfogalmazóira és a külügyminiszterekre hagyták. Nixon megpróbálta az amerikai politika konceptuális kereteit a tárgyalópartnere elé terjeszteni. A két fél kiindulópontja ismeretében fontos volt, hogy a kínaiak hiteles és megbízható útmutatót kapjanak az amerikai célokról.

Nixon rendkívüli módon alkalmas volt erre a szerepre. Tárgyalópartnerként nem szeretett szemtől szemben konfrontálódni - sőt, ha lehetett, elkerülte ezt s ez időnként bizonytalanságot okozott. Ugyanakkor nagyszerűen tudta tájékoztatni az embereket. Az általam ismert tíz amerikai

elnök közül kiemelkedően jól ismerte a hosszú távú nemzetközi folyamatokat. A Zhouval töltött tizenöt óra alatt ismertette az amerikai-kínai kapcsolatokról kialakított vízióját és azok hatását a világ ügyeire.

Miközben én Kínában voltam, Nixon felvázolta az elképzeléseit a tajpeji amerikai nagykövetnek, akinek aztán az a kellemetlen feladat jutott osztályrészül, hogy elmagyarázza a vendéglátóinak, hogy Amerika a következő években Tajpejről Pekingre fogja áthelyezni Kína-politikájának súlypontját:

Nem szabad elfelejtenünk, hogy nekik [Tajpejnek] fel kell készülniük arra, hogy lépésről lépésre egyre normálisabb kapcsolat lesz a másikkal - a kínai szárazfölddel. Az érdekeink egyszerűen ezt diktálják. Nem azért, mintha szeretnénk őket, hanem azért, mert ott vannak. [...] És mivel a helyzet a világban olyan drámaian megváltozott.³³

Nixon megjósolta, hogy az ország belső nehézségei ellenére a lakosságának kiemelkedő képességei végül Kínát a világhatalmak első sorába fogják emelni:

Az embernek el kell gondolkozni azon, mi történhet, ha valaki valamilyen rendes kormányzattal ellenőrzése alá vonja a szárazföldet [Kínát]. Atyaúrsten! [...] Nem lesz még egy ilyen hatalom a Földön - gondoljunk csak bele, ha 800 millió kínai dolgozik egy elfogadható rendszer alatt [...] akkor a világ urai lesznek.³⁴

Nixon Pekingben elemében érezte magát. Bármilyen is volt a kommunizmusról mint kormányzati rendszerről kialakított és hosszú ideje vallott negatív véleménye, nem azért jött Kínába, hogy megtérítse annak vezetőit az amerikai demokratikus elvek és a szabad vállalkozás hitére - feleslegesnek érezte ezt. Amire Nixon a hidegháború egész ideje alatt törekedett, az egy szilárd nemzetközi rend kialakítása volt a nukleáris fegyverekkel teli világ számára. Így Nixon a Zhouval történt első találkozásán fejet hajtott azoknak a forradalmároknak az őszintesége előtt,

akiknek a sikerét korábban az amerikai politika kudarcaként értékelte:

Tudjuk, hogy Önök mélyen hisznek a saját elveikben, s mi is mélyen hiszünk a mijeinkben. Nem kérjük Önöktől, hogy engedjenek az elveikből, ahogy Önök sem kérnék, hogy engedjünk a mieinkből.³⁵

Nixon elismerte, hogy az elvei korábban - számos honfitársához hasonlóan - arra ösztönözték, hogy a kínai célokkal ellentétes politikát szorgalmazzon. A világ azonban megváltozott, s most az amerikai érdek azt követeli, hogy Washington alkalmazkodjon ezekhez a változásokhoz:

A nézeteim, mivel én is az Eisenhower-adminisztrációban szolgáltam, akkoriban hasonlósak voltak Mr. Dulles-éihez. A világ azóta megváltozott, ezért a Kínai Népköztársaság és az Egyesült Államok közötti viszonyoknak is meg kell változnia. Ahogy Miniszterelnök úr mondta egy Dr. Kissingerrel tartott korábbi találkozón, a kormányosnak meg kell lovagolnia a hullámokat, különben elnyeli az áradat.³⁶

Nixon az érdekek összehangolására alapozott külpolitikát javasolt. Amennyiben a nemzeti érdeket világosan meghatározzuk, és az figyelembe veszi a stabilitásra, vagy legalábbis a katasztrófa elkerülésére irányuló kölcsönös érdeket is, akkor ez kiszámíthatóságot eredményez a kínai-amerikai kapcsolatokban:

Miniszterelnök úr tudja és én is tudom, hogy a barátság - amely, úgy érzem, személyes szinten megvan közöttünk - nem lehet olyan alap, amin egy stabil kapcsolat nyugodhat, legalábbis nem lehet a barátság egyedül az alap. [...] Barátokként megállapodhatnánk valamilyen kellemes szövegben, de ha a nemzeti érdekeinket nem mozdítják elő az abban a szövegben leírt megállapodások, akkor az egész nem sokat ér.³⁷

A valódi együttműködésnek egy ilyen nyílt megközelítés volt az előfeltétele. Ahogy Nixon elmagyarázta Zhounak: „Lényeges, hogy teljes őszinteségre törekedjünk és felismerjük azt, hogy egyikünk sem fog semmit

sem csinálni anélkül, hogy számba venné, vajon az érdekeinket szolgálja-e az adott lépés.”³⁸ Nixon bírálói gyakran az önzés jelének tartották az ilyen és az ezekhez hasonló kijelentéseit. A kínai vezetők azonban sokszor az amerikai megbízhatóság garanciáiként idézték fel ezeket - mert pontosak, kiszámíthatóak voltak, és a kölcsönösségen alapultak.

Nixon ilyen módon igazolta a folytatódó amerikai szerepvállalást Ázsiában még a Vietnamban szolgáló amerikai erők többségének visszavonása után is. A szokatlan az volt benne, hogy mindezt *kölcsönös* érdekként tüntette fel. A kínai propaganda évtizedekig a gyarmati elnyomás egy formájaként támadta az amerikai jelenlétet a régióban, és arra szólította fel „a népet”, hogy lázadjanak fel ellene.

Pekingben azonban Nixon azzal érvelt, hogy a geopolitikai szükségszerűség felülírja az ideológiát, és pekingi jelenléte önmagában alátámasztotta ezt. Miután egymillió szovjet katona állomásozott Kína északi határai mentén, Peking többé már nem alapozhatta a külpolitikáját olyan jelszavakra, mint hogy le kell győzni az „amerikai imperializmust”. Nixon még az utazás előtt beszélt velem Amerikának a világban játszott kulcsfontosságú szerepéről:

Nem szabad túlságosan mentegetőznünk Amerikának a világban játszott szerepe miatt. Sem a múltban, sem a jelenben, sem a jövőben. Szókimondónak kell lennünk azt illetően, hogy Amerika mit fog tenni. Miért kell nekünk folyton sajnálkozni és vezekelni amiatt, hogy cselekedni merünk? Szerintem ki kell mondanunk: Ki, ha nem Amerika? Ki más játszaná el ezt a szerepet?³⁹

A nemzeti érdek olyan abszolút formában való érvényesítése, ahogy ezt Nixon gondolta, nehezen képzelhető el a nemzetközi rend kizárólagos rendezőelveként. A nemzeti érdekeket meghatározó feltételek nagymértékben változnak, és ezek lehetséges értelmezései túlságosan szerteágazóak ahhoz, hogy megbízható útjelzőként szolgálhassanak. Az értékek egymáshoz való közelítéséhez szükség van bizonyos fokú önmérsékletre.

Amikor két évtizedes szünet után Kína és az Egyesült Államok először

állt szóba egymással, a két fél értékei különböztek egymástól. Olyan mértékűek voltak a különbségek, hogy a nemzeti érdek tekintetében csak az önmérséklet hozhatott eredményt. A pusztá ideológia a konfrontáció felé taszította volna a feleket, s arra csábíthatta volna őket, hogy próbára tegyék egymás erejét.

Bizonyos esetekben megoldást jelent a pragmatizmus, máskor pedig nem. A pragmatikus szempontból fontos engedményeket a belpolitikai helyzet stabilitásától függően az ellenzék a gyengeség jeleként is feltüntetheti. Emiatt állandó a kísértés a tétek emelésére. A Kínával való első tárgyalásoknál a fő kérdés az volt, hogy az érdekek milyen mértékben esnek egybe, vagy mennyire lehet azokat egymáshoz közelíteni. A Nixon és Zhou közötti megbeszélések megfelelő keretet biztosítottak a közelítéshez, míg bizonyos problémákat a sanghaji kommuniké és annak a Tajvan jövőjére vonatkozó, sokat vitatott kitétele tudott áthidalni.

A sanghaji kommuniké

A kommunikék általában rövid életűek. Jobbára egy hangulatot érzékeltetnek, és nem egy irányt szabnak meg. Nem ez volt azonban a helyzet azzal a kommunikével, amely Nixon pekingi látogatását összegezte.

A vezetők szeretik azt a benyomást kelteni, mintha a kommunikék a partnereikkel történt megbeszélések eredményeként készen pattannának ki a fejükből. Nem nagyon igyekeznek megcáfolni azt a közkeletű felfogást, hogy a vezetők írják a szövegeket és egyeznek meg egymással az utolsó vesszőig. A tapasztalt és bölcs vezetők azonban tudják, hogy ez nem igaz. Nixon és Zhou tudatában voltak annak, mennyire veszélyes, ha a vezetőket bevonják a csúcstalálkozók mindig is rövid határidővel dolgozó szövegezési munkálataiba. Általában az erős akaratú emberek — végül is miért, ha nem ezért vannak abban a pozícióban, ahol éppen vannak — képtelenek feloldani patthelyzeteket akkor, amikor szorít az idő és a média eredményekre kíváncsi. A diplomaták ennek következtében gyakran már korábban nagyjából elkészített kommunikékkal érkeznek a jelentősebb csúcstalálkozókra.

Nixon 1971. októberben Pekingbe küldött - egy második látogatásra - a kommuniké előkészítésére. Az ezt követő megbeszéléseken elhatároztuk, hogy ennek az utazásnak a Polo II-es kódnevet adjuk, miután az első titkos látogatásnak nem tudtunk frappánsabb nevet adni a Polo I-nél. A Polo II-nek a fő célja egy olyan kommunikében való megállapodás volt, amelyet a kínai vezetés és Nixon elnök el tud fogadni a négy hónappal később sorra kerülő látogatás zárásaként.

Egy olyan időszakban értünk Pekingbe, amikor szinte teljes zűrzavar uralkodott a kínai kormányzati struktúrában. Néhány héttel korábban Mao kijelölt utódját, Lin Biaót egy olyan összeesküvéssel vádolták meg, amelynek pontos részleteit azóta sem tárták fel hivatalosan. Akkoriban az a hír terjedt el, hogy Lin Biao, a Mao mondásaiból összeállított „vörös könyvecske” szerkesztője, a jelek szerint arra a következtetésre jutott, hogy Kína biztonságát jobban szolgálná az, ha visszatérne a „kulturális forradalom” elveihez. Azt is mondták, hogy Lin Biao ekkor ténylegesen Mao ellen lépett fel egy Zhou Enlai és Deng Xiaoping pragmatikus álláspontjához közelebbi platformról, s hogy a külvilág felé mutatott ideológiai fanatizmusa valójában védekező taktika volt.⁴⁰

A válság nyomai még mindig láthatók voltak, amikor a munkatársaimmal együtt október 20-án megérkeztünk. A repülőtértől a városba vezető úton a jól ismert „Le az amerikai imperialista kapitalizmussal és csahos kutyáival!” jelmondatot hirdető plakátok mellett haladtunk el. A plakátok közül néhány angol nyelvű volt. Hasonló tartalmú röplapokat találtunk az állami vendégházban lévő szobáinkban is. Megkértem az egyik munkatársamat, hogy gyűjtse össze és adja vissza őket a kínai protokollt intéző tisztviselőnek azzal, hogy egy előző lakó hagyta itt őket.

Másnap a Zhouval a Nagy Népi Csarnokban való találkozásomra kísérő ügyvezető külügyminiszter kitért a kellemetlenségekre. Felhívta a figyelmemet egy sértő plakát helyén lévő másikra, ami angolul így hangzott: „Üdvözljük az afrikai—ázsiai asztalitenisz versenyen!”. Az összes többi utunkba eső plakátot lefestették. Zhou szinte mellékesen megjegyezte, hogy Kína tetteire, s ne a retorika „vaktöltényeire” figyeljünk. Lényegében ugyanezt mondta Mao pár hónappal később Nixonnak.

A kommunikéről szóló tárgyalások hagyományos módon kezdődtek. Egy

munkatársaim és jómagam által írt, Nixon által jóváhagyott tervezetet tettünk le az asztalra. Ebben mindkét fél megerősítette a béke iránti elkötelezettségét, és ígéretet tett arra, hogy együttműködik a megoldatlan ügyekben. A Tajvanról szóló rész üresen maradt. Zhou elfogadta a fogalmazványt a megbeszélések alapjául, és ígéretet tett arra, hogy másnap reggel elénk tárja a kínai módosításokat és alternatívákat. Mindez a kommuniké-készítés konvencionális keretein belül maradt.

Ami azonban ezután következett, az nem. Mao közbelépett és azt mondta Zhounak, hogy álljon le az általa „szart se érő kommunikének” nevezett irat fogalmazásával. Lehet, hogy a kommunista ortodoxia lelkesítő jelszavait „vaktöltényeknek” nevezte, nem volt azonban kész arra, hogy feladja azokat, mint a kommunista kádereknek szánt iránymutatásokat. Arra utasította Zhout, hogy olyan kommunikét készítsen elő, amely a kommunista ortodoxiát fogalmazza újra mint kínai álláspontot. Az amerikaiak pedig a maguk részéről azt mondhatnak, amit akarnak. Mao az egész életét abban a hitben élte le, hogy a béke kizárólag küzdelem eredménye lehet, nem pedig önmagában való cél. Kína, állította Mao, nem fél nyíltan vállalni azt, ami Amerikától megkülönbözteti. Zhou fogalmazványa olyan közhelyeket sorakoztatott fel, amit a szovjetek szoktak aláírni, s amit nem is gondolnak komolyan és nincs is szándékukban megvalósítani.⁴¹

Zhou a Maótól kapott instrukcióknak megfelelően járt el. Egy olyan fogalmazványt terjesztett elő, ami megalkuvást nem ismerő módon szögezte le a kínai álláspontot. Üres oldalakat hagyott ki a mi álláspontunk megfogalmazására, amely a várakozások szerint ugyanilyen intranszigenst lett volna, csak ellenkező előjellel. Végül egy részt hagyott a közös álláspontoknak.

Először megdöbbenem. Ahogy azonban tovább gondolkoztam, úgy tűnt, hogy a rendhagyó forma megoldja mindkét fél problémáját. Mindegyikünk megerősítheti az alapvető meggyőződéseit, s ezzel megnyugtathatja a saját közönségét és az aggódo szövetségeseket egyaránt. A különbségek már évtizedek óta ismertek voltak. A kontraszt ki fogja emelni az elért eredményeket, és a pozitív befejező rész pedig sokkal hitelesebb lehet. A diplomáciai képviselő vagy megfelelően biztos kommunikációs csatornák hiányában nem tudtam érintkezésbe lépni Washingtonnal, de elég jól

ismertem Nixon gondolkodásmódját ahhoz, hogy a fenti alapokon továbblépjek.

Így a kínai területen és a kínai média által nyilvánosságra hozott kommunikáció lehetővé tette Amerikának, hogy kiálljon az „egyéni szabadság és a világ minden népe számára a társadalmi haladás” iránti elkötelezettsége mellett. Az Egyesült Államok kiemelte továbbá a Dél-Koreához és Japánhoz fűződő szoros szövetségi viszonyát, és kifejtette az elképzelését egy olyan nemzetközi rendről, amely elutasítja bármely ország tévedhetetlenségét, és lehetővé teszi minden nemzet számára azt, hogy szabadon, külső beavatkozás nélkül fejlődjön.⁴² A kínai kommunikévázlat természetesen ellenkező nézeteket hangoztatott. Ez utóbbiak nem jelenthettek újdonságot a kínai lakosságnak, naponta hallották és olvasták ugyanezt. Viszont a két fél egy olyan dokumentumot fogadott el, amely tartalmazta mindkettőjük álláspontját. Ezzel gyakorlatilag ideológiai tűzszünetet hirdettek, és kijelölték azokat a területeket, ahol a véleményük egybeesik.

Ezek közül az egybeesések közül messze a legfontosabb a hegemoniáról szóló bekezdés volt. Így hangzott:

Egyik [fél] sem törekedhet hegemoniára az ázsiai csendes-óceáni térségben, és mindkettőjük ellenez minden hegemoniára irányuló törekvést bármilyen másik állam vagy országcsoporthoz.⁴³

Kötöttek már szövetségeket ennél ingatagabb alapon is. A nagyon is pedáns szóhasználat ellenére óriási horderejű volt a zárómondat. Az alig fél évvel korábbi ellenségek most bejelentették, hogy mindketten ellenzik a szovjet befolyási övezet további kiterjesztését. Egyértelműen diplomáciai forradalomról volt szó, mert a következő lépés elkerülhetetlenül egy olyan stratégia megvitatása kellett hogy legyen, amely gátat vet a szovjet törekvéseknek.

A stratégia fenntarthatósága attól függött, hogy sikerül-e haladást elérnünk Tajvan kérdésében. Mire Nixon látogatásakor Tajvan szóba került, a felek már megvitaták a témát a hét hónappal korábban tartott titkos látogatás alkalmával.

A tárgyalások most elértek arra a pontra, ahol a diplomatáknak döntenüik

kell. Az egyik taktika - tulajdonképpen a hagyományos megközelítés - az, hogy a felek a maximális követelésekkel kezdenek, és onnan fokozatosan visszakoznak egy megvalósíthatóbb pozícióhoz. Az ilyen taktikát nagyon kedvelik azok a tárgyalók, akik gondosan vigyáznak belpolitikai megítélésükre. Noha ez a megközelítés a követelések maximumának betérjesztésével erőszakosnak tűnik, a folyamat lényegében a kezdeti álláspont feladása miatt az adott fél pozíciójának fokozatos gyengülését jelenti. Legtöbbször a másik fél minden lépésnél megmakacsolja magát, hogy kivárja, mit hoz a következő változtatás, és ezzel a tárgyalási folyamatot az állhatatosság próbájává változtatja.

Ennél hatékonyabb magatartás a kezdeti álláspontot a leginkább valószínűnek tartott kimenetelhez közel meghatározni. A „valószínű” elvben azt jelenti, hogy mindkét fél hajlandó azt elfogadni. Ez volt a Tajvannal kapcsolatos kihívás lényege, ahol a mindkét fél által elfogadható megoldás nagyon szűk határokon belül mozgott. Ezért mi kezdettől fogva olyan nézeteket hangoztattunk Tajvant illetően, amelyeket szükségesnek tartottunk az álláspontok konstruktív közelítéséhez. Február 22-én Nixon az előző év júliusában és októberében folytatott megbeszéléseken kikristályosodott öt elvként ismertette ezeket. Átfogó jellegű megállapítások voltak, és egyben kijelölték az amerikai engedmények határait is, a jövőt az ezek által kijelölt keretek között lehetett elképzelni. Az elvek a következők voltak: az „egy Kína” politika megerősítése; az Egyesült Államok nem fog belső tajvani függetlenségi mozgalmat támogatni; az Egyesült Államok ellenezni fogja, hogy Japán megpróbálja Tajvant a hatalmába keríteni (a történelemből adódóan különösen fontos kérdés volt ez Kína számára); a Peking és Tajpej közötti viták békés rendezésének támogatása; az amerikai-kínai kapcsolatok normalizálása melletti további elkötelezettség.⁴⁴ Február 24-én Nixon elmagyarázta, hogy a tajvani kérdést hogyan kívánja belpolitikailag megoldani, miközben az Egyesült Államok a fenti elveket átülteti a gyakorlatba. Az a szándéka, szögezte le, hogy a normalizálási folyamat befejezi a második elnöki ciklusában és kivonja az amerikai csapatokat Tajvanról, noha - figyelmeztetett - nincs abban a helyzetben, hogy formális garanciákat adjon. Zhou azt válaszolta, hogy mindkét félnek megvannak a maga „nehézségei” és „nincs semmilyen határidő”.

Miután az elvek és a pragmatizmus ilyen módon kényes egyensúlyba kerültek egymással, Qiao Guanhua és én megfogalmaztuk a sanghaji kommuniké utolsó, hiányzó részét. A kulcsfontosságú szakasz mindössze egyetlen bekezdést tett ki, de közel két teljes éjszakai ülésre volt szükség ahhoz, hogy megegyezzünk róla. így hangzott:

Az amerikai fél kijelentette: az Egyesült Államok elismeri, hogy a Tajvani-szoros két oldalán élő összes kínai szerint csak egy Kína létezik és Tajvan Kína része. Az Egyesült Államok kormánya nem vitatja ezt az álláspontot. Megerősíti, hogy érdekében áll, hogy a tajvani kérdést békés úton a kínaiak maguk rendezzék. Ennek reményében megerősíti, hogy végső célja az összes csapatának és katonai berendezésének kivonása Tajvanról. Időközben fokozatosan csökkenteni fogja a csapatai létszámát Tajvanon, amint a térségben enyhül a feszültség.⁴⁵

Ez a bekezdés több évtizedes polgárháborút és ellenségeskedést változtatott egy olyan előremutató általános elvvé, amit Peking, Tajpej és Washington egyaránt el tudott fogadni. Az Egyesült Államok az „egy Kína politikát annak tudatában gyakorolta, hogy elfogadta a kínaiak meggyőződését az őket elválasztó vonal mindkét oldalán. Ennek a megfogalmazásnak a rugalmassága lehetővé tette az Egyesült Államok számára, hogy az azóta eltelt évtizedekben a „tudomásul vétel” álláspontjáról a „támogatásig” jusson el. Tajvan alkalmat kapott arra, hogy gazdaságilag és belpolitikailag önállóan fejlődjön. Kína megkapta a „legfontosabb érdekének” elismerését a Tajvan és a kínai szárazföld közötti politikai kapcsolat tekintetében. Az Egyesült Államok megerősítette a békés megoldáshoz fűződő érdekét.

A sanghaji kommuniké az időnként érezhető feszültség ellenére megfelelt a céljának. Az aláírása óta eltelt negyven évben sem Kína, sem az Egyesült Államok nem engedte, hogy Tajvan kérdése akadályozza a kapcsolataik kiszélesedését. Kényes és alkalmanként feszült folyamat volt ez. Az Egyesült Államok mindvégig hangoztatta a békés megoldás fontosságát, míg Kína az elkerülhetetlen egyesítés iránti meggyőződését.

Mindkét oldal visszafogottan viselkedett és megpróbálta elkerülni azt, hogy a másik fél elszántságát vagy erejét próbára tegye. Az Egyesült Államok pragmatikus volt, esetről esetre döntött, s időnként a belpolitikai nyomás erősen befolyásolta a politikáját. Összességében Peking és Washington elsőbbséget biztosított a kínai-amerikai viszony mindent felülíró fontosságának.

Mindennek ellenére nem szabad egy *modus vivendi* összekeverni az állandósággal. Egyetlen kínai vezető sem engedett soha az egyesítés szándékát illetően, s nem is lehet ilyet várni tőlük. Egyetlen számba jöhető amerikai vezető sem fogja feladni azt az amerikai meggyőződést, hogy ennek a folyamatnak békésnek kell lennie, máskülönben meg fog változni az ügyről kialakított amerikai nézet is. Államférfiúi képességek kellenek ahhoz, hogy a dolgok ne fajuljanak addig, amikor valamelyik oldal szükségét érzi, hogy próbára tegye a másik eltökéltségét és meggyőződésének szilárdságát.

A következők

Nem szabad elfelejteni, hogy a protokoll az eltelt évtizedek során jelentős mértékben megváltozott. Ironikus módon a korai kommunista vezetők által gyakorolt vendéglátás közelebb állt a kínai császári hagyományhoz, mint a korabeli diplomáciai gyakorlathoz, amelyet kevesebb választékosság, kevesebb tósztt és kevesebb szenvelgés jellemezett. Ami azonban nem változott jelentősen, az az érvelés összetettsége, az aprólékos előkészületek, a hosszú távú tervezés képessége, valamint a nem materiális dolgok iránti fogékonyság.

Nixon Kínába tett útja egyike volt azoknak az alkalmaknak, amikor egy állami látogatás sorsdöntő jelentőségű változásokat idézett elő a nemzetközi ügyekben. Az, hogy Kína újra belépett a globális diplomáciai játékba, valamint az, hogy az Egyesült Államok stratégiai lehetőségei megnöttek, rugalmasságot eredményezett a nemzetközi rendszerben. Nixon látogatását hasonlóak követték más nyugati demokráciák és Japán vezetői részéről. A sanghaji kommuniké hegemóniaellenes bekezdése pedig *de facto* elmozdulást jelentett a szövetségekben. Noha az kezdetben kizárólag

Ázsiára korlátozódott, egy évvel később kiterjesztették a hatályát az egész világra. A Kína és az Egyesült Államok közötti konzultációk még formális szövetségesek között is ritkán tapasztalható intenzitást értek el.

Néhány hétig nagy volt a lelkesedés. Számos amerikai üdvözölte a Kína felé tett kezdeményezést, mint ami lehetővé teszi Kína számára a nemzetek közösségébe való visszatérést, ahová eredetileg tartozott (ami igaz volt), és az új állapotot pedig a nemzetközi politika maradandó elemeként kezdték el kezelni (ami tévedés volt). Sem Nixon, aki természetéből adódóan szkeptikus volt, sem én nem felejtettük el, hogy a korábbi fejezetekben leírt kínai politikákat ugyanolyan meggyőződéssel hajtották végre, mint ezt a mostanit. És azt sem, hogy azok a vezetők, akik olyan lefegyverző kedvességgel és eleganciával fogadtak bennünket, még nem is olyan régen ugyanilyen kitartóan és meggyőzően képviseltek egy gyökeresen ellentétes álláspontot. Arra sem lehetett számítani, hogy Mao vagy az utódai feladják majd az egész életüket végigkísérő elveiket.

A kínai politika ezt követően az ideológia és a nemzeti érdekérvényesítés elegyévé vált. A Kína felé való nyitás lehetőséget teremtett, hogy növeljük az együttműködést ott, ahol az érdekek egybeesnek, és csökkentsük az ellentéteket ott, ahol azok megjelennek. A kibékülés idején a szovjet fenyegetés jelentett ösztönzést, ám a lényegesebb kihívás egy olyan több évtizedes együttműködésbe vetett hit kialakítása volt, amit vezetők új generációja is magáénak vallhat. A kínai-amerikai kibékülés jutalma nem egy örök barátság állapota vagy az értékek harmóniája volt, hanem a globális egyensúly visszaállítása, ami aztán folyamatos odafigyelést igényel, és idővel az értékek egyre nagyobb harmóniáját eredményezheti.

Egyértelmű volt, hogy ebben a folyamatban mindkét oldal a saját érdekeit fogja képviselni, és Moszkvával való kapcsolatában mindkét fél a másikat az érdekérvényesítés egyik lehetséges segítségével használja majd. Ahogy Mao soha nem felejtette el hangsúlyozni: a világ nem marad statikus, az ellentétek és az egyensúly megbomlása természetes jelenségek. A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága ennek szellemében bocsátott ki egy dokumentumot, amely Nixon látogatását úgy jellemezte, hogy az lehetőséget adott Kínának „az ellentétek kiaknázására, az ellenségek megosztására és a saját súlyunk növelésére”.⁴⁶

Valóban összhangba lehet hozni a két fél érdekeit? Háttérbe szorulhatnak az ideológiai különbségek annyira, hogy megszűnik minden ellenségeskedés? Nixon Kínába tett utazása lehetővé tette, hogy elkezdjünk ezekkel a kihívásokkal foglalkozni, és ez a folyamat azóta is tart.

TIZEDIK FEJEZET

A kvázi szövetség: beszélgetések Maóval

Kínában tett titkos látogatás helyreállította a kínai—amerikai viszonyt. Nixon látogatása egy stratégiai együttműködés időszakának a kezdetét jelentette. Miközben azonban ennek az együttműködésnek az elvei nagyjából kialakultak, a keretet később kellett meghatározni. A Sanghaji kommuniké nyelvezete burkoltan egyfajta szövetségről szólt. Kína önerőre támaszkodása megnehezítette, hogy a formát és a tartalmat összhangba hozzuk.

Szövetségek mindig is léteztek amióta a történelem feljegyzi a nemzetközi élet eseményeit. Számos ok miatt hozták létre őket: az egyes szövetségesek erejének egyesítésére; a kölcsönös segítség kötelezettségének biztosítására; elrettentés céljából az adott pillanat diktálta taktikai megfontolásokon túlmenően. A kínai—amerikai kapcsolatok különlegessége abban rejlett, hogy a résztvevők formális kötelezettség nélkül kívánták koordinálni a lépéseiket.

Egy ilyen megoldás beleillett a nemzetközi kapcsolatokról vallott kínai nézetek természetébe. Mao azt követően, hogy kinyilvánította, hogy Kína „magához tér”, az Egyesült Államokhoz közeledett, de soha nem ismerte el, hogy Kína ereje esetleg elégtelennek bizonyulhat az adódó kihívásokkal szemben. Arra sem volt hajlandó, hogy elvi segítségnyújtási kötelezettséget vállaljon a mindenkori nemzeti érdekeken túlmenően. Kína Mao vezetésének korai szakaszában mindössze egyetlen szövetséget kötött: a Szovjetunióval a Népköztársaság megalakulásakor, amikor Kínának szüksége volt a támogatásra, amint helyet keresett magának a nemzetközi életben. Észak-Koreával később, 1961-ben kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt, amely külső támadás esetén kölcsönös védelmi támogatást irányoz elő. Ez a bekezdés a jelen sorok írásakor még mindig érvényben van. Ez azonban inkább a kínai

történelemben megismert hűbéri kapcsolatra emlékeztet: Peking védelmet ígért, de az észak-koreai viszonzásnak nem volt jelentősége. A szovjet szövetség kezdettől fogva feszült viszony volt, mert Mao nem volt hajlandó elfogadni a másodrendűségnek még a látszatát sem.

Nixon Kínába tett látogatását követően nem egy írásban rögzített formális, kölcsönös biztosítékokon alapuló partneri kapcsolat jött létre. Még csak nem is hallgatólagos, informális megállapodásokon nyugvó szövetségről volt szó. Egyfajta kvázi szövetségről beszélhetünk, ami a Maóval 1973. februárban és novemberben, és a Zhouval tartott hosszú - 1973- ban több órányi - megbeszélésekből nőtt ki. Ettől kezdve Peking többé már nem igyekezett korlátozni vagy megfékezni az amerikai erő külföldi használatát, mint tette azt Nixon elnök látogatása előtt. Ehelyett Kína nyilvános célja az volt, hogy stratégiai megfontolásból az Egyesült Államokat megnyerje a „jegesmedve” ellensúlyául.

Ez az együttműködés azon múlt, hogy vajon a kínai és az amerikai vezetők ugyanazokat a geopolitikai célokat fogják-e követni, kivált ami a Szovjetuniót illeti. Az amerikai vezetőknek a kínai kollégáik szemináriumi kiselőadásokat tartottak a szovjet szándékokra vonatkozóan - gyakran szokatlanul szókimondóan, mintha a kínaiak attól tartottak volna, hogy ez a téma túlságosan fontos ahhoz, hogy a szokásos körülírásaikat és utalásaikat használják vele kapcsolatban. Az Egyesült Államok mindezt azzal viszonozta, hogy részletes tájékoztatást adott stratégiai terveiről.

A kínai vezetők ennek az új viszonynak a kezdeti éveiben időnként továbbra is ideológiai „ágyúlóvéseket” adtak le az amerikai imperializmusra, ám a tárgyalásokon inkább azért bírálták az amerikai tisztviselőket, hogy túlságosan visszafogottak a külpolitikában. Valójában Peking az 1970-es években inkább szeretett volna látni egy a szovjetek ellen erőteljesebben fellépő Egyesült Államokat, mint az amerikai közvélemény vagy a Kongresszus nagy része.

A „vízszintes vonal”: Kína és a feltartóztatás politikája

Ami hiányzott ebből a konstrukcióból egy éven át, az Mao jóváhagyása volt. A Nixonnal folytatott megbeszélései alatt áldását adta az általános irányvonalra, de látványosan tartózkodott attól, hogy akár a stratégiáról, akár a taktikáról tárgyaljon, talán azért, mert a később sanghaji kommuniké néven ismert dokumentum még nem állt készen.

Mao ezt az időszakot két hosszú, velem folytatott beszélgetéssel pótolta be: az elsőre 1973. február 17-én késő este került sor, s 11:30-tól éjjeli 1:20-

ig tartott. A második 1973. november 12-én történt, délután 5:40 és este 8:25 között. A beszélgetések körülményei megmagyarázzák, miért tartottak ilyen hosszú ideig. Az elsöre alig egy hónappal később került sor, mint ahogy Le Dúc Tho - az észak-vietnami főtárgyaló — és én elláttuk kézjegyükkel a vietnami háborút lezáró párizsi békemegállapodást. Ez megszabadította Kínát attól, hogy ismételten ki kelljen mutatnia a Hanoival szembeni kommunista szolidaritását. A második azt követően történt, hogy az Egyesült Államok döntő módon avatkozott be az 1973-as arabizraeli háborúba, s ennek eredményeként az arabok, különösen Egyiptom, a Szovjetuniótól az Egyesült Államokhoz pártoltak.

Mao mindkét alkalommal melegen üdvözölte a kínai-amerikai kapcsolatfelvételt az összesereglett újságírók előtt. Februárban megjegyezte, hogy az Egyesült Államok és Kína egykor „ellenségek” voltak, de „most a köztünk lévő viszonyt barátságnak nevezzük”.¹ Mao azt követően, hogy az új kapcsolatot barátságnak deklarálta, annak gyakorlati működésére is kitért. Mivel szeretett példázatokban beszélni, egy olyan témát választott, amely miatt mi a legkevésbé aggódtunk: a Kínába látogató amerikai tisztviselők ellen irányuló lehetséges kínai hírszerzői tevékenység. Egyfajta partneri viszonyt kívánt ezzel Mao kifejezni anélkül, hogy kölcsönösséget kért volna:

Ne vezessük félre egymást és ne használjunk trükköket. Mi nem lopjuk el az Önök dokumentumait. Nyugodtan otthagyhadják őket bárhol, tegyenek próbára bennünket. Nem is hallgatjuk le Önöket és „poloskákat” sem használunk. Semmi szükség ilyen apró trükkökre. Ami pedig valamilyen nagyobb szabású műveletet illet, arra sincs semmi szükség. Elmondtam ezt az Önök újságírójának, Mr. Edgar Snow-nak. [...] Megvan a magunk hírszerző szolgálata, s nekik is megvan a sajátjuk. Nem dolgoznak valami jól (*Zhou miniszterelnök nevet*). Például, semmit sem tudtak Lin Biaóról (*Zhou miniszterelnök nevet*). Aztán arról sem tudtak, hogy Ön ide akar jönni.²

A legkevésbé valószínű fejlemény az volt, hogy Kína és az Egyesült Államok többé nem próbál hírszerzési tevékenységet folytatni a másiknál. Ha az Egyesült Államok és Kína valóban új korszakot akart nyitni a kapcsolatukban, akkor fontos volt, hogy mindegyik fél átláthatóan cselekedjen a másik számára, és hogy egyeztessenek a terveiket illetően. Ugyanakkor a hírszerző szolgálatok tevékenységének a korlátozása nem lehetett valódi kiindulópont. A kínai pártelnök ajánlatot tett az

átláthatóságra, de egyben figyelmeztetett is, hogy nem lehet a másikat rászedni - ezt a témát Mao a novemberi megbeszélésen is felhozta. Bevezetésként humor, megvetés és stratégia elegyével felelevenítette, hogyan változtatta meg azt az ígérétét, hogy tízezer évig fog ideológiai küzdelmet vívni a szovjetekkel.

MAO Megpróbáltak békét kötni a román [kommunista vezető]
Ceauşescu közvetítésével, s megpróbáltak rábeszélni bennünket,
hogy hagyjunk fel az ideológiai küzdelemmel.

KISSINGER Emlékszem, hogy itt járt Ceauşescu.

MAO/ZHOU Régen történt.

ZHOU Akkor jött először Kínába.

MAO és a második alkalommal maga [Alekszej] Koszigin [szovjet miniszterelnök] jött, ez 1960-ban történt. Kijelentettem neki, hogy tízezer évig fogunk ellene harcolni *(nevetés)*.

TOLMÁCS Elnök úr azt mondja, hogy tízezer év küzdelem.

MAO és ez alkalommal engedményt tettem Kosziginnek. Elmondtam neki, hogy eredetileg azt mondtam, hogy ez a küzdelem tízezer évig fog tartani. Ám azért, amiért személyesen látogatott el hozzám, hajlandó vagyok ezer évet elengedni *(nevetés)*. Értékelnie kellene, hogy milyen nagyvonalú vagyok. Egy csapásra ezer év engedmény.³

Az alapvető mondanivaló ugyanaz volt: együttműködés, ha lehetséges, és semmilyen taktikai manőverezés, mert nem lehet ezt a mindenféle konfliktusban megedződött veteránt félrevezetni. Mélyebb értelemben ez figyelmeztetés is volt, hogy ha nem ajánlanak fel neki engedményeket, akkor Kína makacs és félelmetes ellenfélle válhat.

Amikor egy évvel korábban Mao Nixonnal beszélt, akkor semmilyen lényeges megjegyzést sem tett Tajvanra. Mao most annak érdekében, hogy a fenyegetés lehetőségét is kizárja, Tajvan ügyét határozottan elválasztotta az általános amerikai-kínai kapcsolattól: „Az Egyesült Államok velünk való viszonyának kérdését el kell választani a mi Tajvannal fennálló kapcsolatainktól”. Az Egyesült Államoknak, jelentette ki Mao, „meg kellene szakítania diplomáciai kapcsolatait Tajvannal” úgy, ahogy korábban Japán tette (miközben fenntartott nem hivatalos társadalmi és gazdasági kapcsolatokat); „ezután válik lehetővé az országaink számára a diplomáciai kapcsolatok kérdésének megoldása”. Mao figyelmeztetett: „Ami azonban Peking és Tajvan viszonyát illeti, az elég bonyolult kérdés. Nem hiszek a

békés átmenetben.” Mao ekkor Ji Pengfei (Csi Peng-fej) külügyminiszterhez fordult és megkérdezte: „Ön hisz benne?”. Mao azután, hogy a teremben tartózkodó többi kínaival is beszédbe elegyedett, rátért a fő mondanivalójára, hogy semmi sem sűrget ebben az ügyben.

MAO Ellenforradalmárok. Hogyan tudnának együttműködni velünk? Őszintén szólva egyelőre jól megvagyunk Tajvan nélkül, és még akár száz évig így maradhat a helyzet. Nem kell semmit elsietni ebben a világban. Miért is kellene nagyon sietni? Csak egy nagyjából tizenkét milliós szigetről van szó.

ZHOU Most már tizenhat millióan vannak.

MAO Ami az Önök és a mi kapcsolatfelvételünket illeti, azt hiszem, arra nem kell száz évet várni.

KISSINGER Remélem is. Azt hiszem, hogy sokkal hamarabb létrejöhet.

MAO Pontosan ez az, amit Önök döntenek el. Mi nem siettetjük Önöket. Ha szükségét érzik, meg tudjuk csinálni. Ha úgy érzik, hogy most nem lehet megtenni, akkor elhalaszthatjuk egy későbbi időpontra.

[...]

KISSINGER Nem az a kérdés, hogy szükségünk lesz-e rá; ez a gyakorlati lehetőségek kérdése.

MAO A kettő ugyanaz *(nevetés)*.⁴

A Maóra jellemző paradox stílusban két, egyenlően fontos dolog merült fel: először, hogy Peking nem zárja ki az erő alkalmazását Tajvan kérdésében - sőt a valóságban úgy véli, hogy előbb-utóbb erőt kell alkalmaznia. Másodszor, legalábbis egyelőre, Mao nem siet ezzel, sőt arról beszélt, hogy hajlandó akár száz évet is várni. Az évődés azt szolgálta, hogy utat nyisson a legfontosabb témának, ami George Kennan feltartóztatási elméletének katonai alkalmazását illeti abban az összefüggésben, hogy a szovjet rendszer, ha megakadályozzák a terjeszkedését, akkor össze fog omlani a saját belpolitikai feszültségei miatt.⁵ Ám miközben Kennan az elveit elsősorban a diplomáciára és a belpolitikára vonatkoztatta, Mao a rendelkezésre álló nyomásgyakorlási eszközök széles skálájának használatával a közvetlen konfrontációt erőltette.

A Szovjetunió, közölte velem Mao, olyan globális fenyegetést jelent, ami ellen globálisan kell fellépni. Bármit is csinálna bármelyik más nemzet, Kína ellenállna egy szovjet támadásnak még akkor is, ha az erőinek vissza kellene vonulnia az ország belsejébe, és ott gerillaháborút kellene

folytatniuk. Az Egyesült Államokkal, valamint a hasonló gondolkodású országokkal való együttműködés azonban felgyorsítaná a győzelmet abban a küzdelemben, aminek a végkimenetelét a Szovjetunió hosszú távú gyengesége eleve meghatározza. Kína nem fog segítséget kérni, ugyanakkor kész összehangolt stratégiát elfogadni, különösen az Egyesült Államokkal. A köteleket a közösen vallott meggyőződés, nem pedig fő- másis kötelezettségvállalás adná. A szovjetek globális feltartóztatását célzó politika, érvelt Mao, biztosan sikerrel járna, mert a szovjetek ambíciói meghaladják a képességeiket.

MAO Olyan sok ellenféllel kell számolniuk. Ott van a Csendesóceán. Japánnal kell foglalkozniuk. Kínával kell foglalkozniuk. Foglalkozniuk kell Dél-Ázsiával, ahol ugyancsak számos ország található. És mindössze egymillió katonájuk van itt. Még arra sem elég, hogy megvédjék magukat, hát még ahhoz, hogy támadjanak. Addig nem tudnak támadni, amíg Önök nem engedik át nekik a Közel-Keletet és Európát, hogy aztán keletre csoportosíthassák át a csapataikat. És az egymillió katonát jelentene.

KISSINGER Ez nem fog megtörténni. Egyetértek Elnök úrral, hogy ha Európa és Japán és az Egyesült Államok összetart - és mi pontosan azt csináljuk a Közel-Keleten, amit az Elnök úr legutóbb megbeszélt velem -, akkor a Kína elleni támadás esélye rendkívül csekély lesz.

MAO Mi is lekötjük a csapataik egy részét, ami segít Önöknek Európában és a Közel-Keleten. Például csapatokat állomásoztatnak Külső-Mongóliában, s ez Hruscsov utolsó évében sem fordult elő. Még abban az időben sem állomásoztattak csapatokat Külső-Mongóliában, mert a Zhenbao szigeten az incidens Hruscsov után, Brezsnyev idejében történt.

KISSINGER 1969-ben volt. Ezért fontos, hogy Nyugat-Európa és Kína és az Egyesült Államok koordinálja a politikáját.

MAO Igen.⁶

A Mao által javasolt együttműködés nem szorítkozott csak ázsiai ügyekre. Mao az ironia leghalványabb jele nélkül bátorította a Közel-Keleten az amerikai katonai beavatkozást a szovjetek ellensúlyozására — pontosan arra az „imperialista agresszióra” biztatott, amit a kommunista propaganda mennydörögve elítélt. Röviddel az 1973-as arab-izraeli háború után, amelyet Szaddám Húszéin moszkvai látogatása követett, Irak került

Mao érdeklődésének homlokterébe, s arról mint globális stratégiájának egy részéről beszélt.

MAO És most itt van ez a kritikus ügy, Irak kérdése. Nem tudjuk, hogy Önök tudnak-e tenni valamit abban a térségben. A mi lehetőségeink nem nagyok.

ZHOU Viszonylag nehéz bármit is csinálni. Kapcsolatba lehet lépni velük, de némi időbe telik, mire megváltoztatják az orientációjukat. Lehetséges, hogy azt követően megváltoztatnák az orientációjukat, hogy [a szovjetek] rosszul bánnak velük.⁷

Zhou arra utalt, hogy szükséges lenne egy összehangolt politikát kialakítani ahhoz, hogy Iraknak a Szovjetunióra való támaszkodása annyira sokba kerüljön Bagdadnak, hogy megváltoztassa az orientációját - ahhoz hasonlóan, ahogy Egyiptom tette. (Elképzelhető, hogy ez egyben burkolt célzás volt arra, hogy a szövetségesek végül miként ábrándulnak ki Moszkva lekezelő stílusából, amint az Kínával megesett.) Mao ebben a hangnemben vette sorra a Közel-Kelet különböző országainak az erősségeit és gyengéit, szinte országról országra haladva. A szovjet terjeszkedés ellenében Törökország, Irán és Pakisztán gát szerepét hangsúlyozta. Irak mellett még Dél- Jemen miatt is aggódott.⁸ Azt szerette volna, ha az Egyesült Államok növeli a katonai jelenlétét az Indiai-óceánon. Mao *pár excellence* hidegháborús harcos volt, az amerikai konzervatívok egyetértettek volna vele.

Japán lett Mao együttműködésen alapuló stratégiájának egyik kulcseleme. A kínai vezetők az 1971-ben tartott titkos találkozón még meglehetősen erősen gyanakodtak valamiféle amerikai-japán összejátszásra. Zhou arra figyelmeztetett bennünket, hogy vigyázzunk Japánnal; a fennálló barátság, jelentette ki, el fog sorvadni, mihelyt a gazdasági fellendülés Japánt olyan helyzetbe hozza, hogy versenyre keljen velünk. 1971. októberben azt hangsúlyozta, hogy Japán „tollai kinőttek a szárnyain és most már kész arra, hogy repüljön”.⁹ Azt válaszoltam, és Nixon mindezt még alaposabban kifejtette a látogatása alatt, hogy Japán sokkal nagyobb gondokat okozna, ha elszigetelődne, mint a nemzetközi rend tagjaként, többek közt szövetségben az Egyesült Államokkal. Mao az 1973. novemberi megbeszéléseink idejére elfogadta ezt a nézetet. Most már arra ösztönzött engem, hogy több figyelmet szenteljünk Japánnak, és több időt töltsünk a japán vezetőkkel.

MAO Beszéljünk meg valamit Japánnal kapcsolatban. Ön néhány napra Japánba utazik.

KISSINGER Elnök úr mindig megfedd engem Japán miatt. Nagyon komolyan veszem Elnök úr szavait, most két és fél napot fogok ott tölteni. És teljes mértékben igaza van. Rendkívül fontos, hogy Japán ne érezze magát elszigetelve és magára hagyatva. És nem szabad nekik túlságosan tág teret hagyni a manőverezésre sem.

MAO EZ nem azt jelenti, hogy a szovjetek oldalára nyomjuk át őket.¹⁰

Elogyan lehetne az Egyesült Államok és Kína közötti globális koordinációt megvalósítani? Mao azt vetette fel, hogy mindkét fél dolgozza ki nemzeti érdekének egyértelmű koncepcióját és azokból kiindulva működjünk együtt szükség szerint.

MAO Ugyanazt mondjuk ugyanabban a helyzetben (*a kezével gesztikulál*), amit az Ön elnöke mondott, amikor itt ült, hogy mindkét félnek megvannak a maga képességei és mindkettő a saját érdekei alapján cselekszik. Ennek eredményeként a két ország együtt tud működni.

KISSINGER Igen, mindketten ugyanazzal a veszéllyel nézünk szembe. Időnként talán különböző eszközökhöz kell folyamodnunk, de ugyanazokért a célokért.

MAO EZ rendben lenne. Amíg a céljaink ugyanazok, mi nem fogunk kárt okozni Önöknek, és Önök sem nekünk. És együtt tudunk működni egy senkiházi ellen (*nevetés*). Valójában elképzelhető, hogy alkalmanként bírálni akarjuk Önöket, és Önök pedig egy ideig minket. Ahogy az Ön elnöke mondta, ez ideológiai kérdés.

Önök azt mondják, Hogy pokolba a kommunistákkal. Mi azt mondjuk, pokolba Önökkel, imperialistákkal. Időnként ilyen dolgokat mondunk. Meg kell ezt tennünk.¹¹

Más szóval, mindkét oldal nyugodtan felfegyverkezhet olyan ideológiai jelszavakkal, amelyek kielégítik a belpolitikai szükségleteit, amennyiben nem engedik, hogy azok megzavarják a szovjet veszély elleni együttműködést. Az ideológia a belpolitika hatáskörébe kerül, a külpolitikától viszont elkülönül. Az ideológiai fegyverszünet csupán addig érvényes, ameddig a célok összeegyeztethetők maradnak.

Mao a politika végrehajtásában pragmatikus tudott lenni; annak megalkotásában azonban mindig valamilyen átfogó elvet próbált

érvényesíteni. Mao nem azért volt fél évszázada egy ideológiai mozgalom vezetője, hogy most hirtelen a tiszta pragmatizmust tegye magáévá. Kennan feltartóztatási elmélete elsősorban Európára és az atlanti térségre vonatkozott; Maoé globális volt. Mao elképzelésében a szovjet expanzionizmus által fenyegetett országoknak „egy vízszintes vonalat kellene húzni - az Egyesült Államok, Pakisztán, Irán [...] Törökország és Európa”.¹² (Irak ezért került szóba korábban.) Mao 1973. februárban hozakodott elő az elképzelésével, és elmagyarázta, hogy ennek a csoportosulásnak miként kellene felvennie a küzdelmet a Szovjetunióval. Később megvitatta ezt a japán külügyminiszterrel is a frontvonalban lévő országok által alkotott „nagy terület” összefüggésében.¹³

Az elemzés lényegével egyetértettünk. A kínai és az amerikai belső viszonyok közötti különbségek a végrehajtás során merültek fel. Hogyan tudna két ilyen gyökeresen eltérő politikai rendszer ugyanolyan politikát folytatni? Mao számára a koncepció és a végrehajtás azonos volt. Az Egyesült Államok számára a nehézség abban rejlett, hogy a közvéleményünktől és a szövetségeseinktől megfelelő támogatást kellett szerezniük akkor, amikor a Watergate-botrány az elnök tekintélyét veszélyeztette.

A Szovjetunió ellen létrehozott „vízszintes vonal” stratégiája Kínának a nemzetközi helyzetről kialakított szenvtelen elemzését tükrözte. A saját igazolására ennek stratégiai szükségszerűsége szolgált. Ugyanakkor egy

mindenekelőtt a nemzeti érdekre támaszkodó politika belső ellentmondására is rávilágított. A stratégia azon a feltételezésen alapult, hogy az összes fél egymáshoz hasonló módon értékeli az eseményeket. Egy ilyen, az Egyesült Államokból, Kínából, Japánból és Európából álló szövetség minden bizonnyal a Szovjetunió fölé kerekedne. Ám mi történik akkor, ha egyes partnerek másként értékelik a helyzetet - különösen formális kötelezettségek hiányában? Mi lesz akkor, ha egyes partnerek arra a következtetésre jutnak, hogy a legjobban úgy lehetne egyensúlyt teremteni, ha az Egyesült Államok vagy Európa vagy Japán a konfrontáció helyett megbékélne a Szovjetunióval? Mi történik akkor, ha a háromoldalú kapcsolatrendszer egyik tagja megragad egy lehetőséget arra, hogy ennek a viszonynak a stabilizálása helyett megváltoztassa annak természetét? Mit csinálna a többi ország, ha a kínaiak önerőre való támaszkodásának elvét magukra alkalmaznák? Így aztán a Kína és az Egyesült Államok közötti legszorosabb együttműködés e pillanata egyben annak a megbeszélésére készítette a vezetőket, hogy a kvázi szövetség különböző tagjai esetleg miként próbálnák a saját javukra kiaknázni azt. Kínának az önerőre való támaszkodása paradox következménnyel járt: megnehezítette azt, hogy a kínai vezetők higgyenek a partnereik eltökéltségében, és abban, hogy azok hajlandóak hasonló kockázatokat vállalni.

Mao, az ellentmondások specialistája, ezzel a „vízszintes vonal” elképzeléssel elkerülhetetlenül több paradoxonnal is szembesült. Így például azzal, hogy a koncepciót nehezen lehetett összeegyeztetni az önerőre támaszkodás kínai eszméjével. Az együttműködés különböző elemzések összefésülésétől függött. Ha mind egybeestek Kínáéval, semmi baj sem volt. Ám a partnerek közötti nézeteltérés esetén Kína gyanúja *sui generis* lesz, és nagyon nehéz lenne túllépni azon.

A „vízszintes vonal” koncepciója valójában a kollektív biztonság nyugati felfogásának erőteljes változatát jelentette. A gyakorlatban a kollektív biztonság azonban leginkább a közös nevezőre hozás elvén működik, s nem pedig a legkidolgozottabb geopolitikai elképzelésekkel rendelkező ország által vallott meggyőződés alapján. Mindenesetre ez volt Amerika tapasztalata az általa vezetni kívánt szövetségekben.

Ezek a bármely globális biztonsági rendszerben jelen lévő nehézségek csak növelték Mao gondjait, mert az Amerika felé való nyitás nem járt azzal a hatással az amerikai-szovjet viszonyra, amellyel ő előzetesen kalkulált. Maónak az Egyesült Államok felé való fordulása azon az elképzelésen alapult, hogy az amerikai—szovjet ellentétek végül megakadályoznak bármilyen érdemi megegyezést a két nukleáris szuperhatalom között. Bizonyos értelemben az 1930-as és 1940-es évek kommunista „egységfront” stratégiájának az alkalmazásáról volt szó, ahogy azt a Nixon látogatása után hangoztatott elv kifejezte: „az ellentétek kihasználása és az ellenségek egyenként való legyőzése”.

Mao arra számított, hogy Amerika Kína felé való nyitása fokozza a szovjet gyanakvást, és még inkább kiélezi az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti feszültségeket. Az előbbi megtörtént, az utóbbi nem. Azt követően, hogy Amerika nyitott Kína felé, Moszkva elkezdett versenyezni Washington kegyeiért. A nukleáris szuperhatalmak közötti érintkezések száma megsokszorozódott, miközben az Egyesült Államok egyértelműen kinyilvánította, hogy Kínát a nemzetközi rend fontos tagjának véli, és támogatni fogja abban az esetben, ha fenyegetnék. Az a tény, hogy Amerikának van még egy másik stratégiai opciója, az öreg forradalmár stratégiai ösztönei ellen szólt.

A „vízszintes vonal” elképzeléssel az volt a baj, hogy Mao egy alaposabb vizsgálat nyomán rájött arra, hogy ha a hatalmi számítások határoznak meg minden magatartási formát, akkor Kína viszonylagos katonai gyengesége miatt az ország biztonsága bizonyos mértékben az amerikai támogatástól függ, legalábbis egy átmeneti időszakban.

Ez volt az oka annak, hogy Mao és más kínai vezetők az együttműködésről folytatott párbeszéd mindegyik szakaszában ragaszkodtak ahhoz, hogy Kína megőrizhesse a manőverezés szabadságát és az önbecsülését: azt a meggyőződést, hogy nincsen rászorulva védelemre, és hogy Kína képes kezelni, ha kell egyedül, az összes előre látható válságot. A kollektív biztonság retorikáját használták, de fenntartották a jogot arra, hogy ők határozhassák meg annak tartalmát.

Mao 1973-ban a vele folytatott megbeszéléseken hangsúlyozta, hogy

Kína semmilyen nyomásnak nem enged, még akkor sem, sőt talán különösen akkor nem, ha az nukleáris fenyegetés. Ha egy nukleáris háború minden harminc év feletti kínait megölné, jelentette ki februárban, hosszú távon még jótékonyan is hatna Kínára, amennyiben segítené annak nyelvi egyesítését: „Ha a Szovjetunió ledobná a bombáit és minden harminc évesnél idősebb kínait megölné, ez megoldaná számunkra a [Kína számtalan dialektusából adódó] problémát. Ugyanis a hozzám hasonló idős emberek nem tudják megtanulni a [mandarin] kínait.”¹⁴

Amikor Mao részletesen beszélt arról, hogy milyen mélyen tudna Kína belsejébe visszavonulni, hogy maga után csálja az agresszort egy ellenséges lakosság jelentette csapdába, megkérdeztem: „De mi van akkor, ha bombákat használnak, és nem küldenek csapatokat?”. Erre Mao azt válaszolta: „Mit tennénk? Talán összehívhatna egy bizottságot a kérdés tanulmányozására. Mi hagynánk, hogy ronggyá verjenek bennünket, mert így elveszítenének minden erőforrást.” A burkolt célzás arra, hogy az amerikaiak inkább csak tanulmányoznák a helyzetet, miközben a kínaiak cselekednének, magyarázza azt, hogy miközben a „vízszintes vonal” előnyeit ecsetelte, Mao miért tért ki mindig azokra a drámai részletekre, hogy Kína miként harcolna egyedül, ha a kvázi szövetség kudarcot vallana. Mao és Zhou (és később Deng) hangsúlyozta, hogy Kína „alagutakat ás” és fel van szerelve arra, hogy évtizedeket kizárólag „puskával és kölessel” vészellen át. Bizonyos szempontból a hencegés Kína sebezhetőségét kívánta elfedni - azonban azt is tükrözte, milyen komoly elemzést végeztek arra az esetre, ha egy globális háború fenyegetne.

Mao időnként könnyed humorral fűszerezett elmélgései arról, hogy Kína miként lesz képes túlélni egy nukleáris háborút - egyszerűen túlságosan sok kínai van ahhoz, hogy mindet meg lehessen ölni akár nukleáris fegyverekkel is - egyes nyugati megfigyelők az elmezavar jelének tartották. A kínai vezető szarkasztikus megjegyzései bizonyos értelemben gyengítették a nyugati elszántságot, mert egy nukleáris háború rémét vetítették előre.

Ami miatt azonban Mao valóban aggódott, az az Egyesült Államok és a nyugati világ biztonsági koncepciójának alapját jelentő doktrína

következményeivel való szembenézés volt. A kölcsönösen biztosított megsemmisítés általi elrettentés uralkodó elmélete a totális pusztítás egy bizonyos mértékű előidézésének a képességétől függött. Az ellenfél feltételezhetően hasonló képességgel rendelkezett. Hogyan lehet elérni azt, hogy a globális öngyilkossággal való fenyegetés ne váljon egyszerű blöffé? Mao a kölcsönösen biztosított megsemmisítésre való amerikai támaszkodást úgy értékelte, hogy az a más (nem nukleáris) jellegű fegyveres ereje iránti bizalmatlanságot tükrözi. Ez volt a témája egy 1975-ös megbeszélésnek, amelyen Mao a hidegháborús nukleáris dilemmánk mélyére hatolt: „Biznak, hisznek a nukleáris fegyverekben. Nincs bizalmuk a saját szárazföldi hadseregükben.”¹⁶

És mi a helyzet Kínával, amely úgy van kitéve nukleáris fenyegetésnek, hogy egy ideig még nem rendelkezik megfelelő visszavágási képességgel? Mao válasza az volt, hogy Kína a történelmi teljesítményére és kitarására fog támaszkodni. Egyetlen társadalom sem hiheti, hogy hiteles biztonsági politikát tud folytatni azzal, hogy hajlandó százmillió nagyságrendű emberveszteség és a városai többségének lerombolása vagy elfoglalása után is tovább harcolni. A nyugati és a kínai biztonságfelfogások közötti szakadék a célok és az eszközök tekintetében is sokatmondó volt. A kínai történelem bárhol máshol elképzelhetetlen mértékű csapások túlélésének képességéről tanúskodott, és arról, hogy Kína végül mindig a potenciális hódító fölé kerekedett a kultúrája rákényszerítésével vagy óriási kiterjedésével. Ez a saját népébe és kultúrájába vetett hit is része volt Mao gondolkodás- módjának, miközben elégedetlen volt a kínai nép hétköznapi nyújtott teljesítményével. Nem csupán az számít, hogy olyan sok kínai él, de számít kultúrájuk időtállósága és a kapcsolataikat összetartó erő is.

A lakosságukkal inkább azonos hullámhosszon lévő és a véleményükre jobban figyelő nyugati vezetők azonban nem ilyen kategorikus módon vázolták fel a lehetőségeket (noha közvetetten megtették a stratégiai doktrínákon keresztül). Nekik a nukleáris háborút a legvégső eszközként, nem pedig egy normális hadműveleti eseményként kellett bemutatni.

A kínaiak majdnem rögeszmés önerőre támaszkodását amerikai oldalon nem mindig érték meg. Hozzászoktunk az európai kapcsolatok erősítésénél

a különböző biztosítékok adásához, és nem mindig mértük fel helyesen azt, hogy hasonló gesztusok milyen hatást gyakorolnak a kínai vezetőkre. Amikor Alexander Haig ezredes egy Nixon utazását előkészítő csoport vezetőjeként 1972. januárban Zhouval és Maóval találkozott, csak a mindennapos, a NATO-ban jellemző szóhasználatlaltal élt, amikor azt mondta, hogy a Nixon-adminisztráció ellenáll a Kínát bekeríteni szándékozó szovjet erőfeszítéseknek. Mao válasza határozott volt: „Kínát bekeríteni? Arról beszél, hogy azért van szükségem rájuk [az amerikaiakra], hogy megmentsenek engem? Hogy is van ez? [...] Miattam aggódnak? Ez olyan, mint amikor »egy macska egy döglött egér miatt könnyeket hullajt«!.”¹⁷

Az 1973. novemberi látogatásom végén azt javasoltam Zhounak, hogy létesítsünk „forródrótot” Washington és Peking között annak a megállapodásnak a részeként, amelyik egy véletlenszerű háború kockázatát kívánja csökkenteni. A célom az volt, hogy figyelembe vegyük azt a kínai gyanút, amely szerint a fegyverzetkorlátozási tárgyalások egy Kína elszigetelésére irányuló közös amerikai-szovjet terv részei lennének, s az intézkedéssel Kínának lehetőséget adjunk a folyamatban való részvételre. Mao azonban másként látta a dolgokat: „Valaki egy ernyőt akar nekünk kölcsönözni. Nem akarjuk a nukleáris védőernyőt.”¹⁸

Kína nem osztotta a stratégiai fegyverekről, még kevésbé a kollektív biztonságról kialakított nézeteinket; a hagyományos „barbárok felhasználása barbárok ellen” módszerét alkalmazta annak érdekében, hogy egy megosztott térség jöjjön létre a határai mentén. Kína történelmi rémálma az volt, hogy a barbárok nem hagyják, hogy így kihasználják őket, helyette összefognak, s az így nyert erőfölényt kihasználva vagy egyszerűen meghódítják Kínát, vagy különálló hűbértokokra darabolják fel. Kínai szemszögből ez a félelem soha nem tűnt el teljesen, s felbukkant, amint Kína ellenséges viszonyba került a Szovjetunióval és Indiával, miközben az Egyesült Államokkal szemben is gyanakvó volt.

Ki nem mondott különbség volt a Szovjetunióhoz való viszonyulásban is. Kína egy megalkuvást nem ismerő konfrontatív álláspontot foglalt el. Az Egyesült Államok hasonlóképpen hajthatatlan volt a nemzetközi egyensúlyra leselkedő veszélyekkel szemben. Ugyanakkor mi mindenképpen szerettük

volna nyitva hagyni a lehetőséget arra, hogy más ügyekben javítsuk a viszonyt. A Kína felé való nyitás érzékenyen érintette Moszkvát, pontosan ez volt az egyik ok, amiért megtettük ezt a lépést. A titkos kínai utazást előkészítő hónapok alatt kísérleteket tettünk arra is, hogy létrehozzunk egy csúcstalálkozót Nixon és Brezsnyev között. Az a tény, hogy a pekingi csúcs előbb jött létre, nagy részben annak a szovjet mesterkedésnek volt köszönhető, hogy a moszkvai látogatást feltételekhez próbálták kötni. Ezt a taktikát gyorsan elfelejtették, mihelyt Nixon pekingi útját nyilvánosan bejelentettük. A kínaiak természetesen tudatában voltak annak, hogy mi közelebb vagyunk Moszkvához, illetve Pekinghez, mint ahogy ők ketten egymáshoz. Mindez szarkasztikus megjegyzéseket váltott ki a *détente*-ot illetően a kínai vezetők közül.

Mao és Zhou időnként hangot adtak aggodalmuknak arról, ahogyan az Egyesült Államok a stratégiai rugalmasságot gyakorolja. Az Egyesült Államok szándéka az-e, hogy „a kínaiak vállán állva nyújtsa kezét a Szovjetuniónak”?¹⁹ Nem csupán cselfogás-e Amerika „hegemóniaellenessége”, s mihelyt Kína nem lesz elég éber, nem fog-e Washington és Moszkva összejátszani Peking ellen? Nem csapja-e be a nyugat Kínát, vagy a nyugat nem csapja-e be önmagát? Bárhogyan is áll a helyzet, a gyakorlati következmény az lehet, hogy a „Szovjetunió rosszindulatát” Kína felé terelik. Emiatt aggódott Zhou 1973. februárban.

ZHOU Talán ők [az európaiak] a Szovjetunió rosszindulatát más irányba akarják terelni, kelet felé.

KISSINGER Az Egyesült Államoknak egyaránt veszélyes, ha a Szovjetunió kelet felé vagy nyugat felé támad. Az Egyesült Államok semmit sem nyer azzal, ha a Szovjetunió kelet felé támad. Ha a Szovjetunió támad, akkor már jobb nekünk, ha nyugat felé támad, mert akkor erősebb belpolitikai támogatást kapunk az ellenállásra.

ZHOU Igen, ezért azt gondoljuk, hogy a nyugat-európai törekvés arra, hogy a Szovjetuniót kelet felé tereljék, illúzióra épül.²⁰

Mao, aki minden gondolatmenetét a végső konklúzióig elvitte, alkalmanként egy olyan dialektikus stratégiát tulajdonított az Egyesült

Államoknak, amit ő maga is gyakorolhatott volna. Azzal érvelt, hogy Amerika azt hiheti, a kommunizmus problémáját egyszer s mindenkorra meg tudná oldani azzal a Vietnamban levont tanulssággal, hogy a helyi háborúba való belekeveredés elszívja a nagyhatalom erejét. Ebben a megfogalmazásban a „vízszintes vonal” elmélet vagy a kollektív biztonság nyugati felfogása csapdává válhat Kína számára.

MAO Önök leragadtak Vietnamban, és olyan sok nehézséggel találták szembe magukat. Gondolja, hogy ők [a szovjetek] örülnének annak, ha ugyanígy járnának Kínában?

KISSINGER A Szovjetunió?

NANCY TANG A Szovjetunió.

MAO és Önök aztán hagyhatják, hogy leragadjanak Kínában, egy félévre, egy, kettő, három vagy négy évre. És akkor hátba támadhatnák a szovjeteket. És akkor a jelszavuk a béke lenne, azaz hogy a béke érdekében meg kell dönteniük a szovjet imperializmust. És talán elkezdhetnének segíteni nekik azzal, hogy bármire is van szükségük [a szovjeteknek], segítenek Kína ellen.

KISSINGER Elnök úr, rendkívül fontos, hogy megértsük egymás indítékait. Soha nem fogunk tudatosan együttműködni egy Kína elleni támadásban.

MAO *(közbevág)* Nem, ez nem így van. Ha így tennének, az indok a Szovjetunió megbuktatása lenne.²¹

Volt igazság abban, amit Mao mondott. Ez elméletileg keresztülvihető stratégia volt az Egyesült Államok számára. Mindössze egy olyan vezető hiányzott, aki kidolgozná, és egy olyan közvélemény, amelyik támogatná. Egy ilyen elképzelés megvalósíthatatlan volt az Egyesült Államokban. Az amerikai külpolitika soha nem alapozódhat kizárólag erőpolitikára. A Nixon-adminisztráció komolyan gondolta, hogy fontos érdekei fűződnek Kína biztonságához. Az Egyesült Államok és Kína valójában nagyon sok információt cserélt és számos területen együttműködött. Washington azonban nem adhatta fel azt a jogát, hogy meghatározhassa a taktikát, amellyel megpróbálja a saját biztonságát garantálni egy másik ország ellenében.

A Watergate-ügy hatása

Pont akkor, amikor az amerikai és kínai stratégiai gondolkodás azon fáradozott, hogy közös nevezőre jusson, a Watergate-válság azzal fenyegetett, hogy kisiklatja a folyamatot, és meggyengíti az amerikai képességet a geopolitikai kihívások kezelésére. Pekingben egyszerűen érthetetlen volt annak az elnöknek a megbuktatása, aki kitervelte a Kína felé való nyitást. Nixon 1974. augusztus 8-i lemondása, valamint a korábbi alelnök, Gerald Ford elnökké válása után a soron következő, 1974. novemberi kongresszusi választások következtében összeomlott az aktív külpolitikát megalapozó kongresszusi támogatás is. A katonai költségvetés viták tárgyává vált. A Kongresszus embargót vetett ki egy kulcsfontosságú szövetségesre, Törökországra. Két kongresszusi bizottság (a Szenátusban a Church-bizottság és a Képviselőházban a Pike-bizottság) indított nyilvános vizsgálatot a hírszerzési szolgálatok munkájáról, amelynek során rengeteg titkos hírszerzési információ került nyilvánosságra. A háborús felhatalmazási törvény csökkentette Amerika lehetőségeit, hogy megakadályozza a szovjet kalandorpolitikát a fejlődő világban. Az Egyesült Államok a belpolitikai bénultság állapota felé sodródott - egy meg nem választott elnök nézett szembe egy ellenséges Kongresszussal és ez olyan lehetőséget teremtett a szovjeteknek, amelyről egyes kínai vezetők azt hitték, hogy eredetileg a mi ötletünk volt. Amikor a Kongresszus 1975 elején megakadályozott egy közös amerikai-kínai erőfeszítést arra, hogy koalíciós kormányt hozzunk létre Kambodzsában, akkor ezt Pekingben a gyengeség jelének értékelték a Kína bekerítésére irányuló szovjet törekvések fényében.²² Ebben a légkörben kínai nézőpontból a *détente* politikája - Mao szavaival - árnyékbokszolássá és a diplomáciai előrelépés illúziójává vált. A kínai vezetők előadásokat tartottak az amerikaiaknak (és számos más nyugati vezetőnek) a megbékélés veszélyeiről. A Helsinkiben megrendezett biztonsági és együttműködési konferencia különösen kivívta a kínai rosszállást azon az alapon, hogy az a stabilitás és béke illúzióját keltette.²³

A kvázi szövetség alapját az a kínai meggyőződés képezte, hogy az Egyesült Államok hozzájárulása nélkül nincs globális biztonság. Peking azért

lépett be ebbe a kapcsolatba, mert Washington a szovjet terjeszkedés elleni védőbástyának tekintette. Most Mao és Zhou arra kezdtek utalásokat tenni, hogy ami gyengeségnek tűnt Washington részéről, az valójában egy trükkös játszma: a szovjeteket és a kínaiakat megpróbálni egymás ellen uszítani egy háborúban, ami mindkettőt elpusztítja. A kínaiak azonban egyre inkább még az árulásnál is súlyosabb váddal kezdték illetni az Egyesült Államokat: tehetetlenséggel. Itt álltak az ügyek, amikor 1973 végén Kína belpolitikai nehézségei a mieinkéivel párhuzamosan kezdtek jelentkezni.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A Mao-korszak vége

Jina diplomáciai forradalmának mindegyik szakaszában Mao a Kína-központú pragmatizmus és a forradalmi fanatizmus között őrlődött. Végül hideg fejjel, de sohasem fenntartások nélkül a szükséges pragmatizmus mellett döntött. Amikor 1972-ben először találkoztunk Maóval, már akkor beteg volt és - egy elkötelezett ateistához képest némi iróniával - arról beszélt, hogy „meghívást kapott Istentől”. Az ország legtöbb intézményét, sőt a Kommunista Pártot is lerombolta vagy radikalizálta, s mindinkább személyes vonzerejével és a különböző, egymással szemben álló frakciók manipulálásával kormányzott. Hogy uralkodása a vége felé közeledett, Mao hatalma - és a manipulálási képessége - kezdett megrendülni. A Lin Biao-féle válság megsemmisítette Mao kijelölt utódját. Most Maónak nem volt mindenki által elfogadott örököse, és semmilyen terv sem létezett egy Mao utáni Kínához.

Az utódlási válság

Mao ahelyett, hogy új örököst választott volna, megpróbálta intézményesíteni a saját ambivalenciáját. A politikai rivalizálások rendkívül bonyolult szövevényét hagyta örököül azálral, hogy egyaránt magas pozíciókba helyezett olyan tisztviselőket, akik Mao Kína jövőjéről kialakított víziójának egyik vagy másik oldalához kötődtek. Rá jellemző kiismerhetetlen módon mindegyik táborát támogatta, majd egymásnak ugrasztotta őket, miközben „ellentmondásokat” gerjesztett mindegyik frakción belül is (mint például

Zhou és Deng között), nehogy valaki olyan erős helyzetbe kerüljön és olyan tekintélyre tegyen szert, ami megközelítheti Maóét. Az egyik oldalon a Zhou, majd később a Deng vezette gyakorlatias bürokraták tábora helyezkedett el, a másikon az ideológiai puristák sanghaji központú radikális frakciója (akiket Mao később megvetően a „négyek bandájának” nevezett el). Ez utóbbiak a Mao-féle eszmék szó szerinti megvalósítását követelték. A két frakció között állt Hua Guofeng (Hua Kuo-feng), Mao közvetlen utóda - neki jutott az a félelmetes (és végső soron megvalósíthatatlan) feladat, hogy a Mao által kanonizált „ellentmondásokon” úrrá legyen. (Hua Guofeng rövid pályafutásával a következő fejezet foglalkozik majd.)

A két jelentősebb frakció számos vitát folytatott a kultúráról, a politikáról, a gazdaságról, valamint a hatalommal járó előnyökről — röviden arról, hogyan kellene az országot vezetni. Ám az alapvető kérdés az a tizenkilencedik és a korai huszadik századi Kína legkiválóbb koponyáit foglalkoztató filozófiai probléma volt, hogy miként kellene Kína és a külvilág viszonyát meghatározni, és mit lehet - ha egyáltalán lehet valamit - tanulni a külföldiektől.

A „négyek bandája” a befelé fordulást pártolta. A kínai kultúrát és politikát meg kívánták tisztítani a gyanús befolyásoktól (beleértve bármit, amit külföldinek, revizionistának, burzsoának, kapitalistának véltek), új életet akartak lehelni Kína forradalmi küzdelmének és radikális egyenlőségiének erkölcsébe, továbbá át akarták formálni a társadalmi életet Mao Ce-tung gyakorlatilag vallásos imádata köré. Mao felesége, Jiang Qing volt színésznő felügyelte a hagyományos pekingi opera reformját és radikálissá tételét, valamint a forradalmi balett fejlesztését - beleértve *A nők vörös osztagát*, amit 1972-ben az amerikai küldöttség általános elképedése közepette játszottak el Nixon elnök előtt.

Miután Lin Biao kegyvesztett lett, a „négyek bandája” túlélte a tisztogatást. Az általuk ellenőrzött ideológusok uralták a kínai sajtó, az egyetemek és a kulturális élet nagy részét, s ezt a befolyást arra használták, hogy befektetítsék Zhout, Denget, valamint Kína állítólagos „revizionista” irányba haladását. A „kulturális forradalom” alatt tanúsított magatartásukkal

azonban rengeteg befolyásos ellenséget szereztek maguknak, és valószínűtlen volt, hogy ők lehetnek Mao örökösei. Mivel nem volt kapcsolatuk a katonai vezérkarral vagy a „hosszú menetelés” veteránjaival, nem nagyon tűnt valószínűnek, hogy a legmagasabb pozíciókba kerülhetnek.

Jiang Qing színésznő volt, aki olyan pozíciókat célzott meg, amelyeket csak igen kevés nőnek sikerült elérni a kínai történelemben, Zhang Chunqiao (Csang Csun-Csiao) újságíró és politológus, Yao Wenyuan (Jao Ven-jüan) irodalomkritikus volt, Wang Hongwen (Vang Hung-ven) pedig eredetileg biztonsági őr, akit azt követően emeltek ki a névtelenségből, hogy a saját gyárának a vezetése ellen agitált, és aki semmilyen hatalmi bázissal sem rendelkezett.¹ Velük, a „négyek bandájával” szemben állt egy többé-kevésbé pragmatikusnak nevezhető csoport, amit Zhou Enlai- jal és egyre nagyobb mértékben Deng Xiaopinggel hoztak összefüggésbe. Jóllehet Zhou maga meggyőződéses kommunista volt, és évtizedeken keresztül odaadón szolgált Maót, számos kínainak a rendet és a mérsékelt- séget kezdte jelenteni. Zhou a bírálói és a csodálói számára egyaránt Kína régi mandarin hagyományának a képviselője volt: csiszolt modorú, iskolázott, a személyes szokásaiban visszafogott és a kínai kommunisták között a politikai nézeteit tekintve mérsékelt.

Deng Xiaoping sokkal nyersebb stílussal rendelkezett, mint Zhou, a beszélgetések során időnként hangosan beleköpött a köpöcsészébe, s néha összeférhetetlenül viselkedett. Ugyanakkor osztotta Zhou elképzelését egy olyan Kínáról, amely a forradalmi elveket renddel és jóléttel próbálja egyensúlyba hozni. Végül neki jutott az a feladat, hogy kimozdítsa Maót a radikális ideológia és egy stratégiailag megalapozottabb reform közötti ingadozásából. Sem Zhou, sem Deng nem hitt a demokrácia nyugati elveiben. Eleinte mindketten kritikátlanul részt vettek Mao zűrzavart okozó intézkedéseiben, ám Maóval és a „négyek bandájával” ellentétben Zhou és Deng nem volt hajlandó Kína jövőjét elzárkósítani a „folyamatos forradalom” érdekében.

A tizenkilencedik és a huszadik századi reformerek, akiket egyaránt Kínának a külföldiek javára történő „kiárúsításával” vádoltak a kritikusaik,

a nyugati technológiát és gazdasági újításokat Kína erejének növelésére szerették volna felhasználni úgy, hogy közben megőrzik Kína lényegét.² Zhout szoros összefüggésbe hozták a kínai-amerikai megbékéléssel és azzal a kísérlettel, hogy Kína belpolitikáját a „kulturális forradalom” után normálisabb mederbe tereljék. A „négyek bandája” ellenezte mindkét törekvést mint a forradalmi elvek elárulását. Denget és a hozzá hasonlóan gondolkodó tisztviselőket, így például Hu Yaobangot (Hu Jao-pang) és Zhao Ziyangot (Csao Ce-jang) a gazdasági pragmatizmussal azonosították, amit a „négyek bandája” a kapitalista rendszer egyes elemeinek visszaállításaként bélyegzett meg.

Ahogy Mao egészsége egyre romlott, a kínai vezetésben hatalmi harc tört ki és vita kezdődött Kína sorsáról, mindez pedig mélyen érintette az amerikai—kínai kapcsolatokat. Amikor Kína radikálisai viszonylagosan nagyobb hatalomra tettek szert, az amerikai-kínai kapcsolatok befagytak. Amikor Amerika cselekvőképességét a belpolitikai viharok fékezték, ez erősítette a radikálisok érveit, melyek szerint Kína szükségtelenül köt kompromisszumot az ideológiai tisztaság terén azért, hogy egy olyan országhoz kösse a külpolitikáját, amelyik maga is belső vitáktól hangos, és képtelen Kína biztonságához hozzájárulni. Mao élete végéig megpróbálta kezelni az ellentmondást a „folyamatos forradalom” örökségének megmentése, valamint az Egyesült Államokkal való - általa létfontosságúnak ítélt - kiegyezés között. Azt a benyomást keltette, hogy a radikálisokkal szimpatizál annak ellenére is, hogy a nemzeti érdek egy újfajta kapcsolat-rendszerre kényszerítette Amerikával, amely aztán ugyancsak frusztrálta.

Mao a fénykorában felül tudott volna kerekedni a belső konfliktusokon, de a korosodó pártelnök egyre inkább felőrlődött az általa kreált bonyolult helyzetekben. Ennek áldozata lett Zhou is, aki pedig negyven éven át hűségesen követte Maót.

Zhou Enlai bukása

Egy autokráciában a politikai túlélés a második számú vezetőnek önmagában is nehéz feladat. Ehhez az szükséges, hogy elég közel legyen a vezetőhöz ahhoz, hogy ne hagyjon helyet egy versenytársnak, de nem olyan közel, hogy a vezető veszélyesnek *érezze* önmagára nézve. Mao második

számú vezetői közül senkinek sem sikerült ez a kötélranc. Liu Shaoqi (Liu Sao-csi) 1959 és 1967 között második számú vezetőként szolgált, majd a „kulturális forradalom” alatt börtönbe került. Őt és Lin Biaót egyaránt megsemmisítették politikailag, és a bukás mindkettőjüknek az életébe is került.

Az összes találkozómon Zhou volt a fő tárgyalópartnerünk. Az 1973. novemberi látogatásunkon észrevettük, hogy a szokottnál is egy árnyalattal visszafogottabb, és még a szokásosnál is tiszteletteljesebb Maóval szemben. Mindezt azonban ellensúlyozta egy majdnem háromórás beszélgetés Maóval, amelyen az addigi legátfogóbb elemzést folytattuk a külpolitikai stratégiáról. A találkozó azzal végződött, hogy Mao kikísért engem az előszobába, majd megjelent egy hivatalos sajtóközlemény, hogy a pártelnök és én „számos témát érintő megbeszélést folytattunk baráti légkörben”.

Mao nyilvánvaló jóváhagyásával az összes tárgyalás gyorsan és eredményesen zárult. A végső kommuniké kiterjesztette a hegemoniával szembeni közös ellenállást az „ázsiai csendes-óceáni térségről” (ahogy az az 1972-es sanghaji kommunikében szerepelt) a Föld egészére. Megerősítette a szükségességét annak, hogy tovább kell mélyíteni a két ország közötti konzultációkat „megfelelően magas szinten”. A kulturális és kereskedelmi együttműködést erősíteni kell, az összekötő irodák számát pedig növelni. Zhou megjegyezte, hogy haza fogja rendelni a kínai összekötő iroda vezetőjét Washingtonból, hogy tájékoztassa az elfogadott intenzívebb párbeszéd jellegéről.

A mai kínai történészek rámutatnak arra, hogy a „négyek bandájának” Zhouval szembeni bírálatai ekkoriban érték el a kritikus szintet. Tudtuk a médiából, hogy egy Konfuciusz-ellenes kampány zajlik, de úgy véltük, hogy az nem lesz semmilyen közvetlen hatással a külpolitikára vagy a kínai vezetéssel kapcsolatos ügyekre. Zhou az amerikaiakkal való kapcsolataiban továbbra is magabiztosságot sugárzott. A rá jellemző higgadtság mindössze egyetlen alkalommal hagyta cserben. 1973 novemberében a Nagy Népi Csarnokban tartott banketten megjegyeztem, hogy Kína a jelek szerint lényegében konfuciuszi maradt abban a tekintetben, hogy egy egységes, univerzális, általánosan használható igazságban hisz, ami az egyéni magatartás és a társadalmi kohézió normáit illeti. A kommunisták annyit csináltak, folytattam, hogy a marxizmust tették meg ennek igazságtartalmául.

Nem tudom, hogy mi indított erre a kijelentésre, amely — bármilyen pontos is - nem vette figyelembe Mao támadásait a konfuciánusok ellen, akik állítólagosan gátolták a politikáját. Ez volt az egyetlen alkalom, hogy Zhou előttem elvesztette a hidegvérét. A konfucianizmus, szögezte le, az osztályelnyomás doktrínája, míg a kommunizmus a felszabadítás filozófiája. Szokatlan makacssággal tovább érvelt, minden kétséget kizáróan részben a Jiang Qinghez és Wang Haironghoz, Mao unokahúgához közel álló tolmács, Nancy Tang miatt, aki mindig Zhou kíséretében volt.

Röviddel ezt követően arról értesültünk, hogy Zhou rákban megbetegedett és visszavonul az ügyek napi intézésétől. Drámai események következtek. A Maóval történt találkozás nemcsak az összes korábbiál lényegre törőbb volt, hanem a szimbolikája révén - a hosszúsága, a demonstratív udvariasság, ahogy Mao kikísért engem az előszobába, a meleg hangú kommuniké — a megbeszélések jelentőségét is hangsúlyozta. Amint távoztam, Zhou azt mondta nekem, hogy véleménye szerint a titkos látogatás óta ez volt a legfontosabb megbeszélés.

ZHOU Sok sikert kívánunk Önnek és az elnök úrnak is.

KISSINGER Köszönöm szépen és nagyon köszönjük a fogadtatást, amiben mindig is részesültünk.

ZHOU Önök megérdemlik ezt. És mihelyt kijelöltük az utat, mint 1971-ben, végig azon fogunk maradni.

KISSINGER Mi is.

ZHOU Ezért használtuk az előrelátás kifejezést a pártelnök úrral történt találkozója jellemzésére.³

A kommunikében említett párbeszédre soha nem került sor. A pénzügyi kérdésekről folytatott és majdnem befejezett tárgyalások halasztódtak. Az összekötő iroda vezetője hazament Pekingbe, de négy hónapig nem utazott vissza Washingtonba. A nemzetbiztonsági tanács kínai ügyekkel megbízott tisztviselője azt jelentette, hogy a kétoldalú kapcsolatok „mozdulatlanná merevedtek”.⁴ Egy hónapon belül Zhou sorsának változása nyilvánvalóvá vált, noha annak mértéke nem.

Kiderült, hogy 1973. decemberben, alig egy hónappal az itt leírt események után Mao arra kényszerítette Zhout, hogy a Politikai Bizottság előtt „küzdelmes üléseken” igazolja külpolitikáját, amit Nancy Tang és

Wang Hairong túlságosan megalkuvónak írt le. Az ülések során Deng Xiaoping, akit Zhou lehetséges alternatívájaként hoztak vissza a száműzetésből, az alábbiak szerint foglalta össze a bírálatokat: „Az Ön pozíciója mindössze egy lépésre van a pártelnökétől. [...] Másoknak az elnöki pozíció látótávolságban van, de elérhetetlen számukra. Önnek viszont látótávolságon belül van és el is érhető. Remélem, hogy ezt soha nem téveszti szem elől.”⁵ Zhout gyakorlatilag azzal vádolták, hogy túllépett a hatáskörén.

A politikai bizottság egyik ülésén nyíltan bírálták Zhout:

Általánosságban szólva, [Zhou] elfelejtette a „jobbboldaliság” megakadályozásának az elvét, miközben szövetségre lépett [az Egyesült Államokkal]. Ez elsősorban úgy történhetett, hogy elfelejtkezett a pártelnök utasításairól. Túlbecsülte az ellenség erejét, és lebecsülte a nép erejét. Nem értette meg a diplomáciai vonal és az azt támogató forradalom egyesítésének az elvét sem.⁶

1974 elejére Zhou mint politikacsináló eltűnt, hivatalosan a rákbetegsége miatt. A betegség azonban nem volt megfelelő magyarázat arra, hogy miért hullott a feledés homályába. Egyetlen kínai tisztviselő sem említette meg ezt követően a nevét. 1974 elején találkoztam először Denggel, aki Maót többször is említette, de minden általam Zhout tett megjegyzést elengedett a füle mellett. Ha egy tárgyalási jegyzőkönyvre volt szükség, a kínai partnereink a Maóval 1973-ban folytatott két megbeszélést idézték. Mindössze még egyszer, 1974. decemberben láttam viszont Zhout, amikor egy hivatalos látogatás keretében néhány családtagomat is Pekingire vittem. A családomat is meghívták a találkozóra. Zhou, aki egy kórháznak nevezett, de inkább állami vendégháznak látszó épületben fogadott bennünket, minden politikai vagy diplomáciai témát került arra hivatkozva, hogy az orvosai eltiltották minden megerőltetéstől. A találkozó alig tartott valamivel hosszabban, mint húsz perc. Gondosan megtervezték, hogy jelképezze: a Zhouval a kínai-amerikai kapcsolatokról folytatott párbeszédnek vége van.

Meglehetősen fájdalmas volt, hogy ez a Mao iránti feltétlen hűségben eltöltött pályafutás ilyen véget ért. Zhou kitartott az öregedő pártelnök mellett olyan válságok során is, amelyekben egyensúlyoznia kellett a Mao forradalmi vezetése iránt érzett csodálata és a saját természetének pragma-

tikusabb és humánusabb volta között. Túlélte a válságokat, mert nélkülözhetetlen volt és lojális. A bírálói szerint túlságosan is lojális volt. Akkor távolították el a hatalomból, amikor a jelek szerint a vihar elült, és a biztonságos part látótávolságon belülre került. Nem távolodott el Mao politikájától, mint ahogy Deng tette egy évtizeddel korábban. Egyetlen vele kapcsolatba kerülő amerikai sem vett észre semmilyen eltérést attól, amit Mao mondott (aki a jelek szerint minden este ellenőrizte a találkozók az azokról készített átiratok révén). Zhou az amerikai küldöttségeket tökéletes - bár távolságtartó — udvariassággal kezelte: ez előfeltétele volt annak, hogy az Amerikával való kapcsolatok előbbre mozduljanak, amit Kína nehéz biztonsági helyzete megkívánt. A magatartását úgy értékeltem, hogy annak lényege a kínai célok elérésének megkönnyítése, nem pedig a nekem vagy bármelyik másik amerikai személyiségnek tett engedmény megadása volt.

Elképzelhető, hogy Zhou az amerikai kapcsolatot tartósnak kezdte tekinteni, miközben Mao mindössze taktikai szerepet szánt annak. Zhou talán arra a következtetésre jutott, hogy a „kulturális forradalom” romhalmazából kiemelkedő Kína csak akkor lesz képes előrejutni a világban, ha véget vet az elszigeteltségének és a nemzetközi rend valódi tagjává válik. Ezt azonban én szűrtem le Zhou viselkedéséből, ezek nem az ő szavai.

A párbeszédünk soha nem ért arra a szintre, hogy személyes véleményeket kimondjunk. Zhou utódai közül egyesek így utalnak rá: „az Ön barátja, Zhou”. Ha ezt szó szerint értik - és még akkor is, ha ennek szarkasztikus melléklöngéje van - én megtiszteltetésnek veszem.

A politikailag háttérbe szorított és halálosan beteg, összeaszott Zhou Enlai 1975. januárban még egy utolsó nyilvános gesztus erejéig megjelent. Az alkalmat az Országos Népi Gyűlés szolgáltatta, erre először került sor a „kulturális forradalom” megkezdése óta. Zhou névleg még mindig miniszterelnök volt. Az őt korábban majdnem elpusztító „kulturális forradalom” és a Konfuciusz-ellenes kampány gondosan megfogalmazott dicséretével kezdte a felszólalását, amelyeknek a hatását most „nagyszerűként”, „fontosként” és „messze hatóként” üdvözölte. Ez volt az elnök melletti lojalitásának utolsó megnyilatkozása, Zhou azonban a beszéde közepén, mintha ennek a programnak a logikus folytatása lenne, egy teljesen új irányról kezdett beszélni. Felelevenítette a még a „kulturális forradalom” előtti időkből származó, de azóta szunnyadó elképzelést, amely szerint

Kínának „átfogó modernizálást” kellene végrehajtani négy kulcs- fontosságú területen: a mezőgazdaságban, az iparban, a nemzetvédelemben, valamint a tudományban és a technológiában. Zhou megjegyezte, hogy ezt a felhívást - lényegében a „kulturális forradalom” elítélését - „Mao elnök utasításaira” teszi, noha tisztázatlan, hogy ezeket Mao mikor és hogyan bocsátotta ki.⁷

Zhou arra intette Kínát, hogy még az évszázad vége előtt valósítsa meg a „négy modernizációt”. Zhou hallgatói tisztában voltak azzal, hogy ő már nem fogja megérni ennek a célnak a realizálását. Ahogy Zhou beszédének első fele bizonyította, egy ilyen modernizációt mindössze további ideológiai küzdelmek után lehet megvalósítani, ha egyáltalán akkor sikerül. Zhou hallgatósága azonban később emlékezett a kijelentésre, amely szerint a huszadik század végéig Kína „nemzeti gazdasága a világ első sorába fog emelkedni”.⁸ A soron következő évek alatt közülük többen hallgattak erre a felhívásra, és még súlyos politikai és személyes kockázatok árán is felkarolták a technológiai fejlődés és a gazdasági liberalizáció ügyét.

Utolsó találkozások Maóval: a fecskék és a közeledő vihar

Zhou Enlai eltűnése után, 1974 elején Deng Xiaoping lett a tárgyalópartnerünk. Jóllehet csak nem régen tért vissza száműzetéséből, a kínai vezetőkre általánosan jellemző biztos fellépéssel vette át az ügyeket, s rövidesen első miniszterelnök-helyettségévé nevezték ki.

Ekkorra már a „vízszintes vonal” elképzelés feledésbe merült — mindössze egy év után mert túlságosan közel állt a hagyományos szövetség koncepciójához, s így korlátozta Kína cselekvési szabadságát. Mao ennek helyébe a „három világ” vízióját helyezte, s utasította Denget, hogy az ENSZ 1974-es rendkívüli közgyűlésén hozza nyilvánosságra azt. Az új megközelítés a „vízszintes vonalat” a „három világ” víziójával cserélte fel. Ebben az Egyesült Államok és a Szovjetunió tartozott az első világhoz. Japán és Európa alkotta többek közt a második világot, az ösz- szes alulfejlett ország pedig a harmadik világot, és Kína is közéjük tartozott.⁹

Az elképzelés szerint a világ eseményei a két nukleáris szuperhatalom konfliktusának az árnyékában történnek. Ahogy Deng kifejtette az ENSZ-ben elmondott beszédében:

Miután a két szuperhatalom a hegemoniáért küzd, a köztük lévő ellentétek kibékíthetetlenek; az egyik vagy legyőzi a másikat, vagy őt

győzik le. A kompromisszumuk és az összejárásuk kizárólag részleges, időleges és viszonylagos lehet, miközben az ellentétük mindent magába foglaló, állandó és abszolút. [...] Megegyezhetnek egymással, de minden megállapodásuk csak látszat.¹⁰

A fejlődő világnak ezt a konfliktust ki kellene használni a saját céljaira: a két szuperhatalom „létrehozta a saját antitézisét” azáltal, hogy „erős ellenállást váltott ki a harmadik világban és az egész világ emberiségében”.¹¹ A valódi hatalmat nem az Egyesült Államok vagy a Szovjetunió birtokolja; „az igazi hatalmat a harmadik világ és az összes ország lakossága birtokolja, akik egyesülnek és készek harcolni és készek győzni.”¹²

A „három világ” elmélete legalábbis ideológiai szempontból visszaállította Kína cselekvési szabadságát, és megengedte a két szuperhatalom közötti különbségtételt időleges célokért. A teória megfelelő eszköznek bizonyult Kína aktív, független szerepéhez a fejlődő világban, s taktikai rugalmasságot is kölcsönzött neki. Ennek ellenére nem tudta megoldani Kínának azt a stratégiai kihívását, amelyet Mao így foglalt össze az 1973- ban folytatott két hosszú beszélgetésünk során: a Szovjetunió fenyegetést jelentett Ázsiában és Európában egyaránt; Kínának szüksége volt arra, hogy részt vegyen a világ ügyeiben, ha fel akarta gyorsítani gazdasági fejlődését; a Kína és az Egyesült Államok közötti kvázi szövetséget fenn kellett tartani még akkor is, ha a két országban a belpolitikai fejlemények ellenkező irányba szorították a kormányzatokat.

Vajon a radikális elemek olyan erős befolyásra tettek szert Maónál, hogy el tudták érni Zhou eltávolítását? Vagy Mao használta a radikálisokat arra, hogy pontosan úgy megbuktassa „alvezérét”, ahogy korábban Zhou elődeit is? Bármilyen is a válasz, Maónak egyensúlyozni kellett. Szimpatizált a radikálisokkal, de túlságosan jelentékeny stratégia volt ahhoz, hogy feladja az amerikai biztonsági hálót, sőt meg akarta erősíteni azt addig, amíg Amerika hasznos partnernek látszott.

Az amerikai-kínai kapcsolatokat bonyolította az, hogy az amerikaiak ügyetlenül belementek egy Ford elnök és a szovjet vezető, Brezsnyev között 1974. novemberben Vlagyivosztokban tartott csúcstalálkozóba. A döntés kizárólag gyakorlati okokból született meg. Ford új elnökként találkozni akart a szovjet partnerével. Eldőlt, hogy nem mehet Európába anélkül, hogy találkoznia kellene néhány olyan európai vezetővel, akik mindenképpen

szerettek volna kapcsolatba lépni az új elnökkel, ez azonban túlsúlyos tette volna a programját. Már korábban, Nixon elnöksége alatt tervbe vettek egy elnöki látogatást Japánba és Koreába, s egy huszonnégy órás Vlagyivosztokba tett kitérő terhelte meg legkevésbé az elnök idejét. Eközben elfelejtettük, hogy Vlagyivosztokot mindössze egy évszázaddal korábban szerezte meg Oroszország az egyik olyan „egyenlőtlen szerződés” keretében, amelyeket Kínában állandóan ostromoztak. Továbbá a város az orosz Távol-Keleten feküdt, és az itt zajló, Kína és a Szovjetunió közötti katonai összecsapások miatt értékeltük át Kína-politikánkat mindössze pár évvel korábban. A praktikus szempontok valahogyan elhomályosították azt, amit a józan ész diktált volna.

A Washingtonnal szemben érzett kínai ingerültség nyilvánvaló volt a vlagyivosztoki találkozó után, amikor 1974. decemberben Vlagyivosztokból Pekingbe utaztam. Ez volt az egyetlen olyan látogatásom, amikor Mao nem fogadott. (Mivel senki sem kérhetett találkozót, a sértést mulasztásnak, s nem visszautasításnak lehetett „eladni”).

Ettől a ballépéstől eltekintve az Egyesült Államok továbbra is kitartott a Nixon-adminisztráció idején elkezdett stratégia mellett függetlenül a kínai és az amerikai belpolitika hullámveréseitől. Amennyiben a szovjetek megtámadták volna Kínát, mindkét elnök, akik alatt szolgáltam - Richard Nixon és Gerald Ford is -, erősen támogatta volna Kínát, és minden tőlük telhetőt megtettek volna a szovjet agresszió megfékezésére. Ugyancsak eltökéltek voltunk a nemzetközi erőegyensúly megvédésére. Úgy ítéltük azonban meg, hogy az amerikai nemzeti érdek és a globális békét legjobban az szolgálja, ha az Egyesült Államok fenntartja a párbeszéd lehetőségét mindkét kommunista nagyhatalommal. Azzal, hogy közelebb voltunk mindegyikükhöz, mint ahogy ők egymáshoz, a lehető legnagyobb diplomáciai mozgásteret biztosítottunk magunknak. Amit Mao árnyékbokszo- lásként jellemezett, az az volt, amit Nixon és Ford egyaránt fontosnak ítélt a vietnami háború, a Watergate-ügy, valamint egy meg nem választott elnök hivatalba lépése utáni konszenzusépítéshez a külpolitikában.

Az én két utolsó beszélgetésemre Maóval 1975 októberében és decemberében ebben a nemzetközi és belpolitikai környezetben került sor. Az alkalmat Ford elnök első kínai látogatása adta. Az első megbeszélésnek a két vezető közötti csúcstalálkozót kellett előkészíteni, a második a tényleges tárgyalásaikat érintette. A találkozó azon túl, hogy összefoglalták a

haldokló kínai elnök nézeteit, Mao hatalmas akaraterejéről is tanúskodtak. Akkor sem volt jól, amikor korábban Nixonnal találkozott, de most már nagyon súlyos beteg volt. Két ápolónővér segítségére volt rászorulva, amikor felkelt a székéből. Alig tudott már beszélni. A kínai tonális nyelv, különböző hanglejtéssel a szavak többségének más-más jelentése van.

A beteg Mao leíratta a tolmácsnőjével, hogy az mit hallott a törékeny testből kiadott suttogásokból. Amikor a tolmácsnő megmutatta neki a leírtakat, akkor Mao bölintott vagy megrázta a fejét a tolmácsolás előtt. Mao a betegsége ellenére mindkét beszélgetésben éles elméjű partnerként vett részt.

Még ennél is figyelemre méltóbb volt az, ahogy a sír szélén folytatott beszélgetések visszaadták a Maóban dúló belső küzdelmet. Ezek a szarkasztikus és mély értelmű, gúnyolódó és együttműködésre törekvő beszélgetések még egy utolsó alkalommal összesűrítették a stratégia komplex felfogásával viaskodó forradalmi meggyőződését. Mao 1975. október 21-én azzal kezdte a beszélgetést, hogy megkérdőjelezte azt az általam az előző napon Dengnek mondott közhelyet, amely szerint Kína és az Egyesült Államok semmit sem akar a másiktól: „Ha egyik oldal sem kérne semmit a másiktól, akkor miért jönne Pekingbe? Ha egyik fél sem kérne semmit a másiktól, akkor miért akart Pekingbe jönni, és miért akarnánk mi Önt és az elnököt fogadni?”¹³ Más szóval, a jóindulat elvont kifejezései semmit sem jelentettek a „folyamatos forradalom” apostolának. Még mindig egy közös stratégiát keresett, s stratégiaként felismerte a prioritások szükségességét még annak árán is, hogy időlegesen feláldozza Kína egyik-másik történelmi célját. Ezért egy korábbi találkozón is elhangzott békülékeny kijelentéssel folytatta: „Tajvan lényegtelen kérdés, a lényeges ügy a világ.”¹⁴ Mao szokásához híven szeszélyes és távolságtartó volt, időnként nehezen érthető, szinte megfejtetetlen szóhasználatával *ad absurdum* vitte a dolgokat. Jelezte, hogy először Nixonnal fog találkozni, majd azt követően velem, de nem akarta összekeverni a Tajvan fölötti vitát a globális erőegyensúly megvédésére irányuló stratégiával. Ezért egy olyan hihetetlen kijelentést tett, ami két évvel korábban még elképzelhetetlen lett volna — hogy Kína egyelőre nem is akarja Tajvant.

MAO Jobb, ha Önök foglalkoznak velem. És ha most visszaküldenék nekem, nem kellene nekem, mert nem akarjuk. Rengeteg ellenforradalmár van ott. Száz év múlva majd akarjuk *(a kezével)*

gesztikulál), és akkor megküzdünk érte.

KISSINGER Száz évig még nem?

MAO *fa kezével gesztikulál, számol*) Nehéz megmondani. Öt év, tíz, húsz, száz év. Nehéz megmondani. És amikor a mennybe megyek *(a mennyezet felé mutat)* és Istennel találkozom, azt fogom mondani neki, hogy most még jobb Tajvant az Egyesült Államok gondjaira hagyni.

KISSINGER Rendkívül meg fog lepődni, hogy ezt hallja Elnök úrtól.

MAO Nem, mert az Isten Önöket áldja meg, nem minket. Az Isten nem szeret bennünket *(int a kezével)*, mert én egy harcias hadúr vagyok, ráadásul még kommunista is. Ezért nem szeret engem. Önt szereti *(sorban a három amerikaira mutat)*¹⁵ és Önt és Önt.¹⁶

A nemzetközi biztonság kérdésének elintézése azonban nem tűrt halasztást: Kína, érvelt Mao, az utolsó helyre csúszott az amerikai prioritások rangsorában a világ öt hatalmi központját tekintve, ahol a Szovjetunió foglal el kitüntetett helyet, utána Európa és Japán következik: „Látjuk, hogy mit csinálnak: a mi vállunkra támaszkodva jutnak el Moszkvába, és most ez a váll hasznavehetetlen. Tudja, mi vagyunk az ötödikek. Mi vagyunk a kisujj.”¹⁷ Ráadásul, jelentette ki Mao, az európai országok, noha együttesen Kína előtt állnak az erő tekintetében, rettegnek a Szovjetuniótól. Ezt egy allegóriával fejezte ki.

MAO Ez a világ nem nyugodt, és egy vihar jön. És az eső és a szél közeledtével a fecskék megélnéknének.

NANCY TANG Azt kérdezi tőlem [az elnök], hogy mondják angolul a „fecskét” és mi a „veréb”. Azt válaszoltam, hogy angolul hasonlóan hangzik, de két különböző fajta madár.

KISSINGER Igen, de remélem, hogy nekünk valamivel több befolyásunk van a viharra, mint a fecskéknek a szélre és az esőre.

MAO Lehetséges késleltetni a szél és az eső megérkezését, de nehéz megakadályozni azt.¹⁸

Azt válaszoltam, hogy ami a vihar megérkezését illeti, abban egyetértünk, de olyan helyzetbe manőverezzük magunkat, hogy túléljük azt. Mao erre tömören csak egy szóval reagált: Dunkerque.¹⁹

Mao aztán kifejtette, hogy az Európában állomásozó amerikai hadsereg

nem elég erős ahhoz, hogy ellen tudjon állni a szovjet szárazföldi erőknél, míg a közvélemény nem engedné a nukleáris fegyverek használatát. Nem fogadta el az érvelésem, mely szerint az Egyesült Államok minden bizonnyal használna nukleáris fegyvereket Európa védelmére: „Két lehetőség van. Az egyik az Ön által említett, a másik a *The New York Times*-é.”²⁰ így utalt a *New York Times* egyik újságírójának, Drew Middletonnak *Can America Win the Next War?* (Megnyerheti-e Amerika a következő háborút?) című könyvére, amely kétségbe vonta, hogy az Egyesült Államok győzhet a Szovjetunió ellen egy Európáért vívott általános háborúban. Akárhogyan is áll a helyzet, tette hozzá a kínai elnök, nem számít, mert Kína egyik esetben sem fog más országok döntéseire hagyatkozni:

A Dunkerque-stratégiát alkalmazzuk, megengedjük nekik, hogy elfoglalják Pekinget, Tianjint, Wuhant és Sanghajt, és ezzel a taktikával mi leszünk majd a győztesek és az ellenség a vesztes. Mindkét világháború, az első és a második is, hasonló módon zajlott le, és a győzelmet nem az elején szerezték meg.²¹

Mao időközben kijelölte nemzetközi víziója egyes darabjainak a helyét a *wei qi* táblán. Európa „túlságosan szétaprózott, túlságosan laza”,²² Japán hegemonikus hatalom szeretne lenni, a német egyesítés kívánatos, de csak akkor valósítható meg, ha a Szovjetunió meggyengül és „harc nélkül a Szovjetuniót nem lehet meggyengíteni”.²³ Ami az Egyesült Államokat illeti, „nem kellett volna a Watergate-ügyet ilyen módon elintézni”²⁴ - azaz belpolitikai viták miatt tönkretenni egy erős elnököt. Mao kínai látogatásra hívta meg - Ford elnök kíséretének tagjaként - James Schlesinger védelmi minisztert, hogy meglátogathassa az olyan a Szovjetunióval határos területeket, mint Xinjiang és Mandzsúria. Feltehetően ez azt demonstrálta volna, hogy Amerika hajlandó vállalni a konfrontációt a Szovjetunióval. Ugyanakkor egy nem is nagyon leplezett kísérlet volt arra, hogy Kínát beemelje az amerikai belpolitikai vitákba, mivel Schlesingerről korábban azt jelentették, hogy megkérdőjelezi a fennálló enyhülési politikát.

A nehézségek egy része a különböző perspektívákból adódott. Mao tisztában volt azzal, hogy már nem sokáig él, ezért igyekezett bebiztosítani, hogy a jövőképe túlélje őt. Egy öregember melankóliájával beszélt, aki ismeri a korlátait, ugyanakkor nem akar belenyugodni abba, hogy számára

mind kevesebb lehetőség marad nyitva, és az azok megvalósítására szánt eszközök is eltűnőben vannak.

MAO Nyolcvankét éves vagyok most. (*Kissingerre mutat*) És hány éves Ön? Talán ötven.

KISSINGER Ötvenegy.

MAO (*Dengre mutat*) Ő hetvenegy. És miután mindannyian halottak leszünk, én magam, ő [Deng], Zhou Enlai és Ye Jianying, Ön még mindig élni fog. Látja? Mi, öregek eltűnünk. Mi már nem fogjuk a problémát megoldani.²⁵

Hozzátette: „Tudja, én vagyok a látogatók számára a kiállítási tárgy.²⁶ Ám bármilyen rossz fizikai állapotban is volt, a kínai elnök soha nem maradt passzív. Amint a találkozó végéhez közeledett - amit általában valamilyen békítő gesztus jelzett - váratlanul ellenséges hangnemet ütött meg, megerősítve forradalmiságának megváltoztathatatlanságát.

MAO Nem ismeri még a temperamentumomat. Szeretem, ha az emberek szidnak, (*kezével a székre üt, felemeli a hangját*) Ha valaki azt mondja, hogy Mao elnök egy öreg bürokrata, ebben az esetben minél előbb találkozni akarok az illetővel. Ebben az esetben igyekszem találkozni Önnel. Ha nem szid, akkor nem találkozunk, és én békésen alszom.

KISSINGER EZ nehézséget okoz nekünk, mármint az, hogy Önt bürokratának nevezzük.

MAO Elfogadom ezt. (*kezével a székre üt*) Csak akkor leszek boldog, amikor az összes külföldi az asztalra csap és engem szid.

Mao a fenyegetést még csak fokozta azzal, hogy a koreai háborúba való kínai beavatkozást emlegetve kötekedett velem.

MAO AZ ENSZ elfogadott egy határozatot, amit az Egyesült Államok támogatott, és amiben az állt, hogy Kína agressziót követett el Korea ellen.

KISSINGER EZ huszonöt évvel ezelőtt volt.

MAO Igen. Tehát ez nem kötődik közvetlenül Önhöz. Ez Truman idejében történt.

KISSINGER Igen. Régen történt, és a hozzáállásunk megváltozott.

MAO (*megérinti a feje tetejét*) Ám a határozatot azóta sem vonták vissza. Még mindig az „agresszor” bélyegét hordozom. Egyben úgy vélem, hogy ennél nagyobb megtiszteltetés nem is érhetne. Ez jó, nagyon jó.

KISSINGER Akkor nem kellene megváltoztatnunk az ENSZ-határozatot?

MAO Ne, ne csinálják. Soha nem kértük ezt. [...] Nem akarjuk letagadni. Ténylegesen agressziót követtünk el Tajvan és Korea ellen is. Lenne szíves segítségemre lenni, hogy ezt a kijelentést nyilvánosságra hozzuk, talán az egyik tájékoztatóján?

KISSINGER Inkább meghagyom Önnek, hogy nyilvánosságra hozza. Talán nem tudnám megfogalmazni a történelmileg helytálló nyilatkozatot.²⁷

Mao ezzel legalább három dologra utalt. Először, Kína hajlandó egyedül maradni, mint ahogy ez történt a koreai háborúban Amerika ellen és az 1960-as években a Szovjetunióval szemben. Másodszor, megerősítette az ezekben a konfrontációkban érvényesített „folyamatos forradalom” elvét, bármennyire is ellenszenves lehetett a szuperhatalmak számára. Harmadszor, készen állt arra, hogy visszatérjen ahhoz az elvhez, ha a jelenlegi irányvonala kudarcot vall. Mao számára az Amerika felé való nyitás nem jelentette egyben az ideológiája felülbírálását is.

Mao talányos megjegyzései mély bizonytalanságot tükröztek. A haldokló elnöknél jobban senki sem értette meg Kína geopolitikai kényszereit. A történelemnek ebben a pillanatában ezek összeütközésbe kerültek az önerőre támaszkodás hagyományos felfogásával. Függetlenül attól, hogy Mao milyen kritikát fogalmazott meg az enyhüléssel kapcsolatban, a szovjetekkel való konfrontáció, valamint a nem kommunista világ katonai kiadásainak fő terhét az Egyesült Államok viselte. Ezek Kína biztonságának elengedhetetlen feltételei voltak. A Kínával való kapcsolatok helyreállításának a negyedik évében jártunk. Egyetértettünk Mao általános stratégiai víziójával. Mao tudta, hogy Kína képtelen lesz ezt megvalósítani, viszont minden egyéb megoldást ellenezett.

Annak érdekében, hogy a világ értesüljön a kapcsolat folyamatosságáról és a megfelelő következtetéseket vonja le, egy kínai közlemény jelent meg

arról, hogy Mao „baráti légkörben beszélgetést folytatott Dr. Kissin- gerrel”. Ezt a pozitív nyilatkozatot az azt kísérő kép kissé árnyaltabb perspektívába helyezte: a feleségem és én, mellettünk a mosolygó Mao, aki azonban az újját figyelmeztetően felemeli, mintha az Egyesült Államoknak szüksége lenne egy kis jótékony hatású leckéztetésre.

Mindig nehéz volt Mao töredékes és aforisztikus megjegyzéseit összegezni, sőt alkalmanként még megérteni is. A Ford elnöknek adott szóbeli beszámolómban Mao álláspontját „bizonyos szempontból csodálatra méltóként” jellemeztem, és emlékeztettem az elnököt arra, hogy ezek ugyanazok az emberek, akik a „hosszú menetelést” vezették. (A „hosszú menetelés” egy évig tartó stratégiai visszavonulás volt nehéz terepen és gyakori támadások közepette, ez tette lehetővé, hogy a kínai kommunisták ne szenvedjenek megsemmisítő vereséget a polgárháborúban.)²⁸ Mao elhangzott szavainak a lényege nem a *détente*-ot érintette, hanem azt, hogy a háromoldalú kapcsolatrendszer három tagja közül melyik tudja elkerülni azt, hogy a felmerülő válságokban bekerítsék. Ahogy Ford elnöknek elmondtam:

Garantálom Önnek, hogy ha összeütközésbe kerülnénk a Szovjetunióval, akkor megtámadnának bennünket és a Szovjetuniót, a harmadik világot pedig maguk mellé állítanák. A Szovjetunióval való jó kapcsolatok a legelőnyösebbek a mi kínai kapcsolataink vonatkozásában, és viszont. A gyengeségünkkel van probléma - [a kínaiak] úgy látják, hogy bajban vagyunk a SALT-tal és a *détente*-val. Ez az ő kezükre játszik.²⁹

Winston Lord, aki akkor a külügyminisztérium politikai tervező csoportjának a vezetője, valamint a titkos látogatásom és később a Kíná-politikánk fő tervezője volt, a kétértelmű Mao megjegyzésekről lényeglátó értelmezést készített, amit aztán továbbítottam az elnöknek:

A [kínai] elnök alapvető üzenete és fő témái egyértelműek voltak. Világos stratégiai keretet alkottak a Kissinger-látogatásra, sőt a kapcsolataink alakulására az utóbbi pár évben. Akadt azonban számos nehezen megfejthető szakasz is, amelyeknek az értelme nem világos. A célunk az, hogy megtaláljuk a finom utalásokat, a mélyebb értelmet az elnök lakonikus, nyers nyelvezete mögött. A legtöbb esetben az általánosabb jelentés nyilvánvaló. Más esetekben azonban talán nincs

is semmilyen különös jelentősége annak, amit mond, vagy egy némileg már szenilis ember céltalan elkalandozásáról lehet szó. [...] Egy példa a kétértelműsége: „Van-e valamilyen módszerük arra, hogy segítsenek nekem abban, hogy tisztán beszélhessek?”. Az ember leginkább arra gondol, hogy alapjában mindössze egy megjegyzés volt a saját egészségi állapotáról. Nagyon kétséges, hogy komolyan orvosi segítséget kért volna. Ám azt akarhatta-e mondani az elnök, hogy a hangja Kínán belül (vagy a világban) nem hallatszik, hogy a befolyása körülhatárolt, és azt akarja, hogy az Egyesült Államok segítsen neki megerősíteni a pozícióját a mi saját politikánkon keresztül? Azt akarja-e, hogy segítsünk neki tágabb értelemben „tisztán beszélni”?³⁰

Akkoriban azt gondoltam, hogy Lord megjegyzései talán túl messzire mennek. Azóta azonban jobban megismertem a kínai belső mesterkedéseket, s most már úgy vélem, hogy Mao a tágabb értelemben gondolta azt, amit mondott.

Bárhogyan is áll a dolog, a Ford-látogatás előkészítését szolgáló októberi útra a Kínán belüli feszültségek miatt rendkívül hűvös légkörben került sor. Annyira reménytelennek látszott az ügy, hogy öt napról háromra rövidítettük az elnöki látogatást: kivettünk két Pekingen kívüli állomást a programból, és azokat a Fülöp-szigeteken és Indonéziában tett rövid látogatásokkal helyettesítettük.

Mire visszaérkeztem Pekingből, Schlesinger védelmi minisztert felmentették, és Donald Rumsfeld lépett a helyére. Mindössze a kész tényt közölték velem, s ha rajtam múlik, ez nem történt volna meg. Biztos voltam abban, hogy Washingtonban a döntés a külpolitikáról szóló vitát fog kiváltani, amelyben többen majd az éppen folyamatban lévő diplomáciai lépéseket is bírálni fogják. A felmentésnek valójában semmi köze sem volt ahhoz, hogy Mao kínai látogatásra hívta meg Schlesingert. Ford célja az volt, hogy a küszöbön álló választási kampány előtt megpróbáljon minden potenciálisan kellemetlen tényezőt kiküszöbölni, s amúgy is kezdettől fogva feszélyezte a csipős nyelvű Schlesinger. Ugyanakkor azt sem lehet tagadni, hogy a kínai vezetésben egyesek Schlesinger elbocsátását a kínai provokációra adott látványos válaszként értékelték.

Ford elnök néhány héttel később, december elején bemutatkozó látogatásra Kínába érkezett. Ford útja alatt nyilvánvaló volt a kínai belső széthúzás. Mao felesége, Jiang Qing, a „kulturális forradalom” egyik

létrehozója mindössze egyszer, és akkor is mindössze pár percre jelent meg egy sportesemény közben rendezett fogadáson. A még mindig nagyon befolyásos asszony távolságtartóan, jeges udvariassággal viselkedett a demonstratíván rövid ott tartózkodása alatt. (A Nixon-látogatás alatt is egyszer jelent csak meg, de akkor forradalmi balettjének előadásán látta vendégül az amerikai elnököt.)

Mao egy Forddal tartott közel kétórás találkozót választott arra, hogy a kínai vezetésen belüli széthúzást egyértelművé tegye. Mao egészségi állapota tovább romlott azóta, hogy öt héttel korábban fogadott engem. Ennek ellenére úgy gondolta, hogy az Amerikával való kapcsolatokat némileg fel kell melegíteni, és mindezt egy tréfás bevezetővel kívánta tudunkra adni.

MAO AZ Ön külügyminisztere beleavatkozik a belügyeimbe.

FORD Ne mondja.

MAO Nem engedi, hogy találkozzam Istennel. Még azt is mondja, hogy hagyjam figyelmen kívül azt a parancsot, amit Isten adott nekem. Az Isten meghívót küldött nekem, ennek ellenére ő [Kissinger] azt mondja, ne menjek.

KISSINGER Túlságosan hatalmas erő összpontosulna ott, ha [Mao] odamenne.

MAO Ö [Kissinger] ateista. Isten ellen van. És egyben aláássa az én viszonyomat is Istennel. Nagyon erőszakos ember és nem tehetek mást, mint hogy engedelmeskedem a parancsainak.³¹

Mao ezt követően megjegyezte, hogy „semmilyen nagy dolgot” nem vár az amerikai—kínai kapcsolatokban a következő két évben, azaz az 1976-os elnökválasztásig, illetve az azt közvetlenül követő időszakban. „Esetleg azután a helyzet egy kicsit javulni fog.”³² Úgy értette-e, hogy egységesebb Amerika születhet-e, vagy arra gondolt, hogy addigra a kínai belpolitikai küzdelmek véget érnek?

Az amerikai-kínai kapcsolatban tapasztalható szélcsendre a komolyabb magyarázatot Kína belpolitikai helyzetében kellett keresni. Mao belekapaszkodott Ford kijelentésébe, mely szerint nagyra értékeli Peking washingtoni összekötő irodája vezetőjének, Huang Zhennek a munkáját és reméli, hogy a posztján marad:

Van néhány fiatal, akik bírálják [Huang Zhent].³³ És ezek ketten [Wang és Tang]³⁴ ugyancsak kritizálják Lord Qiaót.³⁵ És ezek nem olyan emberek, akikkel viccelni lehet. Máskülönből megbánja az ember - azaz polgárháború lesz. Jó sok nagybetűs plakát van kint. És ha elmegy a Tsinghua Egyetemre vagy a Pekingi Egyetemre, talán ott is láthatja őket.³⁶

Az, hogy Mao tolmácsai — Nancy Tang és Wang Hairong, aki közel állt Mao feleségéhez - szemben álltak a külügyminiszterrel és a washingtoni *de facto* nagykövettel, azt jelezte, hogy a dolgok forrpontra jutottak, és a belső konfliktusok elérték a legmagasabb szinteket is. Az, hogy Mao így nevezte: „Lord Qiao” - azt érzékeltette ezzel, hogy a politikus konfuciánus -, csak újabb veszélyes jele volt a belpolitikai szakadásnak. És ha nagybetűs plakátok voltak kint az egyetemeken - a „kulturális forradalomban” az ideológiai kampányokat nagybetűkkel írt deklarációkkal, úgynevezett *tacepaókkal* folytatták -, akkor minden bizonnyal a „kulturális forradalom” módszerei és érvei is elkezdtek ismét felbukkanni. Ebben az esetben Maónak a lehetséges polgárháborúra tett utalása esetleg több lehetett, mint egy egyszerű szófordulat.

Ford, aki az éles esztét középnyugati egyszerűség és közvetlenség mögé rejtette, úgy döntött, hogy nem vesz tudomást a megosztottság jeleiről. Ehelyett úgy viselkedett, mintha a kínai-amerikai kapcsolatok Zhou idejére jellemző feltételei még mindig érvényesek lennének, és elkezdte egyenként tárgyalni a világ ügyeit. Alapvetően arról beszélt, hogy Amerika milyen lépéseket tesz a szovjet hegemonia megakadályozására, és ehhez kínai segítséget kért, elsősorban Afrikában. Mao Nixont sokkal kevesebbet is visszautasította a három évvel korábban tartott megbeszéléseiken. Nem tudni, hogy Ford látszólagos őszintesége fegyverezte-e le Maót, vagy Mao mindvégig stratégiai párbeszédet vett tervbe, de ez alkalommal ő is bekapcsolódott az elemzésbe a rá jellemző csípős megjegyzésekkel, különösen ami a szovjetek afrikai manővereit illette. Mindez azt igazolta, hogy még mindig teljes mértékben tisztában volt a részletekkel.

A beszélgetés legvégén Mao azt a furcsa kérést intézte hozzánk, hogy segítsünk egy jobb nyilvános képet kialakítani az amerikai-kínai kapcsolatokról.

MAO Néhány újságcikk nagyon rossznak írja le a közöttünk lévő kapcsolatokat. Esetleg Önök beavathatnák őket egy kicsit a

történetbe és akár tájékoztathatnák őket.
KISSINGER Mindkét oldalon. Egyes dolgokat Pekingben hallanak.
MAO De nem tőlünk. Azok a külföldiek tájékoztatják őket.³⁷

Nem volt idő azt megtudakolni, hogy kik azok a külföldiek, akik abban a helyzetben vannak, hogy a média számára hihető tájékoztatásokat adjanak. Olyan probléma volt ez, amit Mao szokás szerint azzal tudott volna megoldani, ha valamilyen pozitív nyilatkozat kiadását rendelte volna el. Feltéve, hogy még mindig rendelkezett azzal a hatalommal, hogy ráerőltesse az akaratát a különböző frakciókra.

Mao azonban semmi ilyet nem tett. Gyakorlati lépés egyáltalán nem történt. A feltehetően a Qiao Guanhua külügyminiszter által ellenőrzött kommuniké-vázlatot nem tartottuk valami jónak, sőt akár provokatívnak is lehetett minősíteni, s ezért elutasítottuk azt. Egyértelműen jelentős hatalmi harc dúlt Kínában. Noha Deng kritikusan szemlélte a szovjetekkel szemben alkalmazott taktikánkat, minden erejével azon volt, hogy fenntartsa a még Zhou és Mao által kiépített kapcsolatot Amerikával. Nyilvánvaló volt, hogy a hatalmi struktúrában egyes csoportoknak nem tetszett ez az irányvonal. Deng a patthelyzetben úgy lett úrrá, hogy a Politikai Bizottság Állandó Bizottságának (a Kínai Kommunista Párt végrehajtó bizottsága) tagjaként kibocsátott egy közleményt, amiben megerősítette Ford látogatásának a hasznosságát és a kínai-amerikai barátság jelentőségét.

A találkozót követő több hónapon keresztül a nyilvánosság előtt zajlott le a kínai szakadás. A Zhout váltó Deng, aki azonban nem kapta meg a miniszterelnöki címet, ismét támadások keresztútjába került. Valószínűleg ugyanazon erők álltak ezek háttérében, mint akik egy évtizeddel korábban belső száműzésbe kényszerítették. A külügyminiszter, Qiao Guanhua egyre ellenségesebb magatartást tanúsított velünk szemben. Zhounak az együttműködést megkönnyítő békülékeny stílusát a kötekedő makacsság váltotta fel.

A konfrontáció lehetősége csak lehetőség maradt, mert Deng minden alkalmat megragadott, hogy az Egyesült Államokkal való szoros viszony fontosságát kiemelje. Például az 1975. októberi látogatásom alkalmával rendezett vacsorán Qiao Guanhua az amerikai televízió kamerája előtt pohárköszöntő ürügyén tüzes szónoklatot tartott a Szovjetunió irányába tanúsított amerikai politika ellen. Megsértette ezzel a diplomáciai protokollt,

és teljesen szakított azzal a figyelmességgel, amivel addig az amerikai delegációkat kezelték. Amikor éles hangon válaszoltam, a televíziós stáb lámpáit kikapcsolták, hogy a mondandómat ne lehessen közvetíteni.

Másnap Deng egy piknikre hívta az amerikai küldöttséget a Peking melletti hegyekbe. Ez a program eredetileg nem volt tervbe véve, és megint azt a figyelmes gondoskodást élveztük, mint amelyben a Kína felé történt nyitás óta mindig is részesültünk.

A helyzet kiéleződött, amikor Zhou 1976. január 8-án meghalt. Az áprilisi Qingming ünnepen („sírsöprő nap”) több százezer kínai kereste fel a Tienanmen téren álló Népi Hősök Emlékművét, hogy kegyelettel adózson Zhou emlékének, és koszorúkat, valamint verseket helyeztek el. A megemlékezések a Zhou iránti tisztelet tanújelei voltak, és nyilvánvalóvá tették, hogy az általa képviselt mérsékeltség elveihez sokan ragaszkodnak. Egyes versek alig burkolt kritikával illették Maót és Jiang Qinget (ismételten a történelmi analógia kedvelt technikáját használva).³⁸ A megemlékezés jeleit éjjel eltüntették, s emiatt a rendőrség és a gyászolók majdnem összezsaptak egymással (az eset az 1976-os Tienanmen téri incidensként vált ismertté). Erre válaszul a „négyek bandája” ellentüntetéseket szervezett, ráadásul meggyőzték Maót, hogy Deng reformtörekvései ellenforradalmi tiltakozásokhoz vezettek. Mao azt követően, hogy két napig gyászolta Zhout, Denget minden megbízatása alól felmentette. Az ügyvezető miniszterelnöki címet egy Hunanból származó, alig ismert tartományi párttitkár, Hua Guofeng kapta meg.

Az Egyesült Államokkal fenntartott kínai kapcsolatok egyre lazábbak lettek. Miután George Bush-t a CIA igazgatójává nevezték ki, egy korábbi védelmi miniszter, Tórn Gates váltotta a pekingi összekötő iroda élén. Őt Hua Guofeng négy hónapig nem fogadta, s amikor végül szóba állt vele, akkor nagyon formális nyelvezetet használt. Egy hónappal később, július közepén Zhang Chunqiao miniszterelnök-helyettes, akit általánosan a vezetőség erős emberének és a „négyek bandája” kulcsfigurájának tartottak, a szenátusi kisebbségi vezető, Hugh Scott látogatását kihasználva különösen harcias álláspontot fejtett ki Tajvant illetően, ellentétben a Mao által korábban nekünk mondottakkal:

Nagyon egyértelműek vagyunk Tajvanra vonatkozóan. Amióta csak Tajvan kérdése felmerült, az ügy hurok az Egyesült Államok nyaka

körül. Az amerikai emberek érdeke, hogy levegyék onnan. Ellenkező esetben az NFH fogja levágni azt. Ez az amerikai és a kínai nép javát is szolgálni fogja. Nagylelkűek vagyunk, készen állunk arra, hogy segítsünk az Egyesült Államoknak megoldani ezt a problémát a bajonettjeinkkel - sajnáljuk, ha ez nem hangzik nagyon kellemesnek.³⁹

A „négyek bandája” olyan irányba lökte Kínát, ami a „kulturális forradalomra” és a Hruscsowal szemben használt provokatív maoista stílusra emlékeztetett.

1976. szeptember 9-én Mao elvesztette a betegséggel szemben vívott küzdelmét, utódaira hagyva a sikereit és kudarcait, valamint az örökséget képező brutalitást. Egy évszázadok óta nem látott mértékben egyesített Kínát hagyott maga után, s ezzel szabaddá vált az út olyan reformok előtt, amilyenek az elnök fejében soha meg sem fordultak. Ha Kína egységes marad és a huszonegyedik század szuperhatalmává válik, akkor Mao számos kínai szemében ugyanolyan kétséges, noha megbecsült szerepet kap a kínai történelemben, mint Qin Shi Huangdi. Ezt a császárt Mao személyesen nagy becsben tartotta: dinasztiaalapító egyeduralkodó volt, aki óriási erőfeszítésekre kényszerítve a népet egy új korszakba vezette Kínát, s akinek a túlzásait egyesek később szükséges rosszként mentegették. Mások megítélése szerint talán a Mao által a saját népére mért hihetetlen mértékű szenvedés mellett a sikerei el fognak törpülni.

Mao uralkodásának zűrzavaros éveiben kétfajta politikai irányvonal versenyzett egymással. Az egyik a forradalmi volt, amely Kínát erkölcsi és politikai erőként látta, s amely egyedi elveit a példa erejével kívánta a világon elterjeszteni. A másik a geopolitikai Kína volt, amely távolságtartóan felmérte a trendeket és azokat a saját érdekei szerint manipulálta. Egyfelől létezett az a Kína, amelyik a történelme során először együttműködésre törekedett, másfelől pedig az is, amelyik egyedül szembeállt az egész világgal. Mao egy háború által tönkretett országot vett át és vezette azt egymással versengő belpolitikai frakciók, ellenséges szuperhatalmak, egy bizonytalan „harmadik világ”, valamint gyanakvó szomszédok közepette. Sikertelenül elérte, hogy Kína az egymást átfedő koncentrikus körök részesévé váljon, de egyik mellett se kötelezte el magát. Kína túlélt háborúkat és belső feszültségeket, miközben a befolyása nőtt, és végül felemelkedő szuperhatalommá vált, amelynek a kommunista

kormányzati formája túlélte a kommunista világ bukását. Mao iszonyatos áron érte el mindezt, miközben a kínai emberek kitartására és állhatatosságára támaszkodott, s az építményének alapjául felhasználta szívósságukat és összetartásukat.

Mao az élete vége felé kezdte megkérdőjelezni az amerikai elképzelést a világ rendjéről, melyben nem csupán a stratégiát, hanem a taktikát is ő akarta meghatározni. Az utódai osztották a Kína erejébe vetett hitét, de úgy vélték, hogy Kína nem képes kizárólag akaraterővel és ideológiai lelkesedéssel kihasználni egyedülálló lehetőségeit. Önerőre akartak ők is támaszkodni, de tudták, hogy a szándék önmagában nem elég, így az energiájukat belpolitikai reformokra fordították. A reformoknak ez az új hulláma aztán Kínát visszavitte a Zhou által kijelölt külpolitikai ösvényre. Ezt az a törekvés jellemezte, hogy hosszú történelme során először Kína bekapcsolódjon a globális gazdasági és politikai trendekbe. Ezt a politikát aztán egy olyan vezető vitte sikerre, akit egy évtizeden belül kétszer is kizártak a Kommunista Pártból, és aki kétszer is visszatért a belső száműzetésből: Deng Xiaoping.

Az elpusztíthatatlan Deng Xlaoping

Akik megtapasztalták Mao Ce-tung Kínáját, azok tudják megfelelően értékelni azokat a változtatásokat, amelyeket Deng Xiaoping keresztülértetett. Kína nyüzsgő városai, az építkezési láz, a forgalmi dugók, a növekedési rátát időnként veszélyeztető infláció egyáltalán nem kommunista dilemmája, melynek a nyugati demokráciák olykor a globális recesszió elleni bástya szerepét tulajdonították — mindezek egyszerűen elképzelhetetlenek voltak Mao mezőgazdasági kommunáinak, stagnáló gazdaságának, valamint az egyenzakót viselő lakosságának örömtelen Kínájában, miközben az emberek a Mao-idézetekből összeállított „vörös könyvecséből” kölcsönzött ideológiai lelkesültséget mutattak.

Mao elpusztította a hagyományos Kínát és a romjait építőkövekké hagyta hátra a későbbi modernizálás számára. Dengnek megvolt a bátorsága ahhoz, hogy a kínai emberek egyéni kezdeményező képességére és kitartására alapozza a modernizálást. eltörölte a kommunákat, szélesítette a tartományi önállóságot, programját úgy nevezve, hogy „szocializmus kínai sajátosságokkal”.

A ma Kínája - a világ második legnagyobb gazdaságával és a legnagyobb devizatartalékkal, olyan nagyvárosokkal, melyek az Empire State Buildingnél is magasabb felhőkarcolókkal büszkélkednek — Deng víziójának, kitartásának és józan eszének az eredménye.

Deng első visszatérése a hatalomba

Deng szeszélyes és valószínűtlen úton került hatalomra. Amikor Deng Xiaoping 1974-ben Amerika első számú tárgyalópartnere lett, nagyon keveset tudtunk róla. A Kínai Kommunista Párt befolyásos Központi Bizottságának a főtitkára volt, mielőtt 1966-ban letartóztatták azzal a váddal, hogy „kapitalista úton jár”. Megtudtuk, hogy 1973-ban Mao személyes közbenjárására és a Politikai Bizottság radikálisainak tiltakozása ellenére ismét a Központi Bizottság tagja lett. Noha röviddel Deng Pe- kingbe való visszatérése után Jiang Qing nyilvánosan támadta őt, a jelek szerint valamiért mégis fontos volt Mao számára. Rá nem jellemző módon Mao elnézést kért Dengnek a „kulturális forradalom” alatti megaláztatása miatt. A jelentések arról is szóltak, hogy Deng egy ausztrál tudósokból álló küldöttség előtt olyan témákat érintett, amelyek később védjegyei lettek. Kína szegény ország, jelentette ki, szüksége van a tudományos kapcsolatokra, és arra, hogy az Ausztráliához hasonló fejlett országoktól tanuljon - ilyenféle beismerés korábban nem hangzott el Kína vezetőinek a szájából. Deng azt javasolta az ausztrál látogatóknak, hogy utazásaik során ne csupán Kína eredményeire, hanem az árnyoldalaira is figyeljenek, ami újfent rendkívül szokatlan megjegyzésnek számított egy kínai vezetőtől.

Deng 1974. áprilisban New Yorkba látogatott egy hivatalosan a külügyminiszter által vezetett olyan kínai delegáció tagjaként, amely az ENSZ közgyűlésének gazdasági fejlesztéssel foglalkozó rendkívüli ülésére érkezett. Amikor a kínai küldöttséget meghívtam vacsorára, azonnal kiderült, hogy Deng annak rangidős tagja, s ami még fontosabb, az is, hogy egyáltalán nem azért rehabilitálták, hogy Zhou válláról levegye a terhek egy részét, ahogy azt a hírszerzési jelentéseink sugallták, hanem valójában azért, hogy Zhou helyébe lépjen, és hogy bizonyos értelemben elűzze annak szellemiségét. Számos Zhou-ra utaló barátságos megjegyzés válasz nélkül maradt, a miniszterelnök megjegyzéseire való utalásokat pedig Mao velem folytatott beszélgetéseinek megfelelő idézeteivel ellensúlyozták.

Denget röviddel ezt követően a külügyekért felelős miniszterelnök-helyettesé nevezték ki, majd kis idő elteltével ügyvezető miniszterelnök-helyettes lett, s immár a belpolitikát is felügyelte. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy Zhou helyébe lépett, akinek azonban meghagyták a most már jobbára jelképes miniszterelnöki címet.

Röviddel azt követően, hogy 1966-ban Mao elindította a „kulturális forradalmat”, Denget megfosztották a pártbeli és kormányzati funkcióitól, és hét évig volt belső száműzetésben. Először egy katonai támaszponton tartották fogva, majd Jiangxi (Csianghszi) tartományban jelölték ki a lakhelyét, ahol zöldséget termesztett és egy traktorjavító üzemben kétkezi munkásként dolgozott. A családját ideológiailag megbízhatatlannak nyilvánították, így semmilyen védelmet sem kaptak a Vörös Gárda ellen. A fiát, Deng Pufangot (Teng Pu-fang) a vörösgárdisták megkínózták és lelőtték a Pekingi Egyetem egyik épületének a tetejéről. Deng Pufangot annak ellenére, hogy eltört a gerince, nem voltak hajlandók kórházba vinni, ennek következtében deréktól lefelé megbénult.¹

A kínai emberek számos csodálatra méltó tulajdonsága közé tartozik, hogy sokan közülük függetlenül a társadalmuktól elszenvedett fájdalom és igazságtalanság ellenére is megtartják az iránta való elkötelezettségüket. A „kulturális forradalom” általam ismert áldozatai közül senki sem mesélt önmagától a szenvedéseiről, a kérdésekre pedig a lehető legrövidebb válaszokat adták. A „kulturális forradalmat” valamiféle természeti csapásként kezelik, amelyet túl kellett élni, de mint ami az egyén életére nem gyakorolt tartós hatást.

Úgy tűnik, hogy a maga részéről Mao is rendkívül hasonló magatartást követett. Az általa vagy a rendeletei által okozott szenvedés nem szükségszerűen az áldozattal szembeni végső ítéletét jelentette, hanem egy szükséges — és esetleg csak átmeneti intézkedést — a társadalom megtisztítása érdekében. A jelek szerint Mao a száműzöttek közül sok emberre úgy tekintett, mint egyfajta stratégiai tartalékban lévő munkaerőre. Négy marsaik is visszahívott a száműzetésből, amikor szüksége volt tanácsra azt illetően, hogy Kínát miként pozicionálja az 1969-es nemzetközi válságban. Deng is hasonlóképpen tért vissza magas hivatalába. Amikor

Mao elhatározta, hogy leváltja Zhout, Deng volt a legjobb — talán az egyetlen - „stratégiai tartalék” az ország irányítására.

Miután hozzászoktam Mao filozófiai eszmefuttatásaihoz és közvetett utalásaihoz, valamint Zhou elegáns professzionalizmusához, némi időre volt szükségem ahhoz, hogy igazodjak Deng rámenős stílusához, alkalmankénti szarkasztikus közbevetéseihez, valamint a filozófiai megközelítés iránt tanúsított megvetéséhez. Az alacsony termetű és szívós testalkatú Deng úgy lépett be tele tettvággal egy szobába, mintha valamilyen láthatatlan erő mozgatná. Deng nem nagyon vesztegette az időt udvariaskodásra, s nem érezte annak sem a szükségességét, hogy Mao szokása szerint tanmesékbe ágyazza a mondandóját. Nem vett körül senkit azzal a megkülönböztetett figyelemmel, ami Zhou sajátja volt, s nem kezelt engem úgy, ahogy Mao: egy másik filozófusként, akik közül csak kevesen érdemelték ki a személyes figyelmét. Deng viselkedése azt sugallta, hogy azért vagyunk mindketten ott, hogy a nemzetünk ügyét előmozdítsuk, és már eléggé felnőttek vagyunk ahhoz, hogy a keményebb dolgokat ne tekintsük személyes sértésnek. Zhou fordítás nélkül is értett angolul és időnként még ezen a nyelven is beszélt. Deng „vidéki emberként” jellemezte magát nekem és bevallotta, hogy „a nyelvek nehezek, Franciaországban tanultam, de soha nem tanultam meg igazán franciául”.

Ahogy telt az idő, egyre jobban megbecsültem ezt a bátor, melankolikus tekintetű kis embert, aki a hihetetlen megpróbáltatások közepette is megtartotta a meggyőződését és az arányok iránti érzékét, és aki aztán idővel megreformálta az országát. Deng 1974 után jelentős személyes kockázatvállalással - hiszen Mao még mindig hatalmon volt — a „kulturális forradalom” után maradt romokon kezdte el azt a modernizálást, ami a huszonegyedik században Kínát gazdasági szuperhatalommá emelte.

Amikor Deng 1974-ben visszatért a száműzetésből, semmi jelét sem mutatta annak, hogy történelmi jelentőségű személyiség lesz belőle. Semmilyen nagyszabású filozófiát sem hirdetett meg, és Maóval ellentétben semmilyen fennkölt megjegyzést sem tett a kínai nép egyedi sorsára vonatkozóan. Földhözragadt kijelentései voltak, s azok elsősorban a gyakorlati részletekkel foglalkoztak. Deng arról beszélt, hogy milyen fontos a fe-

gyelem a hadseregben és a reform a Fémipari Minisztériumban.² Felhívást bocsátott ki, hogy növelni kell a naponta megrakott vasúti kocsik számát, hogy meg kell tiltani, hogy a kalauzok igyanak munkaidő alatt, s hogy szabályozni kell az ebédidejüket.³ Mindezek technikai, és nem transzcendens kijelentések voltak.

A „kulturális forradalom” után, valamint Maónak és a „négyek bandájának” mindenhol tapasztalható jelenléte mellett a prózai pragmatizmus önmagában is merész tetteknek számított. Mao és a „négyek bandája” egy évtizeden át a társadalom rendezőelvéként támogatta az anarchiát, a nemzeti megtisztulást célzó vég nélküli „küzdelmeket”, valamint egyfajta erőszakos amatőrizmust a gazdasági és a tudományos életben. A „kulturális forradalom” az ideológiai fanatizmust a hitelesség védjegyével látta el, így Deng felhívása a rendhez, a szakmaisághoz és a hatékonysághoz - a fejlett világ magáról értetődő dolgaihoz — való visszatérésre tett merész javaslat volt. Kína egy olyan évtizedet tudhatott maga mögött, amiben elszabadult fiatalok milíciái garázdálkodtak, s ami majdnem Deng karrierjét és a családját is tönkretette. Az ő pragmatikus, józan stílusa visszarántotta Kínát abból az illúzióból, hogy kicselezheti a történelmet, vissza egy olyan világba, amelyben a történelem ugyan nagyszabású törekvések révén, ám gyakorlati szakaszokban teljesedik ki.

Deng 1976. szeptember 26-án *Elsőbbiséget kell adni a tudományos kutatásnak* című beszédében számos olyan témát felvetett, amelyek később a védjegyévé váltak: a tudomány és a technológia hangsúlyozása a kínai gazdasági fejlődésben; a kínai munkaerő szakmai színvonalának helyreállítása; továbbá az egyéni tehetség és kezdeményezőkézség bátorítása. Pontosan ezeket a törekvéseket bénították meg a „kulturális forradalom” alatt a politikai tisztogatások és az egyetemek bezárása, s mindehhez hozzájárult a szakmailag felkészületlen személyek előléptetése ideológiai alapon.

Mindenekelőtt Deng egyszer s mindenkorra véget kívánt vetni annak a tizenkilencedik század óta dúló vitának, hogy mit tudna Kína tanulni a külföldiektől - ha egyáltalán van olyan, amit tanulhat. Ragaszkodott ahhoz, hogy Kína a szakmai tudást részesítse előnyben a politikai megbízhatósággal szemben (egészen odáig, hogy bátorította a „különc”

személyek szakmai tevékenységét), és jutalmazza azokat az egyéneket, akik kimagaslót nyújtanak a választott területükön. Mindez radikális változást jelentett egy olyan társadalom számára, amelyben évtizedek óta a kormányzati tisztviselők határozták meg a legapróbb részletekig az egyének életét a tanulásban, munkában, sőt még a magánéletben is. Ott, ahol Mao az ügyeket ideológiai tanmesék szférájába emelte, Deng az ideológiai vonatkozásokat a professzionális szakértelem alá rendelte:

Jelenleg a tudományos életben egyesek frakcióharcokba bonyolódnak és kevés vagy semmilyen figyelmet sem fordítanak kutatásra. Mások közülük magánúton folytatnak kutatásokat, ezzel mintha bűnt követnének el. [...] Kína előnyére válna, ha ezer olyan tehetséges embere lenne, akiknek a szakértelmét az egész világon elismernék. [...] Amíg ezek az emberek a Kínai Népköztársaság érdekében dolgoznak, sokkal értékesebbek, mint azok, akik párharcokban vesznek részt és ezzel másokat akadályoznak a munkában.⁴

Deng a kínai prioritásokat a „megszilárdítás, stabilitás és egység szükségességében” jelölte meg. Jóllehet Deng nem volt egyedüli döntési pozícióban, mivel Mao még mindig aktív volt és a „négyek bandája” is befolyásos maradt, mégis nyíltan beszélt arról, hogy felül kell kerekedni a fennálló kaoszon és „rendbe kell tenni a dolgokat”:

Most arra van szükség, hogy minden területen rendbe tegyük a dolgokat. A mezőgazdaságot és az ipart is rendbe kell rakni, továbbá az irodalommal és művészetekkel kapcsolatos politikát is felül kell vizsgálni. A felülvizsgálat gyakorlatilag itt is azt jelenti, hogy rendbe kell tennünk a dolgokat. A dolgok rendbe rakásával meg akarjuk oldani a problémákat a vidéki körzetekben, a gyárakban, a tudományban és technológiában, valamint az összes többi területen. A Politikai Bizottság ülésein közöltem, hogy ezt kell tennünk több területen is, és amikor Mao elvtársnak beszámoltam, megkaptam a jóváhagyását.⁵

Ám az, hogy Mao valójában mihez adta jóváhagyását, homályban

maradt. Ha Denget azért hozták vissza, hogy Zhouval szemben egy jóval ideo- logikusabb alternatívát kínáljon, ennek pont az ellenkezője történt. A Deng által elképzelt rend és stabilitás továbbra is a „négyek bandája” támadásainak célkeresztjében maradt.

Vezetők haldia és Hua Guofeng

Mielőtt azonban Deng teljes mértékben elindíthatta volna a reformprogramját, Kína hatalmi struktúrája óriási változáson esett át, s ő maga is a tisztogatások áldozata lett — immár második alkalommal.

1976. január 8-án Zhou Enlai alulmaradt a rákkal hosszú ideje vívott küzdelemben. A halála a Népköztársaság életében addig nem látott nyilvános gyászt váltott ki. Deng arra használta fel Zhou január 15-i temetését, hogy az elhunyt emberi tulajdonságait magasztalja:

Nyílt és egyenes ember volt, aki az egész társadalom érdekeit tartotta szem előtt, betartotta a pártfegyelmet, kíméletlenül „elemezte magát” és nagyszerűen egyesítette a káderek tömegét, valamint fenntartotta a Párt egységét és szolidaritását. Széleskörű és szoros kapcsolatot ápolt a tömegekkel és végtelenül jószívű volt az összes elvtárrsal és az emberekkel szemben. [...] Tanulni kellene kifinomult stílusából: mindig szerény és józan, egyszerű és szívélyes volt, aki példát mutatott a viselkedésével, szerény életmódjával és azzal, hogy keményen dolgozott.⁷

Ezeknek a tulajdonságoknak majdnem mindegyikét - különösen az egységhez és a fegyelemhez való ragaszkodást - bírálat érte a Politikai Bizottság 1973. decemberi ülésén azt követően, hogy Zhout megfosztották a hatalmától (noha megtartotta a címét). Deng méltató szavai így figyelemre méltó bátorságról tettek tanúbizonyságot. A Zhoura emlékező megmozdulások után Denget újfent megfosztották a hivatalától. Mindössze azért került el a letartóztatást, mert a Népi Felszabadító Hadsereg oltalmat adott neki katonai bázisokon, először Pekingben, majd Kína déli részén.

Öt hónappal később Mao is meghalt. A halálát egy Tangshan (Tang- san) városában pusztító földrengés előzte meg (néhány kínai szerint: előre jelezte).

Lin Biao bukásával, valamint Zhou és Mao egymást szorosan követő halálával a Párt és az ország sorsa bizonytalanná vált. Mao után egyetlen személyiség sem tudott az övéhez akár csak némileg is hasonló tekintélyre szert tenni.

Amint Mao egyre nagyobb bizalmatlansággal kezdte szemlélni a „négyek bandájának” törekvéseit és talán az alkalmasságát is, Hua Guofeng felemelkedését kezdte előkészíteni. Hua bizonyos szempontból azóta is egy rejtély, mert nem volt hivatalban elég hosszú ideig ahhoz, hogy bármilyen politikával is azonosítani lehetett volna, mindössze azt tudjuk róla, hogy ő követte Maót. Mao először miniszterelnöknek jelölte Huát, amikor Zhou meghalt. Amikor pedig röviddel ez után Mao hunyt el, Hua Guofeng örökölte a pártelnöki tisztséget és a Központi Katonai Bizottság vezetését, bár ezekkel nem járt együtt szükségszerűen Mao autoritása. Amint a kínai vezetők között előbbre lépett, Hua átvette Mao személyi kultuszát, de ehhez nem volt akkora személyes vonzereje, mint elődjének. Hua a gazdasági programjának a „nagy ugrás tovább” nevet adta, szerencsétlen emlékeztetőül Mao katasztrofális következményekkel járó ipari és mezőgazdasági politikájára az 1950-es években.

Hua elsősorban azzal járult hozzá a Mao utáni kínai politikai elmélethez, hogy 1977. februárban meghirdette a később „két bármelyik” néven ismertté vált programját: „Határozottan fenntartjuk a Mao elnök által hozott bármelyik politikai döntést, s elszántan követjük a Mao elnök által adott bármelyik utasítást”.⁸ Ez nem éppen az a fajta elv volt, amiért az emberek feltétel nélkül lelkesednek.

Mindössze kétszer találkoztam Huával - először 1979. áprilisban Pekingben, másodszor pedig 1979. októberben, amikor állami látogatáson Franciaországban járt. Mindkét alkalom jelentős különbséget tárt fel Hua teljesítménye és a között a teljes feledés között, ami végül osztályrészévé vált. Ugyanezt lehet elmondani a Jimmy Carter elnöksége alatt a nemzetbiztonsági tanácsadó szerepét betöltő Zbigniew Brzezinskivel folytatott beszélgetéseiről készült feljegyzések alapján is. Hua mindegyik

megbeszélést a külföldiekkel találkozó kínai vezetőkre általánosan jellemző maga- biztossággal vezette. Jól tájékozott volt, ha nem is annyira kifinomult, mint Zhou, s a Maóra jellemző maró gúny sem volt a sajátja. Semmi sem mutatott arra, hogy Hua olyan váratlanul el fog tűnni, ahogy felbukkant.

Amivel Hua nem rendelkezett, az a politikai háttér volt. Azért került hatalomra, mert nem tartozott az egymásnak feszülő jelentősebb frakciók egyikéhez sem: sem a „négyek bandájához”, sem a Zhou és Deng körüli mérsékeltekhez. Mihelyt azonban Mao eltűnt a színről, Hua nem tudta feloldani a kollektivizálás és az osztályharc maói elveihez való ragaszkodás és a Deng által elindított gazdasági és technológiai modernizálás között feszülő ellentmondást. A „négyek bandájának” hívei Huát a radikalizmus hiánya miatt támadták. Deng és a támogatói pedig idővel mind nyíltabban utasították el Huát a pragmatizmus hiánya miatt. A Deng által partvonalra szorított Hua egyre inkább lényegtelen szerepet töltött be annak az országnak sorsában, amelynek a legfontosabb vezetői posztjait még hivatalosan ő töltötte be.

Hua azonban azelőtt, hogy a csúcsról lekerült volna, egy óriási jelentőségű tettet hajtott végre. Mao halálát követően egy hónapon belül a mérsékeltekkel — és a „kulturális forradalom” áldozataival — szövetségben elrendelte a „négyek bandájának” letartóztatását.

Deng felemelkedése: „reform és nyitás”

Deng Xiaoping ebben a rendkívül képlékeny közegben 1977-ben ismét előkerült a második száműzetését követően, és elkezdte kidolgozni a kínai modernitásról vallott elképzelését.

Deng olyan helyzetből indult, ami bürokratikus szempontból nem is lehetett volna hátrányosabb. Hua birtokolta az összes kulcsfontosságú posztot, amelyeket Maótól és Zhoutól örökölt: ő volt a Kínai Kommunista Párt elnöke, a miniszterelnök, továbbá a Központi Katonai Bizottság elnöke is. Mao kimondott jóváhagyásával is rendelkezett. (Mao azt mondta Huának: „Ha Ön van hatalmon, nyugodt vagyok.”) Denget ugyan visszahelyezték a politikai és a katonai vezetésben korábban betöltött

pozícióiba, de a formális hierarchiában minden szempontból Hua alárendeltjének számított.

A külpolitikai nézeteik nagyjából egybeestek, ám ami Kína jövőjét illeti, egymástól élesen elütő vízióval rendelkeztek. Amikor 1979. áprilisban Pekingben jártam, külön-külön találkoztam a két vezetővel. Mindketten felvázolták előttem a gazdasági reformmal kapcsolatos elképzeléseiket. A kínai vezetőkkel folytatott tárgyalásaim alatt ez volt az egyetlen alkalom, hogy a filozófiai és gyakorlati véleménykülönbségek nyíltan a felszínre kerüljenek. Hua a hagyományos szovjet módszerekkel kívánta a termelést növelni a gazdasági programjában: a nehézipart, a kommunákra alapozott mezőgazdasági termelés javítását, a nagyobb arányú gépesítést, valamint a műtrágya használatát hangsúlyozta az elengedhetetlen ötéves terv keretein belül.

Deng elvetette ezeket az ortodox megoldásokat. Az embereket, jelentette ki, érdekeltté kell tenni abban, amit megtermelnek. A fogyasztási cikkeket előnyben kell részesíteni a nehéziparral szemben, a kínai földművesek találékonyságát fel kell szabadítani, a Pártnak kisebb szerepet kellene játszani az emberek életében, továbbá a kormányzatot decentralizálni kellene. A megbeszélés tovább folytatódott egy bankett alatt, ahol a meghívottak több kerek asztal mellett kaptak helyet. Én Deng mellé kerültem. A vacsora közbeni beszélgetés alatt felvettem a centralizáció és decentralizáció közötti egyensúly kérdését. Deng a decentralizáció fontosságát hangsúlyozta egy óriási kiterjedésű, hatalmas népességgel és jelentős regionális különbségekkel rendelkező országban. Nem ez azonban a legnagyobb kihívás, jegyezte meg. Modern technológiát kell hozni Kínába, kínai diákok tízezreit fogják külföldre küldeni („Semmi félnivalónk sincs a nyugati oktatástól.”), és a „kulturális forradalom” alatt elkövetett visszasságoknak egyszer s mindenkorra véget kell vetni. Noha Deng nem emelte fel a hangját, a körülöttünk lévő asztaloknál elnémultak az emberek. A többi jelen lévő kínai élénken figyelt, s még csak nem is akarták leplezni, hogy hallgatják az idős férfi szavait, ahogy az felvázolta a jövőről vallott elképzelését. „Ezúttal nem hibázhatunk, már így is túlságosan sok hibát követtünk el - fejezte be Deng. Röviddel ezt követően Hua eltűnt a vezetésből. A következő évtized folyamán Deng megvalósította azt, amiről

az 1979 -es banketten beszélt.

Deng győzedelmeskedett, mert a megelőző évtizedekben jó kapcsolatokra tett szert a Párton, s kiváltképpen a hadseregen belül, ráadásul Huánál sokkal ügyesebben politizált. A több évtizedes belső pártharcok veteránjaként megtanulta, hogy az ideológiai érvek miként állíthatók a politikai célok szolgálatába. Dengnek az ebben az időszakban elmondott beszédei az ideológiai rugalmasság és politikai kétértelműség mesterművei voltak. Legfőbb taktikája abban rejlett, hogy a „tényeken keresztül az igazság keresésének” és „az elmélet és a gyakorlat egyesítésének” elveit „Mao Ce-tung gondolkodása alapvető elvének” magasságába emelte - ezzel Mao halála előtt nem nagyon próbálkozott senki.

Deng az összes többi hatalomra törő kínaihoz hasonlóan az eszméit óvatosan Mao megnyilatkozásainak a kifejtéseként adta elő, bőven idézve (ha időnként ravaszul a szövegösszefüggés nélkül is) a kínai elnök beszédeiből. Maónál, legalábbis az 1960 -as évek közepétől, különösebben nem váltak hangsúlyossá Kína bel- és gazdaságpolitikájának gyakorlati elvei. Általánosságban azt vallotta, hogy az ideológia megelőzi és akár felülírhatja a gyakorlati tapasztalatot. Deng a maoista ortodoxia különböző elveiből válogatva elhagyta Mao „folyamatos forradalmát”. Deng előadásában Mao pragmatikus politikusként tűnt fel:

Eltársak, gondoljuk csak meg, nem igaz-e, hogy a Mao Ce-tung-i eszmének alapvetően három eleme van: az igazság keresése a tényekből, a valóságból való kiindulás, továbbá az elmélet és a gyakorlat ötvözése? Miként lehetünk hűek a marxizmus-leninizmushoz és a Mao Ce-tung-i eszméhez, ha ellene vagyunk annak, hogy a tényekből szűrjük le az igazságot, ha nem a valóságból indulunk ki, és ha nem ötvözzük az elméletet a gyakorlattal? Hová vezetne ez bennünket?¹⁰

Deng a maoista ortodoxia védelmének alapján bírálta Hua Guofeng „két bármelyik” programját, mert az burkoltan azt jelentette, hogy Mao tévedhetetlen volt, amit még a „nagy kormányos” sem állított magáról. (Mondjuk Mao tévedéseit sem nagyon emlegették az életében.) Deng ahhoz a formulához folyamodott, amivel Mao ítélte meg Sztálint — hetven

százalékban igaza volt és harminc százalékban tévedett -, s ezzel azt sugallta, hogy Mao maga is esetleg egy 70-30-as arányt érdemelne (rövidesen ez lett a hivatalos pártpolitika és ez is maradt napjainkig). Ebben a folyamatban Deng a Mao által kijelölt utódot, Hua Guofenget azzal vádolta, hogy Mao örökségének szó szerinti alkalmazásával meghamisítja azt:

A „két bármelyik” elfogadhatatlan. Ha ez az elv helyes lenne, semmi sem indokolhatná a rehabilitálásomat, valamint azt a kijelentést sem lehetne igazolni, mely szerint a tömegek tevékenysége 1976-ban a Tienanmen téren [a Zhou Enlai halálát követő tüntetés] elfogadható volt. Nem alkalmazhatjuk mechanikusan egy másik kérdésre azt, amit Mao Ce-tung elvtárs mondott egy bizonyos kérdésről. [...] Mao Ce-tung elvtárs ismételtén kijelentette [...] hogy ha valakinek a munkáját hetven százalék siker és harminc százalék tévedés jellemzi, akkor az egészen jó arány, s hogy ő maga nagyon boldog és megelégedett lenne, ha a későbbi nemzedékek 70-30-as arányt ítélnének neki a halála után.¹¹

Röviden szólva, nem létezik megváltoztathatatlan ortodoxia. A kínai reformokat nagy részben arra kell alapozni, ami a valóságban beválk.

Deng egyre sürgetőbben hangoztatta alapvető törekvéseit. Egy 1977. májusban elmondott beszédében Kínát arra szólította fel, hogy „jobban teljesítsen”, mint a Meidzsi-restauráció, Japán drámai mértékű modernizálási programja a tizenkilencedik században. Deng a kommunista ideológiára hivatkozva gyakorlatilag piacgazdaságot sürgetett, amikor arról beszélt, hogy a kínaiaknak mint „proletároknak” a „kialakuló japán burzsoázia” által megvalósított programot felül kell múlniuk (jóllehet az emberben ott bujkál a gyanú, hogy ezzel inkább a kínai nemzeti büszkeség felébresztését célozta). Maóval ellentétben, aki egy transzcendens, nagyszerű jövő ígéréssel fordult a néphez, Deng arra akarta rávenni az embereket, hogy lépjenek túl a saját elmaradottságukon:

A modernizáció kulcsa a tudomány és a technológia fejlesztése. Ha

nem fordítunk kellő figyelmet az oktatásra, lehetetlen lesz a tudományt és a technológiát fejleszteni. Az üres beszéd a modernizációs programunkat sehová sem viszi; tudásra és képzett emberekre van szükségünk. [...] Most úgy tűnik, hogy Kína húsz évvel a fejlett országok mögött kullog a tudomány, a technológia és az oktatás területén.¹²

Amint Deng megerősítette a hatalmát, ezek az eszmék Kína világhatalommá válásáért tett erőfeszítéseinek működési elveivé váltak. Maót nem nagyon érdekelte Kína nemzetközi kereskedelmének bővítése, sem az, hogy a gazdaságot nemzetközileg versenyképessé tegye. Mao halálakor Amerika Kínával folytatott teljes kereskedelmének az értéke 336 millió dollárra rúgott, ami valamivel alacsonyabb volt, mint a Hondurasszal, s egytizede a Tajvannal folytatott kereskedelem értékének, mely utóbbi nagyjából Kína lakosságának 1,6 százalékával rendelkezett.

Kína mint napjaink gazdasági szuperhatalma Deng Xiaoping örökségének tekinthető. Nem arról van szó, hogy konkrét programokat talált ki ennek a célnak a megvalósítására. Inkább egy vezető legfőbb feladatát teljesítette azzal, hogy országát olyan állapotba hozta, amelyben az korábban soha nem volt. A társadalmak az átlagos teljesítmény normái szerint működnek. Ám akkor fejlődnek, ha egy megfelelő vízióval rendelkező vezető irányítja őket, aki ugyanakkor rendelkezik azzal a bátorsággal, hogy olyan politikát folytasson, amelynek eredményeit csak a jövő hozza meg.

Deng számára a politikai kihívás abban rejlett, hogy a kommunista uralom első harminc évében Kínát egy olyan egyeduralkodó vezető kormányozta, aki ugyan megteremtette az ország egységét, de közben irreális társadalmi célokat hajszolt. Tajvan és Mongólia kivételével Mao egyesítette az országot, és helyreállította a történelmi határait. Ugyanakkor olyan erőfeszítéseket kívánt meg tőle, melyek ellentmondásban álltak történelmi sajátosságával. Kína azáltal vált naggyá, hogy olyan kulturális modellt alakított ki, amely összhangban volt a társadalom fejlődésének menetével. Mao „folyamatos forradalma” Kínát - óriási tartalékai, erőforrásai ellenére - a működőképesség határára sodorta. Büszkeséget

ébresztett egy olyan nemzeti identitás létrehozásával, amit a nemzetek közössége is komolyan vett. Képtelen volt azonban kitalálni azt, hogy Kína miként tudna fejlődni másként, mint az ideológiai fanatizmus időnkénti kitörésein keresztül.

Mao egy fenséges és félelmet keltő hagyományos uralkodóként kormányzott. Megtestesítette a császári uralkodó mítoszt, aki az összekötő kapcsot jelenti a menny és a föld között, s aki közelebb van az istenihez, mint a földihez. Deng egy másik kínai hagyomány szellemében kormányzott: a mindenható hatalmat a mindenütt jelen lévő, ám egyben láthatatlan uralkodóra alapozta.

Számos kultúra, köztük mindegyik nyugati, az uralkodó tekintélyét a vele való kapcsolat valamilyen látványos formájával bátyázza körül. Ezért történt, hogy Athénban, Rómában és a legtöbb nyugati pluralista államban a retorika, az ékesszólás előnyt biztosított a kormányzásban. Kínában nem létezik az ékesszólásnak semmilyen általános hagyománya (Mao némileg kivételt jelentett). A kínai vezetők tradicionálisan nem a szónoki képességeikre vagy a tömegekkel való fizikai érintkezésre alapozták az autoritásukat. A mandarin hagyomány szerint gyakorlatilag láthatatlanul működtek, s a teljesítményük legitimálta őket. Deng semmilyen jelentősebb hivatalt nem töltött be, visszautasított mindenféle tiszteletbeli címet, szinte sosem jelent meg a televízióban, s majdnem kizárólag a színpad mögül gyakorolta a hatalmat. Nem egy császárhoz, hanem egy lelki- ismeretes mandarinhoz hasonlóan uralkodott.¹⁴¹

Mao a kormányzását arra alapozta, hogy a kínai nép képes lesz kibírni a személyes víziói miatt rárótt szenvedéseket. Deng a kínai emberek találékonyságának a felszabadításával kormányzott, és ennek révén kívánta megvalósítani a saját jövőképét. Mao a gazdasági növekedést attól a misztikus hittől várta, hogy a kínai „tömegek” kizárólag akaraterő és ideológiai tisztaság segítségével legyőzzen minden akadályt. Deng nem szépítette

Kína szegénységét, hanem nyíltan beszélt arról, hogy széles szakadék választja el az kínaiak életszínvonalát a fejlett világtól. Deng kijelentette, hogy „a szegénység nem szocializmus”, s ezzel azt is mindenkinek a tudomására hozta, hogy Kínának külföldi technológiára, szakértelemre, valamint tőkére van

szüksége a hátrányának leküzdésére.

Deng visszatérésének kiemelkedő pillanatát 1978. decemberben az jelentette, amikor a Kínai Kommunista Párt Központi Bizottságának plénuma előtt meghirdette azt a jelszót, amely aztán későbbi politikáját jellemezte: „reform és nyitás”. A Központi Bizottság a maoista ortodoxiával szakítva pragmatikus „szocialista modernizációs” politikát fogadott el Zhou Enlai „négy modernizációját” visszahangozva. Az egyéni kezdeményezést ismét engedélyezték a mezőgazdaságban. A Zhout gyászoló tömegekre kimondott ítéletet (korábban „ellenforradalmároknak” minősítették őket) visszavonták. Posztumusz rehabilitálták Peng Dehuai veterán katonai parancsnokot, aki a kínai csapatokat irányította a koreai háborúban, és akit később a „nagy ugrás” bírálata miatt Mao kizárt a Pártból. Deng felhívást tett közzé egy beszédben arról, hogy „miként emancipáljuk a gondolkodásunkat, használjuk a fejünket, keressük a tényekből levezetett igazságot és egyesülünk a jövőbe tekintve”. Egy olyan évtized után, amelyben Mao írta elő a választ az élet lényegében mindegyik kérdésére, Deng azt hangsúlyozta, hogy lazítani kell az ideológiai megkötéseken és bátorítani kell azt, hogy „mi magunk találjuk ki a megoldásokat”.¹⁵

Lin Biaót a „négyek bandája” metaforájaként emlegetve és Mao egyes megnyilvánulásait felhasználva Deng elítélően szólt az „intellektuális tabukról” és a „bürokratizmusról”. Az érdemnek kell az ideológiai megbízhatóság helyébe lépnie, mert túlságosan sokan választották a könnyebb utat a kisebb ellenállás irányába és fogadták el a mindenben eluralkodó stagnálást:

A jelenlegi vita arról, hogy vajon a gyakorlat-e az egyetlen próbája az igazságnak, egyben arról is szól, hogy vajon az emberek gondolkodását emancipálni kell-e. [...] Amikor mindent a könyv betűi szerint kell csinálni, amikor a gondolkodás megmerevedik és a vakhit jön divatba, akkor lehetetlen egy pártnak vagy egy nemzetnek haladnia. Az életének vége szakad, és az a párt vagy nemzet el fog pusztulni.¹⁶

Független, kreatív gondolkodás kell hogy legyen a jövőt meghatározó fő

elv:

Minél több párttag és más ember használja a saját fejét és gondolja végig a dolgokat, annál többet profitál az ügyünk. Ahhoz, hogy forradalmat csináljunk és a szocializmust építsük, sok úttörő tevékenységet végző emberre van szükségünk, akik mernek gondolkodni, új ösvényt törni és új ötletekkel előállni. Máskülönben nem tudjuk megszabadítani az országunkat a szegénységtől és az elmaradottságtól, nem tudjuk utolérni - még kevésbé lehagyni - a fejlett országokat.¹⁷

A maoista ortodoxiával való szakítás ugyanakkor felszínre hozta a reformer dilemmáját is. A forradalmi dilemma az, hogy a legtöbb forradalom a hatalom feltételezett visszaélései ellen harcol. Ám minél több kötelezettséget törölnek el, annál nagyobb erő szükséges a kötelesség érzetének visszaállításához. Ebből következik, hogy a forradalmak gyakori eredménye a központi hatalom növelése, és minél átfogóbb a forradalom, annál igazabb ez a tétel.

A reform dilemmája pontosan az ellenkezője. Minél több lehetőség nyílik, annál nehezebb azokat megfelelő mederben tartani. Deng a termelékenység növelése érdekében hangsúlyozta a „saját fejjel való gondolkodás” fontosságát, és a gondolkodás „teljes emancipációját” ösztönözte. Ám mi történik akkor, ha ezek a gondolkodó emberek egyszer csak politikai pluralizmust követelnek? Deng víziója „sok úttörő tevékenységet végző embert” kívánt meg, „akik mernek gondolkodni, új ösvényt törni és új ötletekkel előállni”, de azt is feltételezte, hogy ezek az „úttörők” kizárólag egy virágzó Kína felépítéséhez szükséges gyakorlati lépésekre szorítkoznak, s távol tartják magukat a politikai célok keresésétől. Hogyan képzelte el Deng a gondolkodás felszabadításának és a politikai stabilitás szükségességének összehátát? Eleve olyan kockázat volt-e, amivel kál- kulált abból a számításból következően, hogy Kínának nincs más alternatívája? Vagy a kínai hagyományt követve elvetette a politikai stabilitást fenyegető kihívásoknak a lehetőségét már csak azért is, mert Deng a kínai embereket jómódúbbá és jelentősen szabadabbá tette? Dengnek a

gazdasági liberalizációról és a nemzeti újjáéledésről kialakított elképzelése nem foglalt magába egy olyan társadalom irányába teendő lépéseket, amelyet a nyugati világban pluralista demokráciaként ismertek. Deng elsősorban nem azért kívánta megőrizni az egypártrendszer, mert annyira jól érezte volna magát a vezetői hatalomban (elutasított sok olyan fényűző dolgot, amellyel Mao és Jiang Qing élt), hanem mert hitte, hogy nincs más alternatíva, csak az anarchia.

Dengnek hamarosan szembe kellett nézni ezekkel a kérdésekkel. Az 1970-es években bátorította az embereket, hogy nyíltan beszéljenek a „kulturális forradalom” alatt elszenvedett sérelmeikről. Amikor azonban ez az új nyíltság embrionális pluralizmusba kezdett átcsapni, Deng 1979- ben kénytelen volt részletesen is kifejteni, hogy mit ért a szabadság természetén, valamint annak korlátain:

Az utóbbi időben néhány ember incidenseket provokált egyes helyeken. Ahelyett, hogy elfogadnák a Párt és a kormány vezető tisztviselőinek az útmutatását, tanácsát és magyarázatait, bizonyos kétes elemek különféle olyan követelésekkel álltak elő, amelyeket jelenleg nem lehet kielégíteni vagy teljesen ésszerűtlenek. A tömegekből egyeseket abba ugrattak bele, hogy megrohanják a Párt és a kormány intézményeit, elfoglaljanak irodákat és éhségsztrájkot folytassanak, akadályozzák a munkát, s ezáltal komoly zavart okozzanak a termelésben és a közrendben.¹⁸

A Deng által felsorolt lista tanúsítja, hogy ezek az incidensek nem elszigetelt vagy elszórtan előforduló események voltak. Megemlítette a Kínai Emberi Jogok Csoportot, amely egészen odáig merészkedett, hogy az Egyesült Államok elnökét arra kérte, fordítson több figyelmet az emberi jogokra Kínában: „Megengedhetünk ilyen nyílt felhívást Kína belügyeibe való beavatkozásra?”.¹⁹ Deng ugyancsak megnevezte a Sanghaji Demokrácia Fórumot, ami szerinte a kapitalizmushoz való fordulást hirdette. Ezeknek a csoportoknak egyes tagjai, állította Deng, titkos kapcsolatot létesítettek a nacionalista hatóságokkal Tajvanban, mások pedig arról beszéltek, hogy politikai menedékkjogot kérnek külföldön.

A politikai kihívás elképesztően nyílt bevallását jelentette ez. Ennek méreteit illetően Deng szókimondóbb volt, mint abban, hogy miként kellene ezt a helyzetet kezelni:

Az ezekkel az egyénnel szembeni küzdelem nem olyan egyszerű ügy, amit gyorsan el lehet intézni. Feltétlenül különbséget kell tennünk az emberek (sokan közülük ártatlan fiatalok), valamint az ellenforradalmárok és a kétes elemek között, akik félrevezették őket, s akikkel szemben keményen és a törvény szigorával kell fellépünk. [...] Milyen fajta demokráciára van a kínai embereknek ma szüksége? Kizárólag szocialista demokráciáról, népi demokráciáról lehet szó, s nem pedig burzsoá demokráciáról, individualista demokráciáról.⁰

Jóllehet Deng ragaszkodott a tekintélyelvű politikához, mégis feladta a személyi kultuszt, például nem volt hajlandó kizárni a Pártból az elődjét, Hua Guofenget (ehelyett hagyta, hogy egyszerűen eltűnjön a politikai süllyesztőben), s terveket szőtt arra, hogy a saját utódlása rendben menjen végbe. Deng a hatalma megszilárdítása után elutasította azt, hogy elfogadjon a párhierarchia legmagasabb posztjait.²¹ 1982-ben, amikor Pekingben találkoztam vele, elmagyarázta ezt.

DENG [...] Lassan abba a korba érek, hogy kimegyek a divatból.

KISSINGER A pártkongresszus dokumentumait olvasva egyáltalán nem úgy tűnik.

DENG Most a Tanácsadó Testületben vagyok.

KISSINGER Magabiztossággal értékelem. [...]

DENG A vezetőségünk előregedése kényszerített bennünket erre, ilyenek a történelmi tapasztalataink és a tanulságaink. [...]

KISSINGER Nem tudom, hogy milyen címet használjak.

DENG Számos titulusom van. A Politikai Bizottság tagja és a Tanácsadó Testület elnöke vagyok, s egyben a Népi Politikai Konzultatív Konferencia elnöke is. Ez utóbbit szeretném másnak átadni. Túl sok címem van. [...] Olyan sok címem van. A lehető legkevesebbet szeretném már csinálni. A kollégáim is azt remélik,

hogy kisebb mértékben veszek majd részt a mindennapi ügyekben.

Azzal, hogy bagatellizálta a saját szakértelmét, Deng szakított a Mao által képviselt precedenssel, hogy lángelmének állítsa be magát valamilyen területen. A beosztottjaitól várta el az újításokat, majd amelyek beváltak, azokat felkarolta. Ahogy egy 1984-ben a külföldi befektetésekről rendezett konferencián a rá jellemző nyíltsággal kifejtette: „Nem vagyok szakember a gazdaság terén. Mindössze pár megjegyzést tettem erről a témáról, de azokat is mind kizárólag politikai szempontból. Például azt javasoltam, hogy a kínai gazdaságpolitikát meg kell nyitni a külvilág felé, de ami a részleteket vagy konkrétumokat illeti, vagy azt, hogy ezt miként kell megvalósítani, arról valójában keveset tudok.”²²

Deng a belpolitikai elképzelései ismertetésével fokozatosan Kína „arcává” vált a külvilág számára. Hua Guofeng támogatóit 1980. februárban lefokozták vagy felmentették a pozícióikból. Deng szövetségesei, Hu Yaobang és Zhao Ziyang viszont bekerültek a Politikai Bizottság Állandó Bizottságába. A Deng által végrehajtott óriási változások azonban jelentős társadalmi és politikai feszültségeket váltottak ki, melyek végül az 1989-es Tienanmen téri eseményekhez vezettek. Egy évszázaddal az országot megerősíteni kívánó tizenkilencedik századi reformerek elbukott kísérlete után Deng reformpályára terelte Kínát, ami idővel meghozta azt a befolyást, amire az országot a teljesítménye és a történelme predesztinálta.

*„A tigris bajuszának megráncigálása”:
a harmadik vietnami háború*

Hua Guofeng 1979. áprilisban, amikor még mindig Kína miniszterelnöke volt, úgy összegezte a harmadik vietnami háború eredményeit — amiben Kína lerohanta Vietnámot, majd hat héttel később visszavonult –, hogy abban a Szovjetunió ellen irányuló szúrást is elhelyezett: „Nem mertek megmozdulni sem. így végeredményben mégis megráncigálhattuk a tigris bajuszát.”¹

Kína azért rohanta le Vietnámot, hogy „megtanítsa kesztyűbe dudálni” azt követően, hogy vietnami csapatok válaszul a Kambodzsát 1975-ben uralmuk alá hajtó vörös khmerekkel történt határ menti összecsapásokra elfoglalták Kambodzsát. Végso célként Hanoi egy indokínai föderációt szeretett volna létrehozni. Kína a támadást a Hanoi és Moszkva között fennálló és alig egy hónappal korábban aláírt kölcsönös védelmi szerződés ellenére is végrehajtotta. A háború rendkívül nehéz feladatnak bizonyult a „kulturális forradalomban” elszenvedett rombolásból még nem teljesen magához tért kínai fegyveres erők számára.² Az invázió azonban betöltötte az alapvető célját: amikor a Szovjetunió nem válaszolt, akkor ezzel beismerte a stratégiai befolyásának korlátait. Ebből a szempontból tekintve az esemény fordulópontnak minősíthető a hidegháborúban, noha ezt akkoriban kevesen fogták fel. A hidegháború időszakában a vietnami háború egyben a kínai-amerikai stratégiai együttműködés csúcspontját is jelentette.

Vietnám zavart kelt a nagyhatalmak viszonyában

Kína olyan tényezők miatt bonyolódott bele a harmadik vietnami háborúba, amelyek hasonlatosak voltak azokhoz, amelyek az Egyesült Államokat a másodikba belekeverték. Valami a majdnem mániákus vietnami

nacionalizmusban arra készítet más társadalmakat, hogy elveszítsék az arányérzéküket, és félreértsék a vietnami indítékokat és a saját lehetőségeiket egyaránt. Minden vitán felül ez volt Amerika végzete a ma a történészek által második vietnami háborúnak nevezett összecsapásban (az első Vietnam gyarmatosításellenes háborúja volt Franciaország ellen). Az amerikaiak nehezen akarták elfogadni, hogy egy közepes nagyságú fejlődő nemzet ilyen elszántan védelmezheti a saját provinciális ügyeit. Ezért a vietnamiak cselekedeteit egy nagyobb szabású terv részeként kezelték. Hanoi harciasságát az Ázsia feletti uralom megszerzésére irányuló összehangolt kínai-szovjet konspirációnak vélték. Washington azt is hitte, hogy mihelyt Hanoi első offenzíváját megállítják, akkor valamilyen diplomáciai kompromisszumot lehet kötni.

A helyzetértékelés két okból is téves volt. Vietnam nem volt egyetlen más ország bábja sem. A függetlenségről kialakított saját víziójáért küzdött, egy indokínai föderációért, ami Hanoiak azt a vezető szerepet juttatná Délkelet-Ázsiában, amit Peking játszott Kelet-Ázsiában a történelem során. Ennek a Kínával való évszázados konfliktusokat túlélő, céltudatos népnek elképzelhetetlen volt, hogy bármilyen külső erő hatására kompromisszumot kössön a függetlenségről vallott elképzeléséről. Az Indokínában vívott második vietnami háború hevesységét az amerikaiak kompromisszum iránti vágya és az észak-vietnamiak eltökélt győzelemre törekvése közötti feszültség szolgáltatta.

Ebben az értelemben Amerika legnagyobb tévedése a vietnami háborúban nem az volt, ami megosztotta az amerikai közvéleményt: hogy vajon az amerikai kormány eléggé elkötelezett-e a diplomáciai megoldás mellett. Inkább arról volt szó, hogy az emberek képtelenek voltak megérteni azt a tényt, hogy az úgynevezett diplomáciai megoldáshoz, amit a mindkét pártból kikerülő és egymást váltó amerikai adminisztrációk olyan komolyan - sőt kétségbeesetten - próbáltak elérni, olyan nyomást kellett volna gyakorolni, ami felért volna Hanoi totális legyőzésével - és hogy Moszkva és Peking csak segítette, de nem határozta meg Hanoi politikáját.

Szókébb értelemben Peking is hasonló hibába esett. Amikor az amerikai csapatnövelés Vietnamban elkezdődött, Peking azt a *ivei qi* keretein belül

értelmezte, azaz újabb példajaként annak, hogy a Kínát a Koreától a Tajvani-szorosig körbefogó amerikai támaszpontokhoz ezúttal egy még újabb csatlakozik, ezúttal Indokínában. Kína részben ideológiai okokból támogatta az észak-vietnami gerillaháborút, részben pedig azért, hogy az amerikai katonai bázisokat a kínai határtól a lehető legmesszebbre tolja. Zhou Enlai 1968. áprilisban megmondta Pham Van Dong észak-vietnami miniszterelnöknek, hogy Kína azért támogatja Észak-Vietnamot, hogy megakadályozza Kína stratégiai bekerítését. Erre Pham Van Dong kétértelmű választ adott, mert Kína bekerítésének a megakadályozása nem szerepelt a vietnami célok között; a vietnami célok ugyanis nacionalisták voltak.

ZHOU Az Egyesült Államok már hosszú ideje félig bekeríti Kínát. Most a Szovjetunió is bekeríti Kínát. A kör bezárul, kivéve Vietnamot.

PHAM Elszántak vagyunk arra, hogy legyőzzük az amerikai imperialistákat Vietnam egész területén.

ZHOU Ezért támogatjuk Önöket.

PHAM Ha győzünk, az pozitív hatással lesz Ázsiában. A győzelmünk előre nem látható következményekkel fog járni.

ZHOU így kell gondolkozniuk.³

Kína egy olyan stratégia érdekében, amelynek elfogadásától Pham Van Dong gondosan távol tartotta magát, százezer főt is meghaladó nem harcoló katonai személyzetet küldött Észak-Vietnam infrastrukturális és logisztikai támogatására. Az Egyesült Államok Észak-Vietnamot mint a szovjet terjeszkedés előőrsét támadta. Kína azért támogatta Hanoit, hogy megakadályozzon egy feltételezett amerikai kísérletet az Ázsia feletti uralom megszerzésére. Mindketten tévedtek. Hanoi kizárólag a saját nemzeti céljaiért harcolt. És kiderült, hogy az egyesített, kommunista vezetés alatt álló Vietnam, amely győztesen került ki 1975-ben a második háborúból, sokkal nagyobb stratégiai veszélyt jelentett Kína számára, mint az Egyesült Államok.

A vietnamiak szinte paranoiás gyanúval tekintettek az északi

szomszédjukra. Vietnam a kínai uralom hosszú időszakaiban elsajátította a kínai írásrendszert, valamint a politikai és kulturális formákat (amit a leglátványosabban a volt főváros, Hue császári palotája és sírjai tanúsítanak). Vietnam azonban arra használta ezeket a „kínai” intézményeket, hogy egy különálló államot építsen és a saját függetlenségét mozdítsa elő. A földrajzi elhelyezkedése nem tette lehetővé Vietnammak, hogy Japánhoz hasonlóan a történelme egy jelentős szakaszában elszigeteltségbe vonuljon. Vietnam a Kr. e. második századtól a tizedik századig többé-kevésbé közvetlen kínai uralom alatt állt, s csak a Tang-dinasztia 907-ben bekövetkezett bukásával vált teljesen független országgá.

A vietnami nemzeti identitás két, némileg egymással ellentétes erő örökségét tükrözi: egyfelől a kínai kultúra befogadását, másfelől a kínai politikai és katonai dominanciával szembeni ellenállást. A Kínával szembeni ellenállás szenvedélyes nemzeti büszkeséget ébresztett és félelmetesen erős katonai hagyományt generált. A kínai kultúra befogadása Vietnamban egy kínai típusú konfuciuszi elit kialakulását eredményezte, amely a szomszédokkal kapcsolatban egyfajta „középső birodalom” komplexust hordozott magában. Hanoi a huszadik század indokínai háborúi alatt politikai és kulturális vezető szerepre emlékeztető módon vette igénybe a laoszi és kambodzsai semleges területeket, mintha ehhez természet adta joga lenne, és a háború után az ezekben az országokban lévő kommunista mozgalmakkal olyan „különleges kapcsolatokat” létesített, amelyek gyakorlatilag vietnami uralommal értek fel.

Vietnam rendkívüli lélektani és geopolitikai kihívást jelentett Kína számára. Hanoi vezetői jól ismerték Szun-ce művét, *A hadviselés tudományát*, és annak elveit nagy hatékonysággal alkalmazták mind Franciaország, mind az Egyesült Államok ellen. A vietnamiak hosszan tartó háborút vívtak a franciákkal, akik a második világháború után itteni gyarmatukat próbálták visszaszerezni. Majd az 1963 és 1975 között az Egyesült Államokkal vívott vietnami háború befejeződése előtt Peking és Elanói egyaránt felismerte, hogy a következő összecsapás közöttük lesz az Indokína és Délkelet-Ázsia feletti fennhatóságért.

Talán a kulturális közelséggel lehet magyarázni, hogy a kínaiak nem

rendelkeztek olyan magabiztos stratégiai elemzéssel, mint amely Peking politikáját általában meghatározta Amerika vietnami háborúja idején. Ironikus módon Peking hosszú távú stratégiai érdekei valószínűleg egybeestek Washingtonéival. Mindkét fél egy olyan megoldásban volt érdekelt, amelyben a négy indokínai állam (Észak- és Dél-Vietnam, Kambodzsa és Laosz) egymást ellensúlyozza. Ez talán megmagyarázza, hogy Mao 1965-ben, amikor a háború esetleges kimeneteleiről beszélt Edgár Snow-nak, miért sorolta fel közöttük Dél-Vietnam függetlenségének megtartását mint elképzelhető és emiatt feltehetően elfogadható megoldást.⁴

Az 1971-ben Pekingbe tett titkos utam alatt Zhou Kína céljait Indokínában úgy jellemezte, hogy azok nem stratégiaiak, de nem is ideológiaiak. Zhou szerint Kína indokínai politikája kizárólag a régi dinasztiaiák által felhalmozott történelmi adósságon nyugszik. Kína vezetői feltehetően úgy vélték, hogy Amerikát nem lehet legyőzni, és egy megosztott Vietnam északi fele ugyanúgy kínai támogatásra szorul majd, ahogy a koreai háború lezárulása után Észak-Korea.

A háború előrehaladtával számos jel mutatott arra, hogy Kína - noha vonakodva - felkészül Hanoi győzelmére. Az amerikai hírszerzés felfigyelt arra, hogy a kínaiak olyan utat építenek Észak-Laoszban, ami semmilyen összefüggésben nem volt az Egyesült Államokkal szembeni konfliktussal, de ami hasznos lehet egy Hanoit ellensúlyozni kívánó, háború utáni stratégiához, vagy akár egy Laosz miatt kitörő összecsapáshoz. A vietnami háborút lezáró párizsi megállapodást követően 1973-ban Zhou és én egy olyan háború utáni rendezésről tárgyaltunk Kambodzsát illetően, amely Norodom Szihanuk (az akkoriban Pekingben száműzetésben élő korábbi uralkodó), a fennálló phnompeni kormány, valamint a vörös khmerek koalícióján alapszik. Ennek fő célja az volt, hogy gátat emeljünk az előtt, hogy Hanoi fennhatóságra tehesen szert Indokínában. A megállapodásból végül nem lett semmi, mert az amerikai Kongresszus gyakorlatilag megtiltott minden amerikai katonai szerepvállalást a térségben.⁵

Vietnamnak az akkori szövetségese iránt érzett lappangó ellenszenve egy 1973. februárban Hanoi-ban tett látogatásom alkalmával vált nyilvánvalóvá számomra, amikor a két héttel korábban aláírt párizsi megállapodás

végrehajtásáról mentem tárgyalni. Le DucTho elsősorban azért vitt el egy múzeumba, hogy megmutassa nekem a Vietnam Kína elleni történelmi küzdelméről szóló részeit, noha Kína ekkor még hivatalosan Vietnam szövetségese volt.

Saigon 1975-ös elestével a rejtett és történelmi rivalizálás a felszínre tört, s ennek során a geopolitika győzedelmeskedett az ideológia felett. Kiderült, hogy nem az Egyesült Államok volt az egyetlen ország, amely hibásan mérte fel a vietnami háború jelentőségét. Amikor az Egyesült Államok először beavatkozott, Kína azt az imperializmus végvonaglásának tekintette, és szinte rutinszerűen Hanoi mellé állt. Az amerikai intervenciót a Kína bekerítésére irányuló törekvés újabb lépéseként értékelték, nagyjából ugyanúgy, ahogy a koreai amerikai intervenciót egy évtizeddel korábban.

Ironikus módon geopolitikai szempontból Peking és Washington hosszú távú érdekeinek párhuzamos vágányokon kellett volna futniuk. Mindkettőnek a *status quo* fenntartását kellett volna választania, ami egy négy állam között megosztott Indokínát jelentett volna. Washington ellenezte Hanoi indokínai dominanciáját a világ rendjéről alkotott wilsoni felfogás - a létező államok önrendelkezése -, valamint egy globális kommunista összeesküvésről kialakított nézet miatt. Peking geopolitikai szempontból rendelkezett ugyanezzel az általános céllal, mert el akarta kerülni, hogy a déli határai mentén egy délkelet-ázsiai tömb alakuljon ki.

Peking a jelek szerint egy ideig azt hitte, hogy a kommunista ideológia felülírja majd a kínai vezető szerep elleni ezeréves vietnami ellenállást, vagy esetleg úgy vélte, hogy az Egyesült Államokat nem lehet teljesen legyőzni. Saigon eleste után Peking kénytelen volt szembesülni saját politikájának a következményeivel, és bizony visszarettent azoktól. Az indokínai végkifejlet összemosódott a bekerítés miatti tartós kínai félelemmel. Deng alatt a kínai külpolitikai tevékenység elsősorban arra irányult, hogy megakadályozza a Szovjetunióval kapcsolatokat ápoló indokínai tömb megalakulását, valamint arra, hogy fokozza az együttműködést az Egyesült Államokkal. Hanoi, Peking, Moszkva és Washington egy négyszereplős *ivei qi* játszmát játszott. A kambodzsai és a vietnami események határozták meg, hogy ki marad bekerítve és semlegesítve: Peking vagy Hanoi.

Úgy tűnt, hogy valóra válik Peking azon rémálma, hogy egy ellenséges hatalom bekeríti. Vietnam önmagában is elég félelmetes volt. Ha azonban valóra tudja váltani az indokínai föderációról szőtt álmát, akkor egy 100 milliós tömbre tesz szert, s abba a helyzetbe kerül, hogy jelentős nyomást tud gyakorolni Thaiföldre és más délkelet-ázsiai államokra. Ebben az összefüggésben Kambodzsának mint Hanoi ellensúlyának a függetlensége vált a kínai politika egyik fő céljává. Már 1975 augusztusában - Saigon elcste után három hónappal - Deng Xiaoping kijelentette a vörös khmerek Pekingbe látogató vezetőjének, Khieu Szamphannak: „Amikor az egyik szuperhatalomnak [az Egyesült Államoknak] ki kellett vonnia a csapatait Indokínából, a másik szuperhatalom [a Szovjetunió] megragadta az alkalmat [...] hogy a gonosz csápjait kinyújtsa Délkelet-Ázsia felé [...], hogy terjeszkedjen ott.”⁶ Kambodzsa és Kína, szögezte le Deng, „mindketten [...] azzal a feladattal állnak szemben, hogy harcoljanak az imperializmus és a hegemonia ellen. [...] Szilárdan hisszük, hogy [...] a népeink még az eddigieknél is szorosabban egyesülnek majd, és közös küzdelmünkben együtt vonulunk új győzelmek felé.”⁷ Amikor 1976. márciusban Kaysone Phomvihane laoszi miniszterelnök Pekingbe látogatott, Hua Guofeng, az akkori miniszterelnök, felhívta a figyelmét a Szovjetunió jelentette veszélyre: „Különösen az a szuperhatalom, amelyik a *détente*-tál házal, miközben kinyújtja a karmait mindenfelé, fokozza a katonai terjeszkedését és a háborús előkészületeit, s megpróbál minél több országot a befolyási övezetébe vonni és a hegemonikus uralkodó szerepét játszani.”⁸ Az ellenfelek, melyek immár megszabadultak attól, hogy kommunista szolidaritást tetteknek az amerikai „imperialista” veszéllyel szemben, röviddel Saigon 1975. áprilisi elfoglalását követően nyílt ellenségeskedésbe kezdtek. Egész Indokína elcsúszását követően hat hónapon belül százötvenezer vietnaminak kellett elhagynia Kambodzsát. Hasonló létszámú kínai etnikumú vietnami állampolgárnak kellett elmenekülni Vietnamból. Kína 1976. februárra befejezte a segélyek folyósítását Vietnamnak, és egy évvel később a még létező programok által előírt összes szállítmányt leállította. Hanoi ezzel párhuzamosan közelebb húzódott a Szovjetunióhoz. A vietnami Politikai Bizottság egy 1978. júniusi ülésén Kínát jelölte meg Vietnam „első

számú ellenségének”. Ugyanebben a hónapban Vietnam csatlakozott a szovjet irányítás alatt álló kereskedelmi tömbhöz, a KGST- hez. 1978. novemberben a Szovjetunió és Vietnam aláírt egy barátsági és együttműködési szerződést, amely katonai cikkelyekkel is rendelkezett. 1978. decemberben vietnami csapatok rohanták le Kambodzsát, megdöntötték a vörös khmerek hatalmát és egy Vietnam-barát kormányt ültettek a helyére.

Az ideológia eltűnt a konfliktusból. A kommunista erőközpontok nem ideológián, hanem nemzeti érdeken alapuló egyensúlyi politikát folytattak.

Pekingből nézve egy stratégiai rémálom kezdett kibontakozni Kína határai mentén. Északon a szovjet csapaterősítés változatlan intenzitással folytatódott: Moszkva még mindig ötven hadosztályt állomásoztatott a határ mentén. Kínától nyugatra, Afganisztánban marxista államcsíny történt, s az ország egyre nyíltabban szovjet befolyás alá került.⁹ Peking az iráni forradalomban is Moszkva kezét vélte felfedezni, az események csúcspontját itt a sah 1979. január 16-i menekülése jelentette. Moszkva továbbra is erőltetett egy ázsiai kollektív biztonsági rendszert, amelynek egyetlen valós célja Kína feltartóztatása volt. Időközben Moszkva és Washington befejezte tárgyalásait a stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló szerződésről (SALT II). Peking felfogásában az ilyen megállapodások arra szolgáltak, hogy a „Szovjetunió rosszindulatát keletre”, Kína felé tereljék. Úgy tűnt, hogy Kína különlegesen sebezhető helyzetben van. Most már Vietnam is csatlakozott a szovjet táborhoz. A Pham Van Dong által 1968-ban Zhounak megígérendőlt „kiszámíthatatlan végeredmények” a jelek szerint azt is magukba foglalták, hogy a szovjetek bekerítik Kínát. Ráadásul a helyzetet tovább bonyolította, hogy mindezen kihívások akkor jelentkeztek, amikor Deng még mindig csak a helyzetének megszilárdításán dolgozott a hatalomba való második visszatérésekor, és ez a folyamat egészen 1980-ig elhúzódott.

A kínai és a nyugati diplomáciai stratégia közötti egyik alapvető különbséget a feltételezett sebezhetőségre adott válasz jelenti. Míg az amerikai és a nyugati diplomaták azt a következtetést szűrik le, hogy óvatosabban kell eljárniuk a provokációk elkerülése érdekében, addig a

kínai reakció erre inkább a dacos ellenállás felerősödése. A nyugati diplomaták egy számukra előnytelen helyzetből többnyire oda lyukadnak ki, hogy a diplomáciai megoldást kell erőltetni: diplomáciai kezdeményezéseket tesznek, hogy a másik felet a „rossz” oldalra szorítsák és így erkölcsileg elszigeteljék, de ódzkodnak az erő használatától. Lényegében ezt az amerikai tanácsot kapta Deng, miután Vietnam megtámadta és elfoglalta Kambodzsát. A kínai stratégák szívesebben növelik az elkötelezettségüket egy katonai túlerőben lévő ellenfél elleni lélektani nyomás eszközeként. Az elrettentést megelőző csapás formájában képzelik el. Amikor kínai politikai tervezők arra a következtetésre jutnak, hogy az ellenfelük elfogadhatatlan előnyre tesz szert és a stratégiai trendek ellenük fordulnak, akkor megpróbálják aláásni az ellenség önbizalmát és lehetővé tenni Kínának, hogy vissz- szanyerje a pszichológiai, ha nem is anyagi előnyt.

A minden oldalról fenyegetett Deng diplomáciai és stratégiai oífenzívá mellett döntött. Jóllehet még nem szilárdult meg teljesen a hatalma Pekingben, viszont külföldön több szinten is merész lépésekre szánta rá magát. A Szovjetunióval szembeni kínai magatartást a feltartóztatásból kifejezetten stratégiai ellenségeskedéssé és gyakorlatilag visszaszorítássá változtatta. Kína immár nem elégedett meg azzal, hogy tanácsokat adjon az Egyesült Államoknak arra nézve, hogy miként kellene feltartóztatni a Szovjetuniót, most aktív szerepet kívánt játszani egy szovjetellenes és egy Vietnam-ellenes koalíció létrehozásában, kiváltképpen Ázsiában. A *ivei qi* játszmában a köveket úgy rendezte el, hogy a megfelelő pillanatban leszámolhasson Hanoival.

Deng külpolitikája: párbeszéd Amerikával és normalizálás

Amikor Deng 1977-ben második száműzetéséből is visszatért, megváltoztatta ugyan Mao belpolitikáját, de Mao külpolitikáját nagyjából változtatlanul hagyta. Ennek oka az volt, hogy mindketten erős nemzeti érzéseket tápláltak magukban és azonos nézeteket vallottak Kína nemzeti érdekeiről. Egy másik ok abban rejlett, hogy a külpolitika Mao forradalmi

ösztöneinek jobban határt szabott, mint a belpolitika.

Ugyanakkor volt egy lényeges stílusbeli különbség Mao és Deng között. Mao megkérdőjelezte Amerika szovjet politikájának stratégiai szándékait. Deng a stratégiai érdekek azonosságából indult ki és arra összpontosított, hogy azok megvalósítása párhuzamosan haladjon. Mao a Szovjetunióval egyfajta elvont stratégiai fenyegetésként számolt, s Kína esetében a Moszkva által jelentett fenyegetés szerinte semmivel sem volt nagyobb, mint a világ többi részén. Deng felismerte a Kínára leselkedő egyedi veszélyt, különösen a Kína déli határain jelentkező fenyegetést, amelyet csak súlyosbított az északon lévő rejtett veszély. A párbeszéd ezért sokkal gyakorlatiasabb jelleget öltött. Mao frusztrált tanárként, Deng pedig sokat követelő partnerként viselkedett.

Deng a fennálló veszélyre való tekintettel véget vetett annak a Mao utolsó évét jellemző állapotnak, amely az amerikai kapcsolatot ambivalensen kezelte. Immár eltűnt minden kínai nosztalgia a világforradalom kirobbanásának lehetőségei iránt. A visszatérése után folytatott mindegyik beszélgetésében Deng úgy érvelt, hogy a szovjetek Európában tapasztalható politikai előrenyomulásának a megállítását szolgáló globális tervbe Kínát és Japánt is be kell vonni.

Bármennyire szoros egyeztetéseket folytatott is Kína és az Egyesült Államok, fennmaradt az az anomália, hogy Amerika formálisan még mindig Tajvant ismerte el Kína legitim kormányzatának és Táj pejt Kína fővárosának. Kína északi és déli szomszédai az elismerés hiányát esetleg félreértelmezve láthattak új lehetőségeket a helyzetben.

Jimmy Carter elnökségével a kapcsolatok normalizálása a kínai-amerikai napirend elejére került. Az új külügyminiszter, Cyrus Vance 1977. augusztusban lezajlott első pekingi látogatása nem sikerült jól. A visszaemlékezéseiben leírja, hogy

úgy utaztam el Washingtonból, hogy azt hittem, nem lesz bölcs dolog egy olyan politikailag ellentmondásos kérdést elővenni, mint a kapcsolatok normalizálása Kínával, amíg Panama kérdése [a Panama-csatorna működtetésének átadását célzó szerződés ratifikálása] még

lezáratlan, hacsak - és nem hittem, hogy ez megtörténhet - a kínaiak el nem fogadják a javaslatunkat minden változtatás nélkül. Politikai okokból a tajvani kérdésben maximalista álláspontot kívántam képviselni a kínaiakkal szemben. [...] Ennek megfelelően nem vártam azt, hogy a kínaiak elfogadják a javaslatunkat, de helyénvalónak tartottam előterjeszteni, jóllehet végül talán fel kell adnunk a pozíciónkat.¹⁰

A Tajvanra vonatkozó amerikai javaslat egy sor ötletet tartalmazott, így valamilyen korlátozott mértékű amerikai diplomáciai jelenlét megtartását Tajvanon, amely a Ford-adminisztráció idején is felmerült, de a kínaiak akkor elutasították azt. A javaslatokat Deng most is elvetette és kijelentette, hogy azok visszalépést jelentenének. Egy évvel később a belső amerikai vita lezárult, amikor Carter elnök döntése értelmében a Kínával való kapcsolat a fontossági sorrend élére került. Az Afrikában és a Közel-Keleten tapasztalható szovjet térnyerés meggyőzte az új elnököt, hogy Kínával haladéktalanul normalizálni kell a kapcsolatokat, ami egy Kínával való *defacto* stratégiai szövetség létrehozásával ért fel. Carter 1978. május 17-én nemzetbiztonsági tanácsadóját, Zbigniew Brzezinskit Pekingbe küldte az alábbi utasításokkal:

Hangsúlyoznia kell, hogy a Szovjetunió a véleményem szerint versenyhelyzetben van az Egyesült Államokkal, noha vannak bizonyos együttműködési területek. [...]

Hogy tömören fejezzem ki magamat, én amiatt aggódok, hogy a nagyhatalmi törekvések táplálta növekvő szovjet katonai hatalom és politikai rövidlátás esetleg arra készteti a Szovjetuniót, hogy megpróbáljon kihasználni helyi konfliktusokat (különösen a harmadik világban) és megpróbálja megfélemlíteni a barátainkat politikai előnyök, vagy akár politikai fennhatósága érdekében.¹¹

Brzezinskit arra is felhatalmazták, hogy erősítse meg a Nixon által 1972-ben Zhounak ismertetett öt elv érvényességét.¹² A Kínával való stratégiai együttműködés régi hívének számító Brzezinski odaadóan és ügyesen

hajtotta végre az utasításokat. Amikor 1978 májusában Pekingbe utazott a kapcsolatok normalizálása érdekében, megértő hallgatóságra talált. Deng készen állt, hogy Washingtont még szorosabban kapcsolja be egy koalícióba a világ minden sarkában tapasztalható szovjet előrenyomulás megállítására „valódi, szilárd és konkrét munka”¹³ segítségével.

A kínai vezetők nagyon is tisztában voltak az őket körülvevő stratégiai veszélyekkel, ugyanakkor az elemzésüket tágabb globális kontextusba helyezték. „Zűrzavar a mennyek alatt”, a „vízszintes vonal”, a „három világ”: mindegyik a nemzetközi kapcsolatok általános elméleteit, nem pedig jól megkülönböztethető nemzeti szempontokat képviselt.

Huang Hua külügyminiszternek a nemzetközi helyzetről adott elemzése figyelemre méltó magabiztosságot tükrözött. Huang egy Kína számára rendkívül nehéz helyzetben nem akart kiszolgáltatottnak tűnni, inkább egy konfuciuszi tanító szerepét öltötte magára és előadást tartott arról, hogyan kell átfogó külpolitikát folytatni. A két szuperhatalom közötti „ellentmondások” általános áttekintésével, a Szovjetunióval való tárgyalások reménytelenségével, valamint egy világháború kitörésének elkerülhetetlenségével kezdte a mondandóját:

A Szovjetunió a legveszélyesebb háborús forrás. Excellenciád megemlítette, hogy a Szovjetuniónak számos nehézséggel kell szembenéznie. Ez igaz. A szovjet szocialista imperializmus szilárd stratégiai célja a világ fölötti hegemonia megszerzése. Noha sok kudarc érheti, soha nem fogja feladni ezt a törekvését.¹⁴

Huang olyan kérdéseket is felvetett, amelyek a stratégia amerikai szakértőit is aggasztották - különösen azokat, akik a nukleáris fegyvereket a stratégiáról való gondolkodás hagyományos módjaival próbálták összekapcsolni. A nukleáris fegyverekre való támaszkodás szakadékot nyit az elrettentő fenyegetések és az azok megvalósítására irányuló akarat között: „Ami azt az érvet illeti, hogy a Szovjetunió nem merne hagyományos fegyvereket használni attól való félelmében, hogy a nyugat nukleáris fegyvereket vet be ellene, ez mindössze vágyálom. Egy stratégiai álláspontot erre a gondolkodásra alapozni nem csupán veszélyes, hanem felelőtlen

dolog is.”¹⁵ A Közel-Keleten - „Európa oldalszárnán” és „egy jövődő háború energiaforrásán” - az Egyesült Államok nem tudott gátat vetni a szovjet térnyerésnek. A Közel-Keletről a Szovjetunióval közösen bocsátott ki közleményt (konferenciára hívták a térség államait, hogy egy átfogó palesztin rendezésről tárgyaljanak), „s ezzel szélesre tárta az ajtót a Szovjetunió számára, hogy még jobban beférközzön a Közel-Keletre”. Washington az egyiptomi Szadat elnököt - akinek a „bátor tette a Szovjetunió számára hátrányos helyzetet teremtett” - veszélyes helyzetbe hozta és lehetővé tette a Szovjetunióknak, hogy „megragadja az alkalmat arra, hogy komoly ellentétet szítson az arab országok között”.¹⁶

Huang a helyzetet egy régi kínai mondással összegezte: Moszkva „megbékítése”, jelentette ki, „olyan, mintha szárnyakat adnánk egy tigrisnek, hogy még erősebbé tegyük”. Ám az összehangolt nyomásgyakorlás politikája sikeres lehet, mert a Szovjetunió „mindössze külsőleg erős, de belsőleg gyenge. Erőszakoskodik a gyengékkel és fél az erősektől.”¹⁷

Mindez arra szolgált, hogy Kína indokínai politikájának adjon keretet. Huang rátért a „regionális hegemonia problémájára”. Amerika jó tíz évvel korábban ugyanezt az utat járta be. Vietnam megpróbálta az ellenőrzése alá vonni Kambodzsát és Laoszt, valamint létre kívánta hozni az indokínai föderációt - és „e mögött ott lapul a Szovjetunió”. Hanoi addigra már uralkodó helyzetbe került Laoszban, csapatokat állomásoztatott ott és tanácsadói voltak minden minisztériumban és minden szinten Laoszban. Hanoi azonban ellenállásba ütközött Kambodzsában, amely Vietnam regionális törekvéseit ellenezte. A vietnami-kambodzsai feszültség nem csupán néhány elszórt összecsapást jelentett a határok mentén, hanem egy olyan jelentős konfliktust, ami „esetleg hosszú ideig fog tartani”. Amennyiben Hanoi nem adja fel az Indokína feletti uralom megszerzésére irányuló törekvéseit, „a problémát nem lehet rövid idő alatt megoldani”.¹⁸

Deng még aznap folytatta a Huang Hua által elkezdett bírálatot. Engedmények és megegyezések soha nem fogták vissza a szovjeteket, figyelmeztette Brzezinskit. A fegyverzetellenőrzési tárgyalások tizenöt éve lehetőséget adtak a Szovjetunióknak arra, hogy a stratégiai nukleáris

fegyverek terén paritást érjen el az Egyesült Államokkal. A Szovjetunióval folytatott kereskedelem azt jelenti, hogy „az Egyesült Államok segít a Szovjetunióknak abban, hogy az felülkerekedhessen a gyengeségein”. Deng a „harmadik világban” folytatott szovjet kalandorpolitikára adott amerikai válaszokat gúnyosan összegezte, és megfeddte Washington azért, mert megpróbál Moszkva „kedvében járni”:

A szóvivők állandóan magyarázzák és igazolják a szovjetek cselekedeteit. Időnként még azt is mondják, hogy semmi sem bizonyítja azt, hogy a Szovjetunió és Kuba beavatkozna Zaire-ban vagy Angolában. Semmi szükség sincs arra, hogy ilyeneket mondjanak. Ha őszinte akarok lenni, akármikor egy újabb megállapodást akarnak kötni a Szovjetunióval, az mindig amerikai engedmény eredménye, hogy a szovjet fél kedvében járjanak.¹⁹

Rendkívüli színjátékról volt szó. Az az ország, amelyik a Szovjetunió első számú célpontja volt, erkölcsi kötelezettség, nem pedig nemzetek közötti megállapodás - pláne nem felkérés - okán sürgetett közös fellépést. Egy nagy nemzeti veszély pillanatában — amelyet a saját elemzésük is világossá tett - a kínaiak mégis úgy viselkedtek, mint a stratégia oktatói, s nem mint az amerikai megoldások passzív fogyasztói, ahogy azt Amerika európai szövetségesei gyakran tették.

Az amerikai viták állandó témái - így a nemzetközi jog, a multilaterális megoldások, a közvélemény támogatása — csak olyan gyakorlati eszközökként jelentek meg a kínai elemzésben, amelyeket egy közösen elfogadott cél megvalósítására kell használni. És ez a cél, ahogy Deng kifejtette Brzezinskinek, „megbirkózni a jegesmedvével és kész”.²⁰

Az amerikai társadalom alapvető értékeit tekintve az úgynevezett „realista” felfogásnak az amerikaiak számára bizonyos határai vannak. A vörös khmerek rémuralma Kambodzsában egy ilyen határt jelentett. Egyetlen amerikai elnök sem kezelhette a vörös khmereket csupán egy újabb játékkölként a *ivei qi* stratégiában. A tömeggyilkos magatartáson — Phnompen lakóit az őserdőbe üzték, a polgári lakosság bizonyos csoportjait

lemészárolták - nem lehetett minden további nélkül átsiklani (noha, amint azt látni fogjuk majd, a szükség esetenként az elvek fölé kerekedik).

Hua Guofeng, aki még mindig miniszterelnök volt, a többiekénél is szókimondóbb volt a másnapi találkozón:

Számos barátunknak elmondtuk már, hogy a fő háborús veszélyt a Szovjetunió jelenti. Akkor hogyan tudjuk kezelni majd a helyzetet? Legelőször is előkészületeket kell tenni. [...] Ha valaki felkészült és kitör a háború, akkor nem lesz hátrányos helyzetben. Másodszor, rendkívül lényeges, hogy megpróbáljuk felborítani a szovjet agreszió stratégiai katonai telepítési terveit. Ugyanis ahhoz, hogy hegemoniára tegyen szert a világban, a Szovjetuniónak először légi és haditengerészeti támaszpontokat kell kiépíteni mindenütt, tehát stratégiai telepítést kell végrehajtania. Nekünk pedig fel kell borítanunk a globális telepítésre irányuló terveit.²¹

A NATO egyetlen tagja sem terjesztett elő ehhez hasonló átfogó közös - lényegében megelőző - akciótervet, és nem jelezte, hogy a helyzetelemzéssel összhangban akár egyedül is hajlandó cselekedni.

A kínai vezetők műveleti szempontból olyan együttműködést javasoltak, ami sok tekintetben szorosabb és vitán felül kockázatvállalóbb volt, mint az atlanti szövetség. Az előző fejezetekben leírt támadó elrettentés stratégiáját kívánták átültetni a gyakorlatba. A különlegességét az adta, hogy Deng semmilyen formális szövetséget vagy hosszú távú kötelezettséget sem javasolt. Egy közös helyzetértékelés elegendő ösztönzője lehet a közös cselekvésnek, de a *de facto* szövetség nem maradna egyben, ha a helyzetelemzések elkezdenének egymástól eltérni. Kína ragaszkodott ahhoz, hogy önerőre támaszkodjon még rendkívüli veszély esetén is. Az a tény, hogy Kína ilyen erősen szorgalmazta a közös fellépést, az egyes amerikai lépésekkel szembeni éles bírálat ellenére azt mutatta, hogy az Egyesült Államokkal való együttműködést biztonsági téren mindennél fontosabbnak tartotta.

A kapcsolatok normalizálása az első lépést jelentette egy közös globális

politika felé. Az 1971. júliusi titkos látogatás óta a normalizálásra vonatkozó kínai feltételek egyértelműek és változatlanok voltak: az összes amerikai katona kivonása Tajvanról; a Tajvannal kötött védelmi szerződés felmondása; diplomáciai kapcsolatok létesítése Kínával, s azon belül kizárólag a pekingi kormánnyal. Mindezek a pontok a sanghaji kommuniké részét képezték. Két elnök - Richard Nixon és Gerald Ford - egyezett bele korábban ezekbe a feltételekbe. Nixon jelezte, hogy a második elnöki ciklusában megvalósítja azokat. Nixon és Ford egyaránt hangsúlyozta, hogy Amerika békés megoldást keres a kérdésre, ha kell, annak árán is, hogy Tajvan továbbra is bizonyos biztonsági segítséget kapna Washingtontól. Nem tudták beváltani ezeket az ígéreteiket a Watergate-ügy miatt.

Carter elnök a pártok feletti külpolitika ritka megnyilvánulásaként a hivatali ideje elején megerősítette a Nixon elnök 1972. februárban Zhou-nak tett összes Tajvanra vonatkozó vállalását. 1978-ban a normalizálásra egy olyan megoldási javaslatot terjesztett elő, ami lehetővé tette mindkét félnek a saját elveik megtartását. Ez a javaslat a következőket tartalmazta: a Nixon és Ford által vállalt elvek megerősítése; egy amerikai nyilatkozat, ami hangsúlyozza az ország elkötelezettségét a békés változás mellett; kínai beleegyezés abba, hogy bizonyos mértékű amerikai fegyvereladások történhessenek Tajvannak.

Carter személyesen ismertette ezeket az ötleteket a kínai nagykövettel, Chai Zeminnel (Csaj Cö-min) folytatott megbeszélésén, melynek során azt a fenyegetést is hangoztatta, hogy Tajvan az amerikai fegyvereladások hiányában kénytelen lesz nukleáris fegyvereket kifejleszteni - mintha az Egyesült Államoknak nem lett volna ráhatása Tajvan terveire vagy cselekedeteire.²²

Végül a normalizálás akkor történt meg, amikor Carter határidőt szabott azzal, hogy Denget meghívta Washingtonba. Deng beleegyezett közelebből meg nem határozott fegyvereladásokba Tajvan részére, s nem emelt kifogást az ellen az amerikai nyilatkozat ellen, mely szerint Washington a tajvani kérdés végső megoldását békés úton képzei el - noha Kína addig következetesen elutasította, hogy bármilyen formális kötelezettséget vállaljon ilyen értelemben. Peking álláspontja változatlanul az volt, ahogy

Deng Brzezinskinek hangsúlyozta, hogy „Tajvan felszabadítása Kína belügye, amibe egyetlen külföldi országnak sincs joga beleszólni”.²³

A normalizálás azt jelentette, hogy az amerikai nagykövetség Tajpej- ből Pekingbe költözik, és egy Pekingből küldött diplomata váltja Tajpej képviselőjét Washingtonban. Válaszként az amerikai Kongresszus 1979. áprilisban elfogadta azt a Tajvannal való kapcsolatokról szóló törvényt, ami a jövőre való tekintettel az amerikaiakra nézve kötelező érvényűnek minősült. Természetesen ez nem lehetett kötelező érvényű Kínára nézve.

Az amerikai és a kínai érdekek közötti egyensúly jól mutatja, hogy az ambivalencia időnként miért elengedhetetlenül fontos a diplomáciában. A normalizálásban foglaltak nagy részét egy sor kétértelműség tartotta fent negyven éven át. Ám ez önmagában még nem lett volna elég, bölcs vezetők voltak szükségesek mindkét oldalon a folyamat előreviteléhez.

Deng utazásai

Később Deng már nemcsak másokat biztatott cselekvésre, hanem maga is cselekedett. Kína már nem passzívan várta az amerikai döntéseket, hanem amikor csak lehetséges volt - különösen Délkelet-Ázsiában — olyan politikai kereteket teremtett, amelyeket szóban is szorgalmazott.

Miközben Mao mint egy császár a külföldi vezetőket a rezidenciájára rendelte, Deng ezzel ellenkező megközelítést alkalmazott: bejárta Délkelet-Ázsiát, az Egyesült Államokat és Japánt, s feltűnő, nyers, időnként agresszív diplomáciát folytatott. Deng 1978-ban és 1979-ben számos utazást tett annak érdekében, hogy a külföld Kína-képe megváltozzon, és forradalmi bajkeverő helyett a szovjet és vietnami geopolitikai mesterkedések egyik áldozatának tekintsék Kínát. A vietnami háború alatt Kína a másik oldalon állt. Thaiföldön és Malajziában korábban a tengerentúli kínaiak és a kisebbségek között végzett propagandával ösztönözte a forradalmakat.²⁴ Most mindezt alárendelte a közvetlen fenyegetéssel való szembeszállásnak.

Deng egyik, a *Time* magazinnak 1979. februárban adott interjújában a kínai stratégiai tervet így mutatta be a nagyközönségnek: „Ha ténylegesen

meg akarjuk fékezni a jegesmedvét, az egyetlen realisztikus dolog számunkra az összefogás. Ha kizárólag az Egyesült Államok erejére támaszkodunk, az nem elég. Ha csak Európa erejére támaszkodunk, az sem elég. Jelentéktelen, szegény ország vagyunk, de ha Önökkel összefogunk, az már jelent valamit.”²⁵

Deng az utazásai alatt mindvégig hangsúlyozta Kína viszonylagos elmaradottságát és azt a vágyát, hogy a fejlett ipari nemzetek technológiájára és szakértelmére szert tegyen. Ugyanakkor kitartott amellett, hogy Kína elmaradottsága nem befolyásolja az elszántságát arra, hogy ellenálljon a szovjet és vietnami terjeszkedésnek, ha kell, akár erővel és egyedül.

Deng utazásai - és az, hogy ismételtelen felidézte Kína szegénységét - óriási eltérést jelentettek a kínai államvezetés hagyományától. Rendkívül kevés kínai uralkodó utazott külföldre. (Mivel a hagyományos felfogás szerint a „mennyek alatt” minden fölött uralkodtak, gyakorlatilag nem volt „külföld” számukra, ahová mehettek volna.) Deng hajlandósága, hogy nyíltan hangsúlyozza Kína elmaradottságát, valamint annak a szükségességét, hogy tanulni kellene másoktól, éles ellentétben állt Kína császárainak és hivatalos szerveinek attól való tartózkodásától, hogy idegenekkel foglalkozzanak. Egyetlen kínai uralkodó sem nyilvánította ki külföldiek előtt, hogy szüksége lenne külföldi árukra. A Qing-udvar kis adagokban elfogadott külföldi újításokat (például szívesen fogadta a jezsuita csillagászokat és matematikusokat), de közben mindig hangoztatta, hogy a külkereskedelem a kínai jóakarat egyik megnyilvánulása, nem pedig szükséglet Kína számára. Mao ugyancsak nagy hangsúlyt helyezett az önerőre való támaszkodásra még elszegényedés és elszigetelődés árán is.

Deng utazásai sorát Japánban kezdte. Az alkalmat annak a szerződésnek a ratifikálása szolgáltatta, amelynek alapján a Japán és Kína közötti diplomáciai kapcsolatok normalizálásáról tárgyalhatott a két fél. Deng stratégiai terve azonban megbékélést, s nem csupán normalizálást kívánt azért, hogy Japán segíthessen a Szovjetunió és Vietnam elszigetelésében.

Deng ennek érdekében kész volt lezárni egy olyan fél évszázadot, amelyben Japán sok szenvedést okozott Kínának. Deng túláradoán

érzelmesen viselkedett, kijelentette, hogy „a szívem túlsordul az örömtől”, s megölelte a japán tárgyalópartnerét. Ez utóbbi gesztusára a vendéglátója kevés precedenst találhatott a saját társadalmában, vagy akár a kínaiban. Deng nyíltan beszélt Kína gazdasági lemaradásáról: „Ha csúnya az ember arca, akkor semmi értelme úgy tenni, mintha csinos lenne.” Amikor egy vendégkönyvet kellett aláírnia, korábban soha nem látott dicsérő szavakat használt a japán eredményekre: „Tanulunk a japán néptől és tiszteljük a japán népet, amely nagyszerű, szorgalmas, bátor és intelligens.”²⁶

Deng 1978 novemberében Délkelet-Azsiába látogatott, s az útja során felkereste Malajziát, Szingapúrt és Thaiföldet. Vietnámot „a Kelet Kubájaként” bélyegezte meg, és a nem sokkal azelőtt aláírt szovjet-vietnami megállapodásról úgy beszélt, mint a világbékére leselkedő veszélyről.²⁷ Deng 1978. november 8-án Thaiföldön hangsúlyozta, hogy „Ázsia, a Csendes-óceán és az egész világ biztonságát és békéjét veszélyezteti” a szovjet—vietnami szerződés: „Ez a megállapodás nem kizárólag Kína ellen irányul. [...] Egy rendkívül fontos, az egész világot érintő szovjet mesterkedésről van szó. Az ember azt hihetné, hogy a megállapodás célja Kína bekerítése. Elmondtam baráti országoknak, hogy Kína nem fél a bekerítéstől. A szerződésnek rendkívül jelentős hatása van Ázsiára és a Csendesóceánra. Ázsia, a Csendes-óceán és az egész világ biztonságát és békéjét veszélyezteti.”²⁸

Deng a szingapúri látogatása alatt egy hozzá hasonló szellemmel találkozott Lee Kuan Yew (Li Kuan Ju) miniszterelnök rendkívüli személyében, és bepillantást nyerhetett Kína lehetséges jövőjébe, ahol egy többségében kínaiak alkotta társadalom virágzott egy - Deng későbbi elismerő szavaival szólva — „szigorú kormányzat” és „jó közrend” alatt.²⁹ Kína ebben az időben még reménytelenül szegény volt, s a saját „közrendje” alig élte túl a „kulturális forradalmat”. Lee Kuan Yew felidézett egy emlékezetes párbeszédet:

Újra meghívott Kínába. Szívesen megyek - mondtam —, ha Kína magához tér a kulturális forradalomból. Szerinte ez sokáig fog tartani. Ellenvetésként megjegyeztem, nem lehet semmi akadálya

előrehaladásuknak és annak, hogy sokkal sikeresebbek legyenek, mint Szingapúr, hiszen mi Fujian és Guangdong tartománybeli, írástudatlan, föld nélküli parasztok leszármazottjai vagyunk, míg ők saját hazájuk tudósainak, mandarinjainak és művelt lakóinak ivadékai. Nem válaszolt.³⁰

Lee elismerően beszélt Deng pragmatizmusáról és hajlandóságáról, hogy tanuljon a tapasztalatokból. Lee egyben felhasználta az alkalmat arra, hogy Délkelet-Azsia egyes olyan gondjairól beszéljen, amelyek esetleg nem mentek át a kínai bürokratikus és diplomáciai szűrőkön:

Kína azt akarta, hogy a délkelet-ázsiai országok vele együtt szigeteljék el az „orosz medvét”, ugyanakkor szomszédaink azt kívánták, re- kesszük ki közösen a „kínai sárkányt”. Délkelet-Azsiában nem voltak „külföldön élő oroszok”, akik a szovjet kormány támogatásával kommunista felkeléseket szerveztek volna, viszont voltak „külföldön élő kínaiak”, akik a Kínai Kommunista Párt és kormány bátorításával és segítségével veszélyt jelentettek Thaiföldre, Malajziára és a Fülöp-szigetekre, valamint - kisebb mértékben — Indonéziára. Továbbá Kína, a vérségi kapcsolatok révén, nyilvánvalóan különleges kapcsolatot ápolt az idegenbe szakadt kínaiakkal, és - befogadó országaik kormányzatának feje fölött - közvetlenül apellált a hazaszeretetükre, arra biztatva őket, térjenek vissza és segítsék Kína „négy modernizációját”. [...] Azt javaslom, hogy beszéljük meg, hogyan oldjuk meg ezt a kérdést.³¹

Ahogy kiderült, Lee-nek igaza volt. A délkelet-ázsiai országok (éppen Szingapúr kivételével) nagyon óvatosak voltak, nehogy összeütközésbe kerüljenek akár a Szovjetunióval, akár Vietnammal. Deng azonban elérte az alapvető céljait: számos nyilvános kijelentése figyelmeztetés volt arra, hogy Kína esetleg lépéseket tesz a helyzet orvoslására. A megnyilvánulásokra fel kellett figyelnie az Egyesült Államoknak is, ez kulcsfontosságú eleme volt Deng tervének. Ez a stratégiai terv azt kívánta, hogy Kínának szorosabban meghatározott kapcsolata jöjjön létre Amerikával.

Deng amerikai látogatása és a szövetség új alapokra helyezése

Dengnek az Egyesült Államokba teendő látogatását úgy jelentették be, hogy az a két ország közötti kapcsolatok normalizálását ünnepli, és egy olyan közös stratégiát indít útnak, amely a sanghaji kommunikét tovább csiszolva elsősorban a Szovjetunióra fog vonatkozni.

Az utazás ugyanakkor a kínai diplomácia egy különleges képességét is demonstrálta: hogyan kell annak a látszatát kelteni, mintha egyes országok támogatnák Kínát, noha ők maguk még nem egyeztek bele ebbe a szerepbe, sőt esetleg még fel sem kérték őket erre. Ez a fajta magatartás húsz évvel korábban a Kína és Tajvan közötti szigetek miatt kirobbant válsággal kezdődött. Mao 1958-ban három héttel Hruscsov feszültségekkel terhes pekingi látogatása után elkezdte lövetni a szigeteket azt a benyomást keltve, hogy Moszkva előzetesen beleegyezett Peking akciójába, noha erről szó sem volt. Eisenhower egészen odáig ment, hogy Hruscsovot vádolta azzal, hogy segített a válság kirobbantásában.

Deng hasonló taktikát követett, amikor a Vietnam elleni háború előtt egy nagy nyilvánosságot kapó látogatást tett az Egyesült Államokba. Kína egyik esetben sem kért segítséget a küszöbön álló katonai akciójához. A jelek szerint Hruscsov nem volt informálva az 1958-as hadműveletekről és zokon vette, hogy egy nukleáris háború kockázatával került szembe. Washington informálták Deng Amerikába való érkezése után a készülő támadásról, de az Egyesült Államok nem adott semmilyen kézzelfogható támogatást, s mindössze korlátozott szerepet vállalt a hírszerzési információk cseréjében és a diplomáciai koordinálásban. Pekingnek mindkét alkalommal sikerült azt a látszatot keltenie, hogy az akciója élvezi az egyik szuperhatalom támogatását, s ezzel elbátortalanította a másik szuperhatalmat. Ebben a finom és merész stratégiában a Szovjetunió 1958-ban képtelen volt elejét venni a szigetek elleni kínai támadásnak; ami pedig Vietnambot illeti, mindenkinek a képzeletére volt bízva, hogy Deng látogatása alatt milyen megállapodás született, s Hanoi feltehetően a legrosszabbra gondolt a maga szempontjából.

Ilyen értelemben Deng Egyesült Államokban tett útja egyfajta árnyjátéknak tekinthető, aminek az egyik célja a Szovjetunió megfélemlítése

volt. Deng egyhetes amerikai útja részben diplomáciai csúcstalálkozó, részben üzleti út, részben politikai kampánykörút, és részben lélektani hadviselés volt a harmadik vietnami háború érdekében. Az utazás állomásai között szerepelt a főváros mellett Atlanta, Houston és Seattle, s Mao alatt elképzelhetetlen jelentek zajlottak le. A Fehér Házban január 29-én tartott állami díszvacsorán a „vörös Kína” vezetője együtt evett a Coca-Cola, a Pepsi és a General Motors vezetőivel. A Kennedy Központban megtartott gálakoncerten az apró termető miniszterelnök-helyettes kezét fogott a Harlem Globetrotters kosárlabdacsapat tagjaival.³² Deng a tömeget szórakoztatta a texasi Simontonban rendezett rodeón, amint egy óriási kalappal a fején felült egy ló vontatta postakocsira.

Deng az egész látogatás alatt hangoztatta, hogy Kínának szüksége van külföldi technológiára és fejlesztenie kell a gazdaságát. A kérésére ipari és műszaki létesítményeket látogathatott meg, beleértve a Ford összeszerelő üzemét a Georgia állambeli Hopeville-ben, a Hughes Tool Company szerszámgyárát Houstonban (ahol Deng megvizsgálta a tengeri olajkutatáshoz használt fűrófejeket) és a Seattle melletti Boeing-gyárat. Deng Houstonba érkezésekor bevallotta, hogy „Kína tanulni akar az Önök olajiparban és más területeken szerzett fejlett tapasztalataiból”.³³ Deng optimistán nyi-

latkozott a kínai—amerikai kapcsolatokról: „mindent megtudok az amerikai életről” és „magamba szívok mindent, ami a hasznunkra válik”.³⁴ A houstoni űrközpontban Deng hosszabb időt töltött az űr-sikló szimulátorában. Az egyik híradás így ismertette az eseményeket:

Deng Xiaoping, aki arra használja az Egyesült Államokba tett útját, hogy hangsúlyosan beszéljen arról, hogy Kínának milyen nagy szüksége van fejlett technológiára, ma bemászott itt egy szimulátor pilótafülkéjébe, hogy kipróbálja, milyen lenne ezzel a legújabb amerikai űrrepülővel a leszállás százezer láb magasból.

Kína első miniszterelnök-helyettese [Deng] a jelek szerint annyira el volt ragadtatva az élménytől, hogy még egy második leszállást is kipróbált, és azután is csak vonakodva szállt ki a szimulátorból.³⁵

Mindez fényévekre volt attól a mesterkélt érdektelenségtől, amit a kínai császár mutatott Macartney ajándékai vagy a kereskedelemre vonatkozó ígéretei iránt, vagy akár attól, ahogy Mao a gazdasági önellátáshoz mereven ragaszkodott. Deng a Carter elnökkel január 29-én tartott találkozásán elmagyarázta Kína „négy modernizálás” politikáját, melyet Zhou az utolsó nyilvános megjelenésekor fejtett ki, s amely a mezőgazdaság, az ipar, a tudomány és a technika, valamint a nemzetvédelem terén ígért modernizálást. Mindez alárendelődött Deng legfőbb céljának: tető alá hozni az Egyesült Államok és Kína közötti *de facto* szövetséget. Deng ezt így foglalta össze:

Az Elnök úr arra kért, hogy vázoljam fel a stratégiánkat. A „négy modernizálás” megvalósításához egy hosszabb ideig fennálló békés környezetre van szükségünk. Ám még most is azt gondoljuk, hogy a Szovjetunió háborút fog kezdeni. Ha azonban helyesen és megfelelően cselekszünk, akkor időt lehet nyerni. Kína huszonkét évvel szeretné elhalasztani a háborút.³⁶

Ilyen körülmények között nem egy formális szövetség megkötését javasoljuk, hanem azt, hogy mindketten a saját álláspontunk alapján cselekedjünk és tegyük meg a megfelelő intézkedéseket. Ezt a célt meg lehet valósítani. Ha az erőfeszítéseink nem hoznak eredményt, akkor a helyzet egyre jobban kiüresedik.³⁷

Szövetségesekként működni szövetség megkötése nélkül azt jelenti, hogy a realista politikát a végletekig visszük. Ha az összes vezető hozzáértő stratégia lenne, aki behatóan és szisztematikusan gondolkodik a stratégiáról, akkor mindannyian ugyanarra a következtetésre jutnának. A szövetségek feleslegessé válnának, mert az elemzések logikája párhuzamos irányokat diktálna.

Ám ha a történelmi és földrajzi különbségektől el is tekintünk, a hasonló helyzetben lévő vezetők még ez esetben sem jutnának szükségszerűen ugyanarra a konklúzióra - különösen nyomás alatt nem. Az elemzés az interpretáláson nyugszik, az ítéletek attól függően különböznek, hogy kinél

mi számít ténynek, nem is szólva e tények jelentőségéről. Az országok ezért szövetségeket kötnek: formális eszközöket alkotnak, amelyek a közös érdeket a lehető legnagyobb mértékben elszigetelik a külső körülményektől vagy a belpolitikai nyomástól. Ezáltal a nemzeti érdek mellett egy újabb, jogi kötelezettséget teremtenek a közös védelemre, amelyhez válság esetén folyamodni lehet. Végül, a szövetségek csökkentik - olyan mértékben, amilyen mértékben komolyan veszik őket - a lehetséges ellenfél téves helyzetértékelésének veszélyét, és ily módon kiszámíthatóságot visznek a külpolitika irányításába.

Deng - és a legtöbb kínai vezető - szükségtelennek tartott egy formális szövetséget az amerikai-kínai viszonyban, és általában véve is feleslegesnek ítélték azt külpolitikájukban. Készek voltak hallgatólagos megállapodásokra támaszkodni. Ugyanakkor egy burkolt fenyegetés is rejtőzött Deng utolsó mondatában. Ha lehetetlen meghatározni a párhuzamos érdekeket vagy érvényt szerezni azoknak, akkor a kapcsolat „kiüresedik”, azaz elsorvad és Kína feltehetően visszatér Mao „három világ” koncepciójához - ami még mindig hivatalos politikai doktrína volt —, hogy Kína könnyebben lavírozhasson a két szuperhatalom között.

Deng véleménye az volt, hogy a párhuzamos érdekek a politikai-katonai együttműködés révén az egész Földet átfogó informális megegyezésben öltenek majd testet a Szovjetunió Ázsiában történő feltartóztatására. Ennek a céljai párhuzamosak lesznek a NATO-éival Európában. Kevésbé strukturált lesz és döntően a kétoldalú kínai-amerikai politikai kapcsolaton fog alapulni. Ugyanakkor egy másik geopolitikai doktrínán is nyugszik majd. A NATO a partnerek egyesítését célozta, és mindenekelőtt egy tényleges szovjet agresszió elhárítását. Demonstratívan elkerült minden megelőző katonai csapásról szóló elképzelést. A NATO stratégiai doktrínája annak érdekében, hogy elkerüljön bármilyen diplomáciai konfrontációt, kizárólag védelmi jellegű volt.

Amit Deng javasolt, az gyakorlatilag egy preventív politika volt, Kína támadó elrettentési doktrínájának egyik vetülete. A Szovjetuniót peremterületei mentén végig nyomás alatt kellene tartani, kiváltképpen azokban a körzetekben, ahová csak nemrégén terjesztette ki a befolyását,

Délkelet- Ázsiában és Afrikában. Ha szükséges, Kína kész lenne katonai akciót kezdeni a szovjet tervek meghiúsítására Délkelet-Ázsiában.

A Szovjetuniót szerződések soha nem fogják visszatartani, figyelmeztetett Deng, mert kizárólag az ellenerő nyelvén ért. Egy római politikus, az idősebb Cato állítólag minden beszédét azzal a felhívással fejezte be, hogy „*Carthago delenda est.*” (Karthágót el kell pusztítani.) Dengnek is megvolt a maga védjegyévé vált intése: a Szovjetunió ellen kell állni. Minden megszólalásába valamilyen formában beleszótta a figyelmeztetését, hogy Moszkvának született természete „benyomulni bárhová, ahol lehetőség nyílik”,³⁸ és Carter elnöknek Deng kijelentette: „ahová a Szovjetunió beteszi a lábát, ott le kell vágnunk azt”.³⁹

Dengnek a stratégiai helyzetről adott elemzése magába foglalta azt a Fehér Háznak szánt előzetes figyelmeztetést, hogy Kínának szándékában áll megtámadni Vietnámot, mert arra a következtetésre jutott, hogy Vietnám nem fog megállni Kambodzsaiban. „Az úgynevezett indokínai föderáció háromnál több államot kellene hogy magába foglaljon” - figyelmeztetett Deng. „Ho Si Minh dédelgette ezt az ötletet. A három állam mindössze az első lépés. Aztán jönne Thaiföld.”⁴⁰ Kínának kötelessége cselekedni, szögezte le Deng. Nem várhat az események bekövetkeztére, mert amikor azok megtörténnek, akkor már túl késő lesz.

Deng kijelentette Carternek, hogy számot vetett a „legrosszabb eshetőséggel” - nagyarányú szovjet intervencióval, ahogy az új Moszkva-Hanoi védelmi szerződés nyilvánvalóan megköveteli. Sőt a jelentések arról szóltak, hogy Peking már háromszázezer polgári személyt kitelepített az északi határ mentén fekvő területeiről, és a kínai-szovjet határ hosszán a legmagasabbriadófokozatba helyezte a katonai erőit.⁴¹ Deng közölte Carterrel, Peking úgy ítéli meg, hogy egy rövid, korlátozott háború nem ad elegendő időt Moszkvának egy „jelentősebb reakció” végrehajtására, s hogy egy általános szovjet támadást Kína északi része ellen a téli időjárás megnehezít. Kína „nem fél”, jelentette ki Deng, de szüksége van Washington „erkölcsi támogatására”,⁴² így jótékony homályban hagyta Amerika azon terveit, melyek megfontoltabb magatartásra kellett hogy ösztönözzék a szovjeteket.

Egy hónappal a háború után Hua Guofeng elmagyarázta nekem az azt megelőző gondos stratégiai elemzést:

Számoltunk egy szovjet reakció lehetőségével is. Az első lehetőség egy ellenünk indított nagyarányú támadás volt. Ezt csekély valószínűségűnek ítéltük. Egymillió katona van a határ mentén, de egy Kína elleni nagyszabású támadáshoz ennyi nem elegendő. Ha visszavonják egyes csapataikat Európából, az időbe telik, és még Európa miatt is aggódniuk kellene. Tudták, hogy egy Kína elleni háború óriási ügy lenne, amit nem lehetne rövid idő alatt befejezni.

Deng mind az elvet, mind a nyilvános állásfoglalást illetően kellemetlen helyzetbe hozta Cartert. Elvileg Carter nem értett egyet a megelőző stratégiákkal, különösen mert azok szuverén országok területén folytatott hadmozdulatokat is jelentettek. Ugyanakkor komolyan vette (ha nem is értett velük teljesen egyet) nemzetbiztonsági tanácsadójának, Zbigniew Brzezinskinek a Kambodzsai vietnami megszállásából következő stratégiai következtetéseit, amelyek hasonlóak voltak Dengéihez. Carter azzal oldotta meg a dilemmáját, hogy elvi egyetértését adta, de szabad kezét biztosított magának arra, hogy a körülményeknek megfelelően cselekedjen. Ez az enyhe egyet nem értés határozatlan, hallgatólagos egyetértésbe fordult. Felhívta a figyelmet arra a kedvező erkölcsi pozícióra, amit Peking elveszítene Vietnam megtámadásával. A most széles körben békés országnak tartott Kína azt kockáztatja, hogy agresszióval vádolják:

Ez súlyos kérdés. Nem elég, hogy katonai fenyegetéssel kell szembenéznük északról, de a nemzetközi magatartás is megváltozhat. Kínát most olyan békés országnak látják az emberek, amely ellenzi az agressziót. Az ASEAN [Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége] országai az ENSZ-hez hasonlóan elítélték a Szovjetuniót, Vietnámot és Kubát. Nem kell tudnom a tervbe vett büntető akcióról, de az az erőszak eskalációjához vezethet és a világ magatartásának megváltozásához: a Vietnam-ellenességből Vietnam részleges támogatása lehet.

Számunkra nehéz lenne bátorítani az erőszak alkalmazását. Hírszerzésen alapuló tájékoztatásokat tudunk Önöknek adni. Nem tudunk semmilyen határaik felé irányuló újabb szovjet csapatmozgásról.

Nem tudok ennél többet mondani Önnek. Csatlakoztunk Vietnam elítéléséhez, de Vietnam megtámadása rendkívüli módon destabilizáló akció lenne.⁴³

Az erőszak alkalmazásának elutasítása, de ugyanakkor hírszerzési adatok rendelkezésre bocsátása a szovjet csapatmozgásokról új dimenzióval gazdagította a kétértelműséget. Azt is jelenthette, hogy Carter nem osztja Deng nézetét egy lappangó szovjet veszélyről. Vagy úgy is lehetett az elnök szavait értelmezni, hogy a lehetséges szovjet fenyegetés miatti kínai félelmek csökkentésével éppen hogy bátorítja a támadást.

Másnap Carter és Deng négyszemközt találkozott, és Carter átadta Dengnek az amerikai álláspontot összegző (eddig még nyilvánosságra nem hozott) jegyzéket. Brzezinski szerint: „Az elnök saját maga fogalmazott meg egy levelet Dengnek, amely mérsékelt hangnemű és józan tartalmú volt, a visszafogottságot hangsúlyozta és összefoglalta a valószínűleg negatív nemzetközi következményeket. Úgy éreztem, hogy ez a helyes megközelítés, mert formálisan nem játszhattunk össze a kínaiakkal egy nyílt katonai agresszióval felérő akció támogatásával.”⁴⁴ Az informális összejátszás azonban már más lapra tartozott.

Egy kizárólag a tolmács jelenlétében lebonyolított négyszemközi megbeszélést felidéző feljegyzés szerint Deng határozottan kiállt amellett, hogy a stratégiai elemzés felülírja Carternek a nemzetközi közvéleményre való hivatkozását. Mindenképpen el kellett kerülnie azt, hogy Kínát simulékonynak tartsák: „Kínának meg kell leckéztetni Vietnámot. A Szovjetunió felhasználja Kubát, Vietnámot, majd Afganisztán is az egyik bábja lesz. A Kínai Népköztársaság ezt a kérdést az erő pozíciójából közelíti meg. A katonai akció nagyon korlátozott lesz. Ha Vietnám azt hiszi, hogy Kína puha, a helyzet romlani fog.”⁴⁵

Deng 1979. február 4-én utazott el az Egyesült Államokból. A hazafelé

vezető úton az utolsó *wei qi* követ is elhelyezte a táblán. Hat hónapon belül immár másodszor látogatott el Tokióba, hogy megbizonyosodjon a japán támogatásról a küszöbön álló katonai akcióra vonatkozóan, s hogy még jobban elszigetelje a Szovjetuniót. Ohira Maszajosi miniszterelnöknek Deng megismételte Kína álláspontját, mely szerint Vietnambot meg kell „büntetni” Kambodzsa elfoglalásáért, s megfogadta: „A kínai nép a nemzetközi béke és biztonság hosszú távú perspektíváinak fenntartása érdekében [...] szilárdan teljesíti a nemzetközi kötelezettségeit, s ennek érdekében még a szükséges áldozatokat is elviseli.”⁴⁶

Deng azt követően, hogy meglátogatta Burmát, Nepált, Thaiföldet, Malajziát, Szingapúrt, kétszer Japánt és az Egyesült Államokat, megvalósította azt a célját, hogy Kínát ismét bevonja a világ ügyeibe, és hogy elszigetelje Vietnambot. Soha többé nem hagyta el ezután Kínát, s utolsó éveiben a hagyományos kínai uralkodókra jellemző távolságtartó és megközelíthetetlen magatartást vette fel.

A harmadik vietnami háború

Kína 1979. február 17-én több fronton is támadást intézett Vietnam északi része ellen Kína déli tartományaiból, Guangxiból (Kuanghszi) és Yun-nanból kiindulva. A kínai erők nagysága tükrözte a Kína által az akciónak tulajdonított jelentőséget; becslések szerint kétszázezernél több, sőt talán négyszázezer katona vett részt a hadműveletekben.⁴⁷ Egy történész arra a következtetésre jutott, hogy a támadó erő, amelyben helyet kaptak „reguláris szárazföldi erők, a milícia, továbbá haditengerészeti és légi egységek [...] hasonló nagyságú volt, mint az az erő, amivel Kína 1950. novemberben olyan hatásosan belépett a koreai háborúba”.⁴⁸ A hivatalos kínai sajtóbeszámolók az akciót „Vietnam elleni önvédelmi ellentámadásnak” vagy „a kínai-vietnami határ melletti önvédelmi ellentámadásnak” nevezték. Kína elrettentésről vallott felfogását tükrözte az akció, s a támadást jó előre azzal magyarázták, hogy annak célja a következő vietnami hadmozdulat megelőzése.

A kínai hadsereg célpontja egy másik kommunista ország, egy korábbi szövetséges, valamint a kínai gazdasági és katonai támogatás hosszú időn

keresztüli kedvezményezettje volt. A cél a Kína felfogása szerinti ázsiai stratégiai egyensúly megőrzése volt. Kína a katonai műveleteket annak az „imperialista hatalomnak”, az Egyesült Államoknak erkölcsi és diplomáciai támogatása, valamint hírszerzési együttműködése mellett hajtotta végre, amelynek az Indokínából való kiszorításához öt évvel korábban Pe-king olyan hathatós segítséget nyújtott.

A hivatalos kínai hadicél az volt, hogy „gátat szabjanak a vietnamiak vad ambícióinak és megfelelő, korlátozott leckét adjanak nekik”.⁴⁹ A „megfelelő” azt jelentette, hogy olyan károkat okoznak Vietnammak, hogy azok befolyásolják Hanoi lehetőségeit és jövőbeli terveit. A „korlátozott” lényegében azt jelentette, hogy a hadműveletek befejeződnek, mielőtt külső beavatkozás vagy más tényezők miatt kicsúsznának Kína irányítása alól.

Deng jóslata, mely szerint a Szovjetunió nem fogja megtámadni Kínát, bevált. A kínai támadást követő napon a szovjet kormány egy langyos hangvételű közleményt bocsátott ki, amely elítélte ugyan Kína „bűnös” támadását, de hangsúlyozta, hogy „a hősiess vietnami nép [...] képes újfent megvédeni magát”.⁵⁰ A szovjet katonai válasz arra szorítkozott, hogy Moszkva egy haditengerészeti köteléket küldött a Dél-kínai-tengerre, légi úton fegyverszállítmányt juttatott el Hanoi-ba, s megerősítette a légi őrjárait a kínai-szovjet határ mentén. A légi szállítást nem csupán a földrajzi távolság korlátozta, hanem belpolitikai bizonytalankodás is. Végül a Szovjetunió ugyanakkora támogatást nyújtott 1979-ben új szövetségesének, Vietnammak, mint amekkorát húsz évvel korábban adott akkori szövetségesének, Kínának a tajvani-szorosbeli válságban. A Szovjetunió egyik esetben sem kockáztatott egy nagyobb szabású háborút.

Hua Guofeng röviddel a háború után egy magvas és a szovjet vezetőkre nézve megvető kifejezéssel összegezte a végeredményt: „Ami a minket való fenyegetést illeti, határ menti hadmozdulatokkal és a Dél-kínai-tengerre küldött hajókkal próbálták azt elérni. Ám nem mertek mozdulni. Így végül mégis meg tudtuk ráncigálni a tigris bajuszát.”

Deng szarkasztikusán elutasította azt az amerikai tanácsot, hogy legyen óvatos. Michael Blumenthal pénzügyminiszter 1979. február végén Pekingbe tett látogatása alkalmából felszólította a kínai csapatokat, hogy

„amilyen gyorsan csak tudnak” vonuljanak ki Vietnamból, mert Peking „oktalan kockázatokba” keveredhet.⁵¹ Deng tiltakozott. A Blumenthallal való találkozót közvetlenül megelőzően amerikai újságírók előtt megvetően nyilatkozott a köntörfalazásról, s kigúnyolta azokat az embereket, akik „félnek megsérteni kelet Kubáját”.⁵²

Kína a kínai-indiai háborúhoz hasonlóan közvetlenül egy korlátozott mértékű „büntető” csapás után visszavonult. A háború huszonkilenc nap alatt befejeződött. Röviddel azt követően, hogy a Népi Felszabadító Hadsereg elfoglalta (és a hírek szerint porig rombolta) három, a határ mentén fekvő vietnami tartomány fővárosát, Peking bejelentette, hogy a kínai erők kivonulnak Vietnamból, kivéve egyes vitatott hovatartozású területeket. Peking kísérletet sem tett a hanoi kormányzat megbuktatására vagy arra, hogy nyíltan behatoljon Kambodzsába.

Deng egy hónappal a kínai katonák visszavonulása után az alábbiak szerint magyarázta el nekem Pekingben a kínai stratégiát:

DENG Miután visszajöttem [az Egyesült Államokból], rögtön utána háborúba kezdtünk. Ám előtte kikértük az Önök véleményét. Megbeszéltem a kérdést Carter elnökkel, és ő nagyon hivatalosan és szertartásosan válaszolt. Felolvasott nekem egy előre megírt szöveget. Azt mondtam neki: Kína ezt az ügyet önmaga elintézi, és ha bármilyen kockázat adódik, akkor Kína ezt a kockázatot is egyedül magára vállalja. Visszatekintve azt gondoljuk, hogy ha mélyebben hatoltunk volna be Vietnamba a büntető akciónk keretében, akkor az eredményesebb lett volna.

KISSINGER Lehetséges.

DENG Mert az erőink elegendők lettek volna egészen FFanoiig elmenni. De nem lett volna tanácsos egészen odáig előrenyomulni.

KISSINGER Nem, feltehetően ez már túlságosan nagy kockázatot jelentett volna.

DENG Igaza van. De harminc kilométerrel beljebb hatolhattunk volna Vietnamba. Elfoglaltuk az összes megerősített védelmi területet. Semmilyen védővonal nem maradt egészen Hanoiig.

A történészek általában úgy tartják, hogy a háború kínai kudarc volt.⁵³ A hadjárat alatt felszínre kerültek a Népi Felszabadító Hadsereg „kulturális forradalom” alatti átpolitizálásának következményei: a kínai erők lassan és komoly áldozatok árán nyomultak előre az elavult felszerelés, logisztikai problémák, személyzeti hiányosságok és rugalmatlan taktika miatt. Egyes elemzők becslése szerint az NFH annyi katonája halt meg egy hónap alatt harc közben a harmadik vietnami háborúban, amennyit az Egyesült Államok veszített a második vietnami háború legvéresebb éveiben.⁵⁴

A konvencionális értelmezés azonban a kínai stratégia félreértésén alapszik. Bármilyen hibák is csúsztak a végrehajtásba, a kínai hadjárat komoly hosszú távú stratégiai elemzést tükrözött. A kínai vezetésnek az amerikai partnereknek adott magyarázatai szerint a szovjetek által támogatott vietnami hatalom megszilárdítása Indokínában kulcsfontosságú lépés volt a Szovjetunió egész világra kiterjedő „stratégiai felfejlődéséhez”. A Szovjetunió már korábban csapatokat összpontosított Kelet-Európában és Kína északi határai mentén. Most, figyelmeztettek a kínai vezetők, Moszkva elkezdett „támaszpontokra szert tenni” Indokínában, Afrikában és a Közel-Keleten.⁵⁵ Ha megszilárdítja a helyzetét ezeken a területeken, akkor ellenőrzés alá vonhat létfontosságú energiaforrásokat és képes lesz lezárni kulcsfontosságú tengeri útvonalakat — leginkább a Csendes-óceánt és az Indiai-óceánt összekötő Malaka-szorost. Ezzel Moszkva stratégiai kezdeményezéshez jutna bármilyen jövőbeli konfliktusban. Tágabb értelemben a kínaiak Szun-ce *shi* elvének elemzéséhez nyúltak vissza: a stratégiai környezet trendjeihez és „potenciális energiájához”. Deng szerette volna megállítani, és ha lehetséges, visszafordítani a szovjet stratégia szerinte elfogadhatatlan lendületét.

Kína ezt a célt részben merész katonai lépésével, részben pedig azzal érte el, hogy az Egyesült Államokat korábban nem tapasztalt szoros együttműködésbe vonta be. Kína vezetői a harmadik vietnami háborúban a stratégiai lehetőségeik aprólékos számbavételével, merész kivitelezéssel, valamint ügyes diplomáciával manővereztek. Am mindezen tulajdonságok ellenére sem tudták volna „a tigris bajuszát megráncigálni” az Egyesült Államok kooperációja nélkül.

A harmadik vietnami háború a hidegháború alatti legszorosabb együttműködési szakaszt vezette be Kína és az Egyesült Államok viszonyában. Két amerikai küldött kínai utazása alapozta meg a rendkívüli mértékű közös fellépést. Walter „Fritz” Mondale alelnök 1979. augusztusban látogatott el Kínába, hogy a Deng látogatása utáni diplomáciai kapcsolatokról tárgyaljon, különösen ami Indokínát illeti. Összetett kérdésről volt szó, amiben a stratégiai és az erkölcsi megfontolások súlyos ellentétben álltak egymással. Az Egyesült Államok és Kína megegyezett abban, hogy mindkét ország nemzeti érdekei megkívánják a Hanoi ellenőrzése alatt álló indokínai föderáció létrejöttének megakadályozását. Az egyetlen még mindig vitatott terület Indokínában Kambodzsa volt, ahol több millió embert öltek meg a saját országuk polgárai közül a vörös khmerek, de mégis ők jelentették Vietnammal szemben Kambodzsa ellenállásának legjobban szervezett erejét.

Carter és Mondale az emberi jogok iránti hosszú és elkötelezett „előléttel” érkeztek a kormányzatba. Az elnökválasztási kampányuk alatt azért is támadták Fordot, mert nem fordított elég figyelmet az emberi jogok ügyére.

Deng először egy Carterrel a Vietnam elleni támadásról folytatott négyesemközti megbeszélésen vetette fel a vietnami hódítókkal szembeni kambodzsai gerilla ellenállás támogatásának a kérdését. A hivatalos jelentés szerint: „Az elnök megkérdezte, hogy a thaiföldiek fogadni tudják-e és el tudják-e juttatni a kambodzsaiaknak [a segélyszállítmányokat]. Deng igennel válaszolt és azt mondta, hogy ő könnyűfegyverzetre gondolt. A thaiföldiek most egy magas rangú katonatisztet küldenek a thaiföldikambodzsai határra, hogy biztonságosabbá tegyék az érintkezést.”⁵⁶ A Washington és Peking közötti *defacto* együttműködés a Thaiföldön keresztül Kambodzsának szánt segély ügyében azzal a gyakorlati következménnyel is járt, hogy közvetve a vörös khmerek maradványai is támogatásban részesültek. Az amerikai tisztviselők mindig hangsúlyozták Pekingnek, hogy az Egyesült Államok „nem tudja támogatni Pol Potot” és örömmel fogadták Kína biztosítékait, hogy Pol Pót immár nem ellenőrzi teljes mértékben a vörös khmereket. Ez a gyengécske biztosíték nem

változtatott semmit azon a tényen, hogy Washington anyagi és diplomáciai támogatást nyújtott „a kambodzsai ellenállásnak” olyan módon, hogy a kormányzat minden bizonnyal tudta, hogy ebből a vörös khmereknek is jut. Carter utóda, Rónaid Reagan adminisztrációjában ugyanezt a stratégiát folytatták. Amerika vezetői kétségtelenül azt várták, hogy ha a kambodzsai ellenállás győz, akkor ők vagy az utódaik fellépnek a vörös khmerek vagy hasonló elemek ellen. Tényleg ez történt a jó egy évtizeddel későbbi vietnami kivonulás után.

Az amerikai ideálok szembekerültek a geopolitikai realitás szükség-szerőségeivel. Nem cinizmus, még kevésbé képmutatás eredménye volt ez a magatartás: a Carter-adminisztrációnak választania kellett a stratégiai kívánalmak és az erkölcsi meggyőződés között. Úgy döntöttek, hogy ahhoz, hogy a morális meggyőződés kerekedjen végül felül, először a geopolitikai küzdelemben kell győzniük. Az amerikai vezetők államvezetési dilemma elé kerültek. A vezetők nem választhatnak szabadon a történelem kínálta lehetőségek között, főleg nem úgy, mintha azok egyértelműek lennének.

Harold Brown védelmi miniszter látogatása olyan újabb lépést jelentett a kínai—amerikai együttműködésben, ami elképzelhetetlen lett volna akár csak pár évvel korábban is. Deng ezekkel a szavakkal üdvözölte: „Az Ön látogatása önmagában is óriási jelentőségű, mert Ön a védelmi miniszter.”⁵⁷ A Ford-kormány néhány veteránja megértette ezt az utalást Schlesinger miniszter meghívására, amely meghíúsult akkor, amikor Ford felmentette a hivatalából.

Az első számú kérdés az Egyesült Államok és Kína katonai kapcsolata volt. A Carter-adminisztráció arra a következtetésre jutott, hogy a globális egyensúly és az amerikai nemzetbiztonság szempontjából fontos Kína technológiai és katonai képességeinek növelése. Washington „különbséget tesz a Szovjetunió és Kína között”, jelentette ki Brown védelmi miniszter, és kész olyan katonai technológiát átadni Kínának, amit nem fog a szovjetek rendelkezésére bocsátani.⁵⁸ Továbbá az Egyesült Államok hajlandó eladni Kínának „katonai felszerelést” (így felderítéshez szükséges berendezéseket és járműveket), de nem „fegyvereket”. Ráadásul nem fog beleszólni abba, hogy a NATO-szövetségesek eladnak-e fegyvereket Kínának. Ahogy Carter

elnök a Brzezinskinék adott utasításokban kifejtette:

Az Egyesült Államok nem ellenzi a nyitottabb viselkedést, ami a szövetségeseinknek a technológia érzékeny területein folytatott kereskedelmét illeti. Érdekünk egy erős és biztonságos Kína — és mi elismerjük és tiszteljük ezt az érdeket.⁵⁹

Végeredményben Kína nem tudta megmenteni a vörös khmereket, sem arra kényszeríteni Vietnámot, hogy visszavonja a csapatait Kambodzsából a következő tíz évben. Talán ennek belátása miatt Peking sokkal korlátozottabb hadicélokot fogalmazott meg. Peking azonban súlyos árat fizetett Vietnámmal. A kínai diplomácia Délkelet-Ázsiában a háború előtt, alatt és utána elszántan és ügyesen azon dolgozott, hogy elszigetelje Hanoit. Kína jelentős katonai jelenlétet tartott fenn a határ mentén, számos vitatott területet tartott meg magának, és tovább fenyegetett azzal, hogy másodszor is megleckézteti Vietnámot. Vietnám még a háború után is hosszú ideig arra kényszerült, hogy nagy létszámú erőt állomásoztasson északi határai mentén egy újabb lehetséges kínai támadás elhárítására.⁶⁰ Deng 1979. augusztusban Mondale-nek leszögezte:

Egy akkora nagyságú ország egymilliónál is nagyobb hadsereg fenntartásához hol találja meg az elegendő erőforrást? Egy egymillió állandó hadseregnek rengeteg logisztikai támogatásra van szüksége. Most a Szovjetunióra támaszkodnak. Egyes becslések szerint naponta kétfélmillió dollárt kapnak a Szovjetuniótól, mások pedig két és fél millióról beszélnek. [...] A nehézségek nőni fognak, és ez a teher egyre súlyosabban és súlyosabban nehezedik majd a Szovjetunióra. A dolgok még nehezebbre fognak fordulni. Idővel a vietnamiak rá fognak arra jönni, hogy a Szovjetunió nem tudja minden kérésüket kielégíteni. Akkor esetleg egy új helyzet áll elő.⁶¹

Ez a helyzet a valóságban egy bő évtizeddel később be is következett, amikor a Szovjetunió összeomlásával és a szovjet pénzügyi támogatás elapadásával a Kambodzsában lévő vietnami csapatok létszámát korlátozni

kellett. Végül is Kínának ebben az időszakban, melynek történései a demokratikus társadalmak számára aligha voltak elfogadhatóak, sikerült stratégiai céljai nagy részét elérnie Délkelet-Ázsiában. Deng megfelelően tág manőverezési teret nyert ahhoz, hogy megvalósítsa tervét, a délkeletázsiai és a malaka-szorosbeli szovjet fennhatóság megakadályozását.

A Carter-kormányzat kötélháncot folytatott azzal, hogy a stratégiai fegyverzetkorlátozási tárgyalások révén nyitva hagyott egy lehetőséget a Szovjetunió felé is, miközben az Ázsia-politikáját arra a felismerésre alapozta, hogy még mindig Moszkva maradt a legfőbb stratégiai ellenfél.

A konfliktus legnagyobb vesztese a Szovjetunió volt, amelynek a globális törekvései riadalmat keltettek az egész világon. Egy szovjet szövetségest támadott meg a Szovjetunió legszókimondóbb és stratégiaileg legnyilvánvalóbb ellenfele, amely nyíltan agitált egy Moszkva feltartóztatását célzó szövetség mellett — mindez a szovjet-vietnami szövetség megkötését követő egy hónapon belül történt. Moszkvának a harmadik vietnami háborúban tanúsított viszonylagos passzivitása felfogható a Szovjetunió hanyatlásának első jeleként is. Nem lehet tudni, hogy egy évvel később az afganisztáni beavatkozás melletti szovjet döntést részben nem annak az ellensúlyozása ösztönözte-e, hogy a kínai támadáskor Moszkva eredménytelenül támogatta Vietnámot. Bárhogyan is áll a helyzet, a szovjetek mindkét esetben elszámították magukat, nem ismerve fel, hogy a globális erők milyen mértékben változtak meg a hátrányukra. A harmadik vietnami háborút ebből a szempontból úgy is nézhetjük, hogy újabb példát szolgáltatott arra, hogy a kínai államférfiak jövőbe mutató, távlatos stratégiai célokat valósítottak meg anélkül, hogy az ellenfeleikével összemérhető nagyságú katonai erővel rendelkeztek volna. Bár aligha tekinthető erkölcsi győzelemnek az, hogy lélegzetvételnyi szünethez segítették a vörös khmerek maradványait, Kína mégis megvalósította tágabb geopolitikai céljait a Szovjetunió és Vietnám ellenében - noha mindkettő hadserege jobban kiképzett és jobban felszerelt volt, mint Kínáé.

A nagyobb erővel szembeni bátorság mélyen beleivódott a kínai stratégiai gondolkodásba. Ez nyilvánvaló abból is, ahogy Kína beavatkozott a koreai háborúba. Mindkét kínai döntés, Korea és Vietnám esetében is, a

Peking által közelgő veszélyként felfogott jelenség ellen irányult: egy ellenséges hatalom támaszpontokat kívánt megszilárdítani a kínai határok mentén. Peking mindkét alkalommal azt hitte, hogy ha az ellenséges hatalom megvalósíthatja a terveit, akkor Kína be lesz kerítve és így állandóan sebezhető marad. Az ellenfél a tetszése szerinti időben indíthatna háborút, s ennek az előnynek a tudatában, ahogy Hua Guofeng mondta Carter elnöknek tokiói találkozásukkor, „skrupulusok nélkül” tudna cselekedni.⁶² Ezért egy látszólag regionális ügyet - az első esetben az Észak-Korea elleni amerikai fellépést, a másodikban Vietnam kambodzsai hódítását — „a világban zajló küzdelmek gyújtópontjaként” (ahogy Zhou Koreát jellemezte) kezelték Kínában.⁶³

Mindkét beavatkozás Kínát egy-egy olyan erősebb hatalommal állította szembe, amely a saját biztonságáról vallott felfogást fenyegette, de mindkettő a Peking által választott területen és időben tette ezt. Ahogy Geng Biao (Keng Piao) miniszterelnök-helyettes később Brzezinskinek megjegyezte: „A Szovjetunió Vietnammal nyújtott támogatása egy globális stratégia része. Nem csupán Thaiföld, hanem Malajzia, Szingapúr, Indonézia és a Malaka-szoros ellen is irányul. Ha [a Szovjetunió és Vietnam] sikeres lenne, végzetes csapást jelentene az ASEAN-ra nézve, s egyben megszakítaná a kommunikációs összeköttetéseket Japán és az Egyesült Államok között is. El vagyunk arra szánva, hogy valamit tegyünk ez ellen. Lehet, hogy nem tudjuk felvenni a versenyt a Szovjetunióval, de elég erősek vagyunk ahhoz, hogy megbirkózzunk Vietnammal.”⁶⁴

Ezek nem voltak elegánsan megoldott ügyek: Kína e harcok során rendkívüli költségekbe verte magát és olyan mértékű veszteségeket szenvedett el, amelyek elfogadhatatlanok lettek volna a nyugati világban. A Népi Felszabadító Hadsereg a kínai-vietnami háborúban rengeteg hiányossággal küszködve próbálta elvégezni a feladatát, s ez jelentősen megemelte a kínai veszteséget. Ugyanakkor mindkét fegyveres beavatkozás figyelemre méltó stratégiai célokat valósított meg. Peking a hidegháború két kulcsfontosságú pillanatában sikeresen alkalmazta az offenzív elrettentés doktrínáját. Kínának Vietnamban sikerült nyilvánvalóvá tennie a Szovjetunió Hanoi számára nyújtott védelmi elkötelezettségének, és ami

még ennél is fontosabb, általános stratégiai akcióradiusának határait. Kína hajlandó volt háborúba lépni a Szovjetunió ellen, hogy bebizonyítsa: nem hagyja magát megfélemlíteni a déli határainál jelentkező szovjet jelenléttől.

Szingapúr miniszterelnöke, Lee Kuan Yew a háború végeredményét így foglalta össze: „A nyugati sajtó kudarcnak könyvelte el a kínai büntető akciót. Én viszont azt hiszem, hogy ez megváltoztatta Kelet-Azsia történelmét.”⁶⁵

Reagan és a normalitás megjelenése

Az amerikai külpolitika folytonosságának egyik akadályá, hogy a rendszeres időközönkénti kormányváltás szinte teljesen új politikát hoz. A hivatali idő korlátozása miatt az elnök minden kinevezettje legalább minden nyolcadik évben cserélődik - összesen ötezer állást érint a változás. Az utódoknak hosszú átvilágításon kell átesniük. Gyakorlatilag vákuum keletkezik a hivatalba lépő adminisztráció nagyjából első kilenc hónapjában, ami alatt vagy improvizálni kell, vagy a megmaradt tisztviselők tanácsaira kell támaszkodni, amíg az új kormány fokozatosan kialakítja a maga autoritását. Az elkerülhetetlen tanulási folyamatot csak bonyolítja az új adminisztrációnak a vágya, hogy a hivatalba lépését azzal is legitimálja, hogy az összes örökölt problémát az elődje hibás politikájára fogja, és ne ismerje el, hogy azok attól függetlenül léteznek. Az örökölt problémákról pedig természetesen azt állítják, hogy véges idő alatt megoldhatóak. A politika folytonossága jó esetben másodlagossá válik, rosszabb esetben pedig negatívumként említik. Mivel az új elnökök nem sokkal korábban nyertek meg egy választási kampányt, esetenként ők is túlértékelhetik az objektív körülmények által megengedett rugalmasság mértékét, vagy túlzott mértékben a meggyőző fellépésükre támaszkodhatnak. Az amerikai politikától függő országokat a demokratikus átmenetek ismétlődő forgatókönyve arra készteti, hogy bebiztosítsák magukat.

Mindezek a tendenciák különleges kihívást jelentettek a Kínával fennálló viszonyban. Ahogy az előző fejezetek feltárták, az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közötti kibékülés kezdeti éveit a kölcsönös felfedezés jegyében teltek. A későbbi évtizedek jelentősége azonban abban állt, hogy a két ország mennyire tudta a nemzetközi helyzetet hasonlóképpen felmérni.

A nem kézzelfogható dolgok harmonizálása különösen nehéz akkor,

amikor a vezetés állandó változásban van. Kína és az Egyesült Államok az 1970-es években egyaránt drámai vezetőváltásokat élt át. A kínai változásokról szó volt az előző fejezetekben. Az Egyesült Államokban az az elnök, aki nyitott Kína felé, tizennyolc hónappal később lemondott, ám a kulcsfontosságú külpolitikai irány változatlan maradt.

A politikai pártok tekintetében a Carter-adminisztráció jelentette a kínai vezetés számára az első változást. Carternek mint jelöltnek a megnyilvánulásaiból azt szűrték le, hogy az amerikai külpolitika átformálására törekszik majd egy új nyitottság és az emberi jogok hangsúlyozása révén. Nem sokat mondott Kínáról. Bizonyos aggodalmakat tápláltak Peking- ben azt illetően, hogy vajon Carter fenntartja-e a kapcsolat „hegemóniaellenes” dimenzióját.

Ahogy kiderült, Carter és a legfőbb tanácsadói hitet tettek a viszony alapvető elvei mellett, beleértve azokat a Tajvanra vonatkozó kitételeket, amelyeket Nixon személyesen erősített meg pekingi látogatása alatt. Ugyanakkor Deng megjelenése a politikai színpadon, valamint a „négyek bandájának” bukása a Kína és az Egyesült Államok között zajló párbeszédben egy új, pragmatikus fordulatot hozott.

Az Egyesült Államok és Kína közötti rendkívül intenzív stratégiai dialógus alig kezdődött el, amikor az amerikai adminisztrációban bekövetkezett újabb változás egy újabb republikánus elnököt eredményezett, aki óriási választási győzelem révén került hatalomra. Kína számára az új elnök személye nem sok jót ígért. Rónáid Reagan nehezen kiismerhető volt még Kína minden apró részletre figyelő elemzői számára is. Nem illett semmilyen hagyományos kategóriába. Reagan, aki korábban filmszínész és a filmszínészek szervezetének az elnöke volt, majd politikai karriert csinált, alapvetően más amerikai konzervativizmust képviselt, mint a visszahúzódó és intellektuális beállítottságú Nixon vagy a higgadt középnyugati Ford. Rónáid Reagan, aki még válság idején is megingathatatlanul optimistán hitt az amerikai lehetőségekben, John Foster Dulles óta minden magas rangú amerikai tisztviselőnél vehemensebben támadta a kommunizmust mint olyan gonosz rendszert, melyet belátható időn belül el kell törölni a Föld felszínéről, s nem pedig olyan fenyegetésként kezelni, amit nemzedékeken

át fel kell tartóztatni. Reagan azonban a kommunizmusról szóló bírálatát szinte kizárólag a Szovjetunióra és a csatlós államaira vonatkoztatta. Reagan 1976-ban Gerald Ford ellenében azzal kampányolt a republikánus elnökjelöltségért, hogy a Szovjetunióval kapcsolatos enyhülési politikát támadta, de nem kritizálta a megbékélést Kínával. Reagannek a szovjet szándékokra vonatkozó kritikája - amelyet az 1980-as kampányában még erőteljesebben hangsúlyozott — sok hasonlóságot mutatott Deng beszédeivel, amelyeket a kínai politikus a száműzetésből való első visszatérése után mondott vezető amerikai tisztviselők előtt. Reagan esetében azonban mindez párosult a fennálló tajvani politikai rendszerhez fűződő szoros személyes kötődésével is.

Nixon 1971 októberében rábeszélte az akkor Kalifornia kormányzóit tiszteit betöltő Reagant, hogy különleges megbízottként látogasson el Tajvanra, és erősítse meg, hogy a Washington és Peking közötti kapcsolatok javulása nem változtatott a Tajvan biztonságát érintő alapvető amerikai érdeken. Reagan a szigetről annak vezetői iránt érzett pozitív személyes érzelmekkel és azzal az elhatározással utazott el, hogy mindent megtesz az Amerika és Tajvan népei közötti jó kapcsolatokért. Ezt követően, noha Reagan nem kérdőjelezte meg a Pekinggel fennálló megegyezést, élesen kritizálta a Carter-adminisztráció politikáját, amely meg kívánta szakítani a formális diplomáciai kapcsolatokat Tajpejjel és a tajvani amerikai nagykövetséget le akarta fokozni egy nem hivatalos „amerikai intézetté”. A Carter ellen 1980-ban folytatott elnöki kampányában Reagan megfogadta, hogy a Reagan-adminisztráció alatt nem lesz „több Vietnam”, „több Tajvan” és „több árulás”.

Formálisan a tajpeji nagykövetség volt az Egyesült Államok *kínai* nagykövetsége. Az amerikai döntés, amely Carter kormányzata alatt érett meg, hogy ezt a nagykövetséget át kell telepíteni Pekingbe, annak az elkésett elismerése volt, hogy a nacionalisták immár nem készülnek „a szárazföld visszaszerzésére”. Reagan bírálata azt is magában rejtette, hogy az Egyesült Államoknak Tajpejben egy teljes jogú nagykövetséget kellett volna megtartania egy olyan „két Kína” megoldás keretében, ami különálló független államként ismerte volna el a Tajvani-szoros két oldalán fekvő

politikai entitásokat. Ám a Nixon-, a Ford- és a Carter-adminisztrációkkal (és mindegyik más, a diplomáciai elismerésről tárgyaló kormánnyal) folytatott megbeszéléseken ez volt az a megoldás, amit Peking mindig következetesen és keményen elutasított.

Rónáid Reagan ilyen módon a fennálló amerikai ambivalenciát testesítette meg. A Pekinghez fűződő új kapcsolat melletti erős elkötelezettséggel együtt még élt a Tajvannal szembeni érzelmi támogatás is.

Reagan egyik programpontja a „hivatalos kapcsolatok” fenntartása volt Tajvannal, bár nyilvánosan soha nem fejtette ki, hogy pontosan mit ért ez alatt. Reagan az 1980-as elnökválasztási kampányban megpróbálta a kört négyszögesíteni. Elküldte alelnökjelöltjét, George Bush-t Pekingbe, ahol Bush korábban általános meglegedésre a nagykövetség szerepkörét betöltő amerikai összekötő iroda vezetőjeként szolgált. Bush közölte Denggel, hogy Reagan tulajdonképpen nem kíván formális diplomáciai kapcsolatokat fenntartani Tajvannal, s nem is kíván a „két Kína” megoldás felé elmozdulni.¹ Deng hűvös válasza - amit minden bizonnyal befolyásolt az a tény is, hogy Reagan ismét kiállt a Tajvannal fenntartott formális kapcsolatok mellett, miközben Bush Pekingben tárgyal - arra indította Reagant, hogy 1980. szeptemberben megkérjen engem, hogy közbenjáróként egy hasonló, noha részletesebb üzenetet adjak át a nevében Chai Zemin kínai nagykövetnek. Nem volt egyszerű feladat.

Amikor Chai-jal Washingtonban találkoztam, megerősítettem, hogy Reagan elnökjelölt a kampányban használt retorikájával ellentétben fenn kívánja tartani a Nixon-, Ford- és Carter-adminisztrációk alatt kialakított, valamint a sanghaji kommunikációban felvázolt és a diplomáciai kapcsolatok normalizálásról szóló 1979-es bejelentésbe foglalt amerikai-kínai stratégiai együttműködés általános elveit. Még pontosabban, Reagan arra kért, hogy közvetítsem azt az óhaját, hogy nem kíván „két Kína” vagy „egy Kína, egy Tajvan” politikát folytatni. Hozzátettem, hogy biztos vagyok abban, hogy a nagykövet és a kormánya alaposan tanulmányozta Reagan kormányzó életpályáját, s ebből megtudhatták, hogy számos közeli barátja van Tajvanon. Azzal, hogy erre hivatkoztam, azt igyekeztem tudatosítani, hogy

Reagan nem adhatja fel a személyes barátságokat, és elvesztené a kínai vezetők iránta érzett tiszteletét, ha így tenné. Elnökként azonban Reagan az amerikai-kínai kapcsolatok fennálló körülményeihez fog alkalmazkodni, amelyek alapot teremtenek a szovjet hegemonia megakadályozását célzó közös kínai és amerikai erőfeszítésekhez. Más szóval, Reagan elnökként nemcsak a barátai mellett fog kitartani, hanem egyben Amerika kötelezettségei mellett is.

Túlzás lenne azt állítani, hogy a kínai nagykövet kitörő lelkesedéssel fogadta volna ezt az információt. Mivel ismerte azokat a közvélemény-kutatási eredményeket, amelyek Reagan győzelmét valószínűsítették novemberben, inkább nem nyilvánított véleményét.

A tajvani fegyvereladások és a harmadik kommuniké

A Reagan-adminisztráció kezdeti időszakát az elnök azon hite határozta meg, mely szerint a meggyőző fellépése áthidalhatja a különbséget két látszólag összeegyeztethetetlen célkitűzés között. A politikai gyakorlatban az történt, hogy mindkét irányvonalat párhuzamosan képviselték. Az ügy némileg sürgető volt, mert a normalizálás előbbre való volt, mint Tajvan végső jogi státuszának eldöntése. Carter korábban kijelentette, hogy Amerika továbbra is fegyvereket kíván szállítani Tajvannak. Deng, aki minél előbb szerette volna a normalizálási folyamatot lezárni, hogy Vietnammal legalábbis látszólagos amerikai támogatás mellett tudjon konfrontálódni, tovább dolgozott a normalizáláson és lényegében figyelmen kívül hagyta Carternek a fegyverszállításról kiadott egyoldalú nyilatkozatát. Időközben az amerikai Kongresszus a tajpeji hivatalos amerikai diplomáciai jelenlét megszűnésére válaszul 1979 áprilisában elfogadta a Tajvannal való kapcsolatokról szóló törvényt. A dokumentum keretet adott az Egyesült Államok és Tajvan közötti további nagyszabású gazdasági, kulturális és biztonsági kötelékekhez és kinyilvánította, hogy az Egyesült Államok „védelmi felszerelést és szolgáltatásokat bocsát Tajvan rendelkezésére olyan mértékben, amelyek megfelelő önvédelmi képességek fenntartását teszik

lehetővé számára”.² Abban a pillanatban, amikor a Reagan-adminisztráció hivatalba lépett, a kínai vezetők újfent felvetették a tajvani fegyvereladások ügyét, s úgy kezelték azt, mintha a normalizálás egyik lezáratlan kérdése lenne. Ez a felszínre hozta az amerikai álláspont belső ellentmondásait is. Reagan nem csinált titkot abból a kívánságából, hogy Tajvan továbbra is kapjon bizonyos mennyiségű fegyvert. Külügyminisztere, Alexander Haig ellenkező állásponton volt. Haig a helyettesem volt Nixon fehér házi stábjában, amely az 1971-es titkos utat készítette elő. Ő vezette Nixon látogatása előtt a technikai részleteket elintéző csapatot, s ennek során elmélyült beszélgetéseket folytatott Zhouval. Haig annak a nemzedéknek a tagjaként, amely átélte a hidegháború kezdetét, nagyon is tudatában volt annak, hogy Kína csatlakozása a szovjetellenes táborhoz milyen mértékben változtatta meg a stratégiai egyensúlyt. Haig Kína potenciális amerikai szövetségesi szerepét olyan áttörésként kezelte, amit tűzön-vízen át meg kell őrizni. Ennek eredményeként Haig a Pekinggel való megegyezés módjait kereste, amelynek során az Egyesült Államok fegyvert fog szállítani Kínának és Tajvannak egyaránt.

Ez az elképzelés mindkét oldalon megbukott. Reagan nem volt hajlandó beleegyezni formális fegyvereladásokba Kínának, míg Peking elutasított egy olyan üzletet, amelyben elveket kellett volna feladnia katonai eszközökért. Úgy tűnt, hogy a dolgok kicsúsznak az ellenőrzés alól. A mind az amerikai kormányzaton belül, mind pekingi tárgyalópartnereivel kemény tárgyalásokat folytató Haig tető alá hozott egy olyan megállapodást, ami lehetőséget adott mindkét félnek a végső döntés elhalasztására, miközben kijelölte a jövőbe vezető utat. Az a tény, hogy Deng beleegyezett egy ilyen bizonytalan és részleges eredménybe azt tanúsítja, hogy nagy jelentőséget tulajdonított az Egyesült Államokkal való szoros kapcsolatok fenntartásának (valamint mutatja azt is, hogy mennyire bízott Haigben).

Az 1982. augusztus 17-i úgynevezett harmadik kommuniké az amerikai-kínai viszony alapvető építményének részévé vált, s később mint további magas szintű tárgyalások és közös közlemények „kőbe vésett” elemét időközönként meg is erősítették azt. Különös, hogy a harmadik kommuniké ilyen elismertségre tehetett szert a Nixon látogatása alatt elfogadott sanghaji

kommunikével és a Carter-időszak normalizálási megállapodásával együtt. A kommuniké maga ugyanis meglehetősen homályos értelmű volt, ezért nehezen tudott útmutatást adni a jövőre nézve.

Mindegyik oldal, ahogy már korábban, ismét megfogalmazta az alapvető elveit: Kína megerősítette az álláspontját, hogy Tajvan kínai belügy, amiben külföldieknek semmilyen legitim szerepe sincs; Amerika ismét megfogalmazta a békés megoldással kapcsolatos elköteleződését, s egészen odáig elment, hogy „nagyra értékeli a békés megoldásra törekvő kínai politikát”. Ez a megfogalmazás kikerülte azt a következetes és gyakran hangoztatott kínai kijelentést, hogy fenntartja magának a cselekvés szabadságát az erő használatára, amennyiben a békés megoldás keresztülvihetetlennek bizonyulna. A kulcsfontosságú, gyakorlati jelentőségű bekezdés a Tajvannak szánt fegyvereladásokról szól:

Az Egyesült Államok kormánya leszögezi, hogy nem kíván hosszú távú Tajvanba irányuló fegyvereladási politikát folytatni, hogy a Tajvanba irányuló fegyvereladások nem fogják meghaladni akár mennyiségileg, akár minőségileg az Egyesült Államok és Kína közötti diplomáciai kapcsolatok létesítése óta, az utóbbi években megvalósult szállítások szintjét, és hogy fokozatosan csökkenteni kívánja a Tajvannak szánt fegyvereladásait a végső megállapodás idejéig. Ezt kinyilvánítva az Egyesült Államok tudomásul veszi Kína következetes álláspontját, amit ennek a kérdésnek az átfogó megoldására irányuló erőfeszítések során mindvégig tanúsított.³

A fenti feltételek egyike sem volt pontosan körülírva, sőt egyáltalán meghatározva sem. Nyitva maradt, hogy a „fokozatosan” mit jelent valójában; hasonlóképpen a Carter-elnökség alatt elért „szintet” sem pontosították soha annak ellenére, hogy ez lett volna a viszonyítási pont. Miközben az Egyesült Államok lemondott a hosszú távú fegyvereladásokról,

semmilyen fogódzót sem adott arra vonatkozóan, hogy mit ért „hosszú táv” alatt. Noha Kína megerősítette, hogy érdekelt egy végleges megoldásban, semmilyen határidőt sem szabott, és semmilyen fenyegetést sem helyezett kilátásba. A korlátokat mindkét fél számára belpolitikai megfontolások szabták meg. Kína nem fogadhatta el a külföldi fegyverszállítás elvét egy olyan területen, amit sajátjának tartott. Az amerikai Kongresszusban nagy többséggel elfogadott, a tajvani kapcsolatokról szóló törvénnyel megerősített amerikai politikai realitás pedig nem tette lehetővé a fegyverszállítások leállítását. A két fél politikai vezetésének érdeme, hogy az ezeken az oldalakon tárgyalt eseményeket követő közel harminc évben ez az állapot fennmaradt.

A harmadik kommuniké közvetlen utóélete arról tanúskodik, hogy annak lényege nem volt magától értetődő az Egyesült Államok elnöke számára. Az alábbiakat közölte a *National Review* kiadójával: „Megmondhatja a barátainak, hogy egy jöttányit sem változtattam meg az álláspontomat Tajvannal kapcsolatban. Bármilyen fegyverre is van szükségük ahhoz, hogy megvédjék magukat a vörös Kína támadásai vagy inváziója ellen, meg fogják kapni az Egyesült Államoktól.”⁴ Reagan olyan erős érzelmeket táplált az ügygel kapcsolatban, hogy felhívta a *CBS Evening News* akkori műsorvezetőjét, Dán Rathert, hogy cáfolja azokat a híreszteléseket, melyek szerint már nem támogatja Tajvant, s kijelentette: „Egy lépést sem hátráltam. [...] Továbbra is fegyverekkel látjuk el Tajvant.”⁵

Az elnök szándékának megvalósítása érdekében a Fehér Ház titokban tárgyalt Tajvannal az úgynevezett „hat biztosítékról”, hogy csökkentse a nem sokkal korábban Kínával aláírt kommuniké hatását. A biztosítékok megerősítették, hogy az Egyesült Államok semmilyen konkrét időpontot nem jelölt ki a tajvani fegyverszállítások befejezésére; nem kötelezte magát arra, hogy Pekinggel egyeztet ezekről az eladásokról; nem kötelezte magát a tajvani kapcsolatokról szóló törvény módosítására; nem változtatta meg Tajvan politikai státuszát illető álláspontját; nem fog nyomást gyakorolni Tajpejre azért, hogy tárgyalásokat folytasson Pekinggel; sőt ő maga sem fog közvetítőként fellépni.⁶ A biztosítékokat a Nemzetbiztonsági Tanács aktái közé kerülő memorandum erősítette meg, amely a kommuniké pontjainak a betartását összekötötte a Kínai Népköztársaság és Tajvan közötti vitás

kérdések békés megoldásával. Továbbá az adminisztráció tágan értelmezte a harmadik kommunikében szereplő Tajvannak szánt „fegyver- eladások csökkentését”. Technológiai csere (szigorúan véve nem „fegyver- eladások”) és a különböző fegyverprogramok „szintjének” ötletes értelmezése révén Washington egy olyan katonai segélyprogramban részesítette Tajvant, aminek az időtartamát és a tartalmát Peking a jelek szerint nem látta előre.

Természetesen a tajvani kapcsolatokról szóló törvény megkötötte az elnök kezét. Kína vezetői soha nem ismerték el annak érvényességét, mert nem fogadták el a kiindulópontot, mely szerint az amerikai törvényhozás kötelezettséget vállalhat Tajvanba irányuló fegyvereladásokra, vagy hogy az amerikai diplomáciai elismerés a tajvani kérdés békés megoldásától függjön. Veszélyes lenne a körülményekhez való igazodást egy meghatározatlan jövőre vonatkozó megállapodással azonosítani. Az a tény, hogy hosszú évekig követnek egy adott politikai vonalat, nem zár ki bizonyos hosszú távú kockázatokat. Pekingnek 2010 tavaszán a fegyvereladásokra adott heves reakciója jól példázza ezt.

A Reagan-adminisztráció Kína- és Tajvan-politikája az első ciklusban ezért szinte mintapéldája volt az érthetetlen ellentmondásoknak: egymással rivalizáló személyek, egymásnak ellentmondó politikai célok, Pekingnek és Tajpejnek nyújtott egymásnak ellentmondó biztosítékok, valamint összemérhetetlen erkölcsi és stratégiai szükségszerűségek. Reagan azt a benyomást keltette, hogy mindent egyszerre támogat, s mindezt mély meggyőződésből teszi.

A megszokott módon dolgozó politikai elemző számára a Reagan-kormányzat kezdeti viszonyulása a Kínai Népköztársasághoz és Tajvanhoz egy koherens politika minden alapszabályát megszegte. Ki kell azonban mondani, hogy számos más vitatott és rendhagyó reagani taktikához hasonlóan a következő évtizedben ez is meglehetősen jól funkcionált.

A Reagan-elnökség egyik figyelemre méltó vonásának tekinthető, hogy az elnök képes volt lecsiszolni az ellentmondások életét még úgy is, hogy közben ismételten kiállt a saját, lényegében változatlan meggyőződése mellett. Bármilyen élesek is voltak az ellentétek, Reagan soha nem változtatta őket személyes összeütközésekké, és erős ideológiai meggyőződését is kizárólag retorikában képviselte, de sohasem lett belőle

valódi keresztes hadjárat. Emiatt olyan helyzetbe került, hogy ideológiai szakadékokat tudott áthidalni a pragmatizmus, sőt a jóindulat segítségével, ahogy ezt Reagannek és későbbi külügyminiszterének, George Shultznak a szovjet tárgyalópartnereikkel, Mihail Gorbacsowal és Eduard Sevardnadzéval a fegyverzetkorlátozásról folytatott tárgyalássorozata tanúsította. Ami Kínát illeti, a vezetők lassan megértették, hogy Reagan elmegy egészen addig, ameddig a meggyőződése megengedi, s annak a végső határáig, amit az amerikai politika keretében meg lehet valósítani. Ezért elismerést kapott a jóindulatáért még akkor is, amikor olyan álláspontot képviselt, amit máskülönben felháborodva elutasítottak volna, ha egy formálisabb közegben jelent volna meg vagy egy másik elnök képviselte volna azt.

A látszólagos ellentmondás végül két kategóriát eredményezett: mit lehet azonnal megcsinálni, és mit lehetne a jövőre hagyni. Deng a jelek szerint megértette, hogy a kommuniké általános irányt szabott. Nyugodtan lehet arra haladni, mihelyt a feltételek megváltoztatják azt a keretet, amely a Reagan-adminisztráció hivatali idejének az elején megakadályozta a további előrelépést.

Miután Shultz 1982-ben átvette a külügyminisztérium irányítását, az Egyesült Államok, a Kínai Népköztársaság és Tajvan néhány kellemetlen megbeszélés és egy-két sértődés ellenére azt konstatálhatta, hogy az 1980-as évek elején a legfontosabb érdekei általánosságban érvényesültek. Pekingnek nem tetszett az, hogy Washington rugalmasan értelmezte a kommunikét, összességében azonban a Népköztársaság egy újabb évtizednyi amerikai segítséget nyert, amint gazdasági és katonai hatalmát, valamint azt a képességét építette, hogy másoktól független szerepet játszhasson a világpolitikában. Washingtonnak sikerült barátságos kapcsolatot fenntartani a Tajvani-szoros két oldalán fekvő partnereivel és együttműködni Kínával a közös szovjetellenes ügyekben, beleértve a hírszerzési adatok cseréjét és az afgán ellenállók támogatását. Tajvan olyan tárgyalási pozícióba került, amelyből párbeszédet folytathatott Pekinggel. Amikor a felkavart por végül leülepedett, a Nixon óta legszókimondóbban kommunistaellenes és Tajvan-barát elnöknek sikerült „normális”, minden nagyobb válság nélküli kapcsolatot kialakítania a Kínai Népköztársasággal.

Kína és a szuperhatalmak: az új egyensúly

Az 1980-as évek igazi drámáját nem Washington és Peking egymással ápolta kapcsolata, hanem a két ország Moszkvához fűződő viszonya jelentette. Az eseményeket a stratégiai környezetben végbement jelentős változások indították el.

Kína politikájának értékelésekor egy esetet általában ki lehet zárni: azt, hogy a kínai politikusok átsiklottak volna egy sor nyilvánvaló tény fölött, így amikor Kína belement a harmadik kommunikációban szereplő Tajvanra vonatkozó passzusnak kétértelmű nyelvezetébe és rugalmas értelmezésébe, akkor ez csak azért történhetett, mert úgy gondolta: az Egyesült Államokkal való együttműködés egyéb nemzeti érdekeinek is megfelel.

Amikor Rónáid Reagan hivatalba lépett, a Szovjetunió által az 1970-es évek végén indított stratégiai offenzíva még nem fulladt ki. Az indokínai amerikai pozíciók összeomlása óta eltelt években a Szovjetunió és a bábjai egy korábban nem látott (és majdnem válogatás nélküli) terjeszkedésbe fogtak a fejlődő világban: Angolában, Etiópiában, Afganisztánban és Indokínában. Az amerikai-kínai kibékülés jelentős akadályt emelt a további expanzió elé. A Mao által elképzelt „vízszintes vonal” gyakorlatilag megvalósult, ezt Dengnek és kollégáinak elszántsága, valamint a két nagy párthoz tartozó amerikai tisztviselők ügyes együttműködése eredményezte.

A Szovjetunió az 1980-as évek közepére majdnem mindegyik határa mentén összehangolt védelemmel — sok esetben aktív ellenállással — találta szemben magát. Formálódott az Egyesült Államok, Nyugat-Európa és Kelet-Azsia szinte összes ipari országa alkotta laza koalíció. A fejlett világban a Szovjetunió megmaradt szövetségesei mindössze azok a kelet-európai csatlós államok voltak, amelyekben csapatokat állomásoztatott. Időközben kiderült, hogy a fejlődő világ szkeptikus a szovjet és kubai fegyverek általi „felszabadítás” jótéteményeivel szemben. Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában a szovjet terjeszkedési törekvések költséges pátthelyzetekké vagy nyilvánvaló kudarcokká váltak. Afganisztánban a Szovjetunió sokat megtapasztalt azokból a megpróbáltatásokból, amelyeket Amerika átélt Vietnámban. Ebben az esetben az Egyesült Államok, Kína, Pakisztán és a Perzsa-öböl menti államok még össze is hangolták az erőfeszítéseiket a fegyveresek kiképzésére, az ellenállás támogatására.

Magában Vietnamban Moszkva törekvését, hogy egy Hanoi által egyesített Indokínát a szovjet érdekszférába vonjon, az Amerika által támogatott erőteljes kínai ellenállás hiúsította meg. Peking és Washington - ahogy Deng olyan kifejező szavakkal ecsetelte Carternek — „levagdosta” a szovjet végtagokat. Ugyanakkor az amerikai stratégiai fegyverkezés, különösen a Reagan által támogatott stratégiai védelmi kezdeményezés, olyan technológiai kihívást intézett a stagnáló és túlterhelt szovjet gazdaság ellen - amelynek a két ország GDP-jének arányait tekintve háromszor nagyobb védelmi kiadást kellett elviselni, mint az Egyesült Államoknak -, amellyel az képtelen volt megbirkózni.⁷

A kínai-amerikai együttműködésnek ezen a csúcspontján Reagan Fehér Háza és a legfelső kínai vezetés nagyjából azonosan ítélte meg a szovjet gyengeséget, ám jelentősen eltérő megállapításokra jutottak az ebből az új helyzetből fakadó politikai következményekről. Reagan és legfőbb munkatársai a szovjet nehézségeket megfelelő alkalomnak tekintették a támadásra. Egy nagyarányú fegyverkezés és új ideológiai offenzíva összepárosításával mind pénzügyileg, mind geopolitikailag nyomást kívántak gyakorolni a Szovjetunióra és győzelmet aratni a hidegháborúban.

A kínai vezetők hasonló felfogást vallottak a szovjet gyengeséget illetően, de ők ellenkező tanulságot vontak le belőle: lehetőséget láttak a globális egyensúly átalakítására. 1969-től kezdődően azért fordultak Washington felé, hogy javítsanak Kína kényes geopolitikai helyzetén, de semmilyen érdekük nem fűződött az amerikai értékek és a nyugati liberális demokrácia globális győzelméhez, amit Reagan végső célként jelölt meg. Miután Peking Vietnamban „megráncigálta a tigris bajuszát”, úgy vélte, hogy sikerült a szovjet fenyegetés legveszélyesebb szakaszán túljutnia. Kínának most már vissza kellett térnie a nagyobb manőverezési szabadsághoz.

Ennek következtében az 1980-as években a nyitás kezdeti eufóriája elpárolgott: a mindent felülíró hidegháborús megfontolások idejétmúlttá váltak. A kínai-amerikai kapcsolatok olyan nagyhatalmak közötti viszonyná váltak, amelyben szinte törvényszerűen hullámhegyek és hullámvölgyek vannak. Ebben ugyan szerepet játszott a szovjet hatalom hanyatlásának kezdete, de az amerikai és a kínai vezetők annyira hozzászórtak a hidegháborús keretekhez, hogy időbe telt nekik, amíg felismerték a

változást. A Vietnam megtámadására adott erőltetett szovjet válasz a kezdetét jelentette az először fokozatos, majd egyre gyorsuló szovjet hanyatlásnak. A három vezetőváltás Moszkvában - 1982-ben Leonid Brezsnyevtől Jurij Andropovhoz, 1984-ben Andropovtól Konsztantyin Csernyenkóhoz, 1985-ben Csernyenkótól Mihail Gorbacsovhoz került az irányító szerep - belső válságok sorozatát jelentette. A Carter alatt kezdődő és Reagan alatt felgyorsuló amerikai fegyverkezés megváltoztatta az erőviszonyokat és korlátozta a szovjetek azon képességét, hogy fegyveresen lépjenek fel a határaik mentén.

Az 1970-es években elért szovjet győzelmek nagy része semmivé vált, noha több helyről a visszavonulás csak George Bush elnöksége alatt következett be. Kambodzsa Vietnam általi megszállása 1990-ben ért véget, 1993-ban választásokat tartottak és a menekültek elkezdtek hazatérni. A kubai csapatok 1991-ben vonultak ki Angolából. A kommunisták által támogatott kormány Etiópiában szintén 1991-ben bukott meg. 1990-ben a nicaraguai sandinistáknak el kellett fogadniuk a szabad választásokat, noha korábban egyetlen uralmon lévő kommunista párt sem vállalt ilyen kockázatot. Talán a leglényegesebb, hogy a szovjet katonák 1989-ben kivonultak Afganisztánból.

A szovjet visszavonulások új lehetőséget adtak a kínai diplomáciának a manőverezésre. A kínai vezetők mind kevesebbet beszéltek a katonai feltartóztatásról, és elkezdtek felmérni azt, hogy Moszkvával milyen új diplomáciai kapcsolatot tudnának kialakítani. Továbbra is három feltételt szabtak a szovjetekkel való kapcsolatok javítására: Kambodzsa kiürítését; Kína északi határai mentén a szibériai és mongóliai szovjet csapaterősítések felszámolását; kivonulást Afganisztánból. Ezek a követelések az erőgyengeségben bekövetkezett változások során nagyjából teljesültek, ugyanis a szovjet jelenlét fenntarthatatlanná vált és elkerülhetetlen lett a visszavonulás. Az Egyesült Államok biztosítékokat kapott, hogy Kína nem készül arra, hogy Moszkva ellen vonuljon: a kínaiak bizonyították, hogy két fél is tud háromoldalú diplomáciát folytatni. A biztosítékoknak kettős céljuk volt: megerősítették a szovjet terjeszkedés megelőzésére kialakított stratégiához való ragaszkodást, ugyanakkor arra is szolgáltak, hogy Kína megnövekedett mozgásterét is az Egyesült Államok tudomására hozzák.

Kína hamarosan elkezdett világszerte élni az új lehetőségekkel. 1987.

szeptemberben Deng egy vele folytatott beszélgetésem során az akkor már ötödik éve dúló iráni-iraki háborúra alkalmazta az új elemzési kereteket. Az Egyesült Államok Irakot támogatta, legalábbis olyan mértékben, hogy ne szenvedjen vereséget a teheráni forradalmi rezsimtől. Deng kifejtette, hogy Kínának „mozgástérre” van szüksége ahhoz, hogy „rugalmasabb álláspontot” foglaljon el Iránnal szemben azért, hogy jelentősebb szerepet játszhasson a háború befejezését célzó diplomáciában.

Deng a Szovjetunióval való szembenállás idején Mao „vízszintes vonal” elképzelését ültette át a gyakorlatba. Az elgondolást most visszaalakította a „három világ” felfogásra, amelyben Kína a szuperhatalmi vetélkedésen kívül áll, s amelyben a független külpolitika lehetővé teszi számára, hogy mind a három szférában - a szuperhatalmakéban, a fejlett világéban és a harmadik világéban - a saját preferenciáival összhangban cselekedjen.

Hu Yaobang (Hu Jao-pang), Deng egyik pártfogoltja az éppen aktuális kínai külpolitikai koncepciót a Kínai Kommunista Párt 1982. szeptemberben tartott országos kongresszusán vázolta fel. A kulcsfontosságú gondolata Mao „Kína a sarkára áll” elvének a felelevenítése volt: „Kína soha nem csatlakozik egyetlen nagyhatalomhoz vagy nagyhatalmi csoporthoz sem, és soha nem enged egyetlen nagyhatalom nyomásának sem.”⁸ Hu az amerikai és a szovjet külpolitika átfogó kritikai elemzésével kezdte a beszédét, valamint felsorolta azokat a lépéseket, amelyekkel a két hatalom bebizonyíthatná a jóhiszeműségét. Jelezte, hogy szerinte a tajvani kérdés megoldásának kudarca azt jelenti, hogy a Kína és az Egyesült Államok közötti „kapcsolatok fölött kezdettől fogva egy [sötét] felhő lebeg”. A kapcsolatok kizárólag akkor „fejlődhetnek stabilan”, ha az Egyesült Államok többé nem avatkozna bele a Kína által kizárólagosan belügynek tekintett kérdésbe. Hu rátartian kijelentette: „Látjuk, hogy a szovjet vezetők többször is kifejezték azt a vágyukat, hogy javítsák a viszonyt Kínával. Ám a tettek, nem pedig a szavak számítanak.”⁹

Kína a maga részéről megszilárdította a helyzetét a harmadik világban, mindkét szuperhatalomtól három lépés távolságot tartott, sőt bizonyos mértékben szembe is szállt velük: „A nemzetek közötti békés egymás mellett élést veszélyeztető fő erők napjainkban az imperializmus, a hegemonizmus és a kolonializmus. [...] Az emberiségnek ma az a legfontosabb feladata, hogy szembeszálljon a hegemonizmussal és védje a világbékét.”¹⁰

Kína lényegében a legnagyobb „semleges” hatalomként, a szuperhatalmi versengésen kívül állva egyedi erkölcsi státuszt követelt magának:

Mi mindig határozottan elleneztük a szuperhatalmak közötti fegyverkezési versenyt, kiálltunk a nukleáris fegyverek használatának betiltásáért és teljes megsemmisítésükért, és azt követeltük, hogy először a szuperhatalmak csökkentsék drasztikus mértékben a nukleáris és a hagyományos fegyverzetüket. [...]

Kína nemzetközi kötelezettségének tekinti, hogy elszántan küzdjön az imperializmus, a hegemonizmus és a kolonializmus ellen, vállalva a többi harmadik világbeli állammal.¹¹

A Kommunista Párt kongresszusán a hagyományos kínai külpolitika folytatásáról volt szó: önerőre támaszkodás, erkölcsi különállás és felsőbbrendűség, amihez még a szuperhatalmi státusz elutasítása járult.

Egy Reagan elnöknek küldött, 1984-ben keletkezett külügyminisztériumi feljegyzés szerint Kína azt az álláspontot tette magáévá, hogy

[...] egyszerre támogatja [az amerikai] fegyverkezést a szovjet terjeszkedés ellen és támadja a szuperhatalmi versengést mint a globális feszültség elsődleges forrását. Kína ennek eredményeként képes párhuzamos stratégiai érdekeket képviselni az Egyesült Államokkal, s ugyanakkor megerősíteni a kapcsolatait egy szerinte megerősödő harmadik világbeli tömbbel.¹²

1985-ben egy CIA-jelentés Kínát úgy jellemezte, hogy „egy háromszögben manőverezik” azáltal, hogy szoros kapcsolatokat ápol a Szovjetunióval egy sor magas szintű találkozó és a kommunista pártok közötti párbeszéd olyan protokolláris szintjén és olyan gyakorisággal, amely példa nélküli a kínai—szovjet szakítás óta. Az elemzés megjegyezte, hogy a kínai vezetők ismét „elvtársaknak” hívják a szovjet kollégáikat és a Szovjetuniót „szocialista” országnak nevezik (szemben a korábban használt „revizionista” kifejezéssel). A legfelső kínai és szovjet vezetők érdemi konzultációkat folytatnak a fegyverzetkorlátozásról - ami elképzelhetetlen volt a megelőző két évtizedben - és Yao Yilin (jao Ji-lin) kínai

miniszterelnök-helyettes 1985-ben tett egyhetes látogatása alatt a két fél fordulópontot jelentő megállapodást írt alá a kétoldalú kereskedelemről és gazdasági együttműködésről.¹³

Az egymást átfedő körökről szóló elképzelés ugyanaz volt, amit Mao az élete vége felé próbált érvényesíteni. A gyakorlati következményei azonban korlátozottak voltak. A harmadik világ a két szuperhatalommal szemben határozta meg magát. Elvesztette volna ezt a pozíciót akkor, ha az egyik vagy a másik oldal felé hajlik, még akkor is, ha mindezt egy szuperhatalom bevonásának álcázza. Kína lényegében a szuperhatalommá válás folyamatában volt, s úgy is viselkedett, mintha már az lenne, amikor éppen csak elkezdte a reformjait. Röviden, a harmadik világ kizárólag akkor tett volna szert nagyobb befolyásra, ha az egyik szuperhatalom csatlakozik hozzá, de akkor értelemszerűen megszűnt volna harmadik világ lenni. Ameddig a Szovjetunió nukleáris szuperhatalom volt és a vele való kapcsolatok törékenyek voltak, addig Kínát semmi sem siettetett, hogy eltávolodjon az Egyesült Államoktól. (A Szovjetunió összeomlása után mindössze két kör maradt, és a kérdés immár az volt, hogy vajon Kína a Szovjetunió által elhagyott helyre lép-e az Egyesült Államok kihívójaként, vagy inkább az Amerikával való együttműködést választja.) A kínai-amerikai viszony az 1980-as években átmeneti állapotban volt a hideg- háborús kapcsolatrendszer és a globális nemzetközi rend között, ami új kihívásokat teremtett a kínai-amerikai partnerség számára. Mindez feltételezte, hogy a Szovjetunió marad az alapvető biztonsági veszély.

Richard Nixon, a Kína felé nyitás *spiritus rector* a világot ugyanilyen módon fogta fel. Nixon egy 1982-ben Kínába tett magánlátogatását követően egy Reagan elnöknek címzett memorandumban leszögezte:

Véleményem szerint egyértelműen érdekünkben áll arra ösztönözni Kínát, hogy nagyobb szerepet játsszon a harmadik világban. Minél sikeresebbek, annál sikertelenebb lesz a Szovjetunió. [...]

1972-ben elsősorban a szovjet agresszió miatti közösen érzett aggodalom hozott össze bennünket. Miközben ez a veszély napjainkban nagyobb, mint 1972-ben volt, mégis a kölcsönös gazdasági függőségünk lesz a legjelentősebb tényező, ami a következő évtizedben közelebb visz bennünket egymáshoz.¹⁴

Nixon a továbbiakban azt tanácsolta, hogy a következő évtizedben az Egyesült Államok, nyugati szövetségesei és Japán dolgozzon együtt Kína gazdasági fejlődésének felgyorsításán. Egy olyan teljesen új nemzetközi rendet képzelt el, amelyben alapvetően Kína befolyását kell kihasználni egy szovjetellenes koalíciót alkotó harmadik világ felépítésére. Ám azt még Nixon sem láthatta előre, hogy a Szovjetunió összeomlik, és egy nemzedéken belül Kína abba a helyzetbe kerül, hogy a világ gazdasági egészsége nagy részben az ő gazdasági teljesítményétől függ majd. Senki sem számított rá, hogy ilyen hamar felmerülhet a kérdés, hogy vajon Kína felemelkedése nem teszi-e ismét kétpólusúvá a nemzetközi kapcsolatokat.

George Shultz, Reagan rendíthetetlen külügyminisztere, aki maga is képzett közgazdász volt, egy másik, szintén koncentrikus körökről szóló elmélettel állt elő, ami a kínai-amerikai viszonyt a szovjet-amerikai konfliktuson kívülre helyezte. Érvelése szerint Kína nélkülözhetetlenségének túlzott hangsúlyozása a szovjet fenyegetés kezelésében Kínának túlzottan nagy tárgyalási előnyt biztosít.¹⁵ A Kínával való kapcsolatokat a szigorú

viszonosság alapjára kell helyezni. Egy ilyen diplomáciában Kína a saját nemzeti érdekei miatt játszana szerepet. A kínai jóindulat a közös érdekekre épülő közös vállalkozásokból kell hogy fakadjon. A Kína-politika célja ezeknek a közös érdekeknek az azonosítása kellene hogy legyen. Ezzel egyidejűleg az Egyesült Államoknak lépéseket kellene tennie a Japánnal fennálló szövetsége megújítására. (Mao egyszer azt tanácsolta, hogy az amerikai tisztviselőknek Japánban „több időt kellene tölteniük”.) Japán fontos szövetséges, hiszen egy másik demokrácia, és a második világháborút követő évtizedek gyors gazdasági fejlődésének köszönhetően az egyik globális gazdasági hatalom. (Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az 1980-as években Japán gazdasági kapacitása nem csupán magasan felülmúlta Kínáét, hanem számos elemző szerint nem mesz- sze járt attól, hogy még az Egyesült Államokét is meghaladja.) Ebbe a viszonyba új életet lehelte a Reagan és a japán miniszterelnök, Nakaszone Jaszuhiro között kialakult személyes barátság - vagy ahogy a médiában ismertté vált, a „Ron and Yasu Show”.

Mind az Egyesült Államok, mind Kína lassan távolodott a korábbi viszonytól, amelyben közös egzisztenciális fenyegetéssel szembenező

stratégiai partnernek tekintették egymást. Elogy a Szovjetunió elkezdett hanyatlani, Kína és az Egyesült Államok gyakorlatilag megszokásból maradtak partnerek néhány olyan ügyben, amelyben az érdekeik egybeestek.

A Reagan-korszak alatt semmilyen alapvető új feszültség nem keletkezett, míg a Tajvanhoz hasonló régieket is minden nagyobb felhajtás nélkül kezelték a felek. Reagan a rá jellemző vitalitással vett részt egy 1984-ben lezajlott kínai állami látogatáson. Egyes helyeken még klasszikus kínai költeményekből és *A változások könyve* című, jövődöléseket tartalmazó régi műből is idézett az Egyesült Államok és Kína közötti együttműködésen alapuló kapcsolat leírására. Reagan még a *torig li he zuo* („egyesítsük az erőt, dolgozzunk együtt”) és *hujinghu hui* („kölcsonös tisztelet, kölcsonös előny”) kínai szólásokat is használta az amerikai-kínai viszony jellemzésére.¹⁶ Reagan azonban soha nem folytatott olyan bensőséges megbeszéléseket egyik kínai tárgyalópartnerével sem, mint Nakaszonével - sőt, egyetlen amerikai elnök sem a kínai kollégájával -, és a látogatása nem kötődött semmilyen jelentős ügy elintézéséhez, hanem az mindössze a világ-helyzet áttekintésére szorítkozott. Amikor Reagan bírálta egy bizonyos meg nem nevezett nagyhatalmat azért, mert csapatokat von össze Kína határai mentén és fenyegeti a szomszédait, a beszédének ezt a részét a kínai közvetítésből kihagyták.

Amikor Reagan elnöksége véget ért, a helyzet Ázsiában nyugodtabb volt, mint a korábbi évtizedekben bármikor. A Kínában, Japánban, Koreában, Indokínában és Délkelet-Ázsia egyéb részein háborúkkal és forradalmakkal teli fél évszázad lényegében egy vesztfáliai alapokon nyugvó rendszernek adta át a helyét Ázsiában - hasonlóképpen ahhoz, ahogy a harmincéves háború végén, 1648-ban szuverén államok alakultak Európában. Eltekintve az elszegényedett és elszigetelt Észak-Korea által rendszeres időközökben elkövetett provokációktól, illetve a szovjet megszállás elleni felkeléstől Afganisztánban, Ázsia most szuverén kormányokkal, mindenki által elismert határokkal rendelkező, különálló államok világa volt, amelyben hallgatólagos megállapodás zárta ki az egymás politikai és ideológiai belügyeibe való beavatkozást. A kommunista forradalom exportjának terve - amit annak kínai, észak-koreai és észak-vietnami támogatói korábban lelkesen felkaroltak - megbukott. A különböző hatalmi központok közötti egyensúlyt sikerült megőrizni, részben az

érdekelt felek kimerülése, részben pedig a különböző regionális hatalmi ambíciók megfékezésére fordított amerikai (és később kínai) erőfeszítések következtében. Ebben az összefüggésben az ázsiai gazdasági reform és jólét új korszaka köszöntött be. Olyan korszak, ami a huszonegyedik században akár visszavezetheti a térséget történelmi szerepéhez, hogy a világ legtermelékenyebb és leggazdagabb kontinense legyen.

Deng reformprogramja

Amit Deng „reform és nyitás” néven emlegetett, nem csupán gazdasági, hanem szellemi vállalkozás is volt. Először is a gazdasági összeomlás szélén álló társadalom stabilizálását jelentette, utána pedig egy olyan új módszerek segítségével feltárt belső erő megtalálását, amire korábban a kommunista rendszerben nem akadt példa.

A Deng által örökölt gazdasági helyzet rendkívül elkeserítő volt. Kína kollektivizált mezőgazdasága alig-alig tudott lépést tartani a hatalmas létszámú lakosság szükségleteivel. Az egy főre eső élelmiszerfogyasztás nagyjából akkora volt, mint a korai Mao-időszakban. Egy kínai vezető állítólag beismerte, hogy százmillió kínai parasztnak — körülbelül az 1980-as amerikai népesség fele — nem jutott elegendő élelem.¹⁷ Az iskolarendszer felszámolása a „kulturális forradalom” alatt botrányos körülményeket teremtett. 1982-ben Kína munkaképes lakosságának 34 százaléka csupán általános iskolai oktatásban részesült, és 28 százalékát pedig „analfabétának vagy félanalfabétának” minősítették. Kína munkaképes lakosságán belül alig 0,87 százaléknak volt felsőfokú végzettsége.¹⁸ Deng gyors gazdasági fejlődést szorgalmazott, ám meg kellett küzdenie azzal a nehézséggel, hogy miként formáljon át egy tanulatlan, elszigetelt és még mindig többnyire elszegényedett népességet olyan munkaerővé, ami alkalmas termelékeny és versenyképes szerepet játszani a világ gazdaságban, és le tudja küzdeni az alkalmanként adódó nehézségeket.

A reform hívei előtt álló kihívást csak növelték a rendelkezésükre álló hagyományos eszközök. Deng modernizációs törekvése hasonló volt sok más kísérlethez, amellyel a tizenkilencedik század második felétől kezdve hiába próbálkoztak a reformerek. Akkor az akadályt az jelentette, hogy a

Kína különleges identitásával összekapcsolódó életmódot nem akarták feladni a kínaiak. Most arról volt szó, hogy a kommunista társadalmakra jellemző elemeket úgy változtassák meg, hogy közben megmaradjanak azok a filozófiai elvek, amelyekre Mao ideje óta a társadalom kohéziója épül.

Az 1980-as évek elején a központi tervezés még mindig az összes kommunista társadalom működési elvéül szolgált. Ennek hiányosságai nyilvánvalóak voltak ugyan, de erre az ellenszert nem találták meg. A kommunizmus legfejlettebb szakaszában az ösztönzők kivétel nélkül inkább negatív hatásúak voltak, amennyiben a stagnálást jutalmazták, és elriasztottak a kezdeményezéstől. Egy tervgazdaságban az árukat és a szolgáltatásokat bürokratikus döntések alapján osztják szét. Egy idő múlva a kormányzati rendeletek alapján megállapított árak elvesztik a kapcsolatot a költségekkel. Az ármegállapítási rendszer eszközzé válik a lakosság erőforrásainak kiszipolyozására és a politikai prioritások meghatározására. Amint a hatalom megszerzésére használt terror enyhül, az árakba szubvenció épül be, és az ármegállapítás olyan módszerre válik, amivel támogatást lehet szerezni az adott ország kommunista pártjának.

A reformkommunizmus képtelennek bizonyult eltörölni a gazdasági törvényeket. Valakinek meg kellett fizetni a valós árat. A központi tervezés és az ártámogatás negatív következménye az innováció hiánya és a felesleges foglalkoztatottság volt - más szóval, stagnálás és csökkenő egy főre eső jövedelem. Mivel mindent, amit a vállalatvezetés előállított, a megfelelő minisztérium birtokolt, a minőség nem számított. És az innovációt kifejezetten gátolták, nehogy az a tervezés egész rendszerét felborítsa.

Az érdekek kiegyensúlyozását végző piacok hiányában a tervező kénytelen volt többé-kevésbé önkényes döntéseket hozni. Ennek eredményeként egyébként keresett árucikkeket nem gyártottak, míg az előállított árukra nem volt igény.

Egy tervgazdálkodásos állam azonban egyáltalán nem osztály nélküli társadalmat teremt, hanem inkább megszilárdítja a társadalmi rétegződést. Ahol az árukat elosztják, s nem vásárolják, valódi jutalmaknak a hivatallal együtt járó előnyök bizonyulnak: különleges üzletek, kórházak, oktatási lehetőségek a káderek számára. A tisztviselők kezében összpontosuló óriási diszkrecionális hatalom elkerülhetetlenül korrupcióhoz vezetett. Minden

állás, tanulmányi lehetőség és a legtöbb juttatás valamilyen fajta személyes kapcsolaton múlt. A történelem iróniája, hogy a kommunizmus, amely elvileg az osztály nélküli társadalom megteremtésére törekedett, létrehozott egy feudális jellegű kiváltságos osztályt. Kiderült, hogy lehetetlen egy modern gazdaságot központi tervezéssel irányítani, de egyetlen kommunista állam sem lépett túl a tervgazdálkodáson.

Deng „reform és nyitás” programjának ezt a rendszer alapjaiból fakadó stagnálást kellett megszüntetni. O és a munkatársai elindultak a piacgazdaság, a decentralizált döntéshozatal és a külvilág irányába történő nyitás útján: mindezek korábban soha nem látott változásokat jelentettek. A változást a kínai emberek tehetségének a felszabadítására alapozták, akiknek természetes gazdasági vitalitását és vállalkozói szellemét a háború, az ideológiai dogma, valamint a magánvállalkozásokra kirótt szigorú szabályozás hosszú ideig visszafogta.

Deng két fő munkatársára támaszkodott a reformoknál - Hu Yaobang- ra és Zhao Ziyangra (Csao Ce-jiang) — bár később mindkettővel összekülönbözött, amikor azok a gazdasági reform elveit megpróbálták átvinni a politika terére is.

Hu Yaobang, a „hosszú menetelés” egyik legfiatalabb résztvevője, Deng pártfogoltjaként emelkedett a ranglétrán, és később Denggel együtt is bukott meg a „kulturális forradalom” alatt. Amikor Deng visszatért a hatalomba, a Kommunista Párt legmagasabb posztjaira, egészen a főtitkári tisztségig emelte Hu Yaobangot, akit a hivatali ideje alatt a politikai és gazdasági kérdésekben az aránylag liberális vonallal azonosítottak. Egyenes modorával következetesen elment addig, ameddig a pártja és a társadalom még hajlandó volt követni. O volt az első kommunista vezető, aki rendszeresen nyugati öltönyökben jelent meg, és vitát váltott ki azzal a javaslatával, hogy a kínaiak az evőpálcikákat cseréljék fel késre és villára.¹⁹

Zhao Ziyang, akit 1980-ban neveztek ki miniszterelnöknek és 1987. januárban a Kommunista Párt főtitkárának, még szecsuáni párttitkárként kísérletezett a mezőgazdasági kollektivizálás megszüntetésével. Az életszínvonal jelentős emelésében elért sikere kivítva a vidéki kínaiak elismerését, amit a családi nevére (ami majdnem azonos a kínai „keres” szóval) készített szójáték illusztrált: „Ha búzát akarsz enni, keresd {zhao} Ziyang- got.” Zhao Ziyangot, aki Hu Yaobanghoz hasonlóan politikailag

liberális szellemű volt, végül Deng távolította el a Párt főtítkári pozíciójából a Tienanmen-válság csúcspontján.

Denget és a munkatársait mindenekelőtt a „kulturális forradalom” elutasítása motiválta. A Kínát vezető összes politikus átélt valamilyen megaláztatást, s sokan közülük még fizikai megpróbáltatásokat is. A „kulturális forradalomban” átélt élmények átítták a kínai vezetőkkel folytatott

megbeszéléseket. Amikor magánlátogatáson Kínában jártam, egy melankolikus hangulatú beszélgetést folytattam 1982. szeptemberben
Denggel.

KISSINGER 1974. áprilisban találkoztam Önnel, amikor az [ENSZ] rendkívüli ülésére jött és aztán Maónál, és Ön egy árva szót sem szólt.

DENG Aztán 1974. novemberben [Pekingben] mi beszéltünk a legtöbbit, mert Zhou akkor beteg volt és én irányítottam az államtanácsot, és 1975-ben én feleltem a Párt és a kormány működéséért. Aztán mindössze egy évvel később eltávolítottak [a hatalomból]. Amikor visszatekintünk erre a történelmi időszakra, azt mondhatjuk, hogy nagyon érdekes volt. Ezek a visszalépések nyitották ki a szemünket. [...] Az 1979 és 1981 közötti tapasztalataink azt bizonyították, hogy helyes a politikánk. Nem volt itt három és fél éve. Lát valamilyen változást?

KISSINGER Amikor utoljára itt jártam — talán tudatlanságból fakad -, az volt a benyomásom, hogy a Tanácsadó Testület elnökének [Deng] számos magas pozícióban lévő ellenfele van.
[...]

DENG Az emberek külföldön gyakran kérdezik, hogy politikai stabilitás van-e Kínában. Ahhoz, hogy meg tudjuk ítélni azt, hogy politikai stabilitás van-e Kínában, először azt kell megnéznünk, hogy stabilitás van-e azokon a területeken, ahol nyolcszáz millió kínai él. A parasztok ma nagyon elégedettek. Vannak változások a városokban is, de nem annyi, mint amennyi vidéken. [...] [Az embereknek] nagyobb a bizalmuk a szocialista gazdasági intézményekben, jobban bíznak a Pártban és a kormányban is.

Ennek messze ható következményei vannak. A Párt és a kormány a „kulturális forradalom” előtt nagy tiszteletnek örvendett, de ezt a presztízst a „kulturális forradalom” lerombolta.

Nem sok tapasztalat állt rendelkezésre azt illetően, hogy milyen mintát kövessen a reformkísérlet. Amikor 1987-ben visszatértem, Zhao Ziyang előzetes tájékoztatást adott nekem arról a programról, amit októberben a Párt kongresszusa elé kívánt terjeszteni. Hangsúlyozta, hogy Kína nagyon bonyolult és hosszú útra lépett, amikor megpróbálja összeegyeztetni a kapitalizmust és a szocializmust:

Egy kulcsfontosságú kérdés, ami sorra fog kerülni: miként tegyük ésszerűvé a szocializmus és a piaci erők közötti kapcsolatot. A jelentés ki fog térni arra, hogy a szocializmushoz szükséges tervezésnek figyelembe kell venni a piaci erőket és nem kirekeszteni kell őket. [John Maynard] Keynes óta az összes ország, beleértve a kapitalistákat is, valamilyen mértékű kormányzati szerepet alkalmaz a gazdasági tevékenységekben. Az Egyesült Államok és Dél-Korea jó példák erre. A kormányok vagy tervezésen, vagy a piacon keresztül szabályoznak. Kína mindkét módszert használni fogja. A vállalkozások teljes mértékben kihasználják a piaci erőket és az állam a makrogazdasági politikán keresztül fogja irányítani a gazdaságot. Lesz tervezés is ott, ahol szükséges, de a tervezésen keresztül megvalósított jövőbeli szabályozás csak az egyik módszer lesz, s ezt nem fogjuk a szocializmus veleszületett természetének tekinteni.

Deng ezeknek a céloknak az eléréséhez csak fokozatosan látott neki. Kínai kifejezéssel élve a vezetés „úgy kelt át a folyón, hogy kitapogatta a köveket”, részben a már korábban beváltak alapján jelölték ki az utat. Mao „folyamatos forradalmát” az utópikus átalakítás vízióival együtt valójában elvetették. A kínai vezetés nem engedte, hogy az ideológia a reformjaik útjába álljon, ehelyett inkább újradefiniálták, hogy mi is a „szocializmus kínai sajátosságokkal”. Ezt olyan módon tették, hogy a „kínai sajátosságok” bármire vonatkozhattak, ami nagyobb jólétet hozott Kínának.

Kína ennek a folyamatnak a megkönnyítésére bátorította a külföldi

befektetéseket, melyek főleg a tengerparton kialakított különleges gazdasági övezetekben valósultak meg, ahol a vállalkozásoknak nagyobb mozgásteret adtak és a befektetők különleges feltételekre számíthattak. Ha meggondoljuk, hogy Kína korábban, a tizenkilencedik században milyen negatív tapasztalatot szerzett a „külföldi befektetőkkel” a tengerpartjai mentén - és figyelembe vesszük azt, hogy ez az élmény milyen jelentős szerepet játszott a kínai nacionalista narratívában —, akkor ez a lépés nagy bátorságról tanúskodik. Egyben a vezetés - bizonyos mértékben előzmény nélküli - hajlandóságot is mutatott a kínai gazdasági önellátás évszázados elképzelésének elhagyására a nemzetközi gazdasági rendhez való csatlakozással. A Kínai Népköztársaság 1980-ra csatlakozott a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF) és a Világbankhoz, s külföldi kölcsönök kezdtek az országba áramlani.

A szisztematikus decentralizáció volt a következő lépés. A mezőgazdasági kommunákat feladták az úgynevezett „felelősség központok” kedvéért, amelyek gyakorlatilag egyet jelentettek a családi gazdaságokkal. Más vállalkozások esetében különbséget tettek a tulajdonlás és a menedzsment között. A tulajdonjog az állam kezében maradt, a vállalat vezetését általában a menedzserre bízták. A hatóságok és a menedzserek közötti megállapodások határozták meg a felek tevékenységi körét, elég nagy mozgásteret hagyva a vállalatvezetőknek.

Ezek a változások látványos eredményeket hoztak. 1978 - amikor az első gazdasági reformokat életbe léptették — és 1984 között a kínai parasztok jövedelme megduplázódott. Az egyéni gazdasági ösztönzők újbóli bevezetése következtében a magánszektor a bruttó nemzeti össztermék közel 50 százalékára nőtt egy olyan gazdaságban, amelyet korábban szinte kizárólag kormányzati rendeletekkel irányítottak. Kína bruttó nemzeti összterméke (GDP) az 1980-as években mindvégig átlagosan évi 9 százaléknál is gyorsabban nőtt — ez a példa nélkül álló és megszakítatlan gazdasági növekedési időszak még a jelen munka írásakor is tart.²⁰

Egy ilyen nagyszabású erőfeszítés mindenekelőtt azoknak a tisztviselőknek a teljesítményén múlt, akiket a reformok végrehajtásával bíztak meg. Denggel 1982-ben erről a témáról folytattam eszmecsere-t. Arra a kérdésemre, hogy a hivatalnoki kar fiatalítása a kívánt irányba halad-e, Deng bizonytalanul válaszolt.

DENG Igen, azt hiszem, ezt állíthatom. Ám még nem ért véget. Folytatnunk kell. A mezőgazdaság kérdését még nem oldottuk meg. Türelmesnek kell lennünk. Két éve Zhao Ziyang miniszterelnököt és Hu Yaobangot a legfontosabb pozíciókba ültettük. Talán észrevette, hogy a pártvezetés tagjainak a 60 százaléka hatvan évnél fiatalabb és sokan közülük negyvenes éveikben járnak.

KISSINGER Felfigyeltem erre.

DENG Mindez nem elég. Fel kell készülnünk a régi elvtársak visszatérésére is. Ezért hoztuk létre a Tanácsadó Testületet. Én magamat ajánlottam a Tanácsadó Testület elnökének. Ez azt jelenti, hogy én a magam részéről fokozatosan szeretnék lemondani a hivatalos pozíciókról és a tanácsadó szerepét kívánom átvenni.

KISSINGER Észrevettem, hogy néhány kollégája idősebb, mint Ön, s ők nem kerültek be a Tanácsadó Testületbe.

DENG EZ azért van, mert a pártunk nagyon régi. És szükséges pár idősebb embert az első vonalban tartani. Ám ezt a problémát fokozatosan megoldjuk.

KISSINGER Úgy tájékoztattak, a „kulturális forradalommal” az volt a probléma, hogy sok olyan ember lett káder, akik nem rendelkeztek magas szintű képzettséggel. Problémát jelent-e ez, és képesek lesznek-e foglalkozni vele?

DENG Igen. A felelős káderek kiválasztásának a feltételei a következők. Forradalmároknak kell lenniük. Fiatalabbnak kell lenniük. Tanultabbak kell hogy legyenek. Szakmailag hozzáértők legyenek. Ahogy mondtam, a legutóbbi pártkongresszus nem csupán az új politika folyamatosságát demonstrálta, hanem biztosította is a folytonosságát, és a személyi politika is a folyamatosságát garantálta.

Öt évvel később Deng még mindig azzal volt elfoglalva, hogy miként fiatalítsa meg a Pártot. 1987 szeptemberében előzetes tájékoztatást adott nekem arról, hogy mit tervez az októberre összehívott pártkongresszusra. A napbarnított, kipihent, s nyolcvanhárom éves korában még mindig hatalmas energiákkal rendelkező Deng elmondta, hogy a soron következő

kongresszust „reform konferenciának és a világ felé való nyitásnak” szeretné elnevezni. Zhao Ziyang kapja a Kommunista Párt főtitkárának kulcs- fontosságú posztját, amelyben Hu Yaobangot váltja, s ez egyben azt is jelenti, hogy új miniszterelnökre van szükség. Hu Yaobang „elkövetett néhány hibát”, közölte Deng - feltehetően azt, hogy túlságosan messzire engedte menni az 1986-os diáktüntetések de a Politikai Bizottság tagja marad (ami változást jelentett a korábbi időszakokhoz képest, amikor a vezető tisztségekből eltávolított személyeket egyben a politikai folyamatból is kivonták). Deng jelezte, hogy az Állandó Bizottság (a Kommunista Párt végrehajtó bizottsága) tagjai közül senki sem tarthat meg kettős pozíciót, s ezzel is felgyorsul a váltás a vezető tisztségviselők új nemzedékének javára. Más „idősebb emberek” pedig vissza fognak vonulni.

Deng elmondta, hogy a gazdaságítól a politikai strukturális reformok felé lép majd. Ez sokkal bonyolultabb lesz, mint a gazdasági reform, mert „több millió ember érdeke forog majd kockán”. A Kommunista Párt és a kormány közötti munkamegosztás meg fog változni. Számos pártagnak kell majd állást változtatnia, amikor a párttitkároktól professzionális vállalatvezetők veszik át az irányítást.

Hol húzódik a választóvonal a politikacsinálás és az adminisztráció között? Deng azt válaszolta, hogy az ideológiai kérdések a Pártra fognak tartozni, a gyakorlati politika a menedzserekre. Amikor arra kértem, hogy mondjon egy példát, Deng kifejtette, hogy a Szovjetunió irányába történő nyitás egyértelműen ideológiai ügy lesz. A vele folytatott számos beszélgetésből azonban azt a következtetést vontam le, hogy ez nem lesz gyakori téma. Visszatekintve felteszem magamnak a kérdést, hogy Deng egy ilyen korábban elképzelhetetlen ötlet megemlékezésével nem azt kíván- ta-e jelezni, hogy Kína a nagyobb diplomáciai mozgástérhez való visszatérésen gondolkodik.

Amit Deng politikailag szeretett volna megvalósítani, az előzmények nélkül állt a kínai történelemben. Lényegében azt javasolta, hogy a Kommunista Párt gyakoroljon általános felügyeletet a nemzet gazdasági és politikai struktúrája felett. Ugyanakkor úgy gondolta, hogy a Párt leszámol a mindennapi élet ellenőrzésének korábbi gyakorlatával, az emberek kezdeményezései tág teret kapnak. Ezeket az átfogó reformokat, jelentette ki Deng, „rendezetten” fogják végrehajtani. Kína stabil és „annak is kell

maradnia, ha fejlődni kíván”. A kormánya és a népe „emlékszik még a »kulturális forradalom« káoszára”, és nem hagyják, hogy az a jövőben bármikor megismétlődhessen. Kína reformjai „példa nélküliek”, ez óhatatlanul azzal jár, hogy „néhány hibát elkövetünk”. Az emberek döntő többsége támogatja a jelenlegi reformokat, de „bátorságra” és „megfontoltságra” lesz szükség ahhoz, hogy azok sikeresek legyenek.

Ahogy kiderült, a fentiek nem elvont kérdések voltak. Dengnek hamarosan foglalkoznia kellett a „rendezett” reformprogramjában rejlő feszültségekkel. Miközben a világ nagy része csodálattal nézte a szárnyaló kínai gazdasági növekedést, a több tízezernyi diákot, akit külföldre küldtek tanulni, valamint az országon belül az életszínvonalban bekövetkezett változásokat, komoly jelek mutattak arra, hogy új áramlatok jelennek meg a rendszeren belül.

A reformfolyamat kezdeti szakaszai a tervezés és a piac problémáit egyesítették. Az árak megfeleltetése a valódi költségeknek elkerülhetetlenül árnövekedéshez vezetett, legalábbis rövid távon. Az árreform miatt az emberek pánikszerűen vették ki a megtakarításaikat, hogy az árak emelkedése előtt vásárolhassanak, s ezzel egy ördögi kör keletkezett az árak felhalmozása és az infláció miatt.

Egy 1987. szeptemberben tartott találkozón Zhao Ziyang felvázolta a tervet, hogy a GDP körülbelül 50 százalékát a piacnak kellene szolgáltatnia. A gyakorlati gazdasági kérdéseken túl ez megkívánta, hogy a tervutasításos rendszert alapjaiban átformálják. A gazdaság közvetett ellenőrzése nagyobb hangsúlyt kell hogy kapjon a pénzforgalom manipulálása és a gazdasági válság elkerülését megakadályozó beavatkozás révén, hasonlóan az európai államokhoz. Számos központi intézményt kell majd Kínában megszüntetni, míg mások funkcióját pedig újra meghatározni. Ennek a folyamatnak a megkönnyítésére elrendelték a párttagságok felülvizsgálatát és a bürokrácia karcsúsítását. Mivel ez harmincmillió embert érintett, és pontosan azok hajtották végre, akiknek a tevékenységét át kellett szabni, a felülvizsgálat számos akadályba ütközött.

A gazdasági reform viszonylagos sikere elvetette a későbbi elégedetlenség magvát. A kormányzat egyre kisebb mértékben élvezte azoknak a kádereknek a lojalitását, akiknek az állását a reformok veszélyeztették.

A kettős árrendszer működtetése számos utat nyitott a korrupció és a nepotizmus előtt. A piacgazdaság felé való elmozdulás a valóságban több lehetőséget adott a korrupcióra, legalábbis az átmeneti időszakban. Az a tény, hogy két gazdasági szektor létezett egymás mellett - egy zsugorodó, de még mindig nagyon nagy állami szektor és egy növekvő piacgazdaság — kétfajta árat eredményezett. Gát lástalan bürokraták és vállalkozók így olyan helyzetbe kerültek, hogy a személyes haszon érdekében ide-oda tudták mozgatni az árukat a két szektor között. A magánszektorban megjelenő haszon egy része minden kétséget kizáróan nagyarányú korrupció és nepotizmus révén keletkezett.

Egy olyan családközpontú kultúrában, mint amilyen a kínai, a nepotizmus amúgy is speciális kérdés. A kínaiak nehéz időkben mindig számíthatnak a családjukra. Az összes kínai társadalomban — függetlenül attól, hogy az a szárazföldi Kínában, Tajvanon, Szingapúrban vagy Hongkongban található - a családtagokban bíznak meg a legjobban, akiknek a jóléte inkább a családi körülmények, s nem annyira az elvont piaci erők függvénye.

A piaci nyitás nagy elégedetlenséget okozott. Egy piacgazdaság idővel növeli az általános jólétet, de a verseny lényege az, hogy valaki nyer és valaki veszít. A piacgazdaság korai szakaszaiban a nyereségek többnyire aránytalanul nagyok. A vesztesek a kudarcért jobbra a „rendszer” okolják, nem pedig saját magukat. Gyakran igazuk is van.

A gazdasági reformok növelték az életszínvonallal és a személyes szabadsággal kapcsolatos kínai várakozásokat, ugyanakkor olyan feszültségeket és egyenlőtlenségeket teremtettek, amelyeket sok kínai szerint kizárólag egy nyíltabb és nagyobb politikai részvételt kínáló rendszer tud orvosolni. A kínai vezetés fokozatosan mind megosztottabbá vált az ország politikai és ideológiai jövőjét illetően. Gorbacsov reformjai a Szovjetunióban 428 | HENRY KISSINGER • *Kínáról*

i

emelték a vita tétjét. A kínai vezetésben egyesek számára a *glasznosztj* és a *peresztrojka* veszélyes eretnekségnek minősült, hasonlóan ahhoz, ahogy Hruscsov elhajította „Sztálin kardját”. Másoknak, beleértve Kína diákjait és párttisztviselőinek fiatalabb nemzedékét, Gorbacsov reformjai lehetséges modellt jelentettek Kína számára is.

A Deng Xiaoping, Hu Yaobang és Zhao Ziyang által felügyelt gazdasági reformok átfőrtmálták a kínai mindennapokat. Ugyanakkor az olyan, a Mao-korszakban kiirtott jelenségek ismételt felbukkanása, mint a jövedelemkülönbségek, a színes és gyakran provokatív öltözködés, valamint a „luxuscikkék” nyílt magasztalása, arra indították a régivágású kommunista kádereket, hogy szóvá tegyék: a Népköztársaság áldozatul esett az egykor John Foster Dulles által tervezett, kapitalizmushoz vezető, rettegett „békés evolúciónak”.

Miközben a kínai hivatalos személyek és értelmiségiek gyakran a marxista dogma keretei között folytatták ezt a vitát - mint például a nagy figyelmet kapott kampány a „burzsoá liberalizáció” veszélye ellen -, az ellentét végül ahhoz a kérdéshez vezetett vissza, ami Kínát a tizenkilencedik század óta megosztotta. Kína azzal, hogy nyit a külföld felé, beteljesíti a sorsát vagy inkább veszélyezteti az erkölcsi lényegét? Mit akar tanulni (ha egyáltalán van mit) a nyugati társadalmi és politikai intézményektől?

A vita 1988-ban egy televíziós sorozat körül kristályosodott ki. A kínai központi televízió által sugárzott hatrészes *A folyó elégiája* című dokumentumfilm-sorozat Kína iszapos, lassan hömpölygő Sárga-folyóját metaforaként felhasználva azt sugallta, hogy a kínai civilizáció befelé forduló és stagnáló lett. A film a hagyományos konfuciuszi kultúra elítélését a közelmúlt politikai fejleményeinek burkolt bírálatával vegyítve azt az üzenetet közvetítette, hogy Kínának úgy kellene megújulnia, hogy a külvilág „kék óceánja” felé tekint, beleértve a nyugati kultúrát is. A sorozat országos vitát váltott ki, s abba Kína kormányának legmagasabb körei is bekapcsolódtak. A hagyományos kommunizmus hívei a filmsorozatot „ellenforradalminak” tartották és elérték azt, hogy betiltsák annak ellenére, hogy már bemutatták.²¹ A Kína jövőjéről és a nyugattal való kapcsolatáról generációk óta folytatott vita ismét kiújult.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Tienanmen tér

A szovjet tömbön belüli repedések Kelet-Európában 1989 elején kezdtek jelentkezni. Novemberben a berlini fal leomlásához vezettek az események, és aztán magának a Szovjetuniónak a feloszlásához. Kína azonban stabilnak tűnt, és a világ többi részével fenntartott kapcsolatai az 1949-es kommunista győzelem és a Népköztársaság kikiáltása óta a legjobbak voltak. Az Egyesült Államokkal fennálló kapcsolatai különösen sokat fejlődtek: a két ország együttműködött Afganisztán szovjet megszállásának megghiúsításában; az Egyesült Államok jelentős mennyiségű fegyvert szállított Kínába; a kereskedelem vol umene nőtt; az egymás közötti érintkezések a kormánytagoktól kezdve a haditengerészeti egységekig intenzívek voltak.

Mihail Gorbacsov, aki ekkor még mindig a Szovjetunió veietője volt, májusban látogatást tervezett Pekingbe. Moszkva szinte teljes mértékben kielégítette a kínai-szovjet viszony javításához szükséges három kínai feltételt: a szovjet erők kivonását Afganisztánból; a korábban a kínai határ mentén állomásozó szovjet csapatok átcsoportosítását a határtól távolabbra; a Kambodzsából való vietnami kivonulást. Rendszeres időközönként nemzetközi konferenciákat szerveztek Pekingben, így áprilisban egy olyan multilaterális fejlesztési szervezetnek, az Ázsiai Fejlesztési Bank igazgatótanácsának ülését, amelyhez Kína három évvel korábban csatlakozott. Az esemény váratlan háttérrel szolgáltattott a kibontakozó drámának.

Az események Hu Yaobang halálával kezdődtek, akinek Deng tette lehetővé a Kommunista Párt legfőbb méltóságává, főtítkárrá emelését 1981-ben. Amikor a konzervatív kritikusok Hu Yaobangot határozatlansággal vádolták a diáktüntetésekkel szemben, 1986-ban Zhao Ziyang, Deng egy másik pártfogoltja váltotta fel, miközben Hu megtarthatta a befolyásos Politikai Bizottságban a tagságát. A Politikai Bizottság 1989. április 8-án tartott ülésén a hetvenhárom éves Hu szívinfarktot kapott. Megdőbbsnt kollégái újraélesztették és sietve kórházba szállították. Április 15-én egy

újabb infarktust követően meghalt.

Hu Yaobang halála, mint Zhou Enlai-é 1976-ban, politikai jelentőséggel bíró gyászt váltott ki. A közbeeső években azonban a nyilvánosság engedélyezett korlátait kijebbe tolták. Míg a Zhout gyászolók 1976-ban Mao és Jiang Qing bírálátát régi dinasztikus udvari politikára utaló allegóriákba rejtették, a Hu elhunytakor tüntetők 1989-ben konkrétan megnevezték a célpontjaikat. A légkör amúgy is feszült volt a „május 4. mozgalom” közelgő hetvenedik évfordulója miatt: 1919-ben nacionalista érzelmeiktől vezérelt kínaiak a kínai kormány gyengesége és a versailles-i békeszerződés vélt igazságtalanságai ellen tiltakoztak.¹

Hu Yaobang csodálói koszorúkat és verseket helyeztek el a Népi Hősök Emlékművénel a Tienanmen téren, mely utóbbiak közül több is dicsérte a volt főtitkár elkötelezettségét a politikai liberalizáció mellett, és annak a vágnak adott hangot, hogy bárcsak a szelleme tovább élne újabb reformokban. Pekingi és más városokból származó diákok az alkalmat megragadva hangot adtak a korrupcióval, inflációval, a sajtó szabadságának korlátozásával, az egyetemi körülményekkel, valamint azzal kapcsolatos elégedetlenségüknek, hogy a Párt „öregjei” a színpalak mögül kívántak informálisan kormányozni. A különböző diákcsoportok Pekingben hét követelést terjesztettek elő, s egyben azzal fenyegettek, hogy addig tüntetnek, amíg a kormány el nem fogadja azokat. Nem mindegyik csoport támogatta minden követelést, de a különböző kiábrándultságok korábban soha nem látott mértékű egybefonódása politikai földrengéssé változott. Ami egy szimpátiatüntetésnek indult, az a Tienanmen tér elfoglalásához, valamint a kormány hatalmának a megkérdőjelezéséhez vezetett.

Az események olyan mértékben eszkalálódtak, amit a hónap elején a megfigyelők és a résztvevők még elképzelhetetlennek tartottak volna. Júniusra a különböző mértékű kormányellenes tiltakozások az egész országra kiterjedtek és háromszáznegyven várost érintettek.² A tiltakozók vonatokat és iskolákat foglaltak el, és a fővárosban eltorlaszoltak több főutat is. A Tienanmen téren diákok éhségsztrájkba kezdtek, óriási figyelmet keltve ezzel a helyi és a nemzetközi megfigyelők és más, nem diák csoportok körében egyaránt, mely utóbbiak elkezdtek a tiltakozókhoz csatlakozni. A kínai vezetők kénytelenek voltak Gorbacsov ünnepélyes fogadását a Tienanmen térről máshová áthelyezni. Udvariatlan módon

csupán egy víz- szafogott üdvözlő ünnepséget tartottak a pekingi repülőtéren a nyilvánosság kizárásával. Egyes jelentések arról szóltak, hogy a Népi Felszabadító Hadsereg bizonyos egységei nem voltak hajlandók a fővárosba menni és elfojtani a tüntetéseket, és hogy kormányalkalmazottak is a tiltakozókkal együtt vonulnak az utcákon. A politikai kihívást tovább súlyosbították a Kína nyugati részein történő fejlemények, ahol tibetiek és Kína muszlim vallású, ujjur kisebbsége mozgolódni kezdett a saját kulturális helyzete miatt (az ujjurok esetében egy olyan könyv megjelenése miatt, amely állítólagosan sértette az iszlám érzékenységet).³

A felkeléseket általában a saját belső lendületük mozgatja, amint az események ellenőrzése kicsúszik a főszereplők kezéből, akik egy olyan darab szereplőivé válnak, amelynek a forgatókönyvét immár nem ismerik előre. Deng számára a tiltakozások a történelemben gyökerező, a zűrzavartól való kínai félelmet és a „kulturális forradalmat” idézték fel — a tüntetők nyilvánosan hangoztatott céljaitól függetlenül. A tudós Andrew J. Náthán találóan összegezte a patthelyzetet:

A diákok nem kívánták az általuk veszélyesnek tartott rezsim létét megkérdőjelezni. A rezsim is vonakodott erőszakot használni a diákok ellen. A két fél számos célban egyetértett és sok szempontból közös nyelvet beszélt. A hibás kommunikáció és téves helyzetfelmérés miatt azonban olyan helyzetbe hozták egymást, amiben egyre kisebb és kisebb esélye volt a kompromisszumnak. A megoldás többször is elérhető közelségbe került, hogy aztán a lehetőség az utolsó pillanatban elillanjon. Csak lassan kerültek az események a szerencsétlenséghez vezető lejtőre, de aztán felgyorsultak, amint az ellentétek kiéleződtek. A végeredmény ismeretében a történetet olyan döbbenettel olvassuk, mint egy valódi tragédiát.⁴

Nem feladatom megvizsgálni azokat az eseményeket, amelyek a Tienanmen téri tragédiához vezettek: mindegyik oldalnak megvan a maga felfogása a válságban való részvételük különböző, gyakran egymásnak ellentmondó indítékairól. Eredetileg a diákmegmozdulás jól meghatározott sérelmek orvoslására jött létre. Ám a főváros főterének elfoglalása, még ha

teljesen békés úton történt is, olyan taktika volt, amely nyilvánvalóvá tette a tehetetlenségét a kormánynak, gyengítette azt, s elhamarkodott tettekre ragadtatta azzal, hogy hátrányos helyzetbe sodorta.

A végkifejletet illetően azonban nincs vita. A kínai vezetés azt követően, hogy hét hétig habozott és jelentős megosztottságot mutatott az erő alkalmazását illetően, június 4-én határozottan felszámolta a tüntetést. Zhao Ziyangot, a Kommunista Párt főtitkárát elmozdították a helyéről. Deng és a Politikai Bizottság többsége több hetes vita után utasította a Népi Felszabadító Hadsereget, hogy tisztítsa meg a Tienanmen teret. A tiltakozás kíméletlen elfojtása következett - mindezt nyomon lehetett követni a televíziókban, a világ minden részéből a Gorbacsov és a kínai vezetés közti óriási jelentőségű találkozás megörökítésére Pekingbe érkezett média jóvoltából.

Amerikai dilemmák

A nemzetközi közvélemény erősen tiltakozott. A Kínai Népköztársaság sohasem állította, hogy úgy működik, mint egy nyugati típusú demokrácia (és valójában mindig is elutasított minden ilyen irányú „gyanúsítást”). Most a világ médiájában egy olyan önkényuralmi államként tűnt fel, amely eltörpít az emberi jogokért küzdőket. Denget, akit eddig széles körben reformerként ünnepeltek, most mint zsarnokot ítélték el.

Ebben a légkörben az egész kínai–amerikai viszony, beleértve a két ország közötti rendszeres konzultációk immár bevált gyakorlatát, a politikai élet minden oldaláról támadások keresztüzébe került. A hagyományos konzervatívok igazolva látták magukat, hogy Kína a Kommunista Párt vezetése alatt soha nem lesz megbízható partner. Az emberi jogi aktivisták politikai meggyőződésüktől függetlenül mind fel voltak háborodva. A liberálisok szerint a Tienanmen téri események következményei Amerikára kötelezettséget róttak, hogy teljesítse az ország történelmi küldetését: a demokrácia elterjesztését. Bármennyire is különbözőek voltak a bírálók céljai, mindannyian egyetértettek abban, hogy szankciókkal kell Pekinget rákényszeríteni arra, hogy megváltoztassa a belső intézményeit és ösztönözze az emberi jogok érvényesülését.

George Bush elnök, aki alig öt hónappal korábban lépett hivatalba, aggódott a szankciók hosszú távú hatásai miatt. Bush és nemzetbiztonsági tanácsadója, Brent Scowcroft tábornok egyaránt tagjai voltak a Nixon-adminisztrációnak is. Korábban már találkoztak Denggel, és emlékeztek arra, hogyan védte az Amerikával fennálló viszonyt a „négyek bandájának” mesterkedései ellenében és az egyének nagyobb mozgásterének érdekében. Csodálták gazdasági reformjait, és az elnyomással szembeni ellenérzéseiket ellensúlyozta az az elismerés, amit az iránt éreztek, hogy a világ mennyit változott a Kína felé történő nyitás óta. Részesei voltak a külpolitikának akkor is, amikor az Egyesült Államok mindegyik ellenfele számíthatott kínai támogatásra, amikor Ázsia összes országa félt egy világtól elszigetelt Kínától, és amikor a Szovjetunió nyomást gyakorolhatott a nyugatra, mert sehol máshol nem kellett fenyegetéssel szembenéznie.

Bush elnök tíz évvel korábban, a feszültségek időszakában a pekingi amerikai összekötő iroda vezetőjeként szolgált Kínában. Bush-nak elég tapasztalata volt ahhoz, hogy megértse: azok a vezetők, akik részt vettek a „hosszú menetelésben”, túlélték a yan'ani barlangokat, és az 1960-as években egyszerre konfrontálódtak az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval, nem fognak engedni a külföldi nyomásnak vagy az elszigetelés fenyegetésének. És mi volt a cél? A kínai kormány megdöntése? Vagy a szerkezetének megváltoztatása — de mire? Hogyan lehetne az intervenció folyamatát leállítani, ha egyszer az megkezdődött? És mindez milyen költségekkel járna?

Amerikában már a Tienanmen-válság előtt elkezdődött egy vita arról, hogy a diplomácia milyen szerepet játszon a demokrácia terjesztésében. Leegyszerűsítve: az idealisták és a realisták csaptak össze. Az idealisták azzal érveltek, hogy a belpolitikai rendszer befolyásolja a külpolitikát, és ezért a belpolitika legitim ügye a diplomáciai napirendnek. Ezzel szemben a realisták véleménye szerint egy ilyen napirend meghaladja bármely ország képességét, s a diplomáciának ezért elsődlegesen a külpolitikára kell koncentrálnia. Az erkölcsi elv abszolútumai álltak szemben azzal a meggyőződéssel, hogy a külpolitikának a nemzeti érdekek kiegyensúlyozásából kell kiindulnia. A tényleges különbségtétel sokkal finomabb. Az idealistáknak, amikor az értékeiknek próbálnak érvényt szerezni, figyelembe kell venniük a világban létező speciális körülményeket.

A körütekintő realisták tudják, hogy az értékek fontos alkotóelemei a valóságnak. Amikor döntések születnek, a különbségtétel ritkán abszolút, többnyire árnyalatokról van szó.

Ami Kínát illeti, a kérdés nem az volt, hogy vajon Amerika azt szeretné-e, hogy a demokratikus értékek győzedelmeskedjenek. Az amerikai közvélemény döntő többsége e kérdésre igennel válaszolt volna, mint ahogy a Kína-politikáról folytatott vita mindegyik résztvevője is. A kérdés azonban az volt, hogy milyen árat hajlandóak fizetni, milyen hosszú időn át és milyen képességekkel rendelkeznek, hogy bármilyen körülmények között megvalósítsák a vágyott céljukat.

A közbeszédben két általános gyakorlati politikai opció merült fel a tekintélyuralmi rendszerek kezelésének taktikáját illetően. Az egyik csoport konfrontációt követelt, s arra kívánta rászorítani az Egyesült Államokat, hogy álljon ellen az antidemokratikus magatartásnak, és minden kedvezményt zároljon, függetlenül attól, hogy Amerikát ezzel mekkora kár éri. Radikális formában a normákat megsértő rezsimek megváltoztatásáért szállt síkra, és ez a csoport Kína esetében ragaszkodott ahhoz, hogy a kölcsönös előnyök előfeltételeként Peking egyértelműen tegyen lépéseket a demokrácia felé.⁵

Az ellenkező álláspontot képviselők szerint a kapcsolatok fenntartásával hamarabb lehet haladást elérni az emberi jogok terén. Mihelyt elegendő bizalom halmozódik fel, a gyakorlatban fogantatott változásokat a közös célok vagy legalábbis a közös érdekek megőrzésének a nevében lehet képviselni.

Az, hogy melyik módszer célravezető, részben a körülményektől függ. Vannak olyan esetek, amikor az emberi jogokat olyan égbekiáltó sérelmek érik, hogy lehetetlen egy további kapcsolat előnyeit elképzelni. Ilyen volt például a vörös khmerek tevékenysége Kambodzsában vagy a genocídium Ruandában. Miután ilyen esetekben a közvélemény vagy rezsim- váltást, vagy uralomról való lemondást követel, nehéz ezt olyan országokra alkalmazni, amelyekkel az amerikai biztonság szempontjából igen fontos a folyamatos viszony fenntartása. Pontosan ez a helyzet Kínával, ami amúgy is át van itatva a nyugati társadalmak megalázó beavatkozásának emlékével.

Kína az egyik legjelentősebb tényező volt a világpolitikában, a Tienan-men-válság végkimenetelétől függetlenül. Ha a vezetés megerősíti a

pozícióját, Kína visszatér a gazdasági reformokhoz és egyre erősebbé válik. Amerika és a világ akkor azzal a dilemmával szembesül, hogy el kell döntenie: vajon helyre kell-e állítani egy felemelkedő nagyhatalommal az együttműködésen alapuló kapcsolatot, vagy inkább el kell-e szigetelni Kínát annak érdekében, hogy a nyomás alatt a belpolitikáját az amerikai értékekhez igazítsa? Kína elszigetelése egy olyan társadalommal való hosszú ideig tartó konfrontációt jelentene, amely nem hátrált meg akkor sem, amikor a Szovjetunió, az egyetlen külső segítsége 1959-ben megszüntette a segélyezést. A Bush-adminisztrációt az első néhány hónapjában még mindig hidegháborús meggondolások működtették, amelyekben a Szovjetuniót ellensúlyozandó volt szükség Kínára. Ahogy azonban a szovjet fenyegetés csökkent, Kína egyre önállóbban tudott fellépni, mert eltűnőben volt a Szovjetuniótól való félelem, ami Kínát és az Egyesült Államokat egymáshoz közel hozta.

Ugyanakkor objektív akadályai is voltak a Kína belső intézményeire gyakorolt amerikai befolyásnak függetlenül attól, hogy éppen konfrontációs vagy együttműködő politikát folytatott Washington. Rendelkez-e tünke elegendő ismerettel ahhoz, hogy egy Kína méretű, népességű és bonyolultságú ország belpolitikai fejleményeit alakítsuk? Nem volt-e meg annak a kockázata, hogy a központi hatalom összeomlása olyan polgárháborús eseményeket eredményezhet, mint amilyeneknek a kirobbanását a tizenkilencedik századi külföldi beavatkozások legalábbis súlyosbították?

Bush elnök kényes helyzetben találta magát a Tienanmen-válság után. Mint az Egyesült Államok pekingi összekötő irodájának volt vezetője fogalmat alkothatott magának az esetleges külföldi beavatkozással szembeni kínai érzékenységről. Az amerikai politikai életben eltöltött hosszú idő alatt az amerikai belpolitikai realitásokról is mély ismereteket szerzett. Tudatában volt annak, hogy a legtöbb amerikai azt hiszi, hogy Washington Kína-politikájának - ahogy Nancy Pelosi, egy frissen megválasztott kaliforniai képviselő kijelentette - „egyértelmű és elvi üzenetet kell küldeni a pekingi vezetőknek a felháborodásunkról”.⁶ Bush azonban azt is megértette, hogy az Egyesült Államok Kínával fenntartott kapcsolata létfontosságú amerikai érdekeket szolgál a Népköztársaság kormányzati rendszerétől függetlenül. Egyáltalán nem akart egy olyan kormányt

elidegeníteni, amely közel két évtizeden át együttműködött az Egyesült Államokkal a hidegháborús világ néhány legfontosabb biztonsági kérdésében. Ahogy később írta: „Ennek az érthetően büszke, ősi és befelé forduló népnek a külföldi bíráló (olyan népektől, amelyeket még mindig olyan »barbároknak« és gyarmatosítóknak tartanak, akik nem értik a kínaiakat) sértés volt, és az ellenük tett intézkedések a múlt kényszerítő lépéseire való visszatérést jelentették.”⁷ Bush, akit markánsabb intézkedésekre próbált rávenni a jobb- és a baloldal egyaránt, leszögezte:

Nem hunyjuk be a szemünket, amikor emberi jogokról vagy politikai reformokról van szó: de világossá tehetjük a nézeteinket úgy is, hogy bátorítjuk őket a haladás útján tett lépéseikben (amelyek közül sokat megtettek Mao halála óta), ahelyett, hogy bírálatok végtelen özönét zúdítanánk rájuk. [...] A kérdés úgy vetődött fel bennem, hogy miként ítéljük el azt, amit helytelennek láttunk, és miként reagáljunk helyesen, miközben fenntartjuk a kapcsolatokat Kínával még akkor is, ha a viszony most „jegelve van”.⁸

Bush ügyesen és elegánsan mozgott ezen a keskeny mezsgyén. Amikor a Kongresszus büntető intézkedéseket léptetett életbe Peking ellen, akkor ő elvette egyes intézkedések életét. Ugyanakkor a meggyőződése demonstrálására június 5-én és 20-án felfüggesztett két magas szintű kormányzati látogatást, leállította a katonai együttműködést és a rendőrségi, katonai és kettős felhasználású berendezések eladását, és bejelentette, hogy ellenzi a Világbanknak és más nemzetközi pénzügyi intézményeknek a Kínai Népköztársaság számára adandó új kölcsöneit.

Az amerikai szankciók illeszkedtek az Európai Közösség, Japán, Ausztrália és Új-Zéland hasonló lépéseire, valamint a világ különböző kormányainak sajnálkozást és elítélést kifejező megnyilvánulásaihoz. A közvélemény nyomásának engedelmességre a Kongresszus még erősebb intézkedéseket sürgetett, beleértve törvényhozási szankciókat (amelyeket nehezebb megszüntetni, mint az elnök által hozott kormányzati szankciókat, amelyek kizárólag a végrehajtó hatalom vezetőjétől függték), valamint egy olyan törvényt, ami automatikusan meghosszabbítaná az éppen akkor az Egyesült Államokban tartózkodó összes kínai diák vízumának az érvényességét.⁹

Az amerikai és a kínai kormány - amelyek *defacto* szövetségesként működtek a megelőző évtizedben - lassanként eltávolodtak egymástól, miközben mindkét oldalon neheztelés és vádaskodás halmozódott fel a magas szintű érintkezés hiánya miatt. Bush, aki mindenképpen el akart kerülni egy jóvátehetetlen szakítást, a Denghez hosszú ideje fűződő viszonyára apellált. Június 21-én egy hosszú és személyes levelet fogalmazott meg a bürokrácia és a magas szintű érintkezést tiltó saját intézkedése megkerülésével, amiben Denget „barátomnak” szólította.¹⁰ Bush jó diplomáciai érzékkel kifejezte „a kínai történelem, kultúra és hagyomány” iránti „igaz nagyrabecsülését”, és minden olyan kifejezést került, ami azt sugallhatta volna, hogy diktálni szeretne Dengnek azzal kapcsolatban, miként kormányozza Kínát. Bush ugyanakkor arra ösztönözte Kína legfőbb vezetőjét, hogy az amerikai idealizmusból természetesen következő jelenségnek tekintse az Egyesült Államok közvéleményének felháborodását:

Szeretném egyben emlékeztetni azokra az elvekre, amelyekre az én fiatal országomat alapozták. Ezek az elvek a demokrácia és a szabadság - a szólás szabadsága, a gyülekezés szabadsága, a hatóság önkényes intézkedéseitől való védettség. Ezeknek az elveknek a tisztelete befolyásolja azt, hogy más országokban történt eseményekre hogyan tekintenek az amerikaiak és hogyan reagálnak azokra. Nem arroganciáról van szó, vagy arról, hogy másokat a mi eszméink követésére szeretnénk szorítani, hanem ezeknek az állandó elveknek az univerzális alkalmazhatóságába vetett hitről.¹¹

Bush kijelentette, hogy ő maga is a saját belpolitikai keretei között dolgozik:

A történelemkönyvekre hagyom a történeteket, de a világban az emberek a zűrzavart és azt a vérontást látják, ami véget vetett a tüntetéseknek. Különböző országok különböző módon reagálnak. A fent leírt elvek alapján nem tudtam elkerülni azokat az intézkedéseket, amelyeket az Egyesült Államok elnökeként tettem.¹²

Bush arra kérte Denget, hogy tanúsítson megértést, mert ez hatással lesz

az amerikai közvéleményre és kimondatlanul Bush saját mozgásterére is:

Bármilyen Kínában kiadott nyilatkozat, amely megerősíti a tiltakozókkal folytatott további viták békés megoldását kilátásba helyező korábbi kijelentéseket, nagyon jó fogadtatásban részesülne itt. A tüntetőkkel szemben tanúsított bármilyen elnéző magatartást az egész világon nagyra értékelnék.¹³

Bush ezeknek az elképzeléseknek a megbeszélésére azt javasolta, hogy egy „teljes bizalmát” bíró magas rangú megbízottat küld Pekingbe, hogy „a legnagyobb nyíltsággal megbeszélje Önnel az ezekben az ügyekben elfoglalt őszinte álláspontomat”. Jóllehet Bush nem riadt vissza attól, hogy hangot adjon a két nemzet felfogása közötti különbségeknek, azzal zárta a levelét, hogy a fennálló együttműködés folytatását kérte: „Nem engedhetjük meg, hogy a közelmúltban történt tragikus események utórezgései veszélyeztessék az elmúlt tizenhét évben gondosan felépített létfontosságú kapcsolatot.”¹⁴

Deng másnap válaszolt Bush kezdeményezésére azzal, hogy szívesen lát Pekingben egy amerikai küldöttet. Az a tény, hogy július 1-jén, három héttel a Tienanmen téren történt véres események után Bush Pekingbe küldte Brent Scowcroft nemzetbiztonsági tanácsadót és Lawrence Eagleburger külügyminiszter-helyettest, jelezve, hogy milyen nagy jelentőséget tulajdonít a Kínához fűződő viszonyának, és hogy milyen mélyen megbízik Dengben. A küldetés nagy titokban zajlott le, Washingtonban mindössze egy maroknyi vezető tisztviselő tudott az ügyről James Lilley nagyköveten kívül, akit hazahívtak Pekingből, hogy személyesen tájékoztassák a küszöbönálló látogatásról.¹⁵ Scowcroft és Eagleburger egy felségjelzés nélküli C-141-es katonai szállítógépen repült Pekingbe; az érkezésük annyira szigorúan őrzött titok volt, hogy állítólag a kínai légvédelmi erők felhívták Yang Shangkunt (Jang Sang-kun), a Kínai Népköztársaság akkori elnökét, és megkérdezték, hogy lelőjék-e a titokzatos gépet.¹⁶ A repülőlt légi utántöltést lehetővé tevő szerkezettel látták el, hogy ne kelljen útközben megállnia, s kommunikációs berendezést is vitt, hogy a küldöttség közvetlenül érintkezhesen a Fehér Házzal. A megbeszéléseken vagy a banketteken nem raktak ki zászlókat, és a látogatás híre nem jelent meg a

sajtóban sem.

Scowcroft és Eagleburger Denggel, Li Peng miniszterelnökkel és Qian Qichen (Csien Csi-csen) külügyminiszterrel találkozott. Deng Bush-t méltatta és viszonzta a barátságra utaló szavakat, de a kapcsolatokban keletkezett feszültségért az Egyesült Államokat okolta:

Földrengésszerű esemény volt, és nagyon balszerencsés dolog, hogy az Egyesült Államok ilyen mértékben belekeveredett. [...] A több mint két hónapja kezdődött események kezdetétől fogva érezzük, hogy az amerikai külpolitika különböző megnyilvánulásai sarokba akarják szorítani Kínát. Ezt érezzük itt [...] mert az ellenforradalmi lázadás célja a Kínai Népköztársaság és a szocialista rendszerünk megdöntése volt. Ha véletlenül sikerült volna ezt a célt elérni, a világ más lenne. Hogy őszinte legyek, ez háborúhoz vezethetett volna.¹

Polgárháborút vagy a revánsra vágyó szomszédokkal folytatott háborút értett ezalatt, vagy mindkettőt? Deng figyelmeztetett: „A kínai-amerikai kapcsolatok rendkívül kényes helyzetben, sőt még azt is lehet mondani, hogy nagyon veszélyes állapotban vannak.” A büntető jellegű amerikai politika „a viszony felbomlásához vezet”, érvelt, noha kifejezte a reményét, hogy meg lehet őrizni azt.¹⁸ Aztán Deng, a hagyományos ellenszegüléshez folyamodva, hosszasan beszélt arról, hogy Kína immunis a külső nyomással szemben, és hogy a vezetése harcedzett és elszánt. „Minket nem érdekelnek a szankciók. Nem ijedünk meg tőlük.”¹⁹ Az amerikaiaknak, jelentette ki Deng, „meg kell érteniük a történelmet”:

A Kínai Népköztársaság megalapítása jelezte a győzelmünket egy huszonnégy éves háború után, amely húszmillió ember életét követelte. Győztünk egy olyan háborúban, amit a kínai emberek a Kommunista Párt vezetése alatt vívtak. [...] Semmilyen erő sem helyettesítheti a Kínai Kommunista Párt vezette Kínai Népköztársaságot. Ezek nem üres szavak. Mindezt hosszú évtizedek igazolták és tették próbára.²⁰

Az Egyesült Államokon múlik a kapcsolatok javítása, hangsúlyozta Deng egy kínai közmondást idézve: „Annak az embernek kell kioldani a

csomót, aki megkötötte azt.”²¹ Peking a maga részéről soha nem tánto- rodik vissza „a lázadók felbujtóinak megbüntetésétől; máskülönben hogyan létezhetne tovább a Népköztársaság?”.²²

Scowcroft a válaszában hangsúlyozta a Bush által a Dengnek írt levélben kiemelt témákat. Az Egyesült Államok és Kína közötti szoros kötelékek mindkét ország stratégiai és gazdasági érdekeit mutatják. Ugyanakkor közel hoznak „különböző kultúrával, háttérrel és felfogásokkal” rendelkező társadalmakat is. Most Peking és Washington egy olyan helyzetben találta magát, amiben a televízió által közvetített kínai belpolitikai gyakorlat rendkívül mély benyomást tehet az amerikai közvéleményre.

Ez az amerikai reakció, fejtette ki Scowcroft, mélyen gyökerező értékeket tükröz. Ezek az amerikai értékek „a mi saját meggyőződéseinket és hagyományainkat tükrözik”, amelyek ugyanúgy részei „a társadalmaink közötti különbségeknek”, mint ahogy a kínaiaknak a külföldi beavatkozással szembeni érzékenysége. „Amit az amerikai emberek - helyesen vagy helytelenül — láttak a tüntetésekből, azoknak az értékeknek a kifejeződése volt, amelyek az amerikai függetlenségi háborúból eredő legféltebb meggyőződéseik.”²³

Az, hogy a kínai kormány miként bánik a tüntetőkkel, ismerte be Scowcroft, „teljes mértékben Kína belügye”. Azonban „nyilvánvaló tény”, hogy egy ilyen bánásmód kiváltja az amerikai közvélemény reakcióját, „ami valódi, és amivel az elnöknek számolnia kell”. Bush hisz az Egyesült Államok és Kína közötti hosszú távú kapcsolatok megőrzésének fontosságában. Ám kénytelen „az amerikai emberek érzéseit” is tisztelni, akik a kormányuktól a rosszallás valamilyen konkrét kifejezését várják. A patthelyzetet csak úgy lehet feloldani, ha figyelembe vesszük az érzékenységet mindkét oldalon.²⁴

A nehézség abban rejlett, hogy mindkét oldalnak igaza volt. Deng úgy érezte, hogy Kína támadások keresztüzébe került, Bush és Scowcroft pedig úgy vélték, hogy Amerika legegységesebb értékei kerültek veszélybe.

Li Peng miniszterelnök és Qian Qichen hasonló érveket hangoztattak, és a két fél anélkül vált el egymástól, hogy bármilyen konkrét megállapodásra jutottak volna. Scowcroft úgy magyarázta a zsákutcát, ahogy diplomaták gyakran igazolják a patthelyzetet: sikerült a kommunikációs csatornákat nyitva tartani. „Mindkét oldal őszinte és nyitott volt. Elmondtuk egymásnak

azt, hogy miben nem értünk egyet és meghallgattuk egymást, de még mindig hosszú utat kell megtennünk ahhoz, hogy közelebb kerüljünk egymáshoz.”²⁵

A dolgok nem maradhattak ennyiben. 1989 őszére a Kína és az Egyesült Államok közötti viszony a legveszélyesebb fázisába jutott az 1971-es kapcsolatfelvétel óta. Egyik kormány sem akart szakítást, de a jelek szerint egyik sem volt abban a helyzetben, hogy elkerülje azt. Egy szakítás, ha megtörténik, elmélyülhet, hasonlatosan ahhoz, ahogy a kínai-szovjet vita taktikai ellentétekből stratégiai konfrontációvá fajult. Amerika elvesztette volna a diplomáciai rugalmasságát. Kínának le kellett volna fékeznie a gazdasági fellendülést, vagy akár fel is kellett volna adnia azt hosszabb időre, ami veszélyes következményekkel járhatott volna a belpolitikai stabilitására nézve. Mindketten elvesztették volna a lehetőséget, hogy az 1980-as évek második felében különösen intenzíven fejlődő kétoldalú kapcsolatokra építhessenek, és hogy együttműködhesse a világ különböző pontjain jelentkező problémák elhárításában.

Ebben a feszült helyzetben meghívást kaptam Kína vezetőitől, hogy novemberben látogassak el Pekingbe a saját nézeteim kialakítására. Az elnököt és Scowcroft tábornokot tájékoztatták a tervezett magánlátogatásról. Mielőtt elindultam volna Pekingbe, Scowcroft informált a Kínával fennálló kapcsolatainkról, ezt az eljárást majdnem mindegyik adminisztráció követte arra tekintettel, hogy milyen régóta foglalkozom Kínával. Scowcroft elmondta nekem, hogy miről tárgyalt Denggel. Semmilyen konkrét üzenet átadására sem kért, de remélte, ha alkalom adódik rá, meg tudom erősíteni az adminisztráció álláspontját, és kérte, hogy szokás szerint majd jelezzem Washingtonnak a benyomásaimat.

Az amerikaiak többségéhez hasonlóan engem is megrázott az a mód, ahogy a Tienanmen téri tiltakozásnak véget vetettek. Ám az amerikaiak többségével ellentétben nekem alkalmam volt megfigyelni azt a herkulesi küzdelmet, amit Deng másfél évtizeden keresztül folytatott az országa átalakításáért: rávenni a kommunistákat arra, hogy fogadják el a decentralizációt és a reformokat; és kimozdítani a hagyományos kínai elszigeteltséget a modern, globalizált világ felé, amit Kína olyan gyanakvóan szemlélt. És szemtanúja voltam a kínai-amerikai kapcsolatok javítását célzó kitartó erőfeszítéseinek is.

Az általam ekkor látott Kína elvesztette a korábbi látogatásaimon tapasztalt önbizalmát. Mao idejében Zhou Enlai és más kínai vezetők az ideológiából és a nemzetközi ügyek ezeréves történelmi emlékekkel fűszerezett megítéléséből származó önbizalommal cselekedtek. A korai Deng- korszak Kínája majdnem naivan hitte, hogy ha túllép a „kulturális forradalom” szenvedéseinek emlékein, akkor utat lel az egyéni kezdeményezésen alapuló gazdasági és politikai haladás felé. Ám Kína az azt követő évtizedben, hogy Deng először hirdette meg 1978-ban a reformprogramját, a sikerek kiváltotta lelkesültség mellett megtapasztalta annak néhány árnyoldalát is. A központi tervezésből a decentralizáltabb döntéshozatal felé való elmozdulás két oldalról is állandó veszélynek volt kitéve: egyfelől a *status quo* fenntartásában érdekelt és erős pozíciókkal rendelkező bürokrácia ellenállásának, másfelől a türelmetlen reformerek nyomásának, akiknek a folyamat túlságosan lassúnak tűnt. A gazdasági decentralizáció elvezetett a követeléshez, hogy a politikai döntéshozatalt pluralizálják. Ebben az értelemben a kínai átalakulás a reformkommunizmus megoldhatatlan dilemmáját tükrözte.

A Tienanmen-válsággal kapcsolatban a kínai vezetők a politikai stabilitást választották. Több mint hathetes habozás és belső viták után cselekedtek. Semmilyen érzelmi alapon álló önigazolást sem hallottam az 1989. június 4-én történekről - olyan szerencsétlen balesetnek fogták fel, amelynek semmilyen előzménye nem volt. A külvilág tiltakozása és a saját belső megosztottságuk miatt megdöbbent kínai vezetőket az érdekelte, hogy helyreállítsák nemzetközi megítélésüket. Még akkor is, ha számba vesszük Kína hagyományos ügyességét abban, hogy a külföldieket védekezésre kényszerítse, a tárgyalópartnereim valódi nehézséggel találták szembe magukat. Képtelenek voltak megérteni, hogy az Egyesült Államok miért neheztelt meg egy olyan esemény miatt, ami nem érintett semmilyen amerikai anyagi érdeket, s amelyről Kína kijelentette, hogy a saját területén kívül semmilyen érvénnyel sem bír. Amerika történelmi kiállását az emberi jogok mellett a nyugati „erőszakoskodás” egyik formájaként fogták fel, vagy mint annak a jelét, hogy egy olyan ország, amelyiknek megvannak a maga emberi jogi problémái, alaptalanul oktat ki másokat.

A kínai vezetők a megbeszéléseink alatt érvényesíteni próbálták első számú stratégiai céljukat, ami a működő kapcsolat visszaállítása volt az

Egyesült Államokkal. Bizonyos értelemben a tárgyalás visszatérést jelentett a Zhouval való első találkozók menetéhez. Talál-e a két társadalom valamilyen módot az együttműködésre? És ha igen, milyen alapon? A szerepek most felcserélődtek. A kínai vezetők annak idején a kommunista ideológia egyediségét hangoztatták. Most igazolást próbáltak találni a nézetek összeegyeztethetőségére.

Deng adta meg a tárgyalás alaphangját, amikor azt hangsúlyozta, hogy a világbéke nagyrészt a Kínában uralkodó rendtől függ:

Egyik napról a másikra kialakulhat zűrzavar. Nem lesz könnyű fenntartani a rendet és a nyugalmat. Amennyiben a kínai kormány nem tett volna határozott lépéseket a Tienanmen téren, akkor polgárháború tört volna ki Kínában. És mivel Kínában található a világ népességének egyötöde, a Kínán belüli instabilitás olyan instabilitást okozott volna a világban, amely akár a nagyhatalmakat is érintette volna.

A történelem felfogása egy nemzet emlékezetét fejezi ki. Kína vezetői ezen nemzedéke számára Kína történelmének traumatikus eseménye a központi hatalom tizenkilencedik századi összeomlása volt, amely arra ösztönözte a külvilágot, hogy megtámadja az országot, félgymarmati sorba taszítsa azt, vagy gyarmatosítási versenybe kezdjen, és (mint például a tajpingfelkelésben) elképesztő mennyiségű emberáldozatot követelő polgárháborúba sodorja Kínát.

Egy stabil Kína célja, jelentette ki Deng, az új nemzetközi rendhez való konstruktív hozzájárulás. Az Egyesült Államokkal fennálló viszony kulcsfontosságú. Ahogy Deng mondta nekem:

Ez az a kérdés, amit egyértelművé kell tennem a többiek előtt a visszavonulásom után.²⁶ Az első dolog, amit a börtönből való kiszabadulásom után tettem az volt, hogy a figyelmemet a kínai-amerikai kapcsolatok előmozdítására fordítottam. Ugyanakkor szeretném a közelmúltat lezárni, hogy a kínai-amerikai kapcsolatok visszatérhessenek a normális kerékvágásba. Remélem, el tudom mondani a barátomnak, Bush elnöknek, hogy a reményeink szerint a

kínai-amerikai kapcsolatok javulni fognak a hivatali ideje alatt.

A megfigyelők által a liberálisok közé tartozónak tekintett Li Ruihuan (Li Zsui-huan) pártideológus szerint az volt az akadály, hogy „az amerikaiak azt gondolják, hogy jobban megértik Kínát, mint maguk a kínai emberek”. Kína nem fogadhatja el, hogy külföldről diktáljanak neki:

A kínai embereknek 1840 óta el kellett viselni idegenek erőszakoskodását: akkoriban félféudális társadalmat alkottak. [...] Mao egész életében azért küzdött, hogy kinyilváníthassa: Kína minden olyan országgal baráti viszonyt kíván ápolni, amelyik egyenrangúként kezel bennünket. Mao 1949-ben leszögezte, hogy „a kínai embereknek a sarkukra kell állniuk”. Ezen azt értette, hogy a kínai embereknek egyenlőknek kell lenniük más nemzetekkel. Nem szeretjük azt, ha mások mondják meg, hogy mit tegyünk. Az amerikaikban azonban megvan a hajlandóság, hogy megmondják másoknak, hogy ezt vagy azt tegyék. A kínai emberek nem akarnak engedni másoktól jött utasításoknak.

Megpróbáltam érzékeltetni a külügyekért felelős miniszterelnök-helyetttessel, Qian Qichennel az amerikai lépéseket kiváltó belpolitikai nyomást. Qian nem volt kíváncsi rájuk. Kína a nemzeti érdekeiből következő módon fog cselekedni, amit nem írhatnak elő külföldiek.

QIAN Megpróbáljuk a politikai és gazdasági stabilitást fenntartani és közben továbbvinni a reformokat és a külvilággal való kapcsolatainkat. Nem cselekedhetünk amerikai nyomás alatt. Ebbe az irányba haladunk amúgy is.

KISSINGER De én pontosan erre gondoltam. Ahogy Önök abba az irányba haladnak, előnyös módon lehetne azt tálalni.

QIAN Kína a saját érdekei miatt kezdett gazdasági reformokba, nem pedig azért, mert az Egyesült Államok ezt akarta.

A kínaiak felfogásában a nemzetközi kapcsolatokat a nemzeti érdek és nemzeti cél határozta meg. Ha a nemzeti érdekek összeegyeztethetők, akkor elképzelhető, sőt szükséges az együttműködés. Az érdekek egybeesését

semmi sem pótolhatja. A belpolitikai intézmények lényegtelenek ebben a folyamatban: ezzel a kérdéssel már korábban is szembekerültünk, amikor a vörös khmerekkel kapcsolatban ellentétes nézeteket vallottunk. Deng szerint az amerikai-kínai kapcsolatok akkor virágoztak, amikor ezt az elvet betartottuk.

Amikor Ön és Nixon elnök elhatározták, hogy felújítják a kapcsolatokat Kínával, Kína nem csupán a szocializmust, hanem a kommunizmust akarta építeni. A „négyek bandája” a kommunista szegénység rendszerét részesítette előnyben. Önök akkor elfogadták a kommunizmusunkat. Ezért semmi okuk sincs arra, hogy most ne fogadják el a kínai szocializmust. Elmúltak már azok az idők, amikor az államközi kapcsolatokat a társadalmi rendszerek alapján kezelték. Különböző társadalmi rendszerű országok baráti viszonyban vannak most egymással. Számos közös érdeket találhatunk Kína és az Egyesült Államok között.

Volt olyan idő, amikor ha egy kínai vezető lemondott volna a kommunista ideológia terjesztéséről, akkor a demokratikus világ azt kedvező változás jeleként értékelte volna. Most, hogy Mao örökösei azzal érveltek, hogy az ideológia kora lejárt és a nemzeti érdek a döntő tényező, meghatározó amerikai személyek azt hangoztatták, hogy demokratikus intézmények szükségesek a nemzeti érdekek kompatibilitásának garantálására. Ezt a számos amerikai elemző által szinte evidenciaként kezelt elképzelést azonban nehéz lenne történelmi tapasztalattal igazolni. Amikor kitört az első világháború, a legtöbb európai kormányzat (beleértve a britet, a franciát és a németet) lényegében demokratikus intézményi keretben működött. Ennek ellenére az első világháborút - egy olyan katasztrófát, amiből Európa azóta sem tért magához teljesen - az összes választott parlament lelkesen támogatta.

Ám a nemzeti érdek meghatározása sem önmagától értetődő. A nemzeti hatalom vagy a nemzeti érdek talán a legnehezebben kiszámítható tényező a nemzetközi kapcsolatokban. A legtöbb háború az erőviszonyok helytelen felmérésének és a belpolitikai nyomásnak a kombinációjából ered. A tárgyalat időszakban a különböző amerikai adminisztrációk különböző

megoldásokat alkalmaztak az amerikai politikai eszmékhez való ragaszkodás, illetve egy békés és kölcsönösen előnyös amerikai-kínai viszony kiegyensúlyozásához. George Bush kormányzata párbeszéddel kívánt érvényt szerezni az amerikai preferenciáknak. Bili Clintoné az első négy éve alatt nyomásgyakorlással próbálkozott. Mindketten szembekerültek azzal a realitással, hogy a külpolitikában egy nemzet legpozitívabb törekvéseit sem lehet tökéletesen megvalósítani.

Egy társadalom alapvető irányultságát a végső célokat kijelölő értékei alakítják. Ugyanakkor a képességek határainak elfogadása az államférfiúi kvalitások próbája, ami többek közt a lehetséges felismerésének a képességét is magába foglalja. A filozófusoknál az intuíciók számítanak. Az államférfiakat annak alapján ítélik meg, hogy képesek-e az elveiknek hosszabb időn keresztül érvényt szerezni.

Egy Kína nagyságú ország belső struktúrájának kívülről történő megváltoztatására tett kísérlet beláthatatlan számú előre nem látott következménnyel járhat. Az amerikai társadalom soha nem adta fel az emberi méltóság megőrzése melletti elkötelezettségét. Ennek az elkötelezettségnek a jelentőségét nem csökkenti annak elismerése, hogy az emberi jogok és személyes szabadságjogok nyugati felfogása esetleg nem vihető át közvetlenül nyugati politikai ciklusok véges időtartama alatt egy olyan civilizációba, amit több ezer éven át más elvek szerint alakítottak. Ugyancsak nem lehet a politikai zűrzavartól való hagyományos kínai félelmet egyszerűen elvetni, mint egy olyan anakronisztikus és jelentéktelen dolgot, amelynek mindössze a nyugati felvilágosodás „korrekciójára” van szüksége. A kínai történelem, különösen az utóbbi két évszázadban, számos olyan példát produkált, amikor a politikai tekintély szétaprózódása - amit időnként a nagyobb szabadságba vetett várakozások vezettek be - társadalmi felfordulást váltott ki, és végül többnyire a legmilitánsabb, nem pedig a legliberálisabb elemek győzedelmeskedtek.

Ugyanilyen alapon az Amerikával kapcsolatba kerülő államoknak meg kell érteniük, hogy az országunk alapvető értékei között szerepel az emberi jogok elidegeníthetlenségének alapelve, és hogy az amerikai értékítéleteket soha nem lehet elválasztani a demokrácia gyakorlatáról vallott amerikai felfogástól. Vannak olyan visszaélések, amelyek biztosan amerikai reakciót váltanak ki, még az általános kapcsolatok rovására is. Az

ilyen események az amerikai külpolitikát túlvihetik az egyszerű nemzeti érdeken. Egyetlen amerikai elnök sem hagyhatja figyelmen kívül őket, de nagyon gondosan kell azonosítani ezeket, és mindig tudatában kell lenni az esetleges következményeknek is. Egyetlen külföldi vezető sem vetheti el ezeket. Az egyensúly meghatározása és megteremtése fogja eldönteni Amerikának Kínához, illetve a világ békéjéhez fűződő viszonyát.

1989. novemberben mindkét oldal államfőfijai ezzel a dilemmával kerültek szembe. A mindig gyakorlatias Deng azt javasolta, hogy a nemzetközi rend egy új elvét dolgozzuk ki, ami a belügyekbe való be nem avatkozást a külpolitika egyik általános elemévé tenné. „Szerintem egy új nemzetközi politikai rendet kellene teremtenünk. Nem sok eredményt értünk el egy új nemzetközi gazdasági rend megteremtésében. Így most egy új politikai rendet kellene dolgoznunk, ami a békés egymás mellett élés öt elvén alapulna.” Az egyik ezek közül kizárja a más államok belügyeibe való beavatkozást.²⁷

Ezeket a stratégiai elveket túl ott volt még egy lényeges, bár megfoghatatlan dolog. A nemzeti érdeket nem lehet egyszerűen egy matematikai képlettel kiszámítani. Figyelembe kell venni a nemzeti büszkeséget és önérzetet. Deng arra kért, közöljem Bush-sal, hogy mennyire szeretne megegyezésre jutni az Egyesült Államokkal, amelyiknek mint erősebb államnak kell megtennie az első lépést.²⁸ Az együttműködés egy új szakaszának keresésekor nem lehet mindenestül kikerülni az emberi jogok kérdését. Dengnek arra a kérdésére, hogy kinek kell megkezdeni az új párbeszédet, végül is Deng maga adta meg a választ, aki dialógust kezdett egyetlen személy sorsáról, Fang Lizhi (Fang Li-cse) asztrofizikusról.

A Fang Lizhi-vita

Az 1989. novemberi látogatásom idejére a másként gondolkodó Fang Lizhi az Egyesült Államok és Kína közötti ellentét jelképévé vált. Fang a nyugati típusú parlamenti demokrácia és az egyéni jogok meggyőződéses szószólója volt, aki már hosszabb ideje feszegette a hivatalos tűréshatárokat. 1957-ben a „jobboldali elemek” elleni kampány során kizárták a Kommunista Pártból, majd a „kulturális forradalom” alatt egy évre bebörtönözték „reakciós” tevékenység miatt. Fang, akit Mao halála után

rehabilitáltak, sikeres tudományos karriert futott be, de közben fellépett a nagyobb politikai liberalizáció érdekében is. Fangot az 1986-os demokrácia melletti tüntetéseket követően ismét figyelmeztetésben részesítették, ám ennek ellenére továbbra is reformokat követelő felhívásokat tett közzé.

Amikor Bush elnök 1989 februárjában Kínába látogatott, Fang is szerepelt azon a listán, amin az amerikai követség felsorolta azokat, akiket javasolt, hogy a Fehér Ház hívjon meg az elnök által Pekingben adott díszvacsorára. A követség azt a gyakorlatot követte, ami szerintük Reagan moszkvai látogatása alatt alakult ki, amelynek során az elnök önmagukat másként gondolkodóként meghatározó emberekkel találkozott. A Fehér Ház jóváhagyta a listát, bár talán nem volt tisztában azzal, hogy a kínaiak milyen erős érzelmet táplálnak Fanggal kapcsolatban. Fang meghívása vitát váltott ki az Egyesült Államok és a kínai kormány között, valamint a Bush-adminisztráción belül is.²⁹ Végül megegyezés született a nagykövetség és a kínai kormány között, melynek értelmében Fangot a kínai kormánytisztviselőktől messze fogják ültetni. A rendezvény estéjén azonban a kínai biztonsági szolgálat megállította Fang autóját és nem engedték a helyszín közelébe.

Jóllehet Fang Lizhi személyesen nem vett részt a Tienanmen téri tüntetésekben, a tiltakozó diákok rokonszenveztek a nézeteivel, és elképzelhető volt, hogy Fang a kormány megtorló intézkedéseinek egyik célpontja lesz. A tüntetések június 4-i szétverését követően Fang és a felesége az amerikai nagykövetségre menekült. A kínai kormány néhány nappal később elfogató parancsot adott ki Fang és a felesége ellen „ellenforradalmi propagandában és a közelmúlt zavargásai előtti és utáni izgatásban való részvétel büntetéseért”. A kormányzati újságok azt követelték, hogy az Egyesült Államok adja ki „azt a bűnözőt, aki ezt az erőszakot előidézte” vagy pedig számoljon az amerikai-kínai kapcsolatok romlásával.³⁰ „Nem tehetünk mást, mint hogy befogadjuk, de ezzel felbőszítjük a kínaiakat” - jegyezte fel Bush a naplójában.³¹

Fang jelenléte a követségen állandó feszültség forrása lett. A kínai kormány nem volt hajlandó legismertebb bírálóját kiengedni az országból attól való félelmében, hogy majd külföldről fog agitálni. Washington pedig nem volt hajlandó átadni egy liberális demokráciához vonzó másként gondolkodót, akit minden bizonnyal keményen megbüntetnének. James

Lilley nagykövet egy Washingtonba küldött táviratában megjegyezte Fangról, hogy „a nálunk való jelenléte állandó figyelmeztetés a mi »burzsoá liberalizmussal« való kapcsolatunkra és kellemetlen helyzetbe hoz bennünket az itteni rezsimmel szemben. A Kínával kialakult, az emberi jogok miatti konfliktusunk élő jelképe.”³²

Bush a Deng Xiaopinghez intézett június 21-i levelében felhozta Fang Lizhi ügyét is, és sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy az „ilyen komoly ellentétet jelent közöttünk”. Bush megvédte a Fangnak menedéket biztosító amerikai döntést, leszögezte, hogy „a nemzetközi jog általunk általánosan elfogadott értelmezésén” alapszik, és megerősítette, hogy „nem engedhetjük ki Fangot a nagykövetségről anélkül, hogy ne kapnánk valami biztosítékot arra nézve, hogy nem kerül fizikai veszélybe.” Bush felajánlotta, hogy diszkréten oldják meg a kérdést és megjegyezte, hogy más kormányok hasonló ügyeket úgy intéztek el, hogy „csendben megengedték a távozást kiutasítás formájában”.³³ A kérdés azonban nem oldódott meg tárgyalások útján, Fang és a felesége a követségen maradtak.

A Pekingbe való indulásom előtt Scowcroft tábornok megismertetett az üggyel. Arra kért, hogy ne hozzam szóba a kérdést, mert az adminisztráció már mindent elmondott, amit el tudott mondani az üggyel kapcsolatban. Ám kínai kérdésfelvetés esetén a létező politika keretein belül válaszolhatok. Követtem a tanácsát. Nem említettem meg Fang Lizhi ügyét, mivel a kínai tárgyalópartnereim sem. Deng a nála tett búcsúlátogatásomon a reform problémájáról tett pár ötletszerű megjegyzés után hirtelen szóba hozta a témát és egy csomagtervet ajánlott. A beszélgetés lényeges részeinek hosszabb összefoglalása érzékelteti a Tienanmen-válság után fél évvel később Pekingben uralkodó hangulatot.

DENG Beszéltem Bush elnökkel a Fang Lizhi-ügyről.

KISSINGER Biztosan tudja, az elnök nem tudott a bankettre szóló meghívásról addig, amíg az köztudottá nem vált.

DENG Igen, elmondta nekem.

KISSINGER Mivel Ön hozta szóba Fangot, szeretném, ha meggondolna valamit. Én egyik itteni megbeszélésemen sem említettem a kérdést, mert tudom, hogy rendkívül érzékeny ügyről van szó, és Kína méltóságát érinti. Ám azt gondolom, hogy az

Önök legjobb barátai Amerikában megkönnyebbülnének, ha valamilyen módon ki lehetne hozni a követségről és elhagyhatná az országot. Nincs egyetlen más lépés sem, ami olyan mértékben hatna az amerikai közvéleményre, mint ha az ügy elintéződne, mielőtt túl nagy vihar kerekedik belőle.

Deng ekkor felállt és kikapcsolta a mikrofont annak jeleként, hogy magánemberként kíván velem beszélni.

DENG Van valamilyen javaslat?

KISSINGER Én azt javasolnám, utasítsák ki Kínából és az amerikai kormány megígéri, hogy semmilyen politikai célra sem fogja felhasználni. Talán még meg is próbáljuk rávenni, hogy menjen valamilyen olyan országba, mint Svédország, ahol távol lenne az amerikai Kongresszustól és a sajtónktól. Egy ilyen megoldás mély benyomást tenne az amerikai közvéleményre, mélyebbet, mint bármilyen haladás technikai kérdésekben.

Deng konkrétabb biztosítékokat kívánt. Nem tudna-e az amerikai kormányzat egy „vallomást íratni Fanggal” arról, hogy bűnöket követett el a kínai jog szerint, vagy nem tudná-e Washington garantálni azt, hogy „a kiutasítása után [...] Fang semmit se mondjon vagy tegyen Kína ellenében”? Deng kiegészítette ezt a kérést még azzal, hogy Washington „vállaljon kötelezettséget arra, hogy megakadályozza, hogy Fang és más [jelenleg az Egyesült Államokban tartózkodó kínai] tiltakozók további valótlanságokat mondjanak”. Deng valamilyen kiutat keresett. Ám az általa javasolt intézkedések meghaladták az amerikai kormány jogi kompetenciáját.

DENG Mit gondolna arról, ha kiutasítanánk azt követően, hogy írásban bevallotta a bűneit?

KISSINGER Meglepődnék, ha megtenné ezt. Ma délelőtt a követségben voltam, de nem találkoztam Fanggal.

DENG De meg kellene tennie, ha az amerikai fél ragaszkodik ehhez. Ezt az ügyet az amerikai követség emberei kezdték, beleértve az Ön néhány jóbarátját és olyanokat, akikről én hittem azt, hogy a

barátaim. Mi lenne, ha az amerikai fél megkérné Fangot, hogy írjon egy vallomást, és azután mi kiutasíthatjuk az országból mint közönséges bűnözőt, és aztán oda mehet, ahová akar. Ha ez nem megy, mit szólna egy másik ötlethez: az Egyesült Államok vállalja a felelősséget a kiutasítása után, hogy Fang semmit sem fog mondani vagy tenni Kína ellen. Nem használhatja az Egyesült Államokat vagy egy másik országot a Kínai Népköztársaság ellen.

KISSINGER Hadd reagáljak az első javaslatra. Ha megkérjük, hogy írjon alá egy vallomást, s ha feltesszük, hogy egyáltalán hajlandó ezt megtenni, akkor a lényeg nem az, mit mond a nagykövetségen, hanem az, amit majd azután mond, hogy kikerült Kínából. Ha azt mondja, hogy az amerikai kormányzat kényszerítette a vallomásra, az mindenkinek rosszabb, mintha nem tett volna vallomást. Ha elengedik, az Kína önbizalmának fontos jelképe. Ez megcáfolná azokat a szélsőséges állításokat, amiket az Önök ellenségei közül sokan Kínáról terjesztenek az Egyesült Államokban.

DENG Akkor nézzük meg a második javaslatot. Az Egyesült Államoknak kijelentené, hogy azt követően, hogy elhagyja Kínát, Fang nem tesz a Népköztársaságot bíráló megjegyzéseket. Tud az Egyesült Államok erre garanciát adni?

KISSINGER Én most mint barát beszélek Önnel.

DENG Tudom. Nem azt kérem, hogy kössön megállapodást. KISSINGER Elképzelhető, hogy az amerikai kormányzat beleegyezik abba, hogy semmilyen módon sem fogja felhasználni Fangot, például az Amerika Éíangjában vagy bármilyen olyan módon, amit az elnök ellenőrzése alatt tart. Azt is megígérhetjük, hogy azt tanácsoljuk neki, hogy a saját szakállára se [tegyen nyilatkozatokat]. Azt is megígérhetjük, hogy nem fogja fogadni az elnök, vagy hogy semmilyen hivatalos állást sem fog kapni egyetlen amerikai kormányzati szervnél sem.

Ezt követően Deng elkezdett arról a levélről beszélni, amit nem sokkal korábban kapott Bush-tól, s amiben az elnök kilátásba helyezte, hogy egy különleges megbízott tájékoztatja a küszöbön álló csúcstalálkozóóról Gorbacsowal, s áttekinti vele a kínai-amerikai viszonyt. Deng elfogadta az ötletet és a Fang Lizhi-ügyhöz kapcsolta annak érdekében, hogy egy átfogó

megoldást találjon:

A Fang-ügy megoldása során más kérdéseket is elővehetünk annak érdekében, hogy egy „csomagban” oldjuk meg az összes ügyet. A dolgok jelenlegi állása a következő. Megkértem Bush-t, hogy ő lépjen először. Ő azt kéri, hogy én lépjek először. Azt hiszem, kitalálhatnánk egy csomagtervet és akkor megszűnne a dilemma, hogy ki lép először.

A „csomagtervet” Qian Qichen kínai külügyminiszter az emlékirataiban így írta le:

(1) Kína megengedné Fang Lizhinek és a feleségének, hogy elhagyják a pekingi amerikai nagykövetséget és utazzanak az Egyesült Államokba vagy egy más országba. (2) Az Egyesült Államoknak, a neki legjobban tetsző módon, egyértelmű nyilatkozatot kellene tenni, hogy megszünteti a Kína elleni szankciókat. (3) Mindkét félnek igyekeznie kellene, hogy megállapodást érjenek el egy vagy két gazdasági együttműködési projektben. (4) Az Egyesült Államoknak meg kellene hívni Jiang Zemint [akit éppen akkoriban neveztek ki a Kommunista Párt főtitkárává Zhao Ziyang helyett] egy hivatalos látogatásra jövő évben.³⁵

A Fang lehetséges száműzetésének különböző módozatairól folytatott újabb eszmecsere után Deng lezárta a megbeszélés ezen szakaszát:

DENG elégedett lesz Bush, és beleegyeznek majd ebbe a javaslatba?

KISSINGER Azt hiszem, hogy elégedett lesz vele.

Úgy gondoltam, hogy Bush üdvözli majd azt, hogy a kínaiak foglalkoznak az üggyel és rugalmasak a kérdésben, de kétségeim voltak afelől, hogy a kapcsolatok javítása olyan gyors ütemben megvalósulhat, mint ahogy azt Deng elképzelte.

A Kína és az Egyesült Államok közötti párbeszéd felújítása még fontosabbá vált, mert a Szovjetunióban és Kelet-Európában erősödő politikai földrengés azzal fenyegetett, hogy megingatja a fennálló

háromoldalú kapcsolatrendszer. Ha a szovjet birodalom felbomlik, akkor milyen indíték tartja össze az Egyesült Államok és Kína között létrejött eredeti megegyezést? A kérdés még égetőbbé vált, mert a Denggel való megbeszélés után este elutaztam Pekingből, és amikor másnap az Egyesült Államokba érkeztem, értesültem a berlini fal ledöntéséről: ez a tény a hidegháborús külpolitika alapjait változtatta meg.

A kelet-európai politikai változások kis híján ellehetlenítették a csomagtervet. Amikor három nappal később Washingtonba mentem, egy Fehér Házban tartott vacsora keretében összefoglalót adtam a Denggel folytatott beszélgetésemről Bush-nak, Scowcroftnak és James Baker külügyminiszternek. Ahogy kiderült, nem Kína volt a fő téma. A vendéglátóim számára abban a pillanatban a mindent maga mögé utasító kérdés a berlini fal leomlásának hatása, valamint a küszöbön álló - 1989 decemberének elejére, Máltára szervezett - Bush és Gorbacsov közti csúcstalálkozó volt. Mindkét ügyben halasztást nem tűrő döntéseket kellett hozni a taktikáról és a hosszú távú stratégiáról egyaránt. Összeomlik a keletnémet csatlós állam, ahol még mindig húsz szovjet hadosztály tartózkodik? Most két német állam lesz, amelyek közül azonban az egyik egy nem kommunista Kelet-Németország lesz? Ha az újraegyesítés lesz a cél, milyen diplomáciát kell követni? És mi legyen Amerika magatartása a valószínűsíthető váratlan események kapcsán?

A kelet-európai szovjet uralom összeomlásának drámája mellett Deng csomagterve nem kaphatta meg azt a figyelmet, ami kevésbé mozgalmas időkben kijárt volna neki.

A Denggel egyeztetett különleges misszióra csak december közepén került sor, amikor Brent Scowcroft és Lawrence Eagleburger fél éven belül immár másodszor látogatott el Pekingbe. Az út nem volt titkos (ellentétben a júliusival), de nem kapott nagy nyilvánosságot sem, hogy ne kerüljön kongresszusi és médiaviták középpontjába. A kínai fél azonban egy felvételt készített, amint Scowcroft tósztot mond Qian Qichennek, s ez meglehetősen nagy megütközést váltott ki az Egyesült Államokban. Scowcroft később felidézte ezt a pohárköszöntőt:

Amint a szokásos tósztok elkezdődtek a külügyminiszter által a megérkezésünkkel adott vacsorán, a televíziósok újra felbukkantak.

Kellemetlen helyzetbe kerültem. Folytathattam, és akkor azt láthatják az emberek, hogy köszöntőt mondok azoknak, akiket a sajtó „a Tienanmen tér mérszárosainak” nevezett el, vagy nem vagyok hajlandó elmondani a tósztot és azzal az utazás egész célját veszélyeztetem. Az előbbit választottam, és a legnagyobb bosszúságomra azonnal híresség lettem - a kifejezés lehető legnegatívabb értelmében.³⁶

Az incidens a két fél egymással ellentétes politikai szükségszerűségeit tükrözte. A kínaiak azt akarták demonstrálni az állampolgáraiknak, **hogy** az ország elszigeteltségének vége. Washington minimális publicitást akart, hogy elkerülje a belpolitikai vitákat addig, amíg megállapodás nem születik.

Scowcroft és Eagleburger megbeszéléseit elkerülhetetlenül a Szovjetunióval kapcsolatos tárgyalások uralták, noha pontosan az ellenkező irányba haladva, mint ami hagyományossá vált: a téma immár nem a Szovjetunió jelentette katonai fenyegetés volt, hanem fokozódó gyengesége. Qian Qichen megjósolta a Szovjetunió felbomlását, és elmondta, hogy Pekinget mennyire meglepte, amikor Gorbacsov a májusi látogatásán, a Tienanmen téri tiltakozások csúcspontján, gazdasági segítséget kért Kínától. Scowcroft később felidézte ezeknek az eseményeknek a kínai verzióját:

A szovjetek nem tudtak mit kezdeni a gazdasággal, és Gorbacsovnak fogalma sem volt arról, hogy mit kér. Qian megjósolta a gazdaság összeomlását és a nemzetiségi problémákat, amik felfordulásba fognak torkollni. „Nem tudok semmilyen intézkedésről, amit Gorbacsov tett volna” - tette hozzá. „Gorbacsov arra kérte a kínai felet, hogy adjon fogyasztási cikkeket” - közölte velünk. „Tudunk adni fogyasztási cikkeket, és ők pedig nyersanyagokkal fizetnek. Kölcsönöket is akarnak. Teljesen meglepődtünk, amikor először szóba hozták ezt. Megállapodtunk, hogy adunk egy kis pénzt nekik.”³⁷

A kínai vezetők ismertették Scowcrofttal a „csomagtervüket”, és Fang Lizhi szabadon bocsátását az amerikai szankciók feloldásával kötötték össze. Az amerikai adminisztráció azonban a Fang-ügyet különálló humanitárius kérdésként kívánta kezelni, és minden mástól elválasztva akarta megoldani azt.

A szovjet tömbben zajló újabb fejlemények — beleértve Románia kommunista diktátorának, Nicolae Ceaușescunak fegyveres megbuktatását — növelték az ostromállapot érzetét a Kínai Kommunista Pártban. A keleteurópai kommunista államok összeomlása egyben azoknak a helyzetét erősítette Washingtonban, akik úgy vélték, hogy az Egyesült Államoknak fel kellene készülnie a pekingi kormányzat általuk elkerülhetetlennek ítélt összeomlására. Ebben a légkörben egyik fél sem volt abban a pozícióban, hogy változtasson a már elfoglalt álláspontján. A Fang szabadon bocsátásáról szóló tárgyalások az amerikai nagykövetségen keresztül folytatódtak, és a két oldal csak 1990. júniusban jutott megállapodásra — több mint egy évvel azután, hogy Fang és a felesége a nagykövetségre menekült, és nyolc hónappal később, mint ahogy Deng előterjesztette a csomagtervét a megoldásra.³⁸

Időközben a Kínának adott legnagyobb kereskedelmi kedvezményről évenként megismétlődő törvénykezés — amely az 1974-es, a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt a kivándorlási gyakorlattal összekötő Jackson-Vanik-törvénykiegészítés értelmében vált szükségessé mindegyik „nem piacgazdaság” ország számára — a Kongresszusban Kína emberi jogokkal kapcsolatos politikáját bíráló fórummá változott. A háttérben az a hipotézis állt, hogy minden Kínával kötött megállapodás Pekingnek előnyös, és a fennálló körülmények között ellentétes az amerikai demokratikus elvekkel, tehát a kereskedelmi privilégiumokat attól kellene függővé tenni, hogy Kína közelít-e az emberi jogok és politikai szabadságjogok amerikai felfogásához. Pekingben egyfajta elszigeteltség érzete lett úrrá, míg Washington diadalittas lehetett. 1990 tavaszán, amint Kelet-Németországban, Csehszlovákiában és Romániában megbuktak a kommunista kormányok, Deng határozott figyelmeztetést fogalmazott meg a kommunista párttagok részére:

Mindenkinek tisztában kell lennie azzal, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetben az ellenség minden figyelmét Kínára fogja összpontosítani. Minden ürügyet fel fog használni, hogy zavart keltsen, nehézségeket okozzon és nyomást gyakoroljon ránk. [Kínának ezért] stabilitásra, stabilitásra és még több stabilitásra [van szüksége]. A következő három-öt év rendkívül nehéz lesz a pártunk és

az országunk számára, s egyben nagyon fontos is. Ha szilárdan állunk és túléljük [ezeket az éveket], akkor az ügyünk gyorsan fog előrehaladni. Ha összeomlunk, Kína történelmében több tíz, sőt akár több száz éves visszalépés történik.³⁹

A tizenkét, illetve a huszonnégy írásjelből álló nyilatkozat

Deng a drámai év végén úgy döntött, hogy megvalósítja régóta tervezett visszavonulását. Az 1980-as években több intézkedést is hozott, hogy eltérjen a történelmi hagyománytól, amely szerint a központi hatalom gyakorlásának az adott vezető halála vagy a „mennyei mandátumának” elvesztése vet véget. Deng létrehozta az idősebbekből álló Tanácsadó Testületet, amibe olyan visszavonult vezetőket ültetett, akik életük végéig ragaszkodtak valamilyen hivatalhoz. Elmondta látogatóinak - köztük nekem is -, hogy ő maga rövidesen ennek a testületnek az elnöki tisztségébe kíván visszavonulni.

Deng az 1990-es évek elejével kezdődően fokozatosan visszavonult a vezetésből: a modern időkben az első olyan kínai vezető volt, aki ezt megtette. A Tienanmen-válság valószínűleg szerepet játszott abban a döntésben, hogy Deng még ellenőrzése alatt tartsa az átmenetet, amíg egy új vezető megszilárdítja a hatalmát. Brent Scowcroft volt 1989. decemberben az utolsó külföldi látogató, akit még Deng fogadott. Ugyanebben az időben Deng beszüntette a nyilvános rendezvények látogatását is. 1997-ben bekövetkezett halálakor már évek óta szinte remeteként élt.

Amint lassan kivonult a közéletből, Deng elhatározta, hogy az utódját és a vezetők új nemzedékét egy sor irányelvvel látja el a könnyebb tájékozódás kedvéért. Deng ezekkel a kommunista párti funkcionáriusokhoz intézett instrukciókkal a kínai klasszikus történelemben ismert módszert választott. Az utasítások tömörek és velősek voltak. A klasszikus kínai költői stílusban írt maximák két dokumentumot alkottak: egy huszonnégy írásjelből álló utasítást és egy tizenkét írásjelből álló magyarázatot kizárólag a vezető tisztviselők számára. Az utasítás így hangzott:

Gondosan figyeljete; stabilizáljátok a helyzetünket; higgadtan foglalkozzatok az ügyekkel; rejtsetek el a képességeinket és várjátok

ki megfelelő időt; ne akarjatok feltűnni; és soha ne követeljétek a vezetést.⁴⁰

A magyarázat a vezetők szókébb körének szólt. Ez állt benne:

Az ellenséges csapatok a falakon kívül vannak. Erősebbek nálunk. Elsősorban a védekezéssel törődjünk.⁴¹

Ki és mi ellen? Ezt a nyilatkozatok talán azért nem árulták el, mert Deng azt feltételezhette, hogy a címzettek ösztönösen megértik majd, hogy az országuk helyzete belpolitikailag, de még inkább nemzetközileg vált kényessé.

Deng irányelvei a potenciálisan ellenséges erők által körbevett történelmi Kínát idézik. Amikor Kína erős volt, ellenőrzése alatt tartotta a környezetét. Amikor hanyatlott, akkor időnyerésre játszott abban a meggyőződésben, hogy kultúrája és politikai fegyelme révén visszaszerezheti a neki járó nagyságot. A tizenkét írásjelből álló üzenet azt közölte Kína vezetőivel, hogy veszélyes idők érkeztek el országuk számára. A külvilágnak mindig nehézségeket okozott ezen az egyedi, távolságtartó, de egyben univerzális, nagyszabású, időnként mégis káoszba süllyedő szervezeten kiigazodni. Most egy ősi nép időse vezetője az utolsó utasításait adta a társadalmának, amely úgy érezte, hogy ostromlott helyzetbe került, mialatt próbálja megreformálni önmagát.

Deng a népet nem az érzelmeikre vagy a kínai nacionalizmusra hatva akarta mozgósítani, ahogy minden nehézség nélkül megtehetné volna. Helyette az ősi erényeiket idézte emlékezetükbe: a nehézségek idején a higgadtságot; a kötelességük teljesítéséhez használt kitűnő elemzési képességüket; a közös célok érdekében tanúsított fegyelmüket. Véleménye szerint a legnagyobb kihívást nem a megpróbáltatásoknak a tizenkét írásjeles kinyilatkoztatásban felvázolt túlélése szolgáltatja, hanem arra a jövőre való felkészülés, amikor már a közvetlen veszélyen felülkerekedtek.

Kérdés, hogy a huszonnégy írásjeles maxima a gyengeség pillanatára vagy tartós útmutatásra szánt nyilatkozatnak tekinthető-e. Az adott pillanatban Kína reformjait a belső zavarok következményei és a külföldi országok nyomásgyakorlása veszélyeztették. A következő szakaszban azonban, amikor a reformok sikert hoznak, Kína növekedése esetleg újabb

aggodalmakat válthat ki a világban. Akkor a nemzetközi közösség talán arra törekszik majd, hogy megakadályozza, hogy Kína domináns hatalommá váljon. Deng egy nagy válság közepén talán előre látta, hogy a Kínára leselkedő legnagyobb veszély annak felemelkedésekor jelentkezik majd? Ebben az értelmezésben Deng arra intette a népét, hogy „rejtsétek el a képességeinket és várjátok ki a megfelelő időt” és soha „ne követeljétek a vezetést” — azaz ne ébresszenek szükségtelen félelmeket a túlzott erőfitogtatással.

Kína zavarokkal és elszigeteltséggel terhes nehéz időszakában Deng talán attól tartott, hogy az ország tönkremegy a válságban, valamint attól, hogy a jövője esetleg attól függ, hogy a következő nemzedék vezetői birtokában lesznek-e annak az előrelátásnak, ami a túlzott magabiztosságból adódó veszélyek felismeréséhez szükséges. Az irányelv Kína jelenkori erőfeszítéseire utalt? Vagy az ország a huszonnégy írásjelben megadott irányelvet akkor is gyakorolhatja, amikor elég erős ahhoz, hogy ne kelljen többé ezt figyelembe vennie? A kínai-amerikai kapcsolatok jövője nagy részben attól függ, hogy Kína milyen válaszokat ad ezekre a kérdésekre.

TIZENHATODIK FEJEZET

Milyen reform?— Deng dél-kínai utazása

Zhao Ziyangot, a Párt főtitkárát, akit Deng Xiaoping három évvel korábban, 1989. júniusban nevezett ki a posztjára, amikor a teendőket illetően még mindig megosztott volt a Kínai Kommunista Párt vezetősége, menesztették a válság kezelése miatt. Jiang Zemin (Csiang Cö-min) került a Párt élére, aki Sanghajban volt párttitkár.

A válság Jiangot a Népköztársaság történetének egyik legbonyolultabb krízisével szembesítette.- Kína elszigetelt volt, külföldi kereskedelmi szankciók sújtották, otthon pedig az országos zűrzavar utóhatásai okoztak gondokat. A világon mindenhol, kivéve Észak-Koreát, Kubát és Vietnámot, a kommunizmus felbomlóban volt. Prominens kínaiak menekültek külföldre, ahol politikai menedékjogot kaptak, szívesen meghallgatták őket és szabadon szervezkedhettek. Tibet és Xinjiang nyugtalan volt. A dalai lámát ünnepelték külföldön: a Tienanmen téri események évében megkapta a Nobel-békedíjat a Tibet autonómiája iránt feltámadó nemzetközi figyelem közepette.

Minden társadalmi és politikai felfordulás után a kormányzatra váró legveszélyesebb feladat a társadalom kohéziójának helyreállítása. Milyen elv jegyében lehet ezt megvalósítani? A válságra adott belpolitikai válasz a külföldi szankcióknál sokkal nagyobb veszélyt jelentett a reformokra Kínában. A Politikai Bizottság konzervatív tagjai, akiknek a támogatására Dengnek szüksége volt a Tienanmen-válság alatt, a krízisért Deng „evolúciós politikáját” hibáztatták és nyomást gyakoroltak Jiangra annak érdekében, hogy térjen vissza a hagyományos maoista tanokhoz. Egészen odáig mentek, hogy vissza akartak fordítani olyan látszólag általánosan

elfogadott politikai gyakorlatot, mint például a „kulturális forradalom” elítélése. A Politikai Bizottság egyik tagja, (a „kis Dengként” is ismert) Deng Liqun (Teng Li-csün) kijelentette: „Ha nem fogunk határozott küzdelmet folytatni a liberalizáció és a kapitalista »reform és nyitás« ellen, akkor szocialista ügyünk kudarcot fog vallani.”¹ Deng és Jiang ezzel pontosan ellenkező nézetet vallottak. Felfogásuk szerint a kínai politikai rendszernek kizárólag a reformprogram felgyorsításával lehetne új ösztönzést adni. A társadalmi stabilitás legjobb garanciáját az életszínvonal és a termelékenység növelésében látták.

Ebben a légkörben Deng 1992 elején feladva visszavonultságát még egy utolsó jelentős nyilvános gesztusra vállalkozott. Egy Kína déli részén végzett „ellenőrző körutat” használt fel arra, hogy kiálljon a gazdasági liberalizáció folytatása mellett, és hogy tömegtámogatást szerezzen Jiang reformjai számára. Miközben a reform-erőfeszítések megakadtak és az általa támogatottak teret veszítettek a párhierarchiában a hagyományosan gondolkodókkal szemben, a nyolcvanhét éves Deng Xiaoping lánya, Deng Nan (Teng Nan) és több közeli munkatársa kíséretében látogatást kezdett Dél-Kína gazdasági központjaiban, beleértve Shenzhent (Sencsen) és Zhuhai-t (Csuhaj), az 1980-as évek reformprogramja idején alapított különleges gazdasági övezetek közül kettőt. A reformok melletti kampányról volt szó a „szocializmus kínai sajátosságokkal” érdekében, ami azt jelentette, hogy a szabad piacoknak és a külföldi befektetéseknek is szerepet kell kapniuk, továbbá bátorítani kell az egyéni kezdeményezést.

Deng ekkoriban semmilyen hivatalos címmel vagy funkcióval sem rendelkezett. Ennek ellenére — vándorprédikátor módjára — iskolákat, fejlett technológiával dolgozó üzemeket, modellértékű üzleti vállalkozásokat és a kínai reformról szóló elképzeléseinek más jelképes helyeit kereste fel, s arra buzdította a honfitársait, hogy kettőzzék meg erőfeszítéseiket, valamint ambiciózus célokat tűzött ki Kína gazdasági és szellemi fejlődéséhez. Az országos sajtó (amelyet abban az időben a konzervatívok ellenőriztek), kezdetben nem vett tudomást a beszédeiről. A hongkongi sajtóban megjelent beszámolók azonban idővel beszivárogtak a Népköztársaságba is.

Idővel Deng „déli útja” szinte mitikus jelentőségre tett szert, és a

beszédei újabb két évtizedes kínai politikai és gazdasági fejlődés követendő útmutatásaivá váltak. Még napjainkban is láthatóak kínai utcai plakátokon képek és idézetek Deng „déli útjáról”, beleértve híres megjegyzését, mely szerint „a fejlődés a mindennek felett álló elv”.

Deng azért kelt útra, hogy a reformprogramot megvédje azokkal a támadásokkal szemben, amelyek azt hirdették, hogy az elárulta Kína szocialista örökségét. A gazdasági reform és a fejlesztés, állította a kínai vezető, alapvetően „forradalmi” tett. A reformok feladása, figyelmeztetett Deng, Kínát „zsákutcába” viszi. „Az emberek bizalmának és támogatásának megnyerése érdekében” a gazdasági liberalizáció programjának „száz évig” folytatódnia kell. A „reform és nyitás” tette lehetővé azt, hangsúlyozta Deng, hogy a Népköztársaság 1989-ben elkerülje a polgárháborút. Ismételten elítélte a „kulturális forradalmat”, amit nem csupán kudarcként, hanem egyfajta polgárháborúként jellemzett.²

Mao Kínájának örököse piaci elveket, kockázatvállalást, magánkezdeményezést, valamint a termelékenység és vállalkozói kedv fontosságát hirdette. Deng szerint a haszonelvűség nem csupán a marxizmussal szemben kínál alternatív elméletet, hanem az emberi természet megfigyeléséből táplálkozik. A kormányok elvesztenék az emberek támogatását, ha a vállalkozókat megbüntetnék a sikereik miatt. Deng azt tanácsolta, hogy Kínának „merészebbnek” kellene lennie, hogy meg kellene kettőznie az erőfeszítéseit és „bátran kellene kísérleteznie”: „Nem lenne szabad úgy viselkednünk, mint a lekötött lábú nőknek. Mihelyt megbizonyosodunk arról, hogy valamit meg kellene csinálni, bátran kell kísérleteznünk és új ösvényt törni. [...] Ki meri azt állítani, hogy száz százalékgig biztos a sikerben, és semmilyen kockázatot sem vállal?”.³

Deng elutasította azokat a bírálatokat, melyek szerint a reformjai Kínát „kapitalista útra” viszik. A több évtizedes maoista agymosást elvetve ismert mondását hangoztatta: csak az eredmény számít, nem pedig az a doktrína, amelynek a nevében elérték. Kínának a külföldi befektetésektől sem kellene félnie:

Jelen pillanatban a Kínában működő, külföldiek által alapított vállalkozások a fennálló törvényekkel és politikával összhangban

némi profitra tehetnek szert. A kormány azonban adót vet ki ezekre a vállalkozásokra, a munkások bért kapnak tőlük, és ráadásul technológiát és vállalatvezetési technikákat tanulunk el tőlük. Továbbá olyan információkat szerzünk meg, amelyek segítenek nekünk új piacok megnyitásában.⁴

Deng végül a Kommunista Párt „baloldalát” támadta, amely bizonyos mértékben része volt a saját korai élettörténetének is, amikor Mao parancsainak „végrehajtója” volt a mezőgazdasági kommunák létrehozásában: „Most jobboldali és baloldali tendenciák is hatnak ránk. Ám a legmélyebb gyökerekkel a baloldali tendenciák rendelkeznek. [...] A Párt történetében ezek a tendenciák borzalmas következményekhez vezettek. Néhány nagyszerű dolog az egyik napról a másikra elpusztult.”⁵

Deng a honfitársai nemzeti büszkeségére apellálva arra hívta fel Kínát, hogy érje el a szomszédai növekedési ütemét. Az is jelzi, Kína milyen nagy utat tett meg a „déli utat” követő alig húsz évben, hogy Deng 1992-ben „négy nagy eszközt” emelt ki, amelyek minden vidéken élők rendelkezésére kell hogy álljanak: kerékpár, varrógép, rádió és karóra. Kijelentette, hogy Kína gazdasága „négyévenként egy új szakaszba léphet”, és sikeres ország lesz, ha a kínaiaknak lesz merszüik „felszabadítani a gondolkodásukat és szabadon cselekedni”, amikor az egymás után felmerülő kihívásokra választ adnak.⁶

Kulcsfontosságú a tudomány és a technológia. Deng az 1970-es években elmondott úttörő jellegű beszédeit visszhangozva leszögezte, hogy „az értelmiségiek a munkásosztály részei”, vagyis felvehetők a Kommunista Párt tagjai közé. Deng a Tienanmen téri tüntetők támogatói felé békejobbot nyújtott, és arra kérte a külföldre menekült értelmiségieket, hogy térjenek vissza Kínába. Ha különleges tudással és szakértelemmel rendelkeznek, korábbi magatartásuktól függetlenül tárt karokkal fogják őket fogadni. „Meg kell nekik mondani, hogy ha segíteni akarnak, akkor inkább jöjjenek haza. Remélem, hogy közös erőfeszítést teszünk Kína tudományos, technikai és oktatási fejlődésének felgyorsításában. [...] Mindnyájunknak szeretnie kellene a hazánkat, és segíteni annak fejlődésében.”⁷

Hihetetlen változás következett be annak a nyolcvanas éveiben járó forradalmárnak a meggyőződésében, aki segítette felépíteni azt a gazdasági rendszert, amelynek most a lebontásán dolgozott. Amikor Deng a polgárháború idején Mao mellett szolgált, semmilyen jelét sem adta annak, hogy ötven évvel később az országát járva annak a forradalomnak a reformját sürgeti, amelynek erőszakos győzelméhez korábban tevékenyen hozzájárult. Deng Xiaoping talán Mao egyik legelvakultabb munkatársa volt egészen addig, amíg nem került szembe a „kulturális forradalommal”.

Az évtizedek során azonban fokozatos átalakuláson ment keresztül. Deng a jó kormányzás kritériumait a jólétben és az átlagember fejlődésében találta meg. Jókorá adag nacionalizmus is észlelhető a gyors fejlődés melletti kiállásban, még ha ez olyan módszerek átvételét is jelentette, amelyek a korábban szidalmazott kapitalista rendszerre voltak jellemzők. Ahogy Deng egyik gyermeke később elmondta Dávid Lampton amerikai tudósnak, az Egyesült Államok - Kína Kapcsolatok Országos Bizottsága elnökének:

Az 1970-es években az édesapám szem ügyre vette a Kínával szomszédos területeket, a „kis tigris” gazdaságokat [Szingapúr, Hongkongot, Tajvant és Dél-Koreát]. Évente nyolc-tíz százalékkal növekedtek, és ezek a gazdaságok technológiailag is jóval fejlettebbek voltak Kínánál. Felismerte, ha le akarjuk hagyni őket, és ismét el akarjuk foglalni a minket megillető helyet a régióban és végül a világban, akkor náluk is gyorsabban kell fejlődünk.⁸

Deng ennek a jövőképeknek az érdekében reformprogramjában számos amerikai gazdasági és társadalmi elv átvételét sürgette. Ám amit ő szocialista demokráciának nevezett, az nagymértékben különbözött a pluralista demokráciától. Meggyőződése maradt, hogy Kínában a nyugati politikai eszmék káoszt okoznának és megghiúsítanák a fejlődést.

Ám Deng még akkor is, amikor egy tekintélyelvű kormányzat szükségességét hirdette, igazi missziójának azt tartotta, hogy a hatalmat egy másik nemzedéknek adja át, amelyiknek, ha a fejlesztési terve sikerrel jár, ki

kell dolgoznia a politikai rendről alkotott saját felfogását. Deng azt remélte, hogy a reformprogramjának a sikere egyben a demokratikus átalakulás utáni vágyat is elfojtja. Ugyanakkor bizonyára megértette, hogy az általa elindított változás végül mindenképpen megjósolhatatlan léptékű politikai következményekkel jár. Ezek azok a kihívások, amelyekkel az utódai jelenleg próbálnak megbirkózni.

Deng 1992-ben aránylag szerény célokat tűzött ki a közvetlen jövőre nézve:

Tovább kell haladnunk az úton a kínai típusú szocializmus felé. A kapitalizmust több száz éve építik. Milyen hosszú ideje építjük mi a szocializmust? Ráadásul elvesztegettünk húsz évet. Ha a Népköztársaság megalapításától számítva száz éven belül egy viszonylagosan fejlett országgá tudjuk tenni Kínát, az kiugró teljesítmény lesz.⁹

Ez 2049-ben lenne. Valójában Kína ennél sokkal jobban teljesített - egy egész nemzedékkel korábban érte el a kitűzött célt.

Mao halála után tíz évvel a folyamatos forradalomról alkotott elképzelése újra felbukkant. Ám most egy másfajta, az egyéni kezdeményezésen, s nem ideológiai fanatizmuson alapuló folyamatos forradalomról volt szó; a külvilággal való kapcsolatteremtésről és nem önellátásról. Ez alapvetően megváltoztatta Kínát, ahogy a „nagy kormányos” is eltervezte, csakhogy Mao pontosan az ellenkező irányra gondolt. Deng a „déli útjának” a végén ezért beszélt arról a reményéről, hogy saját új elképzelésekkel rendelkező vezetők egy új nemzedéke fog megjelenni. A Kommunista Párt éppen hivatalban lévő vezetése, jelentette ki, túlságosan öreg: hatvan év felett már alkalmasabbak konzultációra, semmint döntések meghozatalára. A maga korabeli embereknek földre kell állniuk - fájdalmas beismerés egy olyan embertől, aki ilyen aktív életet élt.

Az ok, amiért mindenképpen vissza akartam vonulni az volt, hogy nem akartam idős koromban hibákat elkövetni. Az idős embereknek vannak erősségeik, de komoly gyengeségeik is - például csökönyösek tudnak lenni és ennek tudatában kell hogy legyenek. Minél idősebbek,

annál szerényebbek kellene hogy legyenek, s annál gondosabban kellene ügyelniük arra, hogy öregkorukban ne kövessenek el hibákat. Ki kell választanunk fiatalabb elvtársakat és segítenünk kell a képzésükben. Ne csak az öregkorban bízzanak. [...] Amikor [a fiatalabbak] érettebbé válnak, akkor megnyugodhatunk. Most még azonban aggódunk.¹⁰

Deng javaslaiban - minden prózaiságuk ellenére - volt valami öregkori melankólia is, annak a tudata, hogy ő már nem fogja élvezni az általa eltervezett és ösztönzött változások gyümölcseit. Életében olyan sok zavart látott — és időnként indított útjára —, hogy azt szerette volna, ha stabilitást hagyna örökségül. Minden látszólagos magabiztossága ellenére egy Új nemzedékre volt szükség ahhoz, hogy „békében nyugodjon”.

A „déli út” volt Deng utolsó közszereplése. Az ott elhangzott elvek gyakorlatba való átültetése Jiang Zemin és munkatársai feladata volt. Deng visszavonult, s egyre megközelíthetlenebbé vált. 1997-ben halt meg, s akkorra Jiang már megszilárdította a hatalmát. Jiang rendkívül tehetséges miniszterelnöke, Zhu Rongji (Csu Zsung-csi) segítségével olyan nagy szakértelemmel váltotta valóra Deng „déli útjának” örökségét, hogy az elsőszámú vezetőként eltöltött időszak végén, 2002-ben a vita többé már nem arról szólt, hogy vajon ez-e a helyes irány, hanem inkább egy felemelkedő, dinamikus Kínának a világrendre és a globális gazdaságra gyakorolt hatásáról.

Hullámvasúton egy újabb kiegyezés felé: a Jiang Zemin-korszak

A Tienanmen-válság után a kínai—amerikai kapcsolatok gyakorlatilag a kiindulópontig süllyedtek vissza. 1971—72-ben az Egyesült Államok kereste az akkor a „kulturális forradalom” utolsó szakaszában járó Kínával a megbékélést attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy a Kínához fűződő viszony központi jelentőségű a békés nemzetközi rend megteremtésében és fontosabb, mint a Kína radikális kormányzatával szembeni amerikai ellenérzések. Most az Egyesült Államok szankciókat léptetett életbe, mialatt a másként gondolkodó Fang Lizhi a pekingi amerikai követség oltalmában élt. Miközben a világban egyre több helyen a liberális demokrácia intézményei váltak elfogadottakká, Kína belpolitikai szerkezetének a reformja Amerika egyik legjelentősebb politikai céljává lépett elő.

Jiang Zeminnel még akkor találkoztam, amikor Sanghaj városának vezetője volt. Nem tételeztem fel róla, hogy egy olyan vezetővé válik, aki majd az országát a katasztrófából a felemelkedésig vezeti. Noha kezdetben gyanakvással fogadták, az emberi történelem egyik legnagyobb egy főre cső GDP-növekedését érte el, sikeresen vezényelte le Hongkong békés visszatérését, újra megalapozta Kína kapcsolatait az Egyesült Államokkal és a világ többi részével, és elindította Kínát egy olyan úton, amelyen a világ egyik legerősebb gazdaságává nőtte ki magát.

Deng röviddel Jiang 1989. novemberi kinevezése után fontosnak tartotta, hogy hangsúlyozza nekem, milyen nagyra tartja az új főtitkárt.

DENG Találkozott Jiang Zemin főtitkárral és a jövőben több alkalma is lesz találkozni vele. Olyan ember, aki önálló gondolatokkal rendelkezik és rendkívül tehetséges.

KISSINGER Mély benyomást tett rám.

DENG Valódi értelmiségi.

Kevés külső szemlélő hitte, hogy Jiang sikeres lesz. Sanghaji párttitkárként elismerést aratott azzal, hogy visszafogottan kezelte a városi tüntetéseket: a válság kezdetén megszüntetett egy befolyásos liberális újságot, de nem volt hajlandó szükségállapotot bevezetni, és Sanghaj tüntetéseit vérontás nélkül csendesítette le. Ám sokan úgy gondolták, hogy főtitkárként csak átmeneti figura — és akár kompromisszumos jelölt lehet a viszonylagosan liberális elemek (beleértve a Párt ideológusát, Li Ruihuant) és a konzervatív csoport (mint például Li Peng, a miniszterelnök) között. Nem rendelkezett megfelelően erős saját hatalmi bázissal, és ellentétben az elődeivel, nem úgy látszott, mintha parancsolásra temett volna. O volt az első forradalmi vagy katonai érdemek nélküli kínai kommunista vezető. A vezetésként az utódaihoz hasonlóan a bürokratikus és gazdasági teljesítményének révén szerezte meg. A hatalma nem volt abszolút és a Politikai Bizottságon belüli konszenzustól függött. Így például csupán 1997-ben, nyolc évvel főtitkárrá választása után vette át a külügyek irányítását.¹

A korábbi kínai pártvezetők a marxista materializmus és Kína konfuciuszi hagyományának elegyéből született „főpapsághoz” méltó távolságtartó légkört alakítottak ki maguk körül. Jiang másfajta magatartással élt. Ellentétben a filozófus-király Maóval, a mandarin Zhouval, vagy a nemzeti érdekek harcedzett őrével, Denggel, Jiang inkább joviális családtagként viselkedett: barátságos és közvetlen volt. Mao Ce-tung a tárgyalópartnereivel olümposzi magasságokból tárgyalt, mintha azok egyetemi hallgatók lennének, akik a filozófiai meglátásainak megértéséből vizsgáznak. Zhou Enlai könnyed eleganciával és a konfuciuszi bölcs felsőbbrendű intelligenciájával folytatta a megbeszéléseit. Deng Xiaoping minden köntörfalazás nélkül a dolgok gyakorlati oldalára terelte a szót, és az attól való eltérést időpocsékolásnak tartotta.

Jiang Zemin nem aspirált filozófiai felsőbbrendűségre. Mosolygott, nevetett, anekdotázott és megérintette a tárgyalópartnerét azért, hogy így is közelebb kerüljenek egymáshoz. Büszke volt - időnként nagyon is - az idegennyelv-tudására és a nyugati zenében való jártasságára. Nem kínai

látogatók esetében rendszeresen angol vagy orosz, sőt román kifejezéseket is használt a mondanivalója egyes pontjainak hangsúlyozására — minden előzetes figyelmeztetés nélkül váltott át a klasszikus kínai nyelvezet gazdag tárházáról olyan amerikai köznyelvi kifejezésekre, mint például: „ketten kellene a tangóhoz”. Amikor alkalom adódott rá, társasági eseményeket - és időnként még hivatalosakat is - azzal élénkített, hogy dalra fakadt: vagy azért, hogy elvegye egy kellemetlen dolog életét, vagy azért, hogy hangsúlyozza a bajtársiasságot.

A kínai vezetők külföldi látogatókkal folytatott megbeszélései többnyire nagyszámú tanácsadó és jegyzetíró jelenlétében zajlanak, akik nem szólalnak meg és csak nagyon ritkán adnak át jegyzeteket a főnökeiknek. Jiang azonban ógórög színpadi kórussá alakította a csapatnyi tanácsadót: felvetett egy gondolatot, majd átadta a szót az egyik tanácsadónak, hogy fejezze azt be, s minden olyan spontán módon történt, hogy az embernek az a benyomása támadt, hogy tulajdonképpen egy csapattal áll szemben, amelynek Jiang a kapitánya. A rendkívül művelt Jiang be kívánta vonni a tárgyalópartnereit abba a jóindulatú légkörbe, amely legalábbis a külföldiekkel való kapcsolataiban jellemezte őt. Olyan párbeszédet kezdeményezett, amelyben a vele szemben helyet foglalót, sőt a saját kollégáit is úgy kezelte, mint akik ugyanolyan fontosak, mint ő maga. Ebben az értelemben Jiang a legkevésbé volt „középső birodalom” szemléletű személyiségnek tekinthető azok között a kínai vezetők között, akikkel én találkoztam.

Amikor Jiang Kína országos vezetésének az élére került, egy külügyminisztériumi belső jelentés „csiszolt modorú, energikus és alkalmanként kicsit harsány” emberként jellemezte. Felidézett „egy 1987-ben történt esetet, amikor Sanghajban a nemzeti ünnep idején felállt a dísztribünön, és elkezdte vezényelni az Internacionálét játszó szimfonikus zenekart, miközben villogó színes lámpák és füstgépek fokozták a hangulatot.”² Nixonnak az 1989-ben Pekingbe tett magánlátogatásán Jiang minden előzmény nélkül talpra ugrott és elkezdte angolul szavalni a gettysburgi beszédet.

Az ilyen fajta közvetlenségnek nem sok előzménye volt a kínai vagy a szovjet vezetők esetében. Számos külső megfigyelő alábecsülte Jiangot, és

barátkozó stílusát a komolyság hiányának tulajdonították. Ennek pontosan az ellenkezője volt igaz. Jiang kedélyessége tudatosan azt a célt szolgálta, hogy még hangsúlyosabb legyen az, amikor állást foglal. Amikor a véleménye szerint az országa létfontosságú érdekei forogtak kockán, akkor nagy formátumú elődeihez hasonló eltökéltséget mutatott.

Jiang elég kozmopolita volt ahhoz, hogy megértse: Kínának egy nemzetközi rendszeren *belül* kell működni, nem pedig a „középső birodalom” távolságtartásán vagy dominanciáján keresztül. Zhou is megértette ugyanezt, mint ahogy Deng is. Zhou azonban csak töredékesen tudta megvalósítani az elképzeléseit Mao fojtogató jelenléte miatt, míg Deng víziójának gyakorlati kivitelezését pedig a Tienanmen-válság szakította meg. Jiang közvetlensége egy komoly és átgondolt kísérletet takart, amelynek célja Kína beépítése volt egy új nemzetközi rendbe, és az, hogy helyreálljon az ország iránti nemzetközi bizalom. Mindkettő arra szolgált, hogy segítsen begyógyítani Kína belpolitikai sebeit és enyhítsen a róla kialakított nemzetközi megítélésen. Miközben a bírálóit alkalmankénti barátságosságával vette le a lábukról, Jiang egy nagyon hatékony kormányzat vezetője volt, amely azon dolgozott, hogy kitörjön a nemzetközi elszigeteltségből és megkímélje a rendszerét szovjet megfelelőjének a sorsától.

Jiang a nemzetközi célok megvalósításában az általam ismert egyik legrátermettebb külügyminiszterre, Qian Qichenre, valamint egy kivételes intelligenciával és állhatatossággal megáldott gazdasági főtanácsadóra, Zhu Rongji miniszterelnök-helyettesre (és később miniszterelnökre) támaszkodhatott. Mindkét ember nyíltan képviselte azt a nézetet, hogy Kína fennálló politikai intézményei szolgálják legjobban az ország érdekeit. Ugyancsak mindketten hittek abban, hogy Kína folyamatos fejlődéséhez szükséges a nemzetközi intézményekkel és a világ gazdasággal való kötélekek megerősítése - beleértve azt a nyugati világot, amely gyakran éles bírálattal illette a kínai belpolitikai gyakorlatot. Jiang makacs optimizmusát követve Qian és Zhu belevetették magukat a külföldi utazások, nemzetközi konferenciák, interjúk, valamint diplomáciai és gazdasági megbeszélések világába, s eközben a gyakran szkeptikus és kritikus hallgatóságot

határozottan és kedvesen kezelték. Nem mindegyik kínai megfigyelő üdvözölte azt a tervet, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljenek egy olyan nyugati világgal, amelyikről úgy tartották, hogy a kínai realitásokat elutasítja; s nyugaton sem mindenki értett egyet azzal az erőfeszítéssel, hogy egy olyan Kínával alakítsanak ki kapcsolatokat, amelyik nem felel meg a nyugati politikai elvárásoknak. Az államvezetést a kényes kérdések, s nem az abszolútumok kezelése kell, hogy minősítse. Jiangnak, Qian- nak, Zhunak és közeli munkatársaiknak sikerült az országukat kivezetni az elszigeteltségből és helyreállítani a Kína és egy szkeptikus nyugati világ közötti törekény kapcsolatot.

Jiang röviddel 1989. novemberi kinevezése után meghívott egy beszélgetésre, amiben a hagyományos diplomácia lencséjén keresztül tekintette át az eseményeket. Nem értette, hogy egy belpolitikai kihívásra adott kínai válasz miért okozott törést az Egyesült Államokkal fennálló viszonyban. „Nincsenek Tajvanon kívül komoly ügyek Kína és az Egyesült Államok között. Nincsenek határvitáink; ami Tajvant illeti, a sanghaji kommuniké megfelelő formulát alakított ki.” Hangsúlyozta, hogy Kína egyáltalán nem hiszi, hogy a belpolitikai elvei alkalmazhatóak lennének külföldön is: „Nem exportálunk forradalmat. Ám az egyes országok társadalmi rendszerét az illető országnak kell megválasztania. A szocialista rendszer Kínában a mi saját történelmi helyzetünkéből adódik.”

Bármilyen is történik, Kína folytatni fogja a gazdasági reformjait: „Ami Kínát illeti, az ajtó mindig nyitva áll. Készek vagyunk az Egyesült Államok bármilyen pozitív gesztusára válaszolni. Számos közös érdekünk van.” A reformnak azonban önkéntesnek kell lenni, nem lehet kívülről diktálni azt:

A kínai történelem azt bizonyítja, hogy a nagyobb nyomás mindössze nagyobb ellenállást vált ki. Mivel én a természettudományokban vagyok járatos, a természettudományok törvényeivel próbálom értelmezni a dolgokat. Kínának 1,1 milliárd lakosa van. Óriási ország és különböző hatások érvényesülnek benne. Nem könnyű előre felé lökni. Régi barátként nyíltan beszélek Önnel.

Jiang megosztotta velem a Tienanmen-válsággal kapcsolatos gondolatait is. A kínai kormány nem volt „lélekben felkészülve az eseményre”, magyarázta, és a Politikai Bizottság kezdetben megosztott volt. Az eseményekben nem voltak hősök - sem a diákvezetők, sem a Párt tagjai nem volt azok, és sajnálkozva nevezte mindkét félnek a precedens nélküli kihívással Szembeni magatartását tehetetlennek és megosztottnak.

Amikor közel egy évvel később, 1990 szeptemberében ismét találkoztam Jianggal, az Egyesült Államokkal való viszony még mindig feszült volt. A csomagterv megvalósítása, amely a szankciók könnyítését Fang Lizhi elengedésével kötötte össze, lassan haladt előre. Az emberi jogok amerikai szószólói ragaszkodtak az általuk univerzálisnak tartott elvekhez. A kínai vezetők az általuk felfogott kínai érdekek alapján kisebb változtatásokat eszközöltek. Az amerikai aktivisták, kiváltképpen egyes civil szervezetek, nem nagyon hajlottak arra, hogy részeredményekkel megelégedjenek. Számukra az a tény, hogy Peking hajlandó volt engedményeket tenni, azt jelentette, hogy a céljaik alku tárgyát képezhetik. Az aktivisták erkölcsi, s nem politikai célokért küzdöttek; a kínai vezetők egy folytatódó politikai folyamatra koncentráltak — elsősorban a közvetlen feszültségek csökkentésére és a „normalizált” kapcsolatokhoz való visszatérésre. Pontosan az ehhez a normalitáshoz való visszatérés volt az, amit az aktivisták vagy elutasítottak, vagy feltételesnek szerettek volna látni.

Később egy pejoratív kifejezés került bele a vitába: a hagyományos diplomáciát „kereskedelmi ügyletként” bélyegezték meg. Ez a nézet azt tartotta, hogy a nem demokratikus államokkal való konstruktív hosszú távú kapcsolat *ab ovo* fenntarthatatlan. Ennek a felfogásnak a hívei abból indultak ki, hogy a valódi és tartós béke demokratikus államok közösségét tételezi fel. A Ford-adminisztráció és húsz évvel később a Clinton-kormányzat ezért nem volt képes kompromisszumra jutni a Kongresszussal a Jackson-Vanik-törvénykiegészítés megvalósításáról még akkor sem, amikor a Szovjetunió és Kína a jelek szerint hajlandó lett volna engedményeket tenni. Az aktivisták elutasítottak minden rész megoldást és azzal érveltek, hogy a kitartás meghozza majd az eredményeit. Jiang 1990- ben megemlítette nekem a témát. Mint mondta, Kína a közelmúltban „számos

rendelkezést hozott”, amelyeket nagyrészt az Egyesült Államokkal fennálló kapcsolatok javításának a szándéka vezérelt:

Közülük néhány olyan ügy, amely kizárólag kínai belpolitikai kérdés, mint például a szükségállapot feloldása Pekingben és Tibetben. Ezekben az ügyekben két elgondolás motivál bennünket. Az első az, hogy ezek a kínai belpolitikai stabilitás jelei. Másodszor, nem titkoljuk azt, hogy ezeket a lépéseket arra használjuk, hogy az amerikai-kínai kapcsolatokban nagyobb fokú megértést érjünk el.

Jiang szerint ezek az intézkedések egyoldalúak voltak. Peking a Deng által javasolt csomagterv rá eső kötelezettségeit teljesítette, ám ezzel csupán a Kongresszus még több követelésével találta magát szemben.

A demokratikus értékek és az emberi jogok Amerika saját magába vetett hitének pillérei. Ám mint mindegyik érték, ezek is abszolút jellegűek, és ez útjában áll az árnyalatok figyelembe vételének, amivel a külpolitika kénytelen együtt élni. Ha a kormányzás amerikai elveinek az átvételét a kapcsolatrendszer minden más elemében való előrelépés központi feltételévé tesszük, elkerülhetetlenül zsákutcába jutunk. Ekkor mindkét oldal a nemzetbiztonsági megfontolások és a kormányzásról kialakított elvek közti egyensúlyozásra kényszerül. A Clinton-adminisztráció, miután Pekingben határozottan elutasították az általa képviselt elveket, változtatott az álláspontján, ahogy azt ebben a fejezetben később látni fogjuk. A probléma ekkor ismét az Egyesült Államok és a tárgyalópartnere prioritásainak összeegyeztetése lett - más szóval, a „kereskedelmi ügylet” jellegű hagyományos diplomácia került a középpontba. Ennek alternatívája a konfrontáció.

Olyan döntéshelyzet ez, amelynek létét tudomásul kell venni, s amely-lyel kapcsolatban a mellébeszélésnek nincsen helye. Tisztelem azokat, akik készek az amerikai értékek terjesztését szorgalmazó elveikért harcba szállni. A külpolitikának azonban a célok mellett az eszközöket is meg kell határozni, és ha az alkalmazott eszközök a nemzetközi környezet vagy a nemzetbiztonság szempontjából lényegesnek ítélt kapcsolat tűréshatárain

kívülre kerülnek, akkor dönteni kell. Mindenképpen kerülnünk kell azt, hogy a választási lehetőségeinket a minimálisra redukáljuk. Az amerikai vitában a legjobb eredményt a két megközelítés elegye jelentené: az idealistáknak fel kellene ismerni, hogy az elvek megvalósítása időbe telik, és emiatt alkalmanként hozzá kell igazítani őket a körülményekhez; míg a realistáknak el kell fogadniuk azt, hogy az értékeknek is megvan a maguk létjogosultsága, s azokat be kell építeni a gyakorlati politikába. Egy ilyen megközelítés figyelembe veszi a két táboron belüli számos árnyalatot, és megpróbálja azokat egymásba vegyíteni. A vita hevéssége ezt a célt gyakran háttérbe szorította.

Az 1990-es években a kínai vezetőkkel folytatott megbeszélések során ugyanazok a témák kerültek elő, mint az amerikai belpolitikai vitákban. A kínai vezetők negyven évvel a kommunisták győzelme után egy olyan nemzetközi rendet akartak, amelyik elutasítja az értékek határokon túli terjesztését (ami egykor a kommunista politika alapvető tétele volt), miközben az Egyesült Államok kiállt amellett, hogy nyomásgyakorlással és ösztönzéssel, vagyis más országok belügyeibe való beavatkozással segítse elő értékeinek univerzális alkalmazását. Nem kevés ironia rejlett abban, hogy Mao örököse a szuverén államokon alapuló nemzetközi rendről tartott nekem előadást, amiről én már évtizedekkel korábban írtam.

Az 1990-es látogatásom alkalmával Jiang pontosan ezt tette. O és más kínai vezetők azt hangoztatták, ami még öt évvel korábban is általánosan elfogadott igazság lett volna: Kínának és az Egyesült Államoknak együtt kell működni egy új — az 1648 óta létező hagyományos európai államrendszerhez hasonló elveken alapuló - nemzetközi rend kialakításában. Más szóval, a belpolitikai ügyek nem tartoznak a külpolitika hatáskörébe. Az államok közötti kapcsolatokat a nemzeti érdek elvei kell hogy alakítsák.

Ez a javaslat pontosan az volt, amit az új politikai narratíva nyugaton elvetett. Az új felfogás szerint a világ egy „szuverenitás utáni” korszakba lépett, amelyben az emberi jogok nemzetközi normái elsőbbséget élveznek a szuverén kormányok hagyományos előjogaival szemben. Jiang és a munkatársai ezzel szemben egy olyan többpólusú világot képzeltek el, amely elfogadja Kína hibrid szocializmusát és „népi demokráciáját”, s

amelyben az Egyesült Államok Kínát nagyhatalomként az egyenlőség elve alapján kezeli.

Jiang a Pekingbe tett következő látogatásomon, 1991 szeptemberében visszatért a hagyományos diplomácia irányelveinek a témájára. A nemzeti érdek felülírja a Kína belpolitikai lépéseire érkező reakciót:

Semmilyen alapvető érdekellentét nincsen az országaink között. Semmi oka sincs annak, hogy ne állítsuk vissza a normális kapcsolatokat. Ha megvan a kölcsönös tisztelet, ha nem avatkozunk egymás belügyeibe, és ha a kapcsolatainkat az egyenlőség és a kölcsönös előnyök alapjára helyezzük, akkor megtalálhatjuk a közös érdeket is.

Jiang a hidegháborús versengés elmúltával azzal érvelt, hogy „napjainkban az ideológiai tényezők nem fontosak az államközi kapcsolatokban”.

Jiang az 1990. szeptemberi látogatásomat arra használta, hogy demonstrálja: átvette Deng összes funkcióját - ez még nem volt nyilvánvaló, mivel a pekingi hatalmi struktúrában a hatáskörök pontos elosztása mindig homályos:

Deng Xiaoping tud az Ön látogatásáról. Üdvözetét küldi általam, minden jót kíván Önnek. Megemlítette azt a levelet, amit Bush elnök írt neki, és ezzel kapcsolatban két dologra tért ki. Először, arra kért engem mint főtítkárt, hogy Önön keresztül üdvözetét küldjem Bush elnöknek. Másodszor, amikor tavaly visszavonult, az összes hasonló ügynek a továbbvitelét rám bízta. Nem szándékozom levelet írni a Bush elnök által Deng Xiaopingnek küldött levélre válaszul, de amit most mondok Önnek, noha azt a saját szavaimmal teszem, szellemében megfelel annak, amit Deng mondana.

Általam Jiang azt kívánta üzeni, hogy Kína már eleget engedett, s most Washingtonon a sor a kapcsolatok javításában. „Ami Kínát illeti, mindig is nagy becsben tartotta a két ország közötti barátságot.” Jiang leszögezte, Kína több engedményt már nem tesz: „A kínai fél már eleget engedett. Nagy

erőfeszítésekre volt szükség, és minden tőlünk telhetőt megtettünk.”

Jiang megismételte Mao és Deng immár hagyományosnak számító kijelentését - Kína érzéketlen a külső nyomással szemben és a legcsekélyebb külföldi erőszaknak is kíméletlenül ellenáll. Azzal érvelt, hogy Washingtonhoz hasonlóan Pekingre is nyomást gyakorol a saját lakossága: „Egy másik kérdés, amelyet a reményeink szerint az Egyesült Államok megért. Ha Kína lépéseit nem követik megfelelő amerikai intézkedések, az meghaladná a kínai emberek tűrőképességének a határát.”

Kína és a felbomló Szovjetunió

Az összes megbeszélés láthatatlan hátterét a Szovjetunió felbomlása jelentette. Mihail Gorbacsov a Tienanmen téri események kezdetén járt Pekingben, de még aközben is, hogy Kínát belső ellentétek osztottak meg, a szovjet uralom alapjainak az összeomlását szinte lassított felvételnéppént lehetett a világ összes televíziójában egyidejűleg nyomon követni.

Gorbacsov még nyugtalanítóbb dilemmákkal nézett szembe, mint Peking. A kínai viták arról szóltak, hogy a Kommunista Párt miként kormányozzon. A szovjet viták azonban arról szóltak, hogy a Kommunista Párt egyáltalán kormányozzon-e. Gorbacsov azzal, hogy a politikai reformnak *iglasznoszty*) elsőbbséget biztosított a gazdasági átalakítással (*peresztrojka*) szemben, elkerülhetetlenné tette a vitát a kommunista uralom legitimitásáról. Gorbacsov felismerte a mindent átható stagnálást, de nem volt elég képzelőereje vagy tehetsége ahhoz, hogy áttörje a beépített merev struktúrákat. Idővel a rendszer különböző felügyelő szervei a probléma részeivé váltak. A Kommunista Pártnak, amely egykor a forradalom eszköze volt, a kiépített kommunista rendszerben már semmilyen más szerepe nem volt azon kívül, hogy ellenőrizze azt, amihez nem értett: egy modern gazdaság menedzselését. A problémát úgy próbálta megoldani, hogy összejátszott azzal, amit papíron ellenőriznie kellett volna. A kommunista elit a kiváltságosok mandarin osztályává vált; elméletileg a nemzeti érdekek védelme lett volna ugyan a feladata, de gyakorlatilag az előjogai

megtartására koncentrált.

A *glasznoszt*y összeütközésbe került a *peresztrojka*val. Gorbacsov végül annak a rendszernek az összeomlását segítette elő, ami a gondolkodását kialakította, és aminek a vezetői pozícióját köszönhette. Mindezek előtt azonban újrafogalmazta a „békés egymás mellett élés” elvét. A korábbi vezetők megerősítették az elvet, és Mao vitába is keveredett ezért Hruscsovval. Gorbacsov elődei a „békés egymás mellett élést” a végső összecsapáshoz és győzelemhez vezető út egyik átmeneti pihenőhelyeként képzelték el. Gorbacsov azonban az 1986-ban tartott pártkongresszuson a kommunizmus és a kapitalizmus közötti kapcsolat *tartós* elemeként határozta meg. Ezzel kívánt visszalépni abba a nemzetközi rendszerbe, amelyhez Oroszország tartozott a kommunisták megjelenése előtti időszakban.

A kínai vezetők a látogatásaimon mindig kiemelték a kínai és az orosz modell közötti különbséget, különösen ami Gorbacsov tevékenységét illeti. Jiang az 1990. szeptemberi találkozónkon hangsúlyozta:

Semmi értelme sincs egy kínai Gorbacsovot keresni. Meggyőződhetett róla a megbeszéléseinken. A barátja, Zhou Enlai a békés egymás mellett élés öt elvéről beszélt. Azok még mindig érvényben vannak. Nem lehetséges, hogy mindössze egyetlen társadalmi rendszer létezzen a világon. Mi nem akarjuk másokra ráerőltetni a rendszerünket, és nem akarjuk azt sem, hogy mások ránk erőltessék az övéket.

A kínai vezetők ugyanazokat az elveket vallották a „békés egymás mellett életről”, mint Gorbacsov. Ám ők azokat nem a nyugat megbékítésére használták Gorbacsovhoz hasonlóan, hanem azért, hogy falat húzzanak maguk köré. Gorbacsovot jelentéktelen, sőt megtevédt emberként kezelték Pekingben. A modernizációs programját rossz csillagzat alatt született ötletként elvetették, mert az a politikai reformot a gazdasági reform elé helyezte. A kínaiak úgy vélték, hogy idővel talán politikai reformra is szükség lesz, de azt gazdasági reformnak kell megelőznie. Li Ruihuan

elmagyarázta, hogy az árreform miért volt sikertelen a Szovjetunióban: szinte minden fogyasztási cikkből hiány volt, az árreform pedig inflációhoz és pánikhoz vezetett. Zhu Rongjit, amikor 1990-ben az Egyesült Államokba látogatott, lépten-nyomon „Kína Gorbacsovjaként” ünnepelték; ő azonban mindig hangsúlyozta: „Nem vagyok Kína Gorbacsovja. Én Kína Zhu Rongjije vagyok.”³

Amikor 1992-ben ismét felkerestem Kínát, Qian Qichen a Szovjetunió összeomlását úgy jellemezte, mint „egy robbanás utóhatásai - lökéshullámok minden irányba”. A Szovjetunió szétesése valóban új geopolitikai helyzetet teremtett. Amint Peking és Washington felmérte az új szituációt, úgy találták, hogy az érdekeik többé már nem olyan egyértelműen esnek egybe, mint a kvázi szövetség napjaiban. Akkor főleg a szovjet hegemonia elleni küzdelem taktikája miatt támadtak ellentétek. Most a közös ellenfél meggyengült, ezért elkerülhetetlen volt, hogy a két vezetés értékei és világnézete közötti különbségek a felszínre bukkanjának.

Pekingben a hidegháború vége megkönnyebbülést és rettegést is hozott egyszerre. A kínai vezetők egyfelől örültek a szovjet birodalom felbomlásának. Mao és Deng aktív, sőt offenzív elrettentési stratégiája meghozta a gyümölcsét. Ugyanakkor a kínai vezetők nem térhettek ki az elől, hogy összehasonlításokat tegyenek a Szovjetunió szétesése és a saját belpolitikai kihívásaik között. Ok is egy ősi, többnemzetiségű birodalmat örökölték, amit modern szocialista államként akartak vezetni. Jóllehet a nemhan nemzetiségű lakosság számaránya sokkal kisebb volt Kínában (körülbelül 10 százalék), mint a nem oroszoké a szovjet birodalomban (nagyjából 50 százalék), nagyon különböző hagyományokkal rendelkező etnikai kisebbségek léteztek Kínában is. Ráadásul ezek a kisebbségek stratégiailag érzékeny körzetekben éltek a Vietnammal, Oroszországgal és Indiával szomszédos határok mentén.

Az 1970-es években egyetlen amerikai elnök sem kockáztatott volna konfrontációt Kínával addig, amíg a Szovjetunió stratégiai fenyegetést jelentett. Az amerikai oldalon azonban a Szovjetunió felbomlását a demokratikus értékek univerzális győzelmeként fogták fel. Mindkét párt osztotta azt a véleményt, hogy a hagyományos „történelem” meghaladottá

vált: a szövetségesek és ellenfelek egyaránt feltartóztathatatlanul a többpárti parlamenti demokrácia és nyitott piacok irányába haladnak (ezek az intézmények az amerikai gondolkodásban szükségszerűen összekapcsolódnak egymással), és ennek a folyamatnak az útjában álló bármilyen akadályt félre fognak söpörni.

Egy olyan új elképzelés öltött testet, amelynek értelmében a nemzetállam fontossága csökken és a nemzetközi rendszer ezután transznacionális elveken fog nyugodni. Mivel azt feltételezték, hogy a demokráciák természetüknél fogva békések, míg az autokráciák hajlanak az erőszakra és a nemzetközi terrorizmusra, a rezsimváltoztatás elősegítését a külpolitika legitim részeként, nem pedig belügyekbe való beavatkozásként fogták fel.

Kína vezetői nem fogadták el a nyugati liberális demokrácia végső győzelméről szóló amerikai jóváindulásokat, de azt is megértették, hogy a reformprogramjukhoz szükséges az Amerikával való együttműködés. Így 1990. szeptemberben „szóbeli üzenetet” küldtek rajtam keresztül George Bush-nak, amely az amerikai elnöknek címzett felhívással végződött:

A kínai emberek több mint egy évszázadon át külföldi hatalmak erőszakoskodásának és megalázásának voltak kitéve. Nem szeretnénk ezt a sebet feltépve látni. Azt hiszem, hogy Ön, Elnök úr, mint Kína régi barátja, megérti a kínai emberek érzelmeit. Kína nagy becsben tartja a kínai-amerikai baráti kapcsolatokat és az együttműködést, de Kína a függetlenségét, a szuverenitását és a méltóságát még többre becsüli.

Az új környezetben a korábbinál is nagyobb szükség van arra, hogy a kínai-amerikai kapcsolatok haladék nélkül visszatérjenek a normális kerékvágásba. Biztos vagyok abban, hogy módot talál ennek a célnak a megvalósítására. Mi pedig megadjuk a szükséges válaszokat bármilyen olyan pozitív kezdeményezésre, amelyet a jobb kínai-amerikai viszony érdekében tesz.

A kínai külügyminisztériumi tisztviselők Jiang nekem átadott személyes szóbeli üzenetét megerősítették azzal, hogy a Bush elnöknek szánt írásbeli üzenetet is eljuttatták hozzám. Az aláírás nélküli iratot „írott szóbeli

üzenetként” jellemezték - formálisabb volt, mint egy beszélgetés, de kevésbé szókimondó, mint egy hivatalos jegyzék. Ráadásul a külügyminisztérium államtitkára, aki kikísért a repülőtérre, írásbeli válaszokat adott át a Jiang- gal folytatott beszélgetésem során feltett tisztázó jellegű kérdéseimre. Az üzenethez hasonlóan mindezek elhangzottak a megbeszélésen; most a nagyobb hangsúly kedvéért átadták azokat írásban is.

KÉRDÉS Mi a jelentősége annak, hogy Deng nem válaszolt az [amerikai] elnök levelére?

VÁLASZ Deng tavaly visszavonult. Már küldött az elnök úrnak egy szóbeli üzenetet, melyben jelezte, hogy az összes adminisztratív feladatot az ilyen ügyekben átadta Jiangnak.

KÉRDÉS A válasz miért szóbeli és nem írásbeli?

VÁLASZ Deng elolvasta a levelet. Mivel azonban ezeket az ügyeket átadta Jiangnak, megkérte Jiangot, hogy válaszoljon. Azért a szerepért, amit az amerikai-kínai kapcsolatokban játszott, Dr. Kissingernek lehetőséget kívántunk biztosítani, hogy ő adja át a szóbeli üzenetet az elnök úrnak.

KÉRDÉS Deng ismeri a válaszuk tartalmát?

VÁLASZ Természetesen.

KÉRDÉS Amikor arról beszélnek, hogy az Egyesült Államok nem tett „a mieinkhez hasonló intézkedéseket”, mire gondolnak?

VÁLASZ A legnagyobb probléma az, hogy az Egyesült Államok még mindig szankciókat alkalmaz Kína ellen. A legjobb az lenne, ha az elnök úr feloldaná, vagy *de facto* megszüntetné azokat. Az Egyesült Államoknak döntő szava van a világbanki kölcsönöknél is. Egy másik kérdést a magas szintű látogatások jelentenek, amelyek a csomagterv részei voltak.

[...]

KÉRDÉS Fontolóra vennének egy másik csomagtervet?

VÁLASZ Logikátlan lenne, mert az elsőnek soha nem szereztünk érvényt.

George Bush elnök személyes tapasztalat alapján úgy vélte, hogy nem

lenne okos dolog beavatkozási politikát folytatni a világ legnépesebb államában, egy olyan országban, amely a történelemben leghosszabb ideje folyamatosan létező önálló kormányzattal rendelkezik. Kész volt ugyan különleges körülmények között, egyének vagy egyes csoportok érdekében beavatkozni, ám véleménye szerint Kína belpolitikai struktúrája miatt egy általános konfrontáció veszélyeztette volna ezt az amerikai nemzetbiztonság szempontjából létfontosságú viszonyt.

Jiang szóbeli üzenetére válaszul Bush elnök kivételt tett a Kínába irányuló magas szintű látogatások tiltása ügyében, és megkérte külügyminiszterét, James Bakert, hogy konzultációkra látogasson el Pekingbe. A kapcsolatok egy rövid időszakra ismét megszilárdultak. Amikor azonban a Clinton-adminisztráció tizennyolc hónappal később hivatalba lépett, akkor az első elnöki ciklusban a kapcsolatok ismét hullámvasútra kerültek.

A Clinton-adminisztráció és a Kína-politika

Bili Clinton 1992. szeptemberben az elnökválasztási kampány során megkérdőjelezte Kína kormányzati elveit és bírálta a Bush-adminisztrációt, amiért az „dajkálja” Pekinget a Tienanmen téri események után. „Kína nem állhat örökké ellen a demokratikus változás erőinek, egy nap ugyanoda jut, mint a kelet-európai kommunista rezsimek és a volt Szovjetunió. Az Egyesült Államoknak minden tőle telhetőt meg kell tennie a folyamat elősegítéséért.”⁴

Miután Clinton 1993-ban hivatalba lépett, a demokrácia „elterjesztését” tette meg legfőbb külpolitikai céljának. A cél az, szögezte le az ENSZ közgyűlése előtt 1993. szeptemberben, hogy „a piacgazdaságon alapuló demokráciák közösségét bővítsük és erősítsük”, valamint addig „tárgítsuk azoknak a nemzeteknek a körét, amelyekben ezek a szabad intézmények léteznek”, ameddig az emberiség „a virágzó demokráciák olyan világába jut, amelyben az államok együttműködnek és békében élnek egymással.”⁵

Az új adminisztráció agresszív álláspontját az emberi jogok terén nem Kína meggyengítésére irányuló stratégiának szánták, sem arra, hogy az

Egyesült Államok stratégiai előnyre tegyen szert. A világrendnek egy olyan általános felfogását tükrözte, amelyben Kínától azt várták, hogy e rend megbecsült tagjaként vegyen részt az ügyekben. A Clinton-adminisztráció szemszögéből mindez szinte kísérlet volt arra, hogy olyan gyakorlatot támogasson, amely az elnök és a tanácsadói véleménye szerint a legjobban szolgálja Kína érdekeit.

Pekingben azonban a más nyugati demokráciák által megerősített amerikai nyomásgyakorlást olyan tervként fogták fel, amelynek a célja Kína gyenge állapotban való tartása a belügyekben való beavatkozás révén a tizenkilencedik századi gyarmatosítók módszere szerint. A kínai vezetők az új adminisztráció megnyilvánulásait a világon létező kommunista kormányok megbuktatására irányuló kapitalista kísérletként értelmezték. Erős gyanú élt bennük, hogy az Egyesült Államok a Szovjetunió felbomlása után esetleg azt csinálja majd, amit Mao megjósolt: az egyik kommunista óriás megsemmisítése után „kést döf” a másik hátába.

Warren Christopher a külügyminiszterré történő kinevezését megelőző szenátusi meghallgatáson politikai céljaként jelölte meg Kínának egy szerényebb keretek között való átalakítását: az Egyesült Államok „próbálja meg elősegíteni ennek a nagyszerű országnak a békés evolúcióját a kommunizmusból a demokráciába a gazdasági és politikai erők támogatásával”.⁶ Ám Christopher utalása a „békés evolúcióra”, szándékosan vagy sem, John Foster Dulles-nak a kommunista államok végső soron bekövetkező bukását megjövendölő kifejezését újította fel. Pekingben egyáltalán nem reményt keltő irányultságként értékelték ezt, hanem ellenkezőleg: olyan nyugati mesterkedést láttak benne, ami Kínát - háború nélkül - kapitalista demokráciává kívánja átalakítani.⁷ Az Egyesült Államokban sem Clinton, sem Christopher kijelentése nem számított problémásnak, míg Pekingben mindkettő felháborítóan hangzott.

Miután a Clinton-adminisztráció kesztyűt dobott Kínának - anélkül, hogy tisztában lett volna a kihívás nagyságával —, kinyilvánította, hogy egy sor kérdésről kész „tárgyalni” Kínával. Többek közt Kína belpolitikai reformjának a feltételeiről és Kína integrálásáról a tágabb értelemben vett világgazdaságba. A jelek szerint nem gondolták Washingtonban áthághatatlan akadálynak, hogy a kínai vezetők esetleg fenntartásokat éreznek azzal szemben, hogy tárgyalásokba bocsátkozzanak azokkal a vezető amerikai politikusokkal, akik nem sokkal korábban felszólították Kínát politikai rendszerének kicserélésére. Ennek a kezdeményezésnek a sorsa jól illusztrálja az ilyen politika bonyolultságát.

A kínai vezetők immár nem állították, hogy exportképes egyedi forradalmi igazságot képviselnek. Helyette egy lényegében védekező célt karoltak fel egy olyan világ létrehozására, amely nem nyíltan ellenséges az ő kormányzati rendszerükkel vagy területi integritásukkal szemben, és amelyben időt nyerhetnek a saját tempójuk szerinti gazdaságfejlesztésre és a belpolitikai problémák megoldására. Olyan külpolitika volt ez, amely inkább Bismarckéhoz, s nem Maóéhoz állt közelebb: fokozatos, védekező, valamint a kedvezőtlen történelmi áramlatok ellen épített gátakon alapuló. Az aggodalmukat azzal leplezték, hogy minden alkalmat megragadtak annak hangsúlyozására: a legvégsőkéig ellenállnak minden külső nyomással szemben. Ahogy Jiang határozottan leszögezte nekem 1991-ben: „Mi soha nem engedünk a nyomásnak. Ez nagyon fontos. Ez filozófiai elv.” Kína vezetői nem fogadták el a hidegháború végének azt a felfogását, hogy az az amerikai hiperhatalom korszakának kezdetét jelenti. Qian Qi- chen egy 1991-ben vele folytatott beszélgetésben figyelmeztetett, hogy az új nemzetközi rend nem maradhat a végtelenségig egypólusú, s hogy Kína egy többpólusú világ megteremtésén fog fáradozni - ami azt jelentette, hogy a túlzott amerikai hatalom ellen fog fellépni. Demográfiai tényeket sorolt — beleértve egy némileg fenyegető utalást Kína óriási előnyére a népegyensúlyt illetően — az érve alátámasztására:

Elképzelhetetlennek tartjuk, hogy egy ilyen egypólusú világ kialakulhasson. Egyesek a jelek szerint azt hiszik, hogy az öbölháború

és a hidegháború után az Egyesült Államok mindent megtehet. Nem hiszem, hogy ez így lenne. [...] A muszlim világban 1 milliárdnál is több ember él. Kína lakosságának a száma 1,1 milliárd. Délkelet-Ázsia lakossága meghaladja az 1 milliárdot. Kína lakossága nagyobb, mint az Egyesült Államoké, a Szovjetunióé, Európáé és Japáné együttvéve. A hatalom meg lesz osztva a világban.

Az emberi jogok kérdéséről valószínűleg Li Peng miniszterelnök nyilatkozott a legőszintebben. Amikor 1992. decemberben három olyan területet vázoltam fel előtte, amelyeken haladást kellene elérni - az emberi jogokat, a fegyvertechnológia eladását, valamint a kereskedelmet -, leszögezte:

Ami az Ön által említett három területet illeti, beszélhetünk az emberi jogokról. Mivel azonban jelentős különbségek állnak fenn közöttünk, kétlem, hogy komolyabb haladást érhetünk el. Az emberi jogok felfogásában megtalálhatók a hagyományok, valamint erkölcsi és filozófiai értékek. Ezek Kínában mások, mint a nyugati világban. Azt valljuk, hogy a kínai emberek több demokratikus joggal kell hogy rendelkezzenek, és fontosabb szerepet kellene játszaniuk a belpolitikában. Ezt azonban kizárólag a kínai népnek elfogadható módon lehet megvalósítani.

Példátlan volt Li Peng állásfoglalása, hogy előbbre kellene lépni a demokratikus jogok területén, mivel a kínai vezetés konzervatív szárnyának egyik képviselőjétől származott. Hasonlóképpen példa nélküli volt az a nyíltság, amivel a kínai rugalmasság határait felvázolta: „Természetesen az olyan kérdésekben, mint az emberi jogok, egy-két dolgot tudunk csinálni. Beszélhetünk róluk és anélkül, hogy engednénk az elveinkből, tudunk néhány rugalmas lépést is tenni. Ám teljes egyezsége soha nem juthatunk a nyugalattal, ugyanis az alapjaiban rázná meg a társadalmunkat.”

Clinton első elnöki ciklusának Kínát illető egyik fontos kezdeményezése kiélezte a helyzetet: az adminisztráció megpróbálta a legnagyobb

kereskedelmi kedvezményt Kínának az emberi jogok terén tett előrelépéséhez kapcsolni. A „legnagyobb kereskedelmi kedvezmény” kifejezés némileg félrevezető: mivel az országok döntő többsége élvezti ezt a státuszt, tulajdonképpen nem egy különleges helyzetet jelöl, hanem azt, hogy egy ország rendelkezik a normális kereskedelmi előnyökkel.⁸ A legnagyobb kereskedelmi kedvezmény feltételeessége az erkölcsi célt a jutalmak és büntetések („mézesmadzag és bunkósbot”) jellegzetesen amerikai pragmatikus felfogásába ágyazta. Ahogy Clinton nemzetbiztonsági tanácsadója, Anthony Lake elmagyarázta, az Egyesült Államok addig fogja az előnyöket megtagadni, amíg ez a politika eredményes nem lesz, „büntetéseket szab ki, amelyek emelik az elnyomásért és agresszív magatartásért fizetendő árat”, amíg a kínai vezetés racionális, érdekalapú számításból nem fogja liberalizálni a belpolitikai intézményeit.⁹

Winston Lord, a kelet-ázsiai és csendes-óceáni ügyekért felelős külügyminiszter-helyettes, aki az 1970-es években pótolhatatlan munkatársam volt a Kína felé való nyitás alatt, 1993. májusban Pekingbe látogatott azért, hogy tájékoztassa a kínai tisztviselőket az új adminisztráció elképzeléseiről. Röviddel az utazása előtt Lord figyelmeztetett, hogy „jelentős javulás” szükséges az emberi jogokban, a nukleáris fegyverek elterjedése elleni fellépésben és egyéb ügyekben akkor, ha Kína el akarja kerülni azt, hogy felfüggeszék a rá vonatkozó legnagyobb kereskedelmi kedvezményt.¹⁰ A kínai kormány bármilyen előfeltételt illegitimnek tartott és elutasított, miközben az amerikai politikusok egyre szigorúbb feltételek kiszabását követelték — így a két tűz közé szorult Lord semmilyen eredményre sem jutott.

Én nem sokkal Lord látogatása után jártam Pekingben, ahol egy olyan kínai vezetéssel találkoztam, amelyik megpróbált kiutat találni a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény feltételeességének zsákutcájából. Jiang egy „baráti javaslattal” élt:

Kínának és az Egyesült Államoknak, mint nagy országoknak, az ügyeket hosszú távú perspektívában kellene szemlélniük. Kína gazdasági fejlődése és társadalmi stabilitása az ország érdekeit

szolgálja ugyan, ugyanakkor Ázsiában és máshol is Kínát a béke és stabilitás egyik fontos pillérévé teszi. Azt gondolom, hogy az Egyesült Államoknak, amikor más országokkal foglalkozik, figyelembe kellene vennie azok önbecsülését és szuverenitását. Mindez baráti javaslat.

Jiang ismét megkísérelte lebeszélni az Egyesült Államokat arról, hogy Kínára potenciális veszélyként vagy vetélytársként tekintsen, hogy ezzel is gyengítse az amerikai indítékokat arra, hogy Kínát bizonytalan állapotban tartsák:

Tegnap egy szimpóziumon erről a témáról beszéltem. Egyben megemlítettem a *The Times*-ban megjelent cikket, amely szerint Kína egy nap szuperhatalom lesz. Számtalanszor elmondtam már, hogy Kína soha nem fog fenyegetést jelenteni egyetlen ország számára sem.

Clinton kemény retorikája és a Kongresszusban uralkodó harcias szellem adta légkörben Lordnak sikerült olyan kompromisszumot kialakítania George Mitchell szenátusi többségi vezetővel és Nancy Pelosi képviselővel, amely egy évvel meghosszabbította a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt. Az intézkedés egy rugalmas elnöki rendelet, s nem pedig egy merevebb törvényhozási aktus formáját öltötte. A feltételelességet az emberi jogokhoz kötötte, s nem foglalta magába a demokratizálás egyéb területeit, ahogy azt a Kongresszusban sokan szorgalmazták. A kínaiak számára azonban a feltételelesség elvi kérdés volt - pontosan úgy, ahogy az volt a Szovjetunió számára is, amikor visszautasították a Jackson-Vanik- törvénykiegészítést. Peking a feltételek létezését ellenezte, nem azok tartalmát.

Clinton elnök 1993. május 28-án aláírta a Kína számára a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt tizenkét hónappal meghosszabbító elnöki rendeletet, ami után Kínának időközben tanúsított magatartása függvényében vagy megújítják, vagy eltörlik a rendeletet. Clinton hangsúlyozta, hogy az adminisztráció Kína-politikájának magja „a kínai emberi jogok terén elért jelentős haladás melletti határozott kiállás” lesz.” A legnagyobb kereskedelmi kedvezmény feltételelességének elvi magyarázatául

hivatkozott a Tienanmen téren történtek miatti amerikai felháborodásra, valamint arra a folyamatos és „mély amerikai aggodalomra”, amely Kína kormányzásával kapcsolatos.¹²

Az elnöki rendeletet olyan retorika kísérte, amely pejoratívabb volt Kínával kapcsolatban, mint bármelyik adminisztrációé az 1960-as évek óta. Anthony Lake nemzetbiztonsági tanácsadó egy 1993 szeptemberében elmondott beszédében azt javasolta, hogy amennyiben Kína nem enged az amerikai követeléseknek, akkor azok közé a „reakciós, elmaradott államok” közé fogják sorolni, amelyek „katonai erő, politikai bebörtönzések és kínzások” révén fenntartott idejétmúlt kormányzati formákhoz, valamint „a rasszizmus, etnikai előítéletek, vallási üldözés, idegengyűlölet és irredentizmus intoleráns energiáihoz” ragaszkodnak.¹³

A kínai gyanakvást más események is táplálták. Kínának az Általános Vámtarifa- és Kereskedelmi Egyezményhez (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT) - amely később a Kereskedelmi Világszervezetté (World Trade Organization, WTO) alakult át - való csatlakozásról folytatott tárgyalásai lényeges kérdések miatt megakadtak. Peking pályázata a 2000-ben megrendezendő olimpiára támadások kereszttüzébe került. A Kongresszus mindkét házában a többség ellenezte a kínai pályázatot; az Egyesült Államok kormánya óvatos hallgatásba burkolózott.¹⁴ Kína pályázatát kis arányban leszavazták. A feszültségeket csak tovább növelte egy olyan kínai hajó otromba (és végső soron sikertelen) amerikai átvizsgálása, amelyről azt gyanították, hogy vegyi fegyverekhez szükséges alapanyagokat szállít Iránnak. Az összes ilyen incidenst, amelyek mindegyikének megvolt a maga racionális magyarázata, Kínában Szun-ce stratégiájának stílusában elemezték, amely nem ismer különálló eseményeket, csak egy átfogó terv részeit tükröző megnyilvánulásokat.

A feszültség Warren Christopher 1994. márciusi pekingi látogatásával ért a tetőpontjára. Ahogy azt később elmondta, Christopher célja az volt, hogy megoldást találjanak a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény ügyére, mielőtt az egy éves meghosszabbítás júniusban lejárna, és hogy „megértessük a kínaiakkal, hogy az elnök politikája szerint záros határidőn belül javítaniuk kellene az emberi jogok helyzetén. Amennyiben meg

szeretnék tartani az alacsony behozatali kereskedelmi vámok kedvezményét, jelentős haladást kellene elérniük, mégpedig minél hamarabb.”¹⁵

A kínai vezetők hiába jelezték, hogy a látogatásra nem a legalkalmasabb időpontban kerül sor. Christopher Kína törvényhozása, az Országos Népi Gyűlés éves ülésének a megnyitása előtti napon érkezett. Egy amerikai külügyminiszter jelenléte, aki a kínai kormányzatot az emberi jogok kérdésében támadja vagy a törvényhozás munkáját szorítja háttérbe, vagy arra ösztönzi a kínai tisztviselőket, hogy támadóan lépjenek fel azt bizonyítva, hogy nem engednek a külső nyomásnak. Ahogy Christopher később beismerte, „tökéletes fórumot jelentett számukra, hogy ország-világ előtt megmutassák: ellenállnak Amerikának.”¹⁶

így is történt. Az eredmény az egyik legkimondottabban ellenséges diplomáciai esemény volt az amerikai—kínai megbékélés kezdete óta. Lord, aki elkísérte Christophert, Li Peng és Christopher megbeszélését „az általa látott legbrutálisabb diplomáciai találkozasként” írta le¹⁷ - pedig mellettem részt vett az észak-vietnamiakkal folytatott összes tárgyaláson is. Christopher a visszaemlékezéseiben felidézte Li Peng reakcióját:

Kijelentette, hogy Kína emberi jogi politikájához semmi közünk, és megjegyezte, hogy az Egyesült Államoknak is számos olyan emberi jogi problémája van, amelyet kezelni kellene. [...] A kínaiak annak érdekében, hogy elégedetlenségük mértékét nehogyan alábecsüljem, váratlanul törölték az aznap későbbre tervezett megbeszélésemet Jiang Zeminnel.¹⁸

Ezek a feszültségek, amelyek azzal fenyegettek, hogy megsemmisítik a két évtizedes kreatív Kína-politika eredményeit, szakadáshoz vezettek az adminisztráción belül a gazdasági ügyekkel foglalkozó minisztériumok és a politikai kérdésekkel foglalkozók között, mely utóbbiakat azzal bízták meg, hogy napirenden tartsák az emberi jogokat. A Clinton-adminisztráció, amely egyrészt a kínai ellenállással, másrészt a Kínában üzleti vállalkozásokat folytató amerikai cégek nyomásával nézett szembe, a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény lejáratá előtti utolsó hetekben abban a

megalázó helyzetben találta magát, hogy a rendelet meghosszabbítását igazolandó könyörögnie kellett Pekingnek azért, hogy valamilyen kisebb engedményt tegyen.

Röviddel Christopher visszatérése után, és a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény saját maga által szabott határidejének a lejáratára előtt, az adminisztráció csendben feladta a feltételekhez kötött politikáját. Clinton 1994. május 26-án bejelentette, hogy Kína legnagyobb kereskedelmi kedvezményre jogosító státuszát gyakorlatilag minden feltétel nélkül egy újabb évvel meghosszabbítják. ígéretet tett arra, hogy az emberi jogok kérdésében a haladást más eszközökkel ösztönzik, például kínai nem kormányzati szervezetek támogatásával és a legjobb üzleti modellek bátorításával.

Clintonnak, s ezt ismételten meg kell említeni, mindvégig szándékában állt azt a politikát támogatni, melyet őt adminisztráción keresztül mindkét párt fenntartott a Kínával való kapcsolatokban. Ám mint újonnan megválasztott elnök, érzékenyebben reagált az amerikai belpolitikai álláspontra, mint a kínaiaknak a külpolitikával kapcsolatos megközelítésére. Meggyőződésből és mindenekelőtt azért követelt feltételeket, mert meg akarta védeni a Kína-politikát azoktól az egyre erősödő kongresszusi támadásoktól, amelyek teljes mértékben meg akarták szüntetni Kína legnagyobb kereskedelmi kedvezményét. Clinton úgy gondolta, hogy a kínaiak engedményekkel „tartoznak” az amerikai adminisztrációnak az emberi jogok terén a magas szintű érintkezések visszaállítása és a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény támogatása ellentételezéseként. A kínaiak azonban úgy vélték, hogy „járnak” nekik azok a feltétel nélküli magas szintű érintkezések és kereskedelmi előnyök, amelyeket minden más nemzettől megkapnak. Az egyoldalú fenyegetés visszavonását távolról sem tekintették engedménynek, és rendkívül érzékenyek voltak a belügyeikbe való beavatkozásra utaló leghalványabb jelre is. Addig, amíg az emberi jogok maradtak a kínai-amerikai párbeszéd legfőbb témái, a zsákutca elkerülhetetlen volt. Ezt a tapasztalatot érdemes lenne figyelembe venni a konfrontációs politika híveinek napjainkban is.

Clinton az első elnöki ciklusának hátralévő idejében visszafogta a kon-

frontációs taktikát és a „konstruktív együttműködést” hangsúlyozta. Lord összehívta Amerika Ázsiában szolgáló nagyköveteit Hawaiira egy olyan átfogó Ázsia-politika megvitatására, ami összhangba hozza az adminisztráció emberi jogi politikáját és geopolitikai céljait. Peking elkötelezte magát a párbeszéd felújítására, ami lényeges volt Kína reformprogramjának sikeréhez és a WTO-ban megőrzendő tagságához.

Bili Clinton, ahogy előtte az idősebb George Bush is, rokonszenvezett a demokratikus változásokat sürgetőkkel és az emberi jogok védelmezőivel. Am összes elődjéhez és utódjához hasonlóan kénytelen volt számolni a kínai vezetők meggyőződésének és kitartásának még akkor is érvényesülő erejével, amikor nagy nyomás nehezedik rájuk.

A Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok gyorsan javultak. Jiang 1997-ben egy régóta szorgalmazott washingtoni látogatásra szánta el magát, amit Clinton 1998-ban egy nyolcnapos pekingi úttal viszonzott. Mindkét elnök nagyszerű teljesítményt nyújtott. Hosszú kommunikék jelentek meg. Konzultatív intézményeket hívtak életre, számos technikai kérdéssel foglalkoztak, és véget vetettek a közel egy évtizedes konfrontációnak.

Ami hiányzott a kapcsolatból, az egy olyan meghatározó közös cél volt, mint ami például Pekinget és Washingtont összekötötte a „szovjet hegemonizmus” ellen. Az amerikai vezetők nem hagyhatták figyelmen kívül az emberi jogok kérdésében felerősödött belpolitikai nyomást. A kínai vezetők az amerikai politikára továbbra is úgy tekintettek, mint ami - legalábbis részben - arra irányul, hogy Kína ne lehessen nagyhatalom. Li Peng egy 1995-ben folytatott beszélgetésben olyan témát érintett, aminek le kellett volna csillapítania az amerikai félelmeket egy nagyhatalommá váló Kína esetleges céljait illetően: „Egyeseknek felesleges aggódniuk a gyors fejlődés miatt. Kínának harminc évre van szüksége ahhoz, hogy utolérje a közepesen fejlett országokat. A népességünk túlságosan nagy.” Az Egyesült Államok ugyanakkor rendszeres időközönként megismételte, hogy nem változtatott a feltartóztatási politikáján. Nemcsak visszafogottságot sugárzott mindkét fél, hanem azt a rejtett üzenetet is közvetítette, hogy mindkét oldal rendelkezik a biztosítékban foglaltak végrehajtásához szükséges erőforrásokkal. A

megnyugtató ilyen módon fenyegetést is tartalmazott.

A harmadik válsága Tajvani-szorosban

A legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megadását övező feszültségek már éppen lecsengőben voltak, amikor Tajvan kérdése ismét felmerült. A kapcsolatok normalizálásának alapját képező három kommunikében foglalt hallgatólagos megállapodás keretében Tajvan virágzó gazdaságot és demokratikus intézményeket teremtett. Csatlakozott az Ázsiai Fejlesztési Bankhoz és az APEC-hez (Asian-Pacific Economic Cooperation, Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés), és Peking jóváhagyásával részt vett az olimpiai játékokon. Peking a maga részéről az 1980-as évektől kezdődően javaslatokat tett az egyesítésre, amelyekben Tajvan teljes belső függetlenséget kapott volna. Peking kötelezte magát, hogy amennyiben Tajvan elfogadná a Kínai Népköztársaság „különleges közigazgatási régiója” státuszát (ugyanazt, amit később Hongkong és Makaó kapott), megtarthatná a saját politikai intézményeit és még fegyveres erejét is.¹⁹

A tajvani vezetés kitérően reagált ezekre a javaslatokra. Ugyanakkor hasznát húzotta a Népköztársaság gazdasági átalakulásából, és gazdaságilag mind nagyobb kölcsönös függőség alakult ki közöttük. Amikor az 1980-as években enyhültek a kétoldalú kereskedelmet és befektetéseket érintő korlátozások, számos tajvani vállalat áttette a termelését a szárazföldre. Tajvan 1993 végére Japánt megelőzve a második legnagyobb külföldi befektetővé vált Kínában.²⁰

Miközben a kölcsönös gazdasági függés erősödött, a két fél politikai útjai jelentősen eltértek egymástól. Tajvan idős vezetője, Chiang Ching-kuo (Csang Csing-kuo) 1987-ben megszüntette a szükségállapotot. A belpolitikai intézmények drámai mértékű liberalizációja következett: a sajtóra vonatkozó korlátozásokat feloldották, az egymással versengő politikai pártok részt vehettek a törvényhozási választásokon. Egy 1994-ben elfogadott alkotmány-kiegészítés lehetővé tette az általános választójogon alapuló közvetlen elnökválasztást. A tajvani politikai aréna új szereplői, akiknek

korábban a tevékenységét a szükségállapot korlátozta, most egy jól megkülönböztethető tajvani nemzeti identitást és formális függetlenséget kezdtek szorgalmazni. Közülük is kiemelkedett Lee Teng-hui (Li Teng-huj), a találékony agrárközgazdász, aki 1988-ban a Nemzeti Párt egyszerű tagjából küzdötte fel magát a párt elnökévé.

Lee megtestesítette mindazt, amit Peking nem szeretett egy tajvani tisztviselőben. Akkor nőtt fel, amikor Tajvan japán gyarmat volt, japán nevet vett fel, Japánban tanult, és a második világháborúban a japán császári hadseregben szolgált. Később felsőfokú képzést kapott az Egyesült Államokban a Cornell Egyetemen. A legtöbb Nemzeti Párthoz tartozó tisztviselővel ellentétben Lee született tajvani volt. Nyíltan beszélt arról, hogy „elsősorban tajvaninak tartja magát, s csak másodsorban kínainak”, büszkén és határozottan támogatta Tajvan különálló intézményeit és történelmi hagyományait.²¹

Amint az 1996-os választás közeledett, Lee és a kabinetje számos olyan lépést tett, amelyeknek a célja - saját szavaikkal - Tajvan „nemzetközi életterének” a bővítése volt. Peking (és sok washingtoni tisztviselő) kényelmetlenségére Lee és egyes miniszterek egyfajta „vakációs diplomáciába” kezdtek, amelynek során nagy létszámú tajvani küldöttségek utaztak „nem hivatalosan” a világ különböző fővárosaiba. Pontosan akkor történt ez, amikor azokban éppen nemzetközi szervezetek üléseztek, s aztán úgy ügyeskedtek, hogy az államiság annyi formális kelléke keretében fogadják őket, amennyi csak lehetséges volt.

A Clinton-adminisztráció megpróbálta távol tartani magát ezektől a fejleményektől. Az 1993 novemberében Seattle-ben, a Csendes-óceán két partján található országok APEC-csúcstalálkozóján részt vevő Jiang Zeminnel tartott találkozóon és sajtókonferencián Clinton leszögezte:

A találkozónkon megerősítettem, hogy az Egyesült Államok támogatja a három közös kommunikét mint az „egy Kína” politika szilárd alapjait. [...] Az Egyesült Államok számára az „egy Kína” politika az egyetlen helyes politika. Nem gátol bennünket abban, hogy megfeleljünk a tajvani kapcsolatokról szóló törvénynek, s azt sem

zárja ki, hogy erős gazdasági kapcsolatokat ápoljunk Tajvannal. Ahogy Ön is tudja, itt van a csúcstalálkozón [Tajvan] egy képviselője. Tehát szerintem helyes álláspontot foglalunk el ebben az ügyben. Nem hiszem azonban, hogy ez komoly akadálya lenne a Kínával fenntartott kapcsolatunknak.²²

Ahhoz, hogy Clinton elképzelése működjön, szükség lett volna a tajvani vezetők önmérsékletére. Lee azonban elszánta magát, hogy megteremti Tajvan nemzeti identitását. 1994-ben engedélyt kért, hogy útnak Közép-Amerika felé üzemanyag felvételére megálljon a repülőgépével Hawaii szigetén - ez volt az első alkalom, hogy egy tajvani elnök amerikai földre lépett. Lee következő célpontja a Cornell Egyetem volt hallgatóinak 1995-ös találkozója volt - 1958-ban ezen az egyetem szerzett közgazdasági doktorátust. A Kongresszusban, amelyet a Képviselőház újonnan megválasztott elnöke, Newt Gingrich nagy nyomás alá helyezett, a Képviselőház egyhangúan, a Szenátus pedig mindössze egy ellenszavazattal támogatta Lee látogatását. Warren Christopher arról biztosította áprilisban a kínai külügyminisztert, hogy Lee látogatásának az engedélyezése „összeegyeztethetetlen az amerikai politikával”. Az adminisztráció azonban ilyen erős nyomással szemben visszakozott, és megadta az engedélyt egy nem hivatalos magánlátogatásra.

Lee a Cornell Egyetemen elmondott beszédében kissé tágan értelmezte a „nem hivatalos” meghatározást. Azt követően, hogy röviden szólt a Cornellhez fűződő kellemes emlékeiről, tüzes szónoklatot tartott Tajvan népének formális elismerése iránti vágyáról. Lee szóhasználata, az „országára” és a „nemzetére” vonatkozó gyakori utalásai, valamint a kommunizmus küszöbön álló bukásáról szóló nyers mondatai túlmentek Peking tűréshatárán.

Kína visszahívta washingtoni nagykövetét, késleltette a kijelölt amerikai nagykövet, James Sasser hivatalos elfogadását, és megszüntetett egyéb hivatalos kapcsolatokat is az amerikai kormányzattal. Aztán az 1950-es évekbeli válságok forgatókönyvét követve Peking hadgyakorlatokat kezdett és rakétakísérleteket hajtott végre Délkelet-Kína partjainak közelében. Ezek

részben katonai elrettentésként, részben politikai színjátékként szolgáltak. Kína egy sor fenyegető hadművelet keretében rakétákat lőtt ki a Tajvani-szorosban - katonai képességeinek demonstrálására és a tajvani vezetők figyelmeztetésére. Ám nem használtak éles robbanótölteteket, ezzel jelezve, hogy az akció jelképes.

Tajvanon a nyugalmat mindössze addig lehetett fenntartani, amíg egyik oldal sem kérdőjelezte meg a három kommunikét. A dokumentumok ugyanis olyan sok kétértelműséget tartalmaztak, hogy ha bármelyik párt megpróbálta volna megváltoztatni a struktúrát vagy a saját szája íze szerint értelmezni a kitételeket, az romba döntötte volna az egész építményt. Peking nem szorgalmazta a kétértelműségek tisztázását, de szükségét érezte, hogy legalábbis azt demonstrálja, hogy komolyan veszi a kérdést.

1995. július elején, amikor a válság még csak kibontakozóban volt, Pekingben jártam egy Kínával foglalkozó korábbi, mindkét pártból kikerülő vezető tisztviselőkből álló csoport, az Amerika—Kína Társaság küldöttségével. Július 4-én találkoztunk az akkor miniszterelnök-helyettesi tisztet betöltő Qian Qichennel és az Egyesült Államokba akkreditált kínai nagykövettel, Li Daoyuvel (Li Tao-jü). Qian ismertette velünk a kínai álláspontot. A szuverenitás semmilyen tárgyalás témáját sem képezhette:

Dr. Kissinger, Ön bizonyára tudja, hogy Kína nagy fontosságot tulajdonít a kínai-amerikai kapcsolatoknak a köztünk időnként felmerülő viták ellenére is. Szeretnénk a kínai-amerikai kapcsolatokat ismét normálisnak és jónak látni. Az amerikai kormánynak azonban tisztában kell lenni egy dologgal: semmilyen manőverezési terünk sincs a tajvani kérdésben. Soha nem fogjuk feladni az elvi álláspontunkat Tajvannal kapcsolatban.

A Kínával fenntartott viszony olyan pontot ért el, hogy az Egyesült Államok és Kína is a magas szintű kapcsolatok felfüggesztése mellett döntött, s ezzel olyan paradox helyzet állt elő, hogy mindkét fél megfosztotta magát attól a mechanizmustól, amivel egy válságot kezelni lehet, ha arra szükség van. A Szovjetunió felbomlása után mindkét oldal

barátságot hirdetett a másikkal szemben, ám nem annyira azért, hogy egy közös stratégiai célt kövessenek, mint inkább azért, hogy az adott pillanatban jelképes együttműködést mutassanak - még az aktuális helyzet ellenére is.

Egy rájuk annyira jellemző finom gesztussal a kínai vezetők nem sokkal az érkezésem után kifejezték azt a kívánságukat, hogy békés megoldás szülessen. Mielőtt az Amerika—Kína Társaság hivatalos programja megkezdődött volna, meghívtak, hogy tartsak előadást abban a tianjiani iskolában, ahová egykor Zhou Enlai is járt. Egy vezető külügyminisztériumi tisztviselő társaságában lefénnyképeztek Zhou szobra mellett, és az engem bemutató hivatalnok arra használta fel az alkalmat, hogy felidézze a szoros kínai-amerikai együttműködés aranykorát.

Egy másik jelzés Jiangtól érkezett arra vonatkozóan, hogy a dolgok nem fognak elfajulni. Miközben a hangnem mindkét oldalon meglehetősen érdes volt, megkérdeztem Jiangot, hogy még mindig érvényes-e Mao azon kijelentése, mely szerint Tajvannal kapcsolatban Kína akár száz évet is várhat. „Nem” — válaszolta Jiang. Amikor rákérdeztem, hogy milyen értelemben nem, Jiang azt felelte: „Az ígéret huszonhárom évvel ezelőtt hangzott el. Most már csak hetvenhét év maradt.”

A feszültségek enyhítésének nyilvánvalóan kölcsönös vágya azonban beleütközött a Tienanmen-válság utóhatásaiba. Nem volt semmilyen magas szintű párbeszéd, sem miniszteri látogatás 1989 óta; hat éven át kizárólag nemzetközi találkozók mellékprogramjaként vagy az ENSZ- ben került sor magas szintű eszmecserekre. Paradox módon a Tajvaniszorosban végrehajtott katonai manőverek után az a kérdés, hogy miként lehetne egy találkozót összehozni a vezetők között, részben eljárási problémává szelődött.

A kínaiak a Tienanmen-válság óta szerettek volna egy elnöki meghívást kieszközölni Washingtonba. Bush és Clinton egyaránt kitért ez elől. Ez sértette a kínaiakat. Ugyanakkor ők sem voltak hajlandók magas szintű kapcsolatokra addig, ameddig garanciát nem kaptak arra, hogy a jövőben nem fog a tajvani elnök amerikai látogatásához hasonló eset előfordulni.

A dolgok pontosan ott tartottak, ahol a huszonöt évvel korábbi titkos

látogatás végén, amikor a megbeszélések megfeneklettek azon a kérdésen, hogy ki hívjon meg kit - a holtpontról akkor egy Mao által javasolt megfogalmazás jelentett kimozdulást, amelyet úgy is lehetett értelmezni, hogy mindkét fél meghívta a másikat.

Amikor Warren Christopher amerikai külügyminiszter és a kínai külügyminiszter találkozott a Bruneiben tartott ASEAN-ülésein, egy olyan megoldás körvonalazódott, amely elejét vette annak, hogy meghatározzuk: ki tette az első lépéseket. Christopher külügyminiszter a tajvani vezető tisztviselők Amerikába látogatásával kapcsolatban biztosította partnerét egy még mindig titkos, az amerikai szándékokat meghatározó elnöki levél formájában, hogy Jiang meghívást kap az elnökkel való találkozóra.

A Jiang és Clinton közötti csúcstalálkozóra októberben került sor, habár nem olyan módon, mint ami teljes mértékben figyelembe vette volna Kína önértékét. Nem állami látogatás volt Washingtonban, helyette a találkozás New Yorkban zajlott le az ENSZ fennállásának ötvenedik évfordulója alkalmából rendezett ünnepségek ideje alatt. Clinton a Lincoln- központban találkozott Jianggal, ahol egy sor hasonló látogatást bonyolított le az ENSZ-ülésein részt vevő legfontosabb vezetőkkel. A kínai elnök washingtoni látogatása a Tajvani-szorosban lezajlott kínai hadgyakorlatok után túlságosan ellenséges fogadtatásban részesült volna.

A bizonytalan helyzetben - leplezett kezdeményezések és nehezen látható visszavonulások közepette — csak olaj volt a tűzre, hogy Tajvanon 1995. december elejére kitűzték a parlamenti választásokat. Fujian partjaitól nem messze Peking újabb katonai manővereket kezdett el: légi, haditengerészeti és szárazföldi erők közös hadműveletet hajtottak végre egy ellenséges területen való partraszállást szimulálva. Mindezt egy hasonlóképpen agresszív lélektani hadviselési kampány követte. A tajvani törvényhozási választások előtti napon a Népi Felszabadító Hadsereg bejelentette, hogy újabb hadgyakorlatokra kerül majd sor 1996. márciusban, pontosan a tajvani elnökválasztás előtt.²³

Amint a választás időpontja közeledett, a Tajvant „körbefogó” rakétakisérletek során a sziget északkeleti és délnyugati partjain található kikötővárosok közvetlen közelébe lőttek ki lövedékeket. Az Egyesült

Államok válaszként az 1971-es kiegyezés óta a legjelentősebb erődemónstrációt hajtotta végre, amikor a Nimitz repülőgép-anyahajó vezetésével két haditengerészeti kötelék haladt végig a Tajvani-szoroson annak ürügyén, hogy kikerüljék a „rossz időjárást”. Ugyanakkor a keskeny ösvényen járó Washington arról biztosította Kínát, hogy nem változtat az „egy Kína” politikán, és egyben figyelmeztette Tajvant, hogy ne bonyolódjon provokatív cselekedetekbe.

Mind Washington, mind Peking visszahőkölt a szakadék széléről, felismerve azt, hogy semmilyen olyan háborús céljuk sincs, amiért hadba kellene szállniuk, vagy olyan feltételeket kényszeríteni a másikra, ami megváltoztatná a mindent felülíró valóságot, ami (Madeleine Albright jellemzésével élve) az volt, hogy „bármely amerikai kormány Kínát csak önmagához mérve kezelheti: túl nagy ahhoz, hogy figyelmen kívül hagyjuk, túl elnyomó ahhoz, hogy magunkhoz öleljük, nehéz hatni rá, és nagyon, nagyon büszke.”²⁴ Amerika a maga részéről túlságosan erős volt ahhoz, hogy erőszakkal kényszerítsék, és túlságosan elkötelezett volt a Kínával fenntartandó konstruktív kapcsolatok mellett ahhoz, hogy erre szükség legyen. Szuperhatalom Amerika, dinamikus Kína, globalizált világ - a világ súlypontjának fokozatos eltolódása az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra békés és együttműködő viszonyt igényelt. A válságot követően a Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok jelentős mértékben javultak.

Amint a kapcsolatok lassan elérték a korábbi szintet, egy újabb válság rázta meg a viszonyt olyan váratlanul, ahogy egy derűs nyári napnak egy hirtelen zivatar vet véget. A koszovói háború alatt 1999. májusban egy amerikai B-2-es bombázó lerombolta Belgrádban a kínai nagykövetség épületét. Kínán vehemens tiltakozási hullám söpört végig. A diákok és a kormány a jelek szerint ugyanolyan felháborodást éreztek a Kína szuverenitásával szembeni látszólagos amerikai tiszteletlenség miatt. Jiang „tudatos provokációról” beszélt. Lappangó nyugtalanságot tükröző daccal közölte: „A nagy Kínai Népköztársaságot soha nem lehet megfélemlíteni, a nagy kínai nemzetet soha nem lehet megalázni, és a nagy kínai népet soha nem lehet leigázni.”²⁵

Mihelyt Madeleine Albright külügyminisztert értesítették az incidensről,

a Vezérkari Főnökök Egyesített Tanácsának alelnökével együtt — annak ellenére, hogy éjfélre járt az idő - haladéktalanul felkereste a washingtoni kínai nagykövetséget, hogy kifejezze az amerikai kormányzat sajnálatát.²⁶ Jiang a közvélemény nyomásának engedve hangot adott a felháborodásának, de egyben visszafogottságra is kérte az embereket (hasonlóan ahhoz, ahogy az amerikai elnökök jártak el az emberi jogok kérdésében).

A kínai ingerültséget amerikai oldalon azok az érvek ellensúlyozták, amelyek szerint Kínát a „helyére kell tenni. Mindkét álláspont mély meggyőződéseket takart és azt jelezte, hogy milyen komoly a konfrontáció lehetősége egy olyan kapcsolatban, amelyben mindkét felet a modern külpolitika természete a világ minden pontján bevonja a feszültségekbe. A kormányok mindkét oldalon elkötelezettek maradtak az együttműködés mellett, de már képtelenek voltak az országaik közötti minden érintkezési formát ellenőrzésük alatt tartani. Ez a kínai-amerikai viszony megoldatlan kihívása maradt.

Kína megújulása és Jiang reflexiói

Az időszakonként előforduló válságok közepette az 1990-es években Kína bámulatra méltó gazdasági növekedést ért el, s ezzel együtt megváltozott az ország világpolitikai szerepe is. Az 1980-as években Kína „reform és nyitás” politikája részben csak vízió maradt: észrevehető volt ugyan a hatása, am sem mely, sem tartós nem volt. Kínán belül még vitatták az irányvonalat; a 7 ienanmen téri események után az ország tudományos és politikai elitjének egyes tagjai befelé fordulást ajánlottak, valamint azt, hogy fogják vissza Kína és a nyugat közötti gazdasági kapcsolatokat (ezt az elképzelést Deng végül „déli útja” során megkérdőjelezte). Amikor Jiang hatalomra jutott, a szovjet modell alapján működő, többnyire megreformálatlan állami szektor még mindig a gazdaság több mint 50 százalékát képezte.²⁷ A világkereskedelmi rendszerhez fűződő kínai kapcsolatok továbbra is esetlegesek és részlegesek voltak. A külföldi vállalatok még mindig vonakodtak Kínában befektetni, a kínai vállalkozások pedig csak elvétve

merészkedtek külföldre.

Az évtized végére valósággá vált, ami egykor valószínűtlen kilátásnak tűnt. Kína gazdasága az évtized folyamán mindvégig legalább évi 7 százalékkal növekedett, gyakran kétszámjegyű volt az ütem, és az egy főre eső GDP olyan mértékben nőtt, ami a történelemben az egyik leghosszabb ideig tartó és legerősebb folyamatos növekedésnek számít.²⁸ Az 1990-es évek végére az átlagjövedelem megközelítően háromszor magasabb volt, mint 1978-ban; a városi körzetekben a jövedelem még nagyobb mértékben emelkedett, nagyjából az 1978-as ötszörösére.²⁹

E változások mellett Kína és a szomszédos országok közötti kereskedelem virágzott és mind meghatározóbb szerepet kapott a regionális gazdaságban. Az 1990-es évek elején a tőke ellenőrzésével és egy olyan pénzügyi megszorító programmal, amelyről később elismerték, hogy megkímélte Kínát az 1997-98-as ázsiai pénzügyi válság legkellemetlenebb hatásaitól, sikerült megszelídíteniük a veszedelmesen növekvő inflációt. A történelme folyamán először Kína egy gazdasági válság idején a gazdasági növekedés bástyájaként szokatlan helyzetben találta magát; a korábbi külföldi gazdaságpolitikai előírások célpontja helyett most egyre inkább a saját megoldásainak független szószólója, és a válságban lévő országok számára sürgős segítség forrása lett. Kína új helyzete a 2008-as olimpia megrendezési jogának elnyerésével, valamint a Kína WTO-tagságáról szóló tárgyalások sikeres lezárásával 2001-re megszilárdult.

Ezt az átalakulást segítette Kína belpolitikai filozófiájának megváltozása is. Az először Deng által felvázolt reformista úton Jiang továbbment, s megpróbálta kiszélesíteni a kommunizmus koncepcióját azzal, hogy nyitott a társadalom szélesebb rétegei felé. A „hármasként ismertté vált filozófiáját a 2002-ben tartott pártkongresszuson ismertette - ez volt az utolsó olyan kongresszus, amelyen Kína modern történelmének első békés hatalmi váltása előtt elnökként vett részt. A program kifejtette, hogy a Pártnak, amely forradalom útján nyert támogatást, miért kell korábbi ideológiai ellenfeleinek, így a vállalkozóknak az érdekeit is képviselnie. Jiang megnyitotta a Kommunista Pártot az üzleti vezetők előtt, demokratizálva ezzel a Párt belső vezetését a továbbra is pártállamnak

megmaradó politikai entitásban.

Kína és az Egyesült Államok ez alatt a folyamat alatt gazdaságilag mind jobban összefonódott. Az 1990-es évek elején a Kínai Népköztársasággal lebonyolított amerikai kereskedelem teljes volumene még mindig csak a fele volt az Amerika és Tajvan közöttinek. Az évtized végére az amerikai-kínai kereskedelem megnégyszereződött, és az Egyesült Államokba irányuló kínai export hétszeresére nőtt.³⁰ Az amerikai multinacionális vállalatok Kínát az üzleti stratégiájuk lényeges részének tekintették mind termelési központként, mind pedig a saját jogán feljövőben lévő pénzügyi piacként. Kína a maga részéről az egyre nagyobb készpénztartalékait arra használta fel, hogy amerikai kincstári kötvényeket vásároljon (és így 2008- ra az amerikai államadósság legnagyobb külföldi tulajdonosává lett).

Kína mindeközben egy új szerepre tett szert, érdekeltté vált a világ minden sarkában, és a korábbiakhoz képest elképzelhetetlen mértékben integrálódott a globális politikai és gazdasági tendenciákba. Két évszázaddal azt követően, hogy az első, kölcsönösen félreértelmezett megbeszélések a kereskedelemről és a diplomáciai elismerésről lezajlottak Macartney és a kínai udvar között, Kínában és nyugaton egyaránt felismerték, hogy a kapcsolataik új szakaszba léptek - függetlenül attól, hogy az abban rejlő kihívások kezelésére készen álltak-e vagy sem. Ahogy Kína akkori miniszterelnök-helyettese, Zhu Rongji 1997-ben megjegyezte: „Kína történelme során még soha nem érintkezett és kommunikált ilyen gyakorisággal a világ többi részével.”³¹

A korábbi időszakokban - mint például Macartney-éban vagy akár a hidegháború alatt - egy „kínai világ” és egy „nyugati világ” érintkezett egymással rendkívül korlátozott módon. Most a modern technológia és kölcsönös gazdasági függőség lehetetlenné tette - akár jó volt ez, akár nem —, hogy ilyen visszafogottan kezeljék a kapcsolatokat. Ennek eredményeként a két oldal némiképpen paradox helyzetbe került, amiben a ko- rabbinál sokkal több lehetőség nyílt a kölcsönös megismerésre, de arra is, hogy megsértsék egymás érzékenységet. A globalizált világ közel hozta őket egymáshoz, ám ez a helyzet azzal a kockázattal járt, hogy feszültségek idején a válságok gyakoribbak lehetnek és gyorsabban elmélyülhetnek.

Amint a hivatali ideje a vége felé közeledett, Jiang olyan személyes, majdnem érzelmes módon adott hangot annak, hogy felismerte ezt a veszélyt, ami általában nem jellemezte a kínai vezetés távolságtartó, visszafogott stílusát. Az alkalmat az Amerika-Kína Társaság néhány tagjával történt 2001-es találkozás szolgáltatta. Jiang a tizenkét éves hivatali idejének utolsó évében volt, de már ekkor hatalmába kerítette azoknak a nosztalgikus érzése, akik olyan tevékenységet adnak fel, amelyben minden cselekedetük befolyásolta azt a világot, melynek nemsokára jobbra csak megfigyelői lesznek. Egy eseménydús időszakban volt vezető, amelynek a kezdetén Kína alapvetően el volt szigetelve azoktól a fejlett demokratikus államoktól, amelyekre reformprogramja megvalósításához a legnagyobb szüksége volt. Jiang felülkerekedett ezeken a nehézségeken. Helyreállt a politikai együttműködés Amerikával. A reformprogram üteme felgyorsult és olyan kiemelkedő növekedési rátát produkált, ami - egy újabb évtized elteltével - Kínát globális pénzügyi és gazdasági hatalommá változtatta. Egy zűrzavarral és kétségekkel kezdődő évtized rendkívüli eredmények korszakává vált.

Kína egyedülálló történelmében semmilyen előzményt sem találni arra, hogy részt vett volna a globális rendben, akár egy másik szuperhatalommal egyetértésben, akár annak ellenfeleként. Ahogy kiderült, ennek a másik szuperhatalomnak, az Egyesült Államoknak szintén nem volt tapasztalata arról, hogy egy ilyen helyzetben milyen szerepet kellene játszania. Mindenképpen egy új nemzetközi rend kezdett kialakulni függetlenül attól, hogy azt megtervezték-e vagy sem. Mindkét ország számára ennek természete és a kialakításához szükséges lépések megoldatlan kihívást jelentettek. Foglalkozniuk kellett egymással vagy partnerekként, vagy ellenfelekként. A korábbi vezetőik a partnerség mellett tették le a voksukat, de még egyikük sem tudta annak tartalmát meghatározni, vagy a lehetséges jövőbeli viharok ellen megfelelő menedéket létrehozni.

Most Jiang egy új évszázaddal és amerikai vezetők egy másik nemzedékével került szembe. Az Egyesült Államoknak új elnöke volt, annak az idősebb George Bush-nak a fia, aki hivatalban volt akkor, amikor Jiangot senki által előre nem látott események vezetői posztba emelték. Az ifjabb Bush elnökkel való kapcsolat egy újabb kellemetlen katonai összeütközéssel

kezdődött. 2001. április 1-jén egy éppen a kínai felségvizeken kívül, de a kínai határ mellett repülő amerikai felderítőgépet egy kínai katonai repülő követett, ami aztán bele is ütközött az amerikaiba a Kína déli partjainál fekvő Hainan (Hajnan) szigete mellett. Sem Jiang, sem Bush nem engedte, hogy az incidens megtorpedózza a viszonyt. Két nappal később Jiang elindult egy régóta tervezett dél-amerikai útra, s ezzel jelezte, hogy ő, mint a Központi Katonai Bizottság feje, nem gondolja, hogy válság- helyzet következett be. George W. Bush kifejezte a sajnálkozását, de nem a felderítő repülés, hanem a kínai pilóta halála miatt.

Feltehetően Jiangnak már baljós érzései voltak arról a veszélyről, hogy az események kicsúszhatnak az ellenőrzés alól, amikor az Amerika-Kína Társaság tagjaival folytatott megbeszélés során klasszikus kínai költeményeket idézve angol kifejezésekkel megtűzdelt, látszólag csapongó előadásba bonyolódott az amerikai-kínai együttműködés fontosságáról. Reflexióiban remény és félelem fogalmazódott meg: remény arra, hogy a két ország majd módot talál a közös munkára annak érdekében, hogy a társadalmak dinamikusa által generált viharokat elkerüljék - és félelem amiatt, hogy esetleg nem élnek ezzel a lehetőséggel.

Jiang első megjegyzéseinek fő témája a kínai-amerikai kapcsolat fontossága volt: „Nem akarom eltúlozni a saját jelentőségünket, de az Egyesült Államok és Kína közötti jó együttműködés lényeges az egész világ számára. Mi minden tőlünk telhetőt megteszünk. Ez fontos az egész világnak.” Am ha az egész világ a téma, akkor bármelyik vezető eléggé felkészült-e azzal foglalkozni? Jiang hangsúlyozta, hogy ő tanulmányait hagyományos konfucianizmussal kezdte, később nyugati oktatásban is részesült, s tanult az egykori Szovjetunióban is. Most egy olyan ország átalakítását vezeti, amelyik mindezen kultúrákkal kapcsolatban áll.

Kínának és az Egyesült Államoknak egy halasztást nem tűrő ügyet kellett elintéznie: Tajvan jövőjét. Jiang nem azt a hagyományos retorikát használta, amihez mi korábban hozzászoktunk. Ehelyett a megjegyzései a párbeszéd belső dinamikáját érintették, és azt, miként fajulhat el a párbeszéd a vezetők szándékától függetlenül, akiket a közvéleményük olyan cselekedetekre szoríthat, amelyeket a szívük szerint elkerülnének: „Az

Egyesült Államok és Kína között a legsúlyosabb kérdés Tajvan ügye. Például gyakran mondjuk, hogy »békés megoldás« és »egy ország, két rendszer«. Ha általánosságban beszélek, magam is erre a két kifejezésre szorítkozom. Időnként azonban azt is hozzáteszem, hogy nem zárhatjuk ki az erő alkalmazását.”

Természetesen Jiang nem hagyhatott figyelmen kívül egy olyan ügyet, amely a Kína felé való nyitás előtt százharmincnál is több kínai-amerikai diplomáciai megbeszélést zsákutcába vitt, vagy ami azóta is tudatos kétértelműségekkel volt terhelt. Ám miközben Kína nem volt hajlandó kizárni az erő alkalmazását, mert az szuverenitása korlátozását jelentette volna, a gyakorlatban a Jianggal folytatott megbeszélés előtti harminc évben tartózkodott attól. És Jiang a lehető legkíméletesebb megfogalmazásba csomagolta a kínaiak számára sérthetetlen alapelvet.

Jiang nem ragaszkodott az azonnali változáshoz. Inkább arra hívta fel a figyelmet, hogy az amerikai álláspont anomáliát tartalmaz. Az Egyesült Államok nem támogatja Tajvan függetlenségét, de nem szorgalmazza az újraegyesítést sem. A gyakorlati következmény az, hogy Tajvan „egy elsüllyeszthetetlen repülőgép-anyahajó” lett Amerika számára. Ebben a helyzetben bármi is a kínai kormányzat szándéka, a lakosságának a meggyőződése esetleg konfrontáció felé tereli a kérdést:

Abban a közel tizenkét évben, amióta a központi kormányzatban vagyok, erősen átérzem az 1,2 milliárd kínai ember érzelmeit. Természetesen a legjobb szándékok vezérelnek bennünket az Önök irányában, ám ha egy szikra lángra lobbantja, nehéz lesz 1,2 milliárd ember érzelmeit megfékezni.

Szükségét éreztem annak, hogy erre a bármennyire is sajnálkozva és közvetetten megfogalmazott fenyegetésre válaszoljak:

Ha a párbeszéd az erő használata körül kezd forogni, az csak bátorítani fogja azokat, akik Tajvant arra akarják felhasználni, hogy rontsanak a kapcsolatunkon. Az Egyesült Államok és Kína közötti katonai összecsapásban közülünk mindenkinek a saját országát kell

majd támogatnia, bármennyire fájdalmas is ez.

Jiang nem a Kínának a háborúval szembeni közömbösségét felidézõ immár hagyományos érvet ismételte meg. Egy olyan világot vázolt fel, amelynek a jövõje a kínai—amerikai együttmûködésen múlik. Kompromisszumról beszélt - ezt a szót kínai vezetõk korábban sohasem használták Tajvannal kapcsolatban, még akkor sem, amikor a gyakorlatban azt elfogadták. Viszont nem tett ígéreteket és nem folyamodott fenyegetéshez sem. És már nem volt abban a helyzetben, hogy õ alakítsa a dolgok kimenetelét. Globális látásmódot ajánlott - pontosan azt, amire a legnagyobb szükség volt, s pontosan azt, amit a két nemzet történelme nagyon nehézé tett:

Nem világos, hogy vajon Kína és az Egyesült Államok közös nyelvet tud-e találni és meg tudja-e oldani a tajvani kérdést. Korábban megjegyeztem, hogy amennyiben Tajvan nem állna amerikai védelem alatt, akkor fel tudtuk volna szabadítani. Ezért a kérdés az, hogy miként tudunk kompromisszumot kötni és kielégítõ megoldást találni. Ez a kapcsolataink legérzékenyebb pontja. Semmit sem ajánlok itt. Régi barátok vagyunk. Nem kell diplomáciai nyelvezetet használnom. Mindent összevetve remélem, hogy az ifjabb Bush elnöksége alatt sikerül stratégiai és globális perspektívából megközelítenünk az amerikai—kínai kapcsolatokat.

Azok a kínai vezetõk, akikkel korábban találkoztam, ugyancsak távlatokban gondolkoztak, de abban sokat nyomtak a latban a múltban szerzett tapasztalatok. A távoli jövõre tekintve õk is nagyszabású terveket szõttek. Ám rendkívül ritkán érintették a középtávú jövõt, mintha azt feltételezték volna, hogy azt óriási erőfeszítéseik fogják majd alakítani. Jiang valami kevésbé drámai, de talán mélyebb értelmû dolgot kért. Elnökségének a végén arról beszélt, hogy mindkét oldalnak át kellene fogalmazni a filozófiai kereteket. Mao ideológiai szigort hirdetett még akkor is, amikor taktikai lépéseket tett. Jiang mintha azt szerette volna, hogy

mindkét fél ismerje fel: ha ténylegesen együtt akarnak működni, akkor változtatniuk kell a hagyományos álláspontjaikon. Azt kérte mindkét oldaltól, hogy vizsgálják felül a belpolitikai doktrínáikat és legyenek nyitottak azok újraértelmezésére — beleértve a szocializmust is:

A világnak gazdagnak és sokszínűnek kell lennie. Például Kína 1978-ban elkötelezte magát a „reform és nyitás” mellett. [...] 1992-ben az országos kongresszuson azt mondtam, hogy Kína fejlődési modellje egy szocialista piacgazdaság felé kell hogy vezessen. Azoknak, akik hozzászórtak a nyugati dolgokhoz, a piac semmilyen különlegességet sem jelent, de itt 1992-ben azt a szót használni, hogy „piac”, nagy kockázatot jelentett.

Jiang emiatt úgy vélte, hogy mindkét félnek az egymástól való kölcsönös függőség szükségsszerűségeihez kellene igazítani az ideológiáját:

Ha rövid akarok lenni, a nyugatnak félre kellene tenni a kommunista országokkal szemben a múltban kialakított magatartását, nekünk pedig nem kellene a kommunizmusról naivan vagy leegyszerűsítően beszélnünk. Deng az 1992-es „déli útja” során azt az emlékezetes kijelentést tette, hogy a szocializmus felépítéséhez nemzedékek, sőt megszámlálhatatlanul sok nemzedék munkája kell. Én mérnök vagyok. Kiszámítottam, hogy Konfuciusztól napjainkig hetvennyolc generáció élt. Deng azt mondta, hogy a szocializmus megvalósítása sok időt vesz igénybe. Úgy vélem, hogy Deng rendkívül kedvező környezetet teremtett számomra. Ami az Ön által az értékrendekről mondottakat illeti: a keletnek és a nyugatnak is dolgoznia kellene egymás jobb megértésén. De lehet, hogy naivitás ezt elvárni.

A hetvennyolc nemzedékre való utalás az Egyesült Államok megnyugtatására hangozott el: Amerikának nem kell megijedni egy felemelkedő, erős Kínától. Legalább ennyi nemzedék idejébe kerül, amíg Kína beteljesíti a lehetőségeit. Ám ha Mao egyik örököse azt mondja, hogy

a kommunizmusról nem kellene többé naivan vagy leegyszerűsítően beszélni, akkor a kínai politikai környezet ténylegesen megváltozott. Ezt jelezte az a felvetés is, hogy szükség van a nyugati világ és Kína között párbeszédre, és változtatásokra az elméleti kereteket illetően.

Amerikai oldalon a nagy kérdés az volt, hogy rátalálunk-e a helyes útra a számos különböző elemzés közepette. Kína partner vagy ellenfél? A jövő együttműködést vagy konfrontációt hoz-e? Amerika küldetése a demokrácia terjesztése Kínában, vagy együttműködés Kínával egy békés világ megteremtésére? Vagy esetleg lehetséges lenne egyszerre mindkettő?

A két fél azóta is keresi a belső ellentmondások leküzdésének módjait, és a kapcsolatuk valódi természetének meghatározását.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Az új évezred

Jiang Zemin elnökségének vége fordulópontot jelentett a kínai-amerikai kapcsolatokban. Jiang volt az utolsó elnök, akivel a kínai-amerikai tárgyalások fő témája a viszony maga volt. Ezt követően a két oldal nem any- nyira az elveit, inkább a gyakorlatát igazította az együttműködő egymás mellett éléshez. Kína és az Egyesült Államok többé már nem rendelkezett közös ellenféllel, ugyanakkor még nem értek el odáig, hogy egy közösen vallott elképzeléssel rendelkezzenek a világ rendjéről. Jiangnak a vele folytatott hosszú beszélgetésben az előző fejezetben leírt érett megjegyzései az új realitást tükrözték: az Egyesült Államok és Kína felfogta, hogy szükségük van egymásra, mert túlságosan nagyok ahhoz, hogy mások domináljanak felettük; túlságosan egyediek ahhoz, hogy megváltoztassák őket; túlságosan egymásra vannak utalva ahhoz, hogy az elszigeteltséget válaszszák. Mindezen túl léteztek-e más közös célok? És ha igen, mik?

Az ezredforduló egy új viszony jelképes kezdete volt. Vezetők új nemzedéke lépett hivatalba Kínában és az Egyesült Államokban is; a kínai oldalon a Hu Jintao (Hu Csin-tao) elnök és Wen Jiabao (Ven Csia-pao) miniszterelnök vezette „negyedik generáció”; amerikai oldalon George W. Bush, és 2009-től kezdődően Barack Obama adminisztrációja. Mindkét oldal ambivalens érzéseket táplált a megelőző évtizedek eseményeivel szemben.

Hu és Wen korábban soha nem látott látásmódot hoztak Kína fejlődésének irányításába és a világban játszott szerepének meghatározásába. Azoknak a vezető tisztviselőknek az első nemzedékét jelentették, akik személyesen nem vettek részt a forradalomban. Az első vezetők voltak a kommunista időszakban, akik alkotmányos úton kerültek hatalomra — és az

elsők voltak, akik egy olyan Kínában jutottak országos vezetői pozícióba, amely egyértelműen nagyhatalommá emelkedett.

Mindkettőjük közvetlenül megtapasztalta, hogy milyen törékeny állapotban van az országuk, és milyen összetett belpolitikai kihívások jellemzik azt. Hu és Wen fiatal káderekként az 1960-as években az utolsó diákok között voltak, akik még formális felsőfokú képzést kaptak azelőtt, hogy a „kulturális forradalom” alatt bezárták volna az egyetemeket. Hu, aki - a Vörös Gárda tevékenységének középpontjában - a pekingi Qing- hua Egyetemen tanult, politikai tanácsadóként és tudományos segédmunkatársként az egyetemen maradt. így megfigyelhette az egymással küzdő frakciókat, sőt alkalmanként még a célpontjukká is vált állítólagos „túlzott individualizmusa miatt”.¹ Amikor Mao elhatározta, hogy véget vet a Vörös Gárda randalírozásának és a fiatal nemzedéket vidékre küldi, Hu is hasonló sorsra jutott. Kína egyik legszegényebb és leglázázóbb szellemű tartományába, Gansuba (Kanszu) küldték, ahol egy vízerőműnél dolgozott. Wen geológiai tanulmányok után gansui bányászati vállalatokhoz került, s itt is maradt egy bő évtizedig. Hu és Wen országuk észak- nyugati sarkában lassan elkezdtek felfelé araszolni a Kommunista Párt ranglétráján. Hu Gansu tartomány Kommunista Ifjúsági Ligájának titkárává emelkedett. Wen a tartomány földtani irodájának helyettes vezetője lett. A két férfi egy zűrzavaros és forradalmi hevülettel átitatott korban józanságával és rátermettségével tűnt ki.

Hu számára a következő lépcsőfokot a pekingi Központi Pártiskola jelentette, ahol 1982-ben felfigyelt rá a Párt főtitkára, Hu Yaobang. Nem sokkal ezután kinevezték a Kína távoli délnyugati részén fekvő Guizhou (Kujcsou) párttitkárává; a negyvenhárom éves Hu Jintao a Kommunista Párt történetének legfiatalabb tartományi párttitkára lett.² A jelentős számú kisebbséggel rendelkező, szegény tartományban szerzett tapasztalatok 1988-ban felkészítették Hút a következő feladatra, amikor Tibet autonóm régió párttitkárává nevezték ki. Went időközben Pekingbe helyezték át, ahol a Kommunista Párt Központi Bizottságában egy sor különböző, mind felelősebb pozíciót töltött be. Három egymást követő kínai vezető:

Hu Yaobang, Zhao Zijang, illetve később Jiang Zemin bizalmas

főmunkatársává vált.

Hu és Wen egyaránt személyes élményeket szereztek Kína 1989-es lázongásairól. Hu Tibetben gyűjtötte tapasztalatait, ahová 1988. decemberben érkezett, pontosan akkor, amikor kitört egy jelentősebb tibeti felkelés. Wen pedig Pekingben volt, ahol Zhao Zijang helyetteseként a főtitkár mellett volt akkor, amikor a főtitkár egy utolsó kétségbeesett kísérletként kiment személyesen tárgyalni a Tienanmen téren összegyűlt diákokkal.

Amikor Hu és Wen 2002-2003-ban vezető állami beosztásba került, Kína újjászülötéséről már egy sajátos szemléletet alakítottak ki. Az ország elmaradott, instabil határvidékein nevelődtek, középszintű vezetők voltak a Tienanmen-válság idején, s ismerték Kína belpolitikai kihívásainak komplexitását. Akkor kerültek hatalomra, amikor Kína már hosszabb ideje tartó megszakítatlan gazdasági növekedést produkált, és nem sokkal azután, hogy az ország csatlakozott a nemzetközi gazdasági rendhez. Egy olyan Kína kormánykerékéhez kerültek, amely vitathatatlanul „befutott” világhatalomként, s amelynek a világ minden pontján voltak érdekeltségei.

Deng tűzszünetet hirdetett a kínai hagyomány ellen viselt maoista háborúban, és lehetővé tette, hogy a kínaiak ismét visszanyúljanak történelmi erősségeikhez. A Deng-korszak, ahogy más kínai vezetők időnként megemlítették, megpróbálta behozni az elvesztegetett időt. Átjárta a különleges erőfeszítés légköre, valamint Kína hibás lépései miatt a mélyben érzékelhető volt egyfajta szégyenkezés. Jiang rendíthetetlen magabiztosságot és kedélyességet sugárzott, de akkor került Kína élére, amikor az ország még nem tért teljesen magához a belpolitikai válság után, és még nem nyerte vissza nemzetközi pozícióját.

A Deng- és Jiang-korszak erőfeszítéseinek a gyümölcse az ezredfordulón ért be. Hu és Wen egy olyan országot vezettek, amely már nem érezte úgy, hogy még csak tanulja a nyugati technológiát. Az a Kína, amelyet kormányoztak, eléggé magabiztos volt ahhoz, hogy elutasítsa, sőt időnként még enyhén gúnyolja is a reformokról tartott amerikai kioktatásokat. Immár abban a helyzetben volt, hogy a külpolitikáját nem távolabbi lehetőségei vagy végső stratégiai célja, hanem a tényleges ereje alapján alakítsa.

Erő, de mire? Peking kezdetben rendkívül fokozatosan és óvatosan

közelített az új korszakhoz. Jiang és Zhu vezetésével Kína belépett a WTO-ba, és teljes mértékben a nemzetközi gazdasági rend részévé vált. Hu és Wen mindenekelőtt normalitásra és stabilitásra törekedett. Hivatalos megfogalmazással: a célokat a „harmonikus társadalom” és „harmonikus világ” jelentette. A belpolitikai program középpontjában a további gazdasági fejlődés, továbbá a társadalmi harmónia megőrzése volt egy olyan hatalmas népesség körében, amely egyszerre élt át korábban nem látott gazdasági virágzást és egyenlőtlenséget. A külpolitikában a drámai lépések elkerülése dominált, és főbb politikaformálói nagyon óvatosan reagáltak azokra a külföldről érkező felhívásokra, amelyek Kínától nyilvánvalóbb nemzetközi vezető szerepet kívántak volna. Kína külpolitikája mindenekelőtt békés nemzetközi környezetet célzott meg (beleértve az Egyesült Államokkal való jó viszonyt), valamint hozzáférést a nyersanyagokhoz, hogy biztosítani lehessen a folyamatos gazdasági növekedést. Ugyanakkor - Mao „három világ” elméletének örökségeként — megtartotta a harmadik világ iránti különleges érdeklődését még akkor is, amikor gazdasági szuperhatalmi státuszra tett szert.

Ahogy Mao korábban tartott tőle, a kínai múlt újból jelentkezett. Hu és Wen a huszonegyedik század új kihívásaival szembesülve a hagyományos bölcsességhez nyúltak vissza egy olyan világban, ahol a leninizmus összeomlott. A reformelképzeléseiket nem a Mao-féle „folyamatos forradalom” utópisztikus látomásainak, hanem egyértelműen a konfuciuszi eszméket felidéző *xiaokang* („mérsékeltén jómódú”) társadalom építésének keretébe ágyazták.³ Az ellenőrzésük mellett a kínai iskolákban visszahozták Konfuciusz tanulmányozását, míg a mindennapi kultúrában elkezdtek felidézni az ókori bölcs örökségét. A nagyvilág számára a kínai „puha erő” egyik forrásává Konfuciuszt emelték a világ különböző városaiban alapított számos Konfuciusz Intézet formájában, valamint a 2008-as pekingi olimpia megnyitó ünnepségén, amelyben helyet kapott hagyományos konfuciusz! tudósok egy csoportja is. Kína 2001. januárban azzal a jelképes lépéssel jelezte az ókori erkölcsfilozófus rehabilitálását, hogy a kínai főváros közepén, a Tienanmen téren - látótávolságnyira Mao mauzóleumától - felállították Konfuciusz szobrát. O az egyetlen olyan

személyiség, akit eddig ilyen tisztesség ért.⁴

Az új amerikai adminisztráció a fentiekhez fogható nemzedéki változást hozott. Hu Jintao és George W. Bush mindketten az első olyan elnökök voltak, akik az 1960-as években a partvonalról nézték nemzetük traumatikus élményeit: Kínában a „kulturális forradalmat”, az Egyesült Államok esetében a vietnami háborút. Hu azt a következtetést vonta le, hogy elnökségének vezérfonala a társadalmi harmónia kell hogy legyen. Bush a Szovjetunió összeomlása után, és egy olyan győzelmi hangulat kellős közepén lépett hivatalba Amerikában, amelyben azt hitték, hogy Amerika képes a saját képére átformálni a világot. Az ifjabb Bush habozás nélkül Amerika legmélyebben gyökerező elvei szerint kívánta a külpolitikát alakítani. Szenvedélyesen beszélt az egyéni szabadságjogokról és a vallási szabadságról a Kínába tett látogatásai során is.

Bush lehetetlenül gyorsnak látszó evolúciós folyamatot irányzott elő a nem nyugati társadalmak számára. Mindennek ellenére a diplomáciájának megvalósítása során túllépett Amerika missziós és pragmatikus megközelítéseinek történelmi amhivalenciáján. Mindezt nem egy elméleti konstrukció, hanem a stratégiai prioritások kiegyensúlyozása révén érte el. Nem hagyott kétséget Amerikának a demokratikus intézmények és az emberi jogok iránti elkötelezettsége felől. Ugyanakkor nem tévesztette szem elől a nemzetbiztonsági elemet sem, ami nélkül az erkölcsi cél légüres térbe kerül. Jóllehet Bush-t Amerikában számos bírálat érte állítólagos unilateralizmusa miatt, a nemzeti érdekre alapozott politikát folytató államok — Kína, Japán és India - mindegyikével sikerült javítania a kapcsolatot: mindez modellként szolgálhat egy konstruktív amerikai Ázsia-politika számára. Bush elnöksége idején az amerikai-kínai kapcsolatok két nagyhatalom normális érintkezéseivé váltak. Egyik fél sem gondolta, hogy a másik elfogadja az ő összes célját. Egyes kérdésekben, mint például a belső kormányzásban, a céljaik nem voltak összeegyeztethetőek. Ennek ellenére elég sok területen estek egybe az érdekeik ahhoz, hogy mindkettőben megerősödjön a partnerség gondolata.

Washington és Peking Tajvanról kialakított álláspontja 2003-ban egy kicsit közelebb került egymáshoz, miután Chen Shui-bian (Csen Suj- pien)

tajvani elnök népszavazást javasolt arról, hogy az ország folyamodjon „Tajvan” néven ENSZ-képviseletért. Mivel egy ilyen lépés sértette volna a három kommunikében vállalt amerikai kötelezettséget, a Bush-adminisztráció tisztviselői Tajpej értésére adták az ellenzésüket. Bush elnök Wen Jiabao 2003. decemberben Washingtonba tett látogatása során megerősítette a három kommunikét és hozzátette, hogy Washington „ellenéz bármilyen, akár Kína, akár Tajvan részéről jövő egyoldalú határozatot a *status quo* megváltoztatására”; továbbá leszögezte, hogy egy Tajvan politikai státuszát érintő népszavazás nem találna támogatásra az Egyesült Államokban. Wen figyelemre méltóan egyértelmű megfogalmazásban a békés újraegyesítés mellett állt ki: „A tajvani kérdés megoldásában az alapvető politikánk a békés újraegyesítés, valamint az »egy ország, két rendszer«.

Őszintén megteszünk minden tőlünk telhetőt a nemzeti egység megeremtéséért, és a békés eszközökkel való újraegyesítésért.”⁵

A szorosabb együttműködés egyik oka 2001. szeptember 11. volt. Ezután Amerika elsődleges stratégiai irányultságát az iraki és az afganisztáni háborúk képezték, továbbá a terroristahálózatok elleni program. Kína immár nem számított a nemzetközi rend elleni forradalmi fenyegetésnek, s maga is aggódott amiatt, hogy a globális terrorizmus milyen hatást fejt ki a saját kisebbségi körzeteiben, kiváltképpen Xinjiangban. Peking habozás nélkül elítélte az ikertornyok elleni támadásokat, valamint hírszerzési és diplomáciai támogatást ígért. Az iraki háború előtt az ENSZ-ben Kína feltűnően kevésbé konfrontációs magatartást tanúsított az Egyesült Államokkal szemben, mint Amerika egyes európai szövetségesei.

Egy talán még alapvetőbb szinten mindez egy folyamat új korszakának a kezdetét jelentette. Ennek során a kínai és az amerikai vélemények kezdtek eltérni abban a kérdésben, hogy miként kellene a terrorizmust kezelni. Kína továbbra is szkeptikusan figyelte az amerikai erő alkalmazását a muszlim világban, s mindenekelőtt tartózkodó maradt a Bush-adminisztrációnak a demokratikus átalakítás nagyratörő céljairól szóló megnyilvánulásaival szemben. Peking megtartotta a rá jellemző hajlandóságot, hogy alkalmazkodjon a hatalmi átrendeződéshez és az idegen kormányok összetételéhez anélkül, hogy erkölcsi ítéletet mondana felettük. A legfőbb

gondja az volt, hogy továbbra is hozzájusson a közel-keleti olajhoz és (a tálibok bukása után) megvédje a kínai befektetéseket Afganisztán ásványi nyersanyag kitermelésében. Mivel ezek az érdekek általánosságban érvényesültek, Kína nem emelt kifogást az iraki és afganisztáni amerikai katonai erőfeszítések ellen (és talán még örült is nekik, amennyiben azok amerikai katonai erőket vontak el Kelet-Azsiából).

A Kína és Amerika közötti érintkezések tág köre azt jelezte, hogy Kína ismét elfoglalta központi helyét a regionális és a globális ügyekben egyaránt. Kína egyenlő partnerségre törekvése immár nem egy sebezhető ország túlzott elvárása volt, egyre inkább pénzügyi és gazdasági képességek által támogatott realitásról volt szó. Ugyanakkor mindkét országot az új biztonsági kihívások és a változó gazdasági realitások, s legalább ilyen mértékben a közöttük lévő viszonylagos politikai és gazdasági befolyásban történő átrendeződés arra készítette, hogy beható vitákat folytasson a belpolitikai céljairól, a világban játszott szerepéről - végső soron az egymáshoz fűződő viszonyukról.

Az ellentétek perspektivikusan szemlélve

Az új évszázadban két, bizonyos szempontból egymás ellen ható tendencia jelent meg. A kínai-amerikai kapcsolatok számos kérdésben többnyire az együttműködés irányába haladtak. Idővel azonban a történelemben és a geopolitikai irányultságban gyökerező különbségek is kezdtek nyilvánvalóvá válni. Erre a gazdasági kérdések és a tömegpusztító fegyverek elterjedése szolgálnak jó példákkal.

Amikor Kína még csekélyebb szerepet játszott a világ gazdaságban, a valutájának az árfolyama nem számított; még az 1980-as és 1990-es években is valószínűtlennek tűnt, hogy a jüan értéke az amerikai politikai vita és médiabeli elemzés mindennapos témája lesz majd. Ám Kína gazdasági felemelkedése és az egyre nagyobb amerikai-kínai gazdasági egymásrautaltság az egykor ezoterikus kérdést hétköznapi beszélgetések tárgyává tette, amiben az amerikai frusztráltság — és az amerikai

szándékokat illető kínai gyanakvás — egyre erősebb hangot kapott.

Az alapvető ellentét a két oldal saját valutapolitikai felfogásából eredt. Az amerikaiak a jüan (vagy a renminbi) alacsony árfolyamát olyan valutamanipuláció eredményének tekintették, ami a kínai vállalatoknak kedvez, és ennek megfelelően hátrányos helyzetbe hozza az ugyanabban az iparágban működő amerikai érdekeltségeket. Az alulértékelt jüan állítólagosan hozzájárul amerikai állások megszűnéséhez — ez a kezdődő amerikai megszorítások korában komoly politikai és érzelmi következményeket vont maga után. A kínaiak számára egy olyan valutapolitika, ami előnyben részesíti a hazai termelőket, nem annyira gazdaságpolitika, hanem inkább Kína politikai stabilitásának egyik megnyilvánulása. Így Wen Jiabao 2010 szeptemberében amerikai közönség előtt beszélve társadalmi, nem pedig pénzügyi érveket sorakoztatott fel annak igazolására, hogy Kína nem akarja nagymértékben megváltoztatni a valutája értékét: „El sem tudják képzelni, hogy hány kínai vállalat menne tönkre. Óriási zűrzavar keletkezne. Kizárólag a kínai miniszterelnök vállán nyugszik ennek a felelőssége. Ez a valóság.”⁶

Az Egyesült Államok a globális növekedés szükségleteinek a szempontjából kezeli a gazdasági ügyeket. Kína a belpolitikai és nemzetközi politikai tényezőket is figyelembe veszi. Amikor Amerika arra ösztönzi Kínát, hogy fogyasszon többet és exportáljon kevesebbet, gazdasági elvet hangoztat. Ami azonban Kína szempontját illeti: egy zsugorodó exportszektor esetleg jelentős mértékű, politikai következményekkel járó munkanélküliség növekedéshez vezetne. Ironikus módon, ha Kína elfogadná a hagyományos amerikai érvelést, akkor talán kevésbé lenne rászorulva Amerikára, mert csökkenne az exportfüggősége; ugyanakkor egy ázsiai tömb kialakulását gyorsíthatná meg, mert egy ilyen politika a szomszédos országokkal való erősebb gazdasági kötélekkel járna együtt.

A felszín alatti kérdés tehát politikai, nem pedig gazdasági. A kölcsönös előnyökről kellene megegyezésre jutni, nem pedig az állítólagos helytelen magatartás miatti vádaskodásokat folytatni. Mindez fontossá teszi az együttes fejlődésről és egy csendes-óceáni közösségről az epilógusban érintett felfogás kialakulását.

A másik példa a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása és Észak-Korea kérdése. A hidegháború során a nukleáris fegyverek mindvégig elsősorban az Egyesült Államok és a Szovjetunió tulajdonában voltak. Minden ideológiai és geopolitikai ellenségeskedésük dacára lényegében hasonlóan mérték fel a kockázatokat, és rendelkeztek azokkal a technikai eszközökkel, amelyekkel megvédezhették magukat a véletlenszerű, jogtalan rakétatámadásoktól és a váratlan csapásoktól is. Amint azonban a nukleáris fegyverek elterjednek, ez az egyensúly veszélybe kerül: a kockázatszámítás többé már nem szimmetrikus; és a véletlenszerűen elindított támadások vagy akár lopások elleni technikai biztosítékok kialakítása, már ha egyáltalán lehetséges, egyre nehezebbé válik - különösen a szuperhatalmak szaktudásával nem rendelkező országok számára.

Ahogy a tömegpusztító fegyverek elterjedése felgyorsul, az elrettentés mind elvontabbá válik. Egyre nehezebb lesz eldönteni, hogy ki rettent el kit, és milyen számítások alapján. Még akkor is, ha feltesszük, hogy az új nukleáris hatalmak ugyanúgy vonakodnak egymás ellen nukleáris fegyvereket bevetni, ahogyan a régebbiek - ami nagyon is kétséges -, akkor is ehhez az eszközhöz folyamodhatnak, hogy a nemzetközi rendet megvédjék terroristák vagy „haramia” államok támadásától. Az Észak-Koreával, Líbiával és Iránnal egyértelműen baráti viszonyt ápoló Pakisztán „magán” proliferációs hálózatával kapcsolatos tapasztalat egyértelműen mutatja a nukleáris fegyverek elterjedésének a nemzetközi rendre gyakorolt rendkívül jelentős következményeit, még abban az esetben is, ha a tömegpusztító fegyverek elterjedését lehetővé tévő országra nem illenek a „haramia” államok jellemzői.

Ha e fegyverek olyanok kezébe kerülnek, akiket nem tartanak vissza a jelentősebb államokra jellemző történelmi és politikai megfontolások, az olyan pusztításhoz vezethet, amely minden eddigi genocídiumhoz képest is példa nélkül álló.

Ironikus, hogy az észak-koreai nukleáris fegyverprogram megjelenik Washington és Peking tárgyalási napirendjén, mert pontosan Korea miatt találkozott hatvan évvel ezelőtt először a csatátéren az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság. Az egy évvel korábban megalakult Népköz-

társaság 1950-ben háborúba szállt az Egyesült Államok ellen, mert úgy látta, hogy egy tartós amerikai katonai jelenlét a koreai-kínai határ mentén a kínai biztonság hosszú távú fenyegetését jelentené. Hatvan évvel később Észak-Korea katonai nukleáris programja új kihívást eredményezett, s részben ismét a felszínre hozta ugyanazokat a geopolitikai kérdéseket is.

Észak-Korea nukleáris programjának első tíz évében Kína arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ügyet az Egyesült Államoknak és Észak-Ko-reának egymás között kell elintézniük. Mivel Észak-Korea úgy érzi, hogy elsősorban az Egyesült Államok fenyegeti, hangzott a kínai érvelés, mindenekelőtt az Egyesült Államoknak kell olyan megfelelő biztonsági garanciákat adnia, amelyek kiváltják a nukleáris fegyvereket. Az idő múlásával nyilvánvalóvá vált, hogy a tömegpusztító fegyverek észak-koreai birtoklása előbb vagy utóbb Kína biztonságát is érinteni fogja. Ha Észak-Koreát elfogadnák nukleáris hatalomként, akkor rendkívül valószínű, hogy Japán és Dél-Korea, sőt esetleg más olyan ázsiai országok is, mint például Vietnam és Indonézia, csatlakoznának a nukleáris klubhoz, megváltoztatva ezzel Ázsia stratégiai térképét.

Kína vezetői mindenképpen meg akarják akadályozni, hogy ez megtörténjen, ugyanakkor Kína tart Észak-Korea katasztrofális összeomlásától is, mivel az a határai mentén pontosan egy olyan állapotot eredményezne, amely ellen már hatvan évvel ezelőtt is küzdött.

Az észak-koreai rezsim belső struktúrája csak tovább bonyolítja a helyzetet. Jóllehet kommunista államnak állítja be magát, a tényleges hatalom egyetlen család kezében összpontosul. A jelen sorok írásakor, 2011-ben az uralkodó család feje a hatalmat annak a huszonhét éves fiának adja éppen át, akinek semmilyen korábbi tapasztalata sincsen még a kommunista irányításból sem, nem is szólva a nemzetközi kapcsolatokról. Előre megjósolhatatlan vagy ismeretlen tényezők miatt a belső összeomlás lehetősége mindig adva van. Az érintett országok ekkor esetleg szükségét érezhetik annak, hogy a létfontosságú érdekeiket egyoldalú lépésekkel is megvédjék. Akkorra azonban már túlságosan késő, vagy talán túlságosan bonyolult lesz összehangolni az akciókat. Egy ilyen esemény megelőzésének fontos helyet kellene kapnia a kínai-amerikai párbeszédben, illetve az

Egyesült Államok, Kína, Oroszország, Japán és a két Korea részvételével zajló nemzetközi tárgyalásokon.

Hogyan lehet egy stratégiai lehetőséget meghatározni?

Peking és Washington annak érdekében, hogy kezelni tudják a mind nagyobb számban jelentkező ügyeket, a 2000-es évek folyamán megpróbálták viszonyukat egy átfogó keretbe helyezni. A törekvést George W. Bush második elnöki ciklusában az „amerikai—kínai magas szintű párbeszéd” és az „amerikai-kínai stratégiai gazdasági párbeszéd” létrehozása jelképezte (a két kezdeményezést később egybeolvasztották „stratégiai és gazdasági párbeszéd” néven). Mindez részben a konceptuális kérdésekről Washington és Peking között az 1970-es években kialakított - és a korábbi fejezetekben tárgyalt - őszinte eszmecsere-t kívánta feléleszteni.

Kínában a kor szervezőelvét a kormány által is elfogadott elemzés segítségével keresték, amely arra a megállapításra jutott, hogy a huszonegyedik század első húsz éve egy jól megkülönböztethető „stratégiai lehetőség korszakát” jelenti Kínának. A koncepció egyrészt tükrözte a Kína által elért haladást, és a lehetőséget stratégiai előnyök megszerzésére, másrészt - paradox módon - aggodalmat, amiért az ország továbbra is sebezhető maradt. Hu Jintao a Kommunista Párt Központi Bizottságának egy 2003. novemberben tartott ülésén adott hangot ennek az elgondolásnak, ahol arról beszélt, hogy a belpolitikai és a nemzetközi trendek kivételes egybeesése Kínát abba a helyzetbe hozta, hogy „ugrásszerűen” tud fejlődni. Hu Jintao szerint azonban a lehetőség veszélyt is rejt magában: ha mint korábban oly sok felemelkedő hatalom, Kína „elvesztegetné” az adódó „lehetőséget”, akkor „lemaradhat”.⁷

Wen egy 2007-ben írt cikkben megerősítette ezt a vélekedést, amikor arra figyelmeztetett, hogy „ritkák és tűnékenyek a lehetőségek”, és felidézte, hogy Kína korábban már „óriási hibák miatt, különösen a »kulturális forradalom* tízéves katasztrófája» következtében elszalasztott egy lehetőségeket kínáló időszakot. Az új évszázad első ötödé olyan

lehetőségeket kínál, „amelyeket keményen meg kell ragadnunk, s általuk nagy eredményeket kell elérnünk”. Wen értékelése szerint „kivételes fontosságú” lesz Kína fejlesztési terveinek jövőjére nézve, hogy sikerül-e élni a lehetőséggel.⁸

Mit tud Kína elérni a stratégiai lehetőség kihasználásával? Ha ennek a kérdésnek a megválaszolására indított kínai vita formális kezdetét keressük, akkor talán a kínai tudósok és az ország vezetői által 2003 és 2006 között szervezett speciális előadássorozatban és szemináriumokban találhatjuk azt meg. A program nagyhatalmak felemelkedéséről és bukásáról szólt a történelem során: milyen módszerekkel emelkedtek fel; mik voltak gyakori háborúik okai; egy modern nagyhatalom felemelkedhet-e, s ha igen, miként anélkül, hogy katonai konfliktusba keveredne a nemzetközi rendszer meghatározó szereplőivel. Ezeket az előadásokat később *A nagyhatalmak felemelkedése* című tizenkét részes filmsorozattá dolgozták át, amelyet 2006-ban sugárzott a kínai nemzeti televízió, s amelyet százmilliók néztek meg. Ahogy a tudós Dávid Shambaugh megjegyezte, a nagyhatalmi politika történetében ez egyedülálló filozófiai pillanatnak volt tekinthető: „Kevés másik jelentősebb vagy feltörekvő hatalom, ha egyáltalán van ilyen, mélyed el ilyen önmagába néző eszmecserében.”⁹

Milyen tanulságokat tudott Kína leszűrni ezekből a történelmi előzményekből? Peking az egyik legátfogóbb válaszkísérletében megpróbálta megnyugtatóni a növekvő hatalma miatt aggódókat Kína „békés felemelkedésének” hangoztatásával. Egy 2005-ben a *Foreign Affairs*-ben a befolyásos kínai politikai személyiség, Zheng Bijian (Cseng Pi-csien) által írott cikk félhivatalos politikai nyilatkozatként szolgált. Zheng megnyugtatót mindenkit, hogy Kína „olyan stratégia” mellett kötelezte el magát, „ami túllép a nagyhatalmi felemelkedés hagyományos módjain”. Kína „egy új nemzetközi politikai és gazdasági rendet” szeretne, de „olyat, amit fokozatos reformokkal és a nemzetközi kapcsolatok demokratizálásával lehet elérni”. Kína, írta Zheng, „nem fogja Németország útját követni, ami az első világháborúhoz vezetett, vagy Németországot és Japánét, ami a második világháborúba torkollott, amikor ezek az országok erőszakosan kifosztották az erőforrásokat és hegemoniára törekedtek. Kína nem fogja követni azokat

a nagyhatalmakat sem, amelyek globális dominanciára törekedtek a hidegháború alatt.”¹⁰

Washington erre a „Kína mint a nemzetközi rendszer felelősségteljes résztvevője” elmélettel válaszolt, amelyben Peking elfogadja e rendszer normáit és korlátait, s növekvő képességeivel összhangban még több felelősséget vállal magára. Róbert Zoellick, aki akkor külügyminiszter-helyettes volt, 2005-ben az Egyesült Államok - Kína Kapcsolatok Országos Bizottságában elmondott beszédében hozta nyilvánosságra a Zheng cikkére adott amerikai választ. Miközben a kínai vezetők valószínűleg vitatták volna, hogy valaha is „felelőtlen” résztvevők lettek volna, Zoellick beszéde gyakorlatilag meghívást jelentett Kínának, hogy legyen a nemzetközi rendszer kiváltságos tagja és alakítója.

Majdnem ezzel egy időben Hu Jintao, a Zheng Bijian-cikk témájával összhangban, *A tartós béke és közös jólét harmonikus világának építése* címmel beszédet mondott az ENSZ közgyűlésén. Hu megerősítette az Egyesült Nemzetek Szövetsége rendszerének mint a nemzetközi biztonság és fejlődés keretének fontosságát, és felvázolta, hogy „Kína milyen álláspontot foglal el”. Miközben megismételte, hogy Kína támogatja a világ ügyeinek demokratizálását — gyakorlatilag az amerikai hatalom viszonylagos csökkenését, ami egy többpólusú világ felé vezet -, Hu azt is határozottan leszögezte, hogy Kína a céljait békés úton és az ENSZ keretén belül akarja megvalósítani:

Kína, mint mindig, az ENSZ-alapokmány céljaival és elveivel összhangban cselekszik, aktívan részt vesz a nemzetközi ügyekben, eleget tesz a nemzetközi kötelezettségeinek, és együtt munkálkodik a többi országgal egy olyan új nemzetközi politikai és gazdasági rend felépítésében, ami igazságos és ésszerű. A kínai nemzet békeszerető. Kína fejlődése ahelyett, hogy bárkit is sértene vagy fenyegetne, kizárólag a békét, a stabilitást és a közös jólétet szolgálja a világban.¹¹

A „békés felemelkedés” és a „harmonikus világ” elméletei a klasszikus kornak azokat az elveit idézik, amelyek Kína nagyságát lehetővé tették:

fokozatosság; a trendek harmonizálása és a nyílt konfliktusok kerülése; egy harmonikus világrendnek a legalább olyan mértékű erkölcsi megfontolások köré építése, mint amilyen mértékű valójában a fizikai vagy területi dominancia. Ezek az elvek ugyanakkor olyan utat mutattak a nagyhatalmi státusz felé, ami megfelelően vonzó volt vezetőik egy olyan új nemzedéke számára, amely a „kulturális forradalom” társadalmi összeomlásának idején nőtt fel, és amely tudta, hogy a legitimitása most részben attól függ, hogy képesek-e Kína lakosságának bizonyos mértékű jólétet és kényelmet, valamint nyugalmat biztosítani az előző évszázad felfordulásai és nélkülözései után. A „békés felemelkedést” egy még mérsékeltebb stratégiára, „békés fejlődésre” változtatták a hivatalos kínai megnyilatkozások azon az alapon, hogy a „felemelkedés” eszméje túlságosan fenyegető és diadalittas volt.

A következő három évben a történelem árapályát megváltoztató véletlenszerű események periodikus egybeesése folytán a nagy gazdasági világválság óta tapasztalható legsúlyosabb pénzügyi válság egybeesett az iraki és az afganisztáni háborúk patthelyzeteivel, a csodálatot keltő 2008-as pekingi olimpiai játékokkal, valamint a folyamatosan nagyarányú kínai gazdasági növekedéssel. Az események egybeesése Kína elitjének egyes tagjait, különösen a kormányzat vezető rétegében, arra indította, hogy a 2005- ben és 2006-ban fokozatosságot hirdető álláspontot felülvizsgálják.

A pénzügyi válság okai és annak legsúlyosabb hatásai elsősorban az Egyesült Államokban és Európában jelentkeztek. Korábban soha nem látott mértékű sürgős kínai tőkeinjekciót kaptak nyugati országok és vállalatok, s egyben a nyugati politikusok ismételték arra Kínát, hogy változtassa meg valutájának az értékét, valamint növelje a belső fogyasztást a világgazdaság egészsége érdekében.

Egészen azóta, hogy Deng „reformot és nyitást” hirdetett meg, Kína a nyugatot a gazdasági hatékonyság és pénzügyi szakértelem modelljének tekintette. Az elképzelés szerint bármilyen nagyok is a nyugati országok ideológiai vagy politikai hiányosságai, egyedülállóan termelékeny módon tudják irányítani a gazdaságaikat és a világ pénzügyi rendszerét. Miközben Kína nem volt hajlandó átvenni ezt a tudást úgy, hogy ennek ára nyugati

politikai gyámság legyen, a kínai eliten belül sokan gondolták, hogy a nyugat birtokában van olyan ismereteknek, amiket érdemes behatóan tanulmányozni és átvenni.

Az amerikai és az európai pénzpiacok összeomlása 2007-ben és 2008-ban - és a nyugati tévedések a kínai sikerekkel egy időben - súlyosan aláásták a nyugat gazdasági fölényének mítoszát. Újfajta vélemények jelentek meg Kínában — az egyetemi hallgatók és az internethasználók szokimondó fiatalabb nemzedéke, illetve könnyen lehet, hogy a politikai és katonai vezetés egyes köreiből is -, melyek szerint a nemzetközi rendszer struktúrájában alapvető átrendeződés megy végbe.

Ennek az időszaknak a jelképes csúcspontja az éppen a nyugatot megrázó gazdasági válság kezdetén megrendezett pekingi olimpia volt, amelyet nem egyszerű sporteseményként, hanem a kínai újjászülés egyik megnyilvánulásaként tartottak számon. A nyitóünnepség jelképes volt. A hatalmas stadionban kihunytak a fények. Pontosan az év nyolcadik hónapjának nyolcadik napján (kínai idő szerint) nyolc perccel nyolc után, kihasználva annak a szerencsés számnak az előnyeit, ami miatt ezt a napot választották a megnyitásra,¹² kétezer dob egyszerre robbantotta szét a csendet, és szólt tíz percig, mintha azt mondta volna: „Megjöttünk. Tényezők vagyunk, akiket nem lehet többé figyelmen kívül hagyni vagy alábecsülni. Készek vagyunk a civilizációkkal a világ további sorsában szerepet játszani.” Ezt követően a nézők az egész világon egy órán keresztül élőképeket láthattak Kína civilizációjának különböző aspektusairól. Kína gyenge és alulteljesítő korszaka - amit akár Kína „hosszú tizenkilencedik századának” is nevezhetünk - hivatalosan véget ért. Peking ismét a világ egyik központja volt, civilizációja félelemmel vegyes csodálat tárgya.

Zheng Bijian, a „békés felemelkedés” elmélet képviselője, a World Fórum on China Studies Sanghajban tartott konferenciáján az olimpiát követően azt mondta nyugati újságíróknak, hogy Kína végre felülemelkedett az ópiumháború és Kína külföldi behatolók elleni évszázados küzdelmének örökségén, s most a nemzeti megújulás történelmi korszakába lépett. Zheng leszögezte, hogy a Deng által kezdett reformok lehetőséget adtak Kínának arra, hogy megoldja „az évszázad rejtvényét”, és most rohamtempóban

fejlődik, milliókat emel ki a szegénységből. Kína nagyhatalomként fejlődési modelljének vonzására fog támaszkodni, és a többi országgal a kapcsolata „nyitott, kirekesztéstől mentes és harmonikus” lesz. Ennek a célja az, hogy „kölcsonősen utakat nyissunk a világ fejlődése felé”.¹³

A harmóniára való törekvés azonban nem zárta ki a stratégiai előnyök keresését. Hu Jintao a kínai diplomataék egy 2009. júliusban tartott konferenciáján nagyszabású beszédet mondott az új trendeket elemezve. Megerősítette, hogy a huszonegyedik század első húsz éve még mindig „a stratégiai lehetőség időszaka” Kína számára; ez nem változott, szőgezte le. Ám a pénzügyi válság és egyéb, földrengésszerű változások után a *shi* most képlékeny állapotba került. Az éppen zajló „bonyolult és mély változások” fényében „néhány elmozdulás történt az előttünk álló lehetőségekben és kihívásokban”. A lehetőségek „fontosak”, a kihívások „súlyosak” lesznek. Ha Kína felkészül a lehetséges csapdákra és okosan intézi az ügyeit, a zűrzavaros időszakot akár a saját javára is fordíthatja:

Az új évszázad és egy új korszak kezdete óta a nemzetközi életben egy sor átfogó és stratégiai természetű jelentős esemény történt, amelyek fontos és hosszan tartó hatást gyakorolnak a nemzetközi politikai és gazdasági helyzet minden aspektusára. Ha a világra tekintünk, még mindig a béke és a fejlődés a kor fő témái, de a meghatározó szerepekért a nemzetek versenye erősödik; egyre nagyobb számú fejlődő ország követeli napról napra hangosabban, hogy egyenlő alapon vehessenek részt a nemzetközi ügyekben; a nemzetközi kapcsolatok demokratizálását sürgető hangok egyre erősebbek; a nemzetközi pénzügyi válság óriási megrázkódtatást idézett elő a világ jelenlegi gazdasági és pénzügyi rendszerében, valamint a világ gazdaság irányításának struktúrájában; egy globális többpólusú rendszer kilátásai egyre jobbak; a nemzetközi helyzet pedig néhány olyan új tényezőt és trendet produkált, amiket rendkívüli figyelemmel kell követnünk.¹⁴

Ebben a helyzetben, amikor a világ állapota képlékeny, Kína feladata az

érzelemmentes elemzés és az eligazodás az új felállásban. A válságból lehetőségek is adódnak. De melyek ezek a lehetőségek?

Vita a nemzeti sorsról: a triumfalista nézet

Kína találkozása a modern, nyugati fogantatású nemzetközi rendszerrel a kínai elitben - kivételes alaposággal és elemző készséggel folytatott - vitát váltott ki nemzetük sorsáról és arról, hogy milyen átfogó stratégiával tudják azt beteljesíteni. A világ gyakorlatilag a kínai hatalomról, befolyásról és törekvésekről szóló azon országos vitának egy új szakaszát figyelheti, amely azóta folyik, hogy a nyugat először nyitotta ki Kína kapuit. Kína korábbi vitái a nemzet sorsáról az ország rendkívül sérülékeny korszakaiban zajlottak le; a mostani vitára nem Kína veszélyeztetettsége, hanem az ereje szolgáltatott okot. Kína egy bizonytalanságokkal és gyakran megpróbáltatásokkal teli utat követően végre egy olyan vízióhoz ért, amit az utóbbi két évszázadban a reformerek és a forradalmárok egyaránt magukénak vallottak: megszületett egy virágzó, katonai képességekkel rendelkező modern Kína víziója, amely ugyanakkor őrzi sajátos értékeit is.

A nemzet sorsáról folytatott vita korábbi szakaszai azt a kérdést vetették fel, hogy Kínának vajon külföldről kell-e átvennie a gyengesége kiküszöböléséhez szükséges tudást, vagy befelé kell-e fordulnia, el a tisztátalan, bár technológiailag erősebb világtól. A jelenlegi vita abból a felismerésből indul ki, hogy az önmegegerősítés nagy munkája befejeződött és Kína most utoléri a nyugatot. Azokat a feltételeket próbálja meghatározni, amelyek mellett Kínának kapcsolatot kell kiépíteni egy olyan világgal, amely — Kína jelenlegi liberális internacionalistái egy részének a véleménye szerint is — nagy károkat okozott Kínának, s amely által elkövetett pusztításból Kína éppen most tér magához.

Amint a gazdasági válság az olimpia utáni időszakban tovább terjedt nyugaton — mind nem hivatalos, mind félhivatalos — új hangok kezdték megkérdőjelezni a Kína „békés felemelkedése” tézist. E szerint a nézet szerint Hunak a stratégiai trendeket illető elemzése helytálló volt, de a

nyugat olyan veszélyes erő maradt, amely soha nem fogja megengedni Kínának, hogy harmonikusan emelkedjen fel. Ezért kell Kínának konszolidálni az eredményeit, és világhatalmi, sőt szuperhatalmi státuszt követelni magának.

Két, sokak által olvasott kínai könyv jelképezte ezt a trendet: egy *Kína elégedetlen: a nagy korszak, a nagy cél, belső bajaink és külső kihívásaink* (2009) című tanulmánygyűjtemény, és *A Kína-álom: nagyhatalmi gondolkodás és stratégiai beállítódás az Amerika utáni korban* (2010). Mindkét kötet erősen nacionalista. Mindkettő abból a meggondolásból indul ki, hogy a nyugat sokkal gyengébb, mint ahogy azt korábban hitték, de „egyes külföldiek még mindig nem ébredtek fel; nem igazán értették meg, hogy hatalmi eltolódás megy végbe a kínai-nyugati kapcsolatokban.”¹⁵ E nézet szerint Kínán múlik, hogy lerázza magáról a kétségeit és passzivitását, hogy felhagyjon a fokozatossággal, és egy „nagyszabású cél” segítségével visszanyerje történelmi küldetésstudatát.

Mindkét könyvet felelőtlennek bélyegezték meg a kínai sajtóban és névtelen hozzászólásokban a kínai honlapokon, amelyek azt is megjegyezték, hogy azok nem tükrözik a kínaiak döntő többségének a véleményét. Ám mindkét könyv túljutott a kormányzati ellenőrzésen és bestsellerré vált Kínában, így feltehetően Kína intézményes struktúrája egyes részeinek a nézeteit tükrözték. Különösen áll ez a Liu Mingfu (Liu Ming-fu), a Népi Felszabadító Hadsereg ezredese és a Nemzeti Védelmi Egyetem professzora által írt *A Kína-álom*-ba. A könyveket nem azért említem meg itt, mert a hivatalos kínai kormányzati politikát képviselik - sőt pontosan annak az ellenkezőjét állítják, mint amit Hu határozottan leszögezett az ENSZ-ben mondott beszédében és a 2011. januárban Washingtonba tett hivatalos látogatása alkalmából -, hanem azért, mert bizonyos olyan elképzeléseket fogalmaztak meg, amelyekre a kínai kormány kötelességének érezte a személyes válaszaadást.

A *Kína elégedetlen* egyik jellemző tanulmánya jelöli ki az alapvető tézist. A címe leszögezi, hogy „Amerika nem papírtigris” - ahogy egykor Mao gúnyosan nevezte -, hanem inkább „egy megsárgult uborka, amit zöldre festettek”.¹⁶ A szerző, Song Xiaojun (Szung Hsziao-csün), abból indul ki,

hogy az Egyesült Államok és a nyugat még a jelenlegi körülmények között is veszélyes és alapvetően ellenséges erő:

Számtalan tény bizonyította már, hogy a nyugat soha nem fogja feladni az évszázadok alatt tökéletesített „szuronyt szegezõ kereskedelem” technikáját. Ki hiszi el, hogy ha „visszatesszük a raktárba a fegyvereket és a harci méneket kicsapjuk a legelőre”¹⁷, akkor ez meggyőzi [a nyugatot] arról, hogy lerakja a fegyvereit és békésen kereskedjen velünk?¹⁸

Kína harmincévnyi gyors gazdasági fejlődés után az „erő pozíciójába került” - jelenti ki Song: „a tömegek és a fiatalok közül mind többen” jönnek rá, hogy „a lehetőségek ideje érkezett”.¹⁹ A pénzügyi válság után Oroszország nagyobb érdeklődéssel fordul a Kínával fenntartott kapcsolatok felé; Európa is hasonló irányba tart. Az amerikai exportkorlátozások lényegében nem számítanak, mert Kína már most birtokában van a legtöbb olyan technológiának, amelyre szüksége van ahhoz, hogy széleskörűen iparosított hatalom legyen, s rövidesen rendelkezni fog saját mezőgazdasági, ipari és posztindusztériális gazdasági alappal - más szóval, többé már nem szorul rá mások termékeire vagy jóindulatára.

A szerző felszólítja a nacionalista fiatalokat és a tömegeket, hogy ragadják meg az alkalmat, ugyanakkor hozzájuk képest a jelenlegi elitet kedvezőtlen színben tünteti fel: „Milyen nagyszerű alkalom kínálkozik arra, hogy széleskörűen iparosított ország legyünk, egy olyan ország, amely fel akar emelkedni és meg akarja változtatni a világ igazságtalan és irracionális politikai és gazdasági rendszerét - miként lehetséges, hogy erre az elitből senki sem gondol?”²⁰

Liu Mingfu ezredes 2010-ben megjelenik *Kína-álom* című könyve egy „nagyszabású nemzeti célt” határoz meg: „az első számú hatalommá válni a világon”, megvalósítani Kína történelmi nagyságának modern változatát. Ez, mint írja, megköveteli az Egyesült Államok felváltását.²¹

Kína felemelkedése, jósolja Liu, Ázsia virágzásának egy olyan aranykorát hozza majd el, amiben kínai termékek, kultúra és értékek

határozzák meg a normát az egész világ számára. A világ harmonikus lesz, mert Kína vezetése bölcsőbb és mérsékeltőbb lesz, mint Amerikáé, és mivel Kína nem fog hegemoniára törekedni és magára a világ nemzetei között csak úgy tekint mint *primus inter pares*.¹² (Liu egy másik helyen elismerően szól a kínai császárok hagyományos szerepéről, akik - a véleménye szerint - egyfajta jótékony „fivérként” viselkedtek a kisebb és gyengébb országok királyaival szemben.)²³

Liu elutasítja a „békés felemelkedés” elvét azzal, hogy Kína nem támaszkodhat kizárólag a harmónia hagyományos erőire az új nemzetközi rend megszilárdításakor. A nagyhatalmi politika „versengő és amorális természetéből adódóan” Kína felemelkedése - és egy békés világ - csak akkor biztosítható, ha Kína „harcias szellemet” táplál magában és elegendő katonai erőt halmoz fel az ellenfelek elrettentésére, sőt legyőzésére, ha kell. Emiatt, állítja, Kínának „katonai felemelkedésre” van szüksége a „gazdasági felemelkedése” mellett.²⁴ Készen kell állnia katonailag és lélektanilag is a küzdelemre és felül kell kerekednie a stratégiai vezető szerepért folytatott vetélkedésben.

Ezeknek a könyveknek a megjelentetése egybeesett egy sor válsaggal és feszültséggel a Dél-kínai-tengeren, Japánnal, illetve a határok miatt Indiával. Mindezek olyan szorosan követték egymást és olyan hasonlóságokat mutattak, hogy felmerült a gyanú, hogy ezek az események egy tudatos politika termékei-e. Noha mindegyik esetben létezik egy olyan olvasat, amely szerint Kína a sértett fél, maguk a válságok kiemelt figyelmet irányítottak Kína regionális és a világban játszott szerepéről folyó kínai vitára.

Az itt tárgyalt könyvek, bennük Kína szerintük passzív „elitjének” a bírálatával, nem jelenhettek volna meg, vagy nem válhattak volna hírhedt művekké, ha az elit megtiltotta volna a publikálásukat. Az egyik minisztérium talán így akarta befolyásolni a politikát? Annak a nemzedéknek a szemléletét tükrözi-e a kiadásuk, amelyik túlságosan fiatal volt a „kulturális forradalom” idején ahhoz, hogy felnőttként élje át azt? A vezetés esetleg egyfajta lélektani hazardjátékként engedte a vita kiszélesedését, hogy a világ megértse Kína belső feszültségeit és vegyen

tudomást azokról? Vagy ez csak azt mutatja, hogy Kína plurálisabb ország lett, amely több véleménynek is helyet ad, és ezért voltak toleránsabbak a nacionalista hangokkal szemben?²⁵

Dai Bingguo: a békés felemelkedés megerősítése

Kína vezetői ezen a ponton elhatározták, hogy beavatkoznak a vitába annak demonstrálására, hogy a nyomtatásban megjelent triumfalista írások távolról sem tükrözik a vezetés véleményét. 2010. decemberben Dai Bingguo (Táj Ping-kuo) államtanácsos (a Kína külpolitikáját ellenőrző legmagasabb rangú tisztviselő) egy átfogó politikai nyilatkozattal csatlakozott a vitában résztvevőkhöz.²⁶ Dai *A békés fejlődés útján maradva* című cikkét válaszként lehet felfogni egyrészt azon külföldi megfigyelőknek, akik attól tartottak, hogy Kína agresszív szándékokat táplál, másrészt Kínán belül azoknak - beleértve a kínai vezetési struktúrában is egyeseket —, akik azzal érveltek, hogy Kínának erőteljesebb külpolitikát kellene folytatnia.

Dai szerint a békés fejlődés nem olyan cselfogás, amivel Kína „elrejtí a valódi erejét és kívárja az idejét” (ahogy néhányan Kínán kívül gyanítják), és nem naiv önbecsapás, ami eljátssza Kína előnyeit (ahogy egyesek Kínán belül most vélik). Ez Kína valódi és tartós politikája, mert ez szolgálja a legjobban a kínai érdekeket, és ez van összhangban a nemzetközi stratégiai helyzettel:

A békés fejlődés útjához való ragaszkodás nem egy szubjektív elképzelés vagy valamiféle számítás terméke. Helyette inkább abból a mély meggyőződésünkből fakad, hogy a világ és Kína ma óriási változásokon megy keresztül, s Kína kapcsolatai a mai világgal nagy változásokon esnek át; emiatt szükséges a helyzetből a legtöbbet kihozni és a változásokhoz igazodni.²⁷

A világ, jegyzi meg Dai, összezsugorodott, és most a jelentősebb ügyek korábban nem látott mértékű globális együttműködést igényelnek. A globális együttműködés ezért Kína jól felfogott érdeke, s nem kizárólag a nemzeti

politika előmozdítását célzó stratégia. Dai a továbbiakban, megszokottnak nevezhető módon, a világ lakosságának a béke és együttműködés iránti vágyával folytatja — habár ebben az összefüggésben inkább figyelmeztetésnek tűnik, hogy egy militáns Kína milyen akadályokkal szembesülhet (talán a külföldi és kínai közönségnek egyaránt szolt az intelem):

A gazdasági globalizáció elmélyülése és az információs technológia, valamint a tudomány és technika ugrásszerű fejlődése miatt a glóbusz egyre „kisebb” lett, „világfaluvá” vált. Az összes ország részvételével zajló együttműködés, az országok egymástól való függése, továbbá az érdekek átfedése korábban soha nem tapasztalt szintet ért el, a közös érdekek átfogóbbak lettek, a problémák, amik miatt közösen kell fellépniük, megsokszorozódtak, és a kölcsönösen előnyös együttműködésre való törekvés erősebbé vált.²⁸

Kína prosperálhat egy ilyen helyzetben, mert nagymértékben integrálódott a világba. Az elmúlt harminc évben annak révén növekedett, hogy tehetséges embereit és erőforrásait bekapcsolta a tágabb nemzetközi rendszerbe. Mindezt nem taktikai okokból tette, hanem a kor szükségleteihez való alkalmazkodás eszközeként:

Korunk Kínája széleskörű és mély változásokon megy át. A több mint harminc éves „reform és nyitás” időszaka után az „osztályharc mint kulcskérdésről” áttértünk a gazdasági építésre mint legfontosabb feladatra, amint átfogó módon hajtjuk végre a szocialista modernizálást. A tervgazdaságról áttértünk a minden téren megvalósuló reformra, amint a szocialista piac gazdasági rendszerét építjük. Az elszigeteltséget és az önerőre való támaszkodás hangsúlyozását a külvilág felé való nyitásra és a nemzetközi együttműködés fejlesztésére cseréltük.²⁹

Ezek a „földrengésszerű” változások megkívánják, hogy Kína feladja Maónak a Kínát a világtól elzáró, teljes önellátásra vonatkozó doktrínájának

maradványait. Ha Kína nem tudja megfelelően elemezni a helyzetet és „kielégítően menedzselni a külvilággal való kapcsolatait”, akkor a jelenlegi stratégiai lehetőségben rejlő előnyök elveszhetnek. Dai hangsúlyozza, hogy Kína „a nagy nemzetközi család tagja”. Harmonikus és együttműködő politikája azon túl, hogy erkölcsi törekvéseket képvisel, „az érdekeinkkel és a más országokéival is a legnagyobb összhangban áll”.³⁰ Ennek az elemzésnek a háttérében, noha nem kap közvetlenül hangot, ott áll annak a felismerése, hogy Kína számos jelentős katonai és gazdasági képességekkel rendelkező szomszédal van körülveve, s hogy az utóbbi egy-két évben Kínának a velük való kapcsolata szinte kivétel nélkül romlott - olyan tendencia ez, amit a kínai vezetés megpróbál visszafordítani.

Amikor egy ország vezetői ismertetik a stratégiájukat, soha nem lehet kizárni a taktikai elemeket sem, s ez volt a helyzet a „békés felemelkedéssel” is, amelyet a semlegesebb „békés fejlődésre” változtattak. Dai a cikkében kitér arra a külföldi szkepszisre is, hogy az érvei talán elsősorban taktikai jellegűek:

A nemzetközi életben vannak olyanok, akik a kínai közmondásra hivatkoznak: „Rejtsd el a képességeidet és várd ki a megfelelő időt, s próbálj valamit megvalósítani.” így azon morfondíroznak, hogy Kína deklarált elhatározása, hogy a „békés fejlődés” útját járja, titkos összeesküvés, amit olyan időszakban hajt végre, amikor még nem erős.

Ez azonban, írja Dai, „alaptalan gyanú”:

Ezt a kijelentést először DengXiaoping elvtárs tette az 1980-as évek végén, az 1990-es évek elején. Legfőbb jelentése: Kínának szerénynek és óvatosnak kellene maradnia, s tartózkodnia kellene a vezetésről, a zászlólengetéstől, a terjeszkedéstől és hegemoniára törekvéstől; ez teljes mértékben megegyezik a „békés fejlődés” útjának elképzelésével.³¹

A békés fejlődés több nemzedék feladata. Ennek a feladatnak a fontosságát aláhúzza a korábbi generációk szenvedése. Kína nem akar

forradalmat; nem akar háborút és bosszút sem kíván állni; mindössze azt akarja, hogy a kínai emberek „búcsút vegyenek a szegénységtől és jobb életet élhessenek”, és Kína pedig legyen - Mao gúnyos elutasításával ellentétben - „a nemzetközi közösség legfelelősségteljesebb, legcivilizáltabb, a leginkább törvénytisztelő és legfegyelmetesebb tagja”.³²

Természetesen lehet tagadni a nagyszabású célokat, a térség országai - amelyek szemtanúi voltak azon korábbi kínai birodalmak felemelkedésének és bukásának, amelyek közül némelyik területe túlnyúlt a Kínai Népköztársaság jelenlegi politikai határain - az ilyen cáfolatokat nehezen tudják összeegyeztetni Kína növekvő hatalmával és történelmével. Kína egy olyan ország, amely a modern korban - ami ott kétezer évvel ezelőtt kezdődött - a civilizáció csúcsának tekintette magát, és közel két évszázadon keresztül úgy vélte, hogy egyedülállóan erkölcsös vezető szerepét a világban nyugati és japán gyarmatosító hatalmak kapzsisága elragadta tőle. Megelégszik-e vajon azzal, hogy most a stratégiai céljait „egy minden tekintetben szerényen jómódú társadalom felépítésére” kell korlátoznia?³³

Meg kell ezzel elégednie, válaszolja Dai, mivel Kína „nincs abban a helyzetben, hogy arrogáns és elbizakodott” legyen, mert gigantikus belpolitikai kihívásokkal kell most is szembenéznie. Kína bruttó nemzeti összterméke, bármilyen óriási is lehet abszolút számokban, 1,3 milliárd ember között oszlik el, akik közül 150 millióan a szegénységi küszöb alatt élnek; emiatt „az előttünk álló gazdasági és társadalmi problémák a világ legnagyobb és legnehezebben megoldható kérdései; ezért nem vagyunk abban a helyzetben, hogy arrogánsak és elbizakodottak legyünk”.³⁴

Dai „csupán mítoszokként” utasítja el a nézeteket, melyek szerint Kína hegemoniára törne Ázsiában, vagy fel akarná váltani az Egyesült Államokat a világ első számú hatalmaként, mert azok szöges ellentétben állnak Kína történelmével és jelenlegi politikájával. Még Deng Xiaoping egy meglepő - Kína szokásos önerőre támaszkodásával ellentétes - felhívását is megemlíti: a világ számára lehetővé kellene tenni Kína „felügyeletét”, hogy meggyőződhessen róla, Kína soha nem fog hegemoniára törekedni. „Deng Xiaoping elvtárs egy ízben kijelentette, hogy ha egy napon Kína hegemoniára törne a világban, akkor a világ népeinek azt le kellene

lepleznie, elleneznie kellene, sőt még harcolnia is kellene ellene. A nemzetközi közösség akár felügyelhetne is bennünket ebben a kérdésben.”³⁵

Dai hatásos cikket írt. Miután több mint egy évtized alatt hosszú órákat töltöttem ezzel a komoly és felelősségteljes vezetővel, semmi okom megkérdőjelezni az őszinteségét vagy a jószándékát. Mégis, azt elfogadva, hogy Hu, Dai és a kollégáik a kínai politika következő szakaszáról teljes őszinteséggel nyilatkoznak, nehéz elhinni, hogy ez lenne a végleges álláspont Kína világpolitikai szerepéről, hogy ezt a nézetet idővel nem fogják felülbírálni. 2012-ben fiatalabb kínai vezetők új nemzedéke kerülhet majd hatalomra - az első generáció a tizenkilencedik század eleje óta, amelyik egy olyan Kínában nőtt fel, amelyik békés és politikailag egységes, és amelyiknek a gazdasági teljesítménye felülmúlja szinte minden más országét a világban. A Népköztársaság megteremtése óta a kínai vezetők ötödik nemzedékeként az elődeikhez hasonlóan nekik is ki kell alakítaniuk egy saját világnézetet és a nemzeti nagyság jövőképét. Az amerikai stratégiai gondolkodásnak ezzel a nemzedékkel kell párbeszédet kezdenie.

Mire az Obama-adminisztráció hivatalba lépett, a kapcsolatok egy jól meghatározható sémát mutattak. Mindkét ország elnöke kinyilvánította elkötelezettségét a további konzultációkra, sőt a partnerségre. A média és az elit többségének a véleménye azonban mindinkább egy ellenkező nézetet sugallt Amerikában és Kínában egyaránt.

Hu Jintao 2011. januári látogatása alatt az átfogó konzultációs szándékokat megerősítették. Ezek intenzívebb amerikai-kínai párbeszédet tesznek lehetővé az olyan felmerülő ügyekben, mint például a koreai probléma, és kísérletet tesznek néhány olyan hosszabb ideje megoldatlan kérdés megválaszolására, mint például a valutaárfolyam és a Dél-kínai-tengeren való hajózás szabadságának eltérő értelmezése.

Szükséges lenne túllépni a válságkezelésen a közös célok meghatározásának irányába, továbbá a stratégiai viták megoldása helyett azok elkerülésére kellene törekedni. Lehetséges-e egy valódi partnerség és egy együttműködésen alapuló világrend kialakítása? Kína és az Egyesült Államok képes-e valódi stratégiai bizalmat kiépíteni?

EPILOGUS

Ismétli-e a történelem önmagát?

Számos kommentátor, beleértve többeket Kínában is, felidézte a huszadik századi angol-német vetélkedést, amely példát szolgáltat arra, hogy mi várhat az Egyesült Államokra és Kínára a huszonegyedik században. Semmi kétség, hogy bizonyos stratégiai összehasonlításokat lehet tenni. A legfelszínebb elgondolás szerint a korabeli császári Németországhoz hasonlóan Kína egy felemelkedő szárazföldi hatalom, az Egyesült Államok pedig — mint Nagy-Britannia volt — a kontinenshez szoros politikai és gazdasági kötelékkel kapcsolódó tengeri hatalom. Kína a történelme folyamán mindvégig erősebb volt nagyszámú szomszédai közül bármelyiknél, ám ha azok összefogtak, akkor fenyegethették — sőt fenyegették is - a birodalom biztonságát. Mindezeknek az országoknak a számításait elkerülhetetlenül befolyásolja Kínának mint erős és egységes országnak a felemelkedése - ahogy Németország tizenkilencedik századi egyesítése is aggodalmakat váltott ki. Egy ilyen rendszer a fenyegetések kiegyensúlyozásával erőegyensúlyi helyzetet eredményezett a történelemben.

A stratégiai bizalom felválthatja-e a stratégiai fenyegetések rendszerét? A stratégiai bizalmat sokan önellentmondásnak tartják. A stratégiák mindössze bizonyos fokig bíznak meg a feltételezett ellenfél szándékaiban. A szándékok ugyanis változnak. És a szuverenitás lényege a döntés joga anélkül, hogy abba mások beleszólnának. Egy bizonyos mértékű, a katonai képességeken alapuló fenyegetés ezért elválaszthatatlan a szuverén államok közötti kapcsolatoktól.

Lehetséges-e — bár nagyon ritkán történik meg —, hogy a kapcsolatok

olyan szorossá válnak, ami a stratégiai fenyegetéseket kizárja? Az Atlantióceán északi medencéje körüli államok közötti kapcsolatokban a stratégiai konfrontáció elképzelhetetlen. A fegyveres erők nem egymás ellen készülnek. A stratégiai fenyegetések az atlanti térségen kívül jelentkeznek, s szövetségi keretben foglalkoznak velük. Az Atlanti-óceán északi medencéje körül található NATO-államok közötti viták többnyire a nemzetközi ügyek eltérő megítéléséből, valamint azok kezelésének módjaiból keletkeznek, és még a legélesebb vita is egy családi szóváltás keretein belül marad. A „puha erő” és multilaterális diplomácia a külpolitika fő eszközei, és néhány nyugat-európai állam számára a katonai akció egyszerűen kizárt az állami politika legitim eszközeként.

Ezzel szemben Ázsiában az államok nagyon is el tudják képzelni a konfrontációt a szomszédaikkal. Nem arról van szó, hogy szükségképpen háborúra készülnének, egyszerűen nem zárják ki annak lehetőségét. Ha túlságosan gyengék az önvédelemre, egy olyan szövetség részévé szeretnének válni, amelyik megadja nekik a megfelelő védelmet, mint például az ASEAN, a Délkelet-ázsiai Nemzetek Szövetsége. Abszolút jelleggel bír a szuverenitás, amit sok esetben aránylag nem régen nyertek el a külföldi gyarmatosítást követően. A vesztfáliai rendszer elvei érvényesülnek, mégpedig erősebben, mint azon a földrészen, amelyen megszülettek. A szuverenitás elve minden más fölött áll. Az agressziót szervezett katonai egységek határokat átlépő mozgása jelenti. A nemzetközi kapcsolatokban a belpolitikába való be nem avatkozás alapvető elvnek számít. Egy ilyen alapon szerveződő rendszerben a diplomácia az erőegyensúly kulcsfontosságú tényezőinek a fenntartására törekszik.

Egy nemzetközi rendszer akkor viszonylag stabil, ha a tagjai által megkövetelt biztosítékokat a diplomácia garantálni tudja. Amikor a diplomácia többé már nem működik, a kapcsolatok egyre inkább a katonai stratégiára összpontosulnak — először fegyverkezési verseny, majd pedig stratégiai előnyök megszerzésének formájában, akár konfrontációnak, sőt végső esetben háborúnak a kockázatával.

Az önjáró nemzetközi mechanizmus klasszikus példáját az első világháború előtti európai diplomácia szolgáltatja egy olyan időszakból,

amikor a világpolitika európai politika volt, mert a világ nagyobbik része gyarmati státuszban élt. Európa a tizenkilencedik század második felére — a napóleoni időszak 1815-ös lezárultával - jelentősebb háború nélkül maradt. Az európai államok többé-kevésbé stratégiai egyensúlyban voltak: a közöttük lévő konfliktusok nem fenyegették a létüket. Egyetlen államnak sem volt megbékíthetetlen ellensége. Mindez változó szövetségeket tett lehetővé. Egyetlen államot sem tekintettek olyan erősnek, hogy hegemoniára törekedhessen a többiek rovására. Bármilyen ilyen kísérlet egy koalíciót eredményezett ellene.

Németország 1871 -ben bekövetkezett egyesítése strukturális változásokat hozott. Egészen addig Közép-Európában — bármennyire is hihetetlenül hangzik ma - harminckilenc különböző nagyságú szuverén állam létezett. Mindössze Poroszországot és Ausztriát lehetett nagyhatalomnak tekinteni az európai egyensúlyi rendszerben. A sok kis államot Németországon belül egy olyan intézménybe — az úgynevezett Német Konföderációba - szervezték, amelyik a mostani ENSZ-hez hasonlóan működött. A Német Konföderáció (mint manapság az ENSZ) nem nagyon tudott kezdeményezni, de alkalmanként egy mindenkét fenyegető veszély esetén a tagok közös cselekvésre szánták el magukat. A Német Konföderáció, amely túlságosan megosztott volt ahhoz, hogy agressziót kövessen el, de elég erős volt arra, hogy megvédje magát, az európai erőegyensúly egyik fontos elemét alkotta.

Ám nem az egyensúly motiválta a változásokat a tizenkilencedik századi Európában. Az igazi motiváló erő a nacionalizmus volt: Németország egyesítése egy évszázad törekvéseit tükrözte. Idővel ezek a törekvések válsághangulatot is eredményeztek. Németország felemelkedése meggyengítette a diplomáciai folyamatok rugalmasságát, s a korábbiaknál nagyobb fenyegetést hozott a rendszerbe. Ahol egykor harminchét kis állam és két aránylag nagyobb létezett, most közülük harmincnyolcat egyetlen politikai entitás egyesített. Ezt megelőzően az európai diplomácia bizonyos fokú flexibilitást biztosított egy sor állam állandóan változó szövetségei révén, Németország egyesítése csökkentette azonban a lehetséges kombinációk számát, és egy olyan állam kialakuláshoz vezetett, amely

erősebb volt, mint szomszédai külön-külön. Benjámín Disraeli brit miniszterelnök ezért nevezte Németország egyesítését még a francia forradalomnál is jelentősebb eseménynek.

Németország most olyan erős volt, hogy minden egyes szomszédját le tudta győzni, de nagy veszélybe került volna, ha az összes európai nagyhatalom összefog ellene. Mivel ekkoriban mindössze öt nagyhatalom létezett, a lehetőségek száma korlátozott volt. Németország szomszédainak - elsősorban Franciaországnak és Oroszországnak - megvolt az indítékuk, hogy koalíciót alkossanak (erre 1892-ben sor is került), míg Németország természetesen arra törekedett, hogy szétbontja a szövetségüket.

A rendszer struktúrájába szinte be volt építve annak válsága is. Egy ország sem térhetett ki előle, legkevésbé a felemelkedő hatalom, Németország. Az államok azonban elkerülhetik az olyan politikát, amelyik elmélyíti a lappangó feszültségeket. Ezt egyetlen ország sem tette meg — legkevésbé a Német Birodalom. A Németország által az ellenséges koalíciók szétbontására választott taktika helytelennek, sőt szerencsétlennek bizonyult. Berlin nemzetközi konferenciákon próbálta látványosan ráerőltetni az akaratát a résztvevőkre. A német elképzelés az volt, hogy a német nyomás megalázott célpontja úgy érzi majd, hogy a szövetségesei cserbenhagyták, és a szövetséget elhagyva a német érdekkörön belül keresi biztonságát. A következmények pontosan az eredeti szándékkal ellentétesek lettek. A megalázott országok (Franciaország az 1905-ös marokkói válságban, Oroszország 1908-ban Bosznia-Hercegovina ügyében) elhatározása csak megerősödött, hogy nem vetik magukat alá Németország akaratának, s ezért szorosabbra vonták az általuk meggyengíteni vágyott Németország körül a szövetségi rendszert. A francia-orosz szövetséghez 1904-ben (informálisan) Nagy-Britannia is csatlakozott, mely utóbbi országot Németország azzal sértette meg, hogy nyíltan szimpatizált a búr háborúban (1899-1902) Nagy-Britannia ellenségeivel, a holland telepésekkel. Ráadásul Németország megkérdőjelezte Nagy-Britannia tengeri egyeduralmát is azzal, hogy a már legerősebb szárazföldi hadsereg kiegészítéseként óriási hajóhadat épített. Európa lényegében egy diplomáciai rugalmasság nélküli kétpólusú rendszerbe csúszott.

A külpolitika zéró összegű játzmává változott.

A Crowe-memorandum

Ismételni fogja-e a történelem önmagát? Az biztos, hogy ha az Egyesült Államok és Kína stratégiai konfliktusba keveredne egymással, Ázsiában az első világháború előtti európai struktúrához hasonló helyzet alakulhatna ki, amiben különböző tömbök néznének farkasszemet egymással, és mindegyik arra törekedne, hogy aláássa, vagy legalábbis csökkentse a másik befolyását és hatókörét. Mielőtt azonban behódolnánk a történelem feltételezett gépezetének, vessünk egy pillantást arra, hogy Nagy- Britannia és Németország versengése valójában hogyan működött.

1907-ben a brit külügyminisztérium egyik vezető munkatársa, Eyre Crowe egy ragyogó elemzést írt Európa politikai struktúrájáról és Németország felemelkedéséről. A központi kérdés, ami manapság is rendkívüli érvényességgel bír, az volt, hogy az első világháborúhoz vezető válságot Németország felemelkedése okozta-e, amely egyfajta természetes ellenállást váltott ki az új és hatalmas erővel szemben, vagy konkrét (és emiatt elkerülhető) német politikai lépések sorozata.¹ A válságot vajon a német képességek vagy a német magatartás okozta-e?

Crowe az 1907-es év első napján beadott memorandumában azzal érvelt, hogy a konfliktus a kapcsolatrendszerbe bele van kódolva. A kérdést az alábbiak szerint határozta meg:

Különösen ami Angliát illeti, az intellektuális és erkölcsi rokonság egyfajta együttérzést és elismerést ébreszt a német gondolkodás legjobb oldala iránt, amely miatt természetesen szívesen fogad mindent az emberiség általános fejlődésének érdekében, ami azt a hatalmat és befolyást erősíti - egy feltétellel: tiszteletet kell adni a többi nemzet sajátosságainak, amelyek egyenlően értékes társak a maguk módján az emberi fejlődés elősegítésében, s egyenlően jogosultak szabadon hozzájárulni a magasabb civilizáció békés kifejlődéséhez.²

Ám mi volt Németország valódi célja? A német kultúra és gazdasági érdekek természetes evolúciója egész Európában és a világon, amihez a német diplomácia hagyományos támogatást adott? Vagy Németország „általános politikai hegemoniára és tengeri hatalomra” vágyott, „veszélyeztetve ezzel a szomszédai függetlenségét és végső soron Anglia létét”?³

Crowe arra a következtetésre jutott, hogy teljesen mindegy, hogy Németország a nyilvánosság előtt milyen célt követ. Bármilyen politikát is folytat Németország, „mindenképpen bölcsen teszi, ha olyan erős haditengerészeti flottát épít, amelyet csak tud”. Crowe 1907-ben úgy vélte, hogy mihelyt Németország haditengerészeti fölényre tesz szert, ez *önmagában* - a német szándékoktól függetlenül - objektív fenyegetést jelent majd Nagy-Britanniára nézve, és „összeegyeztethetetlen lesz a Brit Birodalom létével”.⁴ Ilyen körülmények között formális biztosítékoknak semmi jelentőségük sincs. Függetlenül attól, hogy a német kormány mit mond, az eredmény „olyan félelmetes veszély lesz a világ többi részére, mint amilyen bármilyen előre megfontolt hódítás”.⁵ Még ha mérsékelt német államférfiak a jóhiszeműségüket is demonstrálnák, a mérsékelt német politika bármelyik szakaszban egy hegemoniára törő tudatos tervbe csaphat át.

Ilyen módon a strukturális tényezők Crowe elemzésében eleve kizárják az együttműködést, nem is beszélve a bizalomról. Crowe ezt a fanyar megjegyzést tette: „Nem lenne igazságtalan kijelenteni, hogy a szomszédunk elleni ambiciózus terveket általában nem hozzuk nyilvánosságra, és ezért egy ilyen bejelentés hiánya, sőt még a végtelen és univerzális politikai jóindulat kinyilvánítása sem jelentenek önmagukban meggyőző bizonyítékot titkolt szándékok létezése mellett vagy ellen.”⁶ A tételek nagyok voltak: „nem olyan ügyről van szó, amiben Anglia bármilyen kockázatot is vállalhat”.⁷ Londonnak a legrosszabbat kellett feltételeznie, és ennek a feltevésnek az alapján kellett cselekednie — legalábbis addig, amíg Németország nagy és veszélyes haditengerészeti flottát épít.

Más szóval, már 1907-ben bezárult minden ajtó a diplomácia előtt; a kérdés az lett, hogy ki hátrál meg egy válságban, s ha ez nem történik meg,

akkor a háború majdnem elkerülhetetlenné válik. Hét évig tartott, amíg a helyzet világháborúvá fajult.

Ha Crowe szemügyre venné a jelenlegi állapotokat, valószínűen hasonló következtetésekre jutna, mint az 1907-ben keletkezett jelentésében.

Noha jelentősen különbözik az enyémtől, felvázolom ezt az értelmezést, mert közel áll egyfajta, a Csendes-óceán mindkét partján széles körben vallott felfogáshoz. Az Egyesült Államok és Kína kevésbé foghatók fel nemzetállamoknak, mint inkább kulturális identitások kontinensnyi méretű kifejeződéseinek. Történelmileg mindkettő gazdasági és politikai eredményei, valamint a népük elfojthatatlan energiája és önbizalma okán univerzális vízióval rendelkezik. A kínai és az amerikai kormányzat egyaránt gyakran egyenlőségjelet tett a nemzeti politikájuk és az emberiség általános érdekei közé. Crowe feltehetően figyelmeztetne, hogy amikor két ilyen entitás kerül szembe egymással, akkor jelentős feszültségek várhatóak.

Legyen bármi is Kína szándéka, a Crowe-féle szemlélet egy sikeres kínai „felemelkedést” kibékíthetetlen ellentétnek tekintene Amerika csendes-óceáni pozícióját és tágabb értelemben a világot illetően. Az együttműködés bármely formájára mindössze úgy tekintene, mint amely újabb engedmény Kínának arra, hogy erősítse a képességeit egy esetleges válság esetére. Így a zárófejezetben leírt egész kínai vita, valamint az a kérdés, hogy vajon Kínának „fel kellene-e hagyni a nagyságának rejtegetésével”, lényegtelen lenne egy Crowe-típusú elemzés szempontjából: egy napon Kína felhagy ezzel a „rejtegetéssel” (szögezne le az elemzés), így Amerikának már most úgy kellene cselekedni, mintha ez meg is történt volna.

Az amerikai vita ideológiai szempontból megkérdőjelezi Crowe erőegyensúlyi megközelítését. Neokonzervatívok és más aktív külpolitikát sürgető politikusok azzal érvelnének, hogy a bizalmon alapuló kapcsolatok előfeltételei a demokratikus intézmények. Ebben a felfogásban a nem demokratikus társadalmak természetükből adódóan instabilak és hajlamosak az erő használatára. Emiatt az Egyesült Államoknak kötelessége a lehető legnagyobb befolyást, sőt nyomást gyakorolni pluralistább intézmények megteremtésére ott, ahol azok nem léteznek, és különösen azokban az országokban, amelyek fenyegetést jelenthetnek az amerikai biztonságra.

Ezen nézetek szerint a nem demokratikus államok rezsimváltása az amerikai külpolitika végső célja; a béke Kínával nem annyira stratégiai kérdés, hanem inkább a kínai kormányzat megváltoztatásának az ügye.

A nemzetközi kérdéseket a stratégiai elsőségért folytatott elkerülhetetlen küzdelemként felfogó elemzés nem kizárólag a nyugati stratégiák sajátja. A kínai triumfalisták hasonló érveket hangoztatnak. A leglényegesebb különbség az, hogy ők egy felemelkedő hatalom szemszögéből szemlélik a dolgokat, miközben Crowe azt a Nagy-Britanniát képviselte, amely a *status quo* megtartására törekvő hatalomként a pozícióit védte. Erre jó példa Liu Mingfu ezredes *A Kína-álmom* című, a zárófejezetben tárgyalt könyve. Liu szerint függetlenül attól, hogy Kína milyen mértékben kötelezi el magát a „békés felemelkedés” mellett, az amerikai—kínai viszonyban elkerülhetetlenül jelentkeznek konfliktusok. A Kína és az Egyesült Államok közötti viszony egy „maratoni vetélkedés” és az „évszázad párba” lesz.⁸ Ez gyakorlatilag egy zéró összegű játszma, az egyetlen alternatíva a totális sikerrel szemben a totális kudarc: „Ha Kína a huszonegyedik században képtelen lesz a világ első számú hatalmává válni, ha képtelen lesz a legfontosabb szereplővé válni, akkor elkerülhetetlenül olyan vesztes lesz, akit félrelöknek az útból.”⁹

Sem a Crowe-memorandum amerikai változatait, sem a kínai triumfalista elemzéseket nem fogadták el az említett országok kormányai, ám ennek ellenére a jelenlegi gondolkodás mélyén sokszor megtalálhatóak. Ha ezeket az elméleteket alkalmazná bármelyik fél - és csak az egyik félre lenne szükség ahhoz, hogy elkerülhetetlenül bekövetkezzenek a felvázolt események —, Kína és az Egyesült Államok könnyen olyan fokozódó feszültség közepette találhatná magát, mint amiről az epilógusban korábban is szó esett. Kína megpróbálná a határaitól a lehető legmesszebbre szorítani az amerikai csapatokat, körülhatárolná az amerikai haditengerészeti erő akciórádiuszát, és csökkentené Amerika súlyát a nemzetközi diplomáciában. Az Egyesült Államok megkísérelné Kína minél több szomszédját egy kínai dominanciával szembeni ellensúlyá szervezni. Mindkét oldal hangsúlyozná az ideológiai különbségeket. Az egymás közötti érintkezés még bonyolultabbá válna, mert az elrettentés és prevenció fogalmait a két fél

nem ugyanolyan módon értelmezi. Az Egyesült Államok a döntő katonai erőnek szentelne nagyobb figyelmet, Kína a lélektani hatásnak. Előbb vagy utóbb az egyik vagy másik oldal elszámítaná magát.

Ha egy ilyen típusú kapcsolat szilárdul meg, egyre nehezebb lesz azon túllépni. Az egymással versengő táborok saját maguk meghatározásával különálló identitásra tesznek szert. Annak a lényege, amit Crowe leírt (és a kínai triumfalisták, valamint egyes amerikai neokonzervatívok elfogadnak), a látszólagos automatizmus. Mihelyt egy magatartásminta kialakult és a szövetségek létrejöttek, nincs menekvés a helyzet önmagából fakadó dinamikája elől, különösen ami a saját belső feltevéseket illeti.

A Crowe-memorandum olvasójának feltűnhet, hogy a kölcsönös ellenségeskedésekre említett konkrét példák meglehetősen jelentéktelenek a belőlük levont tanulságokhoz képest: gyarmati versengésből adódó összetűzések Dél-Afrikában vagy közalkalmazottak viselkedéséből következő viták. Nem a felek által elkövetett múltbeli tettek táplálták a rivalizálást. A lényeg annak eldöntése, hogy esetleg mit tesz majd a másik. Események jelképekké váltak, és a jelképek elkezdtek élni a maguk életét. Semmiről sem lehetett megegyezni, mert az egymással szemben álló szövetségek rendszere semmilyen kiigazítást sem tett lehetővé.

Ez nem szabad hogy előforduljon az Egyesült Államok és Kína kapcsolataiban, ha az Egyesült Államokon múlik a dolog. Ha a kínai politika a Crowe-memorandum szabályai szerint akar játszani, akkor természetesen az Egyesült Államoknak ellen kell ennek állnia. Ez nagyon szerencsétlen végkifejlet lenne.

A lehetséges jövőt azért ecseteltem ilyen hosszan, hogy megmutassam: ismerem az általam a globális stabilitáshoz és békéhez elengedhetetlenül fontosnak tartott, s az együttműködésen alapuló amerikai-kínai viszony útjában álló valóságos akadályokat. A két ország közötti hidegháború egy nemzedékre visszafogná a haladást a Csendes-óceán mindkét partján. Minden ország belpolitikájában vitákat idézne elő egy olyan időszakban, amikor az olyan ügyek, mint például a nukleáris technológia elterjedése, a környezetvédelem és a klímaváltozás globális együttműködést kívánnak.

A történelmi párhuzamok a természetükből adódóan pontatlanok, és még

a legpontosabb analógia sem kötelezi a jelenlegi generációt arra, hogy elkövesse az elődei hibáit. A korábbi végeredmény minden érintett számára katasztrofális volt, győzteseknek és legyőzötteknek egyaránt.

Vigyáznunk kell, hogy a két oldal közül egyik elemzése se vezessen önmagát beteljesítő jóslatokhoz. Ez nem lesz egyszerű feladat. Ahogy ugyanis a Crowe-memorandum megmutatta, egyszerű biztosítékok nem tudnak gátat szabni a dolgok mélyén munkáló dinamikának. Ha bármelyik nemzet elhatározná, hogy egyeduradalomra tör, nem békés szándékát hangoztatná-e? A legmagasabb szintű vezetők állandó figyelmét is igénylő komoly közös erőfeszítés szükséges a valódi stratégiai bizalom és együttműködés szellemének kialakításához.

A Kína és az Egyesült Államok közötti kapcsolat nem szükségszerűen zéró összegű játszma, és nem is szabad azzá válnia. Az első világháború előtti európai vezetőknek a kihívást az jelentette, hogy az egyik oldal nyeresége veszteséget hozott a másik oldal számára, és a kompromisszum a feltűzött közvéleménynek elfogadhatatlan volt. Ám a kínai—amerikai viszonyban nem ez a helyzet. A nemzetközi szintéren a kulcsfontosságú ügyek globális természetűek. Nehéz lehet ugyan megállapodásra jutni, de ezekben a kérdésekben a konfrontáció veszélyes lehet bárki számára.

A jelentősebb szereplők belpolitikai fejlődése sem hasonlítható az első világháború előtti helyzethez. Amikor Kínáról van szó, azt feltételezik, hogy az utóbbi évtizedek bámulatos fejlődése végtelen ideig tart majd, Amerika viszonylagos stagnálása pedig végleges. Ám a kínai vezetők legfőbb gondja a nemzeti egység megtartása. Ez hatja át a társadalmi harmónia gyakran hangoztatott célját, ami nehezen kivitelezhető egy olyan országban, ahol a tengerparti régiók a fejlett társadalmak színvonalán állnak, miközben a szárazföld belsejében találhatók közül némelyik a világ legelmaradottabb területei közé tartozik.

A kínai országos vezetés egy sor megoldandó feladatot állított a népe elé. Ezekben helyet kapott a korrupció elleni harc, amit Hu Jintao elnök „soha nem látott, félelmetesen nagy feladatnak” nevezett, s ami ellen Hu a pályafutása során már többször fellépett.¹⁰ Szó volt még egy „nyugati fejlesztési kampányról”, amelynek a célja a szegény belső tartományok

felzárkóztatása volt; ez utóbbiak közül háromban Hu is élt egykor. A kulcsfontosságú meghirdetett feladatok között szerepelt még a vezetés és a parasztság közötti kapcsolatok további erősítése, beleértve a falvakban a demokratikus választások támogatását, valamint a politikai folyamat nagyobb átláthatóságát, amint Kína urbanizált társadalommá alakul. Dai Bingguo a már tárgyalt 2010. decemberi cikkében felvázolta Kína belpolitikai kihívásait is:

Az ENSZ által meghatározott szegénységi küszöb alatt, a napi egy dollárnál kevesebből élő emberekből még mindig 150 millió van Kínában. Ha 1200 jüanos szintet határozzunk meg, még akkor is 40 milliónál több lakos él szegénységben. Jelenleg még mindig 10 millió ember él elektromosság nélkül, s évenként 24 millió embert kellene munkába állítani. Kínának óriási lélekszámú lakossága van és ennek eltartásához gyenge alapjai: a városok és a vidék közötti fejlődés egyenetlen, az ipari szerkezet nem racionalis, a termelési erők elmaradottsága alapvetően nem változott.¹¹

A kínai belpolitikai kihívás az ország vezetői szerint sokkal komplexebb, mint hogy a „Kína feltartóztathatatlan felemelkedése” kifejezéssel össze lehetne foglalni.

Bármennyire is csodálatra méltóak voltak Deng reformjai, Kína látványos növekedése a kezdeti évtizedekben elsősorban annak a szerencsés egybeesésnek köszönhető, hogy Kínában rendkívüli mértékben állt rendelkezésre többnyire szakképzetlen munkaerő - amelyet „természetellenesen” elzártak a világgazdaságtól Mao idejében -, a nyugati gazdaságok pedig általánosságban gazdagok, optimisták voltak, és elég készpénzzel rendelkeztek a kínai áruk megvételéhez. Most a kép sokkal bonyolultabb, mert Kína munkavállalói idősebbekké és szakképzettebbekké válnak (aminek eredményeként egyes alapvető ipari munkahelyek olyan alacsonyabb bér- színvonallal rendelkező országokba vándorolnak, mint például Vietnam és Banglades), ráadásul a nyugat a pénzügyi megszorítások korába lépett.

A demográfiai változások tovább fogják növelni a gondokat. A magasabb életszínvonal és hosszabb élettartam az „egyke” politika torzításaival súlyosbítva azt eredményezte, hogy Kína rendelkezik a világ leggyorsabban előregedő lakosságával. Számítások szerint az ország teljes munkaképes népességének a száma 2015-ben fog tetőzni.¹² Attól kezdve egyre csökkenő számú tizenöt és hatvannégy év közötti kínainak kell eltartania egy mind nagyobb számú idős lakosságot. A demográfiai változások drámaiak lesznek: az előrejelzések szerint 2030-ra a húsz és huszonkilenc év közötti vidéki munkások száma a jelenlegi fele lesz.¹³ 2050-re a számítások szerint a kínai népesség fele negyvenöt éves vagy annál idősebb lesz, és Kína lakosságának egynegyede - nagyjából az Egyesült Államok jelenlegi teljes népessége — lesz hatvanöt éves vagy annál idősebb.¹⁴

Egy ilyen óriási belső feladatokkal küzdő ország nem könnyen veti bele magát stratégiai konfrontációba és törekszik vezető szerepre a világban. A tömegpusztító fegyverek és jelenleg ismeretlen hatású modern katonai technológiák létezése kulcsfontosságú különbséget jelentenek az első világháború előtti időszakkal szemben. Azok a vezetők, akik azt a háborút elkezdték, nem voltak tisztában a rendelkezésükre álló fegyverek következményeivel. A jelenlegi vezetők nem táplálhatnak illúziókat arról a pusztító potenciálról, amit képesek szabadjárá engedni.

Az Egyesült Államok és Kína közötti kulcsfontosságú versengés nagy valószínűség szerint inkább gazdasági és társadalmi, semmint katonai lesz. Ha a két ország gazdasági növekedésének, pénzügyi állapotának, infrastrukturális beruházásainak, valamint oktatási rendszerének jelenlegi tendenciái folytatódnak, akkor Kína jelentős előnyre tehet szert a fejlődésben és a viszonylagos befolyásban, különösen Ázsia csendes-óceáni térségében. Ám ezt a folyamatot az Egyesült Államok a saját erejéből képes megállítani vagy akár a vissza is fordítani.

Az Egyesült Államok kötelessége megőrizni a versenyképességét és a világban játszott szerepét. Mindezt a saját hagyományos elvei, nem pedig a Kínával való versengés kedvéért kell megtennie. A versenyképesség erősítése nagy részben amerikai feladat, s nem kérhetjük meg Kínát arra,

hogyan oldja meg ezt a problémát helyettünk. Kína a saját felfogása szerinti nemzeti sorsának beteljesítéseként tovább fogja fejleszteni a gazdaságát és számos érdekének próbál majd érvényt szerezni Ázsiában és azon túl is. Ez nem olyan kilátás, ami olyan konfrontációkat kívánna meg, mint amelyek az első világháborúhoz vezettek. Olyan evolúcióról van inkább szó sok területen, amelyekben Kína és az Egyesült Államok együtt tud működni legalább olyan mértékben, mint amilyen mértékben versenyeznek is.

Az emberi jogok ügye mindenképpen szerepet játszik majd az egymás közötti kapcsolatokban. Az Egyesült Államok nem maradhat hű önmagához anélkül, hogy ne erősítse meg az emberi méltóság és az állampolgárok kormányzásban való részvételének alapvető elvei mellett elkötelezettségét. A modern technológia természetéből adódóan ezeket az elveket nemzeti határok nem tudják korlátozni. A tapasztalat azonban azt mutatja, hogy a saját érdekei ellen dolgozik az, aki konfrontáció útján próbál érvényt szerezni nekik - különösen egy Kínához hasonló történelmi vízióval rendelkező országban. Egymást követő amerikai adminisztrációk, beleértve Obama első két hivatali évét, lényegében egyensúlyt próbáltak teremteni a hosszú távú erkölcsi meggyőződés és a nemzetbiztonság aktuálisan adódó követelményei között. A korábbi fejezetekben tárgyalt alapvető megközelítés még mindig érvényes; mindkét oldal mindegyik új vezető generációjának meg kell találnia a megfelelő egyensúlyt.

A kérdés végül is abban összegezhető, hogy valójában szemlélve a dolgokat az Egyesült Államok és Kína mit kérhet egymástól. Valószínűtlen, hogy sikeres lehet egy olyan amerikai törekvés, amely nyíltan Kína feltartóztatásával vagy egy demokratikus államokból álló tömb életre hívásával akarja rendezni az erőviszonyokat - részben azért, mert Kína a legtöbb szomszédja számára pótolhatatlan kereskedelmi partner. Ugyanilyen alapon egy kínai törekvés Amerika kiszorítására az ázsiai gazdasági és biztonsági ügyekből hasonlóan erős ellenállásba ütközne majd nem mindegyik ázsiai állam részéről, amelyek félnek egy olyan régió kialakulásának következményeitől, amit egyetlen hatalom ural.

A kínai-amerikai viszonyra leginkább illő meghatározás nem annyira a partnerség, hanem a koevolúció lenne. Ez azt jelenti, hogy mindkét ország

eleget tesz belpolitikai követelményeinek, együttműködik, ahol csak lehet, és kapcsolatait olyan módon alakítja, hogy minimálisra szorítsa le a konfliktus lehetőségét. Egyik fél sem fogadja el a másik összes célját, vagy képzeletben azt, hogy az érdekek teljes mértékben egybeesnek, ám mindkét oldal megpróbálja azonosítani és erősíteni az összeegyeztethető érdekeket.¹⁵

Az Egyesült Államok és Kína tartoznak a lakosságuknak és a globális biztonságuknak azzal, hogy mindezt megkísérlik. Mindegyik túlságosan nagy ahhoz, hogy a másik dominálhasson felette. Emiatt egyik sem tudja meghatározni, hogy mit jelentene egy győzelem egy háborúban vagy egy hidegháborús konfliktusban. Fel kell tenni maguknak azt a kérdést, amit a jelek szerint senki sem kérdezett a Crowe-memorandum idején: hová vezet majd egy konfliktus? Hiányzott volna az előrelátás mindkét oldalon? Anélkül változtatták mechanikus folyamattá az erőegyensúlyt, hogy bárki is felmérte volna, hová jut a világ, ha a manőverező kolosszusok egy rossz mozdulatot tesznek és összeütköznek? Az első világháborút okozó nemzetközi rendszert működtető vezetők közül ki nem rettent volna vissza, ha tudta volna, hogyan néz majd ki a világ az összecsapás végén?

Egy csendes-óceáni közösség felé?

A koevolúcióra tett kísérletnek a kapcsolatok három szintjével kell foglalkoznia. Az első a jelentősebb hatalmi központok normális érintkezéséből fakadó problémákat érinti. A három évtized alatt kialakult konzultációs rendszer nagyjából megfelelőnek bizonyult erre a feladatra. A közös érdekeknek — mint például a kereskedelmi kötelékek és a diplomáciai együttműködés kényes kérdéseiben - szakszerűen tesz eleget a két fél. A válságokat, ha előfordulnak, általában párbeszéd útján oldják meg.

A második szinten a válságok idején már bejáratott kommunikációs módszereket egy olyan átfogóbb keretbe kellene emelni, amely kiküszöböli a feszültségeket kiváltó okokat. Jó példa lehetne, ha a koreai problémát a felek egy Északkelet-Ázsia egészét érintő koncepció részeként kezelnék. Ha Észak-Koreának sikerül fenntartania nukleáris képességét azért, mert a

tárgyaló felek képtelenek határozott álláspontot kialakítani, a nukleáris fegyverek elterjedése egész Északkelet-Ázsiában és a Közel-Keleten valószínűvé válik. Eljött-e az idő, hogy egy újabb lépés keretében a koreai proliferációs kérdést egy Északkelet-Ázsia egészére vonatkozó békés rend összefüggésében kezeljük?

Egy még ennél is lényegesebb vízió a világot a kapcsolatok egy harmadik szintjére emelné — egy olyanra, amelyre a vezetők az első világháború katasztrófája előtt soha nem jutottak el.

Az az érv, hogy Kína és az Egyesült Államok elkerülhetetlenül szembekerül egymással, azt feltételezi, hogy szembenálló tömbként kezelik egymást a Csendes-óceán térségében. Ez azonban mindkét oldal számára veszélyes.

A jelenlegi világhelyzetben a stratégiai feszültség egyik oka a kínai félelem attól, hogy Amerika fel akarja tartóztatni Kínát - ugyanakkor az amerikaiak attól tartanak, hogy Kína megkísérli kiszorítani az Egyesült Államokat Ázsiából. Egy csendes-óceáni közösség enyhíthetné ezeket a félelmeket - egy olyan regionális együttműködés, ami magába foglalná az Egyesült Államokat, Kínát és más államokat, s amelynek a békés fejlesztéséhez mindnyájan hozzájárulnának. Az Egyesült Államokat és Kínát egy közös vállalkozás részévé tenné. Közös célok - és azok megvalósítása - váltanák fel bizonyos mértékben a stratégiai szorongást. Más olyan jelentősebb államoknak, mint Japán, Indonézia, Vietnam, India és Ausztrália lehetővé tenne egy olyan rendszer felépítésében való részvételt, amely inkább közelebb hozza, semmint eltávolítja egymástól a „kínai” és az „amerikai” tömböket. Egy ilyen vállalkozásnak csak akkor lenne értelme, ha elnyerné a benne részt vevő vezetők teljes odaadását és főleg meggyőződését.

A második világháború végén a világrendet létrehozó nemzedék egyik legjelentősebb vívmánya az észak-atlanti közösség létrehozása volt. Egy hasonló elképzelés felválthatná-e, vagy legalábbis csökkenthetné-e az Egyesült Államok és Kína közötti potenciális feszültségeket? Tükrözné azt a valóságot, hogy az Egyesült Államok ázsiai hatalom, s hogy számos ázsiai ország kívánja is ezt. Ugyanakkor eleget tenne Kína vágyának, hogy

globális szerepet játszhatson.

Egy közös regionális politikai koncepció sok tekintetben választ adna arra a kínai félelemre, mely szerint az Egyesült Államok feltartóztatási politikát folytat Kínával szemben. Fontos megérteni, mit értünk „feltartóztatás” alatt. A Kína határai mentén fekvő és jelentős erőforrásokkal rendelkező országok, így India, Japán, Vietnam és Oroszország olyan valóságot jelentenek, amit nem az amerikai politika állított elő. Kína egész történelme folyamán együtt élt ezekkel az országokkal. Amikor Hillary Clinton külügyminiszter elutasította a Kína feltartóztatására irányuló elképzelést, ezzel azt vetette el, hogy amerikai vezetéssel egy Kína-ellenes stratégiai tömb jöjjön létre. Egy csendes-óceáni közösség esetében mind Kína, mind az Egyesült Államok konstruktív kapcsolatban állna egymással és a többi résztvevővel, s nem egymással szemben álló tömbök részeként tekintenének a másikra.

Ázsia jövőjét nagyrészt az fogja meghatározni, hogy azt Kína és az Egyesült Államok miként képzei el, valamint annak mértékétől, hogy a két állam mennyire tudja elfogadni a másik történelmi szerepét a térségben. Az Egyesült Államokat a történelme során gyakran motiválták az eszméinek univerzális jelentőségéről kialakított nézetei és az a kinyilvánított köteletségérzete, hogy terjessze is őket. Kína az egyediségének alapján cselekedett: kulturális ozmózis, nem pedig missziós lelkesedés révén terjeszkedett.

Ennek a két, a kivételesség különböző változataival rendelkező társadalomnak az együttműködéshez vezető útja magától értetődően bonyolult. A jelen hangulata kevésbé mérvadó, mint egy olyan cselekvésminta kidolgozása, amely képes a körülmények elkerülhetetlen változásait túlélni. A Csendes-óceán két partján a vezetőknek köteleességük egy kölcsönös tiszteletet megadó hagyományt teremteni annak érdekében, hogy az utódaik számára a közös világrend együttes építése a párhuzamos nemzeti törekvések kifejeződése legyen.

Amikor Kína és az Egyesült Államok negyven évvel ezelőtt először létesített kapcsolatokat, az akkori vezetők legjelentősebb cselekedete az volt, hogy hajlandóak voltak a napi témákon felülemelkedni. Bizonyos

szempontból szerencsések voltak abban, hogy az egymástól való hosszú elszigeteltség miatt semmilyen ügy nem állt közjük. Ez lehetővé tette az egy nemzedékkel ezelőtti vezetőknek, hogy a jövővel foglalkozzanak, nem pedig a közvetlenül rájuk nehezedő nyomással, és lefektessék egy olyan világnak az alapját, ami nem csak elképzelhetetlen volt akkoriban, de később megvalósíthatatlan is lett volna kínai-amerikai együttműködés nélkül.

A béke természetének megértése érdekében több mint ötven éve, posztgraduális hallgató korom óta tanulmányozom a nemzetközi rendek felépítését és működését. Ezeknek a tanulmányoknak az alapján tisztában vagyok azzal, hogy a fentebb leírt kulturális, történelmi és stratégiai felfogásbeli különbségek jelentős nehézséget fognak okozni még a legjobb szándékú és legmesszebb látó vezetésnek is mindkét oldalon. Másfelől ha a történelem a múlt mechanikus ismétlődését jelentené, soha semmilyen változás sem történt volna. Minden kiemelkedő eredmény vízió volt azelőtt, hogy valósággá vált volna. Ebben az értelemben az elkötelezettség, s nem az elkerülhetetlenbe való beletörődés alakítja a valóságot.

A fidozófus Immanuel Kant *Az örök béke* című művében leszögezi, hogy az örök béke az alábbi két mód egyike révén köszönt majd be a világra: emberi belátás vagy olyan mértékű konfliktusok és katasztrófák eredményeként, ami nem hagy más választást az emberiségnek. Most egy ilyen válaszüthoz érkeztünk.

Amikor Zhou Enlai miniszterelnök és én megállapodtunk a titkos látogatást bejelentő kommunikében, azt mondta: „Ez ki fogja forgatni a világot a sarkaiból.” Milyen csúcspont lenne, ha negyven évvel később az Egyesült Államok és Kína nem azért tenne közös erőfeszítéseket, hogy kiforgassa a sarkaiból a világot, hanem azért, hogy felépítse azt.

JEGYZETEK

PROLÓGUS

- 1 John W. Garver, „China’s Decision for War with India in 1962”, in: Alastair Iain Johnston és Róbert S. Ross, szerk., *New Directions in the Study of China’s Foreign Policy* (Stanford: Stanford University Press, 2006), 116, idézi Sun Shao és Chen Zibin, *Ximalaya shan de xue: Zhong Yin zhanzheng shilu* (Taiyuan: Bei Yue Wenyi Chubanshe, 1991), 95; Wang Hongwei, *Ximalaya shan qingjie: ZhongYin guanxiyanjin* (Beijing: Zhongguo Zangxue Chubanshe, 1998), 228-230.
- 2 *Huaxia* és *Zhonghua*, Kína ismert elnevezései, amelyeket más nyelvekre nehéz lefordítani, de hatalmas és központi civilizációra való utalások.

ELSŐ FEJEZET | Kína egyedisége

- 1 „Ssuma Ch’ien’s Historical Records - Introductory Chapter”, ford. Herbert J. Allen, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (London: Royal Asiatic Society, 1894), 278-280 („Chapter I: Original Records of the Five Gods”).
- 2 Abbé Régis-Evariste Huc, *The Chinese Empire* (London: Longman, Brown, Green & Longmans, 1855), részletek: Franz Schurmann és Orville Schell, szerk. *Imperial China: The Decline of the Last Dynasty and the Origins of Modern China - The 18th and the 19th Centuries* (New York: Vintage, 1967), 31.
- 3 Luo Guanzhong, *The Romance of the Three Kingdoms*, ford. Moss Roberts (Beijing: Foreign Languages Press, 1995), 1.
- 4 Mao ezt a példát használta annak demonstrálására, hogy Kína miért élne túl még egy nukleáris háborút is. Ross Terrill, *Mao: A Biography* (Stanford: Stanford University Press, 2000), 268.
- 5 John King Fairbank és Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 93.
- 6 F. W. Mote, *Imperial China: 900-1800* (Cambridge: Harvard University Press, 1999), 614-615.
- 7 *Ibid.*, 615.

- 8 Thomas Meadows, *Desultory Notes on the Government and People of China* (London: W. H. Allen & Co., 1847), részletek belőle Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 150.
- 9 Lucian Pye, „Social Science Theories in Search of Chinese Realities”, *China Quarterly* 132 (1992), 1162.
- 10 A pekingi amerikai küldött előre érezve azt, hogy washingtoni kollégái nem fogják elfogadni a kínai diplomácia ezen megnyilvánulását, egy helyi brit szakértőtől alternatív fordítást és szövegmagyarázatot kért. Ebből kiderült, hogy a sértő kifejezés - szó szerint „a világ lecsillapítása és megzabolázása” - megszokott formula volt, és a Lincolnnak írt levél valójában (a kínai udvar normái alapján) rendkívül visszafogott dokumentum, amelynek a szóhasználat a tényleges jószándékot tükrözi. *Papers Relating to Foreign Affairs Accompanying the Annual Message of the President to the First Session of the Thirty-eighth Congress*, (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1864), Document No. 33 („Mr. Burlingame to Mr. Seward, Peking, January 29, 1863”), 846-848.
- 11 Egy Kínától rendkívüli módon lenyűgözött nyugati tudós ezekről az eredményekről szóló ragyogó leírását lásd Joseph Needham több kötetes, enciklopédikus művében: *Science and Civilisation in China* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954).
- 12 Fairbank és Goldman, *China*, 89.
- 13 Angus Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006), Appendix B, 261- 263. El kell ismerni, hogy az ipari forradalomig a GDP szorosabban kötődött a népesség számához; így Kína és India részben a nagyobb népességük miatt szárnyaltak túl a nyugatot. Köszönetét mondok Michael Cembalestnek azért, hogy felhívta a figyelmemet ezekre az adatokra.
- 14 Jean-Baptiste Du Halde, *Description géographique, historique, chronologique, politique, et physique de l'Empire de la Chine et de la Tartarie chinoise* (La Haye: H. Scheurleer, 1736), fordítás és részletek Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 71.
- 15 François Quesnay, *Le despotisme de la Chine*, fordítás és részletek Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 115.
- 16 A Konfuciusz politikai pályafutásáról készült klasszikus kínai munkák összegzésére lásd Anping Chin, *The Authentic Confucius: A Life of Thought and Politics* (New York: Scribner, 2007).
- 17 Lásd Benjámín I. Schwarz, *The World of Thought in Ancient China* (Cambridge: Belknap Press, 1985), 63-66.
- 18 Konfuciusz, *Bölcséleti, Lun jüi*, ford. Őri Sándor (Budapest: Golden Goose, 2012), 405.

- 19 Lásd Mark Mancall, „The Ch'ing Tribute System: An Interpretive Essay”, in: John King Fairbank, szerk., *The Chinese World Order* (Cambridge: Harvard University Press, 1968), 63-65; Mark Mancall, *China at the Center: 300 Years of Foreign Policy* (New York: Free Press, 1984), 22.
- 20 Ross Terrill, *The New Chinese Empire* (New York: Basic Books, 2003), 46.
- 21 Fairbank és Goldman, *China*, 28, 68-69.
- 22 Masataka Banno, *China and the West, 1858-1861: The Origins of the Tsungli Yamen* (Cambridge: Harvard University Press, 1964), 224-225; Mancall, *China at the Center*, 16-17.
- 23 Banno, *China and the West*, 224-228; Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 197.
- 24 Owen Lattimore, „China and the Barbarians”, in: Joseph Barnes, szerk., *Empire in the East* (New York: Doubleday, 1934), 22.
- 25 Lien-sheng Yang, „Historical Notes on the Chinese World Order”, in: Fairbank, szerk., *The Chinese World Order*, 33.
- 26 Részletek G. V. Melikhov, „Ming Policy Toward the Nüzhen (1402-1413)”, in: S. L. Tikhvinsky, szerk., *China and Her Neighbors: From Ancient Times to the Middle Ages* (Moscow: Progress Publishers, 1981), 209.
- 27 Ying-shih Yü, *Trade and Expansion in Han China: A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations* (Berkeley: University of California Press, 1967), 37.
- 28 Immánuel C. Y. Hsü, *China's Entrance into the Family of Nations: The Diplomatic Phase, 1858-1880* (Cambridge: Harvard University Press, 1960), 9.
- 29 így következett be a kínai fennhatóság kiterjesztése Belső-Mongóliára, illetve a kínai történelem egyes szakaszaiban Külső-Mongóliára; innen származtak azok a külföldi hódítók, akik megalapították a Yuan- és a Qing-dinasztiát.
- 30 Ennek a témának érdekes tárgyalását és a *wei qi* szabályainak bővebb magyarázatát lásd Dávid Lai, „Learning from the Stones: A Go Approach to Mastering Chinás Strategic Concept, *Shi*” (Carlisle: United States Army War College Strategic Studies Institute, 2004); és Dávid Lai és Gary W. Hamby, „East Meets West: An Ancient Game Sheds New Light on U.S.-Asian Strategic Relations”, *Korean Journal of Defense Analysis* 14, no. 1 (Spring 2002).
- 31 Meggyőző érvek vannak rá, hogy *A hadviselés tudománya* egy későbbi (bár szintén ókori) szerző műve, amely a „hadakozó fejedelemségek” korszakában született, és hogy a szerző úgy próbált nagyobb legitimitást adni az eszméinek, hogy azokat Konfuciusz korára antedatálta. Ezeket az érveket az alábbi helyen lehet megtalálni:
- 7 *Ibid.*, 615.
- 8 Thomas Meadows, *Desultory Notes on the Government and People of China* (London: W. H. Allen & Co., 1847), részletek belőle Schurmann és Schell, szerk., *Imperial*

China, 150.

- 9 Lucían Pye, „Social Science Theories in Search of Chinese Realities”, *China Quarterly* 132 (1992), 1162.
- 10 A pekingi amerikai küldött előre érezve azt, hogy washingtoni kollégái nem fogják elfogadni a kínai diplomácia ezen megnyilvánulását, egy helyi brit szakértőtől alternatív fordítást és szövegmagyarázatot kért. Ebből kiderült, hogy a sértő kifejezés – szó szerint „a világ lecsillapítása és megzabolázása” – megszokott formula volt, és a Lincolnnak írt levél valójában (a kínai udvar normái alapján) rendkívül visszafogott dokumentum, amelynek a szóhasználata tényleges jószándékot tükröz. *Papers Relating to Foreign Affairs Accompanying the Annual Message of the President to the First Session of the Thirty-eighth Congress*, (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1864), Document No. 33 („Mr. Burlingame to Mr. Seward, Peking, January 29, 1863”), 846-848.
- 11 Egy Kínától rendkívüli módon lenyűgözött nyugati tudós ezekről az eredményekről szóló ragyogó leírását lásd Joseph Needham több kötetes, enciklopédikus művében: *Science and Civilisation in China* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954).
- 12 Fairbank és Goldman, *China*, 89.
- 13 Angus Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006), Appendix B, 261- 263. El kell ismerni, hogy az ipari forradalomig a GDP szorosabban kötődött a népesség számához; így Kína és India részben a nagyobb népességük miatt szárnyaltak túl a nyugatot. Köszönetét mondok Michael Cembalestnek azért, hogy felhívta a figyelmemet ezekre az adatokra.
- 14 Jean-Baptiste Du Halde, *Description géographique, historique, chronologique, politique, et physique de l'Empire de la Chine et de la Tartarie chinoise* (La Haye: H. Scheurleer, 1736), fordítás és részletek Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 71.
- 15 François Quesnay, *Le despotisme de la Chine*, fordítás és részletek Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 115.
- 16 A Konfuciusz politikai pályafutásáról készült klasszikus kínai munkák összegzésére lásd Annping Chin, *The Authentic Confucius: A Life of Thought and Politics* (New York: Scribner, 2007).
- 17 Lásd Benjámín I. Schwarz, *The World of Thought in Ancient China* (Cambridge: Belknap Press, 1985), 63-66.
- 18 Konfuciusz, *Bölcséleti, Lun jüi*, ford. Őri Sándor (Budapest: Golden Goose, 2012), 405.
- 19 Lásd Mark Mancall, „The Ch'ing Tribute System: An Interpretive Essay”, in: John King Fairbank, szerk., *The Chinese World Order* (Cambridge: Harvard University

- Press, 1968), 63-65; Mark Mancall, *China at the Center: 300 Years of Foreign Policy* (New York: Free Press, 1984), 22.
- 20 Ross Terrill, *The New Chinese Empire* (New York: Basic Books, 2003), 46.
 - 21 Fairbank és Goldman, *China*, 28, 68-69.
 - 22 Masataka Banno, *China and the West, 1858-1861: The Origins of the Tsungli Yamen* (Cambridge: Harvard University Press, 1964), 224-225; Mancall, *China at the Center*, 16-17.
 - 23 Banno, *China and the West*, 224-228; Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 197.
 - 24 Owen Lattimore, „China and the Barbarians”, in: Joseph Barnes, szerk., *Empire in the East* (New York: Doubleday, 1934), 22.
 - 25 Lien-sheng Yang, „Historical Notes on the Chinese World Order”, in: Fairbank, szerk., *The Chinese World Order*, 33.
 - 26 Részletek G. V. Melikhov, „Ming Policy Toward the Nüzhen (1402-1413)”, in: S. L. Tikhvinsky, szerk., *China and Her Neighbors: From Ancient Times to the Middle Ages* (Moscow: Progress Publishers, 1981), 209.
 - 27 Ying-shih Yü, *Trade and Expansion in Han China: A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations* (Berkeley: University of California Press, 1967), 37.
 - 28 Immánuel C. Y. Hsü, *China's Entrance into the Family of Nations: The Diplomatic Phase, 1858-1880* (Cambridge: Harvard University Press, 1960), 9.
 - 29 így következett be a kínai fennhatóság kiterjesztése Belső-Mongóliára, illetve a kínai történelem egyes szakaszaiban Külső-Mongóliára; innen származtak azok a külföldi hódítók, akik megalapították a Yuan- és a Qing-dinasztiát.
 - 30 Ennek a témának érdekes tárgyalását és a *wei qi* szabályainak bővebb magyarázatát lásd Dávid Lai, „Learning from the Stones: A Go Approach to Mastering Chinás Strategic Concept, *Shi*” (Carlisle: United States Army War College Strategic Studies Institute, 2004); és Dávid Lai és Gary W. Hamby, „East Meets West: An Ancient Game Sheds New Light on U.S.-Asian Strategic Relations”, *Korean Journal of Defense Analysis* 14, no. 1 (Spring 2002).
 - 31 Meggyőző érvek vannak rá, hogy *A hadviselés tudománya* egy későbbi (bár szintén ókori) szerző műve, amely a „hadakozó fejedelemségek” korszakában született, és hogy a szerző úgy próbált nagyobb legitimitást adni az eszméinek, hogy azokat Konfuciusz korára antedatálta. Ezeket az érveket az alábbi helyen lehet megtalálni:
 - 7 *Ibid.*, 615.
 - 8 Thomas Meadows, *Desultory Notes on the Government and People of China* (London: W. H. Allen & Co., 1847), részletek belőle Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 150.
 - 9 Lucián Pye, „Social Science Theories in Search of Chinese Realities”, *China*

Quarterly 132 (1992), 1162.

- 10 A pekingi amerikai küldött előre érezve azt, hogy washingtoni kollégái nem fogják elfogadni a kínai diplomácia ezen megnyilvánulását, egy helyi brit szakértőtől alternatív fordítást és szövegmagyarázatot kért. Ebből kiderült, hogy a sértő kifejezés - szó szerint „a világ lecsillapítása és megzabolázása” - megszokott formula volt, és a Lincolnnak írt levél valójában (a kínai udvar normái alapján) rendkívül visszafogott dokumentum, amelynek a szóhasználata tényleges jószándékot tükröz. *Papers Relating to Foreign Affairs Accompanying the Annual Message of the President to the First Session of the Thirty-eighth Congress*, (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1864), Document No. 33 („Mr. Burlingame to Mr. Seward, Peking, January 29, 1863”), 846-848.
- 11 Egy Kínától rendkívüli módon lenyűgözött nyugati tudós ezekről az eredményekről szóló ragyogó leírását lásd Joseph Needham több kötetes, enciklopédikus művében: *Science and Civilisation in China* (Cambridge: Cambridge University Press, 1954).
- 12 Fairbank és Goldman, *China*, 89.
- 13 Angus Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006), Appendix B, 261- 263. El kell ismerni, hogy az ipari forradalomig a GDP szorosabban kötődött a népesség számához; így Kína és India részben a nagyobb népességük miatt szárnyaltak túl a nyugatot. Köszönetét mondok Michael Cembalestnek azért, hogy felhívta a figyelmemet ezekre az adatokra.
- 14 Jean-Baptiste Du Halde, *Description géographique, historique, chronologique, politique, et physique de l'empire de la Chine et de la Tartarie chinoise* (La Haye: H. Scheurleer, 1736), fordítás és részletek Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 71.
- 15 François Quesnay, *Le despotisme de la Chine*, fordítás és részletek Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 115.
- 16 A Konfuciusz politikai pályafutásáról készült klasszikus kínai munkák összegzésére lásd Annping Chin, *The Authentic Confucius: A Life of Thought and Politics* (New York: Scribner, 2007).
- 17 Lásd Benjámín I. Schwarz, *The World of Thought in Ancient China* (Cambridge: Belknap Press, 1985), 63-66.
- 18 Konfuciusz, *Bölcséleti, Lunjü*, ford. Őri Sándor (Budapest: Golden Goose, 2012), 405.
- 19 Lásd Mark Mancall, „The Ch'ing Tribute System: An Interpretive Essay”, in: John King Fairbank, szerk., *The Chinese World Order* (Cambridge: Harvard University Press, 1968), 63-65; Mark Mancall, *China at the Center: 300 Years of Foreign Policy* (New York: Free Press, 1984), 22.

- 20 Ross Terrill, *The New Chinese Empire* (New York: Basic Books, 2003), 46.
- 21 Fairbank és Goldman, *China*, 28, 68-69.
- 22 Masataka Banno, *China and the West, 1858-1861: The Origins of the Tsungli Yamen* (Cambridge: Harvard University Press, 1964), 224-225; Mancall, *China at the Center*, 16-17.
- 23 Banno, *China and the West*, 224-228; Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 197.
- 24 Owen Lattimore, „China and the Barbarians”, in: Joseph Barnes, szerk., *Empire in the East* (New York: Doubleday, 1934), 22.
- 25 Lien-sheng Yang, „Historical Notes on the Chinese World Order”, in: Fairbank, szerk., *The Chinese World Order*, 33.
- 26 Részlet G. V. Melikhov, „Ming Policy Toward the Nüzhen (1402-1413)”, in: S. L. Tikhvinsky, szerk., *China and Her Neighbors: From Ancient Times to the Middle Ages* (Moscow: Progress Publishers, 1981), 209.
- 27 Ying-shih Yü, *Trade and Expansion in Han China: A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations* (Berkeley: University of California Press, 1967), 37.
- 28 Immánuel C. Y. Hsü, *China's Entrance into the Family of Nations: The Diplomatic Phase, 1858-1880* (Cambridge: Harvard University Press, 1960), 9.
- 29 így következett be a kínai fennhatóság kiterjesztése Belső-Mongóliára, illetve a kínai történelem egyes szakaszaiban Külső-Mongóliára; innen származtak azok a külföldi hódítók, akik megalapították a Yuan- és a Qing-dinasztiát.
- 30 Ennek a témának érdekes tárgyalását és a *wei qi* szabályainak bővebb magyarázatát lásd Dávid Lai, „Learning from the Stones: A Go Approach to Mastering Chinás Strategic Concept, *Shi*” (Carlisle: United States Army War College Strategic Studies Institute, 2004); és Dávid Lai és Gary W. Hamby, „East Meets West: An Ancient Game Sheds New Light on U.S.-Asian Strategic Relations”, *Korean Journal of Defense Analysis* 14, no. 1 (Spring 2002).
- 31 Meggyőző érvek vannak rá, hogy *A hadviselés tudománya* egy későbbi (bár szintén ókori) szerző műve, amely a „hadakozó fejedelemségek” korszakában született, és hogy a szerző úgy próbált nagyobb legitimitást adni az eszméinek, hogy azokat Konfuciusz korára antedatálta. Ezeket az érveket az alábbi helyen lehet megtalálni: Sun Tzu, *The Art of War*, ford. Sámuel B. Griffith (Oxford: Oxford University Press, 1971), Bevezetés, 1-12; és Andrew Meyer és Andrew Wilson, „*SunziBing-fa* as History and Theory”, in: Bradford A. Lee és Kari F. Walling, szerk., *Strategic Logic and Political Rationality: Essays in Honor of Michael Handel* (London: Frank Cass, 2003).
- 32 Szun-ce, *A hadviselés tudománya*, ford. Édes Bálint (Budapest: Göncöl, 1996), 17.
- 33 *Ibid.*, 117-118.

34 *Ibid.*, 31.

35 *Ibid.*, A\.

36 *Ibid.*, 20.

KI Mandarin kínai nyelven a „shí”-t nagyjából úgy kell ejteni, mint az angol „sir”-t de „s” hanggal az elején. A kínai írásjel kombinálja a „tehetséget fejleszt” és az „erő” kifejezést.

38 Kidder Smith, „The Military Texts: The *Sunzi*”, in: Wm. Theodore de Bary és Iréné Bloom, szerk., *Sources of Chinese Tradition*, 1. kötet, *From Earliest Times to 1600*, 2. kiad. (New York: Columbia University Press, 1999), 215. A kínai Lin Yutang szerint a *shí* egy esztétikai és filozófiai elképzelés arról, hogy egy helyzet „milyen lesz [...] hogyan néz ki majd a szél, az eső, az áradás vagy a csata a jövőben, hogy vajon erősödik-e vagy gyengül, hamarosan véget ér-e vagy vég nélkül folytatódik majd, milyen irányba alakul és milyen erővel”. Lin Yutang, *The Importance of Living* (New York: Harper, 1937), 442.

39 Lásd Joseph Needham és Robin D. S. Yates, *Science and Civilization in China*, 5. kötet, 6. rész: „Military Technology Missiles and Sieges” (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 33—35, 67—69.

40 Lásd Lai és Hamby, „East Meets West”, 275.

41 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *The Philosophy of History*, ford. E. S. Haldane és Frances Simon, idézi Spencer, *The Search for Modern China*, 135-136.

MÁSODIK FEJEZET | A megalázkodás kérdése és az ópiumháború

1 A Qing-dinasztia számos „belső-ázsiai” hódításáról részletekben gazdagon számol be: Peter Perdue, *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia* (Cambridge: Belknap Press, 2005).

2 Lásd J. L. Cranmer-Byng, szerk., *An Embassy to China: Being the journal kept by Lord Macartney during his embassy to the Emperor Ch'ien-lung, 1793—1794* (London: Longmans, Green, 1962), Bevezetés, 7-9 (idézi a Qing-dinasztia rendelkezéseit).

3 „Lord Macartney's Commission from Henry Dundas (September 8, 1792.)”, in: Pei-kai Cheng, Michael Lestz és Jonathan Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection* (New York: W. W. Norton, 1999), 93-96.

4 *Ibid.*, 95.

5 Macartney's Journal, in: *An Embassy to China*, 87-88.

6 *Ibid.*, 84-85.

7 Alain Peyrefitte, *The Immobilé Empire* (New York: Alfréd A. Knopf, 1992), 508.

8 Macartney's Journal, in: *An Embassy to China*, 105.

9 *Ibid.*, 90.

- 10 *Ibid.*, 123.
 - 11 *Ibid.*
 - 12 Lásd az első fejezetet (*Kína egyedisége*), 23. oldal.
 - 13 Macartney's Journal, in: *An Embassy to China*, 137.
 - 14 Qianlong első kiáltványa III. György királyhoz (1793. szeptember), in: Cheng, Lestz és Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection*, 104-106.
 - 15 Qianlong második kiáltványa III. György királyhoz (1793. szeptember), in: Cheng, Lestz és Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection*, 109.
 - 16 Macartney's Journal, in: *An Embassy to China*, 170.
 - 17 Angus Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006), Appendix B, B-18. táblázat, „World GDP, 20 Countries and Régióknál Totals, 0 - 1998 A. D.”
 - 18 Lásd Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 149—150; Peyrefitte, *The Immobile Empire*, 509—511; Dennis Bloodworth és Ching Ping Bloodworth, *The Chinese Machiavelli: 3000 Years of Chinese Statecraft* {New York: Farrar, Strauss & Giroux, 1976), 280.
 - 19 Peter Ward Fay, *The Opium War, 1840—1842* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975), 68.
 - 20 Peyrefitte, *The Immobile Empire*, xxii.
 - 21 „Lin Tse-hsü's Moral Advice to Queen Victoria, 1839”, in: Ssu-yü Teng és John K. Fairbank, szerk., *China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839—1923* (Cambridge: Harvard University Press, 1979), 26.
 - 22 *Ibid.*, 26-27.
 - 23 *Ibid.*, 25-26.
Sun Tzu, The Art of War, ford. Sámuel B. Griffith (Oxford: Oxford University Press, 1971), Bevezetés, 1-12; és Andrew Meyer és Andrew Wilson, „SunziBing-fa as History and Theory”, in: Bradford A. Lee és Kari F. Walling, szerk., *Strategic Logic and Political Rationality: Essays in Honor of Michael Handel* (London: Frank Cass, 2003).
 - 32 Szun-ce, *A hadviselés tudománya*, ford. Édes Bálint (Budapest: Göncöl, 1996), 17.
 - 33 *Ibid.*, 117-118.
 - 34 *Ibid.*, 31.
 - 35 *Ibid.*, A\.
 - 36 *Ibid.*, 20.
- KI Mandarin kínai nyelven a „shí”-t nagyjából úgy kell ejteni, mint az angol „sir”-t de „s” hanggal az elején. A kínai írásjel kombinálja a „tehetséget fejleszt” és az „erő” kifejezést.

- 38 Kidder Smith, „The Military Texts: The *Sunzi*”, in: Wm. Theodore de Bary és Irénée Bloom, szerk., *Sources of Chinese Tradition*, 1. kötet, *From Earliest Times to 1600*, 2. kiad. (New York: Columbia University Press, 1999), 215. A kínai Lin Yutang szerint a *shi* egy esztétikai és filozófiai elképzelés arról, hogy egy helyzet „milyen lesz [...] hogyan néz ki majd a szél, az eső, az áradás vagy a csata a jövőben, hogy vajon erősödik-e vagy gyengül, hamarosan véget ér-e vagy vég nélkül folytatódik majd, milyen irányba alakul és milyen erővel”. Lin Yutang, *The Importance of Living* (New York: Harper, 1937), 442.
- 39 Lásd Joseph Needham és Robin D. S. Yates, *Science and Civilization in China*, 5. kötet, 6. rész: „Military Technology Missiles and Sieges” (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 33—35, 67—69.
- 40 Lásd Lai és Hamby, „East Meets West”, 275.
- 41 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *The Philosophy of History*, ford. E. S. Haldane és Frances Simon, idézi Spencer, *The Search for Modern China*, 135-136.

MÁSODIK FEJEZET | A megalázkodás kérdése és az ópiumháború

- 1 A Qing-dinasztia számos „belső-ázsiai” hódításáról részletekben gazdagon számol be: Peter Perdue, *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia* (Cambridge: Belknap Press, 2005).
- 2 Lásd J. L. Cranmer-Byng, szerk., *An Embassy to China: Being the journal kept by Lord Macartney during his embassy to the Emperor Ch'ien-lung, 1793—1794* (London: Longmans, Green, 1962), Bevezetés, 7-9 (idézi a Qing-dinasztia rendelkezéseit).
- 3 „Lord Macartney’s Commission from Henry Dundas (September 8, 1792.)”, in: Pei-kai Cheng, Michael Lestz és Jonathan Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection* (New York: W. W. Norton, 1999), 93-96.
- 4 *Ibid.*, 95.
- 5 Macartney’s Journal, in: *An Embassy to China*, 87-88.
- 6 *Ibid.*, 84-85.
- 7 Alain Peyrefitte, *The Immobilé Empire* (New York: Alfréd A. Knopf, 1992), 508.
- 8 Macartney’s Journal, in: *An Embassy to China*, 105.
- 9 *Ibid.*, 90.
- 10 *Ibid.*, 123.
- 11 *Ibid.*
- 12 Lásd az első fejezetet (*Kína egyedisége*), 23. oldal.
- 13 Macartney’s Journal, in: *An Embassy to China*, 137.
- 14 Qianlong első kiáltványa III. György királyhoz (1793. szeptember), in: Cheng, Lestz és Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection*, 104-

- 15 Qianlong második kiáltványa III. György királyhoz (1793. szeptember), in: Cheng, Lestz és Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection*, 109.
 - 16 Macartney's Journal, in: *An Embassy to China*, 170.
 - 17 Angus Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006), Appendix B, B-18. táblázat, „World GDP, 20 Countries and Régióknál Totals, 0 - 1998 A. D.”
 - 18 Lásd Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 149—150; Peyrefitte, *The Immobile Empire*, 509—511; Dennis Bloodworth és Ching Ping Bloodworth, *The Chinese Machiavelli: 3000 Years of Chinese Statecraft* {New York: Farrar, Strauss & Giroux, 1976), 280.
 - 19 Peter Ward Fay, *The Opium War, 1840—1842* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975), 68.
 - 20 Peyrefitte, *The Immobile Empire*, xxii.
 - 21 „Lin Tse-hsü's Morál Advice to Queen Victoria, 1839”, in: Ssu-yü Teng és John K. Fairbank, szerk., *China's Response to the West: A Documentary Survey, 1839—1923* (Cambridge: Harvard University Press, 1979), 26.
 - 22 *Ibid*, 26-27.
 - 23 *Ibid*, 25-26.
Sun Tzu, The Art of War, ford. Sámuel B. Griffith (Oxford: Oxford University Press, 1971), Bevezetés, 1-12; és Andrew Meyer és Andrew Wilson, „*Sunzi Bing-fa* as History and Theory”, in: Bradford A. Lee és Kari F. Walling, szerk., *Strategic Logic and Political Rationality: Essays in Honor of Michael Handel* (London: Frank Cass, 2003).
 - 32 Szun-ce, *A hadviselés tudománya*, ford. Édes Bálint (Budapest: Göncöl, 1996), 17.
 - 33 *Ibid*, 117-118.
 - 34 *Ibid*, 31.
 - 35 *Ibid*, A\.
 - 36 *Ibid*, 20.
- KI Mandarin kínai nyelven a „shi”-t nagyjából úgy kell ejteni, mint az angol „sir”-t de „s” hanggal az elején. A kínai írásjel kombinálja a „tehetséget fejleszt” és az „erő” kifejezést.
- 38 Kidder Smith, „The Military Texts: The *Sunzi*”, in: Wm. Theodore de Bary és Iréné Bloom, szerk., *Sources of Chinese Tradition*, 1. kötet, *From Earliest Times to 1600*, 2. kiad. (New York: Columbia University Press, 1999), 215. A kínai Lin Yutang szerint a *shi* egy esztétikai és filozófiai elképzelés arról, hogy egy helyzet „milyen lesz [...] hogyan néz ki majd a szél, az eső, az áradás vagy a csata a jövőben, hogy vajon erősödik-e vagy gyengül, hamarosan véget ér-e vagy vég nélkül folytatódik

majd, milyen irányba alakul és milyen erővel”. Lin Yutang, *The Importance of Living* (New York: Harper, 1937), 442.

- 39 Lásd Joseph Needham és Robin D. S. Yates, *Science and Civilization in China*, 5. kötet, 6. rész: „Military Technology Missiles and Sieges” (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 33—35, 67—69.
- 40 Lásd Lai és Hamby, „East Meets West”, 275.
- 41 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *The Philosophy of History*, ford. E. S. Haldane és Frances Simon, idézi Spencer, *The Search for Modern China*, 135-136.

MÁSODIK FEJEZET | A megalázkodás kérdése és az ópiumháború

- 1 A Qing-dinasztia számos „belső-ázsiai” hódításáról részletekben gazdagon számol be: Peter Perdue, *China Marches West: The Qing Conquest of Central Eurasia* (Cambridge: Belknap Press, 2005).
- 2 Lásd J. L. Cranmer-Byng, szerk., *An Embassy to China: Being the journal kept by Lord Macartney during his embassy to the Emperor Ch'ien-lung, 1793—1794* (London: Longmans, Green, 1962), Bevezetés, 7-9 (idézi a Qing-dinasztia rendelkezéseit).
- 3 „Lord Macartney’s Commission from Henry Dundas (September 8, 1792.)”, in: Pei-kai Cheng, Michael Lestz és Jonathan Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection* (New York: W. W. Norton, 1999), 93-96.
- 4 *Ibid.*, 95.
- 5 Macartney’s Journal, in: *An Embassy to China*, 87-88.
- 6 *Ibid.*, 84-85.
- 7 Alain Peyrefitte, *The Immobilé Empire* (New York: Alfréd A. Knopf, 1992), 508.
- 8 Macartney’s Journal, in: *An Embassy to China*, 105.
- 9 *Ibid.*, 90.
- 10 *Ibid.*, 123.
- 11 *Ibid.*
- 12 Lásd az első fejezetet (*Kína egyedisége*), 23. oldal.
- 13 Macartney’s Journal, in: *An Embassy to China*, 137.
- 14 Qianlong első kiáltványa III. György királyhoz (1793. szeptember), in: Cheng, Lestz és Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection*, 104-106.
- 15 Qianlong második kiáltványa III. György királyhoz (1793. szeptember), in: Cheng, Lestz és Spence, szerk., *The Search for Modern China: A Documentary Collection*, 109.
- 16 Macartney’s Journal, in: *An Embassy to China*, 170.
- 17 Angus Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2006), Appendix B, B-18. táblázat,

„World GDP, 20 Countries and Régiónál Totals, 0 - 1998 A. D.”

- 18 Lásd Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 149—150; Peyrefitte, *The Immobile Empire*, 509—511; Dennis Bloodworth és Ching Ping Bloodworth, *The Chinese Machiavelli: 3000 Years of Chinese Statecraft* (New York: Farrar, Strauss & Giroux, 1976), 280.
- 19 Peter Ward Fay, *The Opium War, 1840—1842* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1975), 68.
- 20 Peyrefitte, *The Immobile Empire*, xxii.
- 21 „Lin Tse-hsü’s Moral Advice to Queen Victoria, 1839”, in: Ssu-yü Teng és John K. Fairbank, szerk., *China’s Response to the West: A Documentary Survey, 1839— 1923* (Cambridge: Harvard University Press, 1979), 26.
- 22 *Ibid.*, 26-27.
- 23 *Ibid.*, 25-26.

- 24 „Lord Palmerston to the Minister of the Emperor of China” (London, February 20, 1840.), reprintben Hosea Ballou Morse, *The International Relations of the Chinese Empire*, 1. kötet, *The Period of Conflict, 1834-1860*, 2. rész (London: Longman, Green, 1910), 621-624.
- 25 *Ibid.*, 625.
- 26 A császárnak készített emlékeztető, fordította és részleteket közzétett belőle Franz Schurmann és Orville Schell, szerk., *Imperial China: The Decline of the Last Dynasty and the Origins of Modern China, the 18th and 19th Centuries* (New York: Vintage, 1967), 146-147.
- 27 E. Backhouse és J. O. P. Bland, *Annals and Memoirs of the Court of Peking* (Boston: Houghton Mifflin, 1914), 396.
- 28 Tsiang Fing-fu, *Chung-kuo chin tai shih* (Hong Kong: Li-ta Publishers, 1955), fordította és részleteket közölt belőle Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 139.
- 29 *Ibid.*, 139-140.
- 30 Maurice Collis, *Foreign Mûd: Being an Account of the Opium Imbroglîo at Canton in the 1830s and the Anglo-Chinese War That Followed* (New York: New Directions, 1946), 297
- 31 Lásd Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 27-29.
- 32 Immanuel C. Y. Hsü, *The Rise of Modern China*, 6. kiadás (Oxford: Oxford University Press, 2000), 187-188.
- 33 Spence, *The Search for Modern China*, 158.
- 34 John King Fairbank, *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842-1854* (Stanford: Stanford University Press, 1969), 109-112.
- 35 „Ch'i-ying's Method for Handling the Barbarians, 1844”, Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 38-39.,
- 36 *Ibid.*, 38. Lásd meg Hsü, *The Rise of Modern China*, 208—209. Ennek az emlékeztetőnek egy másolata évekkel később előkerült, amikor a britek Guangzhouban elfoglaltak egy hivatalos célokra használt lakóépületet. 1858-ban hozták nyilvánosságra az iratot Qiying brit képviselővel való tárgyalása alatt, és a megségényült kínai tisztviselő menekülni kényszerült. Qiyinget halálra ítélték, mert engedély nélkül otthagytott egy hivatalos tárgyalást. Ám az elitbe tartozására való tekintettel „megengedték” neki, hogy ő maga hajtsa végre az ítéletet egy selyemzsinórral.
- 37 Meadows, *Desultory Notes on the Government and the People of China*, in: Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 148—149.
Lásd Morse, *The International Relations of the Chinese Empire*, 1. kötet, 2. rész, 632—636.

HARMADIK FEJEZET | *A vezető szereptől a hanyatlásig*

- 1 „Wei Yuan’s Statement of a Policy for Maritime Defense, 1842”, in: Ssu-yii Teng és John K. Fairbank, szerk., *China’s Response to the West: A Documentary Survey, 1839-1923* (Cambridge: Harvard University Press, 1979), 30.
- 2 *Ibid.*, 31—34.
- 3 *Ibid.*, 34.
- 4 Eltérnek a vélemények arról, hogy a legnagyobb kedvezmény belefoglalása ezekbe az első megállapodásokba összehangolt kínai stratégiát vagy taktikai tévedést jelentett-e. Egyfelől, ez bizonyos tekintetben korlátozta a Qing-udvar manőverezési terét a külföldi hatalmakkal folytatott későbbi tárgyalásokon, mivel bármelyik nyugati hatalom biztos lehetett abban, hogy megkapja azokat az előnyöket, amelyeket a vetélytársai élveztek. Másfelől, a gyakorlati következmény az volt, hogy egyik gyarmatosító sem tudott domináns gazdasági helyzetbe kerülni, mint több szomszédos ország esetében ebben az időszakban. Lásd Immánuel C. Y. Hsü, *The Rise of Modern China*, 6. kiadás (Oxford: Oxford University Press, 2000), 190-192.
- 5 „Wei Yuan’s Statement of a Policy for Maritime Defense”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 34.
- 6 Prince Gong (Yixin), „The New Foreign Policy of January 1861”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 48.
- 7 „Macartney’s Journal”, in: J. L. Cranmer-Byng, szerk., *An Embassy to China: Being the journal kept by Lord Macartney during his embassy to the Emperor Ch’ien-lung, 1793-1794* (London: Longman, Green, 1962), 191, 239.
- 8 John King Fairbank és Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 216. A tajpingfelkelésről és karizmatikus vezetője, Hong Xiuquan pályafutásáról lásd Jonathan Spence, *God’s Chinese Son* (New York: W. W. Norton, 1996).
- 9 Hsü, *The Rise of Modern China*, 209.
- 10 *Ibid.*, 209-211.
- 11 Bruce Elleman, *Modern Chinese Warfare, 1795—1989* (New York: Routledge, 2001), 48-50; Hsü, *The Rise of Modern China*, 212-215.
- 12 Mary C. Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism: The T’ung-Chih Restoration, 1862-1874*, 2. kiadás (Stanford: Stanford University Press, 1962), 233-236.
- 13

- 24 „Lord Palmerston to the Minister of the Emperor of China” (London, February 20, 1840.), reprintben Hosea Ballou Morse, *The International Relations of the Chinese Empire*, 1. kötet, *The Period of Conflict, 1834-1860*, 2. rész (London: Longman, Green, 1910), 621-624.
- 25 *Ibid.*, 625.
- 26 A császárnak készített emlékeztető, fordította és részleteket közzétett belőle Franz Schurmann és Orville Schell, szerk., *Imperial China: The Decline of the Last Dynasty and the Origins of Modern China, the 18th and 19th Centuries* (New York: Vintage, 1967), 146-147.
- 27 E. Backhouse és J. O. P. Bland, *Annals and Memoirs of the Court of Peking* (Boston: Houghton Mifflin, 1914), 396.
- 28 Tsiang Fing-fu, *Chung-kuo chin tai shih* (Hong Kong: Li-ta Publishers, 1955), fordította és részleteket közölt belőle Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 139.
- 29 *Ibid.*, 139-140.
- 30 Maurice Collis, *Foreign Mûd: Being an Account of the Opium Imbroglîo at Canton in the 1830s and the Anglo-Chinese War That Followed* (New York: New Directions, 1946), 297
- 31 Lásd Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 27-29.
- 32 Immánuel C. Y. Hsü, *The Rise of Modern China*, 6. kiadás (Oxford: Oxford University Press, 2000), 187-188.
- 33 Spence, *The Search for Modern China*, 158.
- 34 John King Fairbank, *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842-1854* (Stanford: Stanford University Press, 1969), 109-112.
- 35 „Ch'i-ying's Method for Handling the Barbarians, 1844”, Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 38-39.,
- 36 *Ibid.*, 38. Lásd meg Hsü, *The Rise of Modern China*, 208—209. Ennek az emlékeztetőnek egy másolata évekkel később előkerült, amikor a britek Guangzhouban elfoglaltak egy hivatalos célokra használt lakóépületet. 1858-ban hozták nyilvánosságra az iratot Qiying brit képviselővel való tárgyalása alatt, és a megségényült kínai tisztviselő menekülni kényszerült. Qiyinget halálra ítélték, mert engedély nélkül otthagytott egy hivatalos tárgyalást. Ám az elitbe tartozására való tekintettel „megengedték” neki, hogy ő maga hajtsa végre az ítéletet egy selyemzsinórral.
- 37 Meadows, *Desultory Notes on the Government and the People of China*, in: Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 148—149.
Lásd Morse, *The International Relations of the Chinese Empire*, 1. kötet, 2. rész, 632—636.

HARMADIK FEJEZET | *A vezető szereptől a hanyatlásig*

- 1 „Wei Yuan’s Statement of a Policy for Maritime Defense, 1842”, in: Ssu-yii Teng és John K. Fairbank, szerk., *China’s Response to the West: A Documentary Survey, 1839-1923* (Cambridge: Harvard University Press, 1979), 30.
- 2 *Ibid.*, 31—34.
- 3 *Ibid.*, 34.
- 4 Eltérnek a vélemények arról, hogy a legnagyobb kedvezmény belefoglalása ezekbe az első megállapodásokba összehangolt kínai stratégiát vagy taktikai tévedést jelentett-e. Egyfelől, ez bizonyos tekintetben korlátozta a Qing-udvar manőverezési terét a külföldi hatalmakkal folytatott későbbi tárgyalásokon, mivel bármelyik nyugati hatalom biztos lehetett abban, hogy megkapja azokat az előnyöket, amelyeket a vetélytársai élveztek. Másfelől, a gyakorlati következmény az volt, hogy egyik gyarmatosító sem tudott domináns gazdasági helyzetbe kerülni, mint több szomszédos ország esetében ebben az időszakban. Lásd Immánuel C. Y. Hsü, *The Rise of Modern China*, 6. kiadás (Oxford: Oxford University Press, 2000), 190-192.
- 5 „Wei Yuan’s Statement of a Policy for Maritime Defense”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 34.
- 6 Prince Gong (Yixin), „The New Foreign Policy of January 1861”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 48.
- 7 „Macartney’s Journal”, in: J. L. Cranmer-Byng, szerk., *An Embassy to China: Being the journal kept by Lord Macartney during his embassy to the Emperor Ch’ien-lung, 1793-1794* (London: Longman, Green, 1962), 191, 239.
- 8 John King Fairbank és Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 216. A tajpingfelkelésről és karizmatikus vezetője, Hong Xiuquan pályafutásáról lásd Jonathan Spence, *God’s Chinese Son* (New York: W. W. Norton, 1996).
- 9 Hsü, *The Rise of Modern China*, 209.
- 10 *Ibid.*, 209-211.
- 11 Bruce Elleman, *Modern Chinese Warfare, 1795—1989* (New York: Routledge, 2001), 48-50; Hsü, *The Rise of Modern China*, 212-215.
- 12 Mary C. Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism: The T’ung-Chih Restoration*,

- 24 „Lord Palmerston to the Minister of the Emperor of China” (London, February 20, 1840.), reprintben Hosea Ballou Morse, *The International Relations of the Chinese Empire*, 1. kötet, *The Period of Conflict, 1834-1860*, 2. rész (London: Longman, Green, 1910), 621-624.
- 25 *Ibid.*, 625.
- 26 A császárnak készített emlékeztető, fordította és részleteket közzétett belőle Franz Schurmann és Orville Schell, szerk., *Imperial China: The Decline of the Last Dynasty and the Origins of Modern China, the 18th and 19th Centuries* (New York: Vintage, 1967), 146-147.
- 27 E. Backhouse és J. O. P. Bland, *Annals and Memoirs of the Court of Peking* (Boston: Houghton Mifflin, 1914), 396.
- 28 Tsiang Fing-fu, *Chung-kuo chin tai shih* (Hong Kong: Li-ta Publishers, 1955), fordította és részleteket közölt belőle Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 139.
- 29 *Ibid.*, 139-140.
- 30 Maurice Collis, *Foreign Mûd: Being an Account of the Opium Imbroglia at Canton in the 1830s and the Anglo-Chinese War That Followed* (New York: New Directions, 1946), 297.
- 31 Lásd Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 27-29.
- 32 Immanuel C. Y. Hsü, *The Rise of Modern China*, 6. kiadás (Oxford: Oxford University Press, 2000), 187-188.
- 33 Spence, *The Search for Modern China*, 158.
- 34 John King Fairbank, *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842-1854* (Stanford: Stanford University Press, 1969), 109-112.
- 35 „Ch'i-ying's Method for Handling the Barbarians, 1844”, Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 38-39.,
- 36 *Ibid.*, 38. Lásd meg Hsü, *The Rise of Modern China*, 208—209. Ennek az emlékeztetőnek egy másolata évekkel később előkerült, amikor a britek Guangzhouban elfoglaltak egy hivatalos célokra használt lakóépületet. 1858-ban hozták nyilvánosságra az iratot Qiying brit képviselővel való tárgyalása alatt, és a megségényült kínai tisztviselő menekülni kényszerült. Qiyinget halálra ítélték, mert engedély nélkül otthagyott egy hivatalos tárgyalást. Ám az elitbe tartozására való tekintettel „megengedték” neki, hogy ő maga hajtsa végre az ítéletet egy selyemzsinórral.
- 37 Meadows, *Desultory Notes on the Government and the People of China*, in: Schurmann és Schell, szerk., *Imperial China*, 148-149.
Lásd Morse, *The International Relations of the Chinese Empire*, 1. kötet, 2. rész, 632—636.

HARMADIK FEJEZET | *A vezető szereptől a hanyatlásig*

- 1 „Wei Yuan’s Statement of a Policy for Maritime Defense, 1842”, in: Ssu-yü Teng és John K. Fairbank, szerk., *China’s Response to the West: A Documentary Survey, 1839-1923* (Cambridge: Harvard University Press, 1979), 30.
- 2 *Ibid.*, 31—34.
- 3 *Ibid.*, 34.
- 4 Eltérennek a vélemények arról, hogy a legnagyobb kedvezmény belefoglalása ezekbe az első megállapodásokba összehangolt kínai stratégiát vagy taktikai tévedést jelentett-e. Egyfelől, ez bizonyos tekintetben korlátozta a Qing-udvar manőverezési terét a külföldi hatalmakkal folytatott későbbi tárgyalásokon, mivel bármelyik nyugati hatalom biztos lehetett abban, hogy megkapja azokat az előnyöket, amelyeket a vetélytársai élveztek. Másfelől, a gyakorlati következmény az volt, hogy egyik gyarmatosító sem tudott domináns gazdasági helyzetbe kerülni, mint több szomszédos ország esetében ebben az időszakban. Lásd Immanuel C. Y. Hsü, *The Rise of Modern China*, 6. kiadás (Oxford: Oxford University Press, 2000), 190-192.
- 5 „Wei Yuan’s Statement of a Policy for Maritime Defense”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 34.
- 6 Prince Gong (Yixin), „The New Foreign Policy of January 1861”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 48.
- 7 „Macartney’s Journal”, in: J. L. Cranmer-Byng, szerk., *An Embassy to China: Being the journal kept by Lord Macartney during his embassy to the Emperor Ch’ien-lung, 1793-1794* (London: Longman, Green, 1962), 191, 239.
- 8 John King Fairbank és Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 216. A tajpingfelkelésről és karizmatikus vezetője, Hong Xiuquan pályafutásáról lásd Jonathan Spence, *God’s Chinese Son* (New York: W. W. Norton, 1996).
- 9 Hsü, *The Rise of Modern China*, 209.
- 10 *Ibid.*, 209-211.
- 11 Bruce Elleman, *Modern Chinese Warfare, 1795—1989* (New York: Routledge, 2001), 48-50; Hsü, *The Rise of Modern China*, 212-215.
- 12 Mary C. Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism: The T’ung-Chih Restoration, 1862-1874*, 2. kiadás (Stanford: Stanford University Press, 1962), 233-236.
- 13 Hsü, *The Rise of Modern China*, 215-218.
- 14 Deng Xiaoping Vlagyivosztk szántizenöt évvel korábbi elvesztéséről (és Ford elnök Leonyid Brezsnyev szovjet főtitkárral ott tartott csúcsatlálkozájáról) szólva

csípősen megjegyezte, hogy a kínaiak és az oroszok által a városnak adott elnevezések eltérő céljaikat tükrözik: a kínai név hozzátvetőleges fordítása „tengeri csiga”, miközben az oroszé „kelet uralkodója”. „Nem hiszem, hogy bármi mást is jelentene az elsődleges jelentésén kívül” - tette hozzá.

- 15 „The New Foreign Policy of January 1861”, in: Teng és Fairbank, szerk., *Chinas Response to the West*, 48.
- 16 *Ibid.*
- 17 *Ibid.*
- 18 *Ibid.*
- 19 Christopher A. Ford, *The Mind of Empire: Chinas History and Modern Foreign Relations* (Lexington: University of Kentucky Press, 2010), 142—143.
- 20 Köszönet illeti munkatársamat, J. Stapleton Roy nagykövetet, amiért erre a nyelvészeti kérdésre felhívta a figyelmemet.
- 21 Li pályafutásáról a beszámoló ezen a könyvön alapszik: William J. Hail, „Li Hung-Chang”, in: Arthur W. Hümmel, szerk. *Eminent Chinese of the Ch'ing Period* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1943), 464—471; T. O. P. Bland, *Li Hung-chung* (New York: Henry Holt, 1917); és Edgar Sander- son, szerk., *Six Thousand Years of World History*, 7. kötet, *Foreign Statesmen* (Philadelphia: E. R. DuMont, 1900), 425—444.
- 22 Hail, „Li Hung-chang”, in: Hümmel, szerk. *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, 466.
- 23 „Excerpts from Tseng's Letters, 1862”, fordította és válogatta Teng és Fairbank, szerk., *Chinas Response to the West*, 62.
- 24 Li Hung-chang, „Problems of Industrialization”, in: Franz Schurmann és Orville Schell, *Imperial China: The Decline of the Last Dynasty and the Origins of Modern China, the 18th and 19th Centuries* (New York: Vintage, 1967), 238.
- 25 Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 87.
- 26 „Letter to Tsungli Yamen Urging Study of Western Arms”, in: *ibid.*, 70-72.
- 27 „Li Hung-chang's Support of Western Studies”, in: *ibid.*, 75.
- 28 *Ibid.*
- 29 *Ibid.*
- 30 Idézi Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism*, 222.
- 31 Idézi Jerome Ch'en, *China and the West: Society and Culture, 1815—1937* (Bloomington: Indiana University Press, 1979), 429.
- 32 A tizennegyedik századi *Az isteni uralkodók legitim utódlásának jegyzékei* szerint (amit később az 1930-as években Japán oktatási minisztériuma széles körben terjesztett): „Japán isteni ország. Az égi ős rakta le az alapokat, és a Nap istennő leszármazottai uralkodnak fölötte örökkön örökké. Mindez kizárólag a mi országunkra érvényes, s semmilyen hasonlót nem lehet találni idegen földeken.”

- John W. Dower, *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War* (New York: Pantheon, 1986), 222.
- 33 Lásd Kenneth B. Pyle, *Japan Rising* (New York: Public Affairs, 2007), 37-38.
- 34 Lásd Karéi van Wolferen, *The Enigma of Japanese Power: People and Politics in a Stateless Nation* (London: Macmillan, 1989), 13.
- 35 A Japán-központú hűbéres rendszer klasszikus felfogásáról lásd Michael R. Auslin, *Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy* (Cambridge: Harvard University Press, 2004), 14; Marius B. Jansen, *The Making of Modern Japan* (Cambridge: Belknap Press, 2000), 69.
- 36 Janse, *The Making of Modern Japan*, 87.
- 37 Idézi Ch'en, *China and the West*, 431.
- 38 Masakazu Iwata, *Okubo Toshimichi: The Bismarck of Japan* (Berkeley: University of California Press, 1964), idézi WangYusheng, *China and Japan in the Last Sixty Years* (Tientsin: Ta Kung Pao, 1932-1934).
- 39 Az 1874-es válság kiváltó oka az volt, hogy egy Rjúkjú-szigetéről származó hajó hajótörést szenvedett Tajvan délkeleti partjainál, és egy tajvani törzs a tengerészek közül többet megölt. Amikor Japán jóvátételt követelt, Peking először azt válaszolta, hogy nem rendelkezik fennhatósággal a tajvani törzsek felett. A hagyományos kínai felfogást tekintve volt ebben némi logika: a „barbárokért” Kína nem felelős. Modern nemzetközi jogi és politikai értelemben azonban ezzel Kína azt jelezte, hogy nem rendelkezik teljes körű fennhatósággal Tajvan felett. Japán válaszként büntetőexpedíciót indított a sziget ellen, amelyet a kínai hatóságok képtelenek voltak megállítani. Tokió ezt követően jóvátételt csikart ki Pekingből, ami egy korabeli megfigyelő szerint „ténylegesen megpecsételte Kína sorsát, mert azt hirdette a világnak, hogy itt van egy gazdag birodalom, amely hajlandó fizetni, de nem képes harcolni.” (Alexander Michie, *An Englishman in China During the Victorian Era*, 2. kötet [London: William Blackwood & Sons, 1900], 256.) A válságot különösen kellemetlenné tette Kína számára, hogy egészen addig Peking és Tokió is magának követelte a Rjúkjú-szigeteket: a válság után Japán kezébe kerültek. Lásd Hsü, *The Rise of Modern China*, 315-317.
- 40 Teng és Fairbank, szerk., *China's response to the West*, 71.
- 41 Idézi Bland, *Li Hung-chang*, 160.
- 13 Hsü, *The Rise of Modern China*, 215-218.
- 14 Deng Xiaoping Vlagyivosztkoz százötvenöt évvel korábbi elvesztéséről (és Ford elnök Leonid Brezsnyev szovjet főtitkárral ott tartott csúcstalálkozójáról) szólva csípősen megjegyezte, hogy a kínaiak és az oroszok által a városnak adott elnevezések eltérő céljaikat tükrözik: a kínai név hozzávetőleges fordítása „tengeri csiga”, miközben az oroszé „kelet uralkodója”. „Nem hiszem, hogy bármi mást is

jelentene az elsődleges jelentésén kívül” - tette hozzá.

- 15 „The New Foreign Policy of January 1861”, in: Teng és Fairbank, szerk., *Chinas Response to the West*, 48.
- 16 *Ibid.*
- 17 *Ibid.*
- 18 *Ibid.*
- 19 Christopher A. Ford, *The Mind of Empire: Chinas History and Modern Foreign Relations* (Lexington: University of Kentucky Press, 2010), 142—143.
- 20 Köszönet illeti munkatársamat, J. Stapleton Roy nagykövetet, amiért erre a nyelvészeti kérdésre felhívta a figyelmemet.
- 21 Li pályafutásáról a beszámoló ezen a könyvön alapszik: William J. Hail, „Li Hung-Chang”, in: Arthur W. Húmmel, szerk. *Eminent Chinese of the Ch'ing Period* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1943), 464—471; T. O. P. Bland, *Li Hung-chung* (New York: Henry Holt, 1917); és Edgar Sander- son, szerk., *Six Thousand Years of World History*, 7. kötet, *Foreign Statesmen* (Philadelphia: E. R. DuMont, 1900), 425—444.
- 22 Hail, „Li Hung-chang”, in: Húmmel, szerk. *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, 466.
- 23 „Excerpts from Tseng's Letters, 1862”, fordította és válogatta Teng és Fairbank, szerk., *Chinas Response to the West*, 62.
- 24 Li Hung-chang, „Problems of Industrialization”, in: Franz Schurmann és Orville Schell, *Imperial China: The Decline of the Last Dynasty and the Origins of Modern China, the 18th and 19th Centuries* (New York: Vintage, 1967), 238.
- 25 Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 87.
- 26 „Letter to Tsungli Yamen Urging Study of Western Arms”, in: *ibid.*, 70-72.
- 27 „Li Hung-chang's Support of Western Studies”, in: *ibid.*, 75.
- 28 *Ibid.*
- 29 *Ibid.*
- 30 Idézi Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism*, 222.
- 31 Idézi Jerome Ch'en, *China and the West: Society and Culture, 1815—1937* (Bloomington: Indiana University Press, 1979), 429.
- 32 A tizennegyedik századi *Az isteni uralkodók legitím utódlásának jegyzékei* szerint (amit később az 1930-as években Japán oktatási minisztériuma széles körben terjesztett): „Japán isteni ország. Az égi ős rakta le az alapokat, és a Nap istennő leszármazottai uralkodnak fölötte örökkön örökké. Mindez kizárólag a mi országunkra érvényes, s semmilyen hasonlót nem lehet találni idegen földeken.” John W. Dower, *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War* (New York: Pantheon, 1986), 222.
- 33 Lásd Kenneth B. Pyle, *Japan Rising* (New York: Public Affairs, 2007), 37-38.

- 34 Lásd Karéi van Wolferen, *The Enigma of Japanese Power: People and Politics in a Stateless Nation* (London: Macmillan, 1989), 13.
- 35 A Japán-központú hűbéres rendszer klasszikus felfogásáról lásd Michael R. Auslin, *Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy* (Cambridge: Harvard University Press, 2004), 14; Marius B. Jansen, *The Making of Modern Japan* (Cambridge: Belknap Press, 2000), 69.
- 36 Janse, *The Making of Modern Japan*, 87.
- 37 Idézi Ch'en, *China and the West*, 431.
- 38 Masakazu Iwata, *Okubo Toshimichi: The Bismarck of Japan* (Berkeley: University of California Press, 1964), idézi WangYusheng, *China and Japan in the Last Sixty Years* (Tientsin: Ta Kung Pao, 1932-1934).
- 39 Az 1874-es válság kiváltó oka az volt, hogy egy Rjúkjú-szigetéről származó hajó hajótörést szenvedett Tajvan délkeleti partjainál, és egy tajvani törzs a tengerészek közül többet megölt. Amikor Japán jóvátételt követelt, Peking először azt válaszolta, hogy nem rendelkezik fennhatósággal a tajvani törzsek felett. A hagyományos kínai felfogást tekintve volt ebben némi logika: a „barbárókért” Kína nem felelős. Modern nemzetközi jogi és politikai értelemben azonban ezzel Kína azt jelezte, hogy nem rendelkezik teljes körű fennhatósággal Tajvan felett. Japán válaszként büntetőexpedíciót indított a sziget ellen, amelyet a kínai hatóságok képtelenek voltak megállítani. Tokió ezt követően jóvátételt csikart ki Pekingből, ami egy korabeli megfigyelő szerint „ténylegesen megpecsételte Kína sorsát, mert azt hirdette a világnak, hogy itt van egy gazdag birodalom, amely hajlandó fizetni, de nem képes harcolni.” (Alexander Michie, *An Englishman in China During the Victorian Era*, 2. kötet [London: William Blackwood & Sons, 1900], 256.) A válságot különösen kellemetlenné tette Kína számára, hogy egészen addig Peking és Tokió is magának követelte a Rjúkjú-szigeteket: a válság után Japán kezébe kerültek. Lásd Hsü, *The Rise of Modern China*, 315-317.
- 40 Teng és Fairbank, szerk., *China's response to the West*, 71.
- 41 Idézi Bland, *Li Hung-chang*, 160.
- 14 Hsü, *The Rise of Modern China*, 215-218.
- 15 Deng Xiaoping Vlagyivosztkoz százötvenöt évvel korábbi elvesztéséről (és Ford elnök Leonid Brezsnyev szovjet főtitkárral ott tartott csúcstalálkozójáról) szólva csípősen megjegyezte, hogy a kínaiak és az oroszok által a városnak adott elnevezések eltérő céljaikat tükrözik: a kínai név hozzávetőleges fordítása „tengeri csiga”, miközben az oroszé „kelet uralkodója”. „Nem hiszem, hogy bármi mást is jelentene az elsődleges jelentésén kívül” - tette hozzá.
- 16 „The New Foreign Policy of January 1861”, in: Teng és Fairbank, szerk., *Chinas Response to the West*, 48.

- 17 *Ibid.*
- 18 *Ibid.*
- 19 *Ibid.*
- 20 Christopher A. Ford, *The Mind of Empire: Chinas History and Modern Foreign Relations* (Lexington: University of Kentucky Press, 2010), 142—143.
- 21 Köszönet illeti munkatársamat, J. Stapleton Roy nagykövetet, amiért erre a nyelvészeti kérdésre felhívta a figyelmemet.
- 22 Li pályafutásáról a beszámoló ezen a könyvön alapszik: William J. Hail, „Li Hung-Chang”, in: Arthur W. Hümmel, szerk. *Eminent Chinese of the Ch'ing Period* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1943), 464—471; T. O. P. Bland, *Li Hung-chung* (New York: Henry Holt, 1917); és Edgár Sander-son, szerk., *Six Thousand Years of World History*, 7. kötet, *Foreign Statesmen* (Philadelphia: E. R. DuMont, 1900), 425—444.
- 23 Hail, „Li Hung-chang”, in: Hümmel, szerk. *Eminent Chinese of the Ch'ing Period*, 466.
- 24 „Excerpts from Tseng's Letters, 1862”, fordította és válogatta Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 62.
- 25 Li Hung-chang, „Problems of Industrialization”, in: Franz Schurmann és Orville Schell, *Imperial China: The Decline of the Last Dynasty and the Origins of Modern China, the 18th and 19th Centuries* (New York: Vintage, 1967), 238.
- 26 Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 87.
- 27 „Letter to Tsungli Yamen Urging Study of Western Arms”, in: *ibid.*, 70-72.
- 28 „Li Hung-chang's Support of Western Studies”, in: *ibid.*, 75.
- 29 *Ibid.*
- 30 *Ibid.*
- 31 Idézi Wright, *The Last Stand of Chinese Conservatism*, 222.
- 32 Idézi Jerome Ch'en, *China and the West: Society and Culture, 1815—1937* (Bloomington: Indiana University Press, 1979), 429.
- 33 A tizennegyedik századi *Az isteni uralkodók legitim utódlásának jegyzékei* szerint (amit később az 1930-as években Japán oktatási minisztériuma széles körben terjesztett): „Japán isteni ország. Az égi ős rakta le az alapokat, és a Nap istennő leszármazottai uralkodnak fölötte örökkön örökké. Mindez kizárólag a mi országunkra érvényes, s semmilyen hasonlót nem lehet találni idegen földeken.” John W. Dower, *War Without Mercy: Race and Power in the Pacific War* (New York: Pantheon, 1986), 222.
- 34 Lásd Kenneth B. Pyle, *Japan Rising* (New York: Public Affairs, 2007), 37-38.
- 35 Lásd Karéi van Wolferen, *The Enigma of Japanese Power: People and Politics in a Stateless Nation* (London: Macmillan, 1989), 13.
- 36 A Japán-központú hűbéres rendszer klasszikus felfogásáról lásd Michael R. Auslin,

- Negotiating with Imperialism: The Unequal Treaties and the Culture of Japanese Diplomacy* (Cambridge: Harvard University Press, 2004), 14; Marius B. Jansen, *The Making of Modern Japan* (Cambridge: Belknap Press, 2000), 69.
- 37 Janse, *The Making of Modern Japan*, 87.
- 38 Idézi Ch'en, *China and the West*, 431.
- 39 Masakazu Iwata, *Okubo Toshimichi: The Bismarck of Japan* (Berkeley: University of California Press, 1964), idézi Wang Yusheng, *China and Japan in the Last Sixty Years* (Tientsin: Ta Kung Pao, 1932-1934).
- 40 Az 1874-es válság kiváltó oka az volt, hogy egy Rjúkjú-szigetéről származó hajó hajótörést szenvedett Tajvan délkeleti partjainál, és egy tajvani törzs a tengerészek közül többet megölt. Amikor Japán jóvátételt követelt, Peking először azt válaszolta, hogy nem rendelkezik fennhatósággal a tajvani törzsek felett. A hagyományos kínai felfogást tekintve volt ebben némi logika: a „barbárokért” Kína nem felelős. Modern nemzetközi jogi és politikai értelemben azonban ezzel Kína azt jelezte, hogy nem rendelkezik teljes körű fennhatósággal Tajvan felett. Japán válaszként büntetőexpedíciót indított a sziget ellen, amelyet a kínai hatóságok képtelenek voltak megállítani. Tokió ezt követően jóvátételt csikart ki Pekingből, ami egy korabeli megfigyelő szerint „ténylegesen megpecsételte Kína sorsát, mert azt hirdette a világnak, hogy itt van egy gazdag birodalom, amely hajlandó fizetni, de nem képes harcolni.” (Alexander Michie, *An Englishman in China During the Victorian Era*, 2. kötet [London: William Blackwood & Sons, 1900], 256.) A válságot különösen kellemetlenné tette Kína számára, hogy egészen addig Peking és Tokió is magának követelte a Rjúkjú-szigeteket: a válság után Japán kezébe kerültek. Lásd Hsü, *The Rise of Modern China*, 315-317.
- 41 Teng és Fairbank, szerk., *China's response to the West*, 71.
- 42 Idézi Bland, *Li Hung-chang*, 160.
- 43 *Ibid.*, 160-161.
- 44 „Text of the Sino-Russian Secret Treaty of 1896”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China's Response to the West*, 131.
- 45 Bland, *Li Hung-chang*, 306.
- 46 Ezekről az eseményekről és a kínai udvar belső vitáiról lásd Hsü, *The Rise of Modern China*, 390—398.
- 47 A korábbi jóvátételekkel szemben a bokszerláadás utáni jóvátételről vagy lemondtak a külföldi hatalmak, vagy kínai jótékonyági intézményeknek adták azt. Az Egyesült Államok az őt megillető jóvátétel egy részét a pekingi Qinghua Egyetem építésére fordította.
- 48 Ezeket a stratégiákat kimerítő részletességgel tárgyalja Scott A. Boorman, *The Protracted Game: A Wei-ch'i Interpretation of Maoist Revolutionary Strategy* (New York:

Oxford University Press, 1969).

- 49 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 485.

NEGYEDIK FEJEZET | *Mao és a „folyamatos forradalom”*

- 1 Mao Qin Shi Huangdiről lásd például, „Talks at the Beidaihe Conference: August 19, 1958”, in: Roderick MacFarquhar, Timothy Check és Eugene Wu, szerk., *The Secret Speeches of Chairman Mao: From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward* (Cambridge: Harvard University Press, 1969), 405; „Talks at the First Zhengzhou Conference: November 10, 1958”, in: MacFarquhar, Check és Wu, szerk., *The Secret Speeches of Mao*, 476; Tim Adams, „Behold the Mighty Qin”, *The Observer* (August 19, 2007); Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 122.
- 2 André Malraux, *Anti-Memoirs*, ford. Terence Kilmartin (New York: Henry Holt, 1967), 373-374.
- 3 „Speech at the Supreme State Conference: Excerpts, 28 January 1958”, in: Stuart Schram, szerk. „*Mao Tse-tung Unrehearsed: Talks and Letters, 1956-1971*” (Harmondsworth: Penguin, 1975), 92-93.
- 4 „On the People’s Democratic Dictatorship: In Commemoration of the Twentieth Anniversary of the Communist Party of China: June 30, 1949”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 4. kötet (Peking: Foreign Languages Press, 1969), 412.
- 5 „Sixty Points on Working Methods - A Draft Resolution from the Office of the Centre of the CPC: 19. 2. 1958”, In: Jerome Ch’en, szerk., *Mao Papers: Anthology and Bibliography* (London: Oxford University Press, 1970), 63.
- 6 *Ibid.*, 66.
- 7 „The Chinese People Have Stood Up: September 1949”, in: Timothy Check, szerk., *Mao Zedong and China’s Revolutions: A Brief History with Documents* (New York: Palgrave, 2002), 126.
- 8 Lásd M. Taylor Fravel, „Régimé Insecurity and International Cooperation: Explaining China’s Compromises in Territorial Disputes”, *International Security* 30, no. 2. (Fali 2005), 56-57; „A Himalayan Rivalry: India and China”, *The Economist* 396, no. 8696 (August 21, 2010), 17-20.
- 9 Zhang Baijia, „Zhou Enlai - The Shaper and Founder of China’s Diplomacy”, in: Michael H. Hunt és Niu Jun, szerk., *Toward a History of Chinese Communist Foreign Relations, 1920s—1960s: Personalities and Interpretive Approaches* (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Asia Program, 1992), 77.
- 10 Charles Hill, *Grand Strategies: Literature, Statecraft, and World Order* (New Haven: Yale

University Press, 2010), 2.

- 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969- 1976, China 1969—1972*, (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 404. Zhou Enlai ezeket a sorokat idézte egyik első találkozásunknál Pekingben, 1971. júliusban.
- 12 John W. Garver, „China’s Decision for War with India in 1962”, in: Alastair Iain Johnston és Róbert S. Ross, szerk., *New Directions in the Study of China’s Foreign Policy* (Stanford: Stanford University Press, 2006), 107.
- 13 Li, *The Private Life of Chairman Mao*, 83.
- 14 „On the correct Handling of Contradictions Among the People: February 27, 1957”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 5. kötet (Peking: Foreign Languages Press, 1977), 417.
- 15 Edgar Snow, *The Long Revolution* (New York: Random House, 1972), 217.
- 16 Lin Piao [Lin Biao], *Long Live the Victory of People’s War!* (Peking: Foreign Languages Press, 1967), 38 (eredetileg 1965. szeptember 3-án jelent meg a *Renmin Ribao* ban).
- 17 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1970”, *Dip- lomatic History* 34, no. 2 (April 2010).
- 18 Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American Rapprochement, 1968-1969”, *Cold War International History Project Bulletin* II
- 42 *Ibid.*, 160-161.
- 43 „Text of the Sino-Russian Secret Treaty of 1896”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 131.
- 44 Bland, *Li Hung-chang*, 306.
- 45 Ezekről az eseményekről és a kínai udvar belső vitáiról lásd Hsü, *The Rise of Modern China*, 390—398.
- 46 A korábbi jóvátételekkel szemben a bokszerlázas utáni jóvátételről vagy lemondtak a külföldi hatalmak, vagy kínai jótékonyági intézményeknek adták azt. Az Egyesült Államok az őt megillető jóvátétel egy részét a pekingi Qinghua Egyetem építésére fordította.
- 47 Ezeket a stratégiákat kimerítő részletességgel tárgyalja Scott A. Boorman, *The Protracted Game: A Wei-ch’i Interpretation of Maoist Revolutionary Strategy* (New York: Oxford University Press, 1969).
- 48 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 485.

- 1 Mao Qin Shi Huangdiről lásd például, „Talks at the Beidaihe Conference: August 19, 1958”, in: Roderick MacFarquhar, Timothy Check és Eugene Wu, szerk., *The Secret Speeches of Chairman Mao: From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward* (Cambridge: Harvard University Press, 1969), 405; „Talks at the First Zhengzhou Conference: November 10, 1958”, in: MacFarquhar, Check és Wu, szerk., *The Secret Speeches of Mao*, 476; Tim Adams, „Behold the Mighty Qin”, *The Observer* (August 19, 2007); Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 122.
- 2 André Malraux, *Anti-Memoirs*, ford. Terence Kilmartin (New York: Henry Holt, 1967), 373-374.
- 3 „Speech at the Supreme State Conference: Excerpts, 28 January 1958”, in: Stuart Schram, szerk. *„Mao Tse-tung Unrehearsed: Talks and Letters, 1956-1971* (Harmondsworth: Penguin, 1975), 92-93.
- 4 „On the People’s Democratic Dictatorship: In Commemoration of the Twenty-eighth Anniversary of the Communist Party of China: June 30, 1949”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 4. kötet (Peking: Foreign Languages Press, 1969), 412.
- 5 „Sixty Points on Working Methods - A Draft Resolution from the Office of the Centre of the CPC: 19. 2. 1958”, In: Jerome Ch’en, szerk., *Mao Papers: Anthology and Bibliography* (London: Oxford University Press, 1970), 63.
- 6 *Ibid.*, 66.
- 7 „The Chinese People Have Stood Up: September 1949”, in: Timothy Cheek, szerk., *Mao Zedong and China’s Revolutions: A Brief History with Documents* (New York: Palgrave, 2002), 126.
- 8 Lásd M. Taylor Fravel, „Régimé Insecurity and International Cooperation: Explaining China’s Compromises in Territorial Disputes”, *International Security* 30, no. 2. (Fali 2005), 56-57; „A Himalayan Rivalry: India and China”, *The Economist* 396, no. 8696 (August 21, 2010), 17-20.
- 9 Zhang Baijia, „Zhou Enlai - The Shaper and Founder of China’s Diplomacy”, in: Michael H. Hunt és Niu Jun, szerk., *Toward a History of Chinese Communist Foreign Relations, 1920s—1960s: Personalities and Interpretive Approaches* (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Asia Program, 1992), 77.
- 10 Charles Hill, *Grand Strategies: Literature, Statecraft, and World Order* (New Haven: Yale University Press, 2010), 2.
- 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969- 1976, China 1969—1972*, (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 404. Zhou Enlai ezeket a sorokat idézte egyik első találkozásunknál Pekingben,

1971. júliusban.

- 12 John W. Garver, „China’s Decision for War with India in 1962”, in: Alastair Iain Johnston és Róbert S. Ross, szerk., *New Directions in the Study of China’s Foreign Policy* (Stanford: Stanford University Press, 2006), 107.
- 13 Li, *The Private Life of Chairman Mao*, 83.
- 14 „On the correct Handling of Contradictions Among the People: February 27, 1957”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 5. kötet (Peking: Foreign Languages Press, 1977), 417.
- 15 Edgar Snow, *The Long Revolution* (New York: Random House, 1972), 217.
- 16 Lin Piao [Lin Biao], *Long Live the Victory of People’s War!* (Peking: Foreign Languages Press, 1967), 38 (eredetileg 1965. szeptember 3-án jelent meg a *Renmin Ribao* ban).
- 17 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1970”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010).
- 18 Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American Rapprochement, 1968-1969”, *Cold War International History Project Bulletin* II 42 *Ibid.*, 160-161.
- 43 „Text of the Sino-Russian Secret Treaty of 1896”, in: Teng és Fairbank, szerk., *China’s Response to the West*, 131.
- 44 Bland, *Li Hung-chang*, 306.
- 45 Ezekről az eseményekről és a kínai udvar belső vitáiról lásd Hsü, *The Rise of Modern China*, 390—398.
- 46 A korábbi jóvátételekkel szemben a bokszerlázadás utáni jóvátételről vagy lemondtak a külföldi hatalmak, vagy kínai jótékonyági intézményeknek adták azt. Az Egyesült Államok az őt megillető jóvátétel egy részét a pekingi Qinghua Egyetem építésére fordította.
- 47 Ezeket a stratégiákat kimerítő részletességgel tárgyalja Scott A. Boorman, *The Protracted Game: A Wei-ch’i Interpretation of Maoist Revolutionary Strategy* (New York: Oxford University Press, 1969).
- 48 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 485.

NEGYEDIK FEJEZET | Mao és a „folyamatos forradalom”

- 1 Mao Qin Shi Huangdi-ról lásd például, „Talks at the Beidaihe Conference: August 19, 1958”, in: Roderick MacFarquhar, Timothy Check és Eugene Wu, szerk., *The Secret Speeches of Chairman Mao: From the Hundred Flowers to the Great Leap Forward*

- (Cambridge: Harvard University Press, 1969), 405; „Talks at the First Zhengzhou Conference: November 10, 1958”, in: MacFarquhar, Check és Wu, szerk., *The Secret Speeches of Mao*, 476; Tim Adams, „Behold the Mighty Qin”, *The Observer* (August 19, 2007); Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 122.
- 2 André Malraux, *Anti-Memoirs*, ford. Terence Kilmartin (New York: Henry Holt, 1967), 373-374.
 - 3 „Speech at the Supreme State Conference: Excerpts, 28 January 1958”, in: Stuart Schram, szerk. „*Mao Tse-tung Unrehearsed: Talks and Letters, 1956-1971*” (Harmondsworth: Penguin, 1975), 92-93.
 - 4 „On the People’s Democratic Dictatorship: In Commemoration of the Twenty-eighth Anniversary of the Communist Party of China: June 30, 1949”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 4. kötet (Peking: Foreign Languages Press, 1969), 412.
 - 5 „Sixty Points on Working Methods - A Draft Resolution from the Office of the Centre of the CPC: 19. 2. 1958”, In: Jerome Ch’en, szerk., *Mao Papers: Anthology and Bibliography* (London: Oxford University Press, 1970), 63.
 - 6 *Ibid.*, 66.
 - 7 „The Chinese People Have Stood Up: September 1949”, in: Timothy Cheek, szerk., *Mao Zedong and China’s Revolutions: A Brief History with Documents* (New York: Palgrave, 2002), 126.
 - 8 Lásd M. Taylor Fravel, „Régimé Insecurity and International Cooperation: Explaining China’s Compromises in Territorial Disputes”, *International Security* 30, no. 2. (Fali 2005), 56-57; „A Himalayan Rivalry: India and China”, *The Economist* 396, no. 8696 (August 21, 2010), 17-20.
 - 9 Zhang Baijia, „Zhou Enlai - The Shaper and Founder of China’s Diplomacy”, in: Michael H. Hunt és Niu Jun, szerk., *Toward a History of Chinese Communist Foreign Relations, 1920s—1960s: Personalities and Interpretive Approaches* (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Asia Program, 1992), 77.
 - 10 Charles Hill, *Grand Strategies: Literature, Statecraft, and World Order* (New Haven: Yale University Press, 2010), 2.
 - 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969- 1976, China 1969—1972*, (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 404. Zhou Enlai ezeket a sorokat idézte egyik első találkozásunknál Pekingben, 1971. júliusban.
 - 12 John W. Garver, „China’s Decision for War with India in 1962”, in: Alastair Iain Johnston és Róbert S. Ross, szerk., *New Directions in the Study of China’s Foreign Policy* (Stanford: Stanford University Press, 2006), 107.

- 13 Li, *The Private Life of Chairman Mao*, 83.
- 14 „On the correct Handling of Contradictions Among the People: February 27, 1957”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 5. kötet (Peking: Foreign Languages Press, 1977), 417.
- 15 Edgár Snow, *The Long Revolution* (New York: Random House, 1972), 217.
- 16 Lin Piao [Lin Biao], *Long Live the Victory of People's War!* (Peking: Foreign Languages Press, 1967), 38 (eredetileg 1965. szeptember 3-án jelent meg a *Renmin Ribao* bñ).
- 17 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao's Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1970”, *Dip- lomatic History* 34, no. 2 (April 2010).
- 18 Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American rapprochement, 1968-1969”, *Cold War International History Project Bulletin* II (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Win- ter 1998), 161.
- 19 Michel Oksenberg, „The Political Leader”, in: Dick Wilson, szerk., *Mao Tse-tung in the Scales of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), 90.
- 20 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 23.
- 21 „The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party: December 1939”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 2. kötet, 306.
- 22 John King Fairbank and Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 395.
- 23 „Memorandum of Conversation: Beijing, Feb. 21, 1972, 2:50 — 3:55 pm”, *FRUS* 17, 678.
- 24 „The Foolish Old Man Who Removed the Mountains”, *Selected. Works of Mao Tse- tung* 3. kötet, 272.

ÖTÖDIK FEJEZET | A „háromszög diplomácia” és a koreai háború

- 1 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong: Moscow, December 16, 1949”, Archive of the President of the Russian Federation (APRF), fond 45, opis 1, delo 329, listy 9-17, ford. Danny Rozas, in: *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 2 Strobe Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers: The Last Testament* (Boston: Little, Brown, 1974), 240.
- 3 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong”, www.cwihp.org.

- 4 *Ibid.*
- 5 *Ibid.*
- 6 *Ibid.*
- 7 Lásd a hatodik fejezetet (*Kína szembekeverül mindkét szuperhatalommal*), 167. oldal.
- 8 „Appendix D to Part II - China: The Military Situation in China and Proposed Military Aid”, in: *The China White Paper: August 1949*, 2. kötet (Stanford: Stanford University Press, 1967), 814.
- 9 „Letter of Transmittal: Washington, July 30, 1949”, in: *The China White Paper, August 1949*, 1. kötet (Stanford: Stanford University Press, 1967), xvi.
- 10 Dean Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy”, *Department of State Bulletin* (January 23, 1950), 113.
- 11 Sergei N. Goncharov, John W. Lewis és Xue Litai, *Uncertain Partners: Stalin, Mao, and the Korean War* (Stanford: Stanford University Press, 1993), 98.
- 12 Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy”, 115.
- 13 *Ibid.*
- 14 *Ibid.*, 118.
- 15 A második világháború utáni kínai—szovjet tárgyalások következményei még négy évtizeddel később is fájó pontot jelentettek. Deng Xiaoping 1989-ben azt tanácsolta George Bush elnöknek, hogy „nézzen a térképre, hogy lássa, mi történt azt követően, hogy a Szovjetunió elszakította Külső-Mongóliát Kínától. Milyen stratégiai helyzetben találtuk magunkat? Az ötven évesnél idősebb kínaiak még emlékeznek, hogy Kína alakja egy juharlevélre hasonlított. Ha a térképre tekint, láthatja, hogy most északon egy jelentős méretű darab hiányzik.” (George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* [New York: Alfréd A. Knopf, 1998], 95-96.) Dengnek a Kína stratégiai helyzetére utaló megjegyzését a mongóliai jelentős szovjet katonai jelenlét fényében kell értelmezni: a szovjetek a kínai-szovjet szakítás idején telepítettek csapatokat, amelyek ott is maradtak, amíg tartott a hidegháború.
- 16 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 103.
- 17 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 153.
- 18 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong”, www.cwihp.org.
- 19 A szovjet erők eredetileg délebbre, a 38. szélességi körön túlra hatoltak, de Washington figyelmeztetését megfogadva visszatértek északra, és nagyjából a felénél vágta ketté a Koreai-félszigetet.
- 20 Chen Jian, *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino—African Confrontation* (New York: Columbia University Press, 1994), 87-88 (idézi a szerző Shi Zhevel készített interjúját).

- 21 Karthryn Weathersby, „'Should We Fear This?': Stalin and the Danger of War with America”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 39 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, July 2002), 9-11.
- 22 „M'Arthur Pledges Defense of Japan”, *New York Times* (March 2, 1949), a *New York Times* Historical Archives-ból.
- 23 Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy", 116.
- 24 *Ibid.*
- 25 Weathersby, „'Should We Fear This?'"", 11.
- 26 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 144.
- 27 *Ibid.*
- 28 *Ibid.*, 145.
- 29 Chen, *China Road to the Korean War*, 112.
(Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Win-ter 1998), 161.
- 19 Michel Oksenberg, „The Political Leader”, in: Dick Wilson, szerk., *Mao Tse-tung in the Scales of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), 90.
- 20 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 23.
- 21 „The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party: December 1939”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 2. kötet, 306.
- 22 John King Fairbank and Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 395.
- 23 „Memorandum of Conversation: Beijing, Feb. 21, 1972, 2:50 — 3:55 pm”, *FRUS* 17, 678.
- 24 „The Foolish Old Man Who Removed the Mountains”, *Selected Works of Mao Tse-tung* 3. kötet, 272.

ÖTÖDIK FEJEZET | A „háromszög diplomácia” és a koreai háború

- 1 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong: Moscow, December 16, 1949”, Archive of the President of the Russian Federation (APRF), fond 45, opis 1, delo 329, listy 9-17, ford. Danny Rozas, in: *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 2 Strobe Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers: The Last Testament* (Boston: Little, Brown, 1974), 240.
- 3 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong”, www.cwihp.org.

- 4 *Ibid.*
- 5 *Ibid.*
- 6 *Ibid.*
- 7 Lásd a hatodik fejezetet (*Kína szembekeverül mindkét szuperhatalommal*), 167. oldal.
- 8 „Appendix D to Part II - China: The Military Situation in China and Proposed Military Aid”, in: *The China White Paper: August 1949*, 2. kötet (Stanford: Stanford University Press, 1967), 814.
- 9 „Letter of Transmittal: Washington, July 30, 1949”, in: *The China White Paper, August 1949*, 1. kötet (Stanford: Stanford University Press, 1967), xvi.
- 10 Dean Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy”, *Department of State Bulletin* (January 23, 1950), 113.
- 11 Sergei N. Goncharov, John W. Lewis és Xue Litai, *Uncertain Partners: Stalin, Mao, and the Korean War* (Stanford: Stanford University Press, 1993), 98.
- 12 Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy”, 115.
- 13 *Ibid.*
- 14 *Ibid.*, 118.
- 15 A második világháború utáni kínai—szovjet tárgyalások következményei még négy évtizeddel később is fájó pontot jelentettek. Deng Xiaoping 1989-ben azt tanácsolta George Bush elnöknek, hogy „nézzen a térképre, hogy lássa, mi történt azt követően, hogy a Szovjetunió elszakította Külső-Mongóliát Kínától. Milyen stratégiai helyzetben találtuk magunkat? Az ötven évesnél idősebb kínaiak még emlékeznek, hogy Kína alakja egy juharlevélre hasonlított. Ha a térképre tekint, láthatja, hogy most északon egy jelentős méretű darab hiányzik.” (George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* [New York: Alfréd A. Knopf, 1998], 95-96.) Dengnek a Kína stratégiai helyzetére utaló megjegyzését a mongóliai jelentős szovjet katonai jelenlét fényében kell értelmezni: a szovjetek a kínai-szovjet szakítás idején telepítettek csapatokat, amelyek ott is maradtak, amíg tartott a hidegháború.
- 16 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 103.
- 17 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 153.
- 18 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong”, www.cwihp.org.
- 19 A szovjet erők eredetileg délebbre, a 38. szélességi körön túlra hatoltak, de Washington figyelmeztetését megfogadva visszatértek északra, és nagyjából a felénél vágták ketté a Koreai-félszigetet.
- 20 Chen Jian, *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino—African Confrontation* (New York: Columbia University Press, 1994), 87-88 (idézi a szerző Shi Zhevel készített interjúját).

- 21 Karthryn Weathersby, „'Should We Fear This?': Stalin and the Danger of War with America”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 39 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, July 2002), 9-11.
- 22 „M'Arthur Pledges Defense of Japan”, *New York Times* (March 2, 1949), a *New York Times* Historical Archives-ból.
- 23 Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy", 116.
- 24 *Ibid.*
- 25 Weathersby, „'Should We Fear This?'"", 11.
- 26 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 144.
- 27 *Ibid.*
- 28 *Ibid.*, 145.
- 29 Chen, *China's Road to the Korean War*, 112.
(Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1998), 161.
- 19 Michel Oksenberg, „The Political Leader”, in: Dick Wilson, szerk., *Mao Tse-tung in the Scales of History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978), 90.
- 20 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 23.
- 21 „The Chinese Revolution and the Chinese Communist Party: December 1939”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 2. kötet, 306.
- 22 John King Fairbank and Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 395.
- 23 „Memorandum of Conversation: Beijing, Feb. 21, 1972, 2:50 - 3:55 pm”, *FRUS* 17, 678.
- 24 „The Foolish Old Man Who Removed the Mountains”, *Selected Works of Mao Tse-tung*, 3. kötet, 272.

ÖTÖDIK FEJEZET | A „háromszög diplomácia” és a koreai háború

- 1 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong: Moscow, December 16, 1949”, Archive of the President of the Russian Federation (APRF), fond 45, opis 1, delo 329, listy 9-17, ford. Danny Rozas, in: *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 2 Strobe Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers: The Last Testament* (Boston: Little, Brown, 1974), 240.
- 3 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong”, www.cwihp.org.

- 4 *Ibid.*
- 5 *Ibid.*
- 6 *Ibid.*
- 7 Lásd a hatodik fejezetet (*Kína szembekerül mindkét szuperhatalommal*), 167. oldal.
- 8 „Appendix D to Part II - China: The Military Situation in China and Proposed Military Aid”, in: *The China White Paper: August 1949*, 2. kötet (Stanford: Stanford University Press, 1967), 814.
- 9 „Letter of Transmittal: Washington, July 30, 1949”, in: *The China White Paper, August 1949*, 1. kötet (Stanford: Stanford University Press, 1967), xvi.
- 10 Dean Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy”, *Department of State Bulletin* (January 23, 1950), 113.
- 11 Sergei N. Goncharov, John W. Lewis és Xue Litai, *Uncertain Partners: Stalin, Mao, and the Korean War* (Stanford: Stanford University Press, 1993), 98.
- 12 Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy”, 115.
- 13 *Ibid.*
- 14 *Ibid.*, 118.
- 15 A második világháború utáni kínai—szovjet tárgyalások következményei még négy évtizeddel később is fájó pontot jelentettek. Deng Xiaoping 1989-ben azt tanácsolta George Bush elnöknek, hogy „nézzen a térképre, hogy lássa, mi történt azt követően, hogy a Szovjetunió elszakította Külső-Mongóliát Kínától. Milyen stratégiai helyzetben találtuk magunkat? Az ötven évesnél idősebb kínaiak még emlékeznek, hogy Kína alakja egy juharlevélre hasonlított. Ha a térképre tekint, láthatja, hogy most északon egy jelentős méretű darab hiányzik.” (George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* [New York: Alfréd A. Knopf, 1998], 95-96.) Dengnek a Kína stratégiai helyzetére utaló megjegyzését a mongóliai jelentős szovjet katonai jelenlét fényében kell értelmezni: a szovjetek a kínai-szovjet szakítás idején telepítettek csapatokat, amelyek ott is maradtak, amíg tartott a hidegháború.
- 16 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 103.
- 17 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 153.
- 18 „Conversation Between I. V. Stalin and Mao Zedong”, www.cwihp.org.
- 19 A szovjet erők eredetileg délebbre, a 38. szélességi körön túlra hatoltak, de Washington figyelmeztetését megfogadva visszatértek északra, és nagyjából a felénél vágta ketté a Koreai-félszigetet.
- 20 Chen Jian, *China's Road to the Korean War: The Making of the Sino—African Confrontation* (New York: Columbia University Press, 1994), 87-88 (idézi a szerző Shi Zhevel készített interjúját).

- 21 Karthryn Weathersby, „Should We Fear This?': Stalin and the Danger of War with America", Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 39 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, July 2002), 9—11.
- 22 „M'Arthur Pledges Defense of Japan", *New York Times* (March 2, 1949), a *New York Times* Historical Archives-ból.
- 23 Acheson, „Crisis in Asia - An Examination of U.S. Policy", 116.
- 24 *Ibid.*
- 25 Weathersby, „Should We Fear This?'", 11.
- 26 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 144.
- 27 *Ibid.*
- 28 *Ibid.*, 145.
- 29 Chen, *China Road to the Korean War*, 112.
- 30 Shen Zhihua, *Mao Zedong, Stalin, and the Korean War*, ford. Neil Silver (New York: Routledge, 2012), 6. fejezet (eredetileg kínai nyelven jelent meg az alábbi címen: *Mao Zedong, Sidalinyu Chaoxian zhanzheng* [Guangzhou: Guangdong Renmin Chubanshe, 2003]).
- 31 *Ibid.*
- 32 *Ibid.*
- 33 Yang Kuisong, Bevezetés *ibid.* (átvéve innen: Yang Kuisong, „Sidalin Weishenma zhichi Chaoxian zhanzheng - du Shen Zhihua zhu 'Mao Zedong, Sidalinyu Chaoxian zhanzheng'", *Ersbiyi Shiji*, February 2004).
- 34 Harry S. Truman, „Statement by the President on the Situation in Korea, June 27, 1950", no. 173, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1965), 492.
- 35 Gong Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics", in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the Cold War: U.S.—China Diplomacy, 1954-1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 144.
- 36 United Nations General Assembly Resolution 376 (V) [ENSZ közgyűlésének határozata], „The Problem of the Independence of Korea" (October 7, 1950), [http://daccess-dds-ny-un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/059/74/IMG/NR005974.pdf?OpenElement](http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/059/74/IMG/NR005974.pdf?OpenElement).
- 37 Az Usszuri folyó mentén történt összecsapásokra alkalmazott elveknek lebilincselő leírását lásd Michael S. Gerson, *The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969* (Alexandria, Va.: Center for Naval Analyses, 2010).

- 38 Mao háborús céljairól lásd például Shu Guang Zhang, *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War, 1950—1953* (Lawrence: University Press of Kansas, 1995), 101-107, 123-125, 132-133; Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 91-96.
- 49 Chen, *China's Road to the Korean War*, 137.
- 40 Shen, *Mao Zedong Stalin, and the Korean War*, 7. fejezet.
- 41 *Ibid.*
- 42 Chen, *China's Road to the Korean War*, 143.
- 43 *Ibid.*, 143—44.
- 44 *Ibid.*, 144.
- 45 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 164-167.
- 46 Chen, *China's Road to the Korean War*, 149-150.
- 47 *Ibid.*, 150.
- 48 *Ibid.*, 164.

- 49 „Doc. 64: Zhou Enlai Talk with Indian Ambassador K. M. Panikkar, Oct. 3, 1950”, in: Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 276.
- 50 *Ibid*, 278.
- 51 Jawaharlal Nehru miniszterelnök írt Zhounak, valamint az amerikai és brit képviselőknek a koreai háború korlátozásának lehetőségeiről.
- 52 „Letter from Fyn Si to Kim II Sung (via Shtykov), October 8, 1950”, APRF, fond 45, opis 1, delo 347, listy 65-67 (a szöveg állítólag Sztálin Maónak küldött távirata), *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 53 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 177.
- 54 *Ibid*.
- 55 *Ibid*.
- 56 Lásd Shen Zhihua, „The Discrepancy Between the Russian and Chinese Versions of Mao’s 2 October 1950 Message to Stalin on Chinese Entry into the Korean War: A Chinese Scholars Reply”, *Cold War International History Project Bulletin* 8/9 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1996), 240.
- 57 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain partners*, 200—201, idézi Hong Xuezhí és Hu Qicai, „Mourn Marshal Xu with Boundless Grief”, *Renmin Ribao* (October 16, 1990), és Yao Xu, *Cong Yalujiang dao Banmendan* (Beijing: Peoples Press, 1985).
- 58 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 195-196.

HATODIK FEJEZET | Kína szembekerül mindkét szuperhatalommal

- 1 „Assistant Secretary Dean Rusk addresses China Institute in America, May 18, 1951”, közli az „Editorial Note”-ban Fredrick Aandahl, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1951, 7. kötet, *Korea and China: Part 2* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1983), 1671-1672.
- 2 A nyelvjárások és átirások különbözőségei miatt Jinment a következő neveken is említik: Kinmen, Quemoy, Kimoj, Ch’in-men, Mazut pedig Matsunak is ismerik.
- 3 Xiamen akkoriban a nyugati sajtó „Amoy”-ként emlegette, Fuzhout pedig „Foochow”-ként.
- 4 Dwight D. Eisenhower, „Annual Message to the Congress on the State of the Union: February 2, 1953”, no. 6, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1960), 17.
John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin, 2005), 131.

- 30 Shen Zhihua, *Mao Zedong, Stalin, and the Korean War*, ford. Neil Silver (New York: Routledge, 2012), 6. fejezet (eredetileg kínai nyelven jelent meg az alábbi címen: *Mao Zedong, Sidalinyu Chaoxian zhanzheng* [Guangzhou: Guangdong Renmin Chubanshe, 2003]).
- 31 *Ibid.*
- 32 *Ibid.*
- 33 Yang Kuisong, Bevezetés *ibid.* (átvéve innen: Yang Kuisong, „Sidalin Weishenma zhichi Chaoxian zhanzheng - du Shen Zhihua zhu 'Mao Zedong, Sidalin yu Chaoxian zhanzheng'”, *Ershiyi Shiji*, February 2004).
- 34 Harry S. Truman, „Statement by the President on the Situation in Korea, June 27, 1950”, no. 173, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1965), 492.
- 35 Gong Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the Cold War: U.S.—China Diplomacy, 1954-1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 144.
- 36 United Nations General Assembly Resolution 376 (V) [ENSZ közgyűlésének határozata], „The Problem of the Independence of Korea” (October 7, 1950), <http://daccess-dds-ny-un.Org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/059/74/IMG/NR005974.pdf?OpenElement>.
- 37 Az Usszuri folyó mentén történt összecsapásokra alkalmazott elveknek lebilincselő leírását lásd Michael S. Gerson, *The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969* (Alexandria, Va.: Center for Naval Analyses, 2010).
- 38 Mao háborús céljairól lásd például Shu Guang Zhang, *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War, 1950—1953* (Lawrence: University Press of Kansas, 1995), 101-107, 123-125, 132-133; Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 91-96.
- 49 Chen, *China's Road to the Korean War*, 137.
- 40 Shen, *Mao Zedong Stalin, and the Korean War*, 7. fejezet.
- 41 *Ibid.*
- 42 Chen, *China's Road to the Korean War*, 143.
- 43 *Ibid.*, 143—44.
- 44 *Ibid.*, 144.
- 45 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partner*, 164-167.
- 46 Chen, *China's Road to the Korean War*, 149-150.
- 47 *Ibid.*, 150.

- 49 „Doc. 64: Zhou Enlai Talk with Indian Ambassador K. M. Panikkar, Oct. 3, 1950”, in: Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 276.
- 50 *Ibid.*, 278.
- 51 Jawaharlal Nehru miniszterelnök írt Zhounak, valamint az amerikai és brit képviselőknek a koreai háború korlátozásának lehetőségeiről.
- 52 „Letter from Fyn Si to Kim II Sung (via Shtykov), October 8, 1950”, APRF, fond 45, opis 1, delo 347, listy 65-67 (a szöveg állítólag Sztálin Maónak küldött távirata), *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 53 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 177.
- 54 *Ibid.*
- 55 *Ibid.*
- 56 Lásd Shen Zhihua, „The Discrepancy Between the Russian and Chinese Versions of Mao’s 2 October 1950 Message to Stalin on Chinese Entry into the Korean War: A Chinese Scholars Reply”, *Cold War International History Project Bulletin* 8/9 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1996), 240.
- 57 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain partners*, 200—201, idézi Hong Xuezhí és Hu Qicai, „Mourn Marshal Xu with Boundless Grief”, *Renmin Ribao* (October 16, 1990), és Yao Xu, *Cong Yalujiang dao Banmendan* (Beijing: Peoples Press, 1985).
- 58 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 195-196.

HATODIK FEJEZET | Kína szembekerül mindkét szuperhatalommal

- 1 „Assistant Secretary Dean Rusk addresses China Institute in America, May 18, 1951”, közli az „Editorial Note”-ban Fredrick Aandahl, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1951, 7. kötet, *Korea and China: Part 2* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1983), 1671-1672.
- 2 A nyelvjárások és átirások különbözőségei miatt Jinment a következő neveken is említik: Kinmen, Quemoy, Kimoj, Ch’in-men, Mazut pedig Matsunak is ismerik.
- 3 Xiamen akkoriban a nyugati sajtó „Amoy”-ként emlegette, Fuzhout pedig „Foochow”-ként.
- 4 Dwight D. Eisenhower, „Annual Message to the Congress on the State of the Union: February 2, 1953”, no. 6, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1960), 17.
John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin, 2005), 131.

- 30 Shen Zhihua, *Mao Zedong, Stalin, and the Korean War*, ford. Neil Silver (New York: Routledge, 2012), 6. fejezet (eredetileg kínai nyelven jelent meg az alábbi címen: *Mao Zedong, Sidalinyu Chaoxian zhanzheng* [Guangzhou: Guangdong Renmin Chubanshe, 2003]).
- 31 *Ibid.*
- 32 *Ibid.*
- 33 Yang Kuisong, Bevezetés *ibid.* (átvéve innen: Yang Kuisong, „Sidalin Weishenma zhichi Chaoxian zhanzheng - du Shen Zhihua zhu 'Mao Zedong, Sidalin yu Chaoxian zhanzheng'”, *Ersbiyi Shiji*, February 2004).
- 34 Harry S. Truman, „Statement by the President on the Situation in Korea, June 27, 1950”, no. 173, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1965), 492.
- 35 Gong Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the Cold War: U.S.—China Diplomacy, 1954-1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 144.
- 36 United Nations General Assembly Resolution 376 (V) [ENSZ közgyűlésének határozata], „The Problem of the Independence of Korea” (October 7, 1950), <http://daccess-dds-ny-un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NRO/059/74/IMG/NR005974.pdf?OpenElement>.
- 37 Az Usszuri folyó mentén történt összecsapásokra alkalmazott elveknek lebilincselő leírását lásd Michael S. Gerson, *The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969* (Alexandria, Va.: Center for Naval Analyses, 2010).
- 38 Mao háborús céljairól lásd például Shu Guang Zhang, *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War, 1950—1953* (Lawrence: University Press of Kansas, 1995), 101-107, 123-125, 132-133; Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 91-96.
- 49 Chen, *China's Road to the Korean War*, 137.
- 40 Shen, *Mao Zedong Stalin, and the Korean War*, 7. fejezet.
- 41 *Ibid.*
- 42 Chen, *China's Road to the Korean War*, 143.
- 43 *Ibid.*, 143—44.
- 44 *Ibid.*, 144.
- 45 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partner*, 164-167.
- 46 Chen, *China's Road to the Korean War*, 149-150.
- 47 *Ibid.*, 150.

- 49 „Doc. 64: Zhou Enlai Talk with Indian Ambassador K. M. Panikkar, Oct. 3, 1950”, in: Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 276.
- 50 *Ibid.*, 278.
- 51 Jawaharlal Nehru miniszterelnök írt Zhounak, valamint az amerikai és brit képviselőknek a koreai háború korlátozásának lehetőségeiről.
- 52 „Letter from Fyn Si to Kim 11 Sung (via Shtykov), October 8, 1950”, APRF, fond 45, opis 1, delo 347, listy 65-67 (a szöveg állítólag Sztálin Maónak küldött távirata), *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 53 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 177.
- 54 *Ibid.*
- 55 *Ibid.*
- 56 Lásd Shen Zhihua, „The Discrepancy Between the Russian and Chinese Versions of Mao’s 2 October 1950 Message to Stalin on Chinese Entry into the Korean War: A Chinese Scholars Reply”, *Cold War International History Project Bulletin* 8/9 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1996), 240.
- 57 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain partners*, 200—201, idézi Hong Xuezhí és Hu Qicai, „Mourn Marshal Xu with Boundless Grief”, *Remmin Ribao* (October 16, 1990), és Yao Xu, *Cong Yalujiang dao Banmendan* (Beijing: People’s Press, 1985).
- 58 Goncharov, Lewis és Xue, *Uncertain Partners*, 195-196.

HATODIK FEJEZET | Kína szembe kerül mindkét szuperhatalommal

- 1 „Assistant Secretary Dean Rusk addresses China Institute in America, May 18, 1951”, közli az „Editorial Note”-ban Fredrick Aandahl, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1951, 7. kötet, *Korea and China: Part 2* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 1983), 1671-1672.
- 2 A nyelvjárások és átirások különbözőségei miatt Jinment a következő neveken is említik: Kinmen, Quemoy, Kimoj, Ch’in-men, Mazut pedig Matsunak is ismerik.
- 3 Xiamen akkoriban a nyugati sajtó „Amoy”-ként emlegette, Fuzhout pedig „Foochow”-ként.
- 4 Dwight D. Eisenhower, „Annual Message to the Congress on the State of the Union: February 2, 1953”, no. 6, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1960), 17. John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin, 2005), 131.

- 6 Róbert L. Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino-American Crises: Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 254.
- 7 *Ibid.*, 255.
- 8 Carl-Johan Sundtrom, az első kínai finn nagykövet megbízólevele átadásakor Pekingben folytatott megbeszélés lényegesebb elemei. „The Chinese People Cannot be Cowed by the Atom Bomb: January 28, 1955”, *Mao Tse-tung: Selected Works*, 5. kötet (Pekingi Foreign Languages Press, 1977), 152-153.
- 9 „Text of the Joint Resolution on the Defense of Formosa: February 7, 1955”, *Department of State Bulletin*, vol. 32. no. 815 (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1955), 213.
- 10 „Editorial Note”, in: John P. Glennon, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, vol. 19, *National Security Policy, 1955-1957* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1990), 61.
- 11 Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, 258.
- 12 Strobe Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers: The Last Testament* (Boston: Little, Brown, 1974), 263.
- 13 „Memorandum of Conversation of N. S. Khrushchev with Mao Zedong, Beijing: 2 October 1959”, *Cold War International History Project Bulletin* 12/13 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Fall/Winter 2001), 264.
- 14 Jung Chang és Jón Halliday, *Mao — Az ismeretlen történet*, ford. Frank Orsolya, Latorre Ágnes, Révész Ágota (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2006), 427-428.
- 15 Zhang Baijia és Jia Qingguo, „Steering Wheel, Shick Absorber, and Diplomatic Probe in Confrontation: Sino-American Ambassadorial Talks Seen from the Chinese Perspective”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the Cold War: U.S.-China Diplomacy, 1954-1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 185.
- 16 Steven Goldstein, „Dialogue of the Deaf: The Sino-American Ambassadorial-Level Talks, 1955-1970”, in: Ross és Jiang, szerk., *Re-examining the Cold War*, 200. A tárgyalásokról kínai és amerikai forrásokra egyaránt támaszkodó nagyszerű történelmi munka Yafeng Xia, *Negotiating with the Enemy: U.S.-China Talks During the Cold War, 1949—1972* (Bloomington: Indiana University Press, 2006).
- 17 „Text of Rusk's Statement to House Panel on U.S. Policy Toward Communist China”, *New York Times* (April 17, 1966), elérhető: ProQuest Historical Newspapers (1851-2007).
- 18 *Ibid.*
- 19 Talbot, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers*, 249.
- 20 Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 38.
- 21 Az októberi forradalom a bolsevik hatalomátvételre utal 1917 októberében.

- 22 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 113.
- 23 *Ibid.*, 149.
- 24 Lüthi, *The Sino-Soviet Split*, 50, idézi a szerzőnek az 1956-os kínai „Internál Reference Reports”-ról készült elemzését és Kína hivatalos Xinhua hírügynöksége korábbi vezetőjének visszaemlékezéseit: Wu Lengxi, *Shinian lunzhan, 1956- 1966: Zhongguo guanyu xue hui yilu* (Beijing: Zhongyang wenxian, 1999).
- 25 *Ibid.*, 62-63.
- 26 Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 261-262.
- 27 Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers*, 255.
- 28 *Ibid.*
- 29 *Ibid.*, 260.
- 30 „Playing for High Stakes: Khrushchev speaks out on Mao, Kennedy, Nixon and the Cuban Missile Crisis”, *LIFE* 69, no. 25 (December 18, 1970), 25.
- 31 A Nemzeti Párt, amely Guomindang néven is ismert.
- 32 „First conversation between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: 7/31/1958 ”, *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org
- 33 *Ibid.*
- 34 *Ibid.*
- 35 William Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (New York: W. W. Norton, 2003), 392.
- 36 „Discussion Between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: October 03, 1959”. Archive of the President of the Russian Federation (APRF), fond 52, opis 1, delo 499, listy 1-33, ford. Vladislav M. Zubok, *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 37 *Ibid.*
- 38 Lüthi, *The Sino-Soviet Split*, 101; Wu Lengxi, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen” (*Zhuanji u/enxue*, Beijing, no. 1, 1994), in: Li Xiaobing, Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „Mao Zedong’s Handling of the Taiwan Straits Crisis of 1958: Chinese recollections and Documents”,
- 6 Róbert L. Suettinger, „U.S. ‘Management’ of Three Taiwan Strait Crises”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino-American Crises: Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 254.
- 7 *Ibid.*, 255.
- 8 Carl Johan Sundtrom, az első kínai finn nagykövet megbízólevele átadásakor Pekingben folytatott megbeszélés lényegesebb elemei. „The Chinese People Cannot be Cowed by the Atom Bomb: January 28, 1955”, *Mao Tse-tung: Selected Works*, 5. kötet (Pekingi Foreign Languages Press, 1977), 152-153.

- 9 „Text of the Joint Resolution on the Defense of Formosa: February 7, 1955”, *Department of State Bulletin*, vol. 32. no. 815 (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1955), 213.
- 10 „Editorial Note”, in: John P. Glennon, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, vol. 19, *National Security Policy, 1955-1957* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1990), 61.
- 11 Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, 258.
- 12 Strobe Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers: The Last Testament* (Boston: Little, Brown, 1974), 263.
- 13 „Memorandum of Conversation of. N. S. Khrushchev with Mao Zedong, Beijing: 2 October 1959”, *ColdWarInternationalHistoryProjectBulletin* 12/13 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Fall/Winter 2001), 264.
- 14 Jung Chang és Jón Halliday, *Mao — Az ismeretlen történet*, ford. Frank Orsolya, Latorre Ágnes, Révész Ágota (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2006), 427-428.
- 15 Zhang Baijia és Jia Qingguo, „Steering Wheel, Shick Absorber, and Diplomatic Probe in Confrontation: Sino-American Ambassadorial Talks Seen from the Chinese Perspective”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the ColdWar: U.S.-China Diplomacy, 1954-1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 185.
- 16 Steven Goldstein, „Dialogue of the Deaf: The Sino-American Ambassadorial-Level Talks, 1955-1970”, in: Ross és Jiang, szerk., *Re-examining the ColdWar*, 200. A tárgyalásokról kínai és amerikai forrásokra egyaránt támaszkodó nagyszerű történelmi munka Yafeng Xia, *Negotiating with the Enemy: U.S.-China Talks During the Cold War, 1949—1972* (Bloomington: Indiana University Press, 2006).
- 17 „Text of Rusks Statement to House Panel on U.S. Policy Toward Communist China”, *New York Times* (April 17, 1966), elérhető: ProQuest Historical Newspapers (1851-2007).
- 18 *Ibid.*
- 19 Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers*, 249.
- 20 Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 38.
- 21 Az októberi forradalom a bolsevik hatalomátvételre utal 1917 októberében.
- 22 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 113.
- 23 *Ibid.*, 149.
- 24 Lüthi, *The Sino-Soviet Split*, 50, idézi a szerzőnek az 1956-os kínai „Internál Reference Reports”-ról készült elemzését és Kína hivatalos Xinhua hírugynöksége korábbi vezetőjének visszaemlékezéseit: Wu Lengxi, *Shinian lunzhan, 1956- 1966: Zhongguo xianxi huiyilu* (Beijing: Zhongyang wenxian, 1999).
- 25 *Ibid.*, 62-63.
- 26 Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 261-262.

- 27 Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Rememben*, 255.
- 28 *Ibid.*
- 29 *Ibid.*, 260.
- 30 „Playing for High Stakes: Khrushchev speaks out on Mao, Kennedy, Nixon and the Cuban Missile Crisis”, *LIFE* 69, no. 25 (December 18, 1970), 25.
- 31 A Nemzeti Párt, amely Guomindang néven is ismert.
- 32 „First conversation between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: 7/31/1958 ”, *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org
- 33 *Ibid.*
- 34 *Ibid.*
- 35 William Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (New York: W. W. Norton, 2003), 392.
- 36 „Discussion Between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: October 03, 1959”. Archive of the President of the Russian Federation (APRF), fond 52, opis 1, delo 499, listy 1-33, ford. Vladislav M. Zubok, *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 37 *Ibid.*
- 38 Lüthi, *The Sino-Soviet Split*, 101; Wu Lengxi, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen” (*Zhuanji u/enxue*, Beijing, no. 1, 1994), in: Li Xiaobing, Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „Mao Zedong’s Handling of the Taiwan Straits Crisis of 1958: Chinese recollections and Documents”,
- 6 Róbert L. Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino-American Crises: Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 254.
- 7 *Ibid.*, 255.
- 8 Carl-Johan Sundtrom, az első kínai finn nagykövet megbízólevele átadásakor Pekingben folytatott megbeszélés lényegesebb elemei. „The Chinese People Cannot be Cowed by the Atom Bomb: January 28, 1955”, *Mao Tse-tung: Selected Works*, 5. kötet (Pekingi Foreign Languages Press, 1977), 152-153.
- 9 „Text of the Joint Resolution on the Defense of Formosa: February 7, 1955”, *Department of State Bulletin*, vol. 32. no. 815 (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1955), 213.
- 10 „Editorial Note”, in: John P. Glennon, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, vol. 19, *National Security Policy, 1955-1957* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1990), 61.
- 11 Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, 258.
- 12 Strobe Talbott, ford. és szerk., *Khrushchev Rememben: The Last Testament* (Boston: Little, Brown, 1974), 263.
- 13 „Memorandum of Conversation of. N. S. Khrushchev with Mao Zedong, Beijing: 2

- October 1959”, *ColdWarInternationalHistoryProjectBulletin* 12/13 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Fall/Winter 2001), 264.
- 14 Jung Chang és Jón Halliday, *Mao — Az ismeretlen történet*, ford. Frank Orsolya, Latorre Ágnes, Révész Ágota (Budapest: Európa Könyvkiadó, 2006), 427-428.
 - 15 Zhang Baijia és Jia Qingguo, „Steering Wheel, Shick Absorber, and Diplomatic Probe in Confrontation: Sino-American Ambassadorial Talks Seen from the Chinese Perspective”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the ColdWar: U.S.-China Diplomacy, 1954-1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 185.
 - 16 Steven Goldstein, „Dialogue of the Deaf: The Sino-American Ambassadorial-Level Talks, 1955-1970”, in: Ross és Jiang, szerk., *Re-examining the ColdWar*, 200. A tárgyalásokról kínai és amerikai forrásokra egyaránt támaszkodó nagyszerű történelmi munka Yafeng Xia, *Negotiating with the Enemy: U.S.-China Talks During the Cold War, 1949—1972* (Bloomington: Indiana University Press, 2006).
 - 17 „Text of Rusks Statement to House Panel on U.S. Policy Toward Communist China”, *New York Times* (April 17, 1966), elérhető: ProQuest Historical Newspapers (1851-2007).
 - 18 *Ibid.*
 - 19 Talbot, ford. és szerk., *Khrushchev Rememben*, 249.
 - 20 Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 38.
 - 21 Az októberi forradalom a bolsevik hatalomátvételre utal 1917 októberében.
 - 22 Stuart Schram, *The Thought of Mao Tse-tung* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), 113.
 - 23 *Ibid.*, 149.
 - 24 Lüthi, *The Sino-Soviet Split*, 50, idézi a szerzőnek az 1956-os kínai „Internál Reference Reports”-ról készült elemzését és Kína hivatalos Xinhua hírügynöksége korábbi vezetőjének visszaemlékezéseit: Wu Lengxi, *Shinian lunzhan, 1956- 1966: ZhongSuguanxi huiyilu* (Beijing: Zhongyang wenxian, 1999).
 - 25 *Ibid.*, 62-63.
 - 26 Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 261-262.
 - 27 Talbot, ford. és szerk., *Khrushchev Rememben*, 255.
 - 28 *Ibid.*
 - 29 *Ibid.*, 260.
 - 30 „Playing for High Stakes: Khrushchev speaks out on Mao, Kennedy, Nixon and the Cuban Missile Crisis”, *LIFE* 69, no. 25 (December 18, 1970), 25.
 - 31 A Nemzeti Párt, amely Guomindang néven is ismert.
 - 32 „First conversation between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: 7/31/1958”, *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org
 - 33 *Ibid.*

- 34 *Ibid.*
- 35 William Taubman, *Khrushchev: The Man and His Era* (New York: W. W. Norton, 2003), 392.
- 36 „Discussion Between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: October 03, 1959”. Archive of the President of the Russian Federation (APRF), fond 52, opis 1, delo 499, listy 1-33, ford. Vladislav M. Zubok, *Cold War International History Project: Virtual Archive*, Woodrow Wilson International Center for Scholars, www.cwihp.org.
- 37 *Ibid.*
- 38 Lüthi, *The Sino-Soviet Split*, 101; Wu Lengxi, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen” (*Zhuanji u/enxue*, Beijing, no. 1, 1994), in: Li Xiaobing, Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „Mao Zedong’s Handling of the Taiwan Straits Crisis of 1958: Chinese recollections and Documents”, *Cold War International History Project Bulletin* 617 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1995), 213-214.
- 39 Wu, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen”, 208.
- 40 *Ibid.*, 209-210.
- 41 Gong Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and tactics”, in: Ross és Jiang, szerk., *Re-examining the Cold War*, 157-158; Chen Jian, *Maos China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 184.
- 42 Chen, *Mao’s China and the Cold War*, 184-185.
- 43 „Statement by the Secretary of State, September 4, 1958”, in: Harriet Dashiell Schwar, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1958-1960*, 19. kötet, *China* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1996), 135.
- 44 „Telegram from the Embassy in the Soviet Union to the Department of State, Moscow, September 7, 1958, 9:00 p.m.”, *FRUS* 19, 151.
- 45 Dwight D. Eisenhower, „Letter to Nikita Khrushchev, Chairman, Council of Ministers, U.S.S.R., on the Formosa Situation: September 13, 1958”, no. 263, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1960), 702.
- 46 Andrei Gromyko, *Memoirs* (New York: Doubleday, 1990), 251-252.
- 47 Lüthi, *The Sino—Soviet Split*, 102.
- 48 *Ibid.*, 102-103.
- 49 „Telegram from the Embassy in the Soviet Union to the Department of State, September 19, 1958, 8:00 p.m.”, *FRUS* 19, 236.
- 50 „Discussion Between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: October 03, 1959”.
- 51 Xia, *Negotiating with the Enemy*, 98-99.
- 52 Dulles 1958. szeptember 30-án, a második szigetválság hatodik hetében, egy sajtótájékoztatóon megkérdezte annak a racionalitását, hogy olyan sok tajvani katona tartózkodik Jinmenen és Mazun, s megjegyezte, hogy az Egyesült Államokat „semmilyen jogi felelősség sem terheli a part menti szigetek védelmével

kapcsolatban”. Chiang Kai-shek másnap Dulles nyilatkozatát „egyoldalú kijelentésként” jellemezte, amely „semmilyen módon nem köti” Tajpejt, és a tajvaniak folytatták a szigetek védelmét és megerősítését. Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics”, 163.

- 53 „Memorandum of Conversation, Beijing, February 24, 1972, 5:15-8:05 p.m.”, In: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969- 1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 766.

- 54 1 albott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers*, 265.

HETEDIK FEJEZET I Válságok évtizede

- 1 Frederick C. Teiwes, The Estabhlisment and Consolidation of the New Régimé, 1949_1957”> in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Eras of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997) , 74.
- 2 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 541-542.
- 3 Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 76.
- 4 *Ibid.*, 84.
- 5 Erről a kérdésről, valamint Mao kül-és belpolitikájának összefüggéseiről bővebben lásd Chen Jian, *Maos China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 6-15.
- 6 Erről a különleges pusztításról beszámolók találhatók a következő művekben: Jasper Becker, *Hungry Ghosts: Maos Secret Famine* (New York: Henry Holt, 1998) ; Frederick C. Teiwes, *China’s Road to Disaster: Mao, Central Politicians, and Provinciái Leaders in the Unforlding of the Great Leap Forward, 1955-1959* (Armonk, N.Y.: East Gate, 1998).
- 7 Neville Maxwell, *India’s China War* (Garden City, N.Y.: Anchor, 1972), 37.
- 8 Jonh W. Garver, „China’s Decision for War with India in 1962”, in: Alastair Iáin Johnston és Róbert S. Ross, szerk., *New Directions in the Study of China’s Foreign Policy* (Stanford: Stanford University Press, 2006), 106.
- 9 *Ibid.*, 107.
- 10 *Ibid.*
- 11 *Ibid.*, 108.
- 12 *Ibid.*, 109.
- 13 *Ibid.*, 110.
- 14 *Ibid.*, 115.
- 15 *Ibid.*, 120-121.
- 16 „Workers of All Countries Unité, Oppose Our Common Enemy: December 15, 1962” (Peking: Foreign Laniages Press, 1962) (a *Renmin Ribao* vezércikkének reprintje).

- 17 *Ibid.*
- 18 *Pravda*, April 5, 1964, idézi in: Hemen Ray, *Sino-Soviet Conflict over India: An Analysis of the Causes of Conflict Between Moscow and Beijing over India Since 1949* (New Delhi: Abhinav Publications, 1986), 106.
- 19 John King Fairbank és Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 392.
Cold War International History Project Bulletin 617 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1995), 213-214.
- 39 Wu, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen”, 208.
- 40 *Ibid.*, 209-210.
- 41 Gong Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics”, in: Ross és Jiang, szerk., *Re-examining the Cold War*, 157-158; Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 184.
- 42 Chen, *Mao's China and the Cold War*, 184-185.
- 43 „Statement by the Secretary of State, September 4, 1958”, in: Harriet Dashiell Schwar, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1958-1960*, 19. kötet, *China* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1996), 135.
- 44 „Telegram from the Embassy in the Soviet Union to the Department of State, Moscow, September 7, 1958, 9:00 p.m.”, *FRUS* 19, 151.
- 45 Dwight D. Eisenhower, „Letter to Nikita Khrushchev, Chairman, Council of Ministers, U.S.S.R., on the Formosa Situation: September 13, 1958”, no. 263, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1960), 702.
- 46 Andrei Gromyko, *Memoirs* (New York: Doubleday, 1990), 251-252.
- 47 Lüthi, *The Sino—Soviet Split*, 102.
- 48 *Ibid.*, 102-103.
- 49 „Telegram from the Embassy in the Soviet Union to the Department of State, September 19, 1958, 8:00 p.m.”, *FRUS* 19, 236.
- 50 „Discussion Between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: October 03, 1959”.
- 51 Xia, *Negotiating with the Enemy*, 98-99.
- 52 Dulles 1958. szeptember 30-án, a második szigetválság hatodik hetében, egy sajtótájékoztatóon megkérdezte annak a racionalitását, hogy olyan sok tajvani katonát tartózkodik Jinmenen és Mazun, s megjegyezte, hogy az Egyesült Államokat „semmilyen jogi felelősség sem terheli a part menti szigetek védelmével kapcsolatban”. Chiang Kai-shek másnap Dulles nyilatkozatát „egyoldalú kijelentésként” jellemezte, amely „semmilyen módon nem köti” Tajpejt, és a tajvaniak folytatták a szigetek védelmét és megerősítését. Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics”, 163.
- 53 „Memorandum of Conversation, Beijing, February 24, 1972, 5:15-8:05 p.m.”, In: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office,

2006), 766.

54 1 albott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers*, 265.

HETEDIK FEJEZET I *Válságok évtizede*

- 1 Frederick C. Teiwes, The Estabhlisment and Consolidation of the New Régimé, 1949_1957”> in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Eras of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997) , 74.
- 2 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 541-542.
- 3 Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 76.
- 4 *Ibid.*, 84.
- 5 Erről a kérdésről, valamint Mao kül-és belpolitikájának összefüggéseiről bővebben lásd Chen Jian, *Maos China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 6-15.
- 6 Erről a különleges pusztításról beszámolók találhatók a következő művekben: Jasper Becker, *Hungry Ghosts: Maos Secret Famine* (New York: Henry Holt, 1998) ; Frederick C. Teiwes, *China's Road to Disaster: Mao, Central Politicians, and Provinciái Leaders in the Unforlding of the Great Leap Forward, 1955-1959* (Armonk, N.Y.: East Gate, 1998).
- 7 Neville Maxwell, *India's China War* (Garden City, N.Y.: Anchor, 1972), 37.
- 8 Jonh W. Garver, „China's Decision for War with India in 1962”, in: Alastair Iáin Johnston és Róbert S. Ross, szerk., *New Directions in the Study of China's Foreign Policy* (Stanford: Stanford University Press, 2006), 106.
- 9 *Ibid.*, 107.
- 10 *Ibid.*
- 11 *Ibid.*, 108.
- 12 *Ibid.*, 109.
- 13 *Ibid.*, 110.
- 14 *Ibid.*, 115.
- 15 *Ibid.*, 120-121.
- 16 „Workers of All Countries Unité, Oppose Our Common Enemy: December 15, 1962” (Peking: Foreign Langiages Press, 1962) (a *Renmin Ribao* vezércikkének reprintje).
- 17 *Ibid.*
- 18 *Pravda*, April 5, 1964, idézi in: Hemen Ray, *Sino-Soviet Conflict over India: An Analysis of the Causes of Conflict Between Moscow and Beijing over India Since 1949* (New Delhi: Abhinav Publications, 1986), 106.
- 19 John King Fairbank és Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 392.
Cold War International History Project Bulletin GU (Washington, D. C.: Wood- row

Wilson International Center for Scholars, Winter 1995), 213-214.

- 39 Wu, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen”, 208.
40 *Ibid.*, 209-210.
- 41 Gong Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics”, in: Ross és Jiang, szerk., *Re-examining the Cold War*, 157-158; Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 184.
- 42 Chen, *Mao's China and the Cold War*, 184-185.
- 43 „Statement by the Secretary of State, September 4, 1958”, in: Harriet Dashiell Schwar, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1958-1960*, 19. kötet, *China* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1996), 135.
- 44 „Telegram from the Embassy in the Soviet Union to the Department of State, Moscow, September 7, 1958, 9:00 p.m.”, *FRUS* 19, 151.
- 45 Dwight D. Eisenhower, „Letter to Nikita Khrushchev, Chairman, Council of Ministers, U.S.S.R., on the Formosa Situation: September 13, 1958”, no. 263, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1960), 702.
- 46 Andrei Gromyko, *Memoirs* (New York: Doubleday, 1990), 251-252.
- 47 Lüthi, *The Sino—Soviet Split*, 102.
- 48 *Ibid.*, 102-103.
- 49 „Telegram from the Embassy in the Soviet Union to the Department of State, September 19, 1958, 8:00 p.m.”, *FRUS* 19, 236.
- 50 „Discussion Between N. S. Khrushchev and Mao Zedong: October 03, 1959”.
- 51 Xia, *Negotiating with the Enemy*, 98-99.
- 52 Dulles 1958. szeptember 30-án, a második szigetválság hatodik hetében, egy sajtótájékoztatón megkérdőjelezte annak a racionalitását, hogy olyan sok tajvani katona tartózkodik Jinmenen és Mazun, s megjegyezte, hogy az Egyesült Államokat „semmilyen jogi felelősség sem terheli a part menti szigetek védelmével kapcsolatban”. Chiang Kai-shek másnap Dulles nyilatkozatát „egyoldalú kijelentésként” jellemezte, amely „semmilyen módon nem köti” Tajpejt, és a tajvaniak folytatták a szigetek védelmét és megerősítését. Li, „Tension Across the Taiwan Strait in the 1950s: Chinese Strategy and Tactics”, 163.
- 53 „Memorandum of Conversation, Beijing, February 24, 1972, 5:15-8:05 p.m.”, In: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969- 1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 766.
- 54 1 albott, ford. és szerk., *Khrushchev Remembers*, 265.

HETEDIK FEJEZET I Válságok évtizede

- 1 Frederick C. Teiwes, The Establishment and Consolidation of the New Régimé, 1949_1957”> in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Eras of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997) , 74.

- 2 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 541-542.
- 3 Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split: Cold War in the Communist World* (Princeton: Princeton University Press, 2008), 76.
- 4 *Ibid.*, 84.
- 5 Erről a kérdésről, valamint Mao kül-és belpolitikájának összefüggéseiről bővebben lásd Chen Jian, *Maos China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 6-15.
- 6 Erről a különleges pusztításról beszámolók találhatók a következő művekben: Jasper Becker, *Hungry Ghosts: Maos Secret Famine* (New York: Henry Holt, 1998) ; Frederick C. Teiwes, *China's Road to Disaster: Mao, Central Politicians, and Provincial Leaders in the Unfolding of the Great Leap Forward, 1955-1959* (Armonk, N.Y.: East Gate, 1998).
- 7 Neville Maxwell, *India's China War* (Garden City, N.Y.: Anchor, 1972), 37.
- 8 Jonh W. Garver, „China's Decision for War with India in 1962”, in: Alastair Iáin Johnston és Róbert S. Ross, szerk., *New Directions in the Study of China's Foreign Policy* (Stanford: Stanford University Press, 2006), 106.
- 9 *Ibid.*, 107.
- 10 *Ibid.*
- 11 *Ibid.*, 108.
- 12 *Ibid.*, 109.
- 13 *Ibid.*, 110.
- 14 *Ibid.*, 115.
- 15 *Ibid.*, 120-121.
- 16 „Workers of All Countries Unité, Oppose Our Common Enemy: December 15, 1962” (Peking: Foreign Languages Press, 1962) (a *Renmin Ribao* vezércikkének reprintje).
- 17 *Ibid.*
- 18 *Pravda*, April 5, 1964, idézi in: Hemen Ray, *Sino-Soviet Conflict over India: An Analysis of the Causes of Conflict Between Moscow and Beijing over India Since 1949* (New Delhi: Abhinav Publications, 1986), 106.
- 19 John King Fairbank és Merle Goldman, *China: A New History*, 2. bővített kiadás (Cambridge: Belknap Press, 2006), 392.
- 20 Roderick MacFarquhar és Michael Schoenals, *Maos Last Revolution* (Cambridge: Belknap Press, 2006), 87-91.
- 21 Mark Gayn, „China Convulsed”, *Foreign Affairs*, 45, issue 2 (January 1967), 247, 252.
- 22 *Renmin Ribao* (Beijing), January 31, 1967, idézi Zao-tai Hsia és Constance A. Johnson, „Legal Developments in China Under Deng's Leadership” (Washington, D. C.: Library of Congress, Far Eastern Law Division, 1984), 9.
- 23 Anne F. Thurston, *Enemies of the People* (New York: Alfréd A. Knopf, 1987), 101-103; MacFarquhar és Schoenals, *Maos Last Revolution*, 118-120.

- 24 Macfarquhar és Schoenals, *Maos Last Revolution*, 224-227.
- 25 *Ibid.*, 222-223.
- 26 Lásd a tizennegyedik fejezetet (*Reagan és a normalitás megjelenése*), 399. oldal.
- 27 Lásd Yafeng Xia, moderátor, *H-diplo Roundtable Review* 11, no. 43 (Hu Angang, *Mao Zedongyu wenge* (October 6, 2010), 27-33, <http://www.hu-net.org/-diplo/roundtables/PDF/Roundtable-XI-43-pdf>.
- 28 John F. Kennedy, „A Democrat Looks at Foreign Policy”, *Foreign Affairs* 36, no. 1 (October 1957), 50.
- 29 Wu Lengxi, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen”, in: Li, Chen és Wilson, szerk., „Mao Zedong’s Handling of the Taiwan Strait Crisis of 1958”, *CWTHP Bulletin* 6/7, 208.
- 30 Yafeng Xia, *Negotiating with the Enemy: U.S.-China Talks During the Cold War, 1949-1972* (Bloomington: Indiana University Press, 2006), 109-114, 234; Noam Kochavi, *A Conflict Perpetuated: China Policy During the Kennedy Years* (Westport, Conn.: Praeger, 2002), 101-114.
- 31 Lyndon B. Johnson, „Remarks to the American Alumni Council: United States Asian Policy: July 12, 1966”, no. 325, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1967), 2. kötet, 719-720.
- 32 Xia, *Negotiating with the Enemy*, 117-131.
- 33 „Communist China: 6 December 1960”, *National Intelligence Estimate*, no. 13—60, 2-3.
- 34 Li Jie, „Changes in Chinás Domestic Situation in the 1960s and Sino-U.S. Relations”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the Cold War: U.S.—China Diplomacy, 1954—1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 302.
- 35 *Ibid.*, 304.
- 36 *Ibid.*, 185, 305.

NYOLCADIK FEJEZET | Út a megbékéléshez

- 1 Richard M. Nixon, „Asia After Vietnam”, *Foreign Affairs* 46, no. 1 (October 1967), 121.
- 2 *Ibid.*, 123.
- 3 Edgar Snow, „Interview with Mao”, *The New Republic* 152, no. 9, issue 2623 (February 27, 1965), 21-22.
- 4 A kínai támogatás mértéke kiderül a kínai és a vietnami vezetők között lezajlott megbeszélésekről készült, és a titkosítás alól nemrégiben feloldott feljegyzésekből. A legfontosabb tárgyalásokról készült és szerkesztői megjegyzésekkel ellátott összeállítást lásd Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tennesson, Nguyen Vu Tung és James G. Hershberg, szerk., „77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 22 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, May 1998). Hanoi

- Franciaországgal és az Egyesült Államokkal vívott háborúiban való kínai részvételéről készült elemzésre lásd Qiang Zhai, *China and the Vietnam Wars, 1950-1975* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000).
- 5 Zhang Baijia, „Chinás Role in the Korean and Vietnam Wars”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino—American Crises: Case Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 201.
 - 6 Edgár Snow, „Interview with Mao”, 22.
 - 7 *Ibid.*, 23.
 - 8 Yawei Liu, „Mao Zedong and the United States: A Story of Misperceptions”, in: Hongshan Li és Zhaozhong Hong, szerk., *Image, Perception, and the Making of U.S.-China Relations* (Lanham: University Press of America, 1998), 202.
 - 9 Lyndon B. Johnson, „Address at Johns Hopkins University: Peace Without Conquest: April 7, 1965”, no. 172, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1966), 395.
 - 10 „Text of Rusk’s Statement to House Panel on U.S. Policy Toward Communist China”, *New York Times* (April 17, 1966), elérhető: ProQuest Historical Newspapers (1851-2007).
 - 11 Liu, „Mao Zedong and the United States”, 203.
 - 12 Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American Rapprochement”, 1968-1969”, *Cold War International History Project Bulletin* 11 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1998), 161.
 - 20 Roderick MacFarquhar és Michael Schoenals, *Maos Last Revolution* (Cambridge: Belknap Press, 2006), 87-91.
 - 21 Mark Gayn, „China Convulsed”, *Foreign Affairs*, 45, issue 2 (January 1967), 247, 252.
 - 22 *Renmin Ribao* (Beijing), January 31, 1967, idézi Zao-tai Hsia és Constance A. Johnson, „Legal Developments in China Under Deng’s Leadership” (Washington, D. C.: Library of Congress, Far Eastern Law Division, 1984), 9.
 - 23 Anne F. Thurston, *Enemies of the People* (New York: Alfred A. Knopf, 1987), 101-103; MacFarquhar és Schoenals, *Maos Last Revolution*, 118-120.
 - 24 MacFarquhar és Schoenals, *Maos Last Revolution*, 224-227.
 - 25 *Ibid.*, 222-223.
 - 26 Lásd a tizennegyedik fejezetet (*Reagan és a normalitás megjelenése*), 399. oldal.
 - 27 Lásd Yafeng Xia, moderátor, *H-diplo Roundtable Review* 11, no. 43 (Hu Angang, *Mao Zedongyu wenge* (October 6, 2010), 27-33, <http://www.hu-net.org/-diplo/roundtables/PDF/Roundtable-XI-43-pdf>).
 - 28 John F. Kennedy, „A Democrat Looks at Foreign Policy”, *Foreign Affairs* 36, no. 1 (October 1957), 50.
 - 29 Wu Lengxi, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen ,

in: Li, Chen és Wilson, szerk., „Mao Zedong’s Handling of the Taiwan Strait Crisis of 1958”, *CWTHP Bulletin* 6/7, 208.

- 30 Yafeng Xia, *Negotiating with the Enemy: U.S.-China Talks During the Cold War, 1949-1972* (Bloomington: Indiana University Press, 2006), 109-114, 234; Noam Kochavi, *A Conflict Perpetuated: China Policy During the Kennedy Years* (Westport, Conn.: Praeger, 2002), 101-114.
- 31 Lyndon B. Johnson, „Remarks to the American Alumni Council: United States Asian Policy: July 12, 1966”, no. 325, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1967), 2. kötet, 719-720.
- 32 Xia, *Negotiating with the Enemy*, 117-131.
- 33 „Communist China: 6 December 1960”, *National Intelligence Estimate*, no. 13— 60, 2-3.
- 34 Li Jie, „Changes in Chinás Domestic Situation in the 1960s and Sino-U.S. Relations”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the Cold War: U.S.—China Diplomacy, 1954—1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 302.
- 35 *Ibid.*, 304.
- 36 *Ibid.*, 185, 305.

NYOLCADIK FEJEZET | Út a megbékéléshez

- 1 Richard M. Nixon, „Asia After Vietnam”, *Foreign Affairs* 46, no. 1 (October 1967), 121.
- 2 *Ibid.*, 123.
- 3 Edgár Snow, „Interview with Mao”, *The New Republic* 152, no. 9, issue 2623 (February 27, 1965), 21-22.
- 4 A kínai támogatás mértéke kiderül a kínai és a vietnami vezetők között lezajlott megbeszélésekről készült, és a titkosítás alól nemrégiben feloldott feljegyzésekből. A legfontosabb tárgyalásokról készült és szerkesztői megjegyzésekkel ellátott összeállítást lásd Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tennesson, Nguyen Vu Tung és James G. Hershberg, szerk., „77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 22 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, May 1998). Hanoi Franciaországgal és az Egyesült Államokkal vívott háborúiban való kínai részvételéről készült elemzésre lásd Qiang Zhai, *China and the Vietnam Wars, 1950-1975* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000).
- 5 Zhang Baijia, „Chinás Role in the Korean and Vietnam Wars”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino—American Crises: Case Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 201.
- 6 Edgár Snow, „Interview with Mao”, 22.
- 7 *Ibid.*, 23.

- 8 Yawei Liu, „Mao Zedong and the United States: A Story of Misperceptions”, in: Hongshan Li és Zhaohui Hong, szerk., *Image, Perception, and the Making of U.S.-China Relations* (Lanham: University Press of America, 1998), 202.
- 9 Lyndon B. Johnson, „Address at Johns Hopkins University: Peace Without Conquest: April 7, 1965”, no. 172, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1966), 395.
- 10 „Text of Rusk’s Statement to House Panel on U.S. Policy Toward Communist China”, *New York Times* (April 17, 1966), elérhető: ProQuest Historical Newspapers (1851-2007).
- 11 Liu, „Mao Zedong and the United States”, 203.
- 12 Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American rapprochement”, 1968-1969”, *Cold War International History Project Bulletin* 11 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1998), 161.
- 20 Roderick MacFarquhar és Michael Schoenals, *Mao’s Last Revolution* (Cambridge: Belknap Press, 2006), 87-91.
- 21 Mark Gayn, „China Convulsed”, *Foreign Affairs*, 45, issue 2 (January 1967), 247, 252.
- 22 *Renmin Ribao* (Beijing), January 31, 1967, idézi Zao-tai Hsia és Constance A. Johnson, „Legal Developments in China Under Deng’s Leadership” (Washington, D. C.: Library of Congress, Far Eastern Law Division, 1984), 9.
- 23 Anne F. Thurston, *Enemies of the People* (New York: Alfred A. Knopf, 1987), 101-103; MacFarquhar és Schoenals, *Mao’s Last Revolution*, 118-120.
- 24 MacFarquhar és Schoenals, *Mao’s Last Revolution*, 224-227.
- 25 *Ibid.*, 222-223.
- 26 Lásd a tizennegyedik fejezetet (*Reagan és a normalitás megjelenése*), 399. oldal.
- 27 Lásd Yafeng Xia, moderátor, *H-diplo Roundtable Review* 11, no. 43 (Hu Angang, *Mao Zedongyu nenge* (October 6, 2010), 27-33, <http://www.hu-net.org/-diplo/roundtables/PDF/Roundtable-XI-43-pdf>).
- 28 John F. Kennedy, „A Democrat Looks at Foreign Policy”, *Foreign Affairs* 36, no. 1 (October 1957), 50.
- 29 Wu Lengxi, „Inside Story of the Decision Making During the Shelling of Jinmen”, in: Li, Chen és Wilson, szerk., „Mao Zedong’s Handling of the Taiwan Strait Crisis of 1958”, *CWHP Bulletin* 6/7, 208.
- 30 Yafeng Xia, *Negotiating with the Enemy: U.S.-China Talks During the Cold War, 1949-1972* (Bloomington: Indiana University Press, 2006), 109-114, 234; Noam Kochavi, *A Conflict Perpetuated: China Policy During the Kennedy Years* (Westport, Conn.: Praeger, 2002), 101-114.
- 31 Lyndon B. Johnson, „Remarks to the American Alumni Council: United States Asian Policy: July 12, 1966”, no. 325, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1967), 2. kötet, 719-720.

- 32 Xia, *Negotiating with the Enemy*, 117-131.
- 33 „Communist China: 6 December 1960”, *National Intelligence Estimate*, no. 13— 60, 2-3.
- 34 Li Jie, „Changes in Chinás Domestic Situation in the 1960s and Sino-U.S. Relations”, in: Róbert S. Ross és Jiang Changbin, szerk., *Re-examining the Cold War: U.S.—China Diplomacy, 1954—1973* (Cambridge: Harvard University Press, 2001), 302.
- 35 *Ibid.*, 304.
- 36 *Ibid.*, 185, 305.

NYOLCADIK FEJEZET | Út a megbékéléshez

- 1 Richard M. Nixon, „Asia After Vietnam”, *Foreign Affairs* 46, no. 1 (October 1967), 121.
- 2 *Ibid.*, 123.
- 3 Edgár Snow, „Interview with Mao”, *The New Republic* 152, no. 9, issue 2623 (February 27, 1965), 21-22.
- 4 A kínai támogatás mértéke kiderül a kínai és a vietnami vezetők között lezajlott megbeszélésekről készült, és a titkosítás alól nemrégiben feloldott feljegyzésekből. A legfontosabb tárgyalásokról készült és szerkesztői megjegyzésekkel ellátott összeállítást lásd Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tennesson, Nguyen Vu Tung és James G. Hershberg, szerk., „77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 22 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, May 1998). Hanoi Franciaországgal és az Egyesült Államokkal vívott háborúiban való kínai részvételéről készült elemzésre lásd Qiang Zhai, *China and the Vietnam Wars, 1950-1975* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000).
- 5 Zhang Baijia, „Chinás Role in the Koreán and Vietnam Wars”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino—American Crises: Case Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 201.
- 6 Edgár Snow, „Interview with Mao”, 22.
- 7 *Ibid.*, 23.
- 8 Yawei Liu, „Mao Zedong and the United States: A Story of Misperceptions”, in: Hongshan Li és Zhaohui Hong, szerk., *Image, Perception, and the Making of U.S.-China Relations* (Lanham: University Press of America, 1998), 202.
- 9 Lyndon B. Johnson, „Address at Johns Hopkins University: Peace Without Conquest: April 7, 1965”, no. 172, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1966), 395.
- 10 „Text of Rusk’s Statement to House Panel on U.S. Policy Toward Communist China”, *New York Times* (April 17, 1966), elérhető: ProQuest Historical Newspapers (1851-2007).

- 11 Liu, „Mao Zedong and the United States”, 203.
- 12 Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Tűm Toward Sino-American Rapprochement”, 1968-1969”, *Cold War International History Project Bulletin* 11 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1998), 161.
- 13 *Ibid.*, 158.
- 14 *Ibid.*
- 15 Donald Zagoria egy 1968-ban írt cikkében kitért arra, hogy a kínai vezetés egy fontos szegmense, beleértve Deng Xiaopinget és Liu Shaoqit, bizonyos feltételekkel kiegyezett volna Moszkvával. Számos megfigyelő elemzését megelőzve Zagoria arra a következtetésre jutott, hogy a stratégiai szükségszerűség Kínát végül az Egyesült Államokkal való kiegyezésre fogja sarkallni. Donald S. Zagoria, „The Strategic Debate in Peking”, in: Tang Tsou, szerk., *China in Crisis*, 2. kötet (Chicago: University of Chicago Press, 1968).
- 16 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 161.
- 17 Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 514.
- 18 Richard Nixon, „Inaugural Address: January 20, 1969”, no. 1, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1971), 3.
- 19 Lásd Henry Kissinger, *White House Years* (Boston: Little, Brown, 1979), 168.
- 20 Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 245-246.
- 21 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 166.
- 22 *Ibid.*, 167.
- 23 *Ibid.*, 170.
- 24 *Ibid.*, 168.
- 25 Xiong Xianghui, „The Prelude to the Opening of Sino-American Relations”, *Zhonggong dangshi ziliao*, no. 42 (June 1992), 81, részleteket közöl belőle William Burr, szerk., „New Documentary Reveals Secret U.S., Chinese Diplomacy Behind Nixon's Trip”, National Security Archive Electronic Briefing Book, no. 145 (December 21, 2004), <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB-145/index.htm>.
- 26 *Ibid.*
- 27 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 170.
- 28 *Ibid.*, 171.
- 29 *Ibid.*
- 30 Az esetről az utóbbi időben megjelent munkák összegzésére lásd Michael S. Gerson, *The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969* (Alexandria, Va.: Center for Naval Analyses, 2010), 23-24.
- 31 Lásd Kissinger, *White House Years*, 182.
- 32 „Minutes of the Senior Review Group Meeting, Subject: U.S. Policy on Current Sino-Soviet Differences (NSSM 63)”, 134-135. Lásd még Gerson, *The Sino-Soviet*

Border Conflict, 37-38.

- 33 Elliot L. Richardson, „The Foreign Policy of the Nixon Administration: Address to the American Political Science Association, September 5, 1969”, *Department of State Bulletin* 61, no. 1567 (September 22, 1969), 260.
- 34 Gerson, *The Sino—Soviet Border Conflicts*, 49—52.
- 35 „Jing Zhicheng, Attaché, Chinese Embassy, Warsaw on: The Fashion Show in Yugoslavia”, *Nixon's China Game*, September 1999, <http://www.pbs.org/wgbh/amex/china/fdmmore/reference/interview/zhichengOl.html>.
- 36 *Ibid.*
- 37 „Memorandum from Secretary of State Rogers to President Nixon, March 10, 1970”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 17. kötet, *China, 1969-1972* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office 2006), 188-191.
- 38 Lásd Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Maos Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010).
- 39 Edgár Snow, „A Conversation with Mao Tse-tung”, *LIFE* 70, no. 16 (April 30, 1971), 47.
- 40 /tc/, 48.
- 41 *Ibid.*, 46.
- 42 *Ibid.*, 48.
- 43 *Ibid.* AT.
- 44 *Ibid.*, 48.
- 45 *Ibid.*
- 46 *Ibid.*
- 47 Lásd Zhengyuan Fu, *Autocratic Tradition and Chinese Politics* (New York: Cambridge University Press, 1993), 188; Li, *The Private Life of Chairman Mao*, 120. Mao orvosa azt gyanította, hogy Mao tolmácsa, aki nem volt iskolázott az irodalmi kínaiban, nem értette meg a rejtett értelmet és szó szerint fordította a kifejezést. Egy másik lehetőség az, hogy Mao tolmácsa nagyon is jól megértette a kifejezést, de túlságosan megijedt attól, hogy lefordítsa a Mao által sejtetett szójátékot, amely angolul tiszteletlennek is tűnhetett volna. Mao felesége, Jiang Qing ezt a kifejezést kiáltotta dacosan 1980-as perének a lezárásakor. Ross Terrill, *Madame Mao: The White-Boned Demon* (Stanford: Stanford University Press, 1999), 344.
- 13 *Ibid.*, 158.
- 14 *Ibid.*
- 15 Donald Zagoria egy 1968-ban írt cikkében kitért arra, hogy a kínai vezetés egy fontos szegmense, beleértve Deng Xiaopinget és Liu Shaoqit, bizonyos feltételekkel kiegyezett volna Moszkvával. Számos megfigyelő elemzését megelőzve Zagoria arra a következtetésre jutott, hogy a stratégiai szükségszerűség Kínát végül az Egyesült Államokkal való kiegyezésre fogja sarkallni. Donald S. Zagoria, „The Strategic Debate in Peking”, in: Tang Tsou, szerk., *China in Crisis*, 2.

- kötet (Chicago: University of Chicago Press, 1968).
- 16 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 161.
 - 17 Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 514.
 - 18 Richard Nixon, „Inaugural Address: January 20, 1969”, no. 1, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1971), 3.
 - 19 Lásd Henry Kissinger, *White House Years* (Boston: Little, Brown, 1979), 168.
 - 20 Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 245-246.
 - 21 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 166.
 - 22 *Ibid.*, 167.
 - 23 *Ibid.*, 170.
 - 24 *Ibid.*, 168.
 - 25 Xiong Xianghui, „The Prelude to the Opening of Sino-American Relations”, *Zhonggong dangshi ziliao*, no. 42 (June 1992), 81, részleteket közöl belőle William Burr, szerk., „New Documentary Reveals Secret U.S., Chinese Diplomacy Behind Nixon's Trip”, National Security Archive Electronic Briefing Book, no. 145 (December 21, 2004), <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB-145/index.htm>.
 - 26 *Ibid.*
 - 27 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 170.
 - 28 *Ibid.*, 171.
 - 29 *Ibid.*
 - 30 Az esetről az utóbbi időben megjelent munkák összegzésére lásd Michael S. Gerson, *The Sino—Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969* (Alexandria, Va.: Center for Naval Analyses, 2010), 23-24.
 - 31 Lásd Kissinger, *White House Years*, 182.
 - 32 „Minutes of the Senior Review Group Meeting, Subject: U.S. Policy on Current Sino-Soviet Differences (NSSM 63)”, 134-135. Lásd még Gerson, *The Sino-Soviet Border Conflict*, 37-38.
 - 33 Elliot L. Richardson, „The Foreign Policy of the Nixon Administration: Address to the American Political Science Association, September 5, 1969”, *Department of State Bulletin* 61, no. 1567 (September 22, 1969), 260.
 - 34 Gerson, *The Sino—Soviet Border Conflicts*, 49—52.
 - 35 „Jing Zhicheng, Attaché, Chinese Embassy, Warsaw on: The Fashion Show in Yugoslavia”, *Nixon's China Game*, September 1999, <http://www.pbs.org/wgbh/amex/china/fdmmore/reference/interview/zhicheng01.html>.
 - 36 *Ibid.*
 - 37 „Memorandum from Secretary of State Rogers to President Nixon, March 10, 1970”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 17. kötet, *China, 1969-1972* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office 2006), 188-191.

- 38 Lásd Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Maos Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010).
- 39 Edgár Snow, „A Conversation with Mao Tse-tung”, *LIFE* 70, no. 16 (April 30, 1971), 47.
- 40 /te/, 48.
- 41 *Ibid.*, 46.
- 42 *Ibid.*, 48.
- 43 *Ibid.* AT.
- 44 *Ibid.*, 48.
- 45 *Ibid.*
- 46 *Ibid.*
- 47 Lásd Zhengyuan Fu, *Autocratic Tradition and Chinese Politics* (New York: Cambridge University Press, 1993), 188; Li, *The Private Life of Chairman Mao*, 120. Mao orvosa azt gyanította, hogy Mao tolmácsa, aki nem volt iskolázott az irodalmi kinaiban, nem értette meg a rejtett értelmet és szó szerint fordította a kifejezést. Egy másik lehetőség az, hogy Mao tolmácsa nagyon is jól megértette a kifejezést, de túlságosan megijedt attól, hogy lefordítsa a Mao által sejtetett szójátékot, amely angolul tiszteletlennek is tűnhetett volna. Mao felesége, Jiang Qing ezt a kifejezést kiáltotta dacosan 1980-as perének a lezárásakor. RossTerrill, *Madame Mao: The White-Boned Demon* (Stanford: Stanford University Press, 1999), 344.
- 13 *Ibid.*, 158.
- 14 *Ibid.*
- 15 Donald Zagoria egy 1968-ban írt cikkében kitért arra, hogy a kínai vezetés egy fontos szegmense, beleértve Deng Xiaopinget és Liu Shaoqit, bizonyos feltételekkel kiegyezett volna Moszkvával. Számos megfigyelő elemzését megelőzőre Zagoria arra a következtetésre jutott, hogy a stratégiai szükségszerűség Kínát végül az Egyesült Államokkal való kiegyezésre fogja sarkallni. Donald S. Zagoria, „The Strategic Debate in Peking”, in: Tang Tsou, szerk., *China in Crisis*, 2. kötet (Chicago: University of Chicago Press, 1968).
- 16 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 161.
- 17 Li Zhisui, *The Private Life of Chairman Mao*, ford. Tai Hung-chao (New York: Random House, 1994), 514.
- 18 Richard Nixon, „Inaugural Address: January 20, 1969”, no. 1, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1971), 3.
- 19 Lásd Henry Kissinger, *White House Years* (Boston: Little, Brown, 1979), 168.
- 20 Chen Jian, *Maos China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 245-246.
- 21 Chen és Wilson, szerk., „All Under the Heaven Is Great Chaos”, 166.
- 22 *Ibid.*, 167.
- 23 *Ibid.*, 170.

- 24 *Ibid.*, 168.
- 25 Xiong Xianghui, „The Prelude to the Opening of Sino-American Relations”, *Zhonggong dangshi ziliao*, no. 42 (June 1992), 81, részleteket közöl belőle William Burr, szerk., „New Documentary Reveals Secret U.S., Chinese Diplomacy Behind Nixons frip”, National Security Archive Electronic Briefing Book, no. 145 (December 21, 2004), <http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB-145/index.htm>.
- 26 *Ibid.*
- 27 Chen és Wilson, szerk. „AU Under the Heaven Is Great Chaos”, 170.
- 28 *Ibid.*, 171.
- 29 *Ibid.*
- 30 Az esetről az utóbbi időben megjelent munkák összegzésére lásd Michael S. Gerson, *The Sino-Soviet Border Conflict: Deterrence, Escalation, and the Threat of Nuclear War in 1969* (Alexandria, Va.: Center for Naval Analyses, 2010), 23-24.
- 31 Lásd Kissinger, *White House Years*, 182.
- 32 „Minutes of the Senior Review Group Meeting, Subject: U.S. Policy on Current Sino-Soviet Differences (NSSM 63)”, 134-135. Lásd még Gerson, *The Sino-Soviet Border Conflict*, 37-38.
- 33 Elliot L. Richardson, „The Foreign Policy of the Nixon Administration: Address to the American Political Science Association, September 5, 1969”, *Department of State Bulletin* 61, no. 1567 (September 22, 1969), 260.
- 34 Gerson, *The Sino—Soviet Border Conflicts*, 49—52.
- 35 „Jing Zhicheng, Attaché, Chinese Embassy, Warsaw on: The Fashion Show in Yugoslavia”, *Nixon's China Game*, September 1999, <http://www.pbs.org/wgbh/amex/china/filmmore/reference/interview/zhicheng01.html>.
- 36 *Ibid.*
- 37 „Memorandum from Secretary of State Rogers to President Nixon, March 10, 1970”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 17. kötet, *China, 1969-1972* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office 2006), 188-191.
- 38 Lásd Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Maos Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010).
- 39 Edgar Snow, „A Conversation with Mao Tse-tung”, *LIFE* 70, no. 16 (April 30, 1971), 47.
- 40 /te/, 48.
- 41 *Ibid.*, 46.
- 42 *Ibid.*, 48.
- 43 *Ibid.*, 47.
- 44 *Ibid.*, 48.
- 45 *Ibid.*
- 46 *Ibid.*
- 47 Lásd Zhengyuan Fu, *Autocratic Tradition and Chinese Politics* (New York: Cambridge

University Press, 1993), 188; Li, *The Private Life of Chairman Mao*, 120. Mao orvosa azt gyanította, hogy Mao tolmácsa, aki nem volt iskolázott az irodalmi kínaiban, nem értette meg a rejtett értelmet és szó szerint fordította a kifejezést. Egy másik lehetőség az, hogy Mao tolmácsa nagyon is jól megértette a kifejezést, de túlságosan megijedt attól, hogy lefordítsa a Mao által sejtetett szójátékot, amely angolul tiszteletlennek is tűnhetett volna. Mao felesége, Jiang Qing ezt a kifejezést kiáltotta dacosan 1980-as perének a lezárásakor. RossTerrill, *Madame Mao: The White-Boned Demon* (Stanford: Stanford University Press, 1999), 344.

- 48 *Oxford Concise English-Chinese/Chinese-English Dictionary*, 2. kiadás (Hong Kong: Oxford University Press, 1999), 474. Hálával tartozom a a kutatásban segédkező munkatársamnak, Schuyler Schoutennek a nyelvészeti elemzésért.
- 49 „Editorial Note”, *FRUS* 17, 239-240.
- 50 „Tab B”, *FRUS* 17, 250.
- 51 *Ibid.*
- 52 Edgár Snow, „A Conversation with Mao Tse-tung”, 47.
- 53 „Tab A.”, *FRUS* 17, 249.
- 54 „Memorandum from the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, January 12, 1971”, *FRUS* 17, 254.
- 55 Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 401—402.
- 56 *Ibid.*, 405, idézi Lin Ke, Xu Tao és Wu Xujun, *Lishi de zhenshi — Mao Zedong shenbian gongzuo venguan dezhengyan* (Hong Kong, 1995), 308. Lásd még Yafeng Xia, „Chinas Elité Politics and Sino-American Rapprochement, January 1969 - February 1972”, *Journal of Cold War Studies* 8, no. 4 (Fali 2006), 13-17.
- 57 Lásd Kissinger, *White Home Years*, 710.
- 58 „Message from the Premier of the People’s Republic of China Chou En-lai to President Nixon, Beijing, April 21, 1971”, *FRUS* 17, 301.
- 59 *Ibid.*
- 60 Lásd Kissinger, *White Home Years*, 720.
- 61 „Message from the Government of the United States to the Government of the People’s Republic of China, Washington, May 10, 1971”, *FRUS* 17, 318.
- 62 „Message from the Premier of the People’s Republic of China Chou En-lai to President Nixon, Beijing, May 29, 1971”, *FRUS* 17, 332.

KILENCEDIK FEJEZET | A kapcsolatok felhívása: az első találkozások Maóval és Zhouval

- 1 Gao Wenqian, *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary*, ford. Peter Rand és Lawrence R. Sullivan (New York: Public Affairs, 2007), 162.
- 2 „Answers to the Italian Journalist Oriana Fallaci: April 21 and 23, 1980”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping (1975—1982)*, 2. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1984), 326-327.
- 3 Gao Wenqian *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary* című kötete részletes portrét fest Zhouról. Végeredményben Dengétől eltérő következtetésre jut Zhou- nak Mao belpolitikai kampányaiban való részvételéről. A kulturális forradalomról

nemrégiben kiadott munka, Hu Angang, *Mao Zedongyu wenge* (Hong Kong: Da l eng Chubanshe, 2008) némileg kritikusabban ítéli meg Zhounak az ebben

- 4 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 — 11:20 p.m.”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969— 1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 2006), 363.
- 5 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1971, 10:30 a.m.-l:45 p.m.”, *FRUS* 17, 504. Az ezekről a megbeszélésekről készített eredeti amerikai feljegyzések „Zhou”-t az akkor általánosan használatban lévő Wade-Giles átírásban „Chou”-ként említik. A jelen kötet főszövegében és az idézett megbeszélésekben, továbbá az amerikai átiratokból vett részletekben a kínai tárgyalópartnerek neveit, valamint a kínai felek által használt kínai szavakat az egységesítés kedvéért *pinyin* írásmódban adjuk meg.
- 6 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17—18, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 18. kötet, *China 1973-1976* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2007), 124.
- 7 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 - 11:20 p.m.”, *FRUS* 17, 367.
- 8 *Ibid.*, 390.
- 9 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 400.
- 10 Röviddel 1971. júliusi látogatásom után Zhou Hanoiba repült, ahol tájékoztatta az észak-vietnami vezetőket az új kínai diplomáciai álláspontról. A legtöbb beszámoló szerint ezek a megbeszélések nem zajlottak simán, ahogy Zhou későbbi tárgyalásai sem Nguyen Thi Binh asszonnyal, a Hanoi által irányított dél-vietnami „ideiglenes forradalmi kormány” kérelhetetlen „külügyminiszterével”. Lásd Chen Jian, „China, Vietnam and Sino-American Rapprochement”, in: Odd Arne Westad és Sophie Quinn-Judge, szerk., *The Third Indochina War: Conflict Between China, Vietnam and Cambodia, 1972-1979* (London: Routledge, 2006), 53-54; Qiang Zhai, *China and the Vietnam Wars, 1950-1975* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000), 196—197.
- 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 - 11:20 p.m.”, *FRUS* 17, 367-368.
- 12 *Ibid.*, 367.
- 13 *Ibid.*
- 14 *Ibid.*, 369.
- 48 *Oxford Concise English-Chinese/Chinese-English Dictionary*, 2. kiadás (Hong Kong: Oxford University Press, 1999), 474. Hálával tartozom a a kutatásban segédkező munkatársamnak, Schuyler Schoutennek a nyelvészeti elemzésért.
- 49 „Editorial Note”, *FRUS* 17, 239-240.

- 50 „Tab B”, *FRUS* 17, 250.
 51 *Ibid.*
 52 Edgar Snow, „A Conversation with Mao Tse-tung”, 47.
 53 „Tab A.”, *FRUS* 17, 249.
 54 „Memorandum from the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, January 12, 1971”, *FRUS* 17, 254.
 55 Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 401–402.
 56 *Ibid.*, 405, idézi Lin Ke, Xu Tao és Wu Xujun, *Lishi de zhenshi — Mao Zedong shenbian gongzuo vennyuan dezhenyan* (Hong Kong, 1995), 308. Lásd még Yafeng Xia, „Chinas Elité Politics and Sino-American Rapprochement, January 1969 - February 1972”, *Journal of Cold War Studies* 8, no. 4 (Fali 2006), 13-17.
 57 Lásd Kissinger, *White Home Years*, 710.
 58 „Message from the Premier of the People’s Republic of China Chou En-lai to President Nixon, Beijing, April 21, 1971”, *FRUS* 17, 301.
 59 *Ibid.*
 60 Lásd Kissinger, *White Home Years*, 720.
 61 „Message from the Government of the United States to the Government of the People’s Republic of China, Washington, May 10, 1971”, *FRUS* 17, 318.
 62 „Message from the Premier of the People’s Republic of China Chou En-lai to President Nixon, Beijing, May 29, 1971”, *FRUS* 17, 332.

KILENCEDIK FEJEZET | *A kapcsolatok felhijítása: az első találkozások Maóval és Zhouval*

- 1 Gao Wenqian, *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary*, ford. Peter Rand és Lawrence R. Sullivan (New York: Public Affairs, 2007), 162.
- 2 „Answers to the Italian Journalist Oriana Fallaci: April 21 and 23, 1980”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping (1975—1982)*, 2. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1984), 326-327.
- 3 Gao Wenqian *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary* című kötete részletes portrét fest Zhouról. Végeredményben Dengétől eltérő következtetésre jut Zhou- nak Mao belpolitikai kampányaiban való részvételéről. A kulturális forradalomról nemrégiben kiadott munka, Hu Angang, *Mao Zedongyu wenge* (Hong Kong: Da l eng Chubanshe, 2008) némileg kritikusabban ítéli meg Zhounak az ebben
- 4 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 — 11:20 p.m.”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969— 1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 2006), 363.
- 5 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1971, 10:30 a.m.-l:45 p.m.”, *FRUS* 17, 504. Az ezekről a megbeszélésekről készített eredeti amerikai feljegyzések „Zhou”-t az akkor általánosan használatban lévő Wade-Giles írásban „Chou”-ként említik. A jelen kötet főszövegében és az idézett megbeszélésekben, továbbá az amerikai átiratokból vett részletekben a kínai tárgyalópartnerek neveit, valamint a kínai felek által használt kínai szavakat az egységesítés kedvéért *pinyin*

írásmódban adjuk meg.

- 6 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17—18, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 18. kötet, *China 1973-1976* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2007), 124.
- 7 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 - 11:20 p.m.”, *FRUS* 17, 367.
- 8 *Ibid.*, 390.
- 9 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 400.
- 10 Röviddel 1971. júliusi látogatásom után Zhou Hanoiba repült, ahol tájékoztatta az észak-vietnami vezetőket az új kínai diplomáciai álláspontról. A legtöbb beszámoló szerint ezek a megbeszélések nem zajlottak simán, ahogy Zhou későbbi tárgyalásai sem Nguyen Thi Binh asszonnyal, a Hanoi által irányított dél-vietnami „ideiglenes forradalmi kormány” kérésselhetlen „külügyminiszterével”. Lásd Chen Jian, „China, Vietnam and Sino-American Rapprochement”, in: Odd Arne Westad és Sophie Quinn-Judge, szerk., *The Third Indochina War: Conflict Between China, Vietnam and Cambodia, 1972-1979* (London: Routledge, 2006), 53-54; Qiang Zhai, *China and the Vietnam Wars, 1950-1975* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000), 196—197.
- 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 - 11:20 p.m.”, *FRUS* 17, 367-368.
- 12 *Ibid.*, 367.
- 13 *Ibid.*
- 14 *Ibid.*, 369.

- 48 *Oxford Concise English-Chinese/Chinese-English Dictionary*, 2. kiadás (Hong Kong: Oxford University Press, 1999), 474. Hálálal tartozom a a kutatásban segédkező munkatársamnak, Schuyler Schoutennek a nyelvészeti elemzésért.
- 49 „Editorial Note”, *FRUS* 17, 239-240.
- 50 „Tab B.” *FRUS* 17, 250.
- 51 *Ibid.*
- 52 Edgár Snow, „A Conversation with Mao Tse-tung”, 47.
- 53 „Tab A.”, *FRUS* 17, 249.
- 54 „Memorandum from the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, Washington, January 12, 1971”, *FRUS* 17, 254.
- 55 Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 401—402.
- 56 *Ibid.*, 405, idézi Lin Ke, Xu Tao és Wu Xujun, *Lishi de zhenshi — Mao Zedong shenbiangongzuo yenyuan dezhengyan* (Hong Kong, 1995), 308. Lásd még Yafeng Xia, „Chinas Elité Politics and Sino-American Rapprochement, January 1969 - February 1972”, *Journal of Cold War Studies* 8, no. 4 (Fali 2006), 13-17.
- 57 Lásd Kissinger, *White House Years*, 710.
- 58 „Message from the Premier of the People’s Republic of China Chou En-lai to President Nixon, Beijing, April 21, 1971”, *FRUS* 17, 301.
- 59 *Ibid.*
- 60 Lásd Kissinger, *White Home Years*, 720.
- 61 „Message from the Government of the United States to the Government of the People’s Republic of China, Washington, May 10, 1971”, *FRUS* 17, 318.
- 62 „Message from the Premier of the People’s Republic of China Chou En-lai to President Nixon, Beijing, May 29, 1971”, *FRUS* 17, 332.

KILENCEDIK FEJEZET | A kapcsolatok felijjtása: az első találkozások Maóval és Zhouval

- 1 Gao Wenqian, *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary*, ford. Peter Rand és Lawrence R. Sullivan (New York: Public Affairs, 2007), 162.
- 2 „Answers to the Italian Journalist Oriana Fallaci: April 21 and 23, 1980”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping (1975—1982)*, 2. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1984), 326-327.
- 3 Gao Wenqian *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary* című kötete részletes portrét fest Zhouról. Végeredményben Dengétől eltérő következtetésre jut Zhou- nak Mao belpolitikai kampányaiban való részvételéről. A kulturális forradalomról nemrégiben kiadott munka, Hu Angang, *Mao Zedongyu wenge* (Hong Kong: Da l eng Chubanshe, 2008) némileg kritikusabban ítéli meg Zhounak az ebben

- 4 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 — 11:20 p.m.”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969— 1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 2006), 363.
- 5 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1971, 10:30 a.m.-1:45 p.m.”, *FRUS* 17, 504. Az ezekről a megbeszélésekről készített eredeti amerikai feljegyzések „Zhou”-t az akkor általánosan használatban lévő Wade-Giles átírásban „Chou”-ként említik. A jelen kötet főszövegében és az idézett megbeszélésekben, továbbá az amerikai átiratokból vett részletekben a kínai tárgyalópartnerek neveit, valamint a kínai felek által használt kínai szavakat az egységesítés kedvéért *pinyin* írásmódban adjuk meg.
- 6 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17—18, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 18. kötet, *China 1973-1976* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2007), 124.
- 7 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 - 11:20 p.m.”, *FRUS* 17, 367.
- 8 *Ibid.*, 390.
- 9 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 400.
- 10 Röviddel 1971. júliusi látogatásom után Zhou Hanoiba repült, ahol tájékoztatta az észak-vietnami vezetőket az új kínai diplomáciai álláspontról. A legtöbb beszámoló szerint ezek a megbeszélések nem zajlottak simán, ahogy Zhou későbbi tárgyalásai sem Nguyen Thi Binh asszonnyal, a Hanoi által irányított dél-vietnami „ideiglenes forradalmi kormány” kérelhetetlen „külügyminiszterével”. Lásd Chen Jian, „China, Vietnam and Sino-American Rapprochement”, in: Odd Arne Westad és Sophie Quinn-Judge, szerk., *The Third Indochina War: Conflict Between China, Vietnam and Cambodia, 1972-1979* (London: Routledge, 2006), 53-54; Qiang Zhai, *China and the Vietnam Wars, 1950—1975* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2000), 196—197.
- 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 9, 1971, 4:35 - 11:20 p.m.”, *FRUS* 17, 367-368.
- 12 *Ibid.*, 367.
- 13 *Ibid.*
- 14 *Ibid.*, 369.

- 15 „Memorandum of Conversation: Shanghai, February 28, 1972, 8:30 - 9:30 a.m.”, *FRUS* 17, 823.
- 16 Az ebéd alatt folytatott megbeszélés egy részéről készült feljegyzés elérhető: *FRUS* 17,416.
- 17 Az azóta eltelt években Fujian a Tajvani-szoros két oldalát összekötő, részben Jinmenen és Mazun keresztül bonyolódó kereskedelem és turizmus központja lett.
- 18 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 403-404.
- 19 Chen Jian, *Maos China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 267.
- 20 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17,430-431.
- 21 Margaret MacMillan, *Nixon and Mao: The Week That Changed the World* (New York: Random House, 2007), 22.
- 22 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 2:50 - 3:55 p.m.”, *FRUS* 17, 681.
- 23 *Ibid.*, 678-679.
- 24 *Ibid.*, 681.
- 25 *Ibid.*, 680.
- 26 *Ibid.*, 681-682.
- 27 Edward (Ted) Heath, brit miniszterelnök 1970 és 1974 között. Heath később ellátogatott Pekingbe, 1974-ben és 1975-ben találkozott Maóval.
- 28 Charles de Gaulle, francia ellenállási vezető, később köztársasági elnök 1959 és 1969 között. Párizs 1964-ben ismerte el a Kínai Népköztársaságot.
- 29 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 2:50 - 3:55 p.m.”, *FRUS* 17, 679-680.
- 30 *Ibid.*, 684.
- 31 *Ibid.*, 683.
- 32 *Ibid.*
- 33 Conversation Between President Nixon and the Ambassador to the Republic of China (McConaughy): Washington, June 30, 1971, 12:18 - 12:35 p.m.”, *FRUS* 17, 349.
- 34 *Ibid.*, 351-352.
- 35 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 5:58 - 6:55 p.m.”, *FRUS* 17,688.
- 36 *Ibid.*, 689.
- 37 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 22, 1972, 2:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 700.
- 38 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 24, 1972, 5:15 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 17, 770.
- 39 „Memorandum of Conversation: Washington, February 14, 1972, 4:09 - 6:19 p.m.”, *FRUS* 17,666.
- 40 Lásd például Gao Wenqian, *Zhou Enlai*, 151-153, 194-200.
- 41 Lásd Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010), 407.
- 42 „Joint Statement Following Discussions with leaders of the People’s Republic of China:

- Shanghai, February 27, 1972”, *FRUS* 17, 812-816.
- 43 *Ibid.*, 814.
- 44 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 22, 1972, 2:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 697.
- 45 „Joint Statement Following Discussions with Leaders of the People’s Republic of China: Shanghai, February 27, 1972”, *FRUS* 17, 815.
- 46 CCP Central Committee [Kínai Kommunista Párt Központi Bizottság], „Notice on the Joint Sino-American Communiqué, March 7, 1972”, ford. és idézi Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 395.

TIZEDIK FEJEZET j A kvázi szövetség: beszélgetések Maóval

- 1 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17-18, 1973, 11:30 p.m. — 1:20 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk. *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 18. kötet, *China 1973-1976* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2007), 124.
- 2 *Ibid.*, 124-125.
- 3 *Ibid.*, 381.
- 4 *Ibid.*, 387-388.
- 5 George Kennan az 1946-os „hosszú táviratában” és név nélkül 1947-ben, a *Foreign Affairs*-ben megjelent cikkében („The Sources of Soviet Conduct”) úgy vélte, hogy a Szovjetuniót az Egyesült Államokkal és a nyugattal szembeni kéréshetetlen ideológia mozgatja, s hogy a szovjetek vezette kommunizmus mindenhol terjeszkedni fog, ahol nem találkozik határozott ellenállással. Jóllehet Kennan azt állította, hogy a szovjet nyomást „fel lehet tartóztatni az ellenerő leleményes és állandó alkalmazásával a folyton változó földrajzi helyszíneken és politikai ponto-
- 15 „Memorandum of Conversation: Shanghai, February 28, 1972, 8:30 - 9:30 a.m.”, *FRUS* 17, 823.
- 16 Az ebéd alatt folytatott megbeszélés egy részéről készült feljegyzés elérhető: *FRUS* 17,416.
- 17 Az azóta eltelt években Fujian a Tajvani-szoros két oldalát összekötő, részben Jinmenen és Mazun keresztül bonyolódó kereskedelem és turizmus központja lett.
- 18 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 403-404.
- 19 Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 267.
- 20 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17,430-431.
- 21 Margaret MacMillan, *Nixon and Mao: The Week That Changed the World* (New York: Random House, 2007), 22.
- 22 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 2:50 - 3:55 p.m.”, *FRUS* 17, 681.
- 23 *Ibid.*, 678-679.
- 24 *Ibid.*, 681.
- 25 *Ibid.*, 680.
- 26 *Ibid.*, 681-682.
- 27 Edward (Ted) Heath, brit miniszterelnök 1970 és 1974 között. Heath később ellátogatott Pekingbe, 1974-ben és 1975-ben találkozott Maóval.
- 28 Charles de Gaulle, francia ellenállási vezető, később köztársasági elnök 1959 és 1969

- között. Párizs 1964-ben ismerte el a Kínai Népköztársaságot.
- 29 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 2:50 - 3:55 p.m.”, *FRUS* 17, 679-680.
 - 30 *Ibid.*, 684.
 - 31 *Ibid.*, 683.
 - 32 *Ibid.*
 - 33 Conversation Between President Nixon and the Ambassador to the Republic of China (McConaughy): Washington, June 30, 1971, 12:18 - 12:35 p.m.”, *FRUS* 17, 349.
 - 34 *Ibid.*, 351-352.
 - 35 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 5:58 - 6:55 p.m.”, *FRUS* 17, 688.
 - 36 *Ibid.*, 689.
 - 37 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 22, 1972, 2:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 700.
 - 38 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 24, 1972, 5:15 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 17, 770.
 - 39 „Memorandum of Conversation: Washington, February 14, 1972, 4:09 - 6:19 p.m.”, *FRUS* 17, 666.
 - 40 Lásd például Gao Wenqian, *Zhou Enlai*, 151-153, 194-200.
 - 41 Lásd Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomáik History* 34, no. 2 (April 2010), 407.
 - 42 „Joint Statement Following Discussions with leaders of the People’s Republic of China: Shanghai, February 27, 1972”, *FRUS* 17, 812-816.
 - 43 *Ibid.*, 814.
 - 44 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 22, 1972, 2:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 697.
 - 45 „Joint Statement Following Discussions with Leaders of the People’s Republic of China: Shanghai, February 27, 1972”, *FRUS* 17, 815.
 - 46 CCP Central Committee [Kínai Kommunista Párt Központi Bizottság], „Notice on the Joint Sino-American Communiqué, March 7, 1972”, ford. és idézi Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 395.

TIZEDIK FEJEZET j *A kvázi szövetség: beszélgetések Maoval*

- 1 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17-18, 1973, 11:30 p.m. — 1:20 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk. *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 18. kötet, *China 1973-1976* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2007), 124.
- 2 *Ibid.*, 124-125.
- 3 *Ibid.*, 381.
- 4 *Ibid.*, 387-388.
- 5 George Kennan az 1946-os „hosszú táviratában” és név nélkül 1947-ben, a *Foreign Affairs*-ben megjelent cikkében („The Sources of Soviet Conduct”) úgy vélte, hogy a Szovjetuniót az Egyesült Államokkal és a nyugattal szembeni kérérlhetetlen ideológia mozgatja, s hogy a szovjetek vezette kommunizmus mindenhol terjeszkedni fog, ahol nem találkozik határozott ellenállással. Jóllehet Kennan azt állította, hogy a szovjet nyomást „fel lehet tartóztatni az ellenerő leleményes és állandó alkalmazásával a folyton változó földrajzi

- helyszíneken és politikai ponto-
- 15 „Memorandum of Conversation: Shanghai, February 28, 1972, 8:30 - 9:30 a.m.”, *FRUS* 17, 823.
 - 16 Az ebéd alatt folytatott megbeszélés egy részéről készült feljegyzés elérhető: *FRUS* 17,416.
 - 17 Az azóta eltelt években Fujian a Tajvani-szoros két oldalát összekötő, részben Jinmenen és Mazun keresztül bonyolódó kereskedelem és turizmus központja lett.
 - 18 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 403-404.
 - 19 Chen Jian, *Mao's China and the Cold War* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 2001), 267.
 - 20 „Memorandum of Conversation: Beijing, July 10, 1971, 12:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17,430-431.
 - 21 Margaret MacMillan, *Nixon and Mao: The Week That Changed the World* (New York: Random House, 2007), 22.
 - 22 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 2:50-3:55 p.m.”, *FRUS* 17, 681.
 - 23 *Ibid.*, 678-679.
 - 24 *Ibid.*, 681.
 - 25 *Ibid.*, 680.
 - 26 *Ibid.*, 681-682.
 - 27 Edward (Ted) Heath, brit miniszterelnök 1970 és 1974 között. Heath később ellátogatott Pekingbe, 1974-ben és 1975-ben találkozott Maóval.
 - 28 Charles de Gaulle, francia ellenállási vezető, később köztársasági elnök 1959 és 1969 között. Párizs 1964-ben ismerte el a Kínai Népköztársaságot.
 - 29 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 2:50 - 3:55 p.m.”, *FRUS* 17, 679-680.
 - 30 *Ibid.*, 684.
 - 31 *Ibid.*, 683.
 - 32 *Ibid.*
 - 33 Conversation Between President Nixon and the Ambassador to the Republic of China (McConaughy): Washington, June 30, 1971, 12:18 - 12:35 p.m.”, *FRUS* 17, 349.
 - 34 *Ibid.*, 351-352.
 - 35 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 21, 1972, 5:58 - 6:55 p.m.”, *FRUS* 17, 688.
 - 36 *Ibid.*, 689.
 - 37 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 22, 1972, 2:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 700.
 - 38 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 24, 1972, 5:15 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 17, 770.
 - 39 „Memorandum of Conversation: Washington, February 14, 1972, 4:09 - 6:19 p.m.”, *FRUS* 17,666.
 - 40 Lásd például Gao Wenqian, *Zhou Enlai*, 151-153, 194-200.
 - 41 Lásd Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao's Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomáik History* 34, no. 2 (April 2010), 407.
 - 42 „Joint Statement Following Discussions with leaders of the People's Republic of China:

- Shanghai, February 27, 1972”, *FRUS* 17, 812-816.
- 43 *Ibid.*, 814.
- 44 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 22, 1972, 2:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 17, 697.
- 45 „Joint Statement Following Discussions with Leaders of the People’s Republic of China: Shanghai, February 27, 1972”, *FRUS* 17, 815.
- 46 CCP Central Committee [Kínai Kommunista Párt Központi Bizottság], „Notice on the Joint Sino-American Communiqué, March 7, 1972”, ford. és idézi Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 395.

TIZEDIK FEJEZET | A kvázi szövetség: beszélgetések Maóval

- 1 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17-18, 1973, 11:30 p.m. — 1:20 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk. *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969-1976*, 18. kötet, *China 1973-1976* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2007), 124.
- 2 *Ibid.*, 124-125.
- 3 *Ibid.*, 381.
- 4 *Ibid.*, 387-388.
- 5 George Kennan az 1946-os „hosszú táviratában” és név nélkül 1947-ben, a *Foreign Affairs-ben* megjelent cikkében („The Sources of Soviet Conduct”) úgy vélte, hogy a Szovjetuniót az Egyesült Államokkal és a nyugattal szembeni kérlelhetetlen ideológia mozgatja, s hogy a szovjetek vezetett kommunizmus mindenhol terjeszkedni fog, ahol nem találkozik határozott ellenállással. Jóllehet Kennan azt állította, hogy a szovjet nyomást „fel lehet tartóztatni az ellenerő leleményes és állandó alkalmazásával a folyton változó földrajzi helyszíneken és politikai pontokon”, az elrettentési elmélete elsősorban nem katonai doktrína volt. Kennan jelentős hangsúlyt fektetett a diplomáciai nyomásgyakorlásra és a nem kommunista államokon belüli belpolitikai és társadalmi reformokra mint a szovjet terjeszkedés elleni bástyákra.
- 6 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 385.
- 7 *Ibid.*, 389.
- 8 A Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság, amely akkor különálló, Moszkvával szövetséges államot alkotott.
- 9 „Memorandum from the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon: Washington, November 1971”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969—1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2006), 548.
- 10 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 391.
- 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17-18, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 125.
- 12 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 131. Egyes beszámolók szerint Mao a „vízszintes vonal” országai közé sorolta Kínát is. A kifejezést nem fordították és nem jelent meg a megbeszélésről készült amerikai átiratban. Kína belefoglalása legalábbis logikus, mivel a Kínától keletre és nyugatra fekvő országok is a „vízszintes vonal” részei.

- 13 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010), 408.
- 14 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17, 1973, 11:30 p. m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 134.
- 15 *Ibid.*, 136.
- 16 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 794.
- 17 Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 413.
- 18 *Ibid.*, 414.
- 19 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 15, 1973, 5:57 — 9:30 p.m.”, *FRUS* 18, 38.
- 20 *Ibid.*, 32.
- 21 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 137.
- 22 Lásd a tizenharmadik fejezetet („*A tigris bajuszának megráncgálása*”: a harmadik vietnami báború’), továbbá Henry Kissinger, *Years of Upheaval* (Boston: Little, Brown, 1982), 16-18, 339-367.
- 23 A kínai elemzés a szokottnál pontatlanabb volt hosszú távon, mert az általános vélekedés szerint az 1975-ben aláírt helsinki megállapodás jelentős mértékben meggyengítette a Kelet-Európa fölötti szovjet uralmat.

TIZENEGYEDIK FEJEZET | *A Mao-korszak vége*

- 1 Roderick MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Erős of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 278- 281, 299-301. Mao Kína „romlatlan” fiatal nemzedékéből szeretett volna utódot találni magának, s ennek jegyében léptette elő a Kommunista Párt hierarchiájának harmadik legfontosabb posztjára a harminchét éves Wang Hongwent, aki korábban tartományi szintű tisztségekben volt. Üstökösszerű felemelkedése számos megfigyelőt meglepett. Wang, aki szoros szövetségben állt Jiang Qinggel, soha nem tett szert önálló politikai identitásra és beosztásához illő tekintélyre. A „négyek bandája” többi tagjával együtt bukott meg 1976. októberben.
- 2 Ez a hasonlat megtalálható többek közt a következő művekben: Dávid Sham- baugh, „Introduction: Assessing Deng Xiaoping’s Legacy”; Lucián W. Pye, „An Introductory Profile: Deng Xiaoping and China’s Political Culture”, in: Dávid Shambaugh, szerk., *Deng Xiaoping: Portrait of a Chinese Statesman* (Oxford: Clarendon Press, 2006), 1—2, 14.
- 3 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 14, 1973, 7:35 - 8:25 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 18. kötet, *China 1972—1976* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 2007), 430.
- 4 „Memorandum from Richard H. Solomon of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger, Washington, January 25, 1974”, *FRUS* 18, 455.
- 5 Gao Wenqian, *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary*, ford. Peter Rand és Lawrence R. Sullivan (New York: Public Affairs, 2007), 246.
- 6 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao’s

Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010), 414. Az ezen a megbeszélésen elhangzottakat még nem hozták nyilvánosságra. Az idézet forrása egy vezető kínai diplomata, Wang Youping kiadatlan visszaemlékezése, aki ismerte Qiao Guanhua külügyminiszternek a Politikai Bizottság találkozájáról készült összefoglalóját.

kon”, az elrettentési elmélete elsősorban nem katonai doktrína volt. Kennan jelentős hangsúlyt fektetett a diplomáciai nyomásgyakorlásra és a nem kommunista államokon belüli belpolitikai és társadalmi reformokra mint a szovjet terjeszkedés elleni bástyákra.

6 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 385.

7 *Ibid.*, 389.

8 A Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság, amely akkor különálló, Moszkvával szövetséges államot alkotott.

9 „Memorandum from the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon: Washington, November 1971”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS), 1969—1976*, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2006), 548.

10 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 391.

11 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17-18, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 125.

12 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 131. Egyes beszámolók szerint Mao a „vízszintes vonal” országai közé sorolta Kínát is. A kifejezést nem fordították és nem jelent meg a megbeszélésről készült amerikai átiratban. Kína belefoglalása legalábbis logikus, mivel a Kínától keletre és nyugatra fekvő országok is a „vízszintes vonal” részei.

13 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010), 408.

14 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17, 1973, 11:30 p. m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 134.

15 *Ibid.*, 136.

16 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 794.

17 Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 413.

18 *Ibid.*, 414.

19 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 15, 1973, 5:57 — 9:30 p.m.”, *FRUS* 18, 38.

20 *Ibid.*, 32.

21 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 137.

22 Lásd a tizenharmadik fejezetet („*A tigris bajuszának megráncgálása*”: a harmadik vietnami háború), továbbá Henry Kissinger, *Years of Upheaval* (Boston: Little, Brown, 1982), 16-18, 339-367.

23 A kínai elemzés a szokottnál pontatlanabb volt hosszú távon, mert az általános vélekedés szerint az 1975-ben aláírt helsinki megállapodás jelentős mértékben meggyengítette a

Kelet-Európa fölötti szovjet uralmat.

TIZENEGYEDIK FEJEZET | *A Mao-korszak vége*

- 1 Roderick MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Erös of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 278- 281, 299-301. Mao Kína „romlatlan” fiatal nemzedékéből szeretett volna utódot találni magának, s ennek jegyében léptette elő a Kommunista Párt hierarchiájának harmadik legfontosabb posztjára a harminchét éves Wang Hongwent, aki korábban tartományi szintű tisztségekben volt. Üstökösszerű felemelkedése számos megfigyelőt meglepett. Wang, aki szoros szövetségben állt Jiang Qinggel, soha nem tett szert önálló politikai identitásra és beosztásához illő tekintélyre. A „négyek bandája” többi tagjával együtt bukott meg 1976. októberben.
- 2 Ez a hasonlat megtalálható többek közt a következő művekben: Dávid Sham- baugh, „Introduction: Assessing Deng Xiaoping’s Legacy”; Lucian W. Pye, „An Introductory Profile: Deng Xiaoping and China’s Political Culture”, in: Dávid Shambaugh, szerk., *Deng Xiaoping: Portrait of a Chinese Statesman* (Oxford: Clarendon Press, 2006), 1—2, 14.
- 3 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 14, 1973, 7:35 - 8:25 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 18. kötet, *China 1972—1976* (Washington, D. C.: Government Printing Office, 2007), 430.
- 4 „Memorandum from Richard H. Solomon of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger, Washington, January 25, 1974”, *FRUS* 18, 455.
- 5 Gao Wenqian, *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary*, ford. Peter Rand és Lawrence R. Sullivan (New York: Public Affairs, 2007), 246.
- 6 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomák History* 34, no. 2 (Ápril 2010), 414. Az ezen a megbeszélésen elhangzottakat még nem hozták nyilvánosságra. Az idézet forrása egy vezető kínai diplomata, Wang Youping kiadatlan visszaemlékezése, aki ismerte Qiao Guanhua külügyminiszternek a Politikai Bizottság találkozásáról készült összefoglalóját.
kon”, az elrettentési elmélete elsősorban nem katonai doktrína volt. Kennan jelentős hangsúlyt fektetett a diplomáciai nyomásgyakorlásra és a nem kommunista államokon belüli belpolitikai és társadalmi reformokra mint a szovjet terjeszkedés elleni bástyákra.
- 6 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 385.
- 7 *Ibid.*, 389.
- 8 A Jemeni Népi Demokratikus Köztársaság, amely akkor különálló, Moszkvával szövetséges államot alkotott.
- 9 „Memorandum from the President’s Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon: Washington, November 1971”, in: Steven E. Phillips, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 1969—1976, 17. kötet, *China 1969-1972* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 2006), 548.
- 10 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 391.
- 11 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17-18, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”,

FRUS 18, 125.

- 12 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 12, 1973, 5:40 - 8:25 p.m.”, *FRUS* 18, 131. Egyes beszámolók szerint Mao a „vízszintes vonal” országai közé sorolta Kínát is. A kifejezést nem fordították és nem jelent meg a megbeszélésekről készült amerikai átiratban. Kína belefoglalása legalábbis logikus, mivel a Kínától keletre és nyugatra fekvő országok is a „vízszintes vonal” részei.
- 13 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatic History* 34, no. 2 (April 2010), 408.
- 14 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17, 1973, 11:30 p. m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 134.
- 15 *Ibid.*, 136.
- 16 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 794.
- 17 Yang és Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente”, 413.
- 18 *Ibid.*, 414.
- 19 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 15, 1973, 5:57 —9:30 p.m.”, *FRUS* 18, 38.
- 20 *Ibid.*, 32.
- 21 „Memorandum of Conversation: Beijing, February 17, 1973, 11:30 p.m. - 1:20 a.m.”, *FRUS* 18, 137.
- 22 Lásd a tizenharmadik fejezetet („*A tigris bajuszának megráncgálása*”: a harmadik vietnami háború), továbbá Henry Kissinger, *Years of Upheaval* (Boston: Little, Brown, 1982), 16-18, 339-367.
- 23 A kínai elemzés a szokottnál pontatlanabb volt hosszú távon, mert az általános vélekedés szerint az 1975-ben aláírt helsinki megállapodás jelentős mértékben meggyengítette a Kelet-Európa fölötti szovjet uralmat.

TIZENEGYEDIK FEJEZET | *A Mao-korszak vége*

- 1 Roderick MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Erős of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 278- 281, 299-301. Mao Kína „romlatlan” fiatal nemzedékéből szeretett volna utódot találni magának, s ennek jegyében léptette elő a Kommunista Párt hierarchiájának harmadik legfontosabb posztjára a harminchét éves Wang Hongwent, aki korábban tartományi szintű tisztségekben volt. Üstökösszerű felemelkedése számos megfigyelőt meglepett. Wang, aki szoros szövetségben állt Jiang Qinggel, soha nem tett szert önálló politikai identitásra és beosztásához illő tekintélyre. A „négyek bandája” többi tagjával együtt bukott meg 1976. októberben.
- 2 Ez a hasonlat megtalálható többek közt a következő művekben: Dávid Shambaugh, „Introduction: Assessing Deng Xiaoping’s Legacy”; Lucián W. Pye, „An Introductory Profile: Deng Xiaoping and China’s Political Culture”, in: Dávid Shambaugh, szerk., *Deng Xiaoping: Portrait of a Chinese Statesman* (Oxford: Clarendon Press, 2006), 1—2, 14.
- 3 „Memorandum of Conversation: Beijing, November 14, 1973, 7:35 - 8:25 a.m.”, in: Dávid P. Nickles, szerk., *Foreign Relations of the United States (FRUS)*, 18. kötet, *China 1972—*

1976(Washington, D. C.: Government Printing Office, 2007), 430.

- 4 „Memorandum from Richard H. Solomon of the National Security Council Staff to Secretary of State Kissinger, Washington, January 25, 1974”, *FRUS* 18, 455.
- 5 Gao Wenqian, *Zhou Enlai: The Last Perfect Revolutionary*, ford. Peter Rand és Lawrence R. Sullivan (New York: Public Affairs, 2007), 246.
- 6 Kuisong Yang és Yafeng Xia, „Vacillating Between Revolution and Détente: Mao’s Changing Psyche and Policy Toward the United States, 1969-1976”, *Diplomatie History* 34, no. 2 (April 2010), 414. Az ezen a megbeszélésen elhangzottakat még nem hozták nyilvánosságra. Az idézet forrása egy vezető kínai diplomata, Wang Youping kiadatlan visszaemlékezése, aki ismerte Qiao Guanhua külügyminiszternek a Politikai Bizottság találkozájáról készült összefoglalóját.
- 7 Chou Enlai, „Report on the Work of the Government: January 13, 1975”, *Pe-king Review* 4 (January 24, 1975), 21—23.
- 8 *Ibid*, 23.
- 9 „Speech by Chairman of the Delegation of the People’s Republic of China, Teng Hsiao-ping, at the Special Session of the U.N. General Assembly: April 10, 1974” (Peking: Foreign Languages Press, 1974).
- 10 *Ibid*, 5.
- 11 *Ibid*, 6.
- 12 *Ibid*, 8.
- 13 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 788-789.
- 14 *Ibid*, 788.
- 15 George Bush, az amerikai összekötő iroda vezetője Pekingben, Winston Lord, a Külügyminisztérium politikai tervezőcsoportjának igazgatója és jómagam.
- 16 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 789-790.
- 17 *Ibid*, 789.
- 18 *Ibid*, 793.
- 19 *Ibid*. Nagy-Britannia a franciaországi csata után 1940-ben visszavonta expedíciós haderejét.
- 20 *Ibid*, 794.
- 21 *Ibid*.
- 22 *Ibid*, 791.
- 23 *Ibid*, 792.
- 24 *Ibid*.
- 25 *Ibid*, 790.
- 26 /tő, 791.
- 27 /tő.
- 28 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 25, 1975, 9:30 a.m.”, *FRUS* 18, 832.
- 29 *Ibid*.
- 30 „Paper Prepared by the Director of Policy Planning Staff (Lord), Washington, undated”, *FRUS* 18, 831.
- 31 „Memorandum of Conversation: Beijing, December 2, 1975, 4:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 18, 858.
- 32 *Ibid*, 859.
- 33 Mao egyik társa Yan’anban a polgárháború alatt; később tábornok, majd washingtoni

nagykövet.

- 34 Wang Hairong és Nancy Tang.
- 35 Qiao Guanhua külügyminiszter.
- 36 „Memorandum of Conversation: Beijing, December 2, 1975, 4:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 18, 859.
- 37 *Ibid.*, 867.
- 38 Egyes szövegekben éles kritika fogalmazódott meg a Qin Shi Huangdivel és a Tang-dinasztiához tartozó Wu Zetian császárnővel szemben, akik alatt valójában Maót és Jiang Qinget értették.
- 39 Lásd Henry Kissinger, *Year of Renewal* (New York: Simon & Schuster, 1999), 897.

TIZENKETTEDIK FEJEZET | *Az elpusztíthatatlan Deng Xiaoping*

- 1 Richard Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (New York: Viking, 1993), 186-187.
- 2 Lásd például „The Army Needs to Be Consolidated: January 25, 1975”, *Selected Works of Deng Xiaoping: 1975—1982*, 2. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1984), 11-13; „Some Problems Outstanding in the Iron and Steel Industry: May 29, 1975”, in: *ibid.*, 14-17.
- 3 „The Whole Party Should Take the Overall Interest into Account and Push the Economy Forward: March 5, 1975”, in: *ibid.*, 14-17.
- 4 „Priority Should Be Given to Scientific Research: September 26, 1975”, <http://web.peopledaily.com.cn/english/dengxp/vol2/text/bl080.html>.
- 5 „The Army Needs to Be Consolidated: January 25, 1975”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 13.
- 6 „Things Must Be Put in Order in All Fields”: September 27 és October 4, 1975”, in: *ibid.*, 47.
- 7 Deng Xiaoping, „Memóriái Speech”, megjelent: *China Quarterly* 65 (March 1976), 423.
- 8 „The 'Two Whatevers' Do Not Accord with Marxism: May 24, 1977”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 1. jegyzet (idézi az elvet támogató 1977. februári vezércikket); lásd még Roderick MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Erös of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 312-313.
- 9 MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: MacFarquhar, szerk., *The Politics of China*, 312.
- 10 „Speech at the All-Army Conference on Political Work: June 2, 1978”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 132.
- 7 Chou Enlai, „Report on the Work of the Government: January 13, 1975”, *Pe-king Review* 4 (January 24, 1975), 21—23.
- 8 *Ibid.*, 23.
- 9 „Speech by Chairman of the Delegation of the People’s Republic of China, Teng Hsiao-ping, at the Special Session of the U.N. General Assembly: April 10, 1974” (Peking: Foreign Languages Press, 1974).
- 10 *Ibid.*, 5.
- 11 *Ibid.*, 6.
- 12 *Ibid.*, 8.

- 13 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 788-789.
- 14 *Ibid.*, 788.
- 15 George Bush, az amerikai összekötő iroda vezetője Pekingben, Winston Lord, a Külügyminisztérium politikai tervezőcsoportjának igazgatója és jómagam.
- 16 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 789-790.
- 17 *Ibid.*, 789.
- 18 *Ibid.*, 793.
- 19 *Ibid.* Nagy-Britannia a franciaországi csata után 1940-ben visszavonta expedíciós haderejét.
- 20 *Ibid.*, 794.
- 21 *Ibid.*
- 22 *Ibid.*, 791.
- 23 *Ibid.*, 792.
- 24 *Ibid.*
- 25 *Ibid.*, 790.
- 26 /tő, 791.
- 27 /tő.
- 28 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 25, 1975, 9:30 a.m.”, *FRUS* 18, 832.
- 29 *Ibid.*
- 30 „Paper Prepared by the Director of Policy Planning Staff (Lord), Washington, undated”, *FRUS* 18, 831.
- 31 „Memorandum of Conversation: Beijing, December 2, 1975, 4:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 18, 858.
- 32 *Ibid.*, 859.
- 33 Mao egyik társa Yan'anban a polgárháború alatt; később tábornok, majd washingtoni nagykövet.
- 34 Wang Hairong és Nancy Tang.
- 35 Qiao Guanhua külügyminiszter.
- 36 „Memorandum of Conversation: Beijing, December 2, 1975, 4:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 18, 859.
- 37 *Ibid.*, 867.
- 38 Egyes szövegekben éles kritika fogalmazódott meg a Qin Shi Huangdivel és a Tang-dinasztiához tartozó Wu Zetian császárnővel szemben, akik alatt valójában Maót és Jiang Qinget értették.
- 39 Lásd Henry Kissinger, *Year of Renewal* (New York: Simon & Schuster, 1999), 897.

TIZENKETTEDIK FEJEZET | *Az elpusztíthatatlan Deng Xiaoping*

- 1 Richard Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (New York: Viking, 1993), 186-187.
- 2 Lásd például „The Army Needs to Be Consolidated: January 25, 1975”, *Selected Works of Deng Xiaoping: 1975—1982*, 2. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1984), 11-13; „Some Problems Outstanding in the Iron and Steel Industry: May 29, 1975”, in: *ibid.*, 14-17.
- 3 „The Whole Party Should Take the Overall Interest into Account and Push the Economy

Forward: March 5, 1975”, in: *ibid.*, 14-17.

- 4 „Priority Should Be Given to Scientific Research: September 26, 1975”,
<http://web.peopledaily.com.cn/english/dengxp/vol2/text/bl080.html>.
- 5 „The Army Needs to Be Consolidated: January 25, 1975”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 13.
- 6 „Things Must Be Put in Order in All Fields”: September 27 és October 4, 1975”, in: *ibid.*, 47.
- 7 Deng Xiaoping, „Memóriái Speech”, megjelent: *China Quarterly* 65 (March 1976), 423.
- 8 „The 'Two Whatevers' Do Not Accord with Marxism: May 24, 1977”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 1. jegyzet (idézi az elvet támogató 1977. februári vezércikket); lásd még Roderick MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Erös of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 312-313.
- 9 MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: MacFarquhar, szerk., *The Politics of China*, 312.
- 10 „Speech at the All-Army Conference on Political Work: June 2, 1978”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 132.
- 7 Chou Enlai, „Report on the Work of the Government: January 13, 1975”, *Pe-king Review* 4 (January 24, 1975), 21—23.
- 8 *Ibid.*, 23.
- 9 „Speech by Chairman of the Delegation of the People’s Republic of China, Teng Hsiao-ping, at the Special Session of the U.N. General Assembly: April 10, 1974” (Peking: Foreign Languages Press, 1974).
- 10 *Ibid.*, 5.
- 11 *Ibid.*, 6.
- 12 *Ibid.*, 8.
- 13 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 788-789.
- 14 *Ibid.*, 788.
- 15 George Bush, az amerikai összekötő iroda vezetője Pekingben, Winston Lord, a Külügyminisztérium politikai tervezőcsoportjának igazgatója és jómagam.
- 16 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 21, 1975, 6:25 - 8:05 p.m.”, *FRUS* 18, 789-790.
- 17 *Ibid.*, 793.
- 18 *Ibid.*, 793.
- 19 *Ibid.* Nagy-Britannia a franciaországi csata után 1940-ben visszavonta expedíciós haderejét.
- 20 *Ibid.*, 794.
- 21 *Ibid.*
- 22 *Ibid.*, 791.
- 23 *Ibid.*, 792.
- 24 *Ibid.*
- 25 *Ibid.*, 790.
- 26 *Ibid.*, 7) 1.
- 27 *Ibid.*
- 28 „Memorandum of Conversation: Beijing, October 25, 1975, 9:30 a.m.”, *FRUS* 18, 832.

- 29 *Ibid.*
- 30 „Paper Prepared by the Director of Policy Planning Staff (Lord), Washington, undated”, *FRUS* 18, 831.
- 31 „Memorandum of Conversation: Beijing, December 2, 1975, 4:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 18, 858.
- 32 *Ibid.*, 859.
- 33 Mao egyik társa Yarianban a polgárháború alatt; később tábornok, majd washingtoni nagykövet.
- 34 Wang Hairong és Nancy Tang.
- 35 Qiao Guanhua külügyminiszter.
- 36 „Memorandum of Conversation: Beijing, December 2, 1975, 4:10 - 6:00 p.m.”, *FRUS* 18, 859.
- 37 *Ibid.*, 867.
- 38 Egyes szövegekben éles kritika fogalmazódott meg a Qin Shi Huangdivel és a Tang-dinasztiához tartozó Wu Zetian császárnővel szemben, akik alatt valójában Maót és Jiang Qinget értették.
- 39 Lásd Henry Kissinger, *Years of Renewal* (New York: Simon & Schuster, 1999), 897.

TIZENKETTEDIK FEJEZET | *Az elpusztíthatatlan Deng Xiaoping*

- 1 Richard Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (New York: Viking, 1993), 186-187.
- 2 Lásd például „The Army Needs to Be Consolidated: January 25, 1975”, *Selected Works of Deng Xiaoping: 1975—1982*, 2. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1984), 11-13; „Some Problems Outstanding in the Iron and Steel Industry: May 29, 1975”, in: *ibid.*, 14-17.
- 3 „The Whole Party Should Take the Overall Interest into Account and Push the Economy Forward: March 5, 1975”, in: *ibid.*, 14-17.
- 4 „Priority Should Be Given to Scientific Research: September 26, 1975”, <http://web.peopledaily.com.cn/english/dengxp/vol2/text/bl080.html>.
- 5 „The Army Needs to Be Consolidated: January 25, 1975”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 13.
- 6 „Things Must Be Put in Order in All Fields”: September 27 és October 4, 1975”, in: *ibid.*, 47.
- 7 Deng Xiaoping, „Memóriái Speech”, megjelent: *China Quarterly* 65 (March 1976), 423.
- 8 „The 'Two Whatevers' Do Not Accord with Marxism: May 24, 1977”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 1. jegyzet (idézi az elvet támogató 1977. februári vezércikket); lásd még Roderick MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: Roderick MacFarquhar, szerk., *The Politics of China: The Eras of Mao and Deng*, 2. kiadás (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 312-313.
- 9 MacFarquhar, „The Succession to Mao and the End of Maoism, 1969-1982”, in: MacFarquhar, szerk., *The Politics of China*, 312.
- 10 „Speech at the All-Army Conference on Political Work: June 2, 1978”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 132.

- 11 „The 'Two Whatevers' Do Not Accord with Marxism, May 24, 1977”, in: *ibid.*, 51.
- 12 „Respect Knowledge, Respect Trained Personnel: May 24, 1977”, in: *ibid.*, 53.
- 13 Stanley Karnow, „Our Next Move on China”, *New York Times* (August 14, 1977); Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 632.
- 14 Lásd Lucián W. Pye, „An Introductory Profile: Deng Xiaoping and China's Political Culture”, in: Dávid Shambaugh, szerk., *Deng Xiaoping: Portrait of a Chinese Statesman* (Oxford: Clarendon Press, 2006).
- 15 „Emancipate the Mind, Seek Truth from Facts and Unite as One in Looking into the Future: December 13, 1978”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 152.
- 16 *Ibid.*, 152.
- 17 *Ibid.*
- 18 „Uphold the Four Cardinal Principles: March 30, 1979”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 181.
- 19 *Ibid.*, 181.
- 20 *Ibid.*, 182-183.
- 21 Deng 1983-ig miniszterelnök-helyettes és a kínai Népi Politikai Konzultatív Kongresszus elnöke volt. 1981 és 1989 között a Központi Katonai Bizottság elnöke és a Tanácsadó Testület elnöke volt.
- 22 Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China*, 256.

TIZENHARMADIK FEJEZET j „A tigris bajuszának megráncgálása”: a harmadik vietnami háború

- 1 „A tigris bajuszának megráncgálása” egy Mao által népszerűvé tett kínai mondás, aminek a jelentése: valamilyen bátor vagy veszélyes tett véghezvitele. Ennek a megjegyzésnek az apropója az 1979. áprilisban Hua Guofenggel Pekingben tartott találkozás volt.
- 2 A „kulturális forradalom” alatt Lin Biao akkori védelmi miniszter eltörölt minden rangot és rangjelzést, s elrendelte a kínai csapatok alapos ideológiai képzését a Mao-idézetekből összeállított „vörös könyvecske” alapján. A Népi Felszabadító Hadsereg től elvárták, hogy a szokásos katonai tevékenységen túlmenően társadalmi és ideológiai szerepet is vállaljon. Hogy ezek a fejlemények milyen óriási mértékű károkat okoztak az NFH-ban a Vietnammal való konfliktus során, arról

alapos beszámolót ad Edward O'Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War* (New York: Routledge, 2007).

„Zhou Enlai, Kang Sheng, and Pham Van Dong: Beijing, 29 April 1968”, in: Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tønnesson, Nguyen Vu Tung és James G. Hershberg, szerk., „77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the War in Indochina, 1964-1977”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 22 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International History Project, May 1998), 127-128.

Lásd a nyolcadik fejezetet (*tha megbékéléshez*), 221. oldal.

Mindig úgy hittem, hogy hozzájárult Zhou bukásához, hogy a Maóhoz ideológiailag hűséges vörös khmereket kompromisszumra kényszerítette, bár erre nem is lett volna okvetlenül szükség. Lásd még Kissinger, *Years of Upheaval* (Boston: Little, Brown, 1982), 368.

Róbert S. Ross, *The Indochina Tangle: China's Vietnam Policy, 1975—1979* (New York: Columbia University Press, 1988), 74, idézi aXinhua hírügynökségi jelentést (1975. augusztus 15-), a Foreign Broadcast Information Service (FBIS) Daily Report, People's Republic of China (1975. augusztus 18.) fordításában, A7.

Ibid.

Ibid., 98, idézi a Xinhua hírügynökségi jelentést (1975. március 15-), a Foreign Broadcast Information Service (FBIS) Daily Report, People's Republic of China (1975. március 16.) fordításában, A13.

1978. áprilisban az afgán elnököt meggyilkolták és a kormánya megbukott. 1978. december 5-én a Szovjetunió és Afganisztán új kormánya együttműködési szerződést kötött. 1979. február 19-én az afganisztáni amerikai nagykövetet meggyilkolták.

Cyrus Vance, *Hard Choice: Critical Years in America's Foreign Policy* (New York: Simon & Schuster, 1983), 79.

„President Carter's Instructions to Zbigniew Brzezinski for His Mission to China, May 17, 1978”, in: Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 1985), Annex 1, 2.

Az alábbi öt elvről volt szó: az „egy Kína” politika megerősítése; kötelezettségvállalás arra, hogy Amerika nem támogatja Tajvan függetlenségi törekvéseit; Amerika ellenezné, ha Japán esetleg csapatokat küldene Tajvanra; minden békés megoldás támogatása Peking és Tajpei között; kötelezettségvállalás a további normalizálásra. Lásd a kilencedik fejezetet (*A kapcsolatok felújítása: az első találkozások Maóval és Zhouval*), 255. oldal.

- 11 „The 'Two Whatevers' Do Not Accord with Marxism, May 24, 1977”, in: *ibid.*, 51.
- 12 „Respect Knowledge, Respect Trained Personnel: May 24, 1977”, in: *ibid.*, 53.
- 13 Stanley Karnow, „Our Next Move on China”, *New York Times* (August 14, 1977); Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 632.
- 14 Lásd Lucián W. Pye, „An Introductory Profile: Deng Xiaoping and China's Political Culture”, in: Dávid Shambaugh, szerk., *Deng Xiaoping: Portrait of a Chinese Statesman* (Oxford: Clarendon Press, 2006).
- 15 „Emancipate the Mind, Seek Truth from Facts and Unite as One in Looking into the Future: December 13, 1978”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 152.
- 16 *Ibid.*, 152.
- 17 *Ibid.*
- 18 „Uphold the Four Cardinal Principles: March 30, 1979”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 181.
- 19 *Ibid.*, 181.
- 20 *Ibid.*, 182-183.
- 21 Deng 1983-ig miniszterelnök-helyettes és a kínai Népi Politikai Konzultatív Kongresszus elnöke volt. 1981 és 1989 között a Központi Katonai Bizottság elnöke és a Tanácsadó Testület elnöke volt.
- 22 Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China*, 256.

TIZENHARMADIK FEJEZET j „A tigris bajuszának megráncigálása”: a harmadik vietnami báború

- 1 „A tigris bajuszának megráncigálása” egy Mao által népszerűvé tett kínai mondás, aminek a jelentése: valamilyen bátor vagy veszélyes tett véghezvitele. Ennek a megjegyzésnek az apropója az 1979. áprilisban Hua Guofenggel Pekingben tartott találkozó volt.
- 2 A „kulturális forradalom” alatt Lin Biao akkori védelmi miniszter eltörölt minden rangot és rangjelzést, s elrendelte a kínai csapatok alapos ideológiai képzését a Mao-idézetekből összeállított „vörös könyvecske” alapján. A Népi Felszabadító Hadseregtől elvárták, hogy a szokásos katonai tevékenységen túlmenően társadalmi és ideológiai szerepet is vállaljon. Hogy ezek a fejlemények milyen óriási mértékű károkat okoztak az NFH-ban a Vietnammal való konfliktus során, arról

alapos beszámolót ad Edward O'Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War* (New York: Routledge, 2007).

„Zhou Enlai, Kang Sheng, and Pham Van Dong: Beijing, 29 April 1968”, in: Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tønnesson, Nguyen Vu Tung és James G. Hershberg, szerk., „77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the War in Indochina, 1964-1977”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 22 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International History Project, May 1998), 127-128.

Lásd a nyolcadik fejezetet (*tha megbékéléshez*), 221. oldal.

Mindig úgy hittem, hogy hozzájárult Zhou bukásához, hogy a Maóhoz ideológiailag hűséges vörös khmereket kompromisszumra kényszerítette, bár erre nem is lett volna okvetlenül szükség. Lásd még Kissinger, *Years of Upheaval* (Boston: Little, Brown, 1982), 368.

Róbert S. Ross, *The Indochina Tangle: China's Vietnam Policy, 1975—1979* (New York: Columbia University Press, 1988), 74, idézi aXinhua hírügynökségi jelentést (1975. augusztus 15-), a Foreign Broadcast Information Service (FBIS) Daily Report, People's Republic of China (1975. augusztus 18.) fordításában, A7.

Ibid.

Ibid., 98, idézi a Xinhua hírügynökségi jelentést (1975. március 15.), a Foreign Broadcast Information Service (FBIS) Daily Report, People's Republic of China (1975. március 16.) fordításában, A13.

1978. áprilisban az afgán elnököt meggyilkolták és a kormánya megbukott. 1978. december 5-én a Szovjetunió és Afganisztán új kormánya együttműködési szerződést kötött. 1979. február 19-én az afganisztáni amerikai nagykövetet meggyilkolták.

Cyrus Vance, *Hard Choice: Critical Years in America's Foreign Policy* (New York: Simon & Schuster, 1983), 79.

„President Carter's Instructions to Zbigniew Brzezinski for His Mission to China, May 17, 1978”, in: Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 1985), Annex 1, 2.

Az alábbi öt elvről volt szó: az „egy Kína” politika megerősítése; kötelezettségvállalás arra, hogy Amerika nem támogatja Tajvan függetlenségi törekvéseit; Amerika ellenezné, ha Japán esetleg csapatokat küldene Tajvanra; minden békés megoldás támogatása Peking és Tajpei között; kötelezettségvállalás a további normalizálásra. Lásd a kilencedik fejezetet (*A kapcsolatok felújítása: az első találkozások Maóval és Zhouval*), 255. oldal.

- 11 „The 'Two Whatevers' Do Nót Accord with Marxism, May 24, 1977”, in: *ibid.*, 51.
- 12 „Respect Knowledge, Respect Trained Personnel: May 24, 1977”, in: *ibid.*, 53.
- 13 Stanley Karnow, „Our Next Move on China”, *New York Times* (August 14, 1977); Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 632.
- 14 Lásd Lucián W. Pye, „An Introductory Profilé: Deng Xiapoping and China's Political Culture”, in: Dávid Shambaugh, szerk., *Deng Xiaoping: Portrait of a Chinese Statesman* (Oxford: Clarendon Press, 2006).
- 15 „Emancipate the Mind, Seek Truth from Facts and Unite as One in Looking into the Future: December 13, 1978”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 152.
- 16 *Ibid.*, 154.
- 17 *Ibid.*
- 18 „Uphold the Four Cardinal Principles: March 30, 1979”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 2. kötet, 181.
- 19 *Ibid.*, 181.
- 20 *Ibid.*, 182-183.
- 21 Deng 1983-ig miniszterelnök-helyettes és a kínai Népi Politikai Konzultatív Kongresszus elnöke volt. 1981 és 1989 között a Központi Katonai Bizottság elnöke és a Tanácsadó Testület elnöke volt.
- 22 Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China*, 256.

TIZENHARMADIK FEJEZET j „A tigris bajuszának megráncigálása”: a harmadik vietnami háború

- 1 „A tigris bajuszának megráncigálása” egy Mao által népszerűvé tett kínai mondás, aminek a jelentése: valamilyen bátor vagy veszélyes tett véghezvitele. Ennek a megjegyzésnek az apropója az 1979. áprilisban Hua Guofenggel Pekingben tartott találkozó volt.
- 2 A „kulturális forradalom” alatt Lin Biao akkori védelmi miniszter eltörölt minden rangot és rangjelzést, s elrendelte a kínai csapatok alapos ideológiai képzését a Mao-idézetekből összeállított „vörös könyvecske” alapján. A Népi Felszabadító Hadseregtől elvárták, hogy a szokásos katonai tevékenységen túlmenően társadalmi és ideológiai szerepet is vállaljon. Hogy ezek a fejlemények milyen óriási mértékű károkat okoztak az NFH-ban a Vietnammal való konfliktus során, arról alapos beszámolót ad Edward O'Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War* (New York: Routledge, 2007).
- 3 „Zhou Enlai, Kang Sheng, and Pham Van Dong: Beijing, 29 April 1968”, in: Odd Arne Westad, Chen Jian, Stein Tønnesson, Nguyen Vu Tung és James G. Hershberg, szerk., „77 Conversations Between Chinese and Foreign Leaders on the War in Indochina, 1964-

- 1977”, Cold War International History Project Working Paper Series, working paper no. 22 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International History Project, May 1998), 127-128.
- 4 Lásd a nyolcadik fejezetet (*Úta megbékéléshez*), 221. oldal.
 - 5 Mindig úgy hittem, hogy hozzájárult Zhou bukásához, hogy a Maóhoz ideológiailag hűséges vörös khmereket kompromisszumra kényszerítette, bár erre nem is lett volna okvetlenül szükség. Lásd még Kissinger, *Years of Upheaval* (Boston: Little, Brown, 1982), 368.
 - 6 Róbert S. Ross, *The Indochina Tangle: China's Vietnam Policy, 1975—1979* (New York: Columbia University Press, 1988), 74, idézi aXinhua hírügynökségi jelentést (1975. augusztus 15.), a Foreign Broadcast Information Service (FBIS) Daily Report, People's Republic of China (1975. augusztus 18.) fordításában, A7.
 - 7 *Ibid.*
 - 8 *Ibid.*, 98, idézi a Xinhua hírügynökségi jelentést (1975. március 15.), a Foreign Broadcast Information Service (FBIS) Daily Report, People's Republic of China (1975- március 16.) fordításában, A13.
 - 9 1978. áprilisban az afgán elnököt meggyilkolták és a kormánya megbukott. 1978. december 5-én a Szovjetunió és Afganisztán új kormánya együttműködési szerződést kötött. 1979. február 19-én az afganisztáni amerikai nagykövetet meggyilkolták.
 - 10 Cyrus Vance, *Mard Choice: Critical Years in America's Foreign Policy* (New York: Simon & Schuster, 1983), 79.
 - 11 „President Carter's Instructions to Zbigniew Brzezinski for His Mission to China, May 17, 1978”, in: Zbigniew Brzezinski, *Power and Principle: Memoirs of the National Security Adviser, 1977-1981* (New York: Farrar, Straus & Giroux, 1985), Annex 1, 2.
 - 12 Az alábbi öt elvről volt szó: az „egy Kína” politika megerősítése; kötelezettségvállalás arra, hogy Amerika nem támogatja Tajvan függetlenségi törekvéseit; Amerika ellenezné, ha Japán esetleg csapatokat küldene Tajvanra; minden békés megoldás támogatása Peking és Tajpej között; kötelezettségvállalás a további normalizálásra. Lásd a kilencedik fejezetet (*A kapcsolatok felújítása: az első találkozások Maóval és Zhouval*), 255. oldal.
 - 13 „Memorandum of Conversation, Summary of the President's Meeting with the People's Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 9th 1979, 3:35 - 4:59 p.m.”, Jimmy Carter Presidential Library (JCPL), Vertical Fde - China, item no. 270, 10-11.
 - 14 „Summary of Dr. Brzezinski's Meeting with Foreign Minister Huang Hua: Bei- jing, May 21st 1978 , JCPL, Vertical Füé - China, item no. 232, 3.
 - 15 *Ibid.*, 6-7.
 - 16 *Ibid.* Szadat 1970-től 1981-ben történt meggyilkolásáig volt Egyiptom elnöke. A

hivatkozott „merész tett arra utal, hogy Szadat 1972-ben húszezerénél is több szovjet katonai tanácsadót utasított ki Egyiptomból, és hogy elindította az 1973. októberi háborút Izraellel, majd elkezdte a békefolyamatot.

- 17 *Ibid.* A.
- 18 *Ibid.*, 10-11.
- 19 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P'ing: Beijing, May 21st 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232-e, 16.
- 20 *Ibid.*, 5-6.
- 21 „Summary of Dr. Brzezinski's Meeting with Chairman Hua Kuo-feng: Beijing, May 22nd, 1978”, JCPL, Vertical Fiié – China, item no. 233c, 4-5.
- 22 „Memorandum of Conversation, Summary of the President's Meeting with Ambassador Ch'ai Tse-min: Washington, September 19, 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 250b, 3.
- 23 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P'ing: Beijing, May 21st 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232-e, 6.
- 24 Az utóbbi években kínai vezetők és politikai elemzők a „békés felemelkedés” fogalmat kezdték el használni Kína külpolitikai törekvésének leírására, hogy nagyhatalmi státuszra tegyen szert a fennálló nemzetközi rendszer keretein belül. Barry Búzá az elkepzelesről szóló kínai és nyugati irodalom gondolatgazdag összefoglalásában felveti azt a lehetőséget, hogy Kína „békés felemelkedése” az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején kezdődött, amint Deng Kína bel- és külpolitikáját egyre inkább nem a forradalmi világgal hozta kapcsolatba, hanem keresni kezdte a nyugattal közös érdekeket. Deng külföldi utazásai bizonyítják ezt az irányváltást. Lásd Barry Búzá, „China in International Society: Is 'Peace-ful Rise' Possible?” *The Chinese Journal of International Politics* 3 (2010), 12-13.
- 25 „An Interview with Teng Hsiao P'ing”, *Time* (February 5, 1979), <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,946204,00.html>.
- 26 „China and Japan Húg and Make Up”, *Time* (November 6, 1978), <http://time.com/time/magazine/article/0,9171,948275-1,00.html>.
- 27 Henry Kamm, „Teng Begins Southeast Asian Tour to Counter Rising Soviet Influence”, *New York Times* (November 6, 1978), A1.
- 28 Henry Kamm, „Teng Telis the Thais Moscow-Hanoi Treaty Perils World's Peace”, *New York Times* (November 9, 1978), A9
- 29 „Excerpts from Talks Given in Wúichang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai. January 18 - February 21, 1992”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, ford., The Bureau for the Compilation and Translation of Works of Marx, Engels, Lenin and Stalin Under the Central Committee of the Communist Party of China (Beijing: Foreign Languages Press, 1994), 366.

- 30 Li Kuan Ju, *A harmadik világból az elsőbe - A „szingapúri sztori 1965-2000*, ford. Hernádi András (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 443.
- 31 *Ibid.*, 444.
- 32 Fox Butterfield, „Differences Fade as Rivals Mingle to Honor Teng”, *New York Times* (January 30, 1979), A1.
- 33 Joseph Lelyveld, „’Astronout’ Teng Gets New View of World in Houston”, *New York Times* (February 3, 1979), A1.
- 34 Fox Butterfield, „Teng Again Says Chinese May Move Against Vietnam”, *New York Times* (February 1, 1979), A16.
- 35 Joseph Lelyveld, „’Astronout’ Teng Gets New View of World in Houston”, A1.
- 36 A két világháború között huszonkét év telt el. A második világháború vége óta több mint huszonkét év telt el, de a kínai vezető attól tartottak, hogy bizonyos történelmi ritmus mozgatja az eseményeket. Mao ezt hangoztatta E. F. Hill ausztrál kommunista vezetőnek egy évtizeddel korábban. Lásd még a nyolcadik fejezetet (*Út a megbékéléshez*), 221. oldal; Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „AH Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American Rapprochement, 1968-1969”, *ColdWar International History Project Bulletin* 11 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1998), 161.
- 37 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s First Meeting with PRC Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 268, 8-9.
- 38 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P’ing: Beijing, May 21st, 1978”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 232-e, 14.
- 39 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s First Meeting with People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979, 3:35 - 4:59 p.m.”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 270, 10-11.
- 13 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s Meeting with the People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 9th 1979, 3:35 - 4:59 p.m.”, Jimmy Carter Presidential Library (JCPL), Vertical Fde - China, item no. 270, 10-11.
- 14 „Summary of Dr. Brzezinski’s Meeting with Foreign Minister Huang Hua: Beijing, May 21st 1978”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 232, 3.
- 15 *Ibid.*, 6-7.
- 16 *Ibid.* Szadat 1970-től 1981-ben történt meggyilkolásáig volt Egyiptom elnöke. A hivatkozott „merész tett arra utal, hogy Szadat 1972-ben húszezernél is több szovjet katonai tanácsadót utasított ki Egyiptomból, és hogy elindította az 1973. októberi háborút Izraellel, majd elkezdte a békefolyamatot.

- 17 *Ibid.* A.
- 18 *Ibid.*, 10-11.
- 19 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P'ing: Beijing, May 21st 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232-e, 16.
- 20 *Ibid.*, 5-6.
- 21 „Summary of Dr. Brzezinski's Meeting with Chairman Hua Kuo-feng: Beijing, May 22nd, 1978”, JCPL, Vertical Fiié – China, item no. 233c, 4-5.
- 22 „Memorandum of Conversation, Summary of the President's Meeting with Ambassador Ch'ai Tse-min: Washington, September 19, 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 250b, 3.
- 23 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P'ing: Beijing, May 21st 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232-e, 6.
- 24 Az utóbbi években kínai vezetők és politikai elemzők a „békés felemelkedés” fogalmat kezdték el használni Kína külpolitikai törekvésének leírására, hogy nagyhatalmi státuszra tegyen szert a fennálló nemzetközi rendszer keretein belül. Barry Búzá az elkepzelesről szóló kínai és nyugati irodalom gondolatgazdag összefoglalásában felveti azt a lehetőséget, hogy Kína „békés felemelkedése” az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején kezdődött, amint Deng Kína bel- és külpolitikáját egyre inkább nem a forradalmi világgal hozta kapcsolatba, hanem keresni kezdte a nyugattal közös érdekeket. Deng külföldi utazásai bizonyítják ezt az irányváltást. Lásd Barry Búzá, „China in International Society: Is 'Peace-ful Rise' Possible?” *The Chinese Journal of International Politics* 3 (2010), 12-13.
- 25 „An Interview with Teng Hsiao P'ing”, *Time* (February 5, 1979), <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,946204,00.html>.
- 26 „China and Japan Húg and Make Up”, *Time* (November 6, 1978), <http://time.com/time/magazine/article/0,9171,948275-1,00.html>.
- 27 Henry Kamm, „Teng Begins Southeast Asian Tour to Counter Rising Soviet Influence”, *New York Times* (November 6, 1978), A1.
- 28 Henry Kamm, „Teng Telis the Thais Moscow-Hanoi Treaty Perils World's Peace”, *New York Times* (November 9, 1978), A9.
- 29 „Excerpts from Talks Given in Wúichang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai. January 18 - February 21, 1992”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, ford., The Bureau for the Compilation and Translation of Works of Marx, Engels, Lenin and Stalin Under the Central Committee of the Communist Party of China (Beijing: Foreign Languages Press, 1994), 366.
- 30 Li Kuan Ju, *A harmadik világból az elsőbe - A „szingapúri sztori 1965-2000*, ford. Hernádi András (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 443.
- 31 *Ibid.*, 444.

- 32 Fox Butterfield, „Differences Fade as Rivals Mingle to Honor Teng”, *New York Times* (January 30, 1979), A1.
- 33 Joseph Lelyveld, „’Astronout’ Teng Gets New View of World in Houston”, *New York Times* (February 3, 1979), A1.
- 34 Fox Butterfield, „Teng Again Says Chinese May Move Against Vietnam”, *New York Times* (February 1, 1979), A16.
- 35 Joseph Lelyveld, „’Astronout’ Teng Gets New View of World in Houston”, A1.
- 36 A két világháború között huszonkét év telt el. A második világháború vége óta több mint huszonkét év telt el, de a kínai vezető attól tartottak, hogy bizonyos történelmi ritmus mozgatja az eseményeket. Mao ezt hangoztatta E. F. Hill ausztrál kommunista vezetőnek egy évtizeddel korábban. Lásd még a nyolcadik fejezetet (*Út a megbékéléshez*), 221. oldal.; Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „AH Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American Rapprochement, 1968-1969”, *ColdWar International History Project Bulletin* 11 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1998), 161.
- 37 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s First Meeting with PRC Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 268, 8-9.
- 38 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P’ing: Beijing, May 21st, 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232-c, 14.
- 39 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s First Meeting with People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979, 3:35 - 4:59 p.m.”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 270, 10-11.
- 13 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s Meeting with the People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 9th 1979, 3:35 - 4:59 p.m.”, Jimmy Carter Presidential Library (JCPL), Vertical Fde - China, item no. 270, 10-11.
- 14 „Summary of Dr. Brzezinski’s Meeting with Foreign Minister Huang Hua: Beijing, May 21st 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232, 3.
- 15 *Ibid.*, 6—7.
- 16 *Ibid.* Szadat 1970-től 1981-ben történt meggyilkolásáig volt Egyiptom elnöke. A hivatkozott „merész tett arra utal, hogy Szadat 1972-ben húszezernél is több szovjet katonai tanácsadót utasított ki Egyiptomból, és hogy elindította az 1973. októberi háborút Izraellel, majd elkezdte a békefolyamatot.
- 17 *Ibid.* A.
- 18 *Ibid.*, 10-11.
- 19 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P’ing: Beijing,

- May 21st 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232-e, 16.
- 20 *Ibid.*, 5-6.
- 21 „Summary of Dr. Brzezinskis Meeting with Chairman Hua Kuo-feng: Beijing, May 22nd, 1978 , JCPL, Vertical Fiié — China, item no. 233c, 4-5.
- 22 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s Meeting with Am- bassador Ch’ai Tse-min: Washington, September 19, 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 250b, 3.
- 23 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P’ing: Beijing, May 21st 1978”, JCPL, Vertical Fiié - China, item no. 232-e, 6.
- 24 Az utóbbi években kínai vezetők és politikai elemzők a „békés felemelkedés” fogalmat kezdték el használni Kína külpolitikai törekvésének leírására, hogy nagyhatalmi státuszra tegyen szert a fennálló nemzetközi rendszer keretein belül. Barry Búzá az elkepzelesről szóló kínai és nyugati irodalom gondolatgazdag összefoglalásában felveti azt a lehetőséget, hogy Kína „békés felemelkedése” az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején kezdődött, amint Deng Kína bel- és külpolitikáját egyre inkább nem a forradalmi világgal hozta kapcsolatba, hanem keresni kezdte a nyugattal közös érdekeket. Deng külföldi utazásai bizonyítják ezt az irányváltást. Lásd Barry Búzá, „China in International Society: Is ‘Peace- ful Rise’ Possible?” *The Chinese Journal of International Politics* 3 (2010), 12-13.
- 25 „An Interview with Teng Hsiao P’ing”, *Time* (February 5, 1979), <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,946204,00.html>.
- 26 „China and Japan Húg and Make Up”, *Time* (November 6, 1978), <http://time.com/time/magazine/article/0,9171,948275-1,00.html>.
- 27 Henry Kamm, „Teng Begins Southeast Asian Tour to Counter Rising Soviet Influence”, *New York Times* (November 6, 1978), A1.
- 28 Henry Kamm, „Teng Telis the Thais Moscow-Hanoi Treaty Perils World’s Peace”, *New York Times* (November 9, 1978), A9
- 29 „Excerpts from Talks Given in Wúichang, Shenzhen, 7huhai and Shanghai. Ja- nuary 18 - February 21, 1992”, in: *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, ford., The Bureau for the Compilation and Translation of Works of Marx, Engels, Lenin and Stalin Under the Central Committee of the Communist Party of China (Beijing: Foreign Languages Press, 1994), 366.
- 30 Li Kuan Ju, *A harmadik világból az elsőbe - A „szingapúri sztori 1965-2000*, ford. Hernádi András (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 443.
- 31 *Ibid.*, 444.
- 32 Fox Butterfield, „Differences Fade as Rivals Mingle to Honor Teng”, *New York Times* (January 30, 1979), A1.

- 33 Joseph Lelyveld, „’Astronaut Teng Gets New View of World in Houston , *New York Times* (February 3, 1979), A1.
- 34 Fox Butterfield, „Teng Again Says Chinese May Move Against Vietnam”, *New York Times* (February 1, 1979), A16.
- 35 Joseph Lelyveld, „’Astronaut Teng Gets New View of World in Houston , A1.
- 36 A két világháború között huszonkét év telt el. A második világháború vége óta több mint huszonkét év telt el, de a kínai vezető attól tartottak, hogy bizonyos történelmi ritmus mozgatja az eseményeket. Mao ezt hangoztatta E. F. Hill ausztrál kommunista vezetőnek egy évtizeddel korábban. Lásd még a nyolcadik fejezetet (*Út a megbékéléshez*), 221. oldal.; Chen Jian és Dávid L. Wilson, szerk., „AH Under the Heaven Is Great Chaos: Beijing, the Sino-Soviet Border Clashes, and the Turn Toward Sino-American Rapprochement, 1968-1969”, *Cold War International History Project Bulletin* 11 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1998), 161.
- 37 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s First Meeting with PRC Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979”, JCPL, Vertical Fű - China, item no. 268, 8-9.
- 38 „Memorandum of Conversation, Meeting with Vice Premier Teng Hsiao P’ing: Beijing, May 21st, 1978”, JCPL, Vertical Fű - China, item no. 232-e, 14.
- 39 „Memorandum of Conversation, Summary of the President’s First Meeting with People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979, 3:35 - 4:59 p.m.”, JCPL, Vertical Fű - China, item no. 270, 10-11.

- 40 „Memorandum of Conversation, Carter-Deng, Subject: Vietnam: Washington, January 29th, 1979, 5:00 p.m. - 5:40 p.m.”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 007, 2.
- 41 Ross, *The Indochina Tangle*, 229.
- 42 „Memorandum of Conversation, Carter-Deng, Washington, January 29th, 1979, 5:00 p.m. - 5:40 p.m.”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 007, 2.
- 43 *Ibid.*, 5.
- 44 Brzezinski, *Power and Principle*, 410.
- 45 „President Reporting on His Conversations with Deng: January 30th, 1979”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 009, 1.
- 46 Henry Scott-Stokes, „Teng Criticizes the U.S. for a Lack of Firmness in Iran”, *New York Times* (February 8, 1979), A12.
- 47 Az alacsonyabb adat innen származik: Bruce Elleman, *Modern Chinese Warfare, 1975—1989* (New York: Routledge, 2001), 285. A magasabb szám Edward O'Dowd becslése, in: *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 3 45-55.
- 48 O'Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 45.
- 49 Deng Xiaoping Jimmy Carternek 1979. január 30-án, idézi Brzezinski, *Power and Principle*, 409-410.
- 50 „Text of Declaration by Moscow”, *New York Times* (February 19, 1979); Craig R. Whitney, „Security pact Cited: Moscow Says It Will Honor 'Terms of Treaty - No Direct Threat Made’”, *New York Times* (February 19, 1979), A1.
- 51 Edward Cowan, „Blumenthal Delivers Warning”, *New York Times* (February 28 1979), A1.
- 52 *Ibid*
- 53 Egyike azon kevés kutatónak, aki elutasítja ezt a hagyományos felfogást — és hangsúlyozza a konfliktus szovjetellenes dimenzióját - Bruce Elleman *Modern Chinese Warfare* című munkájában, 284-297.
- 54 A Népi Felszabadító Hadsereg veszteségeiről készült különböző becslések áttekintését lásd O Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 45.
- 5 5 „Memorandum of Conversation, Summary of the President's First Meeting with PRC Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 268, 8.

- 57 „Memorandum of Conversation with Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, January 8th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 69, Brown (Harold) Trip Memcons, 1/80, Füé, 16.
- 58 „Memorandum of Conversation with Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, January 8th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 69, Brown (Harold) Trip Memcons, 1/80, Füé, 15.
- 59 „President Carter’s Instructions to Zbigniew Brzezinski for His Mission to China, May 17, 1978”, in: Brzezinski, *Power and Principle*, Annex I, 4.
- 60 Egy becslés szerint 1986-ban Vietnam „700 ezer katonát állomásoztatott az ország északi részében”. Kari D. Jackson, „Indochina, 1982-1985: Peace Yields to War”, in: Solomon és Kosaka, szerk., *The Soviet Far East Military Buildup*, idézi Elleman, *Modern Chinese Warfare*, 206.
- 61 „Memorandum of Conversation, Summary of the Vice President’s Meeting with People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, August 28th, 1979, 9:30 a.m. - 12:00 noon”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 279, 9.
- 62 „Memorandum of Conversation Between President Carter and Premier Hua Guofeng of the People’s Republic of China: Tokyo, July 10th, 1980 , JCPL, NSA Brzez. Matl. Subj. Füé, Box No. 28, „Memcons: President, 7/80”.
- 63 Idézi Chen Jian, *China’s Road to the Korean War* (New York: Columbia University Press, 1994), 149.
- 64 „Memorandum of Conversation, Summary of Dr. Brzezinski’s Conversation with Vice Premier Geng Biao of the People’s Republic of China: Washington, May 29th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 70, „Geng Biao Visit, 5/23-31/80”, Folder, 5.
- 65 Li Kuan Ju, *A harmadik világból az elsőbe - A „szingapúri sztori 1965-2000*, ford. Hernádi András (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 448.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET ! Reagan és a normalitás megjelenése

- 1 George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Alfréd A. Knopf, 1998), 93-94.
- 2 Taiwan Relations Act [A tajvani kapcsolatokról szóló törvény], Public Law 96- 98, §3.1.
- 3 Az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közös kommunikéje (1982. augusztus 17.), nyomtatásban Alán D. Romberg, *Rein in at the Brink of the Precipice: American Policy Toward Taiwan and U.S—PRC Relations* (Washington, D. C.: Henry L. Somson Center, 2003), 243.

- 40 „Memorandum of Conversation, Carter-Deng, Subject: Vietnam: Washington, January 29th, 1979, 5:00 p.m. - 5:40 p.m.”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 007, 2.
- 41 Ross, *The Indochina Tangle*, 229.
- 42 „Memorandum of Conversation, Carter-Deng, Washington, January 29th, 1979, 5:00 p.m. - 5:40 p.m.”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 007, 2.
- 43 *Ibid.*, 5.
- 44 Brzezinski, *Power and Principle*, 410.
- 45 „President Reporting on His Conversations with Deng: January 30th, 1979”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 009, 1.
- 46 Henry Scott-Stokes, „Teng Criticizes the U.S. for a Lack of Firmness in Iran”, *New York Times* (February 8, 1979), A12.
- 47 Az alacsonyabb adat innen származik: Bruce Elleman, *Modern Chinese Warfare, 1975—1989* (New York: Routledge, 2001), 285. A magasabb szám Edward O'Dowd becslése, in: *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 3 45-55.
- 48 O'Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 45.
- 49 Deng Xiaoping Jimmy Carternek 1979. január 30-án, idézi Brzezinski, *Power and Principle*, 409-410.
- 50 „Text of Declaration by Moscow”, *New York Times* (February 19, 1979); Craig R. Whitney, „Security pact Cited: Moscow Says It Will Honor 'Terms of Treaty - No Direct Threat Made’”, *New York Times* (February 19, 1979), A1.
- 51 Edward Cowan, „Blumenthal Delivers Warning”, *New York Times* (February 28 1979), A1.
- 52 *Ibid*
- 53 Egyike azon kevés kutatónak, aki elutasítja ezt a hagyományos felfogást — és hangsúlyozza a konfliktus szovjetellenes dimenzióját - Bruce Elleman *Modern Chinese Warfare* című munkájában, 284-297.
- 54 A Népi Felszabadító Hadsereg veszteségeiről készült különböző becslések áttekintését lásd O Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 45.
- 5 5 „Memorandum of Conversation, Summary of the President's First Meeting with PRC Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 268, 8.

- 57 „Memorandum of Conversation with Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, January 8th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 69, Brown (Harold) Trip Memcons, 1/80, Füé, 16.
- 58 „Memorandum of Conversation with Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, January 8th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 69, Brown (Harold) Trip Memcons, 1/80, Füé, 15.
- 59 „President Carter’s Instructions to Zbigniew Brzezinski for His Mission to China, May 17, 1978”, in: Brzezinski, *Power and Principle*, Annex I, 4.
- 60 Egy becslés szerint 1986-ban Vietnam „700 ezer katonát állomásoztatott az ország északi részében”. Kari D. Jackson, „Indochina, 1982-1985: Peace Yields to War”, in: Solomon és Kosaka, szerk., *The Soviet Far East Military Buildup*, idézi Elleman, *Modern Chinese Warfare*, 206.
- 61 „Memorandum of Conversation, Summary of the Vice President’s Meeting with People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, August 28th, 1979, 9:30 a.m. - 12:00 noon”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 279, 9.
- 62 „Memorandum of Conversation Between President Carter and Premier Hua Guofeng of the People’s Republic of China: Tokyo, July 10th, 1980 , JCPL, NSA Brzez. Matl. Subj. Füé, Box No. 28, „Memcons: President, 7/80”.
- 63 Idézi Chen Jian, *China’s Road to the Korean War* (New York: Columbia University Press, 1994), 149.
- 64 „Memorandum of Conversation, Summary of Dr. Brzezinski’s Conversation with Vice Premier Geng Biao of the People’s Republic of China: Washington, May 29th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 70, „Geng Biao Visit, 5/23-31/80”, Folder, 5.
- 65 Li Kuan Ju, *A harmadik világból az elsőbe - A „szingapúri sztori 1965-2000*, ford. Hernádi András (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 448.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET ! Reagan és a normalitás megjelenése

- 1 George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Alfréd A. Knopf, 1998), 93-94.
- 2 Taiwan Relations Act [A tajvani kapcsolatokról szóló törvény], Public Law 96- 98, §3.1.
- 3 Az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közös kommunikéje (1982. augusztus 17.), nyomtatásban Alán D. Romberg, *Rein in at the Brink of the Precipice: American Policy Toward Taiwan and U.S—PRC Relations* (Washington, D. C.: Henry L. Somson Center, 2003), 243.

- 40 „Memorandum of Conversation, Carter-Deng, Subject: Vietnam: Washington, January 29th, 1979, 5:00 p.m. - 5:40 p.m.”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 007, 2.
- 41 Ross, *The Indochina Tangle*, 229.
- 42 „Memorandum of Conversation, Carter-Deng, Washington, January 29th, 1979, 5:00 p.m. - 5:40 p.m.”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 007, 2.
- 43 *Ibid.*, 5.
- 44 Brzezinski, *Power and Principle*, 410.
- 45 „President Reporting on His Conversations with Deng: January 30th, 1979”, JCPL, Brzezinski Collection, China [PRC] 12/19/78-10/3/79, item no. 009, 1.
- 46 Henry Scott-Stokes, „Teng Criticizes the U.S. for a Lack of Firmness in Iran”, *New York Times* (February 8, 1979), A12.
- 47 Az alacsonyabb adat innen származik: Bruce Elleman, *Modern Chinese Warfare, 1975—1989* (New York: Routledge, 2001), 285. A magasabb szám Edward O'Dowd becslése, in: *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 3 45-55.
- 48 O'Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 45.
- 49 Deng Xiaoping Jimmy Carternek 1979. január 30-án, idézi Brzezinski, *Power and Principle*, 409-410.
- 50 „Text of Declaration by Moscow”, *New York Times* (February 19, 1979); Craig R. Whitney, „Security pact Cited: Moscow Says It Will Honor Terms of Treaty - No Direct Threat Made”, *New York Times* (February 19, 1979), A1.
- 51 Edward Cowan, „Blumenthal Delivers Warning”, *New York Times* (February 28 1979), A1.
- 52 *Ibid*
- 53 Egyike azon kevés kutatónak, aki elutasítja ezt a hagyományos felfogást — és hangsúlyozza a konfliktus szovjetellenes dimenzióját - Bruce Elleman *Modern Chinese Warfare* című munkájában, 284-297.
- 54 A Népi Felszabadító Hadsereg veszteségeiről készült különböző becslések áttekintését lásd O Dowd, *Chinese Military Strategy in the Third Indochina War*, 45.
- 5 5 „Memorandum of Conversation, Summary of the President's First Meeting with PRC Vice Premier Deng Xiaoping: Washington, January 29th, 1979”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 268, 8.

- 57 „Memorandum of Conversation with Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, January 8th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 69, Brown (Ha- rold) Trip Memcons, 1/80, Füé, 16.
- 58 „Memorandum of Conversation with Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, January 8th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 69, Brown (Ha- rold) Trip Memcons, 1/80, Füé, 15.
- 59 „President Carter’s Instructions to Zbigniew Brzezinski for His Mission to China, May 17, 1978”, in: Brzezinski, *Power and Principle*, Annex I, 4.
- 60 Egy becslés szerint 1986-ban Vietnam „700 ezer katonát állomásoztatott az ország északi részében”. Kari D. Jackson, „Indochina, 1982-1985: Peace Yields to War”, in: Solomon és Kosaka, szerk., *The Soviet Far East Military Buildup*, idézi Elleman, *Modern Chinese Warfare*, 206.
- 61 „Memorandum of Conversation, Summary of the Vice President’s Meeting with People’s Republic of China Vice Premier Deng Xiaoping: Beijing, August 28th, 1979, 9:30 a.m. - 12:00 noon”, JCPL, Vertical Füé - China, item no. 279, 9.
- 62 „Memorandum of Conversation Between President Carter and Premier Hua Guofeng of the People’s Republic of China: Tokyo, July 10th, 1980 , JCPL, NSA Brzez. Matl. Subj. Füé, Box No. 28, „Memcons: President, 7/80”.
- 63 Idézi Chen Jian, *China’s Road to the Korean War* (New York: Columbia University Press, 1994), 149.
- 64 „Memorandum of Conversation, Summary of Dr. Brzezinski’s Conversation with Vice Premier Geng Biao of the People’s Republic of China: Washington, May 29th, 1980”, JCPL, NSA Brzez. Matl. Far East, Box No. 70, „Geng Biao Visít, 5/23-31/80”, Folder, 5.
- 65 Li Kuan Ju, *A harmadik világból az elsőbe - A „szingapúri sztori 1965-2000*, ford. Hernádi András (Budapest: MTA Világgazdasági Kutatóintézet, 2003), 448.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET! Reagan és a normalitás megjelenése

- 1 George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Alfréd A. Knopf, 1998), 93-94.
- 2 Taiwan Relations Act [A tajvani kapcsolatokról szóló törvény], Public Law 96- 98, §3.1.
- 3 Az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság közös kommunikéje (1982. augusztus 17.), nyomtatásban Alán D. Romberg, *Rein in at the Brink of the Precipice: American Policy Toward Taiwan and U.S.—PRC Relations* (Washington, D. C.: Henry L. Somson Center, 2003), 243.
- 4 Nancy Bernkopf Tucker, *Strait Talk: United States-Taiwan Relation and the Crisis with China* (Cambridge: Harvard University Press, 2009), 151.
- 5 *Ibid.*
- 6 *Ibid.*, 148-150.
- 7 John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin, 2005), 213-214, 43. jegyzet.
- 8 Hu Yaobang, „Create a New Situation in All Fields of Socialist Modernization - Report to

- the 12th National Congress of the Communist Party of China: September 1, 1982”, *Beijing Review* 37 (September 13, 1982), 29.
- 9 *Ibid.*, 30-31.
 - 10 *Ibid*
 - 11 *Ibid.*
 - 12 Charles Hill, „Shifts in China’s Foreign Policy: The US and USSR” (April 21, 1984), Rónáid Reagan Presidential Library (RRPL), 90946 (Asian Affairs Directorate, NSC).
 - 13 Directorate of Intelligence, Central Intelligence Agency, „China-USSR: Maneuvering in the Triangle” (December 20, 1985), RRPL, 007-R.
 - 14 „Memorandum to President Reagan from Former President Nixon”, csatolva az alábbi dokumentumhoz: „Memorandum for the President from William P. Clark, re: Former President Nixon’s Trip to China” (September 25, 1982), RRPL, William Clark Files, 002.
 - 15 George P. Shultz, *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1993), 382.
 - 16 Rónáid Reagan, „Remarks at Fudan University in Shanghai, April 30, 1984”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1986), 1. kötet, 603-608; „Remarks to Chinese Community Leaders in Beijing, April 27, 1984”, *Public Papers of the Presidents of the United States*, 1. kötet, 579-584.
 - 17 Donald Zagoria, „China’s Quiet Revolution”, *Foreign Affairs* 62, no. 4 (April 1984), 881.
 - 18 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 654-655.
 - 19 Nicholas Kristóf, „Hu Yaobang, Ex-Party Chief in China, Dies at 73”, *New York Times* (April 16, 1989), <http://www.nytimes.com/1989/04/16/obituaries/hu-yaobang-ex-party-chief-in-china-dies-at-73.html?pagewanted=1>.
 - 20 Christopher Marsh, *Unparalleled Reforms* (New York: Lexington, 2005), 41.
 - 21 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 231—232.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET | Tiananmen tér

- 1 Jonathan Spence megjegyzi, hogy 1989 számos, politikailag lényeges esemény kerek évfordulója: „a francia forradalom kétszázadik évfordulója, az 1919. május 4-én kezdődő diáktüntetések hetvenedik évfordulója, a Kínai Népköztársaság megszületésének a negyvenedik évfordulója, valamint az Egyesült Államokkal való formális diplomáciai kapcsolatok helyreállításának tizedik évfordulója” volt. Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 696.
- 2 Andrew J. Náthán, „Preface to the Paperback Edition: The Tiananmen Papers - An Editor’s Reflections”, in: Zhang Liang, Andrew Náthán és Perry Link, szerk., *The Tiananmen Papers* (New York: Public Affairs, 2001), viii.
- 3 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 254.
- 4 Náthán, Bevezetés, *The Tiananmen Papers*, „The Documents and their Significance”, Ív.
- 5 A feltételekhez való kötés egyik példáját az jelentette, amikor a Clinton-adminisztráció a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt Kína esetében megpróbálta az emberi jogok kezelésében végrehajtott változásokhoz kötni. Bővebben erről lásd a tizenhetedik fejezetet (*Hullámvasúton egy újabb kiegészítés felé: a Jiang Zemin-korszak*), 469. oldal.
- 6 Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.—China Relations, 1989-2000*

- (Berkeley: University of California Press, 2001), 305.
- 7 George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Alfréd A. Knopf, 1998), 89-90.
 - 8 *Ibid.*, 97-98.
 - 9 A Kongresszus és a Fehér Ház is attól tartott, hogy azokra a kínai diákokra, akik nyilvánosan tiltakoztak az Egyesült Államokban, hazatérésük után büntetés vár Kínában. Az elnök jelezte, hogy kedvezően fogják elbírálni a vízum meghosszabbítására irányuló kérelmeket, miközben a Kongresszus megpróbált olyan megoldást találni, ami az Amerikában való tartózkodás meghosszabbításához nem igényelt volna újabb kérelmet.
 - 10 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 100.
 - 11 *Ibid.*, 101.
 - 12 *Ibid.*
 - 13 *Ibid.*, 102.
 - 14 *Ibid.*
 - 15 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 302.
 - 16 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 105-106. Qian Qichen kínai külügyminiszter vitatja a visszaemlékezéseiben ezt a beszámolót, s azt állítja, hogy
 - 4 Nancy Bernkopf Tucker, *Strait Talk: United States-Taiwan Relation and the Crisis with China* (Cambridge: Harvard University Press, 2009), 151.
 - 5 *Ibid.*
 - 6 *Ibid.*, 148-150.
 - 7 John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin, 2005), 213-214, 43. jegyzet.
 - 8 Hu Yaobang, „Create a New Situation in All Fields of Socialist Modernization - Report to the 12th National Congress of the Communist Party of China: September 1, 1982”, *Beijing Review* 37 (September 13, 1982), 29.
 - 9 *Ibid.*, 30-31.
 - 10 *Ibid.*
 - 11 *Ibid.*
 - 12 Charles Hill, „Shifts in China’s Foreign Policy: The US and USSR” (April 21, 1984), Rónáid Reagan Presidential Library (RRPL), 90946 (Asian Affairs Directorate, NSC).
 - 13 Directorate of Intelligence, Central Intelligence Agency, „China-USSR: Maneuvering in the Triangle” (December 20, 1985), RRPL, 007-R.
 - 14 „Memorandum to President Reagan from Former President Nixon”, csatolva az alábbi dokumentumhoz: „Memorandum for the President from William P. Clark, re: Former President Nixon’s Trip to China” (September 25, 1982), RRPL, William Clark Files, 002.
 - 15 George P. Shultz, *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1993), 382.
 - 16 Rónáid Reagan, „Remarks at Fudan University in Shanghai, April 30, 1984”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1986), 1. kötet, 603-608; „Remarks to Chinese Community Leaders in Beijing, April 27, 1984”, *Public Papers of the Presidents of the United States*, 1. kötet, 579-584.
 - 17 Donald Zagoria, „China’s Quiet Revolution”, *Foreign Affairs* 62, no. 4 (April 1984), 881.
 - 18 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 654-655.

- 19 Nicholas Kristóf, „Hu Yaobang, Ex-Party Chief in China, Dies at 73”, *New York Times* (April 16, 1989), <http://www.nytimes.com/1989/04/16/obituaries/hu-yaobang-ex-party-chief-in-china-dies-at-73.html?pagewanted=1>.
- 20 Christopher Marsh, *Unparalleled Reforms* (New York: Lexington, 2005), 41.
- 21 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 231—232.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET | Tienanmen tér

- 1 Jonathan Spence megjegyzi, hogy 1989 számos, politikailag lényeges esemény kerek évfordulója: „a francia forradalom kétszázadik évfordulója, az 1919. május 4-én kezdődő diáktüntetések hetvenedik évfordulója, a Kínai Népköztársaság megszületésének a negyvenedik évfordulója, valamint az Egyesült Államokkal való formális diplomáciai kapcsolatok helyreállításának tizedik évfordulója” volt. Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 696.
- 2 Andrew J. Náthán, „Preface to the Paperback Edition: The Tiananmen Papers - An Editor's Reflections”, in: Zhang Liang, Andrew Náthán és Perry Link, szerk., *The Tiananmen Papers* (New York: Public Affairs, 2001), viii.
- 3 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 254.
- 4 Náthán, Bevezetés, *The Tiananmen Papers*, „The Documents and their Significance”, Ív.
- 5 A feltételekhez való kötés egyik példáját az jelentette, amikor a Clinton-adminisztráció a legnagyobb kereskedelmi kedvezményt Kína esetében megpróbálta az emberi jogok kezelésében végrehajtott változásokhoz kötni. Bővebben erről lásd a tizenhetedik fejezetet (*Hullámasítón egy újabb kiegyezés felé: a Jiang Zemin-korszak*), 469. oldal.
- 6 Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.—China Relations, 1989-2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), 305.
- 7 George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Alfréd A. Knopf, 1998), 89-90.
- 8 *Ibid.*, 97-98.
- 9 A Kongresszus és a Fehér Ház is attól tartott, hogy azokra a kínai diákokra, akik nyilvánosan tiltakoztak az Egyesült Államokban, hazatérésük után büntetés vár Kínában. Az elnök jelezte, hogy kedvezően fogják elbírálni a vízum meghosszabbítására irányuló kérelmeket, miközben a Kongresszus megpróbált olyan megoldást találni, ami az Amerikában való tartózkodás meghosszabbításához nem igényelt volna újabb kérelmet.
- 10 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 100.
- 11 *Ibid.*, 101.
- 12 *Ibid.*
- 13 *Ibid.*, 102.
- 14 *Ibid.*
- 15 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 302.
- 16 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 105-106. Qian Qichen kínai külügyminiszter vitatja a visszaemlékezéseiben ezt a beszámolót, s azt állítja, hogy
- 4 Nancy Bernkopf Tucker, *Strait Talk: United States-Taiwan Relations and the Crisis with China* (Cambridge: Harvard University Press, 2009), 151.
- 5 *Ibid.*

- 6 *Ibid*, 148-150.
- 7 John Lewis Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York: Penguin, 2005), 213-214, 43. jegyzet.
- 8 Hu Yaobang, „Create a New Situation in All Fields of Socialist Modernization - Report to the 12th National Congress of the Communist Party of China: September 1, 1982”, *Beijing Review* 37 (September 13, 1982), 29.
- 9 *Ibid*, 30-31.
- 10 *Ibid*
- 11 *Ibid*.
- 12 Charles Hill, „Shifts in China’s Foreign Policy: The US and USSR” (April 21, 1984), Rónáid Reagan Presidential Library (RRPL), 90946 (Asian Affairs Directorate, NSC).
- 13 Directorate of Intelligence, Central Intelligence Agency, „China-USSR: Maneuvering in the Triangle” (December 20, 1985), RRPL, 007-R.
- 14 „Memorandum to President Reagan from Former President Nixon”, csatolva az alábbi dokumentumhoz: „Memorandum for the President from William P. Clark, re: Former President Nixon’s Trip to China” (September 25, 1982), RRPL, William Clark Files, 002.
- 15 George P. Shultz, *Turmoil and Triumph: My Years as Secretary of State* (New York: Charles Scribner’s Sons, 1993), 382.
- 16 Rónáid Reagan, „Remarks at Fudan University in Shanghai, April 30, 1984”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1986), 1. kötet, 603-608; „Remarks to Chinese Community Leaders in Beijing, April 27, 1984”, *Public Papers of the Presidents of the United States*, 1. kötet, 579-584.
- 17 Donald Zagoria, „China’s Quiet Revolution”, *Foreign Affairs* 62, no. 4 (April 1984), 881.
- 18 Jonathan Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 654-655.
- 19 Nicholas Kristóf, „Hu Yaobang, Ex-Party Chief in China, Dies at 73”, *New York Times* (April 16, 1989), <http://www.nytimes.com/1989/04/16/obituaries/hu-yaobang-ex-party-chief-in-china-dies-at-73.html?pagewanted=1>.
- 20 Christopher Marsh, *Unparalleled Reforms* (New York: Lexington, 2005), 41.
- 21 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 231-232.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET | Tienanmen tér

- 1 Jonathan Spence megjegyzi, hogy 1989 számos, politikailag lényeges esemény kerek évfordulója: „a francia forradalom kétszázadik évfordulója, az 1919. május 4-én kezdődő diáküntetések hetvenedik évfordulója, a Kínai Népköztársaság megszületésének a negyvenedik évfordulója, valamint az Egyesült Államokkal való formális diplomáciai kapcsolatok helyreállításának tizedik évfordulója” volt. Spence, *The Search for Modern China* (New York: W. W. Norton, 1999), 696.
- 2 Andrew J. Náthán, „Preface to the Paperback Edition: The Tiananmen Papers - An Editor’s Reflections”, in: Zhang Liang, Andrew Náthán és Perry Link, szerk., *The Tiananmen Papers* (New York: Public Affairs, 2001), viii.
- 3 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 254.
- 4 Náthán, Bevezetés, *The Tiananmen Papers*, „The Documents and their Significance”, Ív.
- 5 A feltételekhez való kötés egyik példáját jelezte, amikor a Clinton-adminisztráció a

- legnagyobb kereskedelmi kedvezményt Kína esetében megpróbálta az emberi jogok kezelésében végrehajtott változásokhoz kötni. Bővebben erről lásd a tizenhetedik fejezetet (*Hullámvasúton egy újabb kiegyezés felé: a Jiang Zemin-korszak*), 469. oldal.
- 6 Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.—China Relations, 1989-2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), 305.
- 7 George H. W. Bush és Brent Scowcroft, *A World Transformed* (New York: Alfréd A. Knopf, 1998), 89-90.
- 8 *Ibid.*, 97-98.
- 9 A Kongresszus és a Fehér Ház is attól tartott, hogy azokra a kínai diákokra, akik nyilvánosan tiltakoztak az Egyesült Államokban, hazatérésük után büntetés vár Kínában. Az elnök jelezte, hogy kedvezően fogják elbírálni a vízum meghosszabbítására irányuló kérelmeket, miközben a Kongresszus megpróbált olyan megoldást találni, ami az Amerikában való tartózkodás meghosszabbításához nem igényelt volna újabb kérelmet.
- 10 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 100.
- 11 *Ibid.*, 101.
- 12 *Ibid.*
- 13 *Ibid.*, 102.
- 14 *Ibid.*
- 15 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 302.
- 16 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 105-106. Qian Qichen kínai külügyminiszter vitatja a visszaemlékezéseiben ezt a beszámolót, s azt állítja, hogy a repülőgép soha nem forgott veszélyben. Qian Qichen, *Ten Episodes in Chinds Diplomacy* (New York: HarperCollins, 2005), 133.
- 17 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 106.
- 18 *Ibid.*
- 19 Qian, *Ten Episodes in Chinds Diplomacy*, 134.
- 20 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 109.
- 21 *Ibid.*, 107.
- 22 *Ibid.*
- 23 *Ibid.*, 107-108.
- 24 *Ibid.*, 107-109.
- 25 *Ibid.*, 110.
- 26 Deng világossá tette, hogy nagyon rövid időn belül vissza akar vonulni. Ezt meg is tette 1992-ben, jóllehet továbbra is jelentős politikai befolyást gyakorolt.
- 27 A békés egymás mellett élés öt elvéről 1954-ben egyezett meg India és Kína. A pontok különböző ideológiai irányultságú országok együttéléséről és az egymás ügyeibe való kölcsönös be nem avatkozásról szóltak.
- 28 Deng hasonló módon nyilatkozott Richard Nixonnak, amikor az 1989. októberben magánlátogatást tett Pekingben: „Kérem, mondja meg Bush elnöknek, hogy hagyjuk magunk mögött a múltat, az Egyesült Államoknak kellene az első kezdeményezést megtenni, és csak az Egyesült Államok kezdeményezhet. Az Egyesült Államok képes a kezdeményezésre. [...] Kína nem képes a kezdeményezésre. Ez azért van, mert minél erősebb Amerika, annál gyengébb Kína, a sértett Kína. Ha azt akarják, hogy Kína kérelmezőként lépjen fel, az lehetetlen. Ha száz évig is elhúzódik az ügy, a kínai nép akkor sem kérheti, hogy szüntessék meg a [Kína elleni] szankciókat. [...] Ha bármelyik kínai

- vezető ebben hibát követ el, biztos, hogy belebukik, és a kínaiak nem fognak megbocsátani neki.” Idézi Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 29.
- 29 Egyesek a Fehér Házban úgy gondolták, hogy sürgősen provokatív meghívni Fang Lizhit egy elnöki bankettre azokkal a kínai tisztviselőkkel együtt, akiket bírált. A pekingi amerikai nagykövetséget okolták azért, mert nem figyelmeztették őket előre a lehetséges konfliktusra. Ami azt illeti, Winston Lord, a pekingi amerikai nagykövet Fangot megjelölte a lehetséges meghívottak listáján mint szókimondó ellenzékit, akinek a meghívása kiválthatja a kínai kormányzat rossz- szallását, de aki mindennek ellenére megérdemli ezt a gesztust az Egyesült Államoktól.
- 30 „Cable, From: U.S. Embassy Beijing, To: Department of State, Wash DC, SIT- REP No. 49, June 12, 0500 Local (June 11, 1989)”, in: Jeffrey T. Richardson és Michael L. Evans, szerk., *Tiananmen Square, 1989: The Declassified History*, National Security Archive Electronic Briefing Book no. 16 (June 1999), Document 26.
- 31 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 99.
- 32 „U.S. Embassy Beijing Cable, China and the U.S. - A Protracted Engagement”, July 11, 1989, in: Michael L. Evans, szerk., *The U.S. Tiananmen Papers: New Documents Reveal U.S. Perceptions of 1989 Chinese Political Crisis*, National Security Archive Electronic Briefing Book (June 4, 2001), Document 11.
- 33 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 101-102.
- 34 Deng Winston Lordra utalt.
- 35 Qian, *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 140.
- 36 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 174.
- 37 *Ibid.*, 176-177.
- 38 Fang és a felesége végül egy amerikai katonai repülőgépen Nagy-Britanniába utazott Kínából. Utána az Egyesült Államokban telepedtek le, ahol Fang professzori állást kapott az arizonai egyetemen.
- 39 Richard Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (London: Hamisít Hamilton, 1993), 304 (idézi ZhengMing, Hong Kong, May 1, 1990).
- 40 „Deng Initiates New Policy 'Guiding Principle'”, FBIS-CHI-91-215; lásd még United States Department of Defense, Office of the Secretary of Defense, „Military Power of the People's Republic of China: A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act Fiscal Year 2000” (2007), <http://www.defense.gov/pubs/pdfs/070523-china-military-power-final.pdf>.
- 41 „Deng Initiates New Policy 'Guiding Principle'”, FBIS-CHI-91-215.

TIZENHATODIK FEJEZET | *Milyen reform? - Deng dél-kínai utazása*

- 1 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 334.
- 2 „Excerpts from Talks Given in Wuchang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai: January 18 - February 21, 1992”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1994), 359.
- 3 *Ibid.*, 360.
- 4 *Ibid.*, 361.
- 5 *Ibid.*, 362-363.

- 6 *Ibid.*, 364-365.
- 7 *Ibid.*, 366.
- 8 Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.-China Relations, 1989—2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), xi.
a repülőgép soha nem forgott veszélyben. Qian Qichen, *Ten Episodes in Chinds Diplomacy* (New York: HarperCollins, 2005), 133.
- 17 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 106.
- 18 *Ibid.*
- 19 Qian, *Ten Episodes in Chinds Diplomacy*, 134.
- 20 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 109.
- 21 *Ibid.*, 107.
- 22 *Ibid.*
- 23 *Ibid.*, 107-108.
- 24 *Ibid.*, 107-109.
- 25 *Ibid.*, 110.
- 26 Deng világossá tette, hogy nagyon rövid időn belül vissza akar vonulni. Ezt meg is tette 1992-ben, jóllehet továbbra is jelentős politikai befolyást gyakorolt.
- 27 A békés egymás mellett élés öt elvéről 1954-ben egyezett meg India és Kína. A pontok különböző ideológiai irányultságú országok együttéléséről és az egymás ügyeibe való kölcsönös be nem avatkozásról szóltak.
- 28 Deng hasonló módon nyilatkozott Richard Nixonnak, amikor az 1989. októberben magánlátogatást tett Pekingben: „Kérem, mondja meg Bush elnöknek, hogy hagyjuk magunk mögött a múltat, az Egyesült Államoknak kellene az első kezdeményezést megtenni, és csak az Egyesült Államok kezdeményezhet. Az Egyesült Államok képes a kezdeményezésre. [...] Kína nem képes a kezdeményezésre. Ez azért van, mert minél erősebb Amerika, annál gyengébb Kína, a sértett Kína. Ha azt akarják, hogy Kína kérelmezőként lépjen fel, az lehetetlen. Ha száz évig is elhúzódik az ügy, a kínai nép akkor sem kérheti, hogy szüntessék meg a [Kína elleni] szankciókat. [...] Ha bármelyik kínai vezető ebben hibát követ el, biztos, hogy belebukik, és a kínaiak nem fognak megbocsátani neki.” Idézi Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 29.
- 29 Egyesek a Fehér Házban úgy gondolták, hogy sürgősen provokatív meghívni Fang Lizhit egy elnöki bankettre azokkal a kínai tisztviselőkkel együtt, akiket bírált. A pekingi amerikai nagykövetséget okolták azért, mert nem figyelmeztették őket előre a lehetséges konfliktusra. Ami azt illeti, Winston Lord, a pekingi amerikai nagykövet Fangot megjelölte a lehetséges meghívottak listáján mint szókimondó ellenzékit, akinek a meghívása kiválthatja a kínai kormányzat rossz- szállását, de aki mindennek ellenére megérdemli ezt a gesztust az Egyesült Államoktól.
- 30 „Cable, From: U.S. Embassy Beijing, To: Depratment of State, Wash DC, SIT- REP No. 49, June 12, 0500 Local (June 11, 1989)”, in: Jeffrey T. Richardson és Michael L. Evans, szerk., *Tiananmen Square, 1989: The Declassified History*, National Security Archive Electronic Briefing Book no. 16 (June 1999), Document 26.
- 31 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 99.
- 32 „U.S. Embassy Beijing Cable, China and the U.S. - A Protracted Engagement”, July 11, 1989, in: Michael L. Evans, szerk., *The U.S. Tiananmen Papers: New Documents Reveal U.S. Perceptions of 1989 Chinese Political Crisis*, National Security Archive Eletronic Briefing Book

- (June 4, 2001), Document 11.
- 33 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 101-102.
 - 34 Deng Winston Lordra utalt.
 - 35 Qian, *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 140.
 - 36 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 174.
 - 37 *Ibid.*, 176-177.
 - 38 Fang és a felesége végül egy amerikai katonai repülőgépen Nagy-Britanniába utazott Kínából. Utána az Egyesült Államokban telepedtek le, ahol Fang professzori állást kapott az arizonai egyetemen.
 - 39 Richard Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (London: Hamisít Hamilton, 1993), 304 (idézi ZhengMing, Hong Kong, May 1, 1990).
 - 40 „Deng Initiates New Policy 'Guiding Principle'”, FBIS-CHI-91-215; lásd még United States Department of Defense, Office of the Secretary of Defense, „Military Power of the People's Republic of China: A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act Fiscal Year 2000” (2007), <http://www.defense.gov/pubs/pdfs/070523-china-military-power-final.pdf>.
 - 41 „Deng Initiates New Policy 'Guiding Principle'”, FBIS-CHI-91-215.

TIZENHATODIK FEJEZET | *Milyen reform? - Deng dél-kínai utazása*

- 1 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 334.
- 2 „Excerpts from Talks Given in Wuchang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai: January 18 - February 21, 1992”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1994), 359.
- 3 *Ibid.*, 360.
- 4 *Ibid.*, 361.
- 5 *Ibid.*, 362-363.
- 6 *Ibid.*, 364-365.
- 7 *Ibid.*, 366.
- 8 Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.-China Relations, 1989—2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), xi.
a repülőgép soha nem forgott veszélyben. Qian Qichen, *Ten Episodes in Chinds Diplomacy* (New York: HarperCollins, 2005), 133.
- 17 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 106.
- 18 *Ibid.*
- 19 Qian, *Ten Episodes in Chinds Diplomacy*, 134.
- 20 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 109.
- 21 *Ibid.*, 107.
- 22 *Ibid.*
- 23 *Ibid.*, 107-108.
- 24 *Ibid.*, 107-109.
- 25 *Ibid.*, \\0.
- 26 Deng világossá tette, hogy nagyon rövid időn belül vissza akar vonulni. Ezt meg is tette 1992-ben, jóllehet továbbra is jelentős politikai befolyást gyakorolt.

- 27 A békés egymás mellett élés öt elvéről 1954-ben egyezett meg India és Kína. A pontok különböző ideológiai irányultságú országok együttéléséről és az egymás ügyeibe való kölcsönös be nem avatkozásról szóltak.
- 28 Deng hasonló módon nyilatkozott Richard Nixonnak, amikor az 1989. októberben magánlátogatást tett Pekingben: „Kérem, mondja meg Bush elnöknek, hogy hagyjuk magunk mögött a múltat, az Egyesült Államoknak kellene az első kezdeményezést megtenni, és csak az Egyesült Államok kezdeményezhet. Az Egyesült Államok képes a kezdeményezésre. [...] Kína nem képes a kezdeményezésre. Ez azért van, mert minél erősebb Amerika, annál gyengébb Kína, a sértett Kína. Ha azt akarják, hogy Kína kérelmezőként lépjen fel, az lehetetlen. Ha száz évig is elhúzódik az ügy, a kínai nép akkor sem kérheti, hogy szüntessék meg a [Kína elleni] szankciókat. [...] Ha bármelyik kínai vezető ebben hibát követ el, biztos, hogy belebukik, és a kínaiak nem fognak megbocsátani neki.” Idézi Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 29.
- 29 Egyesek a Fehér Házban úgy gondolták, hogy szükségtelenül provokatív meghívni Fang Lizhit egy elnöki bankettre azokkal a kínai tisztviselőkkel együtt, akiket bírált. A pekingi amerikai nagykövetséget okolták azért, mert nem figyelmeztették őket előre a lehetséges konfliktusra. Ami azt illeti, Winston Lord, a pekingi amerikai nagykövet Fangot megjelölte a lehetséges meghívottak listáján mint szókimondó ellenzékit, akinek a meghívása kiválthatja a kínai kormányzat rossz- szallását, de aki mindennek ellenére megérdemli ezt a gesztust az Egyesült Államoktól.
- 30 „Cable, From: U.S. Embassy Beijing, To: Department of State, Wash DC, SIT- REP No. 49, June 12, 0500 Local (June 11, 1989)”, in: Jeffrey T. Richardson és Michael L. Evans, szerk., *Tiananmen Square, 1989: The Declassified History*, National Security Archive Electronic Briefing Book no. 16 (June 1999), Document 26.
- 31 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 99.
- 32 „U.S. Embassy Beijing Cable, China and the U.S. - A Protracted Engagement”, July 11, 1989, in: Michael L. Evans, szerk., *The U.S., Tiananmen Papers: New Documents Reveal U.S. Perceptions of 1989 Chinese Political Crisis*, National Security Archive Electronic Briefing Book (June 4, 2001), Document 11.
- 33 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 101—102.
- 34 Deng Winston Lordra utalt.
- 35 Qian, *Ten Episodes in China's Diplomacy*, 140.
- 36 Bush és Scowcroft, *A World Transformed*, 174.
- 37 *Ibid.*, 176-177.
- 38 Fang és a felesége végül egy amerikai katonai repülőgépen Nagy-Britanniába utazott Kínából. Utána az Egyesült Államokban telepedtek le, ahol Fang professzori állást kapott az arizonai egyetemen.
- 39 Richard Evans, *Deng Xiaoping and the Making of Modern China* (London: Hamisít Hamilton, 1993), 304 (idézi *ZhengMing*, Hong Kong, May 1, 1990).
- 40 „Deng Initiates New Policy 'Guiding Principle'”, FBIS-CHI-91-215; lásd még United States Department of Defense, Office of the Secretary of Defense, „Military Power of the People's Republic of China: A Report to Congress Pursuant to the National Defense Authorization Act Fiscal Year 2000” (2007), <http://www.defense.gov/pubs/pdfs/070523-china-military-power-fmal.pdf>.
- 41 „Deng Initiates New Policy 'Guiding Principle'”, FBIS-CHI-91-215.

TIZENHATODIK FEJEZET | *Milyen reform? - Deng dél-kínai utazása*

- 1 Richard Baum, *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping* (Princeton: Princeton University Press, 1994), 334.
- 2 „Excerpts from Talks Given in Wuchang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai: January 18 - February 21, 1992”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet (Beijing: Foreign Languages Press, 1994), 359.
- 3 *Ibid.*, 360.
- 4 *Ibid.*, 361.
- 5 *Ibid.*, 362-363.
- 6 *Ibid.*, 364-365.
- 7 *Ibid.*, 366.
- 8 Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.-China Relations, 1989-2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), xi.
- 9 „Excerpts from Talks Given in Wuchang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai: January 18 - February 21, 1992”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, 370.
- 10 *Ibid.*, 369.

TIZENHETEDIK FEJEZET | *Hullámvasúton egy újabb kiegészítés felé: a Jiang Zemin-korszak*

- 1 Lásd Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.-China Relations, 1989-2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), 293, 308.
- 2 State Department Bureau of Intelligence and Research, „China: Aftermath of the Crisis” (July 27, 1989), 17, in: Jeffrey T. Richardson és Michael L. Evans, szerk., „Tiananmen Square, 1989: The Declassified History”, National Security Archive Electronic Briefing Book no. 16 (June 1, 1999), Document 36.
- 3 Steven Mufson, „China’s Economic ‘Boss’: Zhu Rongji to Take Over as Premier”, *Washington Post* (March 5, 1998), A1.
- 4 1992. szeptember 14-én kiadott nyilatkozat, idézi A. M. Rosenthal, „On My Mind: Here We Go Again”, *New York Times* (April 9, 1993); erről a nyilatkozatról és az egymástól eltérő kínai és nyugati értelmezésekről lásd még Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 32.
- 5 „Confronting the Challenges of a Broader World”, Clinton elnök beszéde az ENSZ közgyűlésén New Yorkban 1993. szeptember 27-én, közli *Department of State Dispatch* 4, no. 39 (September 27, 1993).
- 6 Róbert Suettinger, *Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations, 1989-2000* (Washington, D. C.: The Brookings Institution, 2003), 161.
- 7 Deng Xiaoping egy 1989 novemberében mondott beszédében arra hívta fel Kínát, hogy „tartson ki a szocializmus mellett, és ne lépjen rá a kapitalizmus felé vezető békés evolúció útjára”. Mao ugyancsak óvott „a békés evolúciótól”. Lásd „Mao Zedong and Dulles’s ‘Peaceful Evolution’ Strategy: Revelations from Bo Yibo’s Memoirs”, *Cold War International History Project Bulletin* 6/7 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1996/ 1997), 228.
- 8 Emiatt a „legnagyobb kereskedelmi kedvezményt” azóta átnevezték „állandó normális kereskedelmi kapcsolatra”, noha a kifejezés angol rövidítése (MFN) továbbra is használatban van.
- 9 Anthony Laké, „From Containment to Enlargement”, közli *Department of State Dispatch* A,

- no. 39 (September 27, 1993).
- 10 Suettinger, *Beyond Tiananmen*, 165.
 - 11 William J. Clinton, „Statement on Most-Favored-Nation Trade Status for China”, (May 28, 1993), *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1994), 1. kötet, 770-771.
 - 12 *Ibid.*, 770-772.
 - 13 Laké, „From Containment to Enlargement”.
 - 14 Suettinger, *Second Tiananmen*, 168-171.
 - 15 Warren Christopher, *Chances of a Lifetime* (New York: Scribner, 2001), 237.
 - 16 *Ibid.*
 - 17 *Ibid.*, 238.
 - 18 *Ibid.*, 238-239.
 - 19 Lásd például Deng Xiaoping, „An Idea for the Peaceful Reunification of the Chinese Mainland and Taiwan: June 26, 1983”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, 40².
 - 20 John W. Garver, *Face Off: China, the United States, and Taiwan's Democratization* (Seattle: University of Washington Press, 1997), 15; James Carman, „Lee Teng-Hui: A Man of the Country”, *Cornell Magazine* (June 1995), http://www.news.cornell.edu/campus/Lee/Cornell_Magazine_Profile.html.
 - 21 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 101.
 - 22 William J. Clinton, „Remarks and an Exchange with Reporters Following Discussion with President Jiang Zemin of China in Seattle: November 19, 1993”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1994), 2022-2025.
 - 23 Garver, *Face Off*, 92-97; Róbert Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániel F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino—American Crises: Case Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 278.
 - 24 Madeleine Albright, *Egy bevándorló külügyminiszter emlékiratai*, ford. Tábori Zoltán, Hajdú András (Budapest: Geopen Kiadó, 2004), 591.
 - 25 Róbert Lawrence Kuhn, *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin* (New York: Crown Publishers, 2004), 2.
 - 26 Madeleine Albright, *Egy bevándorló külügyminiszter emlékiratai*, 574.
 - 27 Christopher Marsh, *Unparalleled Reforms* (New York: Lexington, 2005), 72.
 - 28 Barry Naughton, *The Chinese Economy: Transition and Growth* (Cambridge: MIT Press, 2007), 142-143.
 - 29 Michael P. Riccards, *The Presidency and the Middle Kingdom: China, the United States, and Executive Leadership* (New York: Lexington Books, 2000), 12.
 - 9 „Excerpts from Talks Given in Wuchang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai: January 18 - February 21, 1992”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, 370.
 - 10 *Ibid.*, 369.

TIZENHETEDIK FEJEZET | Hullámvásúton egy újabb kiegészítés felé: a Jiang Zemin-korszak

- 1 Lásd Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.-China Relations, 1989-2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), 293, 308.

- 2 State Department Bureau of Intelligence and Research, „China: Aftermath of the Crisis” (July 27, 1989), 17, in: Jeffrey T. Richardson és Michael L. Evans, szerk., „Tiananmen Square, 1989: The Declassified History”, National Security Archive Electronic Briefing Book no. 16 (June 1, 1999), Document 36.
- 3 Steven Mufson, „China’s Economic ‘Boss’: Zhu Rongji to Take Over as Premier”, *Washington Post* (March 5, 1998), A1.
- 4 1992. szeptember 14-én kiadott nyilatkozat, idézi A. M. Rosenthal, „On My Mind: Here We Go Again”, *New York Times* (April 9, 1993); erről a nyilatkozatról és az egymástól eltérő kínai és nyugati értelmezésekről lásd még Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 32.
- 5 „Confronting the Challenges of a Broader World”, Clinton elnök beszéde az ENSZ közgyűlésén New Yorkban 1993. szeptember 27-én, közli *Department of State Dispatch* 4, no. 39 (September 27, 1993).
- 6 Róbert Suettinger, *Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations, 1989-2000* (Washington, D. C.: The Brookings Institution, 2003), 161.
- 7 Deng Xiaoping egy 1989 novemberében mondott beszédében arra hívta fel Kínát, hogy „tartson ki a szocializmus mellett, és ne lépjen rá a kapitalizmus felé vezető békés evolúció útjára”. Mao ugyancsak óvott „a békés evolúciótól”. Lásd „Mao Zedong and Dulles’s ‘Peaceful Evolution’ Strategy: Revelations from Bo Yibo’s Memoirs”, *Cold War International History Project Bulletin* 6/7 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1996/ 1997), 228.
- 8 Emiatt a „legnagyobb kereskedelmi kedvezményt” azóta átnevezték „állandó normális kereskedelmi kapcsolatra”, noha a kifejezés angol rövidítése (MFN) továbbra is használatban van.
- 9 Anthony Laké, „From Containment to Enlargement”, közli *Department of State Dispatch* A, no. 39 (September 27, 1993).
- 10 Suettinger, *Beyond Tiananmen*, 165.
- 11 William J. Clinton, „Statement on Most-Favored-Nation Trade Status for China”, (May 28, 1993), *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1994), 1. kötet, 770-771.
- 12 *Ibid.*, 770-772.
- 13 Laké, „From Containment to Enlargement”.
- 14 Suettinger, *Beyond Tiananmen*, 168-171.
- 15 Warren Christopher, *Chances of a Lifetime* (New York: Scribner, 2001), 237.
- 16 *Ibid.*
- 17 *Ibid.*, 238.
- 18 *Ibid.*, 238-239.
- 19 Lásd például Deng Xiaoping, „An Idea for the Peaceful Reunification of the Chinese Mainland and Taiwan: June 26, 1983”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, 40².
- 20 John W. Garver, *Face Off: China, the United States, and Taiwan’s Democratization* (Seattle: University of Washington Press, 1997), 15; James Carman, „Lee Teng- Hui: A Man of the Country”, *Cornell Magazine* (June 1995), http://www.news.cornell.edu/campus/Lee/Cornell_Magazine_Profile.html.
- 21 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 101.
- 22 William J. Clinton, „Remarks and an Exchange with Reporters Following Discussion

- with President Jiang Zemin of China in Seattle: November 19, 1993”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1994), 2022-2025.
- 23 Garver, *Face Off*, 92-97; Róbert Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino—American Crises: Case Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 278.
 - 24 Madeleine Albright, *Egy bevándorló külügyminiszter emlékiratai*, ford. Tábori Zoltán, Hajdú András (Budapest: Geopen Kiadó, 2004), 591.
 - 25 Róbert Lawrence Kuhn, *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin* (New York: Crown Publishers, 2004), 2.
 - 26 Madeleine Albright, *Egy bevándorló külügyminiszter emlékiratai*, 574.
 - 27 Christopher Marsh, *Unparalleled Reforms* (New York: Lexington, 2005), 72.
 - 28 Barry Naughton, *The Chinese Economy: Transition and Growth* (Cambridge: MIT Press, 2007), 142-143.
 - 29 Michael P. Riccards, *The Presidency and the Middle Kingdom: China, the United States, and Executive Leadership* (New York: Lexington Books, 2000), 12.
 - 9 „Excerpts from Talks Given in Wuchang, Shenzhen, Zhuhai and Shanghai: January 18 - February 21, 1992”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, 370.
 - 10 *Ibid.*, 369.

TIZENHETEDIK FEJEZET | Hullámvasúton egy újabb kiegészítés felé: a Jiang Zemin-korszak

- 1 Lásd Dávid M. Lampton, *Same Bed, Different Dreams: Managing U.S.- China Relations, 1989-2000* (Berkeley: University of California Press, 2001), 293, 308.
- 2 State Department Bureau of Intelligence and Research, „China: Aftermath of the Crisis” (July 27, 1989), 17, in: Jeffrey T. Richardson és Michael L. Evans, szerk., „Tiananmen Square, 1989: The Declassified History”, National Security Archive Electronic Briefing Book no. 16 (June 1, 1999), Document 36.
- 3 Steven Mufson, „China’s Economic 'Boss': Zhu Rongji to Take Over as Premier”, *Washington Post* (March 5, 1998), A1.
- 4 1992. szeptember 14-én kiadott nyilatkozat, idézi A. M. Rosenthal, „On My Mind: Here We Go Again”, *New York Times* (April 9, 1993); erről a nyilatkozatról és az egymástól eltérő kínai és nyugati értelmezésekről lásd még Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 32.
- 5 „Confronting the Challenges of a Broader World”, Clinton elnök beszéde az ENSZ közgyűlésén New Yorkban 1993. szeptember 27-én, közli *Department of State Dispatch* 4, no. 39 (September 27, 1993).
- 6 Róbert Suettinger, *Beyond Tiananmen: The Politics of U.S.-China Relations, 1989-2000* (Washington, D. C.: The Brookings Institution, 2003), 161.
- 7 Deng Xiaoping egy 1989 novemberében mondott beszédében arra hívta fel Kínát, hogy „tartson ki a szocializmus mellett, és ne lépjen rá a kapitalizmus felé vezető békés evolúció útjára”. Mao ugyancsak óvott „a békés evolúciótól”. Lásd „Mao Zedong and Dulles’s 'Peaceful Evolution' Strategy: Revelations from Bo Yibo’s Memoirs”, *Cold War International History Project Bulletin* 6/7 (Washington, D. C.: Woodrow Wilson International Center for Scholars, Winter 1996/ 1997), 228.

- 8 Emiatt a „legnagyobb kereskedelmi kedvezményt” azóta átnevezték „állandó normális kereskedelmi kapcsolat”, noha a kifejezés angol rövidítése (MFN) továbbra is használatban van.
- 9 Anthony Laké, „From Containment to Enlargement”, közli *Department of State Dispatch A*, no. 39 (September 27, 1993).
- 10 Suettinger, *Beyond Tiananmen*, 165.
- 11 William J. Clinton, „Statement on Most-Favored-Nation Trade Status for China”, (May 28, 1993), *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1994), 1. kötet, 770-771.
- 12 *Ibid*, 770-772.
- 13 Laké, „From Containment to Enlargement”.
- 14 Suettinger, *Beyond Tiananmen*, 168-171.
- 15 Warren Christopher, *Chances of a Lifetime* (New York: Scribner, 2001), 237.
- 16 *Ibid*.
- 17 *Ibid*, 238.
- 18 *Ibid*, 238-239.
- 19 Lásd például Deng Xiaoping, „An Idea for the Peaceful Reunification of the Chinese Mainland and Taiwan: June 26, 1983”, *Selected Works of Deng Xiaoping*, 3. kötet, 40².
- 20 John W. Garver, *Face Off: China, the United States, and Taiwan's Democratization* (Seattle: University of Washington Press, 1997), 15; James Carman, „Lee Teng-Hui: A Man of the Country”, *Cornell Magazine* (June 1995), http://www.news.cornell.edu/campus/Lee/Cornell_Magazine_Profile.html.
- 21 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, 101.
- 22 William J. Clinton, „Remarks and an Exchange with Reporters Following Discussion with President Jiang Zemin of China in Seattle: November 19, 1993”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U.S. Government Printing Office, 1994), 2022-2025.
- 23 Garver, *Face Off*, 2-97\ Róbert Suettinger, „U.S. 'Management' of Three Taiwan Strait Crises”, in: Michael D. Swaine és Zhang Tuosheng és Dániellé F. S. Cohen, szerk., *Managing Sino—American Crises: Case Studies and Analysis* (Washington, D. C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2006), 278.
- 24 Madeleine Albright, *Egy bevándorló külügyminiszter emlékiratai*, ford. Tábori Zoltán, Hajdú András (Budapest: Geopen Kiadó, 2004), 591.
- 25 Róbert Lawrence Kuhn, *The Man Who Changed China: The Life and Legacy of Jiang Zemin* (New York: Crown Publishers, 2004), 2.
- 26 Madeleine Albright, *Egy bevándorló külügyminiszter emlékiratai*, 574.
- 27 Christopher Marsh, *Unparalleled Reforms* (New York: Lexington, 2005), 72.
- 28 Barry Naughton, *The Chinese Economy: Transition and Growth* (Cambridge: MIT Press, 2007), 142-143.
- 29 Michael P. Riccards, *The Presidency and the Middle Kingdom: China, the United States, and Executive Leadership* (New York: Lexington Books, 2000), 12.
- 30 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, Appendix A, 379-380.
- 31 Zhu Rongji, „Speech and Q&A at the Advanced Seminar on China's Economic Development in the Twenty-first Century” (September 22, 1997), in: *Zhu Rong-ji's Answers*

to *Journalists' Questions* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 5. fejezet.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET | *Az új évezred*

- 1 Richard Dániel Ewing, „Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary”, *China Quarterly* 173 (March 2003), 19.
- 2 *Ibid.*, 21-22.
- 3 Xiaokang■ jelenleg egy széles körben használt politikai kifejezés, kétezeröttszáz éves konfuciuszi fogalom, amely szerény jövedelemmel rendelkező, de viszonylagosan jóléti lakosságot jelent. Lásd „Confucius and the Party Line”, *The Economist* (May 22, 2003); „Confucius makes a Comeback”, *The Economist* (May 17, 2007).
- 4 „Rectification of Statues”, *The Economist* (January 20, 2011).
- 5 George W. Bush, „Remarks Following Discussions with Premier Wen Jiabao and the Exchange with Reporters: December 9, 2003”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 1701.
- 6 Dávid Barboza, „Chinese Leader Fields Executives' Questions”, *New York Times* (September 22, 2010).
- 7 Cui Changfa és Xu Mingshan, szerk., *Gaocengjiangtan* (Beijing: Hingqi Chubanshe, 2007), 165-182, idézi Masuda Masayuki, „China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of 'Harmonious World'”, 62, in: Masafumi Iida, szerk., *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power* (Tokyo: NIDS Joint Research Series, 2009).
- 8 Wen Jiabao, „A Number of Issues Regarding the Historic Tasks in the Initial Stage of Socialism and China's Foreign Policy”, *Xinhua* (February 26, 2007), idézi Masuda, „China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of 'Harmonious World'”, 62-63.
- 9 Dávid Shambaugh, „Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly* 34, no. 1 (Winter 2011), 8.
- 10 Zheng Bijian, „China's 'Peaceful Rise' to Great-Power Status”, *Foreign Affairs* 84, no. 5 (September/October 2005), 22.
- 11 Hu Jintao, „Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity”, beszéd az ENSZ-ben (New York, 2005. szeptember 15.)
- 12 A nyolcas szám különleges jelentőséggel rendelkezik a kínai számmisztikában. Egyes kínai nyelvjáráásokban közel azonos hangzású a „boldogulni” jelentésű szóval.
- 13 Náthán Gardels, „Post-Olympic Powershift: The Return of the Middle Kingdom in a Post-American World”, *New Perspectives Quarterly* 25, no. 4 (Fall 2008), 7-8.
- 14 „Di shi yi ci zhuwaishi jie huiji zhao kai, Hu Jintao, Wen Jiabao jianghua” [Hu Jintao és Wen Jiabao beszédei a külföldi követek tizenegyedik találkozásánál], a Kínai Népköztársaság Központi Népi Kormányának honlapjáról, http://www.gov.cn/ldhd/2009-07/20/content_1370171.html.
- 15 Wang Xiadong, „Gai you xifang zhengshi zhongguo 'bu gaoxing' le” [A nyugaton a sor, hogy szembenézzen a ténnyel: Kína elégedetlen], in: Song Xiaojun, Wang Xiadong, Huang Jisu, Song Qiang és Liu Yang, *Zhongguo bu gaoxing: da shidai, da mubiaoji women de neiyon waibuan* (Nanjing: Jiangsu Renmin Chubanshe, 2009), 39.
- 16 Song Xiaojun, „Meigou bu shi zhilaohu, shi 'lao huanggua shua lu qi'” [Amerika nem papírtigris, hanem „megsárgult uborka, amit zöldre festettek”] in: Song, Wang, Huang,

- Song és Liu, *Zhongguo bu gaoxing*, 85.
- 17 Klasszikus kínai kifejezés annak jelzésére, hogy egy konfliktus utáni helyzetből béke lesz, és nem valószínű az ellenségeskedés újrakezdése.
- 18 Song, „Meiguo bu shi zhilaohu, shi 'lao huanggua shua lü qi'”, in: Song, Wang, Huang, Song és Liu, *Zhongguo bu gaoxing*, 86.
- 19 *Ibid.*, 92.
- 20 *Ibid.*
- 21 Liu Mingfú, *Zhongguo meng: hou meiguo shidai de daguo sinweiyuan thanliu dingwei* (Beijing: Zhongguo Youyi Chubans Gongsi, 2010).
- 22 /tő, 69-73, 103-117.
- 23 *Ibid.*, 124.
- 24 *Ibid.*, 256-262.
- 25 Egyes elemzések szerint miközben az ezekben a könyvekben kifejezett érzelmek valódiak, és azokat elképzelhetően osztja a kínai katonai *establishment* nagy része, részben a kereskedelmi haszon motiválta ezeknek a munkáknak a megírását: a provokatív tartalmú könyvek népszerűek minden országban és a nacionalista hangvételű könyveket Kínában csak magánkiadók adtak ki. Lásd Phillip C. Saunders, „Will 'China's Dream' Turn into America's Nightmare?” *China Brief* 10, no. 7 (Washington, D. C.: Jamestown Foundation, April 1, 2010), 10-11.
- 26 Dai Bingguo, „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development” (Beijing: Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, December 6, 2010).
- 30 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, Appendix A, 379-380.
- 31 Zhu Rongji, „Speech and Q&A at the Advanced Seminar on China's Economic Development in the Twenty-first Century” (September 22, 1997), in: *Zhu Rong-ji's Answers to Journalists' Questions* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 5. fejezet.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET | *Az új évezred*

- 1 Richard Dániel Ewing, „Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary”, *China Quarterly* 173 (March 2003), 19.
- 2 *Ibid.*, 21-22.
- 3 **Xiaokang**■ jelenleg egy széles körben használt politikai kifejezés, kétezeröttszáz éves konfuciuszi fogalom, amely szerény jövedelemmel rendelkező, de viszonylagosan jóléti lakosságot jelent. Lásd „Confucius and the Party Line”, *The Economist* (May 22, 2003); „Confucius makes a Comeback”, *The Economist* (May 17, 2007).
- 4 „Rectification of Statues”, *The Economist* (January 20, 2011).
- 5 George W. Bush, „Remarks Following Discussions with Premier Wen Jiabao and the Exchange with Reporters: December 9, 2003”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 1701.
- 6 Dávid Barboza, „Chinese Leader Fields Executives' Questions”, *New York Times* (September 22, 2010).
- 7 Cui Changfa és Xu Mingshan, szerk., *Gaocengjiangtan* (Beijing: Hingqi Chubanshe, 2007), 165-182, idézi Masuda Masayuki, „China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of 'Harmonious World'”, 62, in: Masafumi Iida, szerk., *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power* (Tokyo: NIDS Joint Research Series, 2009).

- 8 Wen Jiabao, „A Number of Issues Regarding the Historic Tasks in the Initial Stage of Socialism and China's Foreign Policy”, *Xinhua* (February 26, 2007), idézi Masuda, „China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of Harmonious World”, 62-63.
- 9 Dávid Shambaugh, „Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly* 34, no. 1 (Winter 2011), 8.
- 10 Zheng Bijian, „China's 'Peaceful Rise' to Great-Power Status”, *Foreign Affairs* 84, no. 5 (September/October 2005), 22.
- 11 Hu Jintao, „Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity”, beszéd az ENSZ-ben (New York, 2005. szeptember 15.)
- 12 A nyolcas szám különleges jelentőséggel rendelkezik a kínai számmisztikában. Egyes kínai nyelvjárásokban közel azonos hangzású a „boldogulni” jelentésű szóval.
- 13 Náthán Gardels, „Post-Olympic Powershift: The Return of the Middle Kingdom in a Post-American World”, *New Perspectives Quarterly* 25, no. 4 (Fali 2008), 7-8.
- 14 „Di shi yi ci zhuwaishi jie huiji zhao kai, Hu Jintao, Wen Jiabao jianghua” [Hu Jintao és Wen Jiabao beszédei a külföldi követek tizenegyedik találkozásán], a Kínai Népköztársaság Központi Népi Kormányának honlapjáról, http://www.gov.cn/ldhd/2009-07/20/content_1370171.html.
- 15 Wang Xiadong, „Gai you xifang zhengshi zhongguo 'bu gaoxing' le” [A nyugaton a sor, hogy szembenézzon a ténnyel: Kína elégedetlen], in: Song Xiaojun, Wang Xiaodong, Huang Jisu, Song Qiang és Liu Yang, *Zhongguo bu gaoxing: da shidai, da mubiaoqi women de neiyon naibuan* (Nanjing: Jiangsu Renmin Chubanshe, 2009), 39.
- 16 Song Xiaojun, „Meigou bu shi zhilaohu, shi 'lao huanggua shua lu qi'” [Amerika nem papírtigris, hanem „megsárgult uborka, amit zöldre festettek”] in: Song, Wang, Huang, Song és Liu, *Zhongguo bu gaoxing*, 85.
- 17 Klasszikus kínai kifejezés annak jelzésére, hogy egy konfliktus utáni helyzetből béke lesz, és nem valószínű az ellenségeskedés újrakezdése.
- 18 Song, „Meigou bu shi zhilaohu, shi 'lao huanggua shua lu qi'”, in: Song, Wang, Huang, Song és Liu, *Zhongguo bu gaoxing*, 86.
- 19 *Ibid.*, 92.
- 20 *Ibid.*
- 21 Liu Mingfú, *Zhongguo meng: hou meigou shidai de daguo siwei yu thanliu dingwei* (Beijing: Zhongguo Youyi Chubang Gongsi, 2010).
- 22 /tó, 69-73, 103-117.
- 23 *Ibid.*, 124.
- 24 *Ibid.*, 256-262.
- 25 Egyes elemzések szerint miközben az ezekben a könyvekben kifejezett érzelmek valódiak, és azokat elképzelhetően osztja a kínai katonai *establishment* nagy része, részben a kereskedelmi haszon motiválta ezeknek a munkáknak a megírását: a provokatív tartalmú könyvek népszerűek minden országban és a nacionalista hangvételű könyveket Kínában csak magánkiadók adtak ki. Lásd Phillip C. Saunders, „Will 'China's Dream' Turn into America's Nightmare?” *China Brief* 10, no. 7 (Washington, D. C.: Jamestown Foundation, April 1, 2010), 10-11.
- 26 Dai Bingguo, „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development” (Beijing:

Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, December 6, 2010).

- 30 Lampton, *Same Bed, Different Dreams*, Appendix A, 379-380.
- 31 Zhu Rongji, „Speech and Q&A at the Advanced Seminar on China's Economic Development in the Twenty-first Century” (September 22, 1997), in: *Zhu Rongji's Answers to Journalists' Questions* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 5. fejezet.

TIZENNYOLCADIK FEJEZET | *Az új évezred*

- 1 Richard Dániel Ewing, „Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary”, *China Quarterly* 173 (March 2003), 19.
- 2 *Ibid.*, 21-22.
- 3 *Xiaokang*: jelenleg egy széles körben használt politikai kifejezés, kétezerszáz éves konfuciuszi fogalom, amely szerény jövedelemmel rendelkező, de viszonylagosan jóléti lakosságot jelent. Lásd „Confucius and the Party Line”, *The Economist* (May 22, 2003); „Confucius makes a Comeback”, *The Economist* (May 17, 2007).
- 4 „Rectification of Statues”, *The Economist* (January 20, 2011).
- 5 George W. Bush, „Remarks Following Discussions with Premier Wen Jiabao and the Exchange with Reporters: December 9, 2003”, *Public Papers of the Presidents of the United States* (Washington, D. C.: U. S. Government Printing Office, 2006), 1701.
- 6 Dávid Barboza, „Chinese Leader Fields Executives' Questions”, *New York Times* (September 22, 2010).
- 7 Cui Changfa és Xu Mingshan, szerk., *Gaoceng Jiangtan* (Beijing: Hingqi Chubanshe, 2007), 165-182, idézi Masuda Masayuki, „China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of 'Harmonious World'”, 62, in: Masafumi Iida, szerk., *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power* (Tokyo: NIDS Joint Research Series, 2009).
- 8 Wen Jiabao, „A Number of Issues Regarding the Historic Tasks in the Initial Stage of Socialism and China's Foreign Policy”, *Xinhua* (February 26, 2007), idézi Masuda, „China's Search for a New Foreign Policy Frontier: Concept and Practice of 'Harmonious World'”, 62-63.
- 9 Dávid Shambaugh, „Coping with a Conflicted China”, *The Washington Quarterly* 34, no. 1 (Winter 2011), 8.
- 10 Zheng Bijian, „China's 'Peaceful Rise' to Great-Power Status”, *Foreign Affairs* 84, no. 5 (September/October 2005), 22.
- 11 Hu Jintao, „Build Towards a Harmonious World of Lasting Peace and Common Prosperity”, beszéd az ENSZ-ben (New York, 2005. szeptember 15.)
- 12 A nyolcas szám különleges jelentőséggel rendelkezik a kínai számelméletben. Egyes kínai nyelvhasználatokban közel azonos hangzású a „boldogulni” jelentésű szóval.
- 13 Náthán Gardels, „Post-Olympic Powershift: The Return of the Middle Kingdom in a Post-American World”, *New Perspectives Quarterly* 25, no. 4 (Fall 2008), 7-8.
- 14 „Di shi yi ci zhuwaishi jie huiji zhao kai, Hu Jintao, Wen Jiabao jianghua” [Hu Jintao és Wen Jiabao beszédei a külföldi követek tizenegyedik találkozásánál], a Kínai Népköztársaság Központi Népi Kormányának honlapjáról, <http://www.>

- .gov.cn/ldhd/2009-07/20/content_1370171.html.
- 15 Wang Xiadong, „Gai you xifang zhengshi zhongguo 'bu gaoxing' le” [A nyugaton a sor, hogy szembenézzem a ténnyel: Kína elégedetlen], in: Song Xiaojun, Wang Xiaodong, Huang Jisu, Song Qiang és Liu Yang, *Zhongguo bu gaoxing: da shidai, da mubiaoqi ivómén de neijou waibuan* (Nanjing: Jiangsu Renmin Chubanshe, 2009), 39.
 - 16 Song Xiaojun, „Meigou bu shi zhilaohu, shi 'lao huanggua shua lü qi'” [Amerika nem papírtigris, hanem „megsárgult uborka, amit zöldre festettek”] in: Song, Wang, Huang, Song és Liu, *Zhongguo bu gaoxing*, 85.
 - 17 Klasszikus kínai kifejezés annak jelzésére, hogy egy konfliktus utáni helyzetből béke lesz, és nem valószínű az ellenségeskedés újakezdése.
 - 18 Song, „Meigou bu shi zhilaohu, shi 'lao huanggua shua lü qi'”, in: Song, Wang, Huang, Song és Liu, *Zhongguo bu gaoxing*, 86.
 - 19 *Ibid.*, 92.
 - 20 *Ibid.*
 - 21 Liu Mingfu, *Zhongguo meng: hou meiguo shidai de daguo siweiyu thanlüc dingwei* (Beijing: Zhongguo Youyi Chubanshe, 2010).
 - 22 *Ibid.*, 69-73, 103-117.
 - 23 *Ibid.*, 124.
 - 24 *Ibid.*, 256-262.
 - 25 Egyes elemzések szerint miközben az ezekben a könyvekben kifejezett érzelmek valódiak, és azokat elképzelhetően osztja a kínai katonai *establishment* nagy része, részben a kereskedelmi haszon motiválta ezeknek a munkáknak a megírását: a provokatív tartalmú könyvek népszerűek minden országban és a nacionalista hangvételű könyveket Kínában csak magánkiadók adtak ki. Lásd Phillip C. Saunders, „Will 'China's Dream' Turn into America's Nightmare?” *China Brief* 10, no. 7 (Washington, D. C.: Jamestown Foundation, April 1, 2010), 10-11.
 - 26 Dai Bingguo, „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development” (Beijing: Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China, December 6, 2010).
 - 27 *Ibid.*
 - 28 *Ibid.*
 - 29 *Ibid.*
 - 30 *Ibid.*
 - 31 *Ibid.*
 - 32 *Ibid.*
 - 33 Hu Jintao, „Speech at the Meeting Marking the 30th Anniversary of Reform and Opening Up” (December 18, 2008), [http://www.bjreview.com.cn/Key_Document_Translation/2009-04/27/content_194200](http://www.bjreview.com.cn/Key_Document_Translation/2009-04/27/content_194200.htm), htm.
 - 34 Dai, „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development”.
 - 35 *Ibid.*

EPILÓGUS *Ismétli-e a történelem önmagát?*

- 1 Crowe ismerte a kérdést mindkét oldalról. Lipcsében született brit diplomata apától és német anyától, és csak tizenhét éves korában költözött Angliába. A

- felesége német származású volt, s Crowe a brit korona hűséges szolgájaként is megtartotta a kontinenshez fűződő kulturális és családi kötődését. Michael L. Dockrill és Brian J. C. McKercher, *Diplomacy and World Power: Studies in British Foreign Policy, 1890—1951* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 27.
- 2 Eyre Crowe, „Memorandum on the Present State of British relations with France and Germany” (Foreign Office, January 1, 1907), in: G. P. Gooch és Harold Temperley, szerk., *British Documents on the Origins of the War* (London: H. M. Stationary Office, 1928), 3. kötet, 406.
 - 3 *Ibid.* AVI.
 - 4 *Ibid.*, 416.
 - 5 *Ibid.*, 417.
 - 6 *Ibid.*, 407.
 - 7 *Ibid.*
 - 8 Phillip C. Saunders, „Will 'China's Dream' Turn into America's Nightmare?” *China Briefli*, no. 7 (Washington, D. C.: Jamestown Foundation, April 1, 2010), 10 (idézi Liu Mingfu *Global / wci*-ban megjelent cikkét).
 - 9 Liu Mingfu, *Zhongguo meng: hou meiguo shidai de daguo siweiyin thanluc dingwei* (Beijing: Zhongguo Youyi Chubans Gongsi, 2010), 24; Chris Buckley, „China PLA Officer Urges Challenging U.S. Dominance”, Reuters, February 28, 2010, <http://www.reuters.com/article/2010/03/01/us-china-usa-military-exclusive-idUSTRE6200P620100301>.
 - 10 Richard Dániel Ewing, „Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary”, *China Quarterly* 173 (March 2003), 29-31.
 - 11 Dai Bingguo: „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development” (Beijing: Ministry of Foreign Affairs of the Peoples Republic of China, December 6, 2010).
 - 12 Adéle Hayutin, „Chinas Demographic Shifts: The Shape of Things to Come” (Stanford: Stanford Center on Longevity, October 24, 2008), 7.
 - 13 Ethan Devine, „The Japan Syndrome”, *Foreign Policy* (September 30, 2010), http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/09/30/the_japan_syndrome.
 - 14 Hayutin, „Chinas Demographic Shifts”, 3.
 - 15 Lásd Joshua Cooper Ramo, „Hús Visít: Finding a Way Forward in U.S.-China Relations”, *Time* (April 8, 2010). Ramo a biológiából átvett koevolúció elvét alkalmazza az amerikai-kínai kapcsolatok értelmezési keretként.

- 27 *Ibid.*
- 28 *Ibid.*
- 29 *Ibid.*
- 30 *Ibid.*
- 31 *Ibid.*
- 32 *Ibid.*
- 33 Hu Jintao, „Speech at the Meeting Marking the 30th Anniversary of Reform and Opening Up” (December 18, 2008), [http://www.bjreview.com.cn/Key_Document_Translation/2009-04/27/content_194200](http://www.bjreview.com.cn/Key_Document_Translation/2009-04/27/content_194200.htm), htm.
- 34 Dai, „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development”.
- 35 *Ibid.*

EPILÓGUS: Ismétli-e a történelem önmagát?

- 1 Crowe ismerte a kérdést mindkét oldalról. Lipcsében született brit diplomata apától és német anyától, és csak tizenhét éves korában költözött Angliába. A felesége német származású volt, s Crowe a brit korona hűséges szolgájaként is megtartotta a kontinenshez fűződő kulturális és családi kötődését. Michael L. Dockrill és Brian J. C. McKercher, *Diplomacy and World Power: Studies in British Foreign Policy, 1890—1951* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 27.
- 2 Eyre Crowe, „Memorandum on the Present State of British relations with France and Germany” (Foreign Office, January 1, 1907), in: G. P. Gooch és Harold Temperley, szerk., *British Documents on the Origins of the War* (London: H. M. Stationary Office, 1928), 3. kötet, 406.
- 3 *Ibid.* AVI.
- 4 *Ibid.*, 416.
- 5 *Ibid.*, 417.
- 6 *Ibid.*, 407.
- 7 *Ibid.*
- 8 Phillip C. Saunders, „Will ‘China’s Dream’ Turn into America’s Nightmare?” *China Brieflii*, no. 7 (Washington, D. C.: Jamestown Foundation, April 1, 2010), 10 (idézi Liu Mingfu *Global / /wci-ban* megjelent cikkét).
- 9 Liu Mingfu, *Zhongguo meng: hou meiguo shidai de daguo siweiyun thanluc dingwei* (Beijing: Zhongguo Youyi Chubans Gongsi, 2010), 24; Chris Buckley, „China PLA Officer Urges Challenging U.S. Dominance”, Reuters, February 28, 2010, <http://www.reuters.com/article/2010/03/01/us-china-usa-military-exclusive-idUSTRE6200P620100301>.
- 10 Richard Dániel Ewing, „Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary”,

China Quarterly 173 (March 2003), 29-31.

- 11 Dai Bingguo: „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development” (Beijing: Ministry of Foreign Affairs of the Peoples Republic of China, December 6, 2010).
- 12 Adélé Hayutin, „Chinas Demographic Shifts: The Shape of Things to Come” (Stanford: Stanford Center on Longevity, October 24, 2008), 7.
- 13 Ethan Devine, „The Japan Syndrome”, *Foreign Policy* (September 30, 2010), http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/09/30/the_japan_syndrome.
- 14 Hayutin, „Chinas Demographic Shifts”, 3.
- 15 Lásd Joshua Cooper Ramo, „Hús Visít: Finding a Way Forward in U.S.-China Relations”, *Time* (April 8, 2010). Ramo a biológiából átvett koevolúció elvét alkalmazza az amerikai-kínai kapcsolatok értelmezési kereteként.

- 27 *Ibid.*
 28 *Ibid.*
 29 *Ibid.*
 30 *Ibid.*
 31 *Ibid.*
 32 *Ibid.*
 33 Hu Jintao, „Speech at the Meeting Marking the 30th Anniversary of Reform and Opening Up” (December 18, 2008), [http://www.bjreview.com.cn/Key_Document_Translation/2009-04/27/content_194200](http://www.bjreview.com.cn/Key_Document_Translation/2009-04/27/content_194200.htm), htm.
 34 Dai, „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development”.
 35 *Ibid.*

EPILÓGUS *Ismétli-e a történelem önmagát?*

- 1 Crowe ismerte a kérdést mindkét oldalról. Lipcsében született brit diplomata apától és német anyától, és csak tizenhét éves korában költözött Angliába. A felesége német származású volt, s Crowe a brit korona hűséges szolgájaként is megtartotta a kontinenshez fűződő kulturális és családi kötődését. Michael L. Dockrill és Brian J. C. McKercher, *Diplomacy and World Power: Studies in British Foreign Policy, 1890—1951* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 27.
- 2 Eyre Crowe, „Memorandum on the Present State of British relations with France and Germany” (Foreign Office, January 1, 1907), in: G. P. Gooch és Harold Temperley, szerk., *British Documents on the Origins of the War* (London: H. M. Stationary Office, 1928), 3. kötet, 406.
- 3 *Ibid.*, 417.
- 4 *Ibid.*, 416.
- 5 *Ibid.*, 417.
- 6 *Ibid.*, 407.
- 7 *Ibid.*
- 8 Phillip C. Saunders, „Will 'China's Dream' Turn into America's Nightmare?” *China Briefly*, no. 7 (Washington, D. C.: Jamestown Foundation, April 1, 2010), 10 (idézi Liu Mingfu *Global Times*-bán megjelent cikkét).
- 9 Liu Mingfu, *Zhongguo meng: hou meiguo shidai de daguo sinweiyu thanliuc dingwei* (Beijing: Zhongguo Youyi Chuban Gongsi, 2010), 24; Chris Buckley, „China PLA Officer Urges Challenging U.S. Dominance”, Reuters, February 28, 2010, <http://www.reuters.com/article/2010/03/01/us-china-usa-military-exclusive-idUSTRE6200P620100301>.
- 10 Richard Dániel Ewing, „Hu Jintao: The Making of a Chinese General Secretary”,

China Quarterly 173 (March 2003), 29-31.

- 11 Dai Bingguo: „Persisting with Taking the Path of Peaceful Development” (Beijing: Ministry of Foreign Affairs of the Peoples Republic of China, December 6, 2010).
- 12 Adélé Hayutin, „Chinas Demographic Shifts: The Shape of Things to Come” (Stanford: Stanford Center on Longevity, October 24, 2008), 7.
- 13 Ethan Devine, „The Japan Syndrome”, *Foreign Policy* (September 30, 2010), http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/09/30/the_japan_syndrome.
- 14 Hayutin, „Chinas Demographic Shifts”, 3.
- 15 Lásd Joshua Cooper Ramo, „Hu’s Visít: Finding a Way Forward in U.S.-China Relations”, *Time* (April 8, 2010). Ramo a biológiából átvett koevolúció elvét alkalmazza az amerikai-kínai kapcsolatok értelmezési keretként.

A folyó elégiája 428 *A három királyság*
románca 24, 118, 120, 231

A mocsár számkivetettjei 120 *A*
nagybatalmak felemelkedése 520 *A vörös*
szoba álma 120 Acheson, Dean

fehér könyv 136-139 Korea és - 142-
143 Tajvan és - 136-137 Afganisztán
amerikai erőfeszítések -bán 514,
515,522

amerikai-kínai szovjetellenes
tevékenységek -bán 406 kínai
befektetések -bán 515 marxista
államcsíny -bán 368 szovjet befolyás -
bán 407, 415 szovjet terjeszkedési
törekvések -bán 393,408

Afrika

gyarmati versengés -bán 543 szovjet
tervek -bán 336, 371, 385, 392,410

Albánia 212

Albright, Madeleine 499

Amerikai Egyesült Államok

Acheson fehér könyve -bán
136-139

adminisztrációk váltásai -bán 399-
400

csendes-óceáni közösség és - 549-
550

emberi jogok kérdése és - 393, 400,

434-436, 443, 447-448, 457, 474,
477, 484-488, 490-492, 500, 513, 547
ENSZ és - 107, 143 értékeinek
terjesztése 375, 393, 434-435,
441,447-448, 475- 477, 480-481,486,
507-508 háromszög diplomácia és -
131-136, 138-139, 162-165,
167-170, 193, 218, 226, 228-
232, 243-244, 292-293, 304,
' 332-333, 412-417, 454-455
hidegháború és - *lásd* hidegháború
kapcsolatai Kínával 129, 177-180,
207, 215-219, 291-293, 436-447
koreai háború és - 132, 142-143,
146-150, 163-164 legnagyobb
kereskedelmi

kedvezmény 457, 487,491,493

A folyó elégiája 428 *A három királyság*
románca 24, 118, 120, 231

A mocsár számkivetettjei 120 *A*
nagybatalmak felemelkedése 520 *A vörös*
szoba álma 120 Acheson, Dean

fehér könyv 136-139 Korea és - 142-
143 Tajvan és - 136-137 Afganisztán
amerikai erőfeszítések -bán 514,
515,522

amerikai-kínai szovjetellenes
tevékenységek -bán 406 kínai
befektetések -bán 515 marxista
államszín -bán 368 szovjet befolyás -
bán 407, 415 szovjet terjeszkedési
törekvések -bán 393,408

Afrika

gyarmati versengés -bán 543 szovjet
tervek -bán 336, 371, 385, 392,410
Albánia 212

Albright, Madeleine 499

Amerikai Egyesült Államok

Acheson fehér könyve -bán
136-139

adminisztrációk váltásai -bán 399-
400

csendes-óceáni közösség és - 549-
550

emberi jogok kérdése és - 393, 400,
434-436, 443, 447-448, 457, 474,
477, 484-488, 490-492, 500, 513, 547
ENSZ és - 107, 143 értékeinek
terjesztése 375, 393, 434-435,
441,447-448, 475- 477, 480-481,486,
507-508 háromszög diplomácia és -
131-136, 138-139, 162-165,
167-170, 193, 218, 226, 228-
232, 243-244, 292-293, 304,
' 332-333, 412-417, 454-455

hidegháború és - *lásd* hidegháború
kapcsolatai Kínával 129, 177-180,
207, 215-219, 291-293, 436-447
koreai háború és - 132, 142-143,
146-150, 163-164 legnagyobb
kereskedelmi

kedvezmény 457, 487,491,493

A folyó elégia 428 *A három királyság*
románca 24, 118, 120, 231
A mocsár számkivetettjei 120 *A*
nagybatalmak felemelkedése 520 *A vörös*
szoba álma 120 Acheson, Dean
 fehér könyv 136-139 Korea és - 142-
 143 Tajvan és - 136-137 Afganisztán
 amerikai erőfeszítések -bán 514,
 515,522
 amerikai-kínai szovjetellenes
 tevékenységek -bán 406 kínai
 befektetések -bán 515 marxista
 államcsíny -bán 368 szovjet befolyás -
 bán 407, 415 szovjet terjeszkedési
 törekvések -bán 393,408
 Afrika
 gyarmati versengés -bán 543 szovjet
 tervek -bán 336, 371, 385, 392,410
 Albánia 212
 Albright, Madeleine 499
 Amerikai Egyesült Államok
 Acheson fehér könyve -bán
 136-139
 adminisztrációk váltásai -bán 399-
 400
 csendes-óceáni közösség és - 549-
 550
 emberi jogok kérdése és - 393, 400,

434-436, 443, 447-448, 457, 474,
 477, 484-488, 490-492, 500, 513, 547
 ENSZ és - 107, 143 értékeinek
 terjesztése 375, 393, 434-435,
 441,447-448, 475- 477, 480-481,486,
 507-508 háromszög diplomácia és -
 131-136, 138-139, 162-165,
 167-170, 193, 218, 226, 228-
 232, 243-244, 292-293, 304,
 332-333, 412-417, 454-455
 hidegháború és - *lásd* hidegháború
 kapcsolatai Kínával 129, 177-180,
 207, 215-219, 291-293, 436-447
 koreai háború és - 132, 142-143,
 146-150, 163-164 legnagyobb
 kereskedelmi
 kedvezmény 457, 487,491,493

Amerikai Egyesült Államok *(folytatás)* mint szuperhatalom 108, 116, 163, 168, 192, 229, 324, 367, 382, 414, 499, 503
 nagykövetsége Pekingben 377, 401-402, 450, 457 nukleáris fegyverek és - 116, 119, 125, 150, 163, 171, 173-175, 195-198, 282, 306-309, 329, 517-518
 nyitott kapu politikája 71, 106 Perry fekete hajói -hói 96 Tajvan és - *lásd* Tajvan Tienanmen-válság és - 432-448, 489
 Vietnam és - *lásd* Vietnam, vietnami háború amerikai-kínai megbékélés
 amerikai stratégia "ben 232-235, 238-239, 240, 328-329 amerikai technológia Kínának és - 394
 barátság és - 263-264, 270-271, 283, 297-298, 478 nagyköveti megbeszélések és - 177-180, 191, 193-195, 216, 231-232, 235, 238, 240-243
 harmadik kommuniké és - 404-407, 409
 kapcsolatok normalizálása és - 370-376, 378, 401, 403-405 kínai stratégia - ben 222-232, 235, 248, 259, 325
 Kissinger titkos látogatása és - 248-249, 255-256, 266-274, 285-286, 288, 295, 365, 376, 404, 497, 551
 Kissinger második látogatása és - 285-291
 Kissinger későbbi látogatásai és - 302-304, 319-320, 326-337, 358-359, 390-391 Kissinger szerepe -ben 232-233, 243-245, 248-249, 253-254, 255, 268-271, 272-274 konceptuális viták - ben 259, 262, 264-266, 272
 következményei 291-293 közvetítők - ben 245, 248-250 mint kvázi

szövetség 295-313, 325 Nixon látogatása és - 139, 197, 272-293, 295, 372, 400 pingpong diplomácia és - 253-254, 265, 281
 sanghaji kommuniké és - 285-291, 319, 402
 Snow-interjúk és - 222-225, 245-248 Szovjetunió - 225, 226-232, 236-239, 271-272, 281, 306-307, 309-311, 328-330 utolsó találkozások Maóval és - 326-337
 Vietnam és - 223-226, 232-233, 389-393
 vízszintes vonal és - 304-307, 324, 372, 409, 412 amerikai-kínai stratégiai és gazdasági párbeszéd 519
 Amherst, William Pitt 62 Andropov, Jurij 411 arab-izraeli háború (1973) 297 Arrow 83
 ASEAN (Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége) 387, 397, 536
 atlanti közösség *lásd* NATO *Az ostoba öregember, aki hegyeket mozgatott* 128
 Ázsiai Fejlesztési Bank 429, 493 ázsiai pénzügyi válság (1997—98) 501
 Baker, James A. 454
 barbárok
 alkalmazkodás tettetése -kai szemben 39, 71, 73 egyenlőség -kai 50, 72, 85
 hűbérfizetése 27, 30, 36, 50, 53, 56, 98
 kapzsisága 56
 kereskedelem -kai 53, 72, 79
 kihasználása -ok ellen 38, 77, 80, 87, 102, 119, 309 összezsapások -kai 29, 66 öt

- csalétek -nak 39-40, 58 technológiai
 fejlettsége 65, 66, 81 békés felemelkedés
 520, 522-523, 526, 529-531, 542 Belgrád
 kínai nagykövetség lerombolása
 -bán 499
- berlini fal leomlása 429, 454 Bismarck,
 Ottó von 166, 485 Blumenthal, W.
 Michael 390 bogue-i szerződés 70
 Bohlen, Charles „Chip” 218
 bokszerlázadás 104, 212 Bosznia-
 Hercegovina 538 breszt-litovszki
 békeszerződés 126
 Brezsnjev, Leonid 301, 310, 325, 411
 Brown, Harold 394, 395 Bruce, Frederick
 84
 Brzezinski, Zbigniew
 Deng találkozásai -vei 371-375,
 377, 389
 Hua Guofeng találkozásai -vei 349
 Kambodzsa vietnami megszállása és - 386
 katonai technológia Kínának és - 396
 Nixon öt elve és - 372 normalizálás és -
 372, 379 buddhizmus 26, 31 Bundy,
 McGeorge 224 búr háború 538
 Bush, George (az USA 41. elnöke)
 adminisztrációja 433, 435-437 Deng
 visszavonulása és - 477, 483 Fang Lizhi-
 vita és - 449-450, 453 Gorbacsov és - 453,
 455 látogatása Kínába 402, 453 mint a
 CLA igazgatója 338 Tienanmen-válság és
 - 432-447 Bush, George W. (az USA 43.
 elnöke) adminisztrációja 504—505,
 513—515 amerikai-kínai párbeszéd és -
 519
- Carter, Jimmy
 Deng és - 371, 377, 383, 386, 391
 emberi jogok és - 393 Hua Guofeng és -
 386, 396 mint elnökjelölt 400 pártok
 felettsége és - 376 Carter-adminisztráció
 fegyvereladások Tajvannak és -
 376, 403
 normalizálás és - 370, 394, 405
 Szovjetunió feltartóztatása és -
 385,395
 Vietnam támadása Kambodzsa ellen
 és - 386-387, 393
- Amerikai Egyesült Államok (*folytatás*) mint
 szuperhatalom 108, 116, 163, 168, 192,
 229, 324, 367, 382, 414, 499, 503
 nagykövetsége Pekingben 377, 401-
 402, 450, 457 nukleáris fegyverek és -
 116, 119, 125, 150, 163, 171, 173-175,
 195-198, 282, 306-309, 329, 517-518
 nyitott kapu politikája 71, 106 Perry
 fekete hajói -hói 96 Tajvan és - *lásd*
 Tajvan Tienanmen-válság és - 432-448,
 489
- Vietnam és - *lásd* Vietnam, vietnami
 háború amerikai-kínai megbékélés
 amerikai stratégia "ben 232-235, 238-
 239, 240, 328-329 amerikai technológia
 Kínának és - 394
 barátság és - 263-264, 270-271, 283,
 297-298, 478 nagyköveti megbeszélések
 és - 177-180, 191, 193-195,
 216, 231-232, 235, 238, 240-243
 harmadik kommunikáció és -
 404-407,409
 kapcsolatok normalizálása és - 370-
 376, 378, 401, 403-405 kínai stratégia -
 ben 222-232, 235, 248, 259, 325
 Kissinger titkos látogatása és - 248-
 249, 255-256, 266-274, 285-286,
 288, 295, 365, 376, 404, 497, 551
 Kissinger második látogatása és -

- 285-291
- Kissinger későbbi látogatásai és -
302-304, 319-320, 326-337, 358-359,
390-391 Kissinger szerepe -ben 232-
233, 243-245, 248-249, 253-254, 255,
268-271, 272-274 konceptuális viták -
ben 259, 262, 264-266, 272
következményei 291-293 közvetítők -
ben 245, 248-250 mint kvázi
szövetség 295-313, 325 Nixon
látogatása és - 139, 197, 272-293, 295,
372, 400 pingpong diplomácia és -
253-254,
265, 281
sanghaji kommuniké és - 285-291,
319, 402
Snow-interjúk és - 222-225, 245-248
Szovjetunió - 225, 226-232, 236-239,
271-272, 281, 306-307, 309-311, 328-
330 utolsó találkozások Maóval és -
326-337
Vietnam és - 223-226, 232-233, 389-
393
vízszintes vonal és - 304-307,
324, 372, 409, 412 amerikai-kínai
stratégiai és gazdasági párbeszéd 519
Amherst, William Pitt 62 Andropov, Jurij
411 arab-izraeli háború (1973) 297 Arrow
83
ASEAN (Délkelet-Ázsiai Nemzetek
Szövetsége) 387, 397, 536
atlanti közösség *lásd* NATO *Az
ostoba öregember, aki hegyeket mozgatót*
128
Ázsiai Fejlesztési Bank 429, 493 ázsiai
pénzügyi válság (1997—98)
501
- Baker, James A. 454
barbárok
alkalmazkodás tettetése -kai szemben
39, 71, 73 egyenlőség -kai 50, 72, 85
hűbérfizetése 27, 30, 36, 50, 53, 56, 98
kapzsisága 56
kereskedelem -kai 53, 72, 79
kihasználása -ok ellen 38, 77, 80, 87, 102,
119, 309 összecsapások -kai 29, 66 öt
csalétek -nak 39-40, 58 technológiai
fejlettsége 65, 66, 81 békés felemelkedés
520, 522-523, 526, 529-531, 542 Belgrád
kínai nagykövetség lerombolása
-bán 499
berlini fal leomlása 429, 454 Bismarck,
Ottó von 166, 485 Blumenthal, W.
Michael 390 bogue-i szerződés 70
Bohlen, Charles „Chip” 218
bokszerlázadás 104, 212 Bosznia-
Hercegovina 538 breszt-litovszki
békeszerződés 126
Brezsnyev, Leonid 301, 310, 325, 411
Brown, Harold 394, 395 Bruce, Frederick
84
Brzezinski, Zbigniew
Deng találkozásai -vei 371-375,
377, 389
Hua Guofeng találkozásai -vei 349
Kambodzsa vietnami megszállása és - 386
katonai technológia Kínának és - 396
Nixon öt elve és - 372 normalizálás és -
372, 379 buddhizmus 26, 31 Bundy,
McGeorge 224 búr háború 538
Bush, George (az USA 41. elnöke)
adminisztrációja 433, 435-437 Deng
visszavonulása és - 477, 483 Fang Lizhi-
vita és - 449-450, 453 Gorbacsov és - 453,
455 látogatása Kínába 402, 453 mint a

CLA igazgatója 338 Tienanmen-válság és - 432-447 Bush, George W. (az USA 43. elnöke) adminisztrációja 504—505, 513—515 amerikai-kínai párbeszéd és - 519

Carter, Jimmy

Deng és - 371, 377, 383, 386, 391
emberi jogok és - 393 Hua Guofeng és - 386, 396 mint elnökjelölt 400 pártok felettség és - 376 Carter-adminisztráció

fegyvereladások Tajvannak és - 376, 403

normalizálás és - 370, 394, 405
Szovjetunió feltartóztatása és - 385, 395

Vietnam támadása Kambodzsa ellen és - 386-387, 393

Amerikai Egyesült Államok *(folytatás)* mint szuperhatalom 108, 116, 163, 168, 192, 229, 324, 367, 382, 414, 499, 503

nagykövetsége Pekingben 377, 401-402, 450, 457 nukleáris fegyverek és - 116, 119, 125, 150, 163, 171, 173-175, 195-198, 282, 306-309, 329, 517-518

nyitott kapu politikája 71, 106 Perry fekete hajói -hói 96 Tajvan és - *lásd* Tajvan Tienanmen-válság és - 432-448, 489

Vietnam és - *lásd* Vietnam, vietnami háború amerikai-kínai megbékélés
amerikai stratégia "ben 232-235, 238-239, 240, 328-329 amerikai technológia Kínának és - 394

barátság és - 263-264, 270-271, 283, 297-298, 478 nagyköveti megbeszélések és - 177-180, 191, 193-195, 216, 231-232, 235, 238, 240-243

harmadik kommuniké és - 404-407, 409

kapcsolatok normalizálása és - 370-376, 378, 401, 403-405 kínai stratégia - ben 222-232, 235, 248, 259, 325

Kissinger titkos látogatása és - 248-249, 255-256, 266-274, 285-286, 288, 295, 365, 376, 404, 497, 551

Kissinger második látogatása és - 285-291

Kissinger későbbi látogatásai és - 302-304, 319-320, 326-337, 358-359, 390-391 Kissinger szerepe -ben 232-233, 243-245, 248-249, 253-254, 255, 268-271, 272-274 konceptuális viták - ben 259, 262, 264-266, 272

következményei 291-293 közvetítők - ben 245, 248-250 mint kvázi szövetség 295-313, 325 Nixon látogatása és - 139, 197, 272-293, 295, 372, 400 pingpong diplomácia és - 253-254, 265, 281

265, 281

sanghaji kommuniké és - 285-291, 319, 402

Snow-interjúk és - 222-225, 245-248
Szovjetunió - 225, 226-232, 236-239, 271-272, 281, 306-307, 309-311, 328-330 utolsó találkozások Maóval és - 326-337

Vietnam és - 223-226, 232-233, 389-393

vízszintes vonal és - 304-307,

324, 372, 409, 412 amerikai-kínai stratégiai és gazdasági párbeszéd 519
Amherst, William Pitt 62 Andropov, Jurij 411 arab-izraeli háború (1973) 297 Arrow 83

ASEAN (Délkelet-Ázsiai Nemzetek Szövetsége) 387, 397, 536
atlanti közösség *lásd* NATO *Az ostoba öregember, aki hegyeket mozgatót* 128
Ázsiai Fejlesztési Bank 429, 493 ázsiai pénzügyi válság (1997—98) 501

Baker, James A. 454
barbárok
alkalmazkodás tettetése -kai szemben 39, 71, 73 egyenlőség -kai 50, 72, 85
hűbérfizetése 27, 30, 36, 50, 53, 56, 98
kapzsisága 56
kereskedelem -kai 53, 72, 79
kihasználása -ok ellen 38, 77, 80, 87, 102, 119, 309 összecsapások -kai 29, 66 öt családok -nak 39-40, 58 technológiai fejlettsége 65, 66, 81 békés felemelkedés 520, 522-523, 526, 529-531, 542 Belgrád kínai nagykövetség lerombolása -bán 499
berlini fal leomlása 429, 454 Bismarck, Ottó von 166, 485 Blumenthal, W. Michael 390 bogue-i szerződés 70
Bohlen, Charles „Chip” 218
bokszerlázadás 104, 212 Bosznia-Hercegovina 538 breszt-litovszki békeszerződés 126
Brezsnyev, Leonyid 301, 310, 325, 411
Brown, Harold 394, 395 Bruce, Frederick 84
Brzezinski, Zbigniew
Deng találkozásai -vei 371-375, 377, 389
Hua Guofeng találkozásai -vei 349
Kambodzsa vietnami megszállása és - 386

katonai technológia Kínának és - 396
Nixon öt elve és - 372 normalizálás és - 372, 379 buddhizmus 26, 31 Bundy, McGeorge 224 búr háború 538
Bush, George (az USA 41. elnöke)
adminisztrációja 433, 435-437 Deng visszavonulása és - 477, 483 Fang Lizhi-vita és - 449-450, 453 Gorbacsov és - 453, 455 látogatása Kínába 402, 453 mint a CLA igazgatója 338 Tienanmen-válság és - 432-447 Bush, George W. (az USA 43. elnöke) adminisztrációja 504—505, 513—515 amerikai-kínai párbeszéd és - 519

Carter, Jimmy
Deng és - 371, 377, 383, 386, 391
emberi jogok és - 393 Hua Guofeng és - 386, 396 mint elnökjelölt 400 pártok felettsége és - 376 Carter-adminisztráció fegyvereladások Tajvannak és - 376, 403
normalizálás és - 370, 394, 405
Szovjetunió feltartóztatása és - 385, 395
Vietnam támadása Kambodzsa ellen és - 386-387, 393

Ceaujescu, Nicolae 298, 456 Ce-hszi császárné *lásd* Cixi császárné Ceng Kuo-fan *lásd* Zeng Guofan Chai Zemin (Csaj Cö-min) 376, 402 Chen Jian (Csen Csien) 144 Chen Shui-bian (Csen Suj-pien) 514 Chen Yi (Csen Ji) 212, 229-231 Chiang Ching-kuo (Csang Csing-kuo) 493
 Chiang Kai-shek (Csang Kaj-sek) amerikai támogatás -nek 137, 171
 Nemzeti Párt és - 105, 277-278 polgárháború és - 107, 116, 122, 171
 Sztálin és - 116, 133, 134 Tajvanról 137, 197 Christopher, Warren 484, 489—491, 495, 498
 Churchill, Winston 133 Cixi császárné (Ce-hszi császárné) 94, 102, 104
 Clausewitz, Cári von 43, 44
 Clinton, Bili 447, 484, 488, 491, 494, 498
 Clinton, Hillary 550 Clinton-adminisztráció
 emberi jogok és - 474-475, 483-485, 488^92 tajvani-szorosbeli válság és - 498-500
 Crowe, Eyre 539-54 Í Crowe-memorandum 541-544, 548 modern párhuzamok -mai 540-544
 Csang Csun-csiao *lásd* Zhang Chunqiao
 Csang Kaj-sek *lásd* Chiang Kai-shek
 Csang Ven-csin *lásd* Zhang Wenjin Csao Ce-jang *lásd* Zhao Ziyang Csehszlovákia kommunizmus vége -bán 457
 szovjet megszállása 236 Csen Csien *lásd* Chen Jian Csen Ji *lásd* Chen Yi Csen Suj-pien *lásd* Chen Shui-bian csendes-óceáni közösség a 21.

században 548-551 Cseng Ho *lásd* Zheng He Cseng Pi-csien *lásd* Zheng Bijian Csenpao sziget *lásd* Zhenbao Csernyenko, Konsztantyin 411 Csi Peng-fej *lásd* Ji Pengfei Csiang Cö-min *lásd* Jiang Zemin Csiang Csing *lásd* Jiang Qing Csiao Kuan-hua *lásd* Qiao Guanhua Csien Csi-csen *lásd* Qian Qichen Csijing *lásd* Qiyong Csin Si Huang-ti *lásd* Qin Shi Huangdi Csin-dinasztia *lásd* Qin-dinasztia Csing-dinasztia *lásd* Qing-dinasztia Csisan *lásd* Qishan Csou En-laj *lásd* Zhou Enlai Csou-dinasztia *lásd* Zhou-dinasztia Csu-ko Liang *lásd* Zhuge Liang
 dagui erődtímenyek 84, 85 Dai Bingguo (Táj Ping-kuo) 529-534, 545
 dalai láma 190, 204, 461
 de Gaulle, Charles 279
 Dél-Jemen 302

Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete (SEATO) 169, 173, 178 Dél-Korea *lásd* Korea Dél-Tibet 202

Deng Liqun (Teng Li-csün) 462 Deng Nan (Teng Nan) 462 Deng Pufang (Teng Pu-fang) 343 Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) amerikai-kínai kapcsolatok és - 286, 324, 338-339, 370-377, 381-388, 390-394, 403-404, 408, 433, 444^146, 448 egypártrendszer és - 357 első visszatérése a hatalomba 342-347
halála 458, 467

Kissinger találkozásai -gél 321, 324, 327, 330, 350-351, 358-359, 412, 420-422, 423-426, 446, 448, 450-454, 469^170

kulturális forradalom és - 213, 261-262, 342-345, 350-351, 357, 420-422, 431, 443, 463, 465

külpolitikája 370-377, 384, 409-410, 412, 448, 472, 523 látogatása az Egyesült Államokban 381- 388, 392

Mao és - 342, 346, 347, 351-352, 465 modernizálás és - 341, 342, 344, 345, 349-350, 352-357, 378, 382- 383, 417-418, 442, 531-532

négyek bandája és - 346-347, 355, 433

pragmatizmusa 344-347, 372, 470

reform és nyitás és - 355-357, 417-428, 433, 443, 463-467, 507, 523, 545

szocializmus kínai sajátosságokkal és- 341, 422, 462, 466 szovjet kapcsolatok és - 307, 370, 378, 385-387, 409-410, 425

Tienanmen-válság és - 359, 431^33, 437-

448, 461, 472 utóda 467, 469—470, 482

vezetési stílusa 344, 354, 358-359, 421

Vietnam és - 367, 369, 374, 378, 385-388, 403

visszavonulása 458-460, 467, 477-478, 482 diplomácia

erőegyensúly és - 41, 79, 87, 94, 102, 535, 536, 537 háromszög - 131—136, 138-139, 162-165, 167-170, 193, 218, 226, 228-232, 243-244, 292-293, 304, 332-333, 412—417, 454-455

hidegháborúban *lásd* hidegháború

kínai és nyugati megközelítése 207, 240-243, 369

konfuciuszi értékek -bán 91

megbékítés -bán 102, 312-313, 373 mint zéró összegű játék 538, 541-544

nagyköveti megbeszélések -bán 178-179

pingpong és - 253-254, 265, 281

realpolitik és - 40—41 Disraeli, Benjámin 537 Dobrinyin, Anatolij 235, 236 Du Halde, Jean-Baptiste 30

Ceaujescu, Nicolae 298, 456 Ce-hszi császárné *lásd* Cixi császárné Ceng Kuo-fan *lásd* Zeng Guofan Chai Zemin (Csaj Cö-min) 376, 402 Chen Jian (Csen Csien) 144 Chen Shui-bian (Csen Suj-pien) 514 Chen Yi (Csen Ji) 212, 229-231 Chiang Ching-kuo (Csang Csing-kuo) 493
 Chiang Kai-shek (Csang Kaj-sek) amerikai támogatás -nek 137, 171 Nemzeti Párt és - 105, 277-278 polgárháború és - 107, 116, 122, 171 Sztálin és - 116, 133, 134 Tajvanról 137, 197 Christopher, Warren 484, 489—491, 495, 498
 Churchill, Winston 133 Cixi császárné (Ce-hszi császárné) 94, 102, 104 Clausewitz, Cári von 43, 44 Clinton, Bili 447, 484, 488, 491, 494, 498
 Clinton, Hillary 550 Clinton-adminisztráció
 emberi jogok és - 474-475, 483-485, 488^92 tajvani-szorosbeli válság és - 498-500
 Crowe, Eyre 539-54 Í Crowe-memorandum 541-544, 548 modern párhuzamok -mai 540-544
 Csang Csun-csiao *lásd* Zhang Chunqiao Csang Kaj-sek *lásd* Chiang Kai-shek Csang Ven-csin *lásd* Zhang Wenjin Csao Ce-jang *lásd* Zhao Ziyang Csehszlovákia kommunizmus vége -bán 457 szovjet megszállása 236 Csen Csien *lásd* Chen Jian Csen Ji *lásd* Chen Yi Csen Suj-pien *lásd* Chen Shui-bian csendes-óceáni közösség a 21.

században 548-551 Cseng Ho *lásd* Zheng He Cseng Pi-csien *lásd* Zheng Bijian Csenpao sziget *lásd* Zhenbao Csernyenko, Konsztantyin 411 Csi Peng-fej *lásd* Ji Pengfei Csiang Cö-min *lásd* Jiang Zemin Csiang Csing *lásd* Jiang Qing Csiao Kuan-hua *lásd* Qiao Guanhua Csien Csi-csen *lásd* Qian Qichen Csijing *lásd* Qiyong Csin Si Huang-ti *lásd* Qin Shi Huangdi Csin-dinasztia *lásd* Qin-dinasztia Csing-dinasztia *lásd* Qing-dinasztia Csisan *lásd* Qishan Csou En-laj *lásd* Zhou Enlai Csou-dinasztia *lásd* Zhou-dinasztia Csu-ko Liang *lásd* Zhuge Liang
 dagui erődtímenyek 84, 85 Dai Bingguo (Táj Ping-kuo) 529-534, 545 dalai láma 190, 204, 461 de Gaulle, Charles 279 Dél-Jemen 302

Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete (SEATO) 169, 173, 178 Dél-Korea *lásd* Korea Dél-Tibet 202

Deng Liqun (Teng Li-csün) 462 Deng Nan (Teng Nan) 462 Deng Pufang (Teng Pu-fang) 343 Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) amerikai-kínai kapcsolatok és - 286, 324, 338-339, 370-377, 381-388, 390-394, 403-404, 408, 433, 444^146, 448 egy pártrendszer és - 357 első visszatérése a hatalomba 342-347 halála 458, 467

Kissinger találkozásai -gél 321, 324, 327, 330, 350-351, 358-359, 412, 420-422, 423-426, 446, 448, 450-454, 469^170

kulturális forradalom és - 213, 261-262, 342-345, 350-351, 357, 420-422, 431, 443, 463, 465

külpolitikája 370-377, 384, 409-410, 412, 448, 472, 523 látogatása az Egyesült Államokban 381- 388, 392

Mao és - 342, 346, 347, 351-352, 465 modernizálás és - 341, 342, 344, 345, 349-350, 352-357, 378, 382- 383, 417-418, 442, 531-532 négyek bandája és - 346-347, 355, 433

pragmatizmusa 344-347, 372, 470 reform és nyitás és - 355-357, 417-428, 433, 443, 463-467, 507, 523, 545

szocializmus kínai sajátosságokkal és- 341, 422, 462, 466 szovjet kapcsolatok és - 307, 370, 378, 385-387, 409-410, 425 Tienanmen-válság és - 359, 431^33, 437-

448, 461, 472 utóda 467, 469—470, 482 vezetési stílusa 344, 354, 358-359, 421

Vietnam és - 367, 369, 374, 378, 385-388, 403

visszavonulása 458-460, 467, 477-478, 482 diplomácia

erőegyensúly és - 41, 79, 87, 94, 102, 535, 536, 537 háromszög - 131—136, 138-139, 162-165, 167-170, 193, 218, 226, 228-232, 243-244, 292-293, 304, 332-333, 412—417, 454-455

hidegháborúban *lásd* hidegháború

kínai és nyugati megközelítése 207, 240-243, 369

konfuciuszi értékek -bán 91

megbékítés -bán 102, 312-313, 373 mint zéró összegű játék 538, 541-544

nagyköveti megbeszélések -bán 178-179

pingpong és - 253-254, 265, 281

realpolitik és - 40—41 Disraeli, Benjámin 537 Dobrinyin, Anatolij 235, 236 Du Halde, Jean-Baptiste 30

Ceajescu, Nicolae 298, 456 Ce-hszi császárné *lásd*, Cixi császárné Ceng Kuo-fan *lásd* Zeng Guofan Chai Zemin (Csaj Cö-min) 376, 402 Chen Jian (Csen Csien) 144 Chen Shui-bian (Csen Suj-pien) 514 Chen Yi (Csen Ji) 212, 229-231 Chiang Ching-kuo (Csang Csing-kuo) 493
 Chiang Kai-shek (Csang Kaj-sek) amerikai támogatás -nek 137, 171
 Nemzeti Párt és - 105, 277-278
 polgárháború és - 107, 116, 122, 171
 Sztálin és - 116, 133, 134 Tajvanról 137, 197 Christopher, Warren 484, 489-491,
 495, 498
 Churchill, Winston 133 Cixi császárné (Ce-hszi császárné) 94, 102, 104
 Clausewitz, Cári von 43, 44
 Clinton, Bili 447, 484, 488, 491,
 494, 498
 Clinton, Hillary 550 Clinton-adminisztráció
 emberi jogok és - 474—475, 483-485, 488^92 tajvani-szorosbeli válság és - 498-500
 Crowe, Eyre 539—541 Crowe-memorandum 541-544, 548 modern párhuzamok -mai 540-544
 Csang Csun-csiao *lásd* Zhang Chunqiao
 Csang Kaj-sek *lásd* Chiang Kai-shek
 Csang Ven-csin *lásd* Zhang Wenjin Csao Ce-jang *lásd* Zhao Ziyang Csehszlovákia kommunizmus vége -bán 457
 szovjet megszállása 236 Csen Csien *lásd*
 Chen Jian Csen Ji *lásd* Chen Yi Csen Suj-pien *lásd* Chen Shui-bian csendes-óceáni közösség a 21.

században 548-551 Cseng Ho *lásd*
 Zheng He Cseng Pi-csien *lásd* Zheng Bijian Csenpao sziget *lásd* Zhenbao Csernyenko, Konsztantyin 411 Csi Peng-fej *lásd* Ji Pengfei Csiang Cö-min izWJiang Zemin Csiang Csing *lásd* Jiang Qing Csiao Kuan-hua *lásd* Qiao Guanhua Csien Csi-csen *lásd* Qian Qichen Csijing *lásd* Qiyong Csin Si Huang-ti *lásd* Qin Shi Huangdi Csin-dinasztia *lásd* Qin-dinasztia Csing-dinasztia *lásd* Qing-dinasztia Csisan *lásd* Qishan Csou En-laj *lásd* Zhou Enlai Csou-dinasztia *lásd* Zhou-dinasztia Csu-ko Liang *lásd* Zhuge Liang
 dagui erődtítmények 84, 85 Dai Bingguo (Táj Ping-kuo) 529-534, 545
 dalai láma 190, 204, 461
 de Gaulle, Charles 279
 Dél-Jemen 302

Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete (SEATO) 169, 173, 178 Dél-Korea *lásd* Korea Dél-Tibet 202

Deng Liqun (Teng Li-csün) 462 Deng Nan (Teng Nan) 462 Deng Pufang (Teng Pu-fang) 343 Deng Xiaoping (Teng Hsziao-ping) amerikai-kínai kapcsolatok és - 286, 324, 338-339, 370-377, 381-388, 390-394, 403-404, 408, 433, 444^146, 448 egy pártrendszer és - 357 első visszatérése a hatalomba 342-347 halála 458, 467

Kissinger találkozásai -gél 321, 324, 327, 330, 350-351, 358-359, 412, 420-422, 423-426, 446, 448, 450-454, 469^170

kulturális forradalom és - 213, 261-262, 342-345, 350-351, 357, 420-422, 431, 443, 463, 465

külpolitikája 370-377, 384, 409-410, 412, 448, 472, 523 látogatása az Egyesült Államokban 381- 388, 392

Mao és - 342, 346, 347, 351-352, 465 modernizálás és - 341, 342, 344, 345, 349-350, 352-357, 378, 382- 383, 417-418, 442, 531-532 négyek bandája és - 346-347, 355, 433

pragmatizmusa 344-347, 372, 470 reform és nyitás és - 355-357, 417-428, 433, 443, 463-467, 507, 523, 545

szocializmus kínai sajátosságokkal és - 341, 422, 462, 466 szovjet kapcsolatok és - 307, 370, 378, 385-387, 409-410, 425 Tienanmen-válság és - 359, 431^33, 437-

448, 461, 472 utóda 467, 469—470, 482 vezetési stílusa 344, 354, 358-359, 421

Vietnam és - 367, 369, 374, 378, 385-388, 403

visszavonulása 458-460, 467, 477-478, 482 diplomácia

erőegyensúly és - 41, 79, 87, 94, 102, 535, 536, 537 háromszög - 131—136, 138-139, 162-165, 167-170, 193, 218, 226, 228-232, 243-244, 292-293, 304, 332-333, 412—417, 454-455

hidegháborúban *lásd* hidegháború kínai és nyugati megközelítése 207, 240-243, 369

konfuciuszi értékek -bán 91

megbékítés -bán 102, 312-313, 373 mint zéró összegű játék 538, 541-544

nagyköveti megbeszélések -bán 178-179

pingpong és - 253-254, 265, 281

realpolitik és - 40—41 Disraeli, Benjámin 537 Dobrinyin, Anatolij 235, 236 Du Halde, Jean-Baptiste 30

Dulles, John Foster

kapitalizmusba vezető békés evolúcióról 283, 400-401, 428, 484

nukleáris fenyegetés és - 175 Tajvan és - 173-174, 193 Zhoués- 178, 197, 259, 274 Dundas, Henry 54-56

Eagleburger, Lawrence 439, 455, 456 egyenlőtlen szerződések 72-73, 77, 116, 117

Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ) Biztonsági Tanács tagjai 107, 147, 173

Kína tagsága -ben 170, 514 koreai háború és - 143, 147, 149, 151, 154-155,

162, 331 nemzetközi biztonság és - 521
Tajvan és - 155, 170, 514 terrorizmus
elleni harc és - 514 Eisenhower, Dwight
D. 168, 172, 173, 175, 192, 194-196
Eisenhower-adminisztráció 169, 173-175,
285 el nem kötelezett országok kínai
befolyás -bán 412-414 Mao három világ
víziója és - 324, 372, 384
szovjet fenyegetés és - 333, 371-372,
374 Elgin, Lord 85, 86 Elliot, Charles 68
első világháború
Crowe-memorandum - előtt 549-543
előzményei 103, 539-544
következményei 106
ENSZ *lásd* Egyesült Nemzetek
Szövetsége
Észak-atlanti Szerződés Szervezete
(NATO) 146, 157, 169, 182, 244, 309,
375, 385, 394, 536 Észak-Korea
koreai háború és - 140-147, 152-154,
157, 163 létrehozása 131
nukleáris fegyverei 517-519, 548 *lásd*
még Korea
Észak-Vietnam *lásd* Vietnam, vietnami
háború Európa
első világháború előtti 539-540, 544
első világháború és - 103, 446,
548
erőegyensúlyi diplomácia és - 25,
102, 183
gyarmati céljai 77, 86, 102
harmincéves háború és - 417
kereskedők -ből 52-53, 63-64,
70, 79
kommunizmus összeomlása -bán
454-455, 457, 478-480 második
világháború és - 144, 169,
549

NATO és - 146, 157, 169, 182, 244,
385, 536 szuverenitás -bán 34-35
Varsói Szerződés -bán 182 vesztfáliai
rendszer -bán 417, 536

Faliad, Oriana 261

Fang Li-cse *lásd* Fang Lizhi

Fang Lizhi (Fang Li-cse) 449—457,
469, 474

Ford, Gerald R.

külpolitika és - 312, 325, 376

látogatása Kínába 326, 334—337 Ford-
adminisztráció

Kissinger szerepe -bán 326, 332, 334-
337

Tajvan és - 371, 376 *Foreign*

Affairs

Kennedy cikke -ben 215 Nixon cikke

-ben 221, 234 Zheng Bijian cikke -ben

520 francia forradalom 538 Franciaország
első világháború előtti 538

Japán és - 101

kereskedelem Kínával és - 71, 81, 101

Vietnam és - 169, 177, 365

Fuzhou mint szerződéses város 71

Gates, Thomas S., Jr. 338

genfi konferenciák

1954-es konferencia 177-179, 259

1962-es konferencia 207 Geng Biao

(Keng Piao) 397 Gingrich, Newt 495

Gong herceg (Kung herceg) 36, 87-89, 93

Gorbacsov, Mihail

amerikai csúcstalálkozó és - 453, 456

fegyverzetkorlátozások és - 408

gazdasági segítséget kér Kínától 456

látogatása Tienanmen-válság alatt 429,

431, 432, 455 reformok és - 427, 478-479

Gordon, Charles „Kína” 90 Gromiko,

- Andrej 194-195, 256
- Guangzhou (Kanton) mint
kereskedelmi központ 52-54, 62,
64, 67, 78, 84
- Guomindang *lásd* Nemzeti Párt
- háborús felhatalmazási törvény (1973)
312
- hadakozó fejedelemségek korszaka
(Kr.e. 475-221) 21,35, 105 *Fiáig*,
Alexander 255, 309, 404 han kínaiak 29
Han-dinasztia 32, 40 összeomlása 231 öt
csalétek 39—40
- harmadik kommuniké (1982) 403- 408,
409 harmadik világ
 kínai befolyás -bán 412-414 Mao
három világ víziója 324, 372, 384
 szovjet fenyegetés és - 333,
 371-372, 374 hármas képviselő
501 harmincéves háború 417 harmonikus
világ elmélete 512, 521 három királyság
korszaka (Kr. u. 220- 280) 24, 48, 230
három világ 324, 372, 384 hat biztosíték
406 Hay, John 106
Fiegel, Georg Wilhelm Friedrich 48—49
Helms, Richard 238
- hidegháború
 békés egymás mellett élés és - 187,
 192, 198, 209,215,225,413, 448,
 479
 détente és - 310, 312, 332—333,
 367
- Dulles, John Foster
 kapitalizmusba vezető békés
 evolúcióról 283, 400-401,
 428, 484
 nukleáris fenyegetés és - 175 Tajvan
és - 173-174, 193 Zhoués- 178, 197, 259,
- 274 Dundas, Henry 54-56
- Eagleburger, Lawrence 439, 455, 456
egyenlőtlen szerződések 72-73, 77, 116,
117
- Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ)
Biztonsági Tanács tagjai 107, 147, 173
 Kína tagsága -ben 170, 514 koreai
háború és - 143, 147, 149, 151, 154-155,
162, 331 nemzetközi biztonság és - 521
Tajvan és - 155, 170, 514 terrorizmus
elleni harc és - 514 Eisenhower, Dwight
D. 168, 172, 173, 175, 192, 194-196
Eisenhower-adminisztráció 169, 173-175,
285 el nem kötelezett országok kínai
befolyás -bán 412-414 Mao három világ
víziója és - 324, 372, 384
 szovjet fenyegetés és - 333, 371-372,
374 Elgin, Lord 85, 86 Elliot, Charles 68
első világháború
 Crowe-memorandum - előtt 549-543
 előzményei 103, 539-544
 következményei 106
- ENSZ *lásd* Egyesült Nemzetek
Szövetsége
- Észak-atlanti Szerződés Szervezete
(NATO) 146, 157, 169, 182, 244, 309,
375, 385, 394, 536 Észak-Korea
 koreai háború és - 140-147, 152-154,
157, 163 létrehozása 131
 nukleáris fegyverei 517-519, 548 *lásd*
 még Korea
- Észak-Vietnam *lásd* Vietnam, vietnami
háború Európa
 első világháború előtti 539-540, 544
 első világháború és - 103, 446,
 548
 erőegyensúlyi diplomácia és - 25,

- 102, 183
gyarmati céljai 77, 86, 102
harmincéves háború és - 417
kereskedők -ból 52-53, 63-64,
70, 79
kommunizmus összeomlása -bán
454-455, 457, 478-480 második
világháború és - 144, 169,
549
NATO és - 146, 157, 169, 182, 244,
385, 536 szuverenitás -bán 34-35
Varsói Szerződés -bán 182 vesztfáliai
rendszer -bán 417, 536
- Faliad, Oriana 261
Fang Li-cse *lásd* Fang Lizhi
Fang Lizhi (Fang Li-cse) 449—457,
469, 474
Ford, Gerald R.
külpolitika és - 312, 325, 376
látogatása Kínába 326, 334—337 Ford-
adminisztráció
Kissinger szerepe -bán 326, 332, 334-
337
Tajvan és - 371, 376 *Foreign*
Affairs
Kennedy cikke -ben 215 Nixon cikke
-ben 221, 234 Zheng Bijian cikke -ben
520 francia forradalom 538 Franciaország
első világháború előtti 538
Japán és - 101
kereskedelem Kínával és - 71, 81, 101
Vietnam és - 169, 177, 365
Fuzhou mint szerződéses város 71
- Gates, Thomas S., Jr. 338
genfi konferenciák
1954-es konferencia 177-179, 259
1962-es konferencia 207 Geng Biao
(Keng Piao) 397 Gingrich, Newt 495
Gong herceg (Kung herceg) 36, 87-89, 93
Gorbacsov, Mihail
amerikai csúcstalálkozó és - 453, 456
fegyverzetkorlátozások és - 408
gazdasági segítséget kér Kínától 456
látogatása Tienanmen-válság alatt 429,
431, 432, 455 reformok és - 427, 478-479
Gordon, Charles „Kínai” 90 Gromiko,
Andrej 194-195, 256
Guangzhou (Kanton) mint
kereskedelmi központ 52-54, 62,
64, 67, 78, 84
Guomindang *lásd* Nemzeti Párt
- háborús felhatalmazási törvény (1973)
312
hadakozó fejedelemségek korszaka
(Kr.e. 475-221) 21, 35, 105 Fiáig,
Alexander 255, 309, 404 han kínaiak 29
Han-dinasztia 32, 40 összeomlása 231 öt
csalétek 39—40
harmadik kommuniké (1982) 403- 408,
409 harmadik világ
kínai befolyás -bán 412-414 Mao
három világ víziója 324, 372, 384
szovjet fenyegetés és - 333,
371-372, 374 hármas képviselő
501 harmincéves háború 417 harmonikus
világ elmélete 512, 521 három királyság
korszaka (Kr. u. 220- 280) 24, 48, 230
három világ 324, 372, 384 hat biztosíték
406 Hay, John 106
Fiegel, Georg Wilhelm Friedrich 48—49
Helms, Richard 238
hidegháború
békés egymás mellett élés és - 187,
192, 198, 209, 215, 225, 413, 448,

- 479
 détente és - 310, 312, 332—333,
 367
 Dulles, John Foster
 kapitalizmusba vezető békés
 evolúcióról 283, 400—401,
 428, 484
 nukleáris fenyegetés és - 175 Tajvan
 és - 173-174, 193 Zhoués- 178, 197, 259,
 274 Dundas, Henry 54-56
- Eagleburger, Lawrence 439, 455, 456
 egyenlőtlen szerződések 72-73, 77, 116,
 117
 Egyesült Nemzetek Szövetsége (ENSZ)
 Biztonsági Tanács tagjai 107, 147, 173
 Kína tagsága -ben 170, 514 koreai
 háború és - 143, 147, 149, 151, 154-155,
 162, 331 nemzetközi biztonság és - 521
 Tajvan és - 155, 170, 514 terrorizmus
 elleni harc és - 514 Eisenhower, Dwight
 D. 168, 172, 173, 175, 192, 194-196
 Eisenhower-adminisztráció 169, 173-175,
 285 el nem kötelezett országok kínai
 befolyás -bán 412-414 Mao három világ
 víziója és - 324, 372, 384
 szovjet fenyegetés és - 333, 371-372,
 374 Elgin, Lord 85, 86 Elliot, Charles 68
 első világháború
 Crowe-memorandum - előtt 549-543
 előzményei 103, 539-544
 következményei 106
 ENSZ *lásd* Egyesült Nemzetek
 Szövetsége
 Észak-atlanti Szerződés Szervezete
 (NATO) 146, 157, 169, 182, 244, 309,
 375, 385, 394, 536 Észak-Korea
 koreai háború és - 140-147, 152-154,
 157, 163 létrehozása 131
 nukleáris fegyverei 517-519, 548 *lásd*
 még Korea
 Észak-Vietnam *lásd* Vietnam, vietnami
 háború Európa
 első világháború előtti 539-540, 544
 első világháború és - 103, 446,
 548
 erőegyensúlyi diplomácia és - 25,
 102, 183
 gyarmati céljai 77, 86, 102
 harmincéves háború és - 417
 kereskedők -ból 52-53, 63-64,
 70, 79
 kommunizmus összeomlása -bán
 454-455, 457, 478-480 második
 világháború és - 144, 169,
 549
 NATO és - 146, 157, 169, 182, 244,
 385, 536 szuverenitás -bán 34-35
 Varsói Szerződés -bán 182 vesztfáliai
 rendszer -bán 417, 536
- Faliad, Oriana 261
 Fang Li-cse *lásd* Fang Lizhi
 Fang Lizhi (Fang Li-cse) 449—457,
 469, 474
 Ford, Gerald R.
 külpolitikája és - 312, 325, 376
 látogatása Kínába 326, 334—337 Ford-
 adminisztráció
 Kissinger szerepe -bán 326, 332, 334-
 337
 Tajvan és - 371, 376 *Foreign*
Affairs
 Kennedy cikke -ben 215 Nixon cikke
 -ben 221, 234 Zheng Bijian cikke -ben
 520 francia forradalom 538 Franciaország

első világháború előtti 538
 Japán és - 101
 kereskedelem Kínával és - 71, 81, 101
 Vietnam és - 169, 177, 365
 Fuzhou mint szerződéses város 71

 Gates, Thomas S., Jr. 338
 genfi konferenciák
 1954-es konferencia 177-179, 259
 1962-es konferencia 207 Geng Biao
 (Keng Piao) 397 Gingrich, Newt 495
 Gong herceg (Kung herceg) 36, 87-89, 93
 Gorbacsov, Mihail
 amerikai csúcstalálkozó és - 453, 456
 fegyverzetkorlátozások és - 408
 gazdasági segítséget kér Kínától 456
 látogatása Tienanmen-válság alatt 429,
 431, 432, 455 reformok és - 427, 478-479
 Gordon, Charles „Kínai” 90 Gromiko,
 Andrej 194-195, 256
 Guangzhou (Kanton) mint
 kereskedelmi központ 52-54, 62,
 64, 67, 78, 84
 Guomindang *lásd* Nemzeti Párt

 háborús felhatalmazási törvény (1973)
 312
 hadakozó fejedelemségek korszaka
 (Kr.e. 475-221) 21, 35, 105 Haig,
 Alexander 255, 309, 404 han kínaiak 29
 Han-dinasztia 32, 40 összeomlása 231 öt
 csalétek 39—40
 harmadik kommuniké (1982) 403- 408,
 409 harmadik világ
 kínai befolyás -bán 412-414 Mao
 három világ víziója 324, 372, 384
 szovjet fenyegetés és - 333,
 371-372, 374 hármas képviselő
 501 harmincéves háború 417 harmonikus

világ elmélete 512, 521 három királyság
 korszaka (Kr. u. 220- 280) 24, 48, 230
 három világ 324, 372, 384 hat biztosíték
 406 Hay, John 106
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 48-49
 Helms, Richard 238
 hidegháború
 békés egymás mellett élés és - 187,
 192, 198, 209, 215, 225, 413, 448,
 479
 détente és - 310, 312, 332—333,
 367 hidegháború (*folytatás*)
 el nem kötelezett nemzetek és - 324,
 333, 371-372, 374, 384, 412-414
 elrettentés és - 143, 150-151,
 192, 236, 308, 369, 375, 385,
 397, 480
 fegyverzetellenőrzési tárgyalások és -
 374
 harcias együttélés 174, 192-193, 254
 Kína és - 121, 129, 151, 167, 217, 235,
 262, 308, 361, 392 kölcsönösen
 biztosított megsemmisítés 308 nukleáris
 fenyegetés és - 119, 125, 140, 150, 154,
 167-168, 171, 174-176, 186-187, 192-197,
 223, 272, 307-309, 373, 517 vége 477, 480,
 485-486,
 Vietnam és - *lásd* vietnami háború
 vízszintes vonal és - 304-307, 324, 372,
 409, 412 Hill, E. F. 123, 226 Hitler, Adolf
 102, 144, 195, 230 Ho Si Minh 44, 239,
 385 Holdridge, John 255 Hongkong
 brit igények -ra 62, 68, 70, 80, 86
 gazdasági fejlődése 465 visszatérése
 Kínához 469, 493 hosszú menetelés 317,
 332, 420, 433 Howe, John 263 Hruscsov,
 Nyikita
 békés egymás mellett élés és - 192,

209, 205, 225, 479 desztalinizáció és -
 180, 185 kínai-indiai háború és - 189, 208
 Mao és - 135, 172, 175-177, 181-182,
 186-189, 190, 301 pályafutása 133, 180,
 201 Tajvan és - 176-177, 192-195, 196,
 381
 Hsziung Hsziang-huj *lásd* Xiong Xianghui
 Hszü Hsziang-csien *lásd* Xu Xiangqian
 Hu Csin-tao *lásd* Hu Jintao Hu Jintao
 (Hu Csin-tao)
 beszéde az ENSZ-ben 521-520,
 526
 hagyományos bölcsesség és - 512-513
 harmónia és - 512, 513 Kína
 világpolitikai szerepe és - 519, 524, 533
 mint negyedik generációs vezető 509
 pályafutása 510-512 Hua Guofeng
 (Hua Kuo-feng) amerikai-kínai
 kapcsolatok és - 349, 375, 396
 eltűnése a politikából 349, 351, 358
 két bármelyik és - 348, 352 Kissinger
 találkozásai -gél 348-349 mint Mao utódja
 316, 338, 348, 350
 Szovjetunió és - 350, 361, 367,
 375, 390
 Hu Jao-pang *lásd* Hu Yaobang Hu
 Yaobang (Hu Jao-pang)
 pályafutása 359, 412^13, 424, 425
 halála 429^30
 gazdasági reformok és - 318, 420, 428
 Hua Kuo-feng *lásd* Hua Guofeng Huang
 Csen *lásd* Huang Zhen
 Huang Hua 212, 372-374 Huang Zhen
 (Huang Csen) 244, 335 Huc, Régis-
 Evariste 23-24 Hu rley, Patrick 107
 Húszéin, Szaddám 301
 Ignatyijev, Nyikolaj 86

India
 brit gyarmat -bán 54, 203 határviták -
 val 19-20, 116, 151, 189, 202-205,
 216, 225 kínai-indiai háború (1962)
 202-209
 koreai háború és - 155-156 menedék
 a dalai lámának 190, 204, 219
 ópium -bán 63-64
 Tibet és - 202-205
 Indokína
 csendes-óceáni közösség és - 549-550
 háborúk -bán *lásd* vietnami háború
 kommunista fenyegetés -bán 122-
 123, 218-219 *lásd még* Kambodzsza,
 Laosz, Vietnam
 indokínai föderáció 361, 362, 367, 373,
 385, 392 Irak 302, 412 iraki háború 514-
 515, 522 Irán 302, 304, 368, 412, 489, 517
 Jackson—Vanik-törvényki egészítés
 (1974) 457, 474, 488 jaltai konferencia
 (1945) 133-134 Jang Sang-kun *lásd* Yang
 Shangkun Jao Ji-lin *lásd* Yao Yilin Jao
 Ven-jüan *lásd* Yao Wenyan
 Japán
 császára 95
 Deng utazása -ba 379, 388 Egyesült
 Államok és - 302-303, 415-416
 gazdasága 94, 225, 352, 416
 iparosítása 90, 97 kamikaze (isteni
 szél) és - 26-27 Korea és - 98-100,
 103, 140 Mandzsúria és - 100-103,
 106, 195 második világháború és -
 106, 116,
 131, 132-133, 140 Meidzsi-
 restauráció -bán 97, 352 Oroszország és -
 101, 103 Rjúkjú-szigetek és - 96, 97, 142
 Tajvan és - 97, 100, 289, 494 támadása

Kína ellen 100, 106 Ji Csien-jing *lásd* Ye
 Jianying Ji Pengfei (Csi Peng-fej) 299
 Jiang Qing (Csiang Csing)
 kulturális forradalom és - 316, 334
 négyek bandája és - 317-318
 tevékenysége 124, 320, 338, 342, 430
 Jiang Zemin (Csiang Cö-min) belpolitikai
 válság és - 461, 474 Clinton-
 adminisztráció és - 485-488, 494-495
 Deng déli útja és - 467, 500-501
 eredményei 501-503 gazdasági növekedés
 és - 501 George Bush és - 483 George W.
 Bush és - 504 hármasképviselet és - 501
 Kissinger találkozásai -nel 469, 474, 476-
 477, 482, 497, 503-508 látogatásai
 Egyesült Államokban 492, 498
 hidegháború (*folytatás*)
 el nem kötelezett nemzetek és - 324,
 333, 371-372, 374, 384, 412-414
 elrettetés és - 143, 150-151,
 192, 236, 308, 369, 375, 385,
 397, 480
 fegyverzetellenőrzési tárgyalások és -
 374
 harcias együttélés 174, 192-193, 254
 Kína és - 121, 129, 151, 167, 217, 235,
 262, 308, 361, 392 kölcsönösen
 biztosított megsemmisítés 308 nukleáris
 fenyegetés és - 119, 125, 140, 150, 154,
 167-168, 171, 174-176, 186-187, 192-197,
 223, 272, 307-309, 373, 517 vége 477, 480,
 485-486,
 Vietnam és - *lásd* vietnami háború
 vízszintes vonal és - 304-307, 324, 372,
 409, 412 Hill, E. F. 123, 226 Hitler, Adolf
 102, 144, 195, 230 Ho Si Minh 44, 239,
 385 Holdridge, John 255 Hongkong
 brit igények -ra 62, 68, 70, 80, 86

gazdasági fejlődése 465 visszatérése
 Kínához 469, 493 hosszú menetelés 317,
 332, 420, 433 Howe, John 263 Hruscsov,
 Nyikita
 békés egymás mellett élés és - 192,
 209, 205, 225, 479 desztálinizáció és -
 180, 185 kínai-indiai háború és - 189, 208
 Mao és - 135, 172, 175-177, 181-182,
 186-189, 190, 301 pályafutása 133, 180,
 201 Tajvan és - 176-177, 192-195, 196,
 381
 Hsziung Hsziang-huj *lásd* Xiong Xianghui
 Hszü Hsziang-csien *lásd* Xu Xiangqian
 Hu Csin-tao *lásd* Hu Jintao Hu Jintao
 (Hu Csin-tao)
 beszéde az ENSZ-ben 521-520,
 526
 hagyományos bölcsesség és - 512-513
 harmónia és - 512, 513 Kína
 világpolitikai szerepe és - 519, 524, 533
 mint negyedik generációs vezető 509
 pályafutása 510-512 Hua Guofeng
 (Hua Kuo-feng) amerikai-kínai
 kapcsolatokról és - 349, 375, 396
 eltűnése a politikából 349, 351, 358
 két bármelyik és - 348, 352 Kissinger
 találkozásai -gél 348-349 mint Mao utódja
 316, 338, 348, 350
 Szovjetunió és - 350, 361, 367,
 375, 390
 Hu Jao-pang *lásd* Hu Yaobang Hu
 Yaobang (Hu Jao-pang)
 pályafutása 359, 412^13, 424, 425
 halála 429^30
 gazdasági reformok és - 318, 420, 428
 Hua Kuo-feng *lásd* Hua Guofeng Huang
 Csen *lásd* Huang Zhen
 Huang Hua 212, 372-374 Huang Zhen

(Huang Csen) 244, 335 Huc, Régis-
Evariste 23-24 Hu rley, Patrick 107
Húszeín, Szaddám 301

Ignatyijev, Nyikolaj 86

India

brit gyarmat -bán 54, 203 határviták -
val 19-20, 116, 151, 189, 202-205,
216, 225 kínai-indiai háború (1962)
202-209

koreai háború és - 155-156 menedék
a dalai lámának 190, 204, 219
ópium -bán 63-64

Tibet és - 202-205

Indokína

csendes-óceáni közösség és - 549-550
háborúk -bán *lásd* vietnami háború
kommunista fenyegetés -bán 122-
123, 218-219 *lásd még* Kambodzsa,
Laosz, Vietnam

indokínai föderáció 361, 362, 367, 373,
385, 392 Irak 302, 412 iraki háború 514-
515, 522 Irán 302, 304, 368, 412, 489, 517

Jackson—Vanik-törvényki egészítés
(1974) 457, 474, 488 jaltai konferencia
(1945) 133-134 Jang Sang-kun *lásd* Yang
Shangkun Jao Ji-lin *lásd* Yao Yilin Jao
Ven-jüan *lásd* Yao Wenyan

Japán

császára 95

Deng utazása -ba 379, 388 Egyesült
Államok és - 302-303, 415-416
gazdasága 94, 225, 352, 416
iparosítása 90, 97 kamikaze (isteni
szél) és - 26-27 Korea és - 98-100,
103, 140 Mandzsúria és - 100-103,
106, 195 második világháború és -
106, 116,

131, 132-133, 140 Meidzsi-
restauráció -bán 97, 352 Oroszország és -
101, 103 Rjúkjú-szigetek és - 96, 97, 142
Tajvan és - 97, 100, 289, 494 támadása
Kína ellen 100, 106 Ji C sien-jing *lásd* Ye
Jianying Ji Pengfei (Csi Peng-fej) 299

Jiang Qing (Csiang Csing)

kulturális forradalom és - 316, 334

négyek bandája és - 317-318

tevékenysége 124, 320, 338, 342, 430

Jiang Zemin (Csiang Cö-min) belpolitikai
válság és - 461, 474 Clinton-
adminisztráció és - 485-488, 494-495

Deng déli útja és - 467, 500-501

eredményei 501-503 gazdasági növekedés
és - 501 George Bush és - 483 George W.
Bush és - 504 hármas képvislet és - 501
Kissinger találkozásai -nel 469, 474, 476-
477, 482, 497, 503-508 látogatásai
Egyesült Államokban 492, 498

hidegháború (*follytatás*)

el nem kötelezett nemzetek és - 324,
333, 371-372, 374, 384, 412-414

elrettentés és - 143, 150-151,

192, 236, 308, 369, 375, 385,
397, 480

fegyverzetellenőrzési tárgyalások és -
374

harcias együttélés 174, 192-193, 254

Kína és - 121, 129, 151, 167, 217, 235,
262, 308, 361, 392 kölcsönösen
biztosított megsemmisítés 308 nukleáris
fenyegetés és - 119, 125, 140, 150, 154,
167-168, 171, 174-176, 186-187, 192-197,
223, 272, 307-309, 373, 517 vége 477,
480, 485-486,

Vietnam és - *lásd* vietnami háború
vízszintes vonal és - 304-307, 324, 372,

409,412 Hill, E. F. 123, 226 Hitler, Adolf 102, 144, 195, 230 Ho Si Minh 44, 239, 385 Holdridge, John 255 Hongkong
 brit igények -ra 62, 68, 70, 80, 86 gazdasági fejlődése 465 visszatérése Kínához 469, 493 hosszú menetelés 317, 332, 420, 433 Howe, John 263 Hruscsov, Nyikita
 békés egymás mellett élés és - 192, 209, 205, 225, 479 desztalinizáció és - 180, 185 kínai-indiai háború és - 189, 208 Mao és - 135, 172, 175-177, 181-182, 186-189, 190, 301 pályafutása 133, 180, 201 Tajvan és - 176-177, 192-195, 196, 381 Hsziung Hsziang-huj *lásd* Xiong Xianghui Hszü Hsziang-csien *lásd* Xu Xiangqian Hu Csin-tao *lásd* Hu Jintao Hu Jintao (Hu Csin-tao)
 beszéde az ENSZ-ben 521-520, 526 hagyományos bölcsesség és - 512-513 harmónia és - 512, 513 Kína világpolitikai szerepe és - 519, 524, 533 mint negyedik generációs vezető 509 pályafutása 510-512 Hua Guofeng (Hua Kuo-feng) amerikai-kínai kapcsolatok és - 349, 375, 396 eltűnése a politikából 349, 351, 358 két bármelyik és - 348, 352 Kissinger találkozásai -gél 348-349 mint Mao utódja 316, 338, 348, 350 Szovjetunió és - 350, 361, 367, 375, 390 Hu Jao-pang *lásd* Hu Yaobang Hu Yaobang (Hu Jao-pang)
 pályafutása 359, 412—413, 424, 425 halála 429^30

gazdasági reformok és - 318, 420, 428 Hua Kuo-feng *lásd* Hua Guofeng Huang Csen *lásd* Huang Zhen Huang Hua 212, 372-374 Huang Zhen (Huang Csen) 244, 335 Huc, Régis-Evariste 23-24 Hurely, Patrick 107 Húszeín, Szaddám 301

Ignatyijev, Nyikolaj 86

India

brit gyarmat -bán 54, 203 határviták - val 19-20, 116, 151, 189, 202-205, 216, 225 kínai-indiai háború (1962) 202-209
 koreai háború és - 155-156 menedék a dalai lámának 190, 204, 219 ópium -bán 63-64

Tibet és - 202-205

Indokína

csendes-óceáni közösség és - 549-550 háborúk -bán *lásd* vietnami háború kommunista fenyegetés -bán 122-123, 218-219 *lásd még* Kambodzsa, Laosz, Vietnam indokínai föderáció 361, 362, 367, 373, 385, 392 Irak 302, 412 iraki háború 514-515, 522 Irán 302, 304, 368, 412, 489, 517

Jackson—Vanik-törvényki egészítés (1974) 457, 474, 488 jaltai konferencia (1945) 133-134 Jang Sang-kun *lásd* Yang Shangkun Jao Ji-lin *lásd* Yao Yilin Jao Ven-jüan *lásd* Yao Wenyuan Japán

császára 95

Deng utazása -ba 379, 388 Egyesült Államok és - 302-303, 415-416 gazdasága 94, 225, 352, 416 iparosítása 90, 97 kamikaze (isten szél) és

- 26—27 Korea és - 98-100, 103, 140
Mandzsúria és - 100-103, 106, 195
második világháború és - 106, 116, 131,
132-133, 140 Meidzsi-restauráció -bán 97,
352 Oroszország és - 101, 103 Rjúkjú-
szigetek és - 96, 97, 142 Tajvan és - 97,
100, 289, 494 támadása Kína ellen 100,
106 Ji Csien-jing *lásd* Ye Jianying Ji
Pengfei (Csi Peng-fej) 299 Jiang Qing
(Csiang Csing)
 kulturális forradalom és - 316, 334
négyek bandája és - 317-318 tevékenysége
124, 320, 338, 342, 430
Jiang Zemin (Csiang Cö-min) belpolitikai
 válság és - 461, 474 Clinton-
 adminisztráció és -
 485-488, 494-495 Deng déli útja
 és - 467, 500-501 eredményei 501-
 503 gazdasági növekedés és - 501
 George Bush és - 483 George W.
 Bush és - 504 hármas képviselő és -
 501 Kissinger találkozásai -nel 469,
 474, 476-477, 482, 497, 503-508
 látogatásai Egyesült Államokban 492,
 498

- Jiang Zemin *(folytatás)*
 szovjet összeomlás és - 479-481
 Tajvan és - 494—495, 497 vezetési
 stílusa 470-472 Jinmen-szigetek 170-
 174, 176, 191, 193, 195, 197
 jobboldali elemek elleni kampány 200,
 215, 279, 449
 Johnson, Lyndon B. 122, 216 Johnson-
 adminisztráció 224-225 Jomini,
 Antoine-Henri 44 Jüan Si-kaj *lásd* Yuan
 Shikai Jüan-dinasztia ZzW Yuan-
 dinasztia
- kairói konferencia 178 Kambodzsa
 amerikai csapatok -bán 243
 koalíciós kormány -bán 312, 365
 vietnami kivonulás -ból 368, 411, 429
 vietnami támadás - ellen 361,
 367, 369, 373-374, 385, 386,
 388
 vörös khmerek -bán *lásd* vörös
 khmerek
- Kant, Immanuel mint *Az örök béke*
 szerzője 551
- Keng Piao *Lásd* Geng Biao Kennan,
 George 218, 300, 304 Kennedy, John
 F. 215-216 két bármelyik 348, 352
 Keynes, John Maynard 422 Kim ír
 Szén
 koreai háború és - 140—144, 146-
 147, 155, 161, 164, 165
 belpolitikai zavarok -bán 81-83, 246
 bürokráciája 32-34, 57, 126, 214, 355,
 423, 426
 decentralizáció -bán 247, 350, 419, 423,
 442, 443, 458 egy Kína elv és - 176,
 267, 279, 289-290, 402, 494, 499
 egyesítése 25, 51, 72, 110-111,
 339, 353
 éhínség -bán 61, 125, 200, 202,
 209, 210, 216
 elszigeteltsége 28, 53, 139, 198,
 221, 228, 230, 237, 244, 258,
 267, 309, 322, 331, 377, 379,
 433, 435, 442, 455, 460, 461,
 473, 509, 550
 ENSZ és - 107, 146-147, 170, 514
 folyamatos forradalom -bán 112-115,
 117, 124-129, 199-201, 215, 233,
 280, 317, 318, 327, 331, 351, 354, 422,
 466, 512
 gazdasága (19. század) 29-30, 61
 gazdasága (20. század) 114,
 184-185, 199-202, 324-325, 344,
 350, 378, 382, 415, 417^20, 422-424,
 426-427, 456-457, 462-466, 473,
 492, 500-508
 gazdasága (21. század) 511, 512, 515-
 517, 523, 544-546 globális szerepe 191,
 246, 262, 291, 325, 328, 339-340, 353,
 370, 372, 376, 388, 412, 415, 435,
 467, 469, 472-473, 488, 492,
 500, 502-503, 511-512, 515,
 525-526, 529-530, 533-534,
 549-551

harmadik világ és - 119—120, 182, 324,
 332-333, 412-414, 415, 512
 határai 19-20, 26, 27, 29, 38, 86, 90, 108,
 116-117, 134-135, 149-150, 202-205,
 216, 219, 221, 225, 232, 235, 277,
 390, 417, 518
 internethasználat "bán 523 katonai
 elméletek -bán 43—49, 152-153, 364,
 489 kínai-indiai háború 202-209 kínai-
 vietnami háború 389-391 Kommunista
 Párt -bán *lásd* Kínai Kommunista Párt
 konfucianizmus -bán *lásd* konfuciuszi
 hagyomány, konfuciuszi tudósok koreai
 háború és - 121, 140-165, 224, 331, 389,
 396, 518 kulturális forradalom "bán *lásd*
 kulturális forradalom külföldi
 követségek "bán 54, 59, 84-85, 104
 különleges gazdasági övezetek "bán 422,
 462
 Mao általi militarizálása 112, 127, 164
 megaláztatás évszázada "bán 76, 170,
 435
 mint a világegyetem középpontja
 21, 28, 61, 76, 78 misszionáriusok
 -bán 53, 75, 83,
 85
 nagy ugrás és " 114, 125, 199-202, 216-
 217, 348
 négy modernizálás 323, 355, 381-382,
 383 nemzetiek (nacionalisták) -bán
lásd Nemzeti Párt nepotizmus -bán
 427 nukleáris fegyverei 119, 177,
 224, 236, 239
 önellátás "bán 29, 94, 216, 383, 423,
 531
 önerőre támaszkodás "bán 272,
 305, 308, 332, 340, 376, 379, 413,
 531, 533 ötéves tervek "bán 184, 350
 reform és nyitás -bán 355-357, 417-428,
 433, 443, 463-467, 507, 523, 545
 szerződéses kikötői 70, 84 szövetségben
 Szovjetunióval 135, 141, 143, 156, 208
 Tajvan és - *lásd* Tajvan tengeri
 expedíciói 27-28 *Kína elégedetlen* 526-527
Kína-álom 528 kínai civilizáció
 eredetmítosza 23 felsőbbrendűsége 26,
 29, 30, 33,
 37, 39, 49, 95 kínai császár
 behódolás - előtt 20, 113 Gong
 herceg memorandumja -nak 86-88,
 93
 megalázkodás - előtt 27, 33, 56, 57
 menekülése a fővárosból 87
 mennyek alatt és - 25, 27, 31, 34, 36,
 37, 203
 mennyek mandátuma és - 34, 35,
 51, 109
 mint mennyek fia 33, 53, 56, 72, 95
 nagy harmónia és - 34, 36, 110,
 113

- Jiang Zemin *(folytatás)*
 szovjet összeomlás és - 479-481
 Tajvan és - 494—495, 497 vezetési
 stílusa 470-472 Jinmen-szigetek 170-
 174, 176, 191, 193, 195, 197
 jobboldali elemek elleni kampány 200,
 215, 279, 449
 Johnson, Lyndon B. 122, 216 Johnson-
 adminisztráció 224-225 Jomini,
 Antoine-Henri 44 Jüan Si-kaj *lásd* Yuan
 Shikai Jüan-dinasztia ZzW Yuan-
 dinasztia
- kairói konferencia 178 Kambodzsa
 amerikai csapatok -bán 243
 koalíciós kormány -bán 312, 365
 vietnami kivonulás -ból 368, 411, 429
 vietnami támadás - ellen 361,
 367, 369, 373-374, 385, 386,
 388
 vörös khmerek -bán *lásd* vörös
 khmerek
- Kant, Immanuel mint *Az örök béke*
 szerzője 551
- Keng Piao *Lásd* Geng Biao Kennan,
 George 218, 300, 304 Kennedy, John
 F. 215-216 két bármelyik 348, 352
 Keynes, John Maynard 422 Kim ír
 Szén
 koreai háború és - 140—144, 146-
 147, 155, 161, 164, 165
 belpolitikai zavarok -bán 81-83, 246
 bürokráciája 32-34, 57, 126, 214, 355,
 423, 426
 decentralizáció -bán 247, 350, 419, 423,
 442, 443, 458 egy Kína elv és - 176,
 267, 279, 289-290, 402, 494, 499
 egyesítése 25, 51, 72, 110-111,
 339, 353
 éhínség -bán 61, 125, 200, 202,
 209, 210, 216
 elszigeteltsége 28, 53, 139, 198,
 221, 228, 230, 237, 244, 258,
 267, 309, 322, 331, 377, 379,
 433, 435, 442, 455, 460, 461,
 473, 509, 550
 ENSZ és - 107, 146-147, 170, 514
 folyamatos forradalom -bán 112-115,
 117, 124-129, 199-201, 215, 233,
 280, 317, 318, 327, 331, 351, 354, 422,
 466, 512
 gazdasága (19. század) 29-30, 61
 gazdasága (20. század) 114,
 184-185, 199-202, 324-325, 344,
 350, 378, 382, 415, 417²⁰, 422-424,
 426-427, 456-457, 462-466, 473,
 492, 500-508
 gazdasága (21. század) 511, 512, 515-
 517, 523, 544-546 globális szerepe 191,
 246, 262, 291, 325, 328, 339-340, 353,
 370, 372, 376, 388, 412, 415, 435,
 467, 469, 472-473, 488, 492,
 500, 502-503, 511-512, 515,
 525-526, 529-530, 533-534,
 549-551

harmadik világ és - 119—120, 182, 324,
 332-333, 412-414, 415, 512
 határai 19-20, 26, 27, 29, 38, 86, 90, 108,
 116-117, 134-135, 149-150, 202-205,
 216, 219, 221, 225, 232, 235, 277,
 390, 417, 518
 internethasználat "bán 523 katonai
 elméletek -bán 43—49, 152-153, 364,
 489 kínai-indiai háború 202-209 kínai-
 vietnami háború 389-391 Kommunista
 Párt -bán *lásd* Kínai Kommunista Párt
 konfucianizmus -bán *lásd* konfuciuszi
 hagyomány, konfuciuszi tudósok koreai
 háború és - 121, 140-165, 224, 331, 389,
 396, 518 kulturális forradalom "bán *lásd*
 kulturális forradalom külföldi
 követségek "bán 54, 59, 84-85, 104
 különleges gazdasági övezetek "bán 422,
 462
 Mao általi militarizálása 112, 127, 164
 megaláztatás évszázada "bán 76, 170,
 435
 mint a világegyetem középpontja
 21, 28, 61, 76, 78 misszionáriusok
 -bán 53, 75, 83,
 85
 nagy ugrás és " 114, 125, 199-202, 216-
 217, 348
 négy modernizálás 323, 355, 381-382,
 383 nemzetiek (nacionalisták) -bán
lásd Nemzeti Párt nepotizmus -bán
 427 nukleáris fegyverei 119, 177,
 224, 236, 239
 önellátás "bán 29, 94, 216, 383, 423,
 531
 önerőre támaszkodás "bán 272,
 305, 308, 332, 340, 376, 379, 413,
 531, 533 ötéves tervek "bán 184, 350
 reform és nyitás -bán 355-357, 417-428,
 433, 443, 463-467, 507, 523, 545
 szerződéses kikötői 70, 84 szövetségben
 Szovjetunióval 135, 141, 143, 156, 208
 Tajvan és - *lásd* Tajvan tengeri
 expedíciói 27-28 *Kína elégedetlen* 526-527
Kína-álom 528 kínai civilizáció
 eredetmítosza 23 felsőbbrendűsége 26,
 29, 30, 33,
 37, 39, 49, 95 kínai császár
 behódolás - előtt 20, 113 Gong
 herceg memorandumja -nak 86-88,
 93
 megalázkodás - előtt 27, 33, 56, 57
 menekülése a fővárosból 87
 mennyek alatt és - 25, 27, 31, 34, 36,
 37, 203
 mennyek mandátuma és - 34, 35,
 51, 109
 mint mennyek fia 33, 53, 56, 72, 95
 nagy harmónia és - 34, 36, 110,
 113

- Jiang Zemin (*folytatás*)
 szovjet összeomlás és - 479-481
 Tajvan és - 494—495, 497 vezetési
 stílusa 470-472 Jínmen-szigetek 170-
 174, 176, 191, 193, 195, 197
 jobboldali elemek elleni kampány 200,
 215, 279, 449
 Johnson, Lyndon B. 122, 216 Johnson-
 adminisztráció 224-225 Jomini,
 Antoine-Henri 44 Jüan Si-kaj *lásd* Yuan
 Shikai Jüan-dinasztia ZzW Yuan-
 dinasztia
- kairói konferencia 178 Kambodzsa
 amerikai csapatok -bán 243
 koalíciós kormány -bán 312, 365
 vietnami kivonulás -ból 368, 411, 429
 vietnami támadás - ellen 361,
 367, 369, 373-374, 385, 386,
 388
 vörös khmerek -bán *lásd* vörös
 khmerek
- Kant, Immanuel mint *Äz örök béke*
 szerzője 551
- Keng Piao *Lásd* Geng Biao Kennan,
 George 218, 300, 304 Kennedy, John
 F. 215-216 két bármelyik 348, 352
 Keynes, John Maynard 422 Kim ír
 Szén
 koreai háború és - 140—144, 146-
 147, 155, 161, 164, 165
 belpolitikai zavarok -bán 81-83, 246
 bürokráciája 32-34, 57, 126, 214, 355,
 423, 426
 decentralizáció -bán 247, 350, 419, 423,
 442, 443, 458 egy Kína elv és - 176,
 267, 279, 289-290, 402, 494, 499
 egyesítése 25, 51, 72, 110-111,
 339, 353
 éhínség -bán 61, 125, 200, 202,
 209, 210, 216
 elszigeteltsége 28, 53, 139, 198,
 221, 228, 230, 237, 244, 258,
 267, 309, 322, 331, 377, 379,
 433, 435, 442, 455, 460, 461,
 473, 509, 550
 ENSZ és - 107, 146-147, 170, 514
 folyamatos forradalom -bán 112-115,
 117, 124-129, 199-201, 215, 233,
 280, 317, 318, 327, 331, 351, 354, 422,
 466, 512
 gazdasága (19. század) 29-30, 61
 gazdasága (20. század) 114,
 184-185, 199-202, 324-325, 344,
 350, 378, 382, 415, 417^20, 422-424,
 426-427, 456-457, 462-466, 473,
 492, 500-508
 gazdasága (21. század) 511, 512, 515-
 517, 523, 544-546 globális szerepe 191,
 246, 262, 291, 325, 328, 339-340, 353,
 370, 372, 376, 388, 412, 415, 435,
 467, 469, 472-473, 488, 492,
 500, 502-503, 511-512, 515,
 525-526, 529-530, 533-534,
 549-551

harmadik világ és - 119—120, 182, 324,
 332-333, 412-414, 415, 512
 határai 19-20, 26, 27, 29, 38, 86, 90, 108,
 116-117, 134-135, 149-150, 202-205,
 216, 219, 221, 225, 232, 235, 277,
 390, 417, 518
 internethasználat "bán 523 katonai
 elméletek -bán 43—49, 152-153, 364,
 489 kínai-indiai háború 202-209 kínai-
 vietnami háború 389-391 Kommunista
 Párt -bán *lásd* Kínai Kommunista Párt
 konfucianizmus -bán *lásd* konfuciuszi
 hagyomány, konfuciuszi tudósok koreai
 háború és - 121, 140-165, 224, 331,389,
 396, 518 kulturális forradalom "bán *lásd*
 kulturális forradalom külföldi követségek
 "bán 54, 59, 84-85, 104
 különleges gazdasági övezetek "bán 422,
 462
 Mao általi militarizálása 112, 127, 164
 megaláztatás évszázada "bán 76, 170, 435
 mint a világegyetem középpontja
 21,28,61,76, 78 misszionáriusok -
 bán 53, 75, 83,
 85
 nagy ugrás és " 114, 125, 199-202, 216-
 217, 348
 négy modernizálás 323, 355, 381-382,
 383 nemzetiek (nacionalisták) -bán
lásd Nemzeti Párt nepotizmus -bán
 427 nukleáris fegyverei 119, 177, 224,
 236, 239
 önellátás "bán 29, 94, 216, 383, 423,
 531
 önerőre támaszkodás "bán 272,
 305, 308, 332, 340, 376, 379, 413,
 531,533 öt éves tervek "bán 184, 350
 reform és nyitás -bán 355-357, 417-428,

433, 443, 463-467, 507, 523, 545
 szerződéses kikötői 70, 84 szövetségben
 Szovjetunióval 135, 141, 143, 156, 208
 Tajvan és - *lásd* Tajvan tengeri expedíciói
 27-28 *Kína elégedetlen* 526-527 *Kína-álom*
 528 kínai civilizáció eredetmitosza 23
 felsőbbrendűsége 26, 29, 30, 33,
 37, 39, 49, 95 kínai császár
 behódolás - előtt 20, 113 Gong
 herceg memoranduma -nak 86-88, 93
 megalázkodás - előtt 27, 33, 56, 57
 menekülése a fővárosból 87 mennyek
 alatt és - 25, 27, 31, 34, 36, 37, 203
 mennyek mandátuma és - 34, 35,
 51,109
 mint mennyek fia 33, 53, 56, 72, 95
 nagy harmónia és - 34, 36, 110,
 113 kínai császár (*folytatás*)
 nyári palotájának leégése 85, 100
 palotaforradalom és - 94 Kínai Emberi
 Jogok Csoport (China Human Rights
 Group) 357 Kínai Kommunista Párt
 folyamatos forradalom és - 114-115
 győzelme polgárháborúban - 108, 109,
 132
 hosszú menetelés és - 332 kulturális
 forradalom és - 127, 210, 214, 270
 megalapítása 105 nagy ugrás és - 125
 Nemzeti Párt és - 106-107 Nixon
 látogatása és - 293 világ kommunista
 mozgalmi és -
 105, 122-123, 340, 457, 484 Kínai
 Köztársaság
 egy Kína elv és - 176, 267, 279, 289-
 290, 402, 494, 499 két Kína elv és - 170,
 176, 402 Tajvanon *lásd* Tajvan kínai
 kultúra
 egyedisége 28, 49, 124 hódítók

asszimilálása ~ba 21, 36,
 39, 40, 53,87, 106 Mao általi
 lerombolása 111-112, 127
 maradandósága 24, 55, 264—265,
 308
 rituálék "bán 32, 34, 36, 69, 256
 világi természete 31 vonzereje 35, 36, 95
 kínai nagykövetség
 lerombolása Belgrádban 499 kínai
 nép
 demográfia és - 545-546
 életszínvonala 355, 357, 420, 426,
 427, 462,512, 532, 545 kitartása 29, 77,
 78, 125, 308, 340, 341
 kreatív gondolkodása 355, 340, 356
 Kínai Népköztársaság
 amerikai kapcsolatok -gal 116, 170,
 216, 249,256
 megalapítása 14, 108, 115, 118,
 440
 világpolitikai szerepe 107, 119, 164,
 199, 423
lásd még Kína, Kínai Kommunista Párt
 kínai nyelv
 elterjedése 52, 307, 480 írásjelei 24,
 98 kalligráfia és - 38, 120 kínai-indiai
 háború (1962) 202-209 kínai-vietnami
 háború (1979)
 389-391 Kohler, Foy 218
 kommunizmus
 Ázsiában 110, 122, 163—164, 366,
 380
 ideológiai különbségek "bán 167,
 181-183, 185, 201 Kínában *lásd* Kínai
 Kommunista Pán
 központi tervezés "bán 418—419,
 422, 426, 443
 összeomlása Európában 454—455,

457, 478-480
 világhorradalom és - 117, 123, 126,
 225
 Konfuciusz élete
 31—32 módszere
 32-33 mondásai
 32
 szobra 129, 513 témái 23, 512
 konfuciuszi hagyomány császár a "bán
 33, 113 diplomáciában 64, 91, 266 Mao
 támadása - ellen 112-114, 212, 319, 323
 nagy harmónia és - 113, 512
 konfuciuszi tudósok
 kínai bürokrácia és - 32, 37, 56
 üldözése Qin Shi Huangdi alatt 111
 Vietnamban 364 Kongresszus (amerikai)
 legnagyobb kereskedelmi kedvezmény és
 - 457, 488 Tajvan és - 171, 175, 377, 403,
 406
 Tienanmen-válság és - 437, 455, 475,
 495
 Watergate és - 312 Kongzi
 ázWKonfuciusz Korea
 21. században 548 38. szélességi kör
 "bán 140, 148, 149, 151-152, 154, 161-
 162 északi és déli zónái 131, 140
 gazdasága 465
 Japán és - 98-100, 103, 140 mint
 hűbéres állam 98, 100 koreai háború
 Egyesült Államok és - 132, 142-143,
 146-150, 163-164 ENSZ és - 143, 147,
 149, 151, 154-155, 162, 331
 fegyverszüneti megállapodás -bán 162-
 163
 kínai részvétel -bán 131-136, 138-
 142, 143-146, 147-165
 kínai-amerikai konfrontáció "bán
 161-165

Szovjetunió és " 131-136,
 140-146, 151, 156, 157-160,
 164-165

Koszigin, Alekszej 239, 298 Közel-Kelet
 Mao "röl 192, 301-302 olaj -en 515
 szovjet tervek "en 371, 373, 392

középső birodalom 14, 20, 28, 48, 68,
 262, 266, 471 Kuba 374, 379, 387, 410
 kubai rakétaválság (1962) 180, 208-210
 kulturális forradalom
 céljai 127, 270

Deng és - 261-262, 318, 342-343,
 345, 350, 357, 380, 420-421,
 426, 431

Fang Lizhi és - 449 kezdete 124, 210,
 217, 343 következményei 212-213, 214,
 221, 246, 465, 520 négyek bandája és -
 316, 339 Népi Felszabadító Hadsereg és
 - 210, 270, 391

tisztogatások " idején 213, 261 vége
 246, 260, 344-345, 380 Vörös Gárda
 "bán 211-213, 343, 510

vörös könyvecske és - 213 Zhou
 Enlai és - 212, 229, 261, 270-271, 322-
 323 Kung herceg *lásd* Gong herceg
 különleges gazdasági övezetek 422,
 462

Külső-Mongólia 133, 135, 137, 301 kínai
 császár *(folytatás)*
 nyári palotájának leégése 85, 100
 palotaforradalom és - 94 Kínai Emberi
 Jogok Csoport (China Human Rights
 Group) 357 Kínai Kommunista Párt
 folyamatos forradalom és - 114-115
 győzelme polgárháborúban - 108, 109,
 132

hosszú menetelés és - 332 kulturális
 forradalom és - 127, 210, 214, 270

megalapítása 105 nagy ugrás és - 125
 Nemzeti Párt és - 106-107 Nixon
 látogatása és - 293 világ kommunista
 mozgalmai és -
 105, 122-123, 340, 457, 484 Kínai
 Köztársaság
 egy Kína elv és - 176, 267, 279, 289-
 290, 402, 494, 499 két Kína elv és - 170,
 176, 402 Tajvanon *lásd* Tajvan kínai
 kultúra
 egyedisége 28, 49, 124 hódítók
 asszimilálása ~ba 21, 36,
 39, 40, 53, 87, 106 Mao általi
 lerombolása 111-112, 127
 maradandósága 24, 55, 264—265,
 308

rituálék "bán 32, 34, 36, 69, 256
 világi természete 31 vonzereje 35, 36, 95
 kínai nagykövetség
 lerombolása Belgrádban 499 kínai
 nép
 demográfia és - 545-546
 életszínvonala 355, 357, 420, 426,
 427, 462, 512, 532, 545 kitartása 29, 77,
 78, 125, 308, 340, 341
 kreatív gondolkodása 355, 340, 356

Kínai Népköztársaság
 amerikai kapcsolatok -gal 116, 170,
 216, 249, 256
 megalapítása 14, 108, 115, 118,
 440
 világpolitikai szerepe 107, 119, 164,
 199, 423

lásd még Kína, Kínai Kommunista Párt
 kínai nyelv
 elterjedése 52, 307, 480 írásjelei 24,
 98 kalligráfia és - 38, 120 kínai-indiai
 háború (1962) 202-209 kínai-vietnami

háború (1979)

389-391 Kohler, Foy 218

kommunizmus

Ázsiában 110, 122, 163—164, 366,
380

ideológiai különbségek "bán 167,
181-183, 185, 201 Kínában *lásd* Kínai
Kommunista Párt

központi tervezés "bán 418—419,
422, 426, 443

összeomlása Európában 454—455,
457, 478-480

világforradalom és - 117, 123, 126,
225

Konfuciusz élete

31—32 módszere

32-33 mondásai

32

szobra 129, 513 témái 23, 512

konfuciuszi hagyomány császár a "bán
33, 113 diplomáciában 64, 91, 266 Mao
támadása - ellen 112-114, 212, 319, 323

nagy harmónia és - 113, 512

konfuciuszi tudósok

kínai bürokrácia és - 32, 37, 56

üldözése Qin Shi Huangdi alatt 111

Vietnamban 364 Kongresszus (amerikai)

legnagyobb kereskedelmi kedvezmény és
- 457, 488 Tajvan és - 171, 175, 377, 403,
406

Tienanmen-válság és - 437, 455, 475,
495

Watergate és - 312 Kongzi

ázWKonfuciusz Korea

21. században 548 38. szélességi kör
"bán 140, 148, 149, 151-152, 154, 161-
162 északi és déli zónái 131, 140
gazdasága 465

Japán és - 98-100, 103, 140 mint
hűbéres állam 98, 100 koreai háború

Egyesült Államok és - 132, 142-143,
146-150, 163-164 ENSZ és - 143, 147,
149, 151, 154-155, 162, 331
fegyverszüneti megállapodás -bán 162-
163

kínai részvétel -bán 131-136, 138-
142, 143-146, 147-165

kínai-amerikai konfrontáció "bán
161-165

Szovjetunió és " 131-136,
140-146, 151, 156, 157-160,
164-165

Koszigin, Alekszej 239, 298 Közel-Kelet

Mao "ról 192, 301-302 olaj -en 515
szovjet tervek "en 371, 373, 392

középső birodalom 14, 20, 28, 48, 68,
262, 266, 471 Kuba 374, 379, 387, 410
kubai rakétaválság (1962) 180, 208-210

kulturális forradalom
céljai 127, 270

Deng és - 261-262, 318, 342-343,
345, 350, 357, 380, 420-421,
426, 431

Fang Lizhi és - 449 kezdete 124, 210,
217, 343 következményei 212-213, 214,
221, 246, 465, 520 négyek bandája és -
316, 339 Népi Felszabadító Hadsereg és
- 210, 270, 391

tisztogatások " idején 213, 261 vége
246, 260, 344-345, 380 Vörös Gárda
"bán 211-213, 343, 510

vörös könyvecske és - 213 Zhou
Enlai és - 212, 229, 261, 270-271, 322-
323 Kung herceg *lásd* Gong herceg
különleges gazdasági övezetek 422,
462

Külső-Mongólia 133, 135, 137, 301 kínai császár *(folytatás)*

nyári palotájának leégése 85, 100

palotaforradalom és - 94 Kínai Emberi

Jogok Csoport (China Human Rights

Group) 357 Kínai Kommunista Párt

folyamatos forradalom és - 114-115
győzelme polgárháborúban - 108, 109,
132

hosszú menetelés és - 332 kulturális
forradalom és - 127, 210, 214, 270

megalapítása 105 nagy ugrás és - 125

Nemzeti Párt és - 106-107 Nixon

látogatása és - 293 világ kommunista

mozgalmai és - 105, 122-123, 340, 457,

484 Kínai Köztársaság

egy Kína elv és - 176, 267, 279, 289-

290, 402, 494, 499 két Kína elv és - 170,

176, 402 Tajvanon *lásd* Tajvan kínai

kultúra

egyedisége 28, 49, 124 hódítók

asszimilálása -ba 21, 36,

39, 40, 53, 87, 106 Mao általi

lerombolása 111-112, 127

maradandósága 24, 55, 264—265,

308

rituálék -bán 32, 34, 36, 69, 256 világi

természete 31 vonzereje 35, 36, 95 kínai

nagykövetség

lerombolása Belgrádban 499 kínai

nép

demográfia és - 545-546

életszínvonala 355, 357, 420, 426,

427, 462, 512, 532, 545 kitarása 29, 77,

78, 125, 308, 340, 341

kreatív gondolkodása 355, 340, 356

Kínai Népköztársaság

amerikai kapcsolatok -gal 116, 170,

216, 249, 256

megalapítása 14, 108, 115, 118,

440

világpolitikai szerepe 107, 119, 164,

199, 423

lásd még Kína, Kínai Kommunista Párt

kínai nyelv

elterjedése 52, 307, 480 írásjelei 24,

98 kalligráfia és - 38, 120 kínai-indiai

háború (1962) 202-209 kínai-vietnami

háború (1979)

389-391 Kohler, Foy 218

kommunizmus

Ázsiában 110, 122, 163—164, 366,

380

ideológiai különbségek "bán 167,

181-183, 185, 201 Kínában *lásd* Kínai

Kommunista Párt

központi tervezés -bán 418—419,

422, 426, 443

összeomlása Európában 454-455,

457, 478-480

világforradalom és - 117, 123, 126,

225

Konfuciusz élete

31—32 módszere

32-33 mondásai

32

szobra 129, 513 témái 23, 512

konfuciuszi hagyomány- császár a "bán

33, 113 diplomáciában 64, 91, 266 Mao

támadása - ellen 112-114, 212, 319, 323

nagy harmónia és - 113, 512

konfuciuszi tudósok

kínai bürokrácia és - 32, 37, 56

üldözése Qin Shi Huangdi alatt 111

Vietnamban 364 Kongresszus (amerikai)

legnagyobb kereskedelmi kedvezmény és

- 457, 488 Tajvan és - 171, 175, 377, 403, 406
 Tienanmen-válság és - 437, 455, 475, 495
 Watergate és - 312 Kongzi
lásd Konfuciusz Korea
 21. században 548 38. szélességi kör
 "bán 140, 148, 149, 151-152, 154, 161-162 északi és déli zónái 131, 140
 gazdasága 465
 Japán és - 98-100, 103, 140 mint
 hűbéres állam 98, 100 koreai háború
 Egyesült Államok és - 132, 142-143, 146-150, 163-164 ENSZ és - 143, 147, 149, 151, 154-155, 162, 331
 fegyverszüneti megállapodás -bán 162-163
 kínai részvétel -bán 131-136, 138-142, 143-146, 147-165
 kínai-amerikai konfrontáció -bán 161-165
 Szovjetunió és - 131-136, 140-146, 151, 156, 157-160, 164-165
 Koszigin, Alekszej 239, 298 Közel-Kelet
 Mao -ról 192, 301-302 olaj -en 515
 szovjet tervek -en 371, 373, 392
 középső birodalom 14, 20, 28, 48, 68, 262, 266, 471 Kuba 374, 379, 387, 410
 kubai rakétaválság (1962) 180, 208-210
 kulturális forradalom
 céljai 127, 270
 Deng és - 261-262, 318, 342-343, 345, 350, 357, 380, 420-421, 426, 431
 Fang Lizhi és - 449 kezdete 124, 210, 217, 343 következményei 212-213, 214,

221, 246, 465, 520 négyek bandája és - 316, 339 Népi Felszabadító
 Hadsereg és - 210, 270, 391
 tisztogatások - idején 213, 261 vége 246, 260, 344-345, 380 Vörös Gárda -bán 211-213, 343, 510
 vörös könyvecske és - 213 Zhou Enlai és - 212, 229, 261, 270-271, 322-323 Kung herceg *lásd* Gong herceg
 különleges gazdasági övezetek 422, 462
 Külső-Mongólia 133, 135, 137, 301
 Laké, Anthony 487, 489 Lampton, Dávid 465 Laosz 169, 207, 365, 367, 373
 Lattimore, Owen 38 Lay, Horatio 84 Le Duc Tho 297, 366 Lee Kuan Yew (Li Kuan Ju) 379-381, 397
 Lee Teng-hui (Li Teng-hui) 494-495
 legnagyobb kereskedelmi kedvezmény
 amerikai értékek támogatása - által 487-491
 Jackson-Vanik-törvénykiegészítés és - 457
 Lenin, Vlagyimir Iljics 120, 126
 leninizmus 123, 124, 209, 219, 512 Li Daoyu (Li Tao-jü) 496 Li Hongzhang (Li Hung-csang) halála 102-103 Japán és - 97, 100-102 Korea és - 98-99 pályafutása 89-94 Li Hung-csang *lásd* Li Hongzhang
 Li Kuan Ju *lásd* Lee Kuan Yew Li Peng 439, 441, 470, 486, 490, 492 Li Ruihuan (Li Zsui-huan) 445, 470, 480
 Li Tao-jü *lásd* Li Daoyu Li Teng-hui *lásd* Lee Teng-hui Li Zsui-huan *lásd* Li Ruihuan Lǐbia nukleáris fegyverek és - 517
 Lilley, James 439, 450 Lin Biao (Lin Piao)

- bukása 248, 253, 286, 315, 316 halála
278, 298, 319 koreai háború és - 155,
157 kulturális forradalom és - 286
rop irata 122 Tajvan és - 239, 249
vörös könyvecske és - 213, 286 Lin Cö-
hszü *lásd* Lin Zexu Lin Piao *lásd* Lin Biao
Lin Zexu (Lin Cö-hszü) 64-67, 68, 78
Lincoln, Abraham 29 Liu Mingfu 526-
528, 542 Liu Sao-csi *lásd* Liu Shaoqi Liu
Shaoqi (Liu Sao-csi) 319 Lord, Winston
255, 263, 333-334, 487-Í88, 490, 492
- MacArthur, Douglas 142, 146, 148, 154
Macartney, George 53-63, 82, 383,
502
Macartney-misszió céljai 54-55, 58, 60
elutasítása 58-61
felfogásbeli különbségek -nál 59-60
megalázkodás kérdése és - 55-57
Maclean, Donald 143 McLeod, Gary 255
McMahon-vonal 116, 203-206, 209
Machiavelli, Niccolò 32, 266 Makaó 493
Malajzia 168, 378, 380, 388, 397 Malaka-
szoros 392, 395, 397 Malraux, André 111
mandzsu
Qing-dinasztia 29, 51, 104 törzsek 51,
86 Mandzsúria
Japán és - 100-103, 106, 195 orosz
tervek -bán 53, 86, 100-103, 116, 133,
135, 137, 160, 181, 189
transzszibériai vasút -n keresztül 101,
134-135
Mao Ce-tung (Mao Zedong)
A hadviselés tudománya és - 44 amerikai
kapcsolatok és -
lásd amerikai-kínai kiegyezés
egészségügyi problémái 276, 315,
326-327, 333-334, 335 epigrammái
189, 206, 247, 276, 297, 299, 309,
328, 412 forradalom és - 110-115,
117, 124-129, 164, 199, 210, 214, 219,
223, 225, 243, 287, 318, 327, 331, 339-
340, 351, 354, 422
halála 121, 339, 348, 349, 353 három
világ elmélete 324-325, 372
Hruscsov és - 135, 172,
175-177, 181-182,
186-189, 190, 301 ideológiája 111-
112, 119, 125, 128-129, 167, 168, 179,
181, 182-185, 189, 202, 210, 221,
223, 226, 280-281, 298, 303, 317,
325, 331, 354, 446, 466, 507
írásai 111, 120, 126 Kissinger
találkozásai -gal
275-281, 303-304, 326-337 koreai
háború és - 140-146, 147, 149-160,
162-165 kulturális forradalom és -
210-214, 222, 223, 246-247, 342
mauzóleuma 129, 513 mint filozófus
184, 247, 260, 275, 344, 470 múlthoz
való viszonya 19-20, 88, 112-113,
120, 126-127, 162, 168, 231, 247-248
nacionalizmusa 116, 117, 125,
187
nagy harmónia és - 110, 113-114, 125
nagy ugrás és - 125, 199-202, 247,
355
nemzetközi kapcsolatok és - 115-123,
168, 197—198, 215- 219, 226-229,
293, 295-296, 329, 331-332, 370
Nixon és - 233-234, 244, 264
nukleáris fenyegetés és - 119, 129,
174, 186, 195-197, 223, 307 Snow
interjúi -gal 122, 183, 222-225, 245-
248, 250, 253, 298, 365
személyes tulajdonságai 260-261, 276,

- 327, 343-344 Tajvan és - 173-177,
191-198, 299-300, 327, 497 utazásai
Moszkvába 131-136, 138-139, 185-
187 utódlása 122, 213, 249, 315-318,
338, 348-350
virágozzék száz virág kampány és -
124, 200
vízszintes vonal és - 304-307, 324,
372, 409, 412
vörös könyvecske és - 213, 286,
341
Mao Zedong *lásd* Mao Ce-tung
Marokkó 538 Marshall, George
107 Marshall-terv 169 Marx, Kari
111
Laké, Anthony 487, 489 Lampton, Dávid
465 Laosz 169, 207, 365, 367, 373
Lattimore, Owen 38 Lay, Horatio 84 Le
Dúc Tho 297, 366 Lee Kuan Yew (Li
Kuan Ju) 379-381, 397
Lee Teng-hui (Li Teng-huj) 494-495
legnagyobb kereskedelmi kedvezmény
amerikai értékek támogatása - által 487-
491
Jackson-Vanik-törvénykiegészítés és -
457
Lenin, Vlagyimir Iljics 120, 126
leninizmus 123, 124, 209, 219, 512 Li
Daoyu (Li Tao-jü) 496 Li Hongzhang (Li
Hung-csang) halála 102-103 Japán és -
97, 100-102 Korea és - 98-99 pályafutása
89-94 Li Hung-csang *lásd* Li Hongzhang
Li Kuan Ju *lásd* Lee Kuan Yew Li Peng
439, 441, 470, 486, 490, 492 Li Ruihuan
(Li Zsui-huan) 445, 470, 480
Li Tao-jü *lásd* Li Daoyu Li
Teng-huj *lásd* Lee Teng-hui Li
Zsui-huan *lásd* Li Ruihuan Líbia
nukleáris fegyverek és - 517
Lilley, James 439, 450 Lin Biao
(Lin Piao)
bukása 248, 253, 286, 315, 316 halála
278, 298, 319 koreai háború és - 155,
157 kulturális forradalom és - 286
rop irata 122 Tajvan és - 239, 249
vörös könyvecske és - 213, 286 Lin Cö-
hszü *lásd* Lin Zexu Lin Piao *lásd* Lin Biao
Lin Zexu (Lin Cö-hszü) 64-67, 68, 78
Lincoln, Abraham 29 Liu Mingfu 526-
528, 542 Liu Sao-csi *lásd* Liu Shaoqi Liu
Shaoqi (Liu Sao-csi) 319 Lord, Winston
255, 263, 333-334, 487-488, 490, 492
MacArthur, Douglas 142, 146, 148, 154
Macartney, George 53-63, 82, 383,
502
Macartney-misszió céljai 54-55, 58, 60
elutasítása 58-61
felfogásbeli különbségek -nál 59-60
megalázkodás kérdése és - 55-57
Macleane, Donald 143 McLeod, Gary 255
McMahon-vonal 116, 203-206, 209
Machiavelli, Niccolò 32, 266 Makaó 493
Malajzia 168, 378, 380, 388, 397 Malaka-
szoros 392, 395, 397 Malraux, André 111
mandzsui
Qing-dinasztia 29, 51, 104 törzsek 51,
86 Mandzsúria
Japán és - 100-103, 106, 195 orosz
tervek -bán 53, 86, 100-103, 116, 133,
135, 137, 160, 181, 189
transzszibériai vasút -n keresztül 101,
134-135
Mao Ce-tung (Mao Zedong)
A badrivelés tudománya és - 44 amerikai
kapcsolatok és -

lásd amerikai-kínai kiegyezés
 egészségügyi problémái 276, 315,
 326-327, 333-334, 335 epigrammái
 189, 206, 247, 276, 297, 299, 309,
 328, 412 forradalom és - 110-115,
 117, 124-129, 164, 199, 210, 214, 219,
 223, 225, 243, 287, 318, 327, 331, 339-
 340, 351, 354, 422
 halála 121, 339, 348, 349, 353 három
 világ elmélete 324-325, 372
 Hruscsov és - 135, 172,
 175-177, 181-182,
 186-189, 190, 301 ideológiája 111-
 112, 119, 125, 128-129, 167, 168, 179,
 181, 182-185, 189, 202, 210, 221,
 223, 226, 280-281, 298, 303, 317,
 325, 331, 354, 446, 466, 507
 írásai 111, 120, 126 Kissinger
 találkozásai -gal
 275-281, 303-304, 326-337 koreai
 háború és - 140-146, 147, 149-160,
 162-165 kulturális forradalom és -
 210-214, 222, 223, 246-247, 342
 mauzóleuma 129, 513 mint filozófus
 184, 247, 260, 275, 344, 470 múlthoz
 való viszonya 19-20, 88, 112-113,
 120, 126-127, 162, 168, 231, 247-248
 nacionalizmusa 116, 117, 125,
 187
 nagy harmónia és - 110, 113-114, 125
 nagy ugrás és - 125, 199-202, 247,
 355
 nemzetközi kapcsolatok és - 115-123,
 168, 197—198, 215- 219, 226-229,
 293, 295-296, 329, 331-332, 370
 Nixon és - 233-234, 244, 264
 nukleáris fenyegetés és - 119, 129,
 174, 186, 195-197, 223, 307 Snow

interjúi -gal 122, 183, 222-225, 245-
 248, 250, 253, 298, 365
 személyes tulajdonságai 260-261, 276,
 327, 343-344 Tajvan és - 173-177,
 191-198, 299-300, 327, 497 utazásai
 Moszkvába 131-136, 138-139, 185-
 187 utódlása 122, 213, 249, 315-318,
 338, 348-350
 virágozzék száz virág kampány és -
 124, 200
 vízszintes vonal és - 304-307, 324,
 372, 409, 412
 vörös könyvecske és - 213, 286,
 341
 Mao Zedong *lásd* Mao Ce-tung
 Marokkó 538 Marshall, George
 107 Marshall-terv 169 Marx, Kari
 111
 Laké, Anthony 487, 489 Lampton, Dávid
 465 Laosz 169, 207, 365, 367, 373
 Lattimore, Owen 38 Lay, Horatio 84 Le
 Dúc Tho 297, 366 Lee Kuan Yew (Li
 Kuan Ju) 379-381, 397
 Lee Teng-hui (Li Teng-hui) 494-495
 legnagyobb kereskedelmi kedvezmény
 amerikai értékek támogatása - által 487-
 491
 Jackson-Vanik-törvénykiegészítés és -
 457
 Lenin, Vlagyimir Iljics 120, 126
 leninizmus 123, 124, 209, 219, 512 Li
 Daoyu (Li Tao-jü) 496 Li Hongzhang (Li
 Hung-csang) halála 102-103 Japán és -
 97, 100-102 Korea és - 98-99 pályafutása
 89-94 Li Hung-csang *lásd* Li Hongzhang
 Li Kuan Ju *lásd* Lee Kuan Yew Li Peng
 439, 441, 470, 486, 490, 492 Li Ruihuan
 (Li Zsui-huan) 445, 470, 480

Li Tao-jü *lásd* Li Daoyu Li
 Teng-huj *lásd* Lee Teng-hui Li
 Zsui-huan *lásd* Li Ruihuan Líbia
 nukleáris fegyverek és - 517
 Lilley, James 439, 450 Lin Biao
 (Lin Piao)
 bukása 248, 253, 286, 315, 316 halála
 278, 298, 319 koreai háború és - 155,
 157 kulturális forradalom és - 286
 rop irata 122 Tajvan és - 239, 249
 vörös könyvecske és - 213, 286 Lin Cö-
 hszü *lásd* Lin Zexu Lin Piao *lásd* Lin Biao
 Lin Zexu (Lin Cö-hszü) 64-67, 68, 78
 Lincoln, Abraham 29 Liu Mingfu 526-
 528, 542 Liu Sao-csi *lásd* Liu Shaoqi Liu
 Shaoqi (Liu Sao-csi) 319 Lord, Winston
 255, 263, 333-334, 487-488, 490, 492

 MacArthur, Douglas 142, 146, 148, 154
 Macartney, George 53-63, 82, 383,
 502
 Macartney-misszió céljai 54-55, 58, 60
 elutasítása 58-61
 elfogásbeli különbségek -nál 59-60
 megalázkodás kérdése és - 55-57
 Maclean, Donald 143 McLeod, Gary 255
 McMahon-vonal 116, 203-206, 209
 Machiavelli, Niccolö 32, 266 Makaó 493
 Malajzia 168, 378, 380, 388, 397 Malaka-
 szoros 392, 395, 397 Malraux, André 111
 mandzsui
 Qing-dinasztia 29, 51, 104 törzsek 51,
 86 Mandzsúria
 Japán és - 100-103, 106, 195 orosz
 tervek -bán 53, 86, 100-103, 116, 133,
 135, 137, 160, 181, 189
 transzszibériai vasút -n keresztül 101,
 134-135

Mao Ce-tung (Mao Zedong)
A hadviselés tudománya és - 44 amerikai
 kapcsolatok és -
 lásd amerikai-kínai kiegyezés
 egészségügyi problémái 276, 315,
 326-327, 333-334, 335 epigrammái
 189, 206, 247, 276, 297, 299, 309,
 328, 412 forradalom és - 110-115,
 117, 124-129, 164, 199, 210, 214, 219,
 223, 225, 243, 287, 318, 327, 331, 339-
 340, 351, 354, 422
 halála 121, 339, 348, 349, 353 három
 világ elmélete 324-325, 372
 Hruscsov és - 135, 172,
 175-177, 181-182,
 186-189, 190, 301 ideológiája 111-
 112, 119, 125, 128-129, 167, 168, 179,
 181, 182-185, 189, 202, 210, 221,
 223, 226, 280-281, 298, 303, 317,
 325, 331, 354, 446, 466, 507
 írásai 111, 120, 126 Kissinger
 találkozásai -gal
 275-281, 303-304, 326-337 koreai
 háború és - 140-146, 147, 149-160,
 162-165 kulturális forradalom és -
 210-214, 222, 223, 246-247, 342
 mauzóleuma 129, 513 mint filozófus
 184, 247, 260, 275, 344, 470 múlthoz
 való viszonya 19-20, 88, 112-113,
 120, 126-127, 162, 168, 231, 247-248
 nacionalizmusa 116, 117, 125,
 187
 nagy harmónia és - 110, 113-114, 125
 nagy ugrás és - 125, 199-202, 247,
 355
 nemzetközi kapcsolatok és - 115-123,
 168, 197—198, 215- 219, 226-229,
 293, 295-296, 329, 331-332, 370

- Nixon és - 233-234, 244, 264
 nukleáris fenyegetés és - 119, 129,
 174, 186, 195-197, 223, 307 Snow
 interjúi -gal 122, 183, 222-225, 245-
 248, 250, 253, 298, 365
 személyes tulajdonságai 260-261, 276,
 327, 343-344 Tajvan és - 173-177,
 191-198, 299-300, 327, 497 utazásai
 Moszkvába 131—136, 138-139, 185-
 187 utódlása 122, 213, 249, 315-318,
 338, 348-350
 virágozzék száz virág kampány és -
 124, 200
 vízszintes vonal és - 304-307, 324,
 372, 409, 412
 vörös könyvecske és - 213, 286,
 341
- Mao Zedong *lásd* Mao Ce-tung
- Marokkó 538 Marshall, George
 107 Marshall-terv 169 Marx, Kari
 111
- marxizmus 123, 183, 194, 209, 320,
 351, 463
- Matthews, Diane 265 Mazu-szigetek
 171—174, 176, 191, 193, 195, 197
- Meadows, Thomas 71 megalázkodás
 rituáléja 27, 33, 50, 57-58, 65
- Meidzsi-restauráció 97, 352 Menciusz
lásd Mengzi Mengzi (Menciusz) 93
- mennyek mandátuma
 császár személye és - 35, 72
- dinasztia-váltások és - 34 elvesztése 34,
 109, 458 lázadások és - 71, 82, 104 mint a
 kormányzáshoz való jog 51 Middleton,
 Drew 329 Ming-dinasztia
 külső fenyegetések és - 38
- távolságtartása 35 tengeri expedíciói
 27—28 Mitchell, George J. 488 Molotov,
- Vjacseszlav 138 Mondale, Waiter „Fritz”
 392, 394 mongol törzsek
 Qing-dinaszda és - 27, 37, 51 Tibet és
 - 203 Mongólia
 kvázi autonómiája 53, 86, 107, 133
 orosz tervek -val 86, 133, 135, 137
 Timurlenkés - 19-20
- nagy fal 38
- nagy harmónia 34, 36, 110, 113—114,
 125
- nagy ugrás 114, 125, 199-202, 216-217,
 348
- Nagy-Britannia
 bogue-i szerződés és - 70 búr háború
 538 első világháború előtt 535-540
 haditengerészete 61, 67, 68, 71
- Hongkong és - 62, 68, 70, 80, 86, 469,
 493
- kínai kikötők elleni blokádja 66—67,
 68
- Macartney-misszió 53-63 nanjingi
 szerződés és- 70, 72, 83
- ópiumháborúban 63-68, 83-84 tianjini
 szerződés és - 84 Tibet és - 107, 203-204
- Vörös Gárda által megtámadott
 nagykövetsége 212 Nakaszono Jaszuhiro
 416 Napier, Lord 62 napóleoni háborúk
 62 Nariakira Simazu 97 Náthán, Andrew
 J. 431-432 NATO *lásd* Észak-atlanti
 Szerződés Szervezete
- négy modernizáció 323, 355
- négyek bandája
 által támogatott befelé fordulás 316
 bukása 349
- Deng és - 317, 318, 338, 345-347,
 355
- Jiang Qing és - 317-318 Konfuciusz-

ellenes kampány és -

318-319

kulturális forradalom és - 316, 339

Tajvan és - 339 Wang Hongwen és - 317-

318 Yao Wenyan és - 317-318 Zhang

Chunqiao és - 317-318 Nehru, Jawaharlal

156, 190, 204—206

Németország

breszt-litovszki béke és - 126
egyesítése 329, 537 első világháború és - 105—106, 446,
521,535- 540 Japán és - 101,
106 második világháború és - 102,
132, 144, 194, 521
Qingdao elfoglalása - által 101
Nemzeti Párt (Guomindang) amerikai politika és - 116, 136,
175, 193
kínai kommunisták - ellen 105,
150, 172
Sztálin és - 116, 133, 134 Tajvan és - 175, 193, 494 vezetője *lásd* Chiang Kai-shek nemzetközi jog
Kína és - 77, 253, 374, 450
szuverenitás -bán 35, 70—71, 535
nemzetközi kapcsolatok
diplomácia -bán *lásd* diplomácia
globalizáció és - 530-532 kínai távolságtartás -bán 35-36, 40, 118, 304
kollektív biztonság -bán 306-309, 311
lélektan alkalmazása -bán 45-48, 72, 150-151,238,369, 382 Mao és - 115-123, 168, 197-198, 215-219, 226-229, 293, 295-296, 329, 331-332, 370 nemzeti érdek és - 238, 283, 284- 285, 302-304, 326, 384, 392, 446-448, 476-477, 537, 547 nyugati felfogása 34—40 stratégiai bizalom -bán 535, 544 transznacionális elvek -bán 481
Népi Felszabadító Hadsereg (NFH)
Deng védelme és - 348 kínai—vietnami háborúban 390-391,397 koreai háborúban 142, 150 kulturális forradalom és - 210,
270, 391

marsalljai mint Mao tanácsadói 120, 228-232, 234, 242, 257, 343 Tajvani-szoros és - 172, 175, 191-193, 498
Nie Rongzhen (Nie Zsung-csen) 229 Nie Zsung-csen *lásd* Nie Rongzhen Ningbo mint szerződéses kikötő 66 Nixon, Richard M.
beiktatási beszéde 228 külpolitikai elvei 221, 232, 235, 237, 247, 254, 376 látogatása Kínába 253, 272-273, 274-285, 316
Mao és - 233-234, 244, 264 sanghaji kommuniké és - 285-291, 292, 295,319, 402, 405 vietnami háború és - 224, 233, 259
Watergate és - 312-313, 329, 376
Nixon-adminisztráció
Kissinger szerepe -bán 233, 242-244, 253, 255-259, 262-263, 267-274, 280, 281, 285-291, 296-304, 309-312
Novotny, Antonin 187

nyolchatalmi expedíciós haderő 104

marxizmus 123, 183, 194, 209, 320,
 351,463
 Matthews, Diane 265 Mazu-szigetek
 171—174, 176, 191, 193, 195, 197
 Meadows, Thomas 71 megalázkodás
 rituáléja 27, 33, 50, 57-58, 65
 Meidzsi-restauráció 97, 352 Menciusz
lásd Mengzi Mengzi (Menciusz) 93
 mennyek mandátuma
 császár személye és - 35, 72
 dinasztia váltások és - 34 elvesztése 34,
 109, 458 lázadások és - 71, 82, 104 mint
 a kormányzáshoz való jog 51 Middleton,
 Drew 329 Míng-dinasztia
 külső fenyegetések és - 38
 távolságtartása 35 tengeri expedíciói
 27—28 Mitchell, George J. 488
 Molotov, Vjacseszlav 138 Mondale,
 Waiter „Fritz” 392, 394 mongol törzsek
 Qing-dinaszda és - 27, 37, 51 Tibet
 és - 203 Mongólia
 kvázi autonómiája 53, 86, 107, 133
 orosz tervek -val 86, 133, 135, 137
 Timurlenkés - 19-20

nagy fal 38
 nagy harmónia 34, 36, 110, 113—114,
 125
 nagy ugrás 114, 125, 199-202, 216-217,
 348
 Nagy-Britannia
 bogue-i szerződés és - 70 búr háború
 538 első világháború előtt 535-540
 haditengerészete 61, 67, 68, 71
 Hongkong és - 62, 68, 70, 80, 86, 469,
 493
 kínai kikötők elleni blokádja 66—67,
 68

Macartney-misszió 53-63 nanjingi
 szerződés és- 70, 72, 83
 ópiumháborúban 63-68, 83-84 tianjini
 szerződés és - 84 Tibet és - 107, 203-204
 Vörös Gárda által megtámadott
 nagykövetsége 212 Nakaszono Jaszuhiro
 416 Napier, Lord 62 napóleoni háborúk
 62 Nariakira Simazu 97 Náthán, Andrew
 J. 431-432 NATO *lásd* Észak-atlanti
 Szerződés Szervezete
 négy modernizáció 323, 355
 négyek bandája
 által támogatott befelé fordulás 316
 bukása 349
 Deng és - 317, 318, 338, 345-347,
 355
 Jiang Qing és - 317-318 Konfuciusz-
 ellenes kampány és -
 318-319
 kulturális forradalom és - 316, 339
 Tajvan és - 339 Wang Hongwen és -
 317-318 Yao Wenyan és - 317-318
 Zhang Chunqiao és - 317-318 Nehru,
 Jawaharlal 156, 190, 204—206

Németország

breszt-litovszki béke és - 126
egyesítése 329, 537 első világháború és - 105—106, 446,
521,535- 540 Japán és - 101,
106 második világháború és - 102,
132, 144, 194, 521
Qingdao elfoglalása - által 101
Nemzeti Párt (Guomindang) amerikai politika és - 116, 136,
175, 193
kínai kommunisták - ellen 105,
150, 172
Sztálin és - 116, 133, 134 Tajvan és - 175, 193, 494 vezetője *lásd* Chiang Kai-shek nemzetközi jog
Kína és - 77, 253, 374, 450
szuverenitás -bán 35, 70—71, 535
nemzetközi kapcsolatok
diplomácia -bán *lásd* diplomácia
globalizáció és - 530-532 kínai
távolságtartás -bán 35-36, 40, 118, 304
kollektív biztonság -bán 306-309, 311
lélektan alkalmazása -bán 45-48, 72,
150-151,238,369, 382 Mao és - 115-123,
168, 197-198, 215-219, 226-229, 293,
295-296, 329, 331-332, 370 nemzeti
érdek és - 238, 283, 284- 285, 302-304,
326, 384, 392, 446-448, 476-477, 537,
547 nyugati felfogása 34—40 stratégiai
bizalom -bán 535, 544 transznacionális
elvek -bán 481
Népi Felszabadító Hadsereg (NFH)
Deng védelme és - 348 kínai—vietnami
háborúban 390-391,397 koreai
háborúban 142, 150 kulturális
forradalom és - 210,
270, 391

marsalljai mint Mao tanácsadói 120,
228-232, 234, 242, 257, 343 Tajvani-
szoros és - 172, 175, 191-193, 498
Nie Rongzhen (Nie Zsung-csen) 229 Nie
Zsung-csen *lásd* Nie Rongzhen Ningbo
mint szerződéses kikötő 66 Nixon,
Richard M.
beiktatási beszéde 228 külpolitikai
elvei 221, 232, 235, 237, 247, 254,
376 látogatása Kínába 253, 272-273,
274-285, 316
Mao és - 233-234, 244, 264 sanghaji
kommuniké és - 285-291, 292, 295,319,
402, 405 vietnami háború és - 224, 233,
259
Watergate és - 312-313, 329, 376
Nixon-adminisztráció
Kissinger szerepe -bán 233, 242-244,
253, 255-259, 262-263, 267-274, 280,
281, 285-291, 296-304, 309-312
Novotny, Antonin 187

nyolchatalmi expedíciós haderő 104

marxizmus 123, 183, 194, 209, 320,
351,463

Matthews, Diane 265 Mazu-szigetek
171—174, 176, 191, 193, 195, 197

Meadows, Thomas 71 megalázkodás
rituáléja 27, 33, 50, 57-58, 65

Meidzsi-restauráció 97, 352 Menciusz
lásd Mengzi Mengzi (Menciusz) 93

mennyek mandátuma

császár személye és - 35, 72

dinasztiaváltások és - 34 elvesztése 34,
109, 458 lázadások és - 71, 82, 104 mint
a kormányzáshoz való jog 51 Middleton,
Drew 329 Ming-dinasztia

külső fenyegetések és - 38

távolságtartása 35 tengeri expedíciói

27—28 Mitchell, George J. 488

Molotov, Vjacseszlav 138 Mondale,

Walter „Fritz” 392, 394 mongol törzsek

Qing-dinaszda és - 27, 37, 51 Tibet

és - 203 Mongólia

kvázi autonómiája 53, 86, 107, 133

orosz tervek -val 86, 133, 135, 137

Timurlenkés - 19-20

nagy fal 38

nagy harmónia 34, 36, 110, 113—114,
125

nagy ugrás 114, 125, 199-202, 216-217,
348

Nagy-Britannia

bogue-i szerződés és - 70 búr háború

538 első világháború előtt 535-540

haditengerészete 61, 67, 68, 71

Hongkong és - 62, 68, 70, 80, 86, 469,
493

kínai kikötők elleni blokádjá 66—67,

68

Macartney-misszió 53-63 nanjingi

szerződés és- 70, 72, 83

ópiumháborúban 63-68, 83-84 tianjini

szerződés és - 84 Tibet és - 107, 203-204

Vörös Gárda által megtámadott

nagykövetsége 212 Nakaszone Jaszuhiro

416 Napier, Lord 62 napóleoni háborúk

62 Nariakira Simazu 97 Náthán, Andrew

J. 431-432 NATO *lásd* Észak-atlanti

Szerződés Szervezete

négy modernizáció 323, 355

négyek bandája

által támogatott befelé fordulás 316

bukása 349

Deng és - 317, 318, 338, 345-347,
355

Jiang Qing és - 317-318 Konfuciusz-
ellenes kampány és -

318-319

kulturális forradalom és - 316, 339

Tajvan és - 339 Wang Hongwen és -

317—318 Yao Wenyan és - 317-318

Zhang Chunqiao és - 317-318 Nehru,

Jawaharlal 156, 190, 204—206

Németország

breszt-litovszki béke és - 126
egyesítése 329, 537 első világháború és - 105—106, 446,
521, 535- 540 Japán és - 101,
106 második világháború és - 102,
132, 144, 194, 521
Qingdao elfoglalása - által 101
Nemzeti Párt (Guomindang)
amerikai politika és - 116, 136,
175, 193
kínai kommunisták - ellen 105,
150, 172
Sztálin és - 116, 133, 134 Tajvan és -
175, 193, 494 vezetője *lásd* Chiang Kai-
shek nemzetközi jog
Kína és - 77, 253, 374, 450
szuverenitás -bán 35, 70—71, 535
nemzetközi kapcsolatok
diplomácia -bán *lásd* diplomácia
globalizáció és - 530-532 kínai
távolságtartás -bán 35-36, 40, 118, 304
kollektív biztonság -bán 306-309, 311
lélektan alkalmazása -bán 45-48, 72,
150-151, 238, 369, 382 Mao és - 115-123,
168, 197-198, 215-219, 226-229, 293,
295-296, 329, 331-332, 370 nemzeti
érdek és - 238, 283, 284- 285, 302-304,
326, 384, 392, 446-448, 476-477, 537,
547 nyugati felfogása 34—40 stratégiai
bizalom -bán 535, 544 transznacionális
elvek -bán 481
Népi Felszabadító Hadsereg (NFH)
Deng védelme és - 348 kínai—vietnami
háborúban 390-391, 397 koreai
háborúban 142, 150 kulturális
forradalom és - 210,
270, 391

marsalljai mint Mao tanácsadói 120,
228-232, 234, 242, 257, 343 Tajvani-
szoros és - 172, 175, 191-193, 498
Nie Rongzhen (Nie Zsung-csen) 229 Nie
Zsung-csen *lásd* Nie Rongzhen Ningbo
mint szerződéses kikötő 66 Nixon,
Richard M.
beiktatási beszéde 228 külpolitikai
elvei 221, 232, 235, 237, 247, 254,
376 látogatása Kínába 253, 272-273,
274-285, 316
Mao és - 233-234, 244, 264 sanghaji
kommüniké és - 285-291, 292, 295, 319,
402, 405 vietnami háború és - 224, 233,
259
Watergate és - 312-313, 329, 376
Nixon-adminisztráció
Kissinger szerepe -bán 233, 242-244,
253, 255-259, 262-263, 267-274, 280,
281, 285-291, 296-304, 309-312
Novotny, Antonin 187

nyolchatalmi expedíciós haderő 104

olimpiai játékok 489, 493, 501, 512, 522-523 ópiumháború

eseményei 63-69, 524

következményei 70—

71 utáni szerződések

70, 71, 72, 77,

79, 81

Oroszország

breszt-litovszki béke és - 126 első világháború előtti - 103 Japán és - 101, 103 képvislete Kínában 53, 85 területi céljai 53, 86, 100-103, 116, 133, 135, 137, 160, 181, 189 orosz forradalom 105, 126, 184 orosz-japán háború 103

Öt családok 39-40, 58 öt éves tervek 184, 350

Pakisztán

mint közvetítő 244-245, 249-250, 252

nukleáris fegyverek és - 517

Palmerston, Henry John Elgin-expedíció és - 84 ópiumháború és - 62, 66, 68, 72

Panikkar, K. M. 156 párizsi

békeszerződések 258, 297, 365, 366

Pelosi, Nancy 436, 488 Peng Csen *lásd*

Peng Zhen Peng Dehuai (Peng Tö-huai)

155, 355 Peng Tö-huai *lásd* Peng Dehuai

Peng Zhen (Peng Csen) 146 Penghu-

szigetek 174, 175 Perry, Matthew C. 96

Peyrefitte, Alain 63

Pham Van Dong 363, 368 Phomvihane,

Kaysone 367 pingpong diplomácia 251-252, 263, 279

Pol Pót 393

Pottinger, Henry 68-70, 81 Pye, Lucián 29

Qian Qichen (Csien Csi-csen) amerikai-

kínai kapcsolatok és - 439, 441, 496

Fang Lizhi-vita és - 453-454 Kína

világpolitikai szerepe és - 472, 473, 496

Kissinger találkozásai -nel 445, 480, 485, 496

szovjet összeomlás és - 456, 480

Qiao Guanhua (Csiao Kuan-hua) 276,

282, 290, 337-338 Qin-dinasztia (Csin-

dinasztia) 48 Qing-dinasztia (Csing-

dinasztia) barbárok és - 53, 72, 79

bokszerlázadás és - 104 hanyatlása 71, 76

lázadások és - 83, 84 megalapítása 20, 51

ópiumkereskedelem és - 63-64

összeomlása 20, 105 Tibet és - 203

Qin Shi Huangdi (Csin Si Huang-ti) 110-

111, 339 Qishan (Csisan) 67-68 Qiying

(Csijing) 69-73, 81 Quesnay, Francois 30

Reagan, Rónáid
látogatása Kínában 416-417
pályafutása 400-402 Reagan-
adminisztráció
amerikai fegyverkezés és - 411
harmadik kommuniké és -
404-406
Kambodzsa és - 393, 411 stratégiai
védelmi kezdeményezése 410
tajvani fegyvereladások és -
403-407
Reynolds, Joshua 56 Richardson, Elliot
238 Rjúkjú-szigetek 96, 97, 142 Rogers,
William 252 Románia
kommunizmus vége -bán 456, 457
mint közvetítő 244-245, 250, 298
Roosevelt, Franklin D. 133 Rumsfeld,
Donald H. 334 Rusk, Dean 170, 179, 225
Sainteny, Jean 244 sakk
győzelem -bán 41-43 Sanghaj mint
szerződéses kikötő 70 sanghaji
Demokrácia Fórum 358 sanghaji
kommuniké 285-292, 295, 297, 319, 376,
381, 402, 405, 473 Sasser, James 499
Schlesinger, James R. 329-330, 334, 394
Scott, Hugh 339 Scowcroft, Brent
Deng és - 439-441, 455, 458
Kissinger látogatása Kínába és - 442, 450,
454
szovjet hanyatlás és - 456
Tienanmen-válság és - 433 SEATO *lásd*
Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
Selyemút 26
Sevardnadze, Eduard 408
Shambaugh, Dávid 520 Shang-
dinasztia 24 shi 47-48, 254, 392,
524 Shi Zhe (Si Cső) 144 Shultz,

George P. 408, 415 Si Cső *lásd*
Shi Zhe Smyser, Dick 255 Snow,
Edgár
interjúi Maóval 122, 182, 222-225,
245-248, 250, 253, 298, 365 Song
Xiaojun (Szung Hsziao-csün) 527 Song-
dinasztia (Szung-dinasztia) 26 Stoessel,
Walter 240 SunYat-sen (Szun Jat-szen)
105 Sunzi *lásd* Szun-ce
Szádat, Anvar 373 Szamphan,
Khieu 367 szeptember 11-i
támadások 514 Szihanuk,
Norodom 365 Szingapúr
feszültség -bán 169 gazdasági
növekedés -bán 379, 465 Szovjetunió
Acheson fehér könyve és - 136-139
Afganisztán és - 368, 393, 407-408, 415
Afrika és - 336, 371, 385, 392, 410
csapatai a kínai határokon 121, 230, 232,
235-238, 277, 284, 326, 368, 390, 391-
392, 417 ENSZ és - 107, 147

olimpiai játékok 489, 493, 501, 512, 522-
523 ópiumháború

eseményei 63-69, 524

következményei 70—

71 utáni szerződések

70, 71, 72, 77,

79, 81

Oroszország

breszt-litovszki béke és - 126 első
világháború előtti - 103 Japán és - 101,
103 képviselete Kínában 53, 85 területi
céljai 53, 86, 100-103, 116, 133, 135, 137,
160, 181, 189 orosz forradalom 105, 126,
184 orosz-japán háború 103

Öt családok 39-40, 58 öt éves tervek 184,
350

Pakisztán

mint közvetítő 244-245, 249-250, 252

nukleáris fegyverek és - 517

Palmerston, Henry John Elgin-expedíció
és - 84 ópiumháború és - 62, 66, 68, 72

Panikkar, K. M. 156 párizsi

békeszerződések 258, 297, 365, 366

Pelosi, Nancy 436, 488 Peng Csen *lásd*

Peng Zhen Peng Dehuai (Peng Tö-huai)

155, 355 Peng Tö-huai *lásd* Peng Dehuai

Peng Zhen (Peng Csen) 146 Penghu-

szigetek 174, 175 Perry, Matthew C. 96

Peyrefitte, Alain 63

Pham Van Dong 363, 368 Phomvihane,

Kaysone 367 pingpong diplomácia 251-
252, 263, 279

Pol Pót 393

Pottinger, Henry 68-70, 81 Pye, Lucian
29

Qian Qichen (Csien Csi-csen) amerikai-

kínai kapcsolatok és - 439, 441, 496

Fang Lizhi-vita és - 453-454 Kína

világpolitikai szerepe és - 472, 473, 496

Kissinger találkozásai -nel 445, 480,
485, 496

szovjet összeomlás és - 456, 480

Qiao Guanhua (Csiao Kuan-hua) 276,

282, 290, 337-338 Qin-dinasztia (Csin-
dinasztia) 48 Qing-dinasztia (Csing-
dinasztia) barbárok és - 53, 72, 79

bokszerlázadás és - 104 hanyatlása 71, 76

lázadások és - 83, 84 megalapítása 20, 51

ópiumkereskedelem és - 63-64

összeomlása 20, 105 Tibet és - 203

Qin Shi Huangdi (Csin Si Huang-ti) 110-

111, 339 Qishan (Csisan) 67-68 Qiying

(Csijing) 69-73, 81 Quesnay, Francois 30

Reagan, Rónáid
látogatása Kínában 416-417
pályafutása 400-402 Reagan-
adminisztráció
amerikai fegyverkezés és - 411
harmadik kommuniké és -
404-406
Kambodzsa és - 393, 411 stratégiai
védelmi kezdeményezése 410
tajvani fegyverreladások és -
403-407
Reynolds, Joshua 56 Richardson, Elliot
238 Rjúkjú-szigetek 96, 97, 142 Rogers,
William 252 Románia
kommunizmus vége -bán 456, 457
mint közvetítő 244-245, 250, 298
Roosevelt, Franklin D. 133 Rumsfeld,
Donald H. 334 Rusk, Dean 170, 179, 225
Sainteny, Jean 244 sakk
győzelem -bán 41-43 Sanghaj mint
szerződéses kikötő 70 sanghaji
Demokrácia Fórum 358 sanghaji
kommuniké 285-292, 295, 297, 319, 376,
381, 402, 405, 473 Sasser, James 499
Schlesinger, James R. 329-330, 334, 394
Scott, Hugh 339 Scowcroft, Brent
Deng és - 439-441, 455, 458
Kissinger látogatása Kínába és - 442, 450,
454
szovjet hanyatlás és - 456
Tienanmen-válság és - 433 SEATO *lásd*
Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
Selyemút 26
Sevardnadze, Eduard 408
Shambaugh, Dávid 520 Shang-
dinasztia 24 shi 47-48, 254, 392,
524 Shi Zhe (Si Cső) 144 Shultz,

George P. 408, 415 Si Cső *lásd*
Shi Zhe Smyser, Dick 255 Snow,
Edgár
interjúi Maóval 122, 182, 222-225,
245-248, 250, 253, 298, 365 Song
Xiaojun (Szung Hsziao-csün) 527 Song-
dinasztia (Szung-dinasztia) 26 Stoessel,
Walter 240 SunYat-sen (Szun Jat-szen)
105 Sunzi *lásd* Szun-ce
Szádat, Anvar 373 Szamphan,
Khieu 367 szeptember 11-i
támadások 514 Szihanuk,
Norodom 365 Szingapúr
feszültség -bán 169 gazdasági
növekedés -bán 379, 465 Szovjetunió
Acheson fehér könyve és - 136-139
Afganisztán és - 368, 393, 407-408, 415
Afrika és - 336, 371, 385, 392, 410
csapatai a kínai határokon 121, 230, 232,
235-238, 277, 284, 326, 368, 390, 391-
392, 417 ENSZ és - 107, 147

olimpiai játékok 489, 493, 501, 512, 522-
523 ópiumháború

eseményei 63-69, 524

következményei 70—

71 utáni szerződések

70, 71, 72, 77,

79, 81

Oroszország

breszt-litovszki béke és - 126 első
világháború előtti - 103 Japán és - 101,
103 képviselte Kínában 53, 85 területi
céljai 53, 86, 100-103, 116, 133, 135, 137,
160, 181, 189 orosz forradalom 105, 126,
184 orosz-japán háború 103

Öt családok 39-40, 58 ötéves tervek 184,
350

Pakisztán

mint közvetítő 244-245, 249-250, 252

nukleáris fegyverek és - 517

Palmerston, Henry John Elgin-expedíció
és - 84 ópiumháború és - 62, 66, 68, 72

Panikkar, K. M. 156 párizsi

békeszerződések 258, 297, 365, 366

Pelosi, Nancy 436, 488 Peng Csen *lásd*

Peng Zhen Peng Dehuai (Peng Tö-huai)

155, 355 Peng Tö-huai *lásd* Peng Dehuai

Peng Zhen (Peng Csen) 146 Penghu-

szigetek 174, 175 Perry, Matthew C. 96

Peyrefitte, Alain 63

Pham Van Dong 363, 368 Phomvihane,

Kaysone 367 pingpong diplomácia 251-
252, 263, 279

Pol Pót 393

Pottinger, Henry 68-70, 81 Pye, Lucían
29

Qian Qichen (Csien Csi-csen) amerikai-

kínai kapcsolatok és - 439, 441, 496

Fang Lizhi-vita és - 453—454 Kína

világpolitikai szerepe és - 472, 473, 496

Kissinger találkozásai -nel 445, 480,
485, 496

szovjet összeomlás és - 456, 480

Qiao Guanhua (Csiao Kuan-hua) 276,

282, 290, 337-338 Qin-dinasztia (Csin-
dinasztia) 48 Qing-dinasztia (Csing-
dinasztia) barbárok és - 53, 72, 79

bokszerlázadás és - 104 hanyatlása 71, 76

lázadások és - 83, 84 megalapítása 20, 51

ópiumkereskedelem és - 63-64

összeomlása 20, 105 Tibet és - 203

Qin Shi Huangdi (Csin Si Huang-ti) 110-

111, 339 Qishan (Csisan) 67-68 Qiyíng
(Csijíng) 69-73, 81 Quesnay, Francois 30

Reagan, Rónáid
 látogatása Kínában 416-417
 pályafutása 400-402 Reagan-
 adminisztráció
 amerikai fegyverkezés és - 411
 harmadik kommuniké és -
 404-406
 Kambodzsá és - 393, 411 stratégiai
 védelmi kezdeményezése 410
 tajvani fegyvereladások és -
 403-407
 Reynolds, Joshua 56 Richardson, Elliot
 238 Rjúkjú-szigetek 96, 97, 142 Rogers,
 William 252 Románia
 kommunizmus vége -bán 456, 457
 mint közvetítő 244-245, 250, 298
 Roosevelt, Franklin D. 133 Rumsfeld,
 Donald H. 334 Rusk, Dean 170, 179, 225
 Sainteny, Jean 244 sakk
 győzelem -bán 41-43 Sanghaj mint
 szerződéses kikötő 70 sanghaji
 Demokrácia Fórum 358 sanghaji
 kommuniké 285-292, 295, 297, 319, 376,
 381, 402, 405, 473 Sasser, James 499
 Schlesinger, James R. 329-330, 334, 394
 Scott, Hugh 339 Scowcroft, Brent
 Deng és - 439-441, 455, 458
 Kissinger látogatása Kínába és - 442, 450,
 454
 szovjet hanyatlás és - 456
 Tienanmen-válság és - 433 SEATO *lásd*
 Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete
 Selyemút 26
 Sevardnadze, Eduard 408
 Shambaugh, Dávid 520 Shang-
 dinasztia 24 shi 47-48, 254, 392,
 524 Shi Zhe (Si Cső) 144 Shultz,
 George P. 408, 415 Si Cső *lásd*

Shi Zhe Smyser, Dick 255 Snow,
 Edgár
 interjúi Maóval 122, 182, 222-225,
 245-248, 250, 253, 298, 365 Song
 Xiaojun (Szung Hsziao-csün) 527 Song-
 dinasztia (Szung-dinasztia) 26 Stoessel,
 Walter 240 Sun Yat-sen (Szun Jat-szen)
 105 Sunzi *lásd* Szun-ce
 Szádat, Anvar 373 Szamphan,
 Khieu 367 szeptember 11-i
 támadások 514 Szihanuk,
 Norodom 365 Szingapúr
 feszültség -bán 169 gazdasági
 növekedés -bán 379, 465 Szovjetunió
 Acheson fehér könyve és - 136-139
 Afganisztán és - 368, 393, 407-408, 415
 Afrika és - 336, 371, 385, 392, 410
 csapatai a kínai határokon 121, 230, 232,
 235-238, 277, 284, 326, 368, 390, 391-
 392, 417 ENSZ és - 107, 147
 Szovjetunió (*folytatás*)
 gazdaságpolitikája 184, 201, 479-480
 hanyatlása 409-412, 416, 454-455
 háromszög diplomácia és -
 131-136, 138-139, 162-165, 167-
 170, 193, 218, 226, 228-232, 243-244,
 292-293, 304, 332-333, 412-417, 454-
 455 iparosítása 124 koreai háború és
 - 132, 140, 141-142, 143-144, 151,
 156-160, 164-165 Mao utazásai -ha
 131-136, 138-139, 185-187 mint Kína
 szövetségese 135, 141, 143, 156, 208
 nukleáris fegyverek és - 116, 141,
 171, 180, 192-193, 194-196, 307, 372-
 373, 408, 517 összeomlása 395, 414, 415,
 429, 454-457, 478-483, 484, 497
 reformok -bán 427^28, 478-479 Usszuri

folyó és - 121, 151, 234-235

Varsói Szerződés és - 182 Vietnam és
- 121, 361-362, 368, 385, 388, 389-391,
395 vízszintes vonal és - 304-307, 324,
372, 409, 412 szputnyik 186
Sztálin, Jozsif Visszarionovics Acheson
és - 138 halála 125, 180 Hitler és - 144,
230 Hruscsov és - 133, 135, 180, 185,
188-189

Jaltában 133, 134 Kína gazdasága és -
133, 135, 184 koreai háború és - 140-146,
156-160, 164

Mao és - 116, 131-136, 139, 140-146,
162, 181, 188-189, 352

Nemzeti Párt és - 116, 133, 134
tisztogatásai 132, 180 Szun Jat-szen *lásd*
Sun Yat-sen Szun-ce (Sunzi) 120, 162,
174, 192, 364, 392, 489

A hadviselés tudománya 43-48,
120, 364

Szung Hsziao-csün *lásd* Song Xiaojun
Szung-dinasztia *lásd* Song-dinasztia
Szuszlov, Mihail 210

Táj Ping-kuo *lásd* Dai Bingguo
tajpingfelkelés 48, 83, 84, 87-89, 91, 444
Tajvan

amerikai politika és - 116, 137, 147-
149, 155, 168, 172-175, 178, 192-
197, 207, 217, 231-232, 240-242,
249-250, 277-278, 291, 377, 401-
407, 495-498

ENSZ és - 107-108, 147, 170, 173,
514

fegyvereladások -nak 376-377, 403-
405

gazdasága 269, 465, 493 harmadik
kommüniké és - 403-409

Japán és - 97, 102, 178, 290,
494

két Kína elv és - 170, 176, 401

- Kína részének tekintve (egy Kína elv) 170, 267, 269, 290-291, 494, 499
- Nemzeti Párt —ról 175, 193, 200, 494
- öt elv és - 289, 372 sanghaji
- kommuniké és - 285-292, 295, 297, 319, 376, 381, 402, 405, 473
- tajvani-szorosbeli szigetek és - 172-173, 176, 192-193, 197-198, 381-382
- tervezett elfoglalása 117, 137, 141, 147, 152, 173, 377, 506 választások -on 493, 498 tajvani kapcsolatokról szóló törvény (1979) 406-407, 495
- Tajvani-szoros
- amerikai hajók -bán 116, 147, 149, 151, 155, 172-173, 290, 499 első válság -bán (1954) 170-177 második válság -bán (1958) 191-197
- harmadik válság -bán (1995) 493-500
- Tanaka Kakuei 264
- Tang Longbin (Tang Long-pin) 257
- Tang Long-pin *lásd* Tang Longbin
- Tang, Nancy 257, 311, 321, 328, 336
- Tang-dinasztia 19, 364 tavasz és őszi korszak (Kr. e. 770-476) 31, 43
- Teng Hsziao-ping *lásd* Deng Xiaoping
- Teng Li-csün *lásd* Deng Liqun
- Teng Nan *lásd* Deng Nan
- Teng Pu-fang *lásd* Deng Pufang
- terrorizmus
- nukleáris - 517
- szeptember 11-i támadások és - 514
- tömegpusztító fegyverek és - 546
- Thaiföld 28, 367, 379, 385, 393
- Thompson, Llewellyn 218
- Tibet
- dalai láma menekülése -bőli 190, 204, 219
- feszültség -ben 431, 461, 475, 511
- határvíta és - 107, 117, 202-204
- Tienanmen-incidens (1976) 338, 352
- Tienanmen-válság (1989) amerikai dilemmák - alatt 432-449, 455
- Deng és 432, 437, 444, 448, 451, 464
- Fang Lizhi-vita és - 449-458
- Gorbacsov látogatása és - 431, 456
- Hu Yaobang halála és - 420, 430
- Jiang Zemin -ről 474 kormányellenes tüntetések a -bán 430-431, 470
- Time* 378
- Timurlenk 18, 20
- Tito, Joszipe Broz 131, 136-137
- transzszibériai vasút 101
- Trockij, Lev 126
- Truman, Harry S. 107, 116, 136, 137, 146-148, 172
- Truman-adminisztráció
- koreai háború és - 148, 163, 170, 331
- Tajvan és - 146, 177
- Tyler, John 71

Szovjetunió *(folytatás)*

gazdaságpolitikája 184, 201, 479-480
hanyatlása 409-412, 416, 454-455
háromszög diplomácia és -
131-136, 138-139, 162-165, 167-
170, 193, 218, 226, 228-232, 243-
244, 292-293, 304, 332-333, 412-
417, 454-455 iparosítása 124 koreai
háború és - 132, 140, 141-142, 143-
144, 151, 156-160, 164-165 Mao
utazásai -ha 131-136, 138-139, 185-
187 mint Kína szövetségese 135,
141, 143, 156, 208
nukleáris fegyverek és - 116, 141,
171, 180, 192-193, 194-196, 307, 372-
373, 408, 517 összeomlása 395, 414, 415,
429, 454-457, 478-483, 484, 497
reformok -bán 427^28, 478-479 Usszuri
folyó és - 121, 151, 234-235
Varsói Szerződés és - 182 Vietnam
és - 121, 361-362, 368, 385, 388, 389-
391, 395 vízszintes vonal és - 304-307,
324, 372, 409, 412 szputnyik 186
Sztálin, Joszif Visszarionovics Acheson
és - 138 halála 125, 180 Hitler és - 144,
230 Hruscsov és - 133, 135, 180, 185,
188-189
Jaltában 133, 134 Kína gazdasága és
- 133, 135, 184 koreai háború és - 140-
146, 156-160, 164
Mao és - 116, 131-136, 139, 140-
146, 162, 181, 188-189, 352
Nemzeti Párt és - 116, 133, 134
tisztogatásai 132, 180 Szun Jat-szen *lásd*
Sun Yat-sen Szun-ce (Sunzi) 120, 162,
174, 192, 364, 392, 489
A hadviselés tudománya 43-48,
120, 364

Szung Hsziao-csün *lásd* Song Xiaojun

Szung-dinasztia *lásd* Song-dinasztia

Szuszlov, Mihail 210

Táj Ping-kuo *lásd* Dai Bingguo

tajpingfelkelés 48, 83, 84, 87-89, 91, 444

Tajvan

amerikai politika és - 116, 137, 147-
149, 155, 168, 172-175, 178, 192-
197, 207, 217, 231-232, 240-242,
249-250, 277-278, 291, 377, 401-
407, 495-Í98

ENSZ és - 107-108, 147, 170, 173,
514

fegyvercládások -nak 376-377, 403-
405

gazdasága 269, 465, 493 harmadik
kommüniké és - 403-409

Japán és - 97, 102, 178, 290,
494

két Kína elv és - 170, 176, 401

- Kína részének tekintve (egy Kína elv) 170, 267, 269, 290-291, 494, 499
- Nemzeti Párt —ról 175, 193, 200, 494
- öt elv és - 289, 372 sanghaji
- kommuniké és - 285-292, 295, 297, 319, 376, 381, 402, 405, 473
- tajvani-szorosbeli szigetek és - 172-173, 176, 192-193, 197-198, 381-382
- tervezett elfoglalása 117, 137, 141, 147, 152, 173, 377, 506 választások -on 493, 498 tajvani kapcsolatokról szóló törvény (1979) 406-407, 495
- Tajvani-szoros
- amerikai hajók -bán 116, 147, 149, 151, 155, 172-173, 290, 499 első válság -bán (1954) 170-177 második válság -bán (1958) 191-197
- harmadik válság -bán (1995) 493-500
- Tanaka Kakuei 264 Tang Longbin (Tang Long-pin) 257 Tang Long-pin *lásd* Tang Longbin Tang, Nancy 257, 311, 321, 328, 336 Tang-dinasztia 19, 364 tavasz és őszi korszak (Kr. e. 770-476) 31, 43
- Teng Hsziao-ping *lásd* Deng Xiaoping
- Teng Li-csün *lásd* Deng Liqun Teng Nan *lásd* Deng Nan Teng Pu-fang *lásd* Deng Pufang terrorizmus
- nukleáris - 517
- szeptember 11-i támadások és - 514
- tömegpusztító fegyverek és - 546
- Thaiföld 28, 367, 379, 385, 393
- Thompson, Llewellyn 218 Tibet
- dalai láma menekülése -bőli 190, 204, 219
- feszültség -ben 431, 461, 475, 511
- határvíta és - 107, 117, 202-204
- Tienanmen-incidens (1976) 338, 352
- Tienanmen-válság (1989) amerikai dilemmák - alatt 432-449, 455
- Deng és 432, 437, 444, 448, 451, 464
- Fang Lizhi-vita és - 449-458
- Gorbacsov látogatása és - 431, 456 Hu Yaobang halála és - 420, 430 Jiang Zemin -ról 474 kormányellenes tüntetések a -bán 430-431, 470 *Time* 378
- Timurlenk 18, 20 Tito, József Broz 131, 136-137 transzszibériai vasút 101
- Trockij, Lev 126
- Truman, Harry S. 107, 116, 136, 137, 146-148, 172 Truman-adminisztráció
- koreai háború és - 148, 163, 170, 331
- Tajvan és - 146, 177
- Tyler, John 71

Szovjetunió *(folytatás)*

gazdaságpolitikája 184, 201, 479-480
hanyatlása 409-412, 416, 454-455
háromszög diplomácia és -

131-136, 138-139, 162-165, 167-
170, 193, 218, 226, 228-232, 243-
244, 292-293, 304, 332-333, 412-
417, 454-455 iparosítása 124 koreai
háború és - 132, 140, 141-142, 143-
144, 151, 156-160, 164-165 Mao
utazásai -ha 131-136, 138-139, 185-
187 mint Kína szövetségese 135,
141, 143, 156, 208
nukleáris fegyverek és - 116, 141,
171, 180, 192-193, 194-196, 307, 372-
373, 408, 517 összeomlása 395, 414, 415,
429, 454-457, 478-483, 484, 497
reformok -bán 427^28, 478-479 Usszuri
folyó és - 121, 151, 234-235

Varsói Szerződés és - 182 Vietnam
és - 121, 361-362, 368, 385, 388, 389-
391, 395 vízszintes vonal és - 304-307,
324, 372, 409, 412 szputnyik 186
Sztálin, Joszif Visszarionovics Acheson
és - 138 halála 125, 180 Hitler és - 144,
230 Hruscsov és - 133, 135, 180, 185,
188-189

Jaltában 133, 134 Kína gazdasága és
- 133, 135, 184 koreai háború és - 140-
146, 156-160, 164

Mao és - 116, 131-136, 139, 140-
146, 162, 181, 188-189, 352

Nemzeti Párt és - 116, 133, 134
tisztogatásai 132, 180 Szun Jat-szen *lásd*
Sun Yat-sen Szun-ce (Sunzi) 120, 162,
174, 192, 364, 392, 489

A hadviselés tudománya 43-48,
120, 364

Szung Hsziao-csün *lásd* Song Xiaojun

Szung-dinasztia *lásd* Song-dinasztia

Szuszlov, Mihail 210

Táj Ping-kuo *lásd* Dai Bingguo

tajpingfelkelés 48, 83, 84, 87-89, 91, 444
Tajvan

amerikai politika és - 116, 137, 147-
149, 155, 168, 172-175, 178, 192-
197, 207, 217, 231-232, 240-242,
249-250, 277-278, 291, 377, 401-
407, 495-Í98

ENSZ és - 107-108, 147, 170, 173,
514

fegyvercladások -nak 376-377, 403-
405

gazdasága 269, 465, 493 harmadik
kommüniké és - 403-409

Japán és - 97, 102, 178, 290,
494

két Kína elv és - 170, 176, 401

- Kína részének tekintve (egy Kína elv) 170, 267, 269, 290-291, 494, 499
- Nemzeti Párt — ról 175, 193, 200, 494
- öt elv és - 289, 372 sanghaji
- kommuniké és - 285-292, 295, 297, 319, 376, 381, 402, 405, 473
- tajvani-szorosbeli szigetek és - 172-173, 176, 192-193, 197-198, 381-382
- tervezett elfoglalása 117, 137, 141, 147, 152, 173, 377, 506 választások -on 493, 498 tajvani kapcsolatokról szóló törvény (1979) 406-407, 495
- Tajvani-szoros
- amerikai hajók -bán 116, 147, 149, 151, 155, 172-173, 290, 499 első válság -bán (1954) 170-177 második válság -bán (1958) 191-197
- harmadik válság -bán (1995) 493-500
- Tanaka Kakuei 264
- Tang Longbin (Tang Long-pin) 257
- Tang Long-pin *lásd* Tang Longbin
- Tang, Nancy 257, 311, 321, 328, 336
- Tang-dinasztia 19, 364 tavasz és ősz korszak (Kr. e. 770-476) 31, 43
- Teng Hsziao-ping *lásd* Deng Xiaoping
- Teng Li-csün *lásd* Deng Liqun
- Teng Nan *lásd* Deng Nan
- Teng Pu-fang *lásd* Deng Pufang
- terrorizmus nukleáris - 517
- szepember 11-i támadások és - 514
- tömegpusztító fegyverek és - 546
- Thaiföld 28, 367, 379, 385, 393
- Thompson, Llewellyn 218
- Tibet dalai láma menekülése -bői 190, 204, 219
- feszültség -ben 431, 461, 475, 511
- határvíta és - 107, 117, 202-204
- Tienanmen-incidens (1976) 338, 352
- Tienanmen-válság (1989) amerikai dilemmák - alatt 432-449, 455
- Deng és 432, 437, 444, 448, 451, 464
- Fang Lizhi-vita és - 449-458
- Gorbacsov látogatása és - 431, 456
- Hu Yaobang halála és - 420, 430
- Jiang Zemin -ról 474 kormányellenes tüntetések a -bán 430-431, 470
- Time* 378
- Tímurlenk 18, 20
- Tito, Joszip Broz 131, 136-137
- transzszibériai vasút 101
- Trockij, Lev 126
- Truman, Harry S. 107, 116, 136, 137, 146-148, 172
- Truman-adminisztráció koreai háború és - 148, 163, 170, 331
- Tajvan és - 146, 177
- Tyler, John 71

- Vance, Cyrus 370
- Vang Csia-hsziang *lásd* Wang Jiaxiang
- Vang Haj-zsung *lásd* Wang Hairong
- Vang Hang-ven *lásd* Wang Hongwen
- Vang Ping-nan *lásd* Wang Bingnan
- Varsói Szerződés 182 Vej Jüan *lásd* Wei
- Yuan Ven Csia-pao *lásd* Wen Jiabao
- Vietnam
- diplomáciai tárgyalások és - 258, 267, 297
 - Franciaország és - 101, 169, 177, 364-365
 - függetlensége 37, 364 genfi konferencia és - (1954) 177
 - Kissinger látogatása -bán (1973) 366
 - kivonulása Kambodzsából 368, 411, 429
 - klasszikus Kína és - 28, 36, 269, 364
 - konfuciuszi elit -bán 364
 - nacionalizmusa 362-363 szovjet szerződés -mai 368, 379, 386, 390, 395-397 támadása Kambodzsa ellen 361, 367-369, 373-374, 385, 386, 388
 - vietnami háború
 - A hadviselés tudománya* és - 44, 47, 364
 - amerikai csapatok -bán 123, 163, 164, 218, 219, 224-226, 232-233, 267, 284, 311, 362-364, 365, 410
 - háborúellenes tüntetések - alatt 221, 243, 250, 252
 - párizsi békeszerződések - végén 258, 297, 365, 366
 - Viktória királynő 64-65, 66
 - virágozzék száz virág kampány 124, 200
- Visinszkij, Andrej 138 vízszintes vonal 304-307, 324, 372,
- 409, 412
- Vlagyivosztkok 86, 325, 326
- Vo Nguyen Giap 44 Vörös Gárda 211-213, 247, 270, 343, 510
- vörös khmerek
- tömeggyilkosságai 392, 435
 - uralma Kambodzsában 375
 - vietnami támadás és - 368, 393, 396
 - vörös könyvecske 213, 286, 341
- Wang Bingnan (Vang Ping-nan) 178, 207
- Wang Hairong (Vang Haj-zsung) 257, 320, 321, 336
- Wang Hongwen (Vang Hung-ven) 317
- Wang Jiaxiang (Vang Csia-hsziang) 218
- Watergate 304, 312, 326, 329, 376
- wei qi
- hidegháború és - 121
 - kínai polgárháború és - 107
 - kínai-indiai háború és - 206
 - koreai háború és - 148
 - Mao felfogása katonai stratégiáról és - 121, 206, 329
 - sakk és - összehasonlítása 42—43
 - szabályai 41-43
 - Tajvan és - 148, 174
 - vietnami háborúk és - 363, 367, 369, 388
- Wei Yuan (Vej Jüan) 78-81
- Wen Jiabao (Ven Csia-pao) 509, 514, 516
- Whiting, Allén 236
- wilsoni elvek 105, 366
- Xiamen mint szerződéses kikötő 71
- Xinjiang
- feszültség -bán 461, 514
 - orosz tervek -bán 86, 107, 116, 117, 133, 135, 181, 189, 232
- Xiong Xianghui (Hsziung Hsziang-hui) 230
- Xu Xiangqian (Hszü Hsziang-csien) 229-231
- Yang Shangkun (Jang Sang-kun) 439
- Yao

- Wenyuan (Jao Ven-jüan) 317 Yao Yilin (Jao Ji-lin) 414 Yejianying (Jí Csien-jing) 229-231, 330
Yuan Shikai (Jüan Si-kaj) 105 Yuan-dinasztia (Jüan-dinasztia) 39
- Zeng Guofan (Ceng Kuo-fan) 91 Zhang Chunqiao (Csang Csun-csiao) 317, 339
Zhang Wenjin (Csang Ven-csin) 257
Zhao Ziyang (Csao Ce-jang)
gazdasági reformok és - 318, 420, 426
Kissinger találkozásai -gal 421-422
pályafutása 318, 359, 420, 424, 425, 432
Tienanmen-válság és - 432, 511
utódlás és - 425, 430, 454
Zhenbao sziget (Csenpao) 235-236, 301
Zheng Bijian (Cseng Pi-csien) 520-521, 524
Zheng He (Cseng Ho) 27-28 zhongguo *lásd* középso birodalom Zhou Enlai (Csou En-laj) betegsége 320, 321—323
bukása 318-323 halála 338, 347, 348, 352, 430 koreai háború és - 145, 149, 152-155, 157, 159-162, 396 Közel-Kelet és - 302
kulturális forradalom és - 212, 229, 261,270- 271,322-323 Mao és - 260-261, 270, 310, 315-316,317
Nixon látogatása Kínában és - 258-259, 262, 274-280, 281-285
sanghaji kommuniké és - 285-291
személyes tulajdonságai 251-252, 260-264,317, 337, 338, 470 szovjet kapcsolatok és - 184, 239, 310
Tajvan és - 176, 193, 197, 268-269, 277, 287-291, 299 Tiltott Város és - 212 utódlás és - 318, 321-323, 337 Vietnam és - 269, 363, 365 Zhou-dinasztia (Csou-dinasztia) 31 Zhuge Liang (Csu-ko Liang) szövetségi politikája 231 üres város csclfogása 118, 168 Zoellick, Róbert 521
Vance, Cyrus 370
Vang Csia-hsziang *lásd* Wang Jiaxiang
Vang Haj-zsung *lásd* Wang Hairong
Vang Hang-ven *lásd* Wang Hongwen
Vang Ping-nan *lásd* Wang Bingnan
Varsói Szerződés 182 Vej Jüan *lásd*Wai
Yuan Ven Csia-pao *lásd* Wen Jiabao
Vietnam
diplomáciai tárgyalások és - 258, 267, 297
Franciaország és - 101, 169, 177, 364-365
függetlensége 37, 364 genfi konferencia és - (1954) 177
Kissinger látogatása -bán (1973) 366
kivonulása Kambodzából 368, 411, 429
klasszikus Kína és - 28, 36, 269, 364
konfuciuszi elit -bán 364
nacionalizmusa 362-363 szovjet szerződés -mai 368, 379, 386, 390, 395-397 támadása Kambodzsa ellen 361, 367-369, 373-374, 385, 386, 388
vietnami háború
A hadviselés tudománya és - 44, 47, 364
amerikai csapatok -bán 123, 163, 164,218,219, 224-226, 232-233, 267, 284,311, 362-364, 365, 410
háborúellenes tüntetések - alatt 221,243, 250, 252
párizsi békeszerződések - végén 258,

297, 365, 366 Viktória királynő 64-65, 66
virágozzék száz virág kampány 124,

200

Visinszkij, Andrej 138 vízszintes vonal
304-307, 324, 372,
409,412

Vlagyivosztok 86, 325, 326 Vo Nguyen
Giap 44 Vörös Gárda 211-213, 247, 270,
343, 510
vörös khmerek

tömeggyilkosságai 392, 435 uralma
Kambodzsában 375 vietnami támadás és
- 368, 393, 396 vörös könyvecske 213,
286, 341

Wang Bingnan (Vang Ping-nan) 178, 207
Wang Hairong (Vang Haj-zsung) 257,
320, 321,336

Wang Hongwen (Vang Hung-ven) 317
Wang Jiaxiang (Vang Csia-hsziang) 218
Watergate 304, 312, 326, 329, 376 wei qi
hidegháború és - 121 kínai
polgárháború és - 107 kínai-indiai háború
és - 206 koreai háború és - 148 Mao
felfogása katonai stratégiáról és - 121,
206, 329 sakk és - összehasonlítása 42—
43 szabályai 41-43 Tajvan és - 148, 174
vietnami háborúk és - 363, 367, 369, 388
Wei Yuan (VeJ Jüan) 78-81
Wen Jiabao (Ven Csia-pao) 509, 514, 516
Whiting, Allén 236
wilsoni elvek 105, 366

Xiamen mint szerződéses kikötő 71

Xinjiang
feszültség -bán 461, 514 orosz tervek
-bán 86, 107, 116,
117, 133, 135, 181, 189, 232
Xiong Xianghui (Hsziung Hsziang-hui)

230

Xu Xiangqian (Hszü Hsziang-csien) 229-
231

Yang Shangkun (Jang Sang-kun) 439 Yao
Wenyuan (Jao Ven-jüan) 317 Yao Yilin
(Jao Ji-lin) 414 Yejianying (Jí Csien-jing)
229-231, 330
Yuan Shikai (Jüan Si-kaj) 105 Yuan-
dinasztia (Jüan-dinasztia) 39

Zeng Guofan (Ceng Kuo-fan) 91 Zhang
Chunqiao (Csang Csun-csiao) 317, 339
Zhang Wenjin (Csang Ven-csin) 257
Zhao Ziyang (Csao Ce-jang)

gazdasági reformok és - 318, 420,
426

Kissinger találkozásai -gal 421-422
pályafutása 318, 359, 420, 424,
425, 432

Tienanmen-válság és - 432, 511
utódlás és - 425, 430, 454

Zhenbao sziget (Csenpao) 235-236, 301
Zheng Bijian (Cseng Pi-csien) 520-521,
524

Zheng He (Cseng Ho) 27-28 zhongguo
lásd középső birodalom Zhou Enlai
(Csou En-laj) betegsége 320, 321—323
bukása 318-323 halála 338, 347, 348, 352,
430 koreai háború és - 145, 149, 152-155,
157, 159-162, 396 Közel-Kelet és - 302
kulturális forradalom és - 212, 229,
261,270- 271,322-323 Mao és
- 260-261, 270, 310, 315-316,317

Nixon látogatása Kínában és - 258-
259, 262, 274-280, 281-285
sanghaji kommuniké és - 285-291
személyes tulajdonságai 251-252,
260-264,317, 337, 338, 470 szovjet

- kapcsolatok és - 184, 239, 310
- Tajvan és - 176, 193, 197,
268-269, 277, 287-291, 299 Tiltott
- Város és - 212 utódlás és - 318, 321-323,
337 Vietnam és - 269, 363, 365 Zhou-
dinasztia (Csou-dinasztia) 31 Zhuge
Liang (Csu-ko Liang) szövetségi
politikája 231 üres város cselfogása 118,
168 Zoellick, Róbert 521
- Vance, Cyrus 370
- Vang Csia-hsziang *lásd* Wang Jiaxiang
- Vang Haj-zsung *lásd* Wang Hairong
- Vang Hung-ven *lásd* Wang Hongwen
- Vang Ping-nan *lásd* Wang Bingnan
- Varsói Szerződés 182 Vej Jüan *lásd* Wei
- Yuan Ven Csia-pao *lásd* Wen Jiabao
- Vietnam
- diplomáciai tárgyalások és - 258, 267,
297
 - Franciaország és - 101, 169, 177, 364-
365
 - függetlensége 37, 364 genfi
konferencia és - (1954)
177
 - Kissinger látogatása -bán (1973) 366
 - kivonulása Kambodzsából 368, 411,
429
 - klasszikus Kína és - 28, 36, 269,
364
 - konfuciuszi elit -bán 364
 - nacionalizmusa 362-363 szovjet
szerződés -mai 368, 379, 386, 390,
395-397 támadása Kambodzsa ellen
361, 367-369, 373-374, 385, 386, 388
- vietnami háború
- A hadviselés tudománya* és - 44, 47, 364
 - amerikai csapatok -bán 123, 163,
164, 218, 219, 224-226, 232-
233, 267, 284, 311, 362-364, 365, 410
 - háborúellenes tüntetések - alatt
221, 243, 250, 252
 - párizsi békeszerződések - végén 258,
297, 365, 366 Viktória királynő 64-65, 66
 - virágozzék száz virág kampány 124,
200
- Visinszkij, Andrej 138 vízszintes vonal
304-307, 324, 372,
409, 412
- Vlagyivosztkok 86, 325, 326 Vb Nguyen
Giap 44 Vörös Gárda 211-213, 247, 270,
343, 510
- vörös khmerek
- tömeggyilkosságai 392, 435 uralma
- Kambodzsában 375 vietnami támadás és
- 368, 393, 396 vörös könyvecske 213,
286, 341
- Wang Bingnan (Vang Ping-nan) 178, 207
- Wang Hairong (Vang Haj-zsung) 257,
320, 321, 336
- Wang Hongwen (Vang Hung-ven) 317
- Wang Jiaxiang (Vang Csia-hsziang) 218
- Watergate 304, 312, 326, 329, 376 wei qi
- hidegháború és - 121 kínai
- polgárháború és - 107 kínai-indiai háború
és - 206 koreai háború és - 148 Mao
felfogása katonai stratégiáról és - 121,
206, 329 sakk és - összehasonlítása 42—
43 szabályai 41-43 Tajvan és - 148, 174
- vietnami háborúk és - 363, 367, 369, 388
- Wei Yuan (Vej Jüan) 78-81
- Wen Jiabao (Ven Csia-pao) 509, 514, 516
- Whiting, Allén 236
- wilsoni elvek 105, 366
- Xiamen mint szerződéses kikötő 71
- Xinjiang

- feszültség 'bán 461, 514 orosz tervek
-bán 86, 107, 116,
117, 133, 135, 181, 189, 232
Xiong Xianghui (Hsziung Hsziang-hui)
230
Xu Xiangqian (Hszü Hsziang-csien) 229-
231
- Yang Shangkun (Jang Sang-kun) 439 Yao
Wenyuan (Jao Ven-jüan) 317 Yao Yilin
(Jao Ji-lin) 414 Ye Jianying (Ji Csien-jing)
229-231, 330
Yuan Shikai (Jüan Si-kaj) 105 Yuan-
dinasztia (Jüan-dinasztia) 39
- Zeng Guofan (Ceng Kuo-fan) 91 Zhang
Chunqiao (Csang Csun-csiao) 317, 339
Zhang Wenjin (Csang Ven-csin) 257
Zhao Ziyang (Csao Ce-jang)
gazdasági reformok és - 318, 420,
426
Kissinger találkozásai -gal 421-422
pályafutása 318, 359, 420, 424,
425, 432
Tienanmen-válság és - 432, 511
utódlás és - 425, 430, 454
Zhenbao sziget (Csenpao) 235-236, 301
Zheng Bijian (Cseng Pi-csien) 520-521,
524
Zheng He (Cseng Ho) 27-28 *zhongguo*
lásd középső birodalom Zhou Enlai
(Csou En-laj) betegsége 320, 321—323
bukása 318-323 halála 338, 347, 348, 352,
430 koreai háború és - 145, 149, 152-155,
157, 159-162, 396 Közel-Kelet és - 302
kulturális forradalom és - 212, 229,
261, 270- 271, 322-323 Mao és
- 260-261, 270, 310, 315-316, 317
Nixon látogatása Kínában és - 258-
259, 262, 274-280, 281-285
sanghaji kommuniké és - 285-291
személyes tulajdonságai 251-252,
260-264, 317, 337, 338, 470 szovjet
kapcsolatok és - 184, 239, 310
Tajvan és - 176, 193, 197,
268-269, 277, 287-291, 299 Tiltott
Város és - 212 utódlás és - 318, 321-323,
337 Vietnam és - 269, 363, 365 Zhou-
dinasztia (Csou-dinasztia) 31 Zhuge
Liang (Csu-ko Liang) szövetségi
politikája 231 üres város cselfogása 118,
168 Zoellick, Róbert 521

Henry Kissinger (1923–) az Egyesült Államok nemzetbiztonsági tanácsadója, majd külügyminisztere volt Richard Nixon és Gerald Ford elnöksége alatt. A huszadik századi amerikai külpolitika egyik legbefolyásosabb formálója és a hidegháború második szakaszában a kínai–amerikai kapcsolatok fő stratégája volt.

Közel negyven évvel ezelőtt Richard Nixon elnök abban a megtiszteltetésben részesített, hogy elküldött Pekingbe kapcsolatot létesíteni egy Ázsia történelmében központi szerepet játszó állammal, amelyel Amerikának már több mint húsz éve nem volt magas szintű érintkezése. [...] Az azóta eltelt időben ötvennél is többször jártam Kínában. Mint olyan sok látogató az évszázadok alatt, én is a kínai nép kitartása, kifinomultsága, családszeretete és kultúrája iránti csodálattal eltöltve jöttem el onnan. Ugyanakkor egész életemben a béke megteremtésének gondolata foglalkoztatott – elsősorban amerikai szempontból. Abban a szerencsében volt részem, hogy vezető tisztviselőként, üzenetek közvetítőjeként és tudósként egyidejűleg ismerhettem meg Kínát mindkét megközelítésből.

Ez a könyv kísérletet tesz arra, hogy részben a kínai vezetőkkel való beszélgetéseimre alapozva megmagyarázza azt a szemléletet, ahogy a kínaiak gondolkoznak a béke és a háború, a nemzetközi rend kérdéseiről, valamint ennek viszonyát a pragmatikusabb, esetről esetre haladó amerikai megközelítéshez. A különböző történelmek és kultúrák időnként egymástól eltérő konklúziókra jutnak. Nem mindig értek egyet a kínai látásmóddal, s némely olvasó is bizonyára így lesz ezzel. Szükségünk van azonban a megértésére, mivel Kína kiemelkedő szerepet fog játszani a huszonegyedik században kialakuló világban.

Részlet az Előszóból

